

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ

ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΤΟΜΟΣ Θ.

1924-25

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ",

1927

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ

ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΤΟΜΟΣ 9.

1924-25

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ",

1927

*Πάσα αποστολή πρὸς τὸ Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον γίνεται πρὸς τὸν Διευ-
θυντὴν τοῦ ἀρχαιολογικοῦ τμήματος τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας.*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ 1924-25

	Σελίς
<i>Στέμνης Παπασπυρίδη</i> , Ἐλευσινιακά Ἀγγεῖα	1 - 52
<i>Σπυρ. Μαρινάτου</i> , Μεσομινωϊκὴ οἰκία ἐν Κάτω Μεσσαρᾷ	53 - 78
» » Ἐπιγραφὴ ἐκ Βριτόμαριν ἐκ Χερσονήσου	79 - 84
<i>Χ. Καρούζου</i> , Κλασικιστικὴ κεφαλὴ τοῦ Μουσείου Βόλου	85 - 94
<i>Βασ. Θεοφανίδη</i> , Ἐπιγραφὴ Σάμου	95 - 104
<i>Κ. Κουρουνιώτη</i> , Ἀγάλμα Ἀσκληπιοῦ ἐξ Ἐλευσίνος	105 - 117
<i>Frans Milner</i> , Ἐπιγραφὴ ἐξ Ἐφέσου	118 - 120
<i>Σ. Πελεκίδη</i> , Ὁ τύπος τῆς Ἀθηνᾶς τῶν Μεδίκων	121 - 144
<i>Κ. Ρωμαίου</i> , Ὁ ἔφηβος τοῦ Μαριαθῶνος	145 - 187
<i>Ἄν. Κ. Ὀρλάνδου</i> , Προστομαῖον τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου	188 - 191
» » » Φραγματικὴ Σφραγίς ἐκ Δαφνίου	192

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ

	Σελίς
<i>Κ. Α. Ρωμαίου</i> , Εἰδήσεις ἐκ τῆς 8 ^{ης} Ἀρχαιολογικῆς Περιφερείας	1 - 12
<i>Σπ. Μαρινάτου</i> , 10 ^η Ἀρχαιολογικὴ Περιφέρεια	12 - 14
<i>Ν. Κυπαρίσση</i> , Ἀνασκαφαὶ ἐν Κάτω Γουμενίτση τῶν Καλαβρύτων	14 - 18
<i>Π. Καστριώτη</i> , Νέα προσκλήματα Ἐθνικοῦ Μουσείου	18 - 35
<i>Σ. Πελεκίδη</i> , Περὶ τῆς ἀνασκαφῆς τῶν Βραστινῶν Καλυθιῶν	36 - 40
<i>Α. Ἐδαγγελίδη</i> , 12 ^η Ἀρχαιολογικὴ Περιφέρεια 1) Ἀνασκαφαὶ ἐν Λέσβῳ, 2) Το- πογραφικὰ καὶ ἄλλα ἀρχαῖα ἐκ Μυτιλήνης	41 - 54
<i>Α. Κ. Ὀρλάνδου</i> , Ἀνασκαφαὶ ἐν Μολυκρείῳ τῆς Αἰτωλίας	55 - 64
<i>Α. Συγγόπουλος</i> , Ἐφορεῖα Βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων Μακεδονίας	64 - 67
<i>Ν. Κυπαρίσση</i> , Αἱ ἀνασκαφαὶ τῶν Βασιλικῶν Στάβλων	68 - 72

ΕΛΕΥΣΙΝΙΑΚΑ ΑΓΓΕΙΑ

Α) ΕΡΥΘΡΟΜΟΡΦΑ ΚΑΙ ΛΕΥΚΑ¹

Ἐν ξεφυλλίσῃ κανεῖς παλαιούς τόμους τῶν «Πρακτικῶν», ὅσους περιέχουν ἐκθέσεις τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Ἐλευσίνας, ματαίως θὰ ζητήσῃ νὰ γίνῃται λόγος κἀπως πλατῶς διὰ τὰ ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα. Δύο μόνον φορᾶς μανθάνομεν ἀπὸ τὸν ἐρευνητὴν Πρακτικά 1895 (Σκιᾶς): «Ἐνιαχοῦ τῆς νοτίας αὐλῆς εὐρέθησαν ἀξιόλογα τεμάχια μενανομόρφων καὶ ἐρυθρομόρφων ἀγγείων, ἐν οἷς καὶ τινα ἀληθῶς πολύτιμα, ὡς ὁ μέγας πίναξ τῆς Νιννίου», ἢ Πρακτικά 1888: «Ἄλλὰ καὶ ὄστρακα, ἧτοι ἀγγείων θραύσματα πολλὰ καὶ διάφορα ἦλθον εἰς φῶς».

Λεπτομερεστέρα ὁμως περιγραφὴ τῶν «ὄστράκων» ποιθενὰ δὲν γίνεται, ἂν ἐξαιρέσωμεν τὴν ἐπιμελῆ δημοσίευσιν ὑπὸ τοῦ Σκιᾶ τῶν ἐρυθρομόρφων πινάκων καὶ ἰδίως τῆς Νιννίου, καθὼς καὶ ὑπὸ τοῦ Hartwig εἰς Ath. Mitth. 1896 τοῦ ἀγγείου μὲ τὴν παράστασιν ἀρπαγῆς τῆς Κόρης.

Ἐν τούτοις, τὰ «ἀξιόλογα» αὐτὰ τεμάχια μικρὰν τοῦλάχιστον συμβολὴν θὰ ἠδύναντο νὰ προσφέρουν διὰ τὴν μελέτην τῶν ἐρειπίων. Διότι πολλὰ ἀσφαλῶς θὰ εὐρέθησαν μετὰ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων καὶ ἂν ἐγνωρίζομεν ἀκριβέστερον τὸν τόπον καὶ τὰς συνθήκας τῆς εὐρέσεώς των σήμερον, ὅποτε ἡ μελέτη τῆς τεχνοτροπίας ἔχει βοηθήσει τόσον τὴν χρονολόγησιν τῶν ἀγγείων, θὰ ἠμπορούσαμεν νὰ βοηθηθῶμεν διὰ τὸν ἀκριβέστερον προσδιορισμὸν τῆς χρονολογίας λ. χ. τῶν διαφορῶν Τελεστηρίων.

Προσωπικὴν ὁμως εὐθύνην δὲν πρέπει, βεβαίως, νὰ καταλογίσωμεν εἰς τοὺς παλαιούς ἐρευνητάς. Ἦσαν μόνον ὄργανα ἐποχῆς, ἧτις ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα κυρίως ἀρχαιογνωσίαν ἐζήτει· ἡ μελέτη τῆς τεχνοτροπίας, ἂν καὶ πολὺ παλαιότερον εἰσῆχθη, ἐπεκράτησεν ὁμως ἀργότερον καὶ σήμερον προσέχομεν τὰ ἀγγεῖα κυρίως διὰ τὴν αἰσθητικὴν των ἀξίαν, ἐνῶ οἱ πολυμερέστεροι προχωροῦν ἀκόμη περισσότερον· τὰ θεωροῦν δηλαδὴ ὄχι μόνον ὡς μέσον αἰσθητικῆς ἰκανοποιήσεως, ἀλλ' ὡς βοηθητικὸν εἰς τὸ νὰ γνωρίσωμεν τὴν Ἑλληνικὴν κοινωνίαν καὶ τὰς ἰκανότητάς της, ἀποψὶς ἧτις ἀσφαλῶς εἶναι ἡ εὐρύτερα.

¹ Τὰ ἀγγεῖα τῆς Ἐλευσίνας εἶχε μελετήσει ὁ ἀλησμόνητος συνάδελφος Ν. Λάσκαρης, ὅστις ἐπέφυθε νὰ συντάξῃ ἐπιστημονικὸν κατάλογον τῶν προϊστορικῶν, γεωμετρικῶν καὶ μέρους τῶν μελανομόρφων. Μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου, ὁ κ. Κουρουνιώτης ἀνέθεσεν εἰς ἐμὲ τὴν δημοσίευσιν τῶν ἐρυθρομόρφων καὶ λευκῶν.

Κάποιες προσοχής ἤξιώθησαν τελευταῖον τὰ ἐρυθρόμορφα τῆς Ἐλευσίνος ἐκ μέρους τοῦ Beazley, ὅστις εἰς τὸ τελευταῖον του βιβλίον «Attische Vasenmaler des rotfigurigen Stils» ἀναφέρει πολλὰ ἐκ τούτων διὰ τὴν ἀποδόσιν εἰς διαφόρους τεχνίτας. Ὁμολογῶ ὅμως ὅτι ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ ἀναφερόμενα ὑπὸ τοῦ Beazley τεμάχια δὲν κατώρθωσα νὰ τὰ ταυτίσω, ἔφθασα μάλιστα εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀναγωγή μερικῶν εἰς ἓν ἀγγεῖον συχνὰ δὲν δικαιολογεῖται οὔτε ἀπὸ τὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ οὔτε ἀπὸ τὸ σχῆμα, ἐνῶ ἀπ' ἐτέρου ὀλίγα τοῦλάχιστον εἶναι τόσον ἀποσπασματικά, ὥστε καὶ ἡ τεχνοτροπία νὰ μὴ δύναται νὰ στηρίξῃ τὴν ἀπόδοσιν.

Εἰς τὸν «τεχνίτην τοῦ Εὐχαρίδου» λ. χ. (Att. Vasenm. σελ. 96) ἀποδίδει πολλὰ τεμάχια, τὰ ὅποια ἂν καὶ παραδέχεται ὅτι προέρχονται ἀπὸ περισσότερα τοῦ ἐνὸς ἀγγεῖα, δὲν κατώρθωσα νὰ συνδέσω μεταξὺ των. Ἐκτὸς τῶν 4 τεμαχίων τῶν εἰκ. 36 - 37 κανὲν ἄλλο δὲν δύναται μὲ βεβαιότητα νὰ ὑπαχθῇ εἰς τὸν ἀνωτέρω τεχνίτην, διότι κανὲν δεδομένον δὲν ἔχομεν.

Τὸ τεμάχιον, ἀπ' ἐτέρου, τῆς εἰκ. 22 ἐχρειάζεται, νομίζω, πολλὴ καλὴ θέλησις διὰ νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν «ζωγράφον τοῦ Χαιρίππου» (Attische Vasenm. σελ. 106) διότι τίποτε ἰδιαιτέρον δὲν παρουσιάζουν τὰ ὑπολείμματα τῶν γυμνῶν αὐτῶν μορφῶν, κανὲν προσωπικὸν στοιχεῖον δὲν διακρίνεται, ὥστε νὰ στηρίζεται ἀναγωγή των εἰς ἓνα κάποιον τεχνίτην. Ἀνάλογον παρετήρησα καὶ διὰ τὸ τεμάχιον τῆς εἰκ. 20.

Ἄφοῦ λοιπὸν ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα, εἶναι ἀδύνατον νὰ συγκρατήσῃ κανεὶς μίαν ἐρώτησιν: Εἰς τί ἡμπορεῖ νὰ ὠφελήσῃ ἡ ἀπόδοσις ἐνὸς ἱματίου ἢ ὀλίγων κνημῶν εἰς ὠρισμένον, συχνὰ μετριώτατον, τεχνίτην; Ἀναβιβάζεται μήπως ἔτσι αὐτὸς εἰς τὴν ἐκτίμησίν μας ἢ μήπως συμβάλλουν τὰ θραύσματα αὐτὰ εἰς τὴν καλυτέραν γνῶσιν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης; Ἀσφαλῶς ὄχι.

Ἄλλὰ καιρὸς εἶναι, ἀφοῦ ἀναμετρήσωμεν τὸν δρόμον ποῦ ἔχομεν πάρει, νὰ προσέξωμεν ἐκεῖνο ποῦ ἄλλοι, περισσότερον συγχρονισμένοι ἀπὸ ἡμᾶς, οἱ ἱστορικοὶ τῆς νεωτέρας τέχνης, ἔχουν ἀρχίσει σοβαρῶς ν' ἀναλογίζονται, καὶ ν' ἀναγνωρίζωμεν ὅτι «ἔπρεπε νὰ εὐρωμεν μίαν ὀλόκληρον βιβλιογραφικὴν ἐπιστήμην διὰ νὰ ἡμποροῦμεν νὰ συγκρατήσωμεν τὸ κεφάλι μας ἐπάνω ἀπὸ τὸ νερό. Ἔτσι ἔχομεν τόσον ἐπιρρασθῆ ἀπὸ βιβλία, περιοδικὰ καὶ ἀρθρα, ὥστε κανεὶς καιρὸς δὲν μᾶς μένει διὰ νὰ μελετήσωμεν τὰ ἴδια τὰ καλλιτεχνήματα» (Kingsley Porter εἰς «Kunstwissenschaft der Gegenw.», herausg. von J. Jahn).

Καὶ ἂν βεβαίως τὸ νὰ ἀπαλλαγῶμεν τελείως ἀπὸ τὰ βιβλία οὔτε εὐκολον εἶναι, ἴσως δὲ οὔτε καὶ φρόνιμον, ὅμως κανεὶς δὲν ἡμπορεῖ νὰ ἀρνηθῇ ὅτι ἔχομεν τόσον πολὺ στρέψει τὴν προσοχήν μας τὰ τελευταῖα ἔτη εἰς τὴν προσπάθειαν ἀπομνημονεύσεως ὀνομάτων τεχνιτῶν — μερικῶν μάλιστα ἐλάχιστα εὐδίων, ὅπως

λ. χ. «Tyszkiewiczmalers» ἢ «Maler der Scheurleerschen Augenschale» — ὥστε νὰ ἀποστρέφωμεν τὴν προσοχήν μας ἀπὸ ζητήματα τῶν ὁποίων ἡ μελέτη θὰ ἔφερε πολλὴν ὑπηρεσίαν εἰς τὴν γνώσιν, ὄχι μόνον τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης, ἀλλὰ καὶ γενικότερον τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ ἢ σχέσις λ. χ. τῶν ἀγγειογράφων μὲ τὴν μεγάλην τέχνην καλὰ - καλὰ δὲν ἔχει ἐξερευνηθῆ, ἀκόμη δὲ ὀλιγώτερον ὁ τρόπος ἐργασίας εἰς τὸν Κεραμεικόν, ἂν καὶ θαυμάσια θὰ ἤμποροῦσαν αὐτὰ νὰ ἐξαχθοῦν ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ ἀγγεῖα. Ἄλλ' ἀκόμη περισσότερον: **Σοβαρὰ αἰσθητικὴ καὶ μορφικὴ σπουδὴ** τῶν ἀγγείων ἀσφαλῶς δὲν ἔχει γίνεαι ἀκόμη καὶ τοῦτο διότι ἐξακολουθοῦμεν καὶ τὰ τελευταῖα ἀκόμη ἔτη νὰ εἴμεθα τελείως ἀπορροφημένοι ἀπὸ τὴν μανίαν τῆς ἀνωφελοῦς πολλὰκις γνώσεως τῆς προσωπικότητος.

*

Τὰ δημοσιευόμενα κατωτέρω ἀγγεῖα ἐξελέγησαν κατὰ πρῶτον βέβαια λόγον μεταξὺ τῶν ἀρτίων τεχνικῶς, ἔπειτα δὲ καὶ διὰ τὸ περιεχόμενον, ὅσαςκις τοῦτο εἶχε σχέσιν μὲ τὴν λατρείαν τῶν Ἐλευσινιακῶν θεοτήτων. Μερικὰ ἀσήμαντα τεμάχια, τὰ ὁποῖα θὰ ἤμποροῦσαν νὰ λείπουν ἀπὸ ἄλλην δημοσίευσιν, ἐδῶ ἐθεωρήθη καλὸν νὰ συμπεριληφθοῦν, ἔνεκα τῆς σπουδαιότητος τοῦ χώρου ἀπὸ τὸν ὁποῖον προέρχονται.

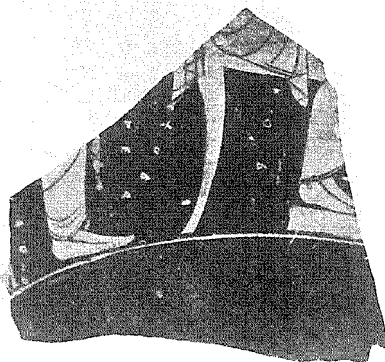
Μία σχετικὴ χρονολογικὴ σειρὰ ἐτηρήθη, ὅπως γίνεται ἀμέσως ἀντιληπτόν, εἰς τὴν κατάταξιν τῶν θραυσμάτων.

Εἰκ. 1. Μέρος σκύφου.

Εἶναι τὸ ἀρχαιότερον ἀπὸ τὰ ἐρυθρόμορφα. Ὅπως δείχνει ἡ τελεία σχεδὸν ἔλλειψις πτυχῶν εὐρισκόμεθα εἰς τὴν πρὸ τοῦ Ὀλτου καὶ Ἀνδοκίδου ἐποχῆν, πρὸ τοῦ 520 δηλαδὴ. Σύγχρονοι τοῦ ἀγγειογράφου τεχνῖται μελανομόρφων πρέπει νὰ ἦσαν ὁ Νέαρχος ἢ ὁ Σκύθης, ὁ ἀφιερῶσας δὲ τὸ τεμάχιον εἰς τὰς θεάς, ἂν ἦτο μύστις, θὰ ἐμνήθη εἰς τὸ Πεισιστράτειον Τελεστήριον.

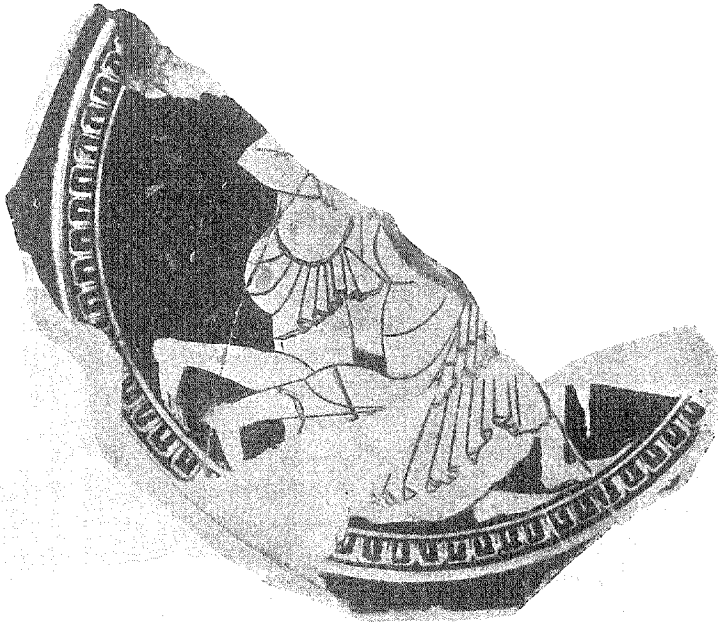
Τὸ σχεδιάσμα βεβαιώνει ὅτι ὁ τεχνίτης ἐφαντάσθη τὴν ἀνθρωπίνην μορφήν ὡς σιλουέτιαν, ὡς ὄγκον καὶ ὄχι ὡς περίγραμμα, πρᾶγμα φυσικὸν διὰ μαθητεύσαντα εἰς ἐργαστήρια μελανομόρφων ἀγγείων.

Σίζεται δεξιὰ τὸ σῶμα καθήμενης μορφῆς, οἱ πόδες τῆς ὁποίας πατοῦν ἐπὶ σκίμποδος ἢ κάτωθεν τῆς ἔδρας ἐπιγραφὴ μᾶς τὴν παρουσιάζει: **Κόρη**. Πολὺ

Εἰκ. 1.

ὀλιγώτερον κατανοητὴ εἶναι ἢ ὀπισθεν τῆς Κόρης μορφῆ, πρὸ τῆς ὁποίας διακρίνεται ἡ ἐπιγραφή: *Χορωδός*. Ὅνομα τοιοῦτον δὲν φαίνεται νὰ εἶναι γνωστὸν ἐξ ἄλλης πηγῆς ὡς κύριον ὄνομα. Ἄφου ὅμως ὑπῆρχε ὡς ἐπίθετον, δὲν ἐχρειάζετο μεγάλη προσπάθεια διὰ νὰ μεταφερθῆ εἰς τὰ κύρια. Διὰ μίαν σύντροφον, ἄλλωστε, τῶν Ἐλευσινιακῶν θεοτήτων, ποῦ εἶχαν ἀπὸ παλαιούς χρόνους καὶ καλλίχορον φρέαρ, θὰ ἦτο πλεονέκτημα ἔχι μικρὸν νὰ εἶχε καὶ τὸ χάρισμα τῆς χορωδοῦ (= ἢ ἐν χορῶ ἕδουσα). Ἡ συλλαβὴ Δε, ἢ διακρινομένη πλησίον τῆς Χορωδοῦ,

Εἰκ. 2.

δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ἐξακριβωθῆ ποίας λέξεως τὸ τέλος ἀποτελεῖ πάντως δὲν ἀποτελεῖ τέλος κυρίου ὀνόματος, ἀφου ἄλλη μορφῆ, εἰς τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ ἀνῆκε, δὲν διακρίνεται. Δὲν μοῦ φαίνεται ἐντελῶς ἀπίθανον ὅτι ἡ ὅλη φράσις θὰ ἦτο: *Ἐδε* (= ἦδε) *Χορωδός*, αὐτὴ ἐδῶ εἶναι ἡ Χορωδός, ὅποτε ἔχομεν πλήρη τὸν τύπον τῆς παρουσιάσεως εἰς τὸν θεατὴν μιᾶς μορφῆς, ἥτις χωρὶς τὴν ἐπιγραφὴν θὰ τοῦ ἦτο ἄγνωστος.

Ἔχομεν ὅμως εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον καὶ ἄλλης ἐπιγραφῆς ὑπόλοιπον: (α) *ρετώ*, ὅπως νομίζω ὅτι διαβάζεται. Τὸ ὄνομα ἀπαντᾷ εἰς ἐπιγραφὴν Πελ. 1560,

Ἀρετὴ δὲ ἦτο ἡ κόρη τοῦ ἀρχαιοτέρου Διονυσίου. Πλάτ. Λίων 6, 21, 58, ὥστε πολὺ καλῶ ἠμποροῦσε νὰ ὑπάρχη καὶ ἐδῶ.

Ἀπὸ τὴν ἀπεικόνισιν τῆς Κόρης καθιστῆς θὰ ἦτο πολὺ παρακεκινδυνευμένον ἂν ἐζητούσαμεν νὰ ἐξαγάγωμεν συμπεράσματα διὰ τὸν τόπον τοῦ λατρευτικοῦ ἀγάλματος εἰς αὐτὴν τὴν ἐποχὴν. Διὰ τὴν ὄλην παράστασιν πρότυπον ἐχρησίμευσαν αἱ συνειθισμένα σκηναὶ γυναικωνίτου, τὸ *κάθισμα* δὲ ἦτο φυσικὴ τιμητικὴ θέσις διὰ μίαν θεάν. (Möbius, das Sitzen).

Εἰκ. 2. Τεμάχιον πινακίου. Πρόκειται, ὅπως φαίνεται ἄμέσως, περὶ τῆς γνωστῆς πάλης μεταξὺ Πηλέως καὶ Θέτιδος.

Θὰ παρατηρήσῃ ἴσως κανεὶς ὅτι πουθενὰ δὲν διακρίνεται ἐν ἀπὸ τὰ ζῶα εἰς τὰ ὁποῖα μετεμορφώνετο ἡ Θέτις. Ἐν βλέμμα ὅμως εἰς τὰ σύγχρονα ἀγγεῖα πείθει ὅτι εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν πολὺ συχνὰ παριστάνεται ἐν μόνον ζῶον καὶ αὐτὸ δὲ εἰς τὸν ὄμον τοῦ Πηλέως ἢ τῆς Θέτιδος. Ἔτσι λ. χ. εἰς τὰ ἀγγεῖα τοῦ Λούβρου (Pottier, Vases du Louvre pl. 84 F 301 κ. ξ.), εἰς ἄλλα δέ, ὅπως λ. χ. εἰς τὴν κύλικα τοῦ Μονάχου (Furtw. Reichhold πίν. 155) μὲ τὴν ἐπιγραφὴν Ἐπιλειὸς καλὸς μόνον λέων ὑπάρχει, ὄχι δράκων, ὁ ὁποῖος ἐδῶ θὰ ἠμποροῦσε θαυμάσια νὰ ἐξοικονομηθῇ εἰς τὸ ἐλλείπον μέρος τῆς κύλικος. Εἰς τὴν μελανόμορφον λήκυθον τοῦ Ἐθν. Μουσείου (**Εἰκ. 3**) σύγχρονον μὲ τὸ πινάκιον τῆς Ἐλευσίνος φαίνεται ἀρκετὰ πῶς περίπου θὰ ἦτο ἡ πλήρης παράστασις τοῦ τελευταίου.

Τὸ κυμάτιον ποὺ περιβάλλει τὴν παράστασιν δὲν εἶναι πολὺ συνειθισμένον εἰς τὰ πινάκια καὶ κύλικας τοῦ αὐστηροῦ ῥυθμοῦ, ὅμως ἀπαντᾷ ἐνίοτε. Πρόχειρον παράδειγμα ἔχω ν' ἀναφέρω τὴν κύλικα τοῦ Σικανοῦ (Röm. Mitt. III, πίν. 1) ἣτις ὑπὸ τοῦ Beazley (Vasenmaler σελ. 12) ἀποδίδεται εἰς τὸν ἀγγειογράφον Ὀλτον, καθὼς καὶ ἐν λευκὸν πινάκιον ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν (Ἀρχ. Ἐφημ. 1886 πίν. 8, 6). Ἀρκετὰ συχνὰ τὸ κόσμημα αὐτὸ ἀποτελεῖ εἰς τὰ πινάκια καὶ κύλικας τὴν ὀριζοντίαν γραμμὴν, ἐπὶ τῆς ὁποίας βαίνει ἡ παράστασις καί, ἐναλλασσόμενον μὲ τὸν περιβάλλοντα αὐτὴν μαίανδρον, φέρει καλὸν διακοσμητικὸν ἀποτέλεσμα.

Ὅπως φαίνεται καὶ εἰς τὴν εἰκόνα, ἡ διασκορπισμένη εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ πινακίου ἐπιγραφὴ δὲν διαβάζεται, ἀπλούστατα διότι συνέθη κατὰ ὄχι σπάνιον, ὁ φιλοτιμηθεὶς δηλαδὴ νὰ γράψῃ νὰ μὴν ἤξεύρῃ γράμματα.

Τὸ πινάκιον δὲν ἀργεῖ κανεὶς ν' ἀντιληφθῇ ὅτι ἀνήκει εἰς τὰ παλαιότερα ἐρυθρόμορφα· πρῶτον τὸ σχῆμα τοῦ πινακίου γενικῶς δὲν ἀπαντᾷ εἰς τὴν προχωρημένην ἀρχαϊκὴν ἐποχὴν, ἣτις διαδέχεται αὐτὴν τοῦ ἀγγείου, ἀλλὰ καὶ αἱ πτυχαὶ

Εἰκ. 3.

τῶν φορεμάτων, αἱ συγκεντρούμεναι εἰς τὸ μέσον, φανερόνουν ὅτι ἡ τεχνοτροπία αὐτὴ εἶναι ἡ ἄμεσος ἐξέλιξις ἄλλης παλαιότερας ποῦ ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ τὸ ἄγγειον τῆς εἰκ. 1. Συγκεκριμένως, τοιαῦται πτυχαὶ βλέπομεν νὰ ἐμφανίζωνται διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὰ νεώτερα ἔργα τοῦ Ἀνδοκίδου καὶ τοῦ Ὀλτου, ἐνῶ εἰς τὸν Εὐφρόνιον καὶ Ἐπίκτητον ματαίως θὰ τὰς ἀναζητήσωμεν.

Ἄν δὲ πιστεύσωμεν τὸν Langlotz, ὅστις (Zeitbestimmung, σελ. 35) μὲ πολλὴν πιθανότητα ἐσχέτισε τὰ ἄγγεα τοῦ κύκλου Ὀλτου-Ἀνδοκίδου μὲ τὰ γλυπτὰ τοῦ νεωτέρου Ἐκατομπέδου, ἔχομεν τότε καὶ τὴν χρονολογίαν τοῦ ἄγγείου μας προσδιορισμένην, κατὰ προσέγγισιν φυσικὰ πάντοτε: θὰ ἔγινε εἰς τοὺς χρόνους τῶν Πεισιστρατιδῶν, δηλαδὴ περίπου μεταξὺ 520 - 510.

Ἄν συγκρίνωμεν τώρα τὸ πινάκιον τῆς εἰκ. 2 μὲ ἄλλην ὀλίγον νεωτέραν κερραμογραφίαν, ἔχουσαν τὴν αὐτὴν παράστασιν, τὴν κύλικα τοῦ Πειθίνου (Pfuhl, εἰκ. 417), δὲν θὰ ἀργήσωμεν ν' ἀντιληφθῶμεν πόσον πτωχότερον εἶναι τὸ ἰδικόν μας.

Εἰκ. 4.

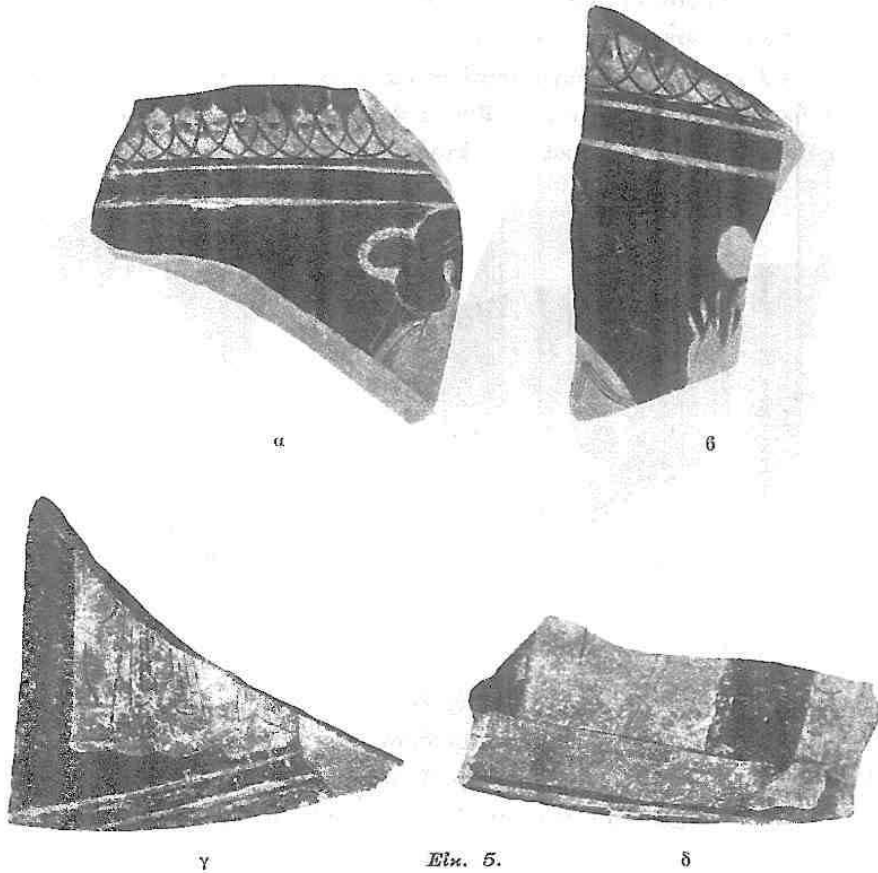
Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι καὶ ἐδῶ τὸ σύμπλεγμα ἔχει τοποθετηθεῖ μὲ ἀρκετὴν ἐπιτυχίαν, ὥστε νὰ στέκωνται αἱ μορφαὶ ἀνέτως ἐντὸς τοῦ πλαισίου. Εἶπομεν νὰ «στέκωνται» κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν πίνακα τοῦ Πειθίνου, ὅπου τὸ πᾶν εἶναι *κίνησις*. Αἱ πλούσια λεπτόταται πτυχαί, τὰ ἄστρα ποῦ στολίζουσι τὰ ἐνδύματα, οἱ ὄφεις ποῦ γλυστροῦν εἰς τὰ σώματα τῶν παλαιόντων δίδουσι μίαν ἀσύγκριτον ἐντύπωσιν ἐναλλαγῆς, κινήσεως καὶ διακοσμητικῆς τελειότητος. Ὅλα εἶναι διακόσμησις, ἀκόμη καὶ οἱ ὄφεις ποῦ ἔχουσι περιβάλλει χεῖρας καὶ πόδας φαίνονται μᾶλλον σὰν ὄφιοειδῆ ψέλλια. Δὲν θὰ ἔπρεπε ὅμως νὰ παραλείψωμεν καὶ μίαν ἄλλην διαφορὰν: εἰς τὸ Ἐλευσινιακὸν πινάκιον τὰ σώματα εἶναι τοποθετημένα χωριστὰ τὸ ἐν ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἔτσι ὥστε βλέπει κανεὶς πρῶτον τὸ σῶμα τῆς Θέτιδος καὶ ἔπειτα τοῦ Πηλέως. Ὁ ἔμπειρος ὅμως τεχνίτης τοῦ προχωρημένου ἐρυθρομόρφου ῥυθμοῦ, ὁ Πειθίνος, τὰ ἐξαγωγὰ φισε μὲ ἄλλον τρόπον, πολὺ ἀριστοτεχνικώτερον καὶ ἔτσι συντελοῦν εἰς τὴν ἐντύπωσιν τοῦ μεταβλητοῦ, τοῦ μὴ συλληπτοῦ, τοῦ ἀδιαχωρήτου.

Εἰκ. 4. Κάτω μέρος ἀλαβάστρου μὲ λευκοκίτρινον βᾶθος. Σώζεται πόδι (μὴ διακρινόμενον εἰς τὴν φωτογραφίαν), μία παράξενος κοντὴ μορφή καὶ τέλος πόδες καὶ ἱμάτιον γυναικὸς τρεχούσης δεξιᾶ.

Τὸ ἀλάβαστρον αὐτὸ ἀνήκει εἰς τὴν ἐποχὴν τὴν μεταβατικὴν ἀπὸ τὸν μελανόμορφον εἰς τὸν ἐρυθρόμορφον ῥυθμόν. Δύο μορφαὶ ἔχουσι σχεδιασθεῖ μὲ τὸν περιγραφικὸν τρόπον, ἐνῶ ἡ μικροτέρα εἶναι ἀκόμη μαύρη σιλουέττα. Τὸν μεταβατικὸν αὐτὸν ῥυθμόν ἤμπορεῖ νὰ τὸν σπουδάσῃ κανεὶς πολὺ καλὰ εἰς μερικὰς ληκύθους (Fairbanks, White Ath. Lek. VI, εἰκ. 18, 20, 22).

Τὸ μικρὸν ὄν ποῦ φαίνεται νὰ χορεύῃ, ἢ μᾶλλον νὰ κάμνῃ μίαν στροφὴν τοῦ χοροῦ, φαίνεται νὰ εἶναι μικρὸς Σειληνός, τότε δὲ πρέπει αἱ δύο ἄλλαι μορφαὶ νὰ εἶναι Μαινάδες.

Εἶναι κρῖμα ὅτι δὲν ἐσώθη περισσότερον μέρος τοῦ ἀλαβάστρου αὐτοῦ, διότι ἀσφαλῶς θὰ εἴχομεν ἐν ὥραϊον μικροτέχνημα, ὅπου ἡ ἐλευθερία τοῦ σχεδίου,

Εἰκ. 5.

μαζὺ μὲ τὸ κιτρινόλευκον χρῶμα τοῦ βάθους, θὰ ἐπροξένουν ἐντύπωσιν ἐξαιρετικῶς εὐχάριστον. Δὲν ἤμποροῦν ὁμως βεβαίως νὰ παραβληθοῦν τὰ ἀρχαιότερα λευκὰ ἀγγεῖα μὲ τὰ προχωρημένα πολύχρωμα, ἔφοῦ τὰ χρώματα ἀποτελοῦν τὸν σπουδαιότερον παράγοντα ἀρτίου διακοσμητικοῦ συνόλου.

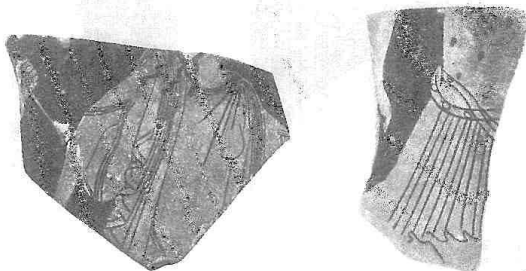
Χρονολογικῶς πρέπει νὰ καταταχθῇ τὸ ἀλάβαστρον αὐτὸ ὅπου καὶ τὸ προηγούμενον πινάκιον.

Ἡμερομηνία εὐρέσεως γραμμὴν ἐντός: 24/8/85.

Εἰκ. 5 α-δ. Τέσσαρα θραύσματα τοῦ ἰδίου, πιθανώτατα, ἀγγείου. Τὸ γ'

μας δίδει τὸ κλειδί διὰ τὴν ἐννοήσωμεν περὶ τίνος πρόκειται. Ἔχομεν ἐπὶ μίας βαθμίδος στήλην καὶ ἐπ' αὐτῆς τοὺς θυσάνους τῶν ταινιῶν, μετὰ τὰς ὁποίας ἦτο στολισμένη, ἐκατέρωθεν δὲ δύο γυναῖκας, ποὺ θὰ ἐστόλιζαν τὸν τάφον μετὰ τὰς ταινίας αὐτάς. Πρέπει λοιπὸν νὰ θεωρηθῇ βέβαιον ὅτι πρόκειται περὶ ἐπισκέψεως εἰς τάφον, ὁπότε τὸ ἄγγειον θὰ ἦτο *λουτροφόρος*, ἀφοῦ λήκυθος ἀποκλείεται νὰ εἶναι, διὰ τὸν λόγον ὅτι θὰ ἦτο μοναδικὸν παράδειγμα ἐμφανίσεως νεκρικῆς παραστάσεως εἰς τὸσον πρῶτον ἐποχῆν.

Αἱ «οὐραὶ χελιδονιοῦ», διατεταγμέναι εἰς ἄραια διαστήματα, πείθουν ὅτι τὸ ἄγγειον ἀνήκει εἰς τὴν ἐποχῆν τοῦ Φιντίας καὶ Εὐθυμίδου. Τὰ μελανὰ στίγματα τῶν ἐνδυμάτων εἶναι ἐνισχυτικὰ τῆς ἀποδόσεως τῶν τεμαχίων εἰς ἓν ἄγγειον,

Εἰκ. 6.

ὅχι δὲ ὀλιγώτερον τὰ φύλλα, συνήθη εἰς λουτροφόρους τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἐνῶ ἀργότερον ἀντικαθίστανται ὑπὸ τοῦ μαιάνδρου.

Μία ἐξέτασις τῶν τεμαχίων ἀπὸ τὴν ἄοψιν τοῦ σχήματος δίδει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἀπετέλουν μέρος τοῦ *λαιμοῦ* τῆς λουτροφόρου, τῆς ὁποίας ἡ κοιλία θὰ εἶχε χωρὶς ἄλλο παράστασιν προθέσεως, ἄνω δὲ εἰς τὸν λαιμὸν τὴν συνήθη ἐπίσκεψιν τοῦ τάφου.

Τὸ περίγραμμα τῶν κεφαλῶν ἔχει δηλωθῆ με ἐρυθρὰν γραμμὴν, «ἐξηρημένην». Τὸ β' τεμάχιον εἶναι φαῖον ἀπὸ ἐπίδρασιν πυρός.

Ἡμερομηνία εὐρέσεως γραμμῆναι ἐντός: εἰς τὸ α' καὶ δ' 16/7/87, εἰς τὸ γ' 27/8/87.

Εἰκ. 6. Τὰ δύο αὐτὰ τεμάχια δὲν φαίνονται νὰ προέρχονται ἀπὸ ἓν ἄγγειον, ἂν καὶ ἡ παράστασις εἶναι τοῦ ἰδίου κύκλου. Οἱ ὄψεις ποὺ περιβάλλουν τὴν ὄσφιν τῆς δευτέρας μορφῆς καὶ ὁ θύρσος τὸν ὅποιον κρατεῖ ἡ χεὶρ ποὺ διακρίνε-

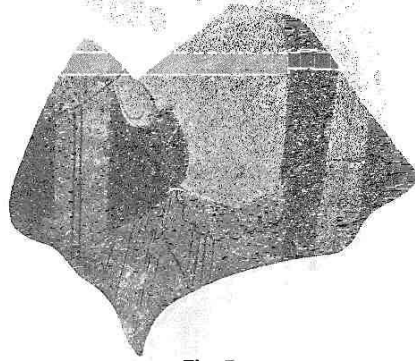
ται εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τοῦ πρώτου τεμαχίου δίδουν τὴν βάσιμον ὑπόνοιαν ὅτι πρόκειται περὶ Μαινάδων, ἀποτελουσῶν μέλη Διονυσιακοῦ θιάσου.

Τὰ παχέα μελανὰ στίγματα ποῦ στολίζουν τὸ στήθος τῆς μιᾶς Μαινάδος ἐχρησιμοποιήθησαν, καθὼς φαίνεται, διὰ νὰ ἀποδοθῇ τὸ δέσμα, τὸ ὅποιον, κατὰ συνήθειαν ὄχι σπανίαν, φοροῦν αὐταί.

Τὸ πρῶτον τεμάχιον τεχνολογικῶς ἀνήκει ἐκεῖ ὅπου καὶ τὰ τῆς προηγουμένης εἰκόνας. Ἡ γυνὴ φέρει τὸν Ἴωνικὸν χιτῶνα, ἐπὶ τῶν ὤμων δὲ καὶ πέριξ τοῦ τραχήλου τὸ ἱμάτιον. Ὁ εἰς μαστὸς ἔχει σχεδιασθῆ κάπως χαμηλότερον ἀφ' ὅτι θὰ ἀπῆται καλυτέρα αἰσθητικῇ ἀντίληψις, ἢ παράλειψις δὲ τοῦ ἄλλου δὲν δικαιολογεῖται ἀπὸ τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἱματίου, τὸ ὅποιον θὰ ἔπρεπε τότε νὰ εὕρισκετο ὀλίγον ἀριστερώτερα.

Ὅλιγα γραμμὰ ἀπὸ ἀραιωμένου βερνίκι ἔχουν χρησιμοποιηθεῖ διὰ τὴν δήλωσιν τῶν πτυχῶν τοῦ ἱματίου.

Εἰκ. 7. "Ἄν καὶ ὁμοίως τέχνης μὲ τὰ προηγούμενα τῶν εἰκ. 5-6, δὲν ἀνήκει ὅμως τὸ τεμάχιον αὐτὸ εἰς τὰ ἴδια ἀγγεῖα. Καὶ τοῦτο διότι ἡ παράστασις δὲν συμφωνεῖ οὔτε μὲ τὰς νεκρικὰς σκηνάς, οὔτε μέλος Διονυσια-

Εἰκ. 7.

κοῦ θιάσου ἢμπορεῖ ν' ἀποτελῇ μία καλὴ οἰκοκυρὰ ἥτις κἀθηται πρὸ τῆς θύρας τῆς καὶ γνέθει διότι ἔτσι πρέπει, νομίζω, νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὴν γυναικῆ τῆς εἰκόνας 7. Ὅπισθεν διακρίνονται αἱ δύο κάθετοι δοκοὶ τῆς θύρας, αἵτινες ἐντοπίζουν τὴν μορφὴν ἢ μέσα εἰς τὸν οἶκον τῆς ἢ ἔξω ἀπὸ αὐτόν, εἰς τὴν αὐλήν.

Ὁ χιτῶν ἄνω στερεῖται τελείως πτυχῶν, ὅπως ὄχι σπανίως συμβαίνει εἰς τὰ ἀγγεῖα τοῦ Εὐφρονιακοῦ κύκλου. Τὸ περὶ τὸν ὄσφιν φεστονοειδὲς κέντημα μοῦ φαίνεται ὅτι ὀρθότερον θὰ ἦτο νὰ ἐκληφθῇ ὡς τρόπος προοπτικῆς ἀποδόσεως τοῦ ἄκρου τοῦ ἀποπτύγματος.

Εἰκ. 8. Τεμάχιον πινακίου.

Ὁ εἰκονιζόμενος Σάτυρος κρατεῖ πιθανώτατα ἀσκόν. Εἶναι φαλακρὸς καὶ μὲ παχείας ὄφρυς. Μία γραμμὴ ἀπὸ μαῦρον βερνίκι δηλώνει τὸ περιγράμμα τῆς κεφαλῆς, διὰ τὸ ὅποιον ὅμως ἔχει χρησιμοποιηθεῖ καὶ μία ἐρυθρὰ γραμμὴ «ἐξηρημένη», συνέχεια τοῦ φαλακροῦ μέρους τῆς κεφαλῆς. Τέσσαρες βόστρυχοι ἀποτελοῦν τὸ τέρμα τῆς κόμης του. Ἀνάγλυφοι γραμμὰ ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὴν τὸνωσιν τοῦ περιγράμματος προσώπου καὶ οὐρᾶς, ἄλλαι δὲ ἀπὸ ἀραιωμένου

βερνίκι δι' απόδοσιν τῶν ὀλίγων ῥυτίδων τοῦ μετώπου καὶ παρεϊῶν. Ἡ ῥίς ὀξεῖα καὶ ἐλαφρὰ σιμῆ, εἶναι ὁ κύριος συντελεστής τῆς ἀρκετὰ κτηνώδους ἐκφράσεως, ὅπως τὴν ἤθελαν διὰ τὸν Σάτυρον οἱ τεχνῖται τοῦ αὐστηροῦ ῥυθμοῦ.

Εἰκ. 8.

Ἡ τεχνοτροπία ἐνθυμίζει Ἐπίκτητον. Αἱ εἰς τὴν βάσιν τοῦ ἀγγείου δύο ὄπαι φανερόνουν ὅτι ἐχρησίμευε τοῦτο καὶ πρὸς ἀνάρτησιν καὶ ἐπομένως διακόσμησιν τοῦ τοίχου.

Εἰκ. 9. Τεμάχιον μικροῦ πινακίου. Τὸ μακρὸν ἱμάτιον, κινούμενον ἀντιθέτως ἀλλὰ συμφώνως πρὸς τὴν κίνησιν τοῦ σώματος, πείθει ὅτι πρόκειται περὶ κιθαρωδοῦ ἢ αὐλητοῦ. Ὠραῖαι μαῦραι γραμμαὶ καὶ ἄλλαι ἀπὸ ἀραιωμένων βερνίκι ἐχρησιμοποίηθησαν εἰς τὸ σχέδιον.

Εἶναι προφανῶς ἡ μορφή ἀπόσπασμα ἀπὸ παράστασιν κώμου ἢ θυσίας.

Εἰκ. 10. Τεμάχιον πινακίου.

Ἄπλη ἐρυθρὰ γραμμὴ περιβάλλει τὴν παράστασιν· τὸ πρόσωπον ὅμως δὲν πατεῖ κατ' εὐθείαν ἐπάνω εἰς αὐτήν, ὥστε ἀποτελεῖται ἔτσι καὶ ἄλλη μελανή

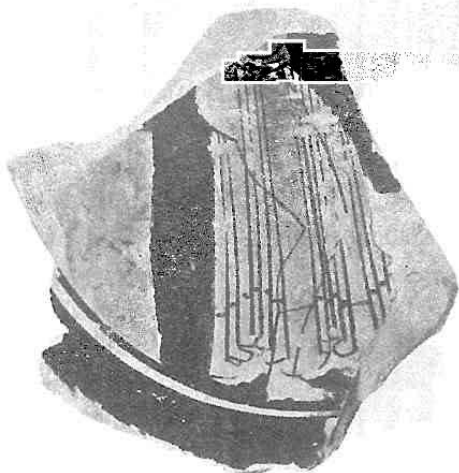
γραμμὴ διακρινομένη πλησίον τοῦ ἀριστερὰ ἀντικειμένου.

Ἡ παράστασις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξηγηθῇ ἀμέσως. Ἐχομεν μίαν γυναῖκα, φέρουσαν χιτῶνα μὲ πτυχὰς πιπτούσας καθέτως εἰς τρία συμπλέγματα, ἀπασχολημένην ἄγνωστον μὲ τί. Ἀριστερὰ ἔχομεν ἓν εἶδος τραπέζης, τὸ ὁποῖον πιθανώτατα εἶναι βάσις Ἑρμοῦ, στολισμένον μὲ ταινίαν, ποῦ τὸ ἄκρον τῆς εἶναι ιπασμένον δεξιά. Ἡ ἀνώμαλος κίνησις τῆς γυναικὸς καθὼς καὶ ἡ βάσις δίδουν ἀφορμὴν εἰς τὴν ὑπόνοιαν ὅτι πρόκειται περὶ Διονυσιακῆς παραστάσεως. Ἐχομεν ἴσως ἀριστερὰ τὸ ξόανον τοῦ Διονύσου, στολισμένου μὲ ταινίας, ἴσως ὅμως καὶ ἀπλούστερον σύμβολόν του, ἓνα κρατῆρα, πρὸ τοῦ ὁποίου μία Μαινὰς τελεῖ κάποιαν ὑποχρέωσιν λατρευτικὴν, ἓν ἀπόσπασμα δηλαδὴ ἀπὸ παράστασιν ἀνάλογον μὲ τὸ ἀγγεῖον τῆς Νεαπόλεως Pfuhl, εἰκ. 582). ἢ μὲ τὸ ἄλλο τοῦ τεχνίτου τῆς Villa Giulia (Pfuhl, εἰκ. 516).

Εἰκ. 9.

Ἡ διαίρεσις τῶν πτυχῶν εἰς τρεῖς «οὐράς χελιδονιῶν», ἐξέλιξις τοῦ τύπου τῆς εἰκ. 2, μάς φέρει εἰς τὸν κύκλον τοῦ Βρούγου καὶ Δούριδος. Τὸ σχέδιον ὅμως εἶναι ἀρκετὰ πρόχειρον. Ἐπὶ τοῦ πυθμένος ἡ ἡμερομηνία τῆς εὐρέσεως: / 8 // 8 (sic).

Εἰκ. 10.

Εἰκ. 11. Ἕνας νέος, ἀφοῦ ἐγυμνάσθη ἀρκετὰ, πλύνεται εἰς τὴν λεκάνην τῆς παλαιστρας· ἰδοὺ θέμα συνειθισμένον εἰς τὴν ἀγγειογραφίαν τοῦ αὐστηροῦ ῥυθμοῦ. Διὰ τεχνίτην μάλιστα μὲ μικρὰν φιλοδοξίαν ἦτο εὐκολος τρόπος ζωγραφίσεως τοῦ ἀγγείου. Ἀπὸ τοιοῦτον προχειρογράφων φαίνεται νὰ προέρχεται ἡ κύλιξ, τῆς ὁποίας τὸ σωθὲν τεμάχιον ἀπεικονίσθη ἐδῶ. Τὸ σχέδιον εἶναι γρήγορον, χωρὶς ἐπιμέλειαν καὶ αἰσθημα. Ἀνατομικαὶ λεπτομέρειαι λείπουν ἐντελῶς.

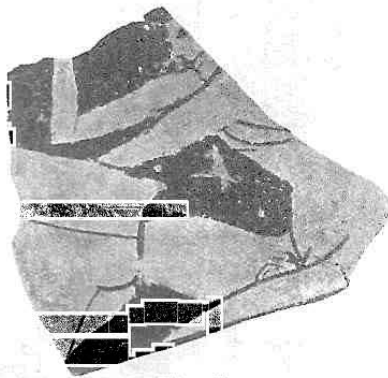
Μὲ τὰ προϊόντα τοῦ Σκύθου ἔχει πολλὰς ὁμοιότητας ἡ Ἐλευσινιακὴ κύλιξ, ἐκτὸς τοῦ σχεδίου καὶ τὸ ἀδικοιολογήτως ἀνοικτὸν στόμα πολὺ ἐνθυμίζει ἰδικὰς του μορφάς. Πλησιέστερον ὅμως εὐρίσκεται μὲ τὰς κύλικας Λούβρου G 90-91 (Pottier, Album, pl. 98) τῶν ὁποίων τὸ δεύτερον ἔχει ὁμοίαν παράστασιν.

Εἰκ. 12. Διάφορα μικρὰ τεμάχια μὲ ἀνδρῆκας κεφαλὰς καὶ μίαν γυναικείαν.

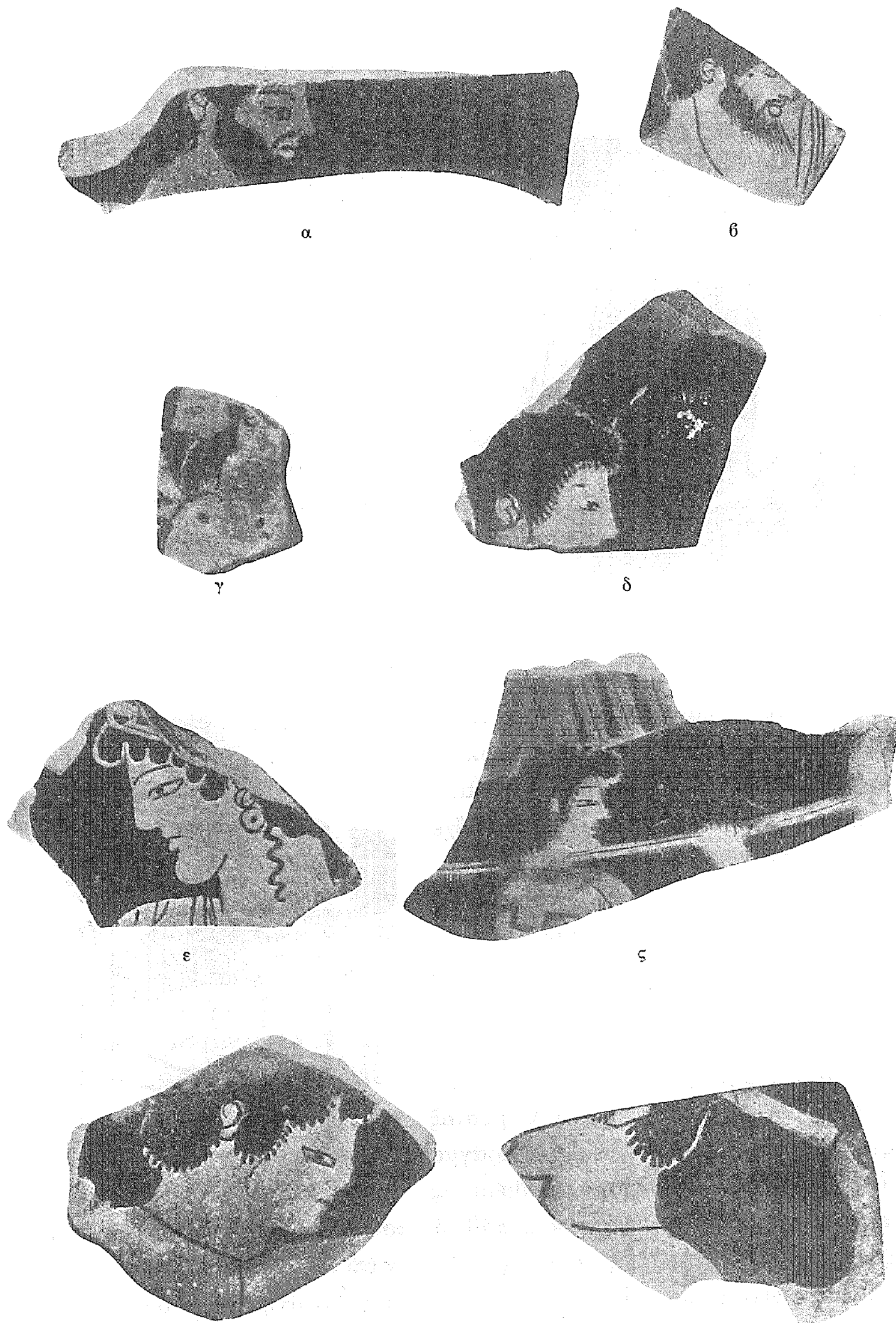
Αἱ δύο πρῶται εἶναι πολὺ περισσότερον ἐνδιαφέρουσαι τῶν ἄλλων καὶ προέρχονται ἀσφαλῶς ἀπὸ καλοῦς τεχνίτας.

α'. Μία ἀνάγλυφος δυνατὴ γραμμὴ δίδει τὸ περίγραμμα τοῦ προσώπου. Ὁ μύσταξ ἀρχίζει πολὺ ὑψηλὰ, ἄνω τοῦ ῥάθωνος, πρᾶγμα πὺ δὲν ἤξεύρω ἂν πρέπει νὰ ἀποδοθῆ εἰς ἀμέλειαν τοῦ τεχνίτου ἢ εἰς τὴν προσπάθειάν του νὰ ζωγραφίσῃ ἰδιαίτερον τρόπον ξυρίσματος τοῦ μύστακος, ἀδιάφορον ἂν τὸν ἐπέτυχε ἢ ὄχι.

Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν τεχνοτροπίαν, τὸ ἀγγεῖον ἀνήκει εἰς τὸν κύκλον τοῦ Ἐπικτήτου.

Εἰκ. 11.

Εικὼν 12.

6'. Καὶ ἐδῶ τὸ σχέδιον εἶναι ἄρτιον· μεῖς ἰδιαιτέρην ἐπιμέλειαν παρεστάθη δὲ πάγων, ὅχι μὲ ὄγκον χρώματος, ὅπως εἰς τὸ προηγούμενον, ἀλλὰ μεῖς λεπτοτάτας, ἀπὸ ὠραίων βερνίκι, γραμμάς. Ἡ ὅλη φυσιογνωμία ἐνθυμίζει Βρύγον, χωρὶς ὁμῶς νὰ ἔχη τὴν ζωτικότητα τῶν μορφῶν ἐκείνου.

Ἔοισθεν ἡμερομηνία εὐρέσεως: 1895, Νοτία αὐλή.

Ἄπὸ τὰς ἄλλας κεφαλὰς ἐνδιαφέρουσα κάπως εἶναι ἡ ε'. Ἡ τεχνοτροπία ξενίζει ἄρκετά, ἂν καὶ τὸ ἐργαστήριον πιθανώτατα θὰ ἦτο Ἀττικόν, ὅπως βεβαιώνει τὸ Ἀττικώτατον προφίλ τῆς γυναικός. Τὸ σχέδιον ὁμῶς εἶναι τόσοσον παρημελημένον, ἢ ἔκφρασις ἀναξία προσοχῆς, ὥστε νὰ δικαιολογεῖται εἰς δισταγμὸς περὶ τοῦ ἂν ἔχωμεν ἐδῶ προῖον τοῦ Κεραμεικοῦ.

Ἡ τεχνοτροπία ἐνθυμίζει τὴν ἄρκετὰ λεπτοτέρας τέχνης μορφὴν μίας λευκῆς ληκύθου μεῖς μαῦρον περίγραμμα (Perrot, hist. X, εἰκ. 381), διὰ τὴν ὁποίαν δὲν γνωρίζω ἂν ἐμελετήθη τὸ ἐργαστήριον, πού τὴν παρήγαγε

Πίναξ 1α. Τρίτων. Θραῦσμα λευκῆς κύλικος. Σώζεται τὸ πόδι καὶ μέρος τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς, μελαμβαφές, χωρὶς παράστασιν.

Ἔχομεν τὸν Τρίτωνα, τοῦ ὁποίου τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ἀλλάζει ἀμέσως μετὰ τὸ στήθος εἰς τὸ φολιδωτόν. Μακρὰ γενεῖαι καὶ κόμη τοῦ δίδουν σοβαρὸν πατριαρχικὸν ὕφος, πρὸς τὸ ὁποῖον δὲν συμβιβάζεται ὁ καλλωπισμὸς τῆς κόμης μεῖς τὸν κλάδον τὸν τελειώνοντα εἰς λοφιοειδὲς ἄνθος. Δεξιὰ ἓνα ψάρι πού βουτᾶ εἰς τὴν θάλασσαν, μᾶς ὀρίζει τὸν τόπον. Ἔχομεν τὸν Τρίτωνα μέσα εἰς τὸ σπῆτι τοῦ, τὴν θάλασσαν, περιστοιχιζόμενον ἀπὸ τοὺς ἀφώνους συντρόφους του.

Ἐπειδὴ εὐρίσκεται εἰς τὸ μέσον τῆς κύλικος ἀκριβῶς, φαίνεται ἀδύνατον νὰ ὑπῆρχε καὶ δευτέρα μορφή, Ἡρακλῆς λ. γ. ἢ Θησεὺς ἢ Ποσειδῶν. Πρέπει νὰ τὸν φαντασθῶμεν ὅπως καὶ εἰς τὴν μελανόμορφον κύλικα τοῦ Βερολίνου (Furtw. 1755), μόνον του εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς κύλικος, κρατοῦντα εἰς τὴν χεῖρα ψάρι ἢ στέφανον (ὅπως εἰς Gerhard. Auserl. Vasenb. 317).

Τὸν Τρίτωνα εἰς τὴν ἀγγειογραφίαν τὸν γνωρίζομεν κυρίως ἀπὸ τοὺς Κορινθιακοὺς πίνακας (Ant. Denkm. πίν. 7) ὅπου συνοδεύει μεῖς τρόπον ὑπασπιστοῦ τὸν Ποσειδῶνα καὶ τὴν Ἀμφιτρίτην, ἀργότερον ἀπὸ τὸ ἀγγεῖον τοῦ Τιμαγόρα (Pfuhl, εἰκ. 246), κυρίως ὁμῶς ἀπὸ τὴν κύλικα τοῦ Λούβρου μεῖς τὸν Θησεῖα καὶ Ἀμφιτρίτην (Pfuhl, εἰκ. 398), καθὼς καὶ ἀπὸ τὸ νεώτερον ἀγγεῖον μεῖς τὴν ἰδίαν παράστασιν (Pfuhl, εἰκ. 590). Εἰς κανὲν ὁμῶς ἀπ' αὐτὰ δὲν ἔχει ὁ Τρίτων τὴν θεϊκότητα πού βλέπομεν εἰς τὸ Ἑλευσινιακόν. Ἐδῶ τοῦ ἔδωσαν ὁ καλλιτέχνης ἔκφρασιν, τὴν ὁποίαν δὲν θὰ ἐπεριμέναμεν εἰς αὐτὴν τὴν ἐποχὴν, διότι ἔχει πολὺ ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς Φειδιακῆς τέχνης.

Εἶναι, ἀλήθεια, Θεὸς αὐτὸς ὁ Τρίτων, μία ἀνωτέρα ὕπαρξις, πού ἔμαθε πολλὰ εἰς τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης, χωρὶς τίποτε νὰ θέλῃ νὰ ἐξωτερικεύσῃ. Σὰν

Ἑλληνικὸς Θεὸς ὅμως γνωρίζει καὶ νὰ τιμωρῇ, ὅπως προδίδει ἡ αὐστηρότης του, ἥτις δὲν ἀργεῖ νὰ ξεσπάσῃ. Γίνεται τότε ὁ φόβος τῶν ναυτικῶν, ποὺ ἔχουν μάθει νὰ τὸν μισοῦν, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν ἀποφεύγουν:

Ἐρροῖς, ὃ δύσπλωτε, κακόξενε· σοῖο δὲ τηλοῦ
πλώοιμι, στυγεροῦ ὄσον ἀπ' Ἄιδεω·

(Ἀνθ. Παλατ. VII, 699).

Μία παραβολὴ τοῦ Ἑλευσινιακοῦ Τρίτωνος — τὸν ὁποῖον θεωροῦμεν ὡς χαρακτηριστικὸν τῆς μεταβατικῆς ὀρίμου ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς — μὲ τὸ θαυμαστὸν δημιούργημα τῆς Ἑλληνιστικῆς τέχνης, τὸν Τρίτωνα τοῦ Βατικανοῦ (Amelung, Vatik. Katalog, πίν. 46, Salis, Kunst. der Gr. εἰκ. 60) εἶναι ἀναπόφευκτος. Τὸ πνευματικὸν στοιχεῖον εἶναι φανερὸν εἰς τὸν Τρίτωνα τῆς Ἑλευσίνος, ὅσον εἰς τὸν ἄλλον τὸ ψυχικόν. Ὁ πρῶτος εἶναι Θεὸς-πνεῦμα, μὲ τὴν βεβαιότητα καὶ τὸ ἀμειλίκτον τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ἐνῶ ὁ Ἑλληνιστικὸς ἐκφράζει τὴν ἀγωνίαν ποὺ τοῦ μετέδωσε τὸ ἄπειρον μὲ τὸ ὁποῖον γειτονεύει.

Νὰ προτιμήσωμεν τὸν ἕνα ἀπὸ τοὺς δύο τύπους ἢ νὰ θεωρήσωμεν τὸν ἕνα ἀνώτερον τοῦ ἄλλου, αὐτὸ θὰ ἦτο ἀσυγχώρητος ἀφέλεια. Ἐν ὅμως δὲν ἤμπορεῖ νὰ παραγνωρισθῇ, ἢ ὑπερέτρησις τῆς Ἑλληνιστικῆς τέχνης ὡς πρὸς τὴν ἀπόδοσιν τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα εἰς τὸ φολιδωτόν. Οἱ ἀρχαῖκοι Τρίτωνες τῶν ἀετωμάτων τῆς Ἀκροπόλεως, ὅπως καὶ τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ τῆς Ἄσσου ἀλλάζουν ἀμέσως μετὰ τὸ στήθος εἰς τὸ θαλασσινὸν στοιχεῖον καὶ ἔτσι ὑστερεῖ εἰς αὐτοὺς ἡ ἀνθρωπινὴ φύσις ἀπέναντι τῆς φύσεως τοῦ ψαριοῦ, εἶναι περισσότερον ἰχθύες παρὰ ἄνθρωποι, εἶναι πραγματικὰ «στοιχεῖα». Εἰς τοὺς Ἑλληνιστικοὺς ὅμως τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, διατηρούμενον μέχρι καὶ τῆς κοιλίας ἔχει τὸν πρωτεύοντα ῥόλον, ἀλλὰ συγχρόνως δίδεται ἔτσι ἀφορμὴ εἰς τὸν σχηματισμὸν περὶ τὴν ὄσφυν τῆς θελκτικῆς ἐκείνης καμπύλης.

Ὡς σύνολον *γραμμῶν* λοιπὸν καὶ κινήσεως εἶναι ἀσφαλῶς ὠραιότερος ὁ Ἑλληνιστικὸς Τρίτων, τὸν ὁποῖον, ἄλλωστε ὁ Böcklin μᾶς ἔχει τόσο ζωντανεύσει.

Ἀπὸ τὴν ἄποψιν τῆς τεχνικῆς, ἡ κύλιξ τοῦ πίν. 1 εἶναι σπανίας ἀριότητος· ἡ κόμη καὶ τὸ γένειον δὲν ἀπεδόθησαν μὲ συμπαγῆ μαῦρον βερνίκι, ἀλλὰ μὲ κυματοειδεῖς γραμμάς, ὅχι πολὺ πυκνάς, ποὺ δίδουν τὴν ιδέαν τῆς ῥευστότητας. Ἀραιωμένου βερνικίου ἔγινε χρῆσις δι' ὀλίγας λεπτομερείας, καθὼς καὶ διὰ τὸ ὑπόστρωμα τῆς κόμης. Τὸ μάτι, ἀμυγδαλωτόν, ὀρθάνοικτον μὲ μικρὰς βλεφαρίδας εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ Εὐφρονίου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον προέρχεται τὸ θαυμαστὸν τοῦτο ἄγγειον.

Τοῦ Εὐφρονίου εἶπα, διαφωνοῦσα πρὸς τὸν Beazley, ὅστις (Att. Vasenm. σελ. 166) τὸ ἔχει ἀποδώσει, καθὼς καὶ τὸ τῆς εἰκ. 14 εἰς τὸν «ζωγράφον τοῦ

Παναιτίου», τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ ἀνάδοχος. Διότι, καθὼς εἶναι γνωστὸν, ἤδη ὁ Furtwängler, παρατηρήσας τεχνοτροπικὰς διαφορὰς μεταξὺ μερικῶν ἀγγείων μὲ τὴν ὑπογραφήν «Εὐφρόνιος ἐποίησεν» καὶ ἄλλων μὲ «Εὐφρόνιος ἔγραψεν» ἐδιχοτόμησε τὸν Εὐφρόνιον, ὀνομάσας τὸν δεύτερον ὑποθετικὸν τεχνίτην «ζωγράφου τοῦ Παναιτίου», ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ καλοῦ, ὅστις ἐξυμνεῖται συχνὰ εἰς τὰ ἀγγεῖα αὐτά. Μὲ τὸν Furtwängler συνεφώνησε τελευταῖον, ἐκτὸς τοῦ Beazley καὶ ὁ Buschor (εἰς Furtw. Reichold text. III σελ. 123), ἀντιθέτως πρὸς τὴν παλαιὰν γνώμην του (Griech. Vasenm. σελ. 163) καὶ ἄλλοι νεώτεροι, ἐνῶ ὁ Pfuhl (Malerei I, § 481) δεικνύεται ἐπιφυλακτικὸς, φρονῶν ὅτι τὰ ἀγγεῖα μὲ τὴν διαφορετικὴν τεχνοτροπίαν ἠμποροῦν θαυμάσια ν' ἀντιπροσωπεύουν τὴν ὑστερωτέραν ἐξέλιξιν τοῦ Εὐφρονίου.

Ἄς ἐξετάσωμεν τώρα καὶ ἡμεῖς μὲ τὴν σειράν μας δύο ἀγγεῖα ποῦ θεωροῦνται ὅτι ἀνήκουν εἰς δύο διαφορετικοὺς τεχνίτας: Τὸ Ἐλευσινιακόν, ποῦ ἀντιπροσωπεύει κατὰ τὸν Beazley τὴν τεχνοτροπίαν τοῦ «ζωγράφου τοῦ Παναιτίου» καὶ ἐν ἄλλο τῆς Ἀκροπόλεως (τμῆμα εἰς εἰκ. 13), ἀποδοθὲν πρὸ πολλοῦ εἰς τὸν Εὐφρόνιον, ἀφοῦ ὅλα πείθουν ὅτι ἡ ἡμιτελής σωζομένη ἐπιγραφή πρέπει νὰ συμπληρωθῇ: (Εὐφρόνιος) *ἔγραψεν*¹.

Ἄν παραβάσωμεν τὰς κεφαλὰς Τρίτωνος καὶ Ἥρας, ἀδύνατον εἶναι νὰ μὴν ὁμολογήσωμεν τὴν καταφανῆ συγγένειαν ἢ γραμμὴ τοῦ μετώπου ἐλαφρῶς ἀποκλίνουσα πρὸς τὰ ἀριστερὰ σχηματίζει τὴν ῥίνα, ποῦ εἶναι ἀκριβῶς ἡ αὐτὴ καὶ εἰς τὰ δύο τεμάχια. Τὸ ἄνω καὶ κάτω χεῖλος δείχνουν τὸν ἴδιον γραμμικὸν χαρακτῆρα, τὸ δὲ μάτι πρέπει ν' ἀναγνωρισθῇ ὅτι σχεδὸν καθόλου δὲν διαφέρει, ἔστω καὶ ἂν σημειωθῇ ἡ ὀλίγον διαφορετικὴ παράστασις τοῦ βολβοῦ.

Αἱ ὁμοιότητες αὐταί, καθὼς καὶ ἡ συνολικὴ ἐντύπωσις, βεβαιώνουν, νομίζω, πόσον περιττὴ εἶναι ἡ διχοτόμησις τοῦ Εὐφρονίου.

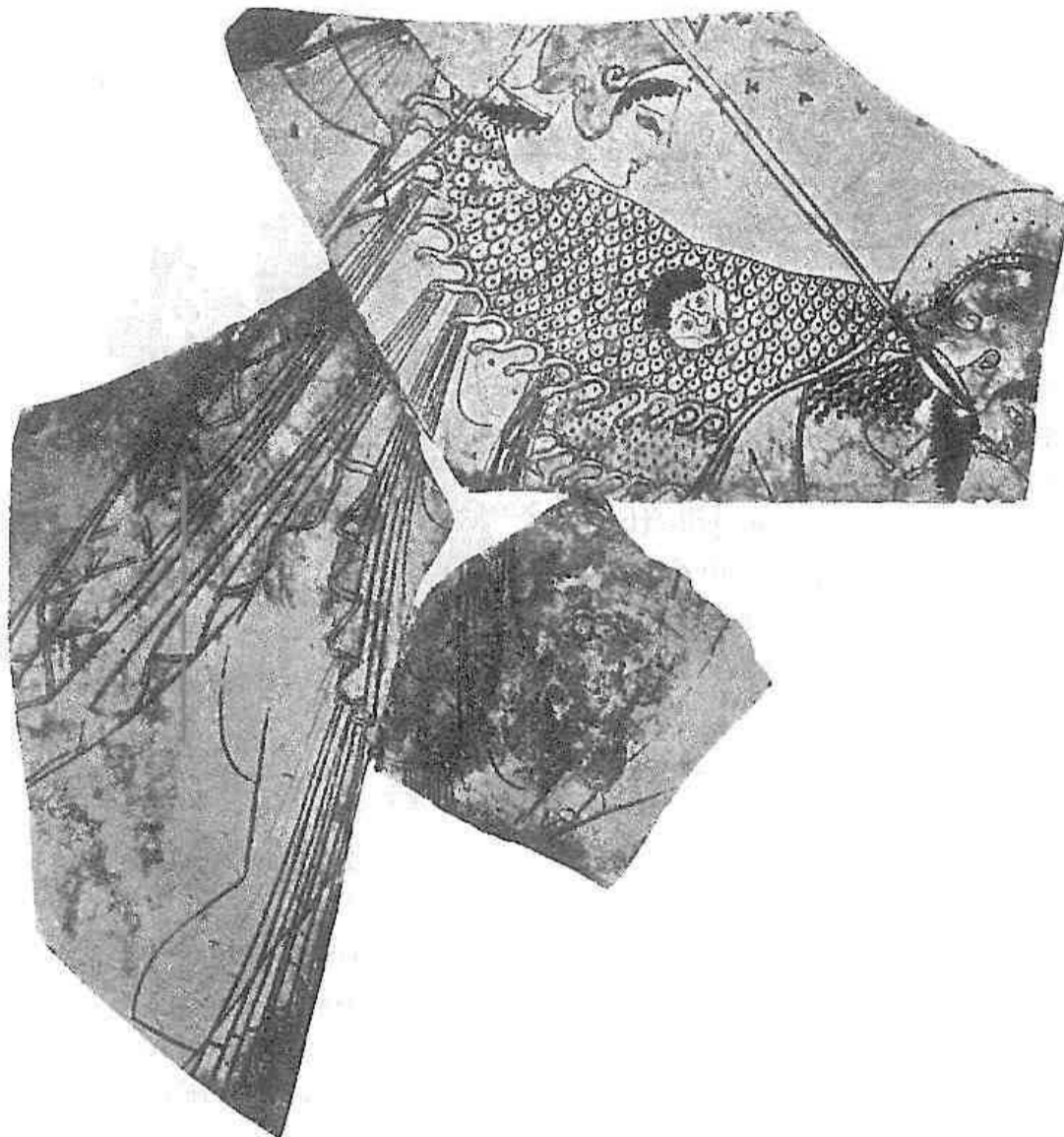
Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸ Ἐλευσινιακὸν θραῦσμα δὲν ἔχει τὴν ὑπογραφήν τοῦ Εὐφρονίου, ἀλλὰ μόνον ἀπεδόθη εἰς τὸν «ζωγράφου τοῦ Παναιτίου». Ἐπειδὴ

Εἰκ. 13. Ἀκροπόλεως.

¹ Ἔως τώρα ἦσαν γνωστὰ τὰ θραύσματα ταῦτα, ποῦ φέρουν ὡς παράστασιν τὸν γάμον τῆς Θέτιδος καὶ Πηλέως, ἀπὸ τὴν ἡμιτελῆ δημοσίευσιν εἰς Jahrb. 1888 pl. 2 καὶ Hoprin, Handb. σελ. 379). Εἰς τὴν εἰκ. 13 πρώτην φορὰν δημοσιεύονται μὲ τὰς συγκολληθείσας κεφαλὰς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας.

ὅμως, διὰ νὰ γίνῃ τοῦτο, σημαίνει ὅτι ἀντιπροσωπεύει τὴν Παναιτιακὴν τεχνολογίαν, ἢ ἀποδειχθεῖσα συγγένειά του μὲ τὸ τῆς Ἀκροπόλεως συντελεῖ εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ὑποθέσεως ὅτι τὸ ζήτημα Εὐφρονίου-Παναιτίου πρέπει νὰ ἀναθεωρηθῇ καὶ νὰ ἀποδοθῶν εἰς τὸν πρῶτον τὰ θεωρούμενα ὡς ἔργα τοῦ δευτέ-

Εἰκὼν 14.

ρου, ἀφοῦ μάλιστα ὁμολογεῖται γενικῶς ὅτι ἀντιπροσωπεύουν νεωτέραν φάσιν. Δὲν ἔχομεν ἄλλον, δεύτερον, ζωγράφον, ἀλλὰ τὸν ἴδιον τὸν Εὐφρόνιον, πὺ ἠκολούθησε τὴν ὑπαγορευθεῖσαν ἀπὸ τὴν ἐποχὴν καὶ ἀπὸ τὴν ζωντανὴν ιδιοσυγκρασίαν του ἐξέλιξιν.

Ὅχι ὀλιγώτερον σπουδαία εἶναι ἡ ἄλλη κύλιξ μὲ τὴν Ἀθηνᾶν καὶ τὸν Γίγαντα τῆς *εἰκ. 14*.

Ἡ Ἀθηνᾶ, μὲ ὅλην τὴν ἐπισημότητά της — χιτῶνα, ἱμάτιον, αἰγίδα πὺ

ἀπλώνεται ἀπειλητική, καθὼς καὶ τὸ Ἄττικὸν κρᾶνος — ἐπιτίθεται ἐναντίον τοῦ Γίγαντος, ποῦ ἀνίσχυρος πλέον ἔχει γύρει τὸ σῶμα, ἔτοιμος νὰ πέσῃ διὰ ν' ἀποδειχθῆ πόσον ἄγρια τιμωροῦνται οἱ αὐθάδεις πρὸς τοὺς θεοὺς. Ἡ στάσις του δὲν συμβιβάζεται μὲ ἐκείνην τῆς Θεᾶς. Ἀφοῦ αὐτὴ ὄρμᾳ τῶρα ἐναντίον του, φυσικώτερον εἶναι ν' ἀγωνίζεται ἀκόμη ὁ Γίγας· μὲ τὸ νὰ εἶναι ὅμως ἐτοιμοθάνατος, σημαίνει ὅτι ἡ πᾶλη ἔληξεν, ἄρα ἡ Ἄθηνᾶ ἔπρεπε νὰ εἶχε πλέον ἐγκαταλείψει τὸ ἐλάχιστον γυναικεῖον ἔργον τῆς. Μόνη διέξοδος εἶναι νὰ πιστεύσωμεν ὅτι, μὴ βλέπουσα αὐτὸν ἐντελῶς ἀποτελειωμένον, θέλει νὰ τοῦ δώσῃ τὸ τελευταῖον κτύπημα. Ἔτσι δὲ δημιουργεῖται ἀκόμη δυνατωτέρα δραματικὴ ἀτμόσφαιρα, ποῦ εἶναι γνωστὸν πόσον καλὰ τὴν κατορθώνει ὁ Εὐφρόνιος.

Πόσον δραματικὴ εἶναι ἡ στιγμή εἶναι φανερόν, ἀξιοπαρατήρητον δὲ ὅτι ἡ δραματικότης αὐτὴ εἶναι ἡ συνισταμένη μιᾶς ἀντιθέσεως. Ἡ Ἄθηνᾶ, ἀμείλικτος, αὐστηρά, δὲν χορταίνει αἷμα, ἐνῶ ὁ Γίγας, ἀνίσχυρος πλέον, εἶναι ἔτοιμος ἀπὸ τὸ ἀνοικμένον στόμα του νὰ παραδώσῃ τὴν τελευταίαν πνοήν, χωρὶς τίποτε τὸ πολεμικὸν νὰ διατηρεῖται πλέον ἐντὸς του, ἀφοῦ καὶ τὸ τελευταῖον ὄπλον του, ἡ σπάθη, τῆς ὁποίας τὴν λαβὴν κρατεῖ μὲ τὸ δεξιὸν χέρι, ματαίως ἔχει χρησιμοποιηθεῖ.

Ὅχι ὀλίγον τονωτικὸν τῆς ἐντυπώσεως τραγικῆς στιγμῆς εἶναι τὸ μικρὸν γοργόνειον, ποῦ δὲν παρελείφθη ἀπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Θεᾶς. Θὰ τὸ ἐπεριμέναμεν μὲ μεγάλον ἀνοικτὸν στόμα, τόσον τερατωδῶς ἄσχημον, ὥστε νὰ παγῶνῃ μὲ μόνην τὴν θέαν του· ἐδῶ ὅμως βλέπομεν ἐν ἄθλιον ὑπόλοιπον ὄντος, ποῦ μόνον οἶκτον ἤμπορεῖ νὰ προξενήσῃ. Οἱ ἄλλοι τεχνῖται προσεπάθουν πάντοτε νὰ παρουσιάσουν μίαν πραγματικὴν «κεφαλὴν δεινοῦ πελώρου», ἐνῶ ὁ μὲ πλούσια δραματικὰ χαρίσματα προικισμένος Εὐφρόνιος ἐπροτίμησε ἀντὶ νὰ μᾶς φοβίσῃ, νὰ μᾶς συγκινήσῃ, παριστάνων κεφαλὴν, ἣτις μὲ τὴν ἐξέχουσαν σὰν διψασμένην γλῶσσαν, τὸ ῥυτιδωμένον πρόσωπον καὶ τὰ ὀλοάνοικτα ἀγωνιώδη μάτια δίδει τὴν ἐντύπωσιν μιᾶς κολασμένης ψυχῆς.

Ἡ κεφαλὴ τοῦ Γίγαντος καὶ εἰς ποῖον δὲν ἐνθυμίζει τὴν κύλικα τοῦ Σωσίου μὲ τὸν Ἀχιλέα καὶ Πάτροκλον (Buschor, Griech. Vasenm., Titelnigette), ἢ τὴν ἀκρινὴν ἀριστερὰν μορφήν τοῦ ἀνατολικοῦ αἰετώματος τῆς Αἰγίνης; Πρὸς τὸ τελευταῖον, ἄλλως τε, χρονολογικῶς εἶναι πολὺ πλησίον ἡ Ἐλευσινιακὴ κύλιξ καὶ ἔτσι φυσικὴ εἶναι ἡ χρησιμοποίησις τοῦ κοινοῦ μοτίβου, τοῦ ὁποίου ἀπομένει ἀκόμη νὰ εὐρωμεν τὴν ἀρχήν. Ὁ Γίγας ὅμως ἐδῶ δὲν εἶναι ἐξηπλωμένος, ὅπως ὁ πολεμιστὴς τοῦ Αἰγινητικοῦ αἰετώματος, ἀλλὰ πρέπει νὰ τὸν φαντασθῶμεν μᾶλλον εἰς τὴν στιγμήν τὴν πρὸ τῆς πτώσεως (Furtwängler, Aegina εἰκ. 272-277 ὅπου ἀνάλογα παραδείγματα ἀπὸ τὴν ἀγγειογραφίαν).

Τὸ ὄλον δὲ σύμπλεγμα δὲν εἶναι ἀνώφελον νὰ παραβληθῆ μὲ τὴν Ἄθηνᾶν καὶ τὸν Γίγαντα τοῦ νεωτέρου Ἑκατομπεδίου (Dickins, Catalogue σελ. 169, Schra-

der, Auswahl, text, εικ. 19), όποτε άμέσως βεβαιωνόμεθα ότι ή Έλευσινιακή κύλιξ άνήκει εις ώριμότεραν εποχήν, πράγμα άλλωστε τὸ όποϊον εξάγεται και από άλλα δεδομένα (διά τήν χρονολογίαν τοῦ Εὐφρονίου βλ. κατωτέρω).

Ἡ Ἀθηναῖ τῆς Ἀκροπόλεως με τὸ αρχαϊκὸν χαμόγελόν της δίδει τὴν ἐντύπωσιν ότι πολὺ ἐλαφρὰ ἔχει ἀντιληφθεῖ τὸν ῥόλον της, τὸν όποϊον ή Έλευσινιακή ἐκτελεῖ με τόσον ἀπηνῆ ἀποφασιστικότητα. Εἰς τὴν ἐντύπωσιν όμως πραγματικῆς μάχης και ὄχι θεατρικῆς παραστάσεως συντελεῖ και τὸ ἱμάτιον πὸν ἐδῶ ἀνεμίξεται πίσω ζωηρά, ἀκολουθοῦν τὴν διεύθυνσιν τοῦ σώματος, ἐνῶ εἰς τὸ ἀέτωμα τῆς Ἀκροπόλεως, στερεὰ προσκεκολλημένον εἰς τὸ σῶμα και ἀδρανές, εἶναι στοιχεῖον πὸν ἔμεινε νεκρόν, ἐνῶ ἤμποροῦσε κάλλιστα νὰ χρησιμοποιηθῆ διὰ τὴν ἀπόδοσιν τῆς κρισιμότητος, τοῦ *στιγμαίου*, διὰ νὰ εἴπω ἔτσι. τῆς στιγμῆς.

Διακοσμητικῶς ή κύλιξ αὐτὴ πρέπει ν' ἀναγνωρισθῆ ότι ἔχει τὴν μονοτονίαν τῆς πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς πολυχρωμίας τεχνικῆς πόσον όμως ἠσθάνοντο ἀπὸ τώρα τὴν ἀνάγκην της οἱ τεχνῖται φαίνεται ἀπὸ τὴν χρῆσιν ἀφθόνου ἀραιωμένου βερνικίου πὸν ἔγινε κίτρινον χροῶμα, διὰ τὸ κράνος, μερικῶς ἐκ τῶν πτυχῶν και ἰδίως τὴν δεξιᾶν χειρίδα. Ὁ τρόπος τῆς παραστάσεως τῆς κόμης, τοῦ ὀφθαλμοῦ, καθὼς ή ὄλη τεχνοτροπία βεβαιώνουν ότι ἔγινε συγχρόνως με τὴν κύλικα τοῦ πίν. 1α, ἐπομένως ότι προέρχεται ἀπὸ τὸ ἐργαστήριον και τὸν χρωστήρα τοῦ ἀσυγκρίτου Εὐφρονίου. Ἡ πρὸ τοῦ προσώπου τῆς Θεᾶς ἐπιγραφή εἶναι εὐανάγνωστος: καλ(ός). Τὸ γράμμα πὸν διακρίνεται κάτω ἀπὸ τὸ χέρι τῆς Θεᾶς και τὸ όποϊον ἀσφαλῶς εἶναι λ, φαίνεται σχεδὸν βέβαιον ότι ἀποτελεῖ τὴν ἀρχὴν τοῦ γνωστοῦ μας Λεάγρου· τὸ ὄνομα θὰ, ἐγράφη ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά, με διεύθυνσιν δηλαδὴ ἀντίστροφον πρὸς τὸ καλός.

Ὅπως και τῆς προηγουμένης, σώζεται και αὐτῆς τῆς κύλικος τὸ πόδι και μέρος τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας, μελαμβαφές και ἐπομένως χωρὶς παράστασιν.

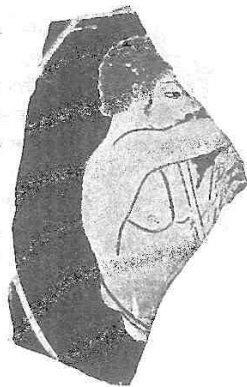
Εἰκ. 15. Τεμάχιον κύλικος.

Ἀπὸ τὰ καλύτερα Έλευσινιακά εἶναι τὸ μικρὸν αὐτὸ τεμάχιον, πὸν δὲν ἀργεῖ νὰ γοητεύσῃ. Ἐνας νέος, πιθανῶς καθήμενος κρατεῖ λύραν, τὴν όποϊαν φαίνεται ότι χορδίζει με τὸ δεξιὸν χέρι. Ἐλαφρῶς ἀνάγλυφοι γραμμαὶ ἔχουν ἀποδόσει τὸ περίγραμμα τοῦ σώματος, ὀλίγα δὲ λεπτότερα ἀπὸ ἀραιωμένον βερνίκι ἐχρησιμοποιεῖθσαν διὰ τὴν ἀπόδοσιν τῶν ἀνατομικῶν λεπτομερειῶν. Με ἀραιωμένον ἐπίσης βερνίκι ἔγινε ή ξανθὴ κόμη και ή κάτωθεν τοῦ κροτάφου παραγναθίς, συνειθισμένως εἰς τὸν αὐστηρόν ῥυθμόν τρόπος κάπως ῥεαλιστικότερου χαρακτηρισμοῦ, ὅστις δὲν πρέπει νὰ ἐκπλήττῃ, ἀφοῦ ἔρχεται ἀπὸ τεχνίτας ἀνήκοντας εἰς λαὸν διὰ τὸν όποϊον «ὁ ἔφηβος εἶναι τὸ ἄσμα ἀσμάτων» (Buschor).

Τὸ εὐγενικώτατον προφίλ, με τὴν σοβαρὴν ἔκφρασιν και τὸν ὀφθαλμὸν ἀρκετὰ φυσικὰ παρασταθέντα, φανερώνει ότι ἔχει γίνεῖ ἤδη συνειδητὴ εἰς τοὺς

τεχνίτας ἢ ἀνάγκη ἀντιδράσεως κατὰ τοῦ ἀρχαϊκοῦ μειδιάματος, πού δεικνύει ἐξάρτησιν τοῦ ἀτόμου ἀπὸ τὸν ἐξω κόσμον. Ἡ συγκέντρωσις, ἢ αὐτοπεποιθήσις, ἢ αὐστηρότης τοῦ ἤθους εἶναι ἡ ἔκφρασις τοῦ ἰδανικοῦ τῆς νέας γενεᾶς. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἐκφράζει ὁ ξανθὸς νεανίας τῆς εἰκ. 15, ὁ ὁποῖος δὲν ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὸν «ξανθὸν ξφρηβὸν» τῆς Ἀκροπόλεως. Ἄν καὶ ὀλιγώτερον σοβαρὸς ἐκείνου, εἶναι ὁμως καὶ αὐτὸς ἕνας «καλὸς» πού δὲν σκέπτεται πλέον ἀποκλειστικῶς τὸ πὼς θ' ἀρῶσει εἰς τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ πὼς θὰ δυνηθῇ νὰ γίνῃ ἕνας ἡρωϊκὸς ἀνὴρ.

Τὸ τεμάχιον αὐτὸ τὸ ἀπέδωκεν ὁ Beazley (Att. Vasenm. σελ. 169) εἰς τὸν «ζωγράφον τοῦ Παναίτιου», τὸν ὅποιον ἡμεῖς, ὕστερα ἀπὸ τὰ εἰπωθέντα ἀνωτέρω εἰς σελ. 14 κξ, θὰ ἐπιμένομεν νὰ ὀνομάζωμεν Εὐφρόνιον. Εἰς τὴν ἀπόδοσιν αὐτὴν ἔδωκεν ἀφορμὴν, ὅπως εἶναι φανερόν, ἡ καταπληκτικὴ ὁμοιότης τοῦ Ἐλευσινιακοῦ νεανίου μὲ τὸν ὄραϊον Λέαγρον τὸν κυνηγοῦντα λαγφῶν τῆς κύλικος τοῦ Λονδίνου (Pfuhl εἰκ. 413, Buschor, Gr. Vasenm. εἰκ. 115). Κόμη, παραγαθίς, ἀλλὰ πρὸ παντὸς ἡ ὅλη ἔκφρασις ἐπιβάλλουν νὰ θεωρῶμεν τοὺς δύο νέους ὡς ἔργα τοῦ ἰδίου ζωγράφου. Δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ὅτι εἰς τὸ Ἐλευσινιακὸν τὸν Λέαγρον ἐξυμνεῖ ἢ ἐπιγραφεῖ θὰ ἔπρεπε ὁμως μετὰ τὸν συγχρονισμὸν τῶν δύο ἀγγείων, νὰ ἐξετάσωμεν ἀκόμη μὲ ποῖα ἔργα τοῦ Εὐφρονίου ὀφειλομένον νὰ τὰ κατατάξωμεν, μὲ τὰ ἀντιπροσωπεύοντα τὴν παλαιότεραν φάσιν ἢ μὲ τὰ νεώτερα;

Εἰκ. 15.

Ἦδη ὁ Buschor (Gr. Vasenm. σελ. 168) ἔχει παραβάσει τὴν κύλικα τοῦ Λονδίνου, τὴν ὁποίαν ἐθεωρήσαμεν σύγχρονον τῆς Ἐλευσινιακῆς, μὲ τὸν κρατήρα τοῦ Ἀνταίου τοῦ Εὐφρονίου καὶ ἔχει ἀναγνωρίσει πόσον περισσότερον προχωρημένη εἶναι αὐτὴ, ἐνῶ συγχρόνως (ἔ. ἀ. σελ. 149), μὲ τὴν παρατήρησίν του ὅτι ὁ ἀπλοῦς μαιάνδρος τῆς Λονδινεῖου εἶναι ὅμοιος μὲ τὸν μαιάνδρον τῆς μοναδικῆς ἐρυθρομόρφου κύλικος τοῦ τύμβου τῶν Μαραθωνομάχων, ἀφίνει νὰ μὴ θεωρήσωμεν ἀπομακρυσμένην τὴν μίαν ἀπὸ τὴν ἄλλην.

Τὸ ἐνωρίτερον λοιπὸν τὸ 500 ἢ 490 πρέπει νὰ ἔγινε καὶ τὸ Ἐλευσινιακὸν ἀγγεῖον ἢ ἔλλειψις ἐδῶ τοῦ μαιάνδρου, ἀφοῦ κατὰ τὰ ἄλλα ἡ τεχνοτροπία εἶναι τόσον προωδευομένη, δὲν ἔμπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι τυχαῖον γεγονός. Εἶναι γνωστὸν, ἄλλωστε, ὅτι οἱ νεώτεροι τοῦ Εὐφρονίου Δοῦρις καὶ Βρύγος ἐνίοτε ἀπαρνοῦνται τὸν μαιάνδρον, διὰ νὰ μεταχειρισθοῦν ἀπλουστέραν διακόσμησιν, ὁμοίαν μὲ τοῦ Ἐλευσινιακοῦ.

Με την χρονολογίαν, πού μᾶς δίδει ἡ παραβολὴ μὲ τὴν κύλεια τοῦ Μαραθῶνος, συμφωνεῖ καὶ ἡ ἀκμὴ τοῦ καλοῦ Λεάγρου, ὅστις «ἡλικιωτῆς» ὦν τοῦ Θεμιστοκλέους πρέπει νὰ ἐξυμνεῖτο ὑπὸ τῶν ἀγγειογράφων μεταξὺ 510-5 κατὰ τὸν Langlotz (Zeitbest. σελ. 48 κξ.), διατὶ ὁμοῦς ὄχι καὶ μέχρι τοῦ 500; Διότι ἡ προϋπόθεσις τοῦ τελευταίου ὅτι ἡ ἐπιγραφή «Λεάγρος» ἀφιερώνεται εἰς αὐτὸν τὸν παριστανόμενον, εἶναι ἀρκετὰ ἀπίθανος (ὅπως δικαίως παρατηρεῖ ὁ Pfuhl I, σελ. 554) καὶ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ στήρικτικὸν σημεῖον. Ἄλλὰ καὶ ἂν αὐτὸ συνέβαινε, ἂν δηλαδὴ ὁ ἐξυμνούμενος Λεάγρος εἶναι καὶ ὁ παριστανόμενος, εἶναι ἀπολύτως ἀπίστευτον ὅτι εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἰδεαλισμοῦ ἐφρόντισεν ὁ τεχνίτης νὰ τὸν παραστήσῃ ἀκριβῶς εἰς τὴν ἡλικίαν πού τότε θὰ εἶχε.

Eim. 16.

Μεταξὺ λοιπὸν 500-495 φαίνεται πιθανὸν ὅτι θὰ ἔγινε ἡ Ἐλευσινιακὴ κύλιξις, ὀλίγον νεωτέρα βεβαίως τῶν λευκῶν τοῦ πίν. 1 καὶ εἰκ. 14, αἵτινες ὁμοῦς χαρακτηρίζουν τὸν Εὐφρόνιον πολὺ περισσότερον παρ' ὅσον αὕτη.

Δὲν εἶναι πολὺ κατανοητὴ ἡ ἐπιγραφή, τῆς ὁποίας μέρος σώζεται ὀπισθεν τῆς ῥάχως τοῦ νεανίου. Ἔχομεν, ἂν τὴν ἀναγνώσωμεν ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω καὶ ἐκ δεξιῶν πρὸς τ' ἀριστερά, ὅπως δηλαδὴ ἐγράφη, «*οὐκο-
λός*». Ὁ Reazley ἀναγινώσκει (β)ουκόλος.

Eim. 16. Εἰς τὸν «ζωγράφον τοῦ Παναϊτίου» δηλ. τὸν Εὐφρόνιον, ἔχει ἀποδοθεῖ ἀπὸ τὸν Beazley (Att. Vasenm. σελ. 169) καὶ τὸ τεμάχιον αὐτό, ὅπου σώζεται μικρὸν μέρος τοῦ σώματος ἀνδρικῆς μορφῆς. Ὅχι δὲ χωρὶς σοβαρὸν λόγον, ὅπως θὰ υπέθετε κανεὶς ἐκ πρώτης ὕψεως· διότι ἡ πτυχογραφία τοῦ Ἐλευσινιακοῦ τεμαχίου ὁμοιάζει πολὺ μὲ ἐκείνην τοῦ ἀγγείου τοῦ Βερολίνου (Langlotz, Gr. Vasenb. taf. 12), ὅπου ἡ ἐπιγραφή «Παναϊτίος» διαπιστώνει τὸ ἀπὸ τὴν τεχνοτροπίαν ἄλλωστε φανερωνόμενον ὅτι πρόκειται περὶ προϊόντος τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ Εὐφρόνιου.

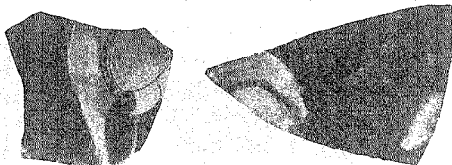
Διὰ νὰ γίνῃ ὁμοῦς πιστευτὸν αὐτό, θὰ ἔπρεπε ν' ἀποκλεισθῆ προηγουμένως ἡ πιθανότης ὅτι καὶ ἄλλος ἀγγειογράφος ἦτο δυνατόν νὰ παραστήσῃ πτυχὰς καθ' ὁμοίον τρόπον. Τοῦτο ὁμοῦς δὲν εἶναι εὐκόλον, διότι καὶ ἀπὸ τοῦ Πειθίνου λ. γ. τὴν χεῖρα ἔχομεν ἱμάτια μὲ ἐντελῶς ὁμοίας πτυχὰς (Harwig, Meistersch. XXV), δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον καὶ ἀπὸ ἄλλου νὰ ὑπάρχουν.

Ἡ ἀπόδοσις λοιπὸν εἰς ὠρισμένον τεχνίτην τοῦ τεμαχίου τούτου δὲν εἶναι ἀναγκαία, ἀφοῦ ἡ τέχνη του δὲν ἠμπορεῖ ν' ἀποδειχθῆ ὅτι εἶναι ἀποκλειστικὸν προνόμιον ἐνός.

Αἱ πτυχαὶ δεῖχνουν καλὰ τὴν προσπάθειαν προοπτικῆς ἀποδόσεως, τὸ ὅτι δὲ

αὕτη δὲν κατωρθώθη δὲν εἶναι πρὸς ζημίαν τῆς καλῆς διακοσμητικῆς ἐντυπώσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ὄχι ὀλίγον συντελοῦν αἱ ἰσχυρῶς ἀνάγλυφοι γραμμαῖ.

Τῆς παραστάσεως ἡ συμπλήρωσις δὲν εἶναι βεβαία. Ἡ σωζομένη μορφή ἀποτελεῖ, ὅπως φαίνεται, τὸ κέντρον τῆς παραστάσεως ἂν πρὸ αὐτῆς εἶναι ἄλλη, πιθανῶς δὲ ἔφηβος, τότε ἀριστερὰ θὰ πρέπει νὰ ἔχωμεν διὰ συμμετρικούς λόγους ἄλλο ἀντικείμενον, λ. χ. κάνιστρον ἢ λύραν ἀνηρημένα. Ἐντὶ ὁμοῦ συνομιλίας μεταξὺ ἐφήβων ἢ ἐφήβου μὲ ὄριμον ἄνδρα, δὲν ἀποκλείεται νὰ ἔχωμεν ἐνώπιόν μας

Εἰκ. 17.

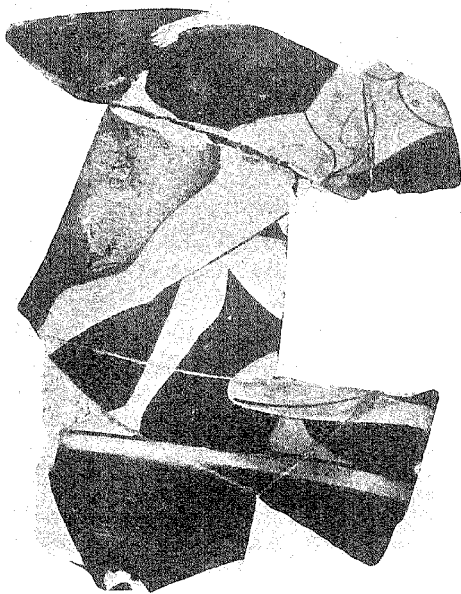
κομαστήν, ὁπότε ἡ παράστασις εἶναι ἀπόσπασμα ἀπὸ ἄλλην πληρεστέραν, μὲ περισσότερα πρόσωπα.

Εἰκ. 17. Εἰς τὸν ἴδιον κύκλον ἀνήκουν καὶ τὰ δύο αὐτὰ τεμάχια λεπτοῦ ἀγγείου, κύλικος προφανῶς. Τὸ μικρότερον εἶναι φαιδὸν ἀπὸ ἐπίδρασιν πυρᾶς. Σώζεται μόνον τμήμα τριῶν κρανῶν. Σημαντικωτέρα εἶναι ἡ σωζομένη ἐπιγραφή *Δέα*(γρος), ἣτις δεικνύει ὅτι πρόκειται περὶ προϊόντος τοῦ ἐργοστασίου τοῦ Ἐδφρονίου.

Ἔοπισθεν ἡ ἡμερομηνία εὐρέσεως: 29/8/87.

Εἰκ. 18. Τεμάχιον ἀγγείου, πιθανῶς ἀμφορέως. Δύο παλαισταί, ὅπως φαίνεται, εἶναι ἀντιμέτωποι εἰς τὴν παλαιστράν. Ὁ εἰς νικᾶ μέχρι τῆς στιγμῆς.

χωρὶς ὁμοῦ νὰ παύῃ τὴν ἐπίθεσιν. Πῶς δὲν ἀπεδόθησαν καὶ οἱ ἱμάντες μὲ τοὺς ὁποίους οἱ παλαισταί ἔδενον τὰς χεῖράς των εἶναι περιεργον, ὄχι ὁμοῦ καὶ πρωτοφανές.

Εἰκ. 18.

Ἐντελής σχεδόν ἔλλειψις ἀνατομικῶν λεπτομερειῶν εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν τῶν μορφῶν τούτων. Ἡ κατενώπιον παράστασις τοῦ στήθους ὑποχρεώνει νὰ τὸ κατατάξωμεν εἰς τὴν παλαιότεραν ἀρχαϊκὴν ἐποχὴν. Τὸ περίγραμμα ὁμως ἔχει σχεδιασθῆ με ἀρκετὴν ἐλευθερίαν καὶ ἡ ὅλη παράστασις δὲν εἶναι ξένη πρὸς τὴν πραγματικότητα. Χρῶμα πηλοῦ ζωηρὸν ἐρυθρὸν, τοίχωμα τοῦ ἀγγείου ἀρκετὰ λεπτόν. Ἄπὸ τὸν Beazley ἔχει ἀποδοθῆ εἰς τὸν «ζωγράφον τοῦ Χαιρίππου» (βλ. ἀνωτέρω σελ. 2).

Εἰκόνες 19 - 22. Διάφορα ἀσήμαντα τεμάχια ἀγγείων. Τὸ 19 εἶναι ἐσωτερικὸν κύλικος με κακοσχεδιασμένον ἵππον καὶ ἰπέα γυμνόν. Εἰς τὸ τεμάχιον τῆς εἰκόνας 20, πὸν δύσκολα μαντεύεται τὸ σχῆμά του, δίδει κάποιαν σημασίαν ὁ στάχυς πὸν διακρίνεται ἀριστερὰ τῆς τρεχούσης γυναικός. Πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ παραστάσεως ἐχούσης σχέσιν με τὴν Ἑλευσινιακὴν λατρείαν, πληρεστέρα ὁμως κατανόησίς της εἶναι ἀδύνατος. Εἰς τὴν εἰκ. 22 διακρίνεται πόδι με πτερωτὸν πέλδιον φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ μορφῆς τρεχούσης πρὸς δεξιὰ κατὰ τὸ ἀρχαϊκὸν σχῆμα τοῦ ὀρμητικοῦ δρόμου. Πρέπει νὰ θεωρηθῆ βέβαιον ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Περσέως ἢ τοῦ Ἑρμοῦ. Τοῦ ἐνὸς ἐκ τούτων ὀνόματος τὸ τέλος ἀποτελεῖ τὸ δεξιὰ ὀλίγον κατωτέρω τοῦ γόνατος διακρινόμενον τρισκέλες σῆγμα. Τὸ περίγραμμα ἔχει ἀχθῆ με θαυμαστὴν βεβαιότητα με ὄχι ὀλιγωτέραν δὲ καὶ αἱ ἀνατομικὰ λεπτομέρειαι. Τὸ τεμάχιον εἶναι φαιδὸν ἀπὸ ἐπίδρασιν πυρᾶς.

Ἐσωτερικῶς ἡμερομηνία εὐρέσεως: 23 7/βρίου.

Εἰκ. 23 - 24 καὶ παρένθετος πίναξ 1α. Πρέπει νὰ ἦτο ἐξαιρετικῶς ὠραῖον τὸ ἀγγεῖον, τοῦ ὁποῖου μικρά, ἀλλὰ χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα ἔχομεν ἐδῶ. Ἡ τεχνοτροπία ἠνάγκασε τὸν Beazley νὰ παραδεχθῆ ὅτι ὀφείλονται εἰς τὸ ἐπιδέξιον χέρι τοῦ «τεχνίτου τοῦ Κλεοφράδου» (Att. Vasenm. σελ. 75). Ἐχομεν προφανῶς ἓνα Διονυσιακὸν θιάσον. Ὁ Διόνυσος (Εἰκ. 23) πὸν πρέπει νὰ εὐρίσκετο εἰς τὸ μέσον τοῦ ἀγγείου—ἐνεψύχωνε τοὺς πιστοὺς του. Ἐχει σοβαρὰν ἱερατικὴν ἔκφρασιν καί, ἐνῶ προχωρεῖ, στρέφει ὀπίσω διὰ νὰ μεταδώσῃ με τὸ περιεχόμενον τοῦ κανθάρου του νέαν ὀρμὴν. Φορεῖ τὸν ἰωνικὸν χιτῶνα με τὰς πλατείας ψευδοχειρίδας καὶ τὸ ἱμάτιον, πὸν ἀφίνει ἀκάλυπτον ὄλον σχεδόν τὸ στήθος. Ἐξ κυματοειδεῖς βόστρυχοι πίπτουν εἰς τὸ στήθος καὶ ὠμοπλάτην, ἐνῶ ὁ στέφανος ἀπὸ κισσόν, ὅπως καὶ ὁ θύρσος πὸν θὰ ἐκράτει εἰς τὸ ἀριστερὸν χέρι, ἀποτελοῦν ἀπαράιτητον συμπλήρωμα τῆς ἀρτίας ἐμφανίσεώς του.

Εἰς τὸν Σάτυρον ὁμως (Εἰκ. 24 καὶ παρένθετος Πίναξ 1), μέλος τοῦ θιάσου, ἔδωσε πολὺν περισσοτέραν σημασίαν ὁ καλλιτέχνης. Τὸν παρῆσθησε ὄχι γυμνόν, ἀλλὰ σκεπασμένον με τὸ δέρμα ἀνήθηρος πὸν ἀναπληρῶνει κάπως τὸν χιτῶνα. Εἰς στέφανος ἀπὸ φύλλα κισσοῦ—περισσότερον σχηματοποιημένα παρὰ τοῦ Διονύσου—στολιῆζει τὴν κεφαλὴν του. Πόσον ὠραῖον ἢ θέλησενὰ τὸν παρουσιάσῃ ὁ

Ελασινιακά άγγεια

Fig. 19.

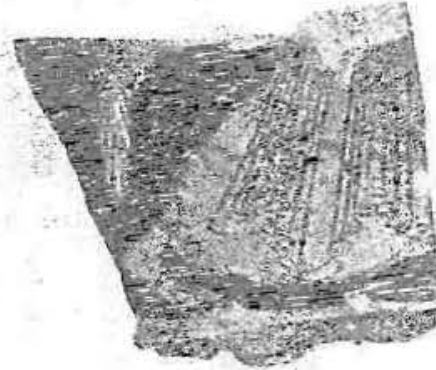

Fig. 20.

Fig. 21.

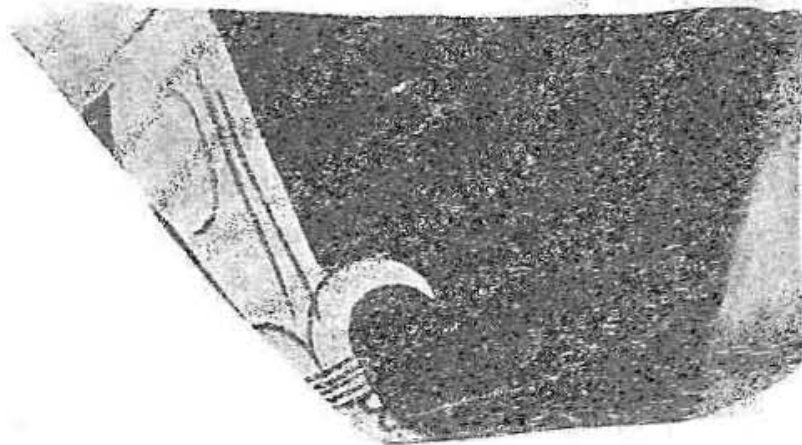
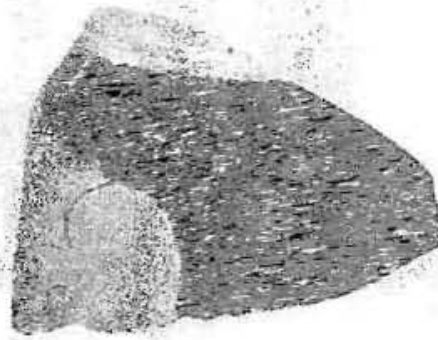
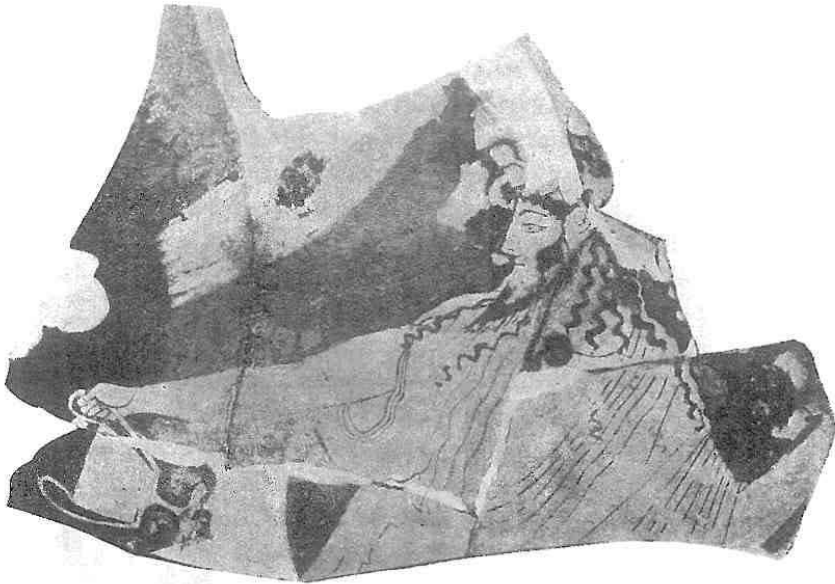

Fig. 22.

τεχνίτης είναι φανερόν ἀπὸ τὴν πλουσίαν κόμην ποὺ τοῦ ἐχάρισε, ἀρνηθεῖς νὰ τὸν κάμῃ φαλακρόν, ὅπως θὰ ἐπεριμέναμεν· καὶ ὄχι μόνον αὐτό, ἀλλὰ τοὺς βοστρύχους τοῦ κρωθύλου τοὺς ἀπέδωσε μὲ λεπτὰς ἐγχαράκτους γραμμάς, συντελούσας εἰς τὴν κομψότητα τῆς ἐμφανίσεως. Παρόμοιαι γραμμαὶ ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ διὰ τὸ περίγραμμα τῆς κόμης· δὲν ἦτο, ἄλλωστε, τόσοσ ἐύκολον ν' ἀπαλλαγῶν καὶ οἱ καλλίτερον προικισμένοι ἀκόμη τεχνίται ἀπὸ τὴν παράδοσιν τοῦ μελανομόρφου ῥυθμοῦ.

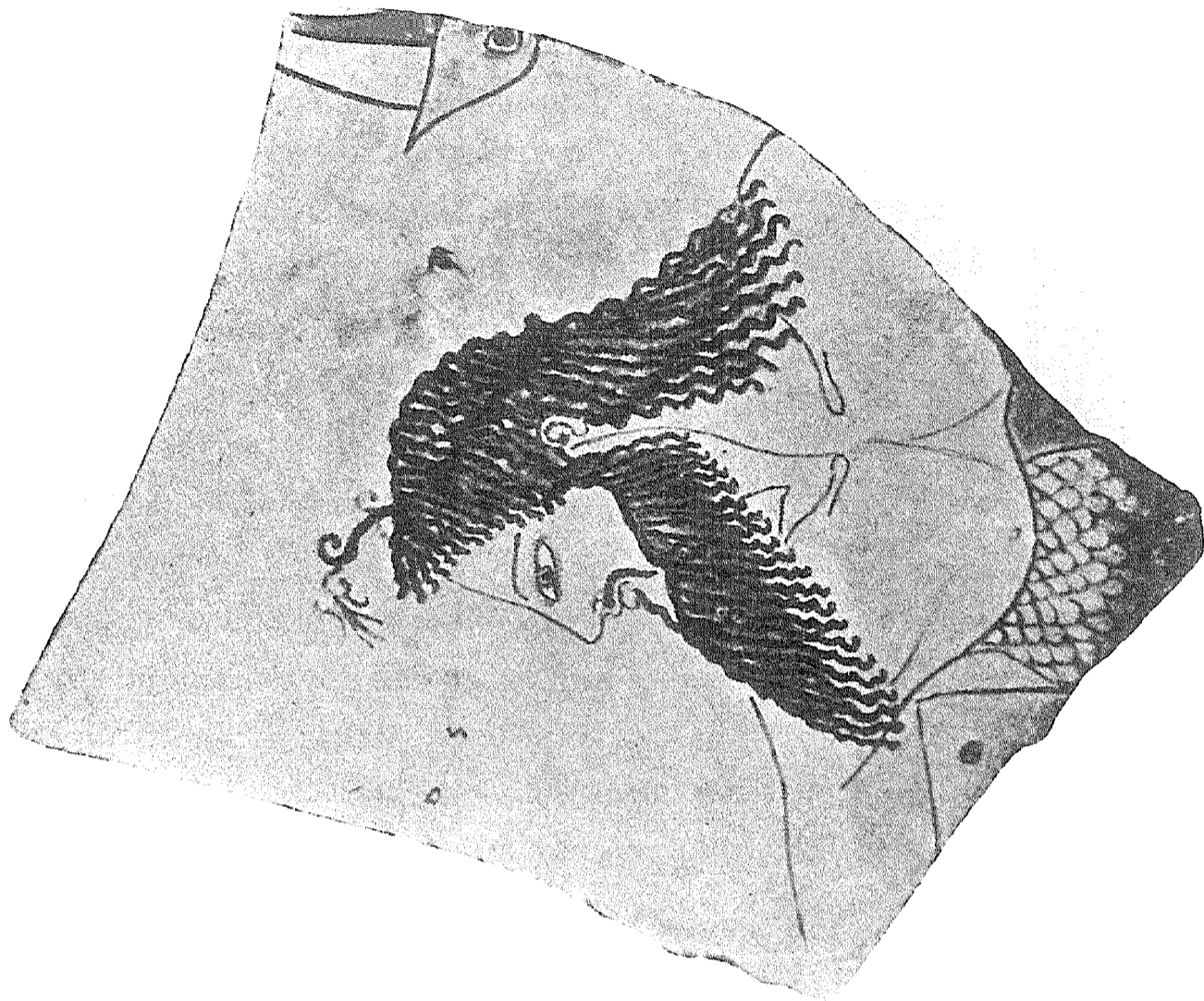
Τὴν ἐντατικότητα τῆς φυσιογνωμίας τὴν δίδουν ὄχι ὀλίγον αἱ ἀνάγλυφοι γραμμαὶ τοῦ περιγράμματος τοῦ προσώπου. Διὰ νὰ ἐπιτύχῃ ἰσχυρῶς σιμὴν ῥίνα

Εἰκ. 23.

— ἀναγκαῖον χαρακτηριστικὸν ἐνὸς ἔστω καὶ ὠραίου Σατύρου — ὁ τεχνίτης δὲν ἐσυνέχισε τὴν γραμμὴν τοῦ μετώπου, ἀλλὰ τὴν ἔσυρεν ὀλίγον πρὸς τὰ ἔσω εἰς τρόπον ὥστε νὰ σχηματισθῇ γωνία. Τὰ δυνατὰ χεῖλη, ἡ παχεῖα ὄφρυς, ὁ ὀλοάνοικτος ὀφθαλμὸς εἶναι οἱ κύριοι συντελεσταὶ τῆς ζωτικότητος τῆς ἐξαιρετικῆς αὐτῆς μορφῆς.

Πόσον ἐπιδέξιος τεχνίτης εἶναι ὁ «ζωγράφος τοῦ Κλεοφράδου» μᾶς τὸ ἔχει εἰπῆ ὁ Beazley εἰς Journ. Hell. St. XXX, σελ. 38 κξ. νομίζω ὅμως ὅτι δὲν ἔχει τονίσει ἀρκεῖα πόσον ἀνώτεροι εἶναι οἱ Σάτυροι καὶ αἱ Μαινάδες του ὅλων τῶν ἄλλων τῆς Ἑλληνικῆς ἀγγειογραφίας.

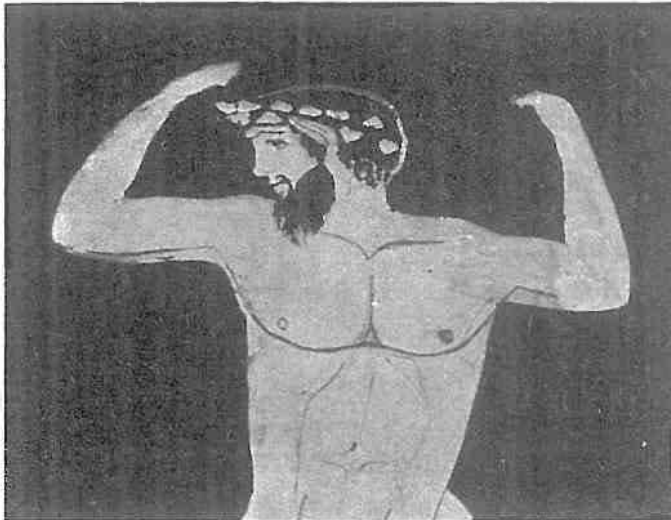
ΠΑΡΕΝΘΕΤΟΣ ΤΙΝΑΞ 1

Οἱ προγενέστεροι καὶ σύγχρονοι τοῦ Κλεοφράδου τεχνῖται, προκειμένου νὰ παραστήσουν ἓνα Σάτυρον τὸν κακομετεχειρίζοντο ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον τὸν ἠθελαν φαλακρόν, μὲ ῥῖνα σιμὴν, μὲ σωματικὴν ἀσχημίαν ἢ ὁποῖα ἀπεκάλυπτε κτηνώδη ἔνστικτα. Ὁ τεχνίτης οὗτος ὁμως δὲν τοὺς θέλει πλέον ἔτσι. Δὲν ἔχει ὁ Ἐλευσινιακὸς Σάτυρος καμμίαν κτηνώδη ὀρμήν· εἶναι ἓν ζωηρὸν παιδί τῆς Φύσεως ποὺ γνωρίζει νὰ ἀγαπᾷ τὰ θεῖα δῶρά της, τὸ κρασί καὶ τὸν Ἔρωτα—ποὺ ὁμως ἔχει ἀρχίσει νὰ ξαφνίζεται ἐμπρὸς εἰς τὴν ὠμορφίαν της.

Εἶναι, πράγματι, ὁ Σάτυρος αὐτὸς ἀνώτερος ἀπὸ τὸν θαυμάσιον τοῦ ἀμφορέως τοῦ Harrow (Jour. Hell. St. 1910, pl. VII, 1), ἀσυγκρίτως δὲ ὠραιότερος ὡς ἰδέα ἀπὸ ἄλλον Σάτυρον τοῦ ἰδίου ἀγγειογράφου (Furwängler - Reichhold πίν. 45), μὲ τὸν ὁποῖον ὁμως καταπληκτικῶς ὁμοιάζει. Ἡ ἰδία τέχνη ἐχρησιμοποιήθη καὶ διὰ τοὺς δύο καὶ ὁμως πόσον διαφορετικὸν τὸ ἀποτέλεσμα!

Εἰκ. 24.

Εἰκ. 25.

Ὁ «τεχνίτης τοῦ Κλεοφράδου» εἶναι ὁ εἰδικὸς δημιουργὸς τύπων Σατύρων, αἱ δὲ Μαινάδες του ἰδίως ἢ γνωστὴ τοῦ Μουσείου τοῦ Μονάχου (Furtw.-Reichhold πίν. 45 καὶ Pfuhl III, σελ. 180α) ἔχουν τὴν ἐξαφάνισιν τῆς συνειδήσεως καὶ τὴν «ἀπομάρανσιν τῆς τῶν αἰσθήσεων ἀκμῆς» τῆς Ἀγ. Θηρησίας τοῦ Berniui.

Ὀλίγον ἀργότερον ματαίως θὰ ἀναζητήσωμεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τέχνην τὴν

θεῖαν αὐτὴν φλόγα. Οἱ Σάτυροι τοῦ Βρύγου εἶναι ὄντα ζωηρά, ἔξυπνα, ἀλλὰ παραβαλλόμενοι μὲ τοῦ Κλεοφράδου πολὺ πτωχότεροι εἰς περιεχόμενον. Ἄν δὲ προχωρήσωμεν εἰς νεωτέρους χρόνους θὰ εὔρωμεν Σατύρους τῶν ὁποίων ἢ σχέ-

σις με τήν φύσιν ἔχει παύσει σχεδόν (Εἰκ. 25)¹. Ἐκλεπτυσμένοι, ὠραιοποιημένοι μέχρις ὑπερβολῆς, δίδουν τήν ἐντύπωσιν ὅτι κατάγονται ἀπό γένος ἐξηντλημένον πλέον, εἶναι σχεδόν «blasés» κοσμοπολίται.

Οἱ περισσότεροι ὁμοῦ καί ἀπό τοὺς μετὰ τὸ 480 ἀγγειογράφους διατηροῦν τήν παλαιὰν παράδοσιν καὶ προσέχουν νὰ δίδουν εἰς τοὺς Σάτυρους τῶν μορφῶν κατωτέρων ὄντων ποὺ εἶναι μεταξὺ ζῴου καὶ ἀνθρώπου χωρὶς νὰ φαίνεται ὅτι λυποῦνται δι' αὐτό.

Πῶς προῆλθεν ὁ τύπος τοῦ Σάτυρου τῆς Ἐλευσίνο; Εἶναι δημιούργημα τοῦ τεχνίτου τοῦ Κλεοφράδου ἢ τὸν ἐπῆρεν ἀπὸ τὴν μεγάλην τέχνην;

Καὶ τὰ δύο ἡμπορεῖ νὰ συμβαίνουν. Πάντως δὲν πρέπει κατ' ἀρχὴν ν' ἀποκρούσωμεν τὸ πρῶτον. Οἱ λαμπροὶ αὐτοὶ τεχνίται τοῦ αὐστηροῦ ῥυθμοῦ εἶναι ἐξ ἴσου καλλιτέχναι, ὅπως οἱ ζωγράφοι τῶν μεγάλων τοιχογραφιῶν καὶ εἶχον ὅλην τὴν προίκισιν τὴν ἀπαιτουμένην διὰ τὴν δυνατότητα δημιουργίας νέων τύπων.

Ὅπως δὲ ὁμοῦ, ὁ Σάτυρος τοῦ πίν. 1 ἡμπορεῖ νὰ ἐξηγηθῆ θαυμάσια ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ποὺ τὸν παρήγαγε. Ὁ «τεχνίτης τοῦ Κλεοφράδου», ζῶν εἰς τὴν ὄριμον ἀρχαϊκὴν ἐποχὴν, εἶναι μεταβατικὸς ἀνθρώπος· διὰ τοῦτο εἶναι φυσικὸν νὰ δίδῃ εἰς τὰ ἔργα του τὴν ὁρμὴν καὶ ζωτικότητα τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς συγκερασμένας μετὰ τὰ ἀνώτερα ἀνθρωπιστικὰ ἰδανικὰ τῆς Φειδιακῆς τέχνης. Ἡ ἀπλούστερον: Ἐνώνει τὸ πνεῦμα τὸ Διονυσιακὸν μετὰ τὸ Ἀπολλώνειον.

Ἄν θελήσωμεν τώρα νὰ ἐξετάσωμεν καὶ τεχνικῶς τὰ τεμάχια αὐτά, θὰ παρατηρήσωμεν ἀμέσως μίαν διαφορὰν μεταξὺ Διονύσου καὶ Σάτυρου, ποὺ δὲν φαίνεται ὅτι δικαιολογεῖται εὐκόλως, δεδομένου ὅτι ἔγινε κατ' ἀρχὴν παραδεκτὸν ὅτι τὰ δύο τεμάχια προέρχονται ἀπὸ ἓν ἀγγεῖον. Δὲν πρόκειται διὰ τὴν διαφορὰν εἰς τὴν ἔκφρασιν, φυσικὴν ἄλλωστε εἰς ὅντα ποὺ ὅσον καὶ ἂν αἱ κλίσεις τῶν συμφωνοῦν, πρέπει ὁμοῦ πολὺ νὰ ἀπέχουν μεταξὺ τῶν. Ἡ ἐκτέλεσις καὶ ἡ τεχνοτροπία θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν. Διὰ νὰ ἀρχίσωμεν ἀπὸ τὸν ὀφθαλμὸν, πόσον γρήγορα γίνεται φανερὸν ὅτι ἡ παράστασις τοῦ ἐνὸς εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τοῦ ἄλλου! Εἰς τὸν Διονύσον ἡ κόρη — κύκλος μετὰ μαύρην στιγμὴν — εἶναι εἰς τὸ μέσον τοῦ ἀμυγδαλωτοῦ ὀφθαλμοῦ, ἐνῶ εἰς τὸν Σάτυρον ὁ ὀφθαλμὸς ἔχει περίπου σχῆμα γωνίας καὶ ἡ κόρη — μία δυνατὴ στιγμὴ — εὐρίσκειται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἄκρον τοῦ ὀφθαλμοῦ. Ἄν παραλείψωμεν δὲ τὴν ῥίνα ποὺ εἰς τὸν θεὸν δὲν ἡμποροῦσε παρὰ νὰ εἶναι «Ἑλληνικὴ», τὰ χεῖλη τοῦ Διονύσου εἶναι ἀρκετὰ μικρότερα καὶ μετὰ ἄτονον ἔκφρασιν, ἡ αἰχμηρὰ δὲ γενειὰς ἀποτελεῖ τὸ ἀντίστοιχον τῆς γωνίας τῆς ῥίνος, ἐνῶ εἰς τὸν Σάτυρον εἶναι, ὅπως καὶ ἡ ῥίς, χαρακτηριστικῶς καμπύλη.

¹ Ἐλήφθη ἀπὸ τὸ ἀγγεῖον 15112 τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, τὸ ὅποσον δημοσιεύεται εἰς τὴν Ἀρχ. Ἐφημ. 1924 ὑπὸ τοῦ κ. Δέφνερ.

Ὅσον διὰ τὸν κισσόν, παρατηρήσαμεν ἤδη μὲ πόσον ἀλλοίαν ἀντίληψιν ἔχει σχεδιασθῆ εἰς τὸν καθένα. Ἀποτέλεσμα τῆς διαφορευτικῆς τεχνοτροπίας εἶναι ἡ ἐμφάνισις μορφῶν ἐντελῶς ξένων πρὸς ἀλλήλας: ἐνὸς Διονύσου ἀναιμιχοῦ, σκεπτικιστοῦ καὶ ἐνὸς ὄντος φλογισμένου, νευρώδους, πάλλοντος ἀπὸ ζωῆν.

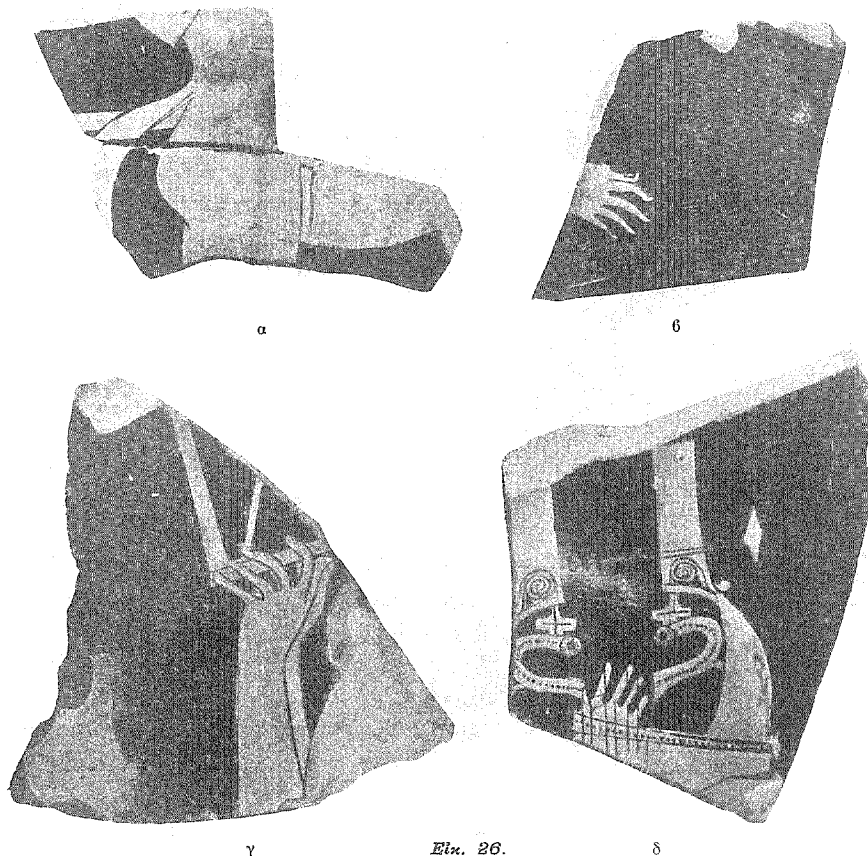

Fig. 26.

Τὸ ὅτι εἰς καὶ μόνος τεχνίτης ἠμπόρесе νὰ σκεφθῆ τόσο ἀντιθέτως δὲν εἶναι παράδοξον, ἂν σκεφθῶμεν ὅτι αὐτὸς δὲν εἶναι καθόλου τυχαῖος. Διὰ τὸν Θεὸν τοῦ ἐλεβλήθη ὁ καθιερωμένος τύπος, ἐνῶ εἰς τὸν Σάτυρον ἔσκυψε μὲ περισσοτέραν προσοχὴν, τὸν εἶδε ζωντανὸν εἰς τὴν φαντασίαν του καὶ ἔτσι μᾶς ἔδωσε μίαν μορφήν ὅπου εἶναι ἐντυπωμένον ὅτι ὀνομάζομεν συνήθως *προσωπικὴν σφραγίδα*.

Εικ. 26. Συγγενή με τὸν Διονυσιακὸν κύκλον παράστασιν ἔχουν τὰ τέσσαρα αὐτὰ θραύσματα· τὸ σχῆμα τῶν δύο τελευταίων βεβαιώνει ὅτι αὐτὰ τοῦλάχιστον προέρχονται ἀπὸ ἓν ἀγγεῖον, ἴσως ἀπὸ τὸ προηγούμενον. Τὸ γ φαίνεται κάπως παρᾶξενον. Σώζονται χεῖρες κρατοῦσαι ἀντικείμενον, ὄχι ἀμέσως κατανοητὸν καὶ μέρος φαλακρᾶς κεφαλῆς. Δὲν πρόκειται διὰ κυβιστητήρα, ὅπως θὰ ἐνόμιζε κανεὶς ἐκ πρώτης ὄψεως· τοῦτο ἀποκλείεται ἀπὸ τὴν κλίσιν τοῦ θραύσματος, ἣτις ἀναγκάζει νὰ τοποθετηθοῦν αἱ χεῖρες εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ ἀγγείου τὸ πρὸς τὸ τέρας τῆς κοιλίας. Τὸ ἀντικείμενον ποῦ κρατεῖ ἡ μορφή εἰς τὴν κεφαλὴν δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ κἀνίστρον, τὸ «κανοῦν» τὸ γνωστὸν ἀπὸ παραστάσεις θυσίων καὶ προσφορῶν εἰς νεκροὺς (τελευταῖον Deubner εἰς Jahrb. 1925 σελ. 210 κέ.).

Εικ. 27.

Ἡ **εἰκ. 27** βοηθεῖ νὰ ἐνοήσωμεν καλύτερον τὴν μορφήν. Ἐδῶ ὁμως δὲν ἔχομεν Σάτυρον, ὅπως εἰς τὸ προηγούμενον, ἀλλ' ἓνα ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους τοῦ Βουσίριδος· ἡ εἰκὼν ἐλήφθη ἀπὸ τὸ ἀγγεῖον τοῦ Ἐθν. Μουσείου (Herford, Greek Vas. Paint. πίν. 9, d. Beazley, Att. Vasenm. σελ. 102. «Panmalers»). Ὁ Αἰγύπιος δὲν κρατεῖ κανοῦν, ἀλλὰ τὴν τράπεζαν ποῦ προορίζεται διὰ τὸν ἀόρατον Θεόν, γνωστὴν ὄχι μόνον ἀπὸ τὰς παραστάσεις τῶν ἀγγείων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πλεῖστα ἱερὰ ὅπου εὐρέθησαν μαρμάριναι ἀνάλογοι.

Ἡ λύρα τοῦ δ' θὰ ἐκρατεῖτο ἴσως ὑπὸ Σατύρου συνοδεύοντος τὴν πομπήν.

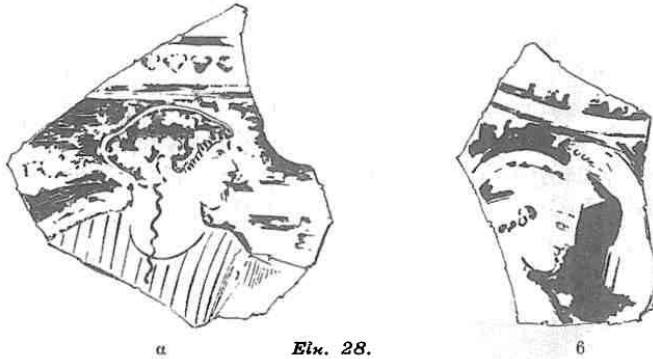
Τὸ σχέδιον ὄλων αὐτῶν τῶν τεμαχίων εἶναι γοργόν, δυνατὸν μὲ γραμμὴν ἀρκετὰ παχειάν. Ἡ χεὶρ τοῦ β εἶναι ἓν καλὸν δεῖγμα τῆς σχεδιαστικῆς αὐτῆς ἐμπειρίας καὶ ἀληθῆς.

Εικ. 28. Δύο μικρὰ τεμάχια ποῦ δὲν ἀπέχουν χρονολογικῶς. Εἰς τὸ α διακρίνεται, χάρις εἰς τὸ σχέδιον τοῦ κ. Gillieron, ἡ κεφαλὴ καὶ μέρος τοῦ στήθους γυναικὸς ἣτις πιθανῶς θὰ ἔφευγε πρὸς ἀριστερά, ἐνῶ θὰ ἔστρεφε ἀντιθέτως τὴν κεφαλὴν θέμα πολὺ συνειθισμένον εἰς τὰ ἀγγεῖα, ὅπως καὶ ἀνάγλυφα καὶ μὲ τὸ ὁποῖον δὲν θέλουν οἱ τεχνῖται νὰ δηλώσουν τὴν γυναικεῖαν περιέργειαν, ἀλλὰ νὰ διατηρήσουν ἓνα σύνδεσμον μεταξὺ τῶν ἀκρινῶν μορφῶν καὶ τοῦ κέντρου.

Ἡ δυνατὴ ἔκφρασις μὲ τὸ ἐξέχον ἄνω χεῖλος ἐνθυμίζει μορφὰς τοῦ Μάκρωνος μᾶλλον ἢ τοῦ Βρύγου, ὅστις κατορθώνει νὰ παρουσιάξῃ ἀδροτέρας γραμμὰς.

Ἄκόμη περισσότερο ὁμως πλησιάζει τὰς μορφὰς τοῦ «τεχνίτου τῆς οἰνοχόης τοῦ Harrow» τοῦ Beazley (Vas. in America σελ. 56 καὶ Att. Vasenm.).

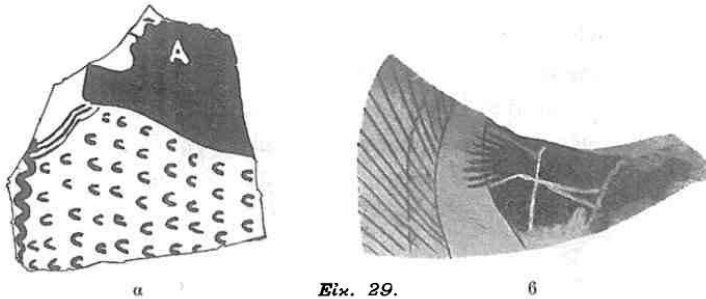
Ἄρκετὴν κομψότητα δίδει εἰς τὴν μορφήν ὁ κυματοειδὴς βόστρυχος ποῦ πίπτει ἔως τὸ στήθος εἶναι δὲ φανερόν ὅτι Ἴωνικὸν χιτῶνα φορεῖ ἡ γυνή.

Εἰκ. 28.

Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ σχέδιον, τὸ βερνίκι ἔχει φύγει κατὰ τὸ πλεῖστον.

β). Εἰς τὸ τεμάχιον αὐτό, ποῦ προέρχεται ἀπὸ πελίκην ἴσως, ἔχομεν τὴν κεφαλὴν καὶ χεῖρα νεανίου, ὅστις φαίνεται ὅτι στεφανώνεται, ὅπως ὁ γνωστὸς νέος τοῦ Σούνιου (Στάη, Σούνιον εἰκ. 11). Ἡ ὅλη φυσιογνωμία, φαιδρὰ μὲ ἰσχυ-

Εἰκ. 29.

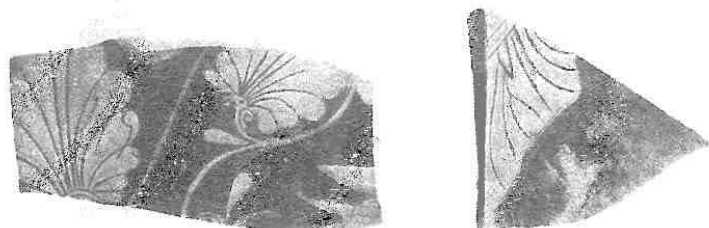
ρὰν σιαγόνα, ἐνθυμίζει Δοῦριν ἢ Ἀπολλόδωρον (Hoppen, Handbook, I, σελ. 45) πόσον δὲ ὁμοιάζει ἢ τεχνοτροπία τῶν δύο ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ ὅτι 1-2 ἀγγεῖα ἔχουν ἀποδοθῆ κατὰ καιροὺς ἄλλοτε εἰς τὸν ἓνα καὶ ἄλλοτε εἰς τὸν ἄλλον τεχνίτην. Ἰδιαιτέρως ἐνθυμίζει ὁ Ἑλευσινιακὸς νεανίας τοὺς ἀγενεῖους πολεμιστὰς τοῦ κανθάρου τῶν Βρυξελλῶν τοῦ Δούριδος (Furtwängler-Reichhold II, πίν. 74).

Εἰκ. 29. Τὰ δύο τεμάχια τῆς εἰκόνης ταύτης δὲν προέρχονται ἀπὸ τὸ ἴδιον ἀγγεῖον. Εἰς τὸ α—σχέδιον τοῦ κ. Gillieron—φαίνεται καλῶς ὅτι πρόκειται περὶ

τῆς Ἀθηνᾶς ἢ αἰγίς, μὲ σχηματοποιημένας φολίδος, ἀπλώνεται ἐν εἰδει ὠραίου γομναρικοῦ, ἐπὶ τοῦ στήθους, ἐνῶ εἰς τὸ μέσον τούτου εἰς κυματοειδῆς βόστρυχος δίδει εἰς τὸ μάτι κάθετον κατεύθυνσιν. Ἡ ἀρχὴ τοῦ ὀνόματος Ἀ(θηνᾶ) διαλύει κάθε ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ταυτότητος τῆς παριστανομένης.

Τὸ προφίλ μὲ τὴν ἰσχυρὰν σιαγόνα μᾶς φέρει πλησίον τοῦ 460· μὲ τὰς μετόπας τῆς Ὀλυμπίας καὶ τὰ πρωιμότερα ἔργα τοῦ «τεχνίτου τοῦ Ἀχιλλέως» ἔχει ἀρκετὴν συγγένειαν ἢ μορφῇ. Τὸ β σώζει μέρος σώματος Νίκης ἢ Σειρήνος· διακρίνονται καλὰ αἱ πτέρυγες, ἡ κόμη περιβαλλομένη μὲ ταινίαν καὶ καταλήγουσαν εἰς κρωβύλον καὶ μέρος τοῦ ὠτός. Ἀπὸ τὸ ἐπιμελὲς σχεδίασμα φαίνεται ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν καλὴν ἐποχὴν τοῦ ἐρυθρομόρφου ῥυθμοῦ.

Εἰκ. 30. Πολλὰ πιθανότητες εἶναι ὅτι ἀπὸ τὸ ἴδιον σκεῦος — κύλικα προφανῶς — προέρχονται τὰ δύο αὐτὰ τεμάχια μὲ τὰς λεπτὰς καὶ ἀναγλύφους γραμ-

Εἰκ. 30.

μάς, τὸ ὠραῖον βερνίκι καὶ τὸν ὁμοιότατον μαίανδρον ποῦ εἶναι σχεδιασμένος εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ὄψιν. Κάπως ἐνδιαφέρουσα εἶναι μία τεχνικὴ λεπτομέρεια, ποῦ δὲν γνωρίζω ἂν ἔχει παρατηρηθεῖ ἄλλοῦ: Ἀπὸ τὸ ἐν ἑως τὸ ἄλλο ἄκρον τοῦ πρώτου τεμαχίου εἶναι μέρος κύκλου — διακρίνεται καὶ εἰς τὴν φωτογραφίαν πλησίον τοῦ μεγαλύτερου ἀνθεμίου — ἀχθέντος προφανῶς μὲ διαβήτην. Φαίνεται ὅτι, ἐπειδὴ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς κύλικος, εἰς τὸ ἀντίστοιχον σημεῖον εἶναι ὁ μαίανδρος, ἐτράθηξεν ὁ τεχνίτης τὸν λεπτὸν αὐτὸν κύκλον διὰ νὰ γνωρίζῃ ὅταν ἐξωγράφιζε τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν, ποῦ περίπου εὐρίσκετο ὁ μαίανδρος τῆς ἐσωτερικῆς. Δεξιά, τὸ ἄκρον ἀνεμιζομένης χλαμύδος καὶ μέρος οὐρᾶς δίδουν τὴν ὑπόνοιαν ὅτι πρόκειται περὶ ἱππέως φεύγοντος.

Εἰς τὸ ἄλλο τεμάχιον πολὺ δυσκόλως μαντεύει κανεὶς περὶ τίνος πρόκειται. Ἔχομεν, ὅπως φαίνεται, τὸ ὀπισθεν μέρος σώματος περιβεβλημένου μὲ ἱμάτιον. Τὸ τοξοειδὲς ἀντικείμενον δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ εἶναι πράγματι ἄκρον τόξου, πάντως ὅμως πρέπει νὰ ἀνήκῃ τοῦτο εἰς ἄλλην μορφὴν καὶ ὄχι τὴν ἱματιοφόρον ἄξιον δὲ ἀπορίας πῶς εὐρίσκεται εἰς τόσον χαμηλὸν σημεῖον. Ὁ ἱματιοφόρων θὰ ἐστηρίζετο πιθανῶς εἰς τὴν βακτηρίαν του, ὅπως γνωρίζομεν ἀπὸ πλεῖστα μνημεῖα.

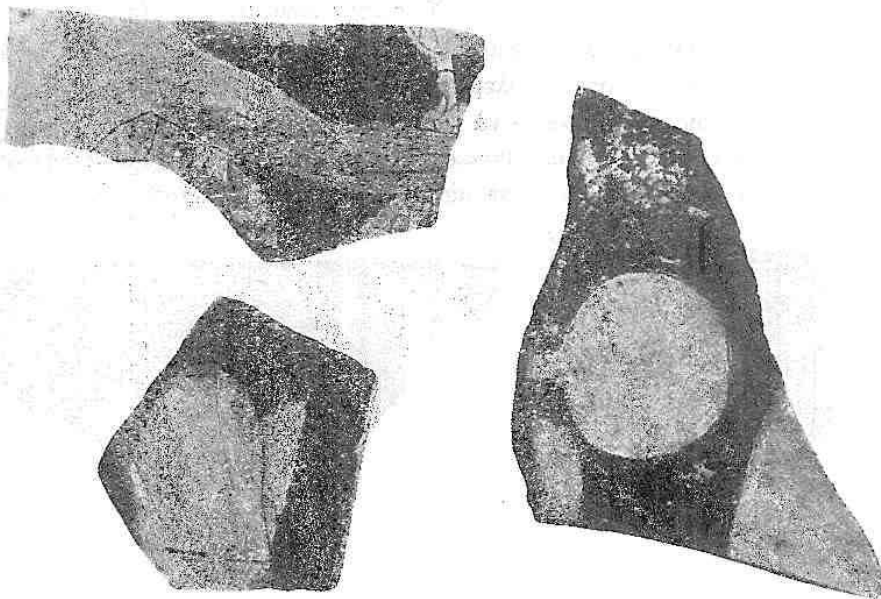
Εἰκ. 31. Δύο τεμάχια ἀπὸ διάφορα ἀγγεῖα, ἔχοντα παραστάσεις πολεμικὰς. Εἰς τὸ πρῶτον εἰς πολεμιστῆς μὲ θώρακα φαίνεται ὅτι ἀνασπᾷ τὸ ξίφος· ἡ χειρονομία ἔχει ἀποδοθεῖ μὲ δύναμιν καὶ φυσικότητα.

Εἰς τὸ δευτέρον ἔχομεν πάλιν θωρακοφόρον πολεμιστὴν ποῦ φαίνεται νὰ

Εἰκ. 31.

βυθίζῃ τὸ δόρυ εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἀντιπάλου. Ποῖος ὅμως εἶναι ὁ ἀντίπαλος, ἂν Γίγας, Κένταυρος ἢ κοινὸς θνητὸς δὲν ἠμποροῦμεν νὰ γνωρίζομεν τὸ σχέδιον δὲν

Εἰκ. 32.

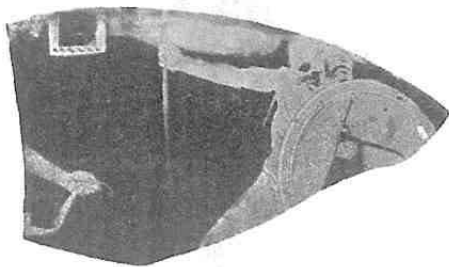
εἶναι ἐπιμελὲς καὶ ἰδίως ἡ χεὶρ τοῦ πεσόντος δὲν φαίνεται ἂν εἶναι ἀνθρωπίνη ἢ ὄχι. Τὸ τεμάχιον ἀνήκει εἰς σχετικῶς προχωρημένην ἐποχὴν.

Εἰκ. 32. Τμήματα ἀγγείου φαιοῦ ἀπὸ ἐπίδρασιν πυρᾶς. ἔχομεν παραστάσεων σχετικὴν μὲ τὴν Διονυσιακὴν λατρείαν. Εἰς τὸ πρῶτον τεμάχιον εἰς Σειληνὸς

κρατεῖ εἰς τὴν ἀριστερὰν θύρσον, ἐνῶ εἰς τὴν ἄλλην πρέπει νὰ συμπληρώσωμεν κἀνθαρον. Τοῦ περιεχομένου τούτου ἐπίδρασις εἶναι ἴσως ἡ κλίσις τῆς κεφαλῆς τοῦ Σειληνοῦ.

Ἡ γενειὰς του μακρὰ, διακόπτεται ἀπὸ τὴν παρεμπύπτουσαν χεῖρα καὶ τελειώνει εἰς χονδράς, χωρισμένας μεταξὺ των τρίχας.

Εἰς τὸ δεύτερον τεμάχιον ἀξιοπαρατήρητον εἶναι κατοπτροειδὲς ἀντικείμενον ποῦ κρατεῖται ἀπὸ τὴν δεξιὰν χεῖρα τῆς ἔλλειπούσης μορφῆς καὶ ποῦ ὁμως δὲν φαίνεται νὰ εἶναι κάτοπτρον. Θὰ ἔπρεπε ἴσως μᾶλλον νὰ ἐξηγηθῆ ὡς εἶδος ἀσκοῦ διαφέροντος ἀπὸ τοὺς συνηθισμένους. Τὸ τρίτον τεμάχιον, ὅπου διακρίνεται μέρος τοῦ σώματος Σατύρου εἶναι μὲ θαυμαστὴν ἐπιτηδειότητα σχεδιασμένον.

Εἰκ. 33.

Εἰκ. 33. Τεμάχιον κύλικος ἐρυθρομόρφου, ἐσωτερικῶς μελαμβαφοῦς· ἡ παράστασις θὰ περιελαμβάνετο εἰς τὸ μὴ διασωθὲν κέντρον.

Εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἔχομεν πολεμικὴν σκηνήν, πιθανῶς δὲ τὴν γνωστὴν προετοιμασίαν πολεμιστῶν. Ὁ δεξιὰ πολεμιστὴς εἶναι ἕτοιμος πλέον, περιμένων διαταγὰς, ἐνῶ ὁ πλησίον του, φαίνεται νὰ ἐτοιμάζη τὸ τόξον.

Τὸ ἄνω, ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, ἀπεικονισθὲν ἀντικείμενον, φαίνεται κἀνιστρον δὲν εἶναι ὁμως ἀπαραίτητον νὰ ἔγινε μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἐντοπισθῆ ἡ παράστασις

Εἰκ. 34.

ἐντὸς τῆς οἰκίας. Εἶναι γνωστόν, ἄλλωστε, ἀπὸ πλεῖστα ἀγγεῖα, ἰδιαιτέρως δὲ ἀπὸ νεκρικῶς ληκύθους, ὅτι τὰ ἀνηρημένα ἀντικείμενα ζωγραφίζονται πολλάκις ἀπὸ ἀπλὴν συνήθειαν τοῦ καλλιτέχνου. Εἰς πλείστας ἐξ αὐτῶν λ. χ., ἐνῶ ἡμεῖς ἐντοπίζομεν τὴν σκηνὴν εἰς τὸ ὑπαιθρον καὶ εἰδικῶς εἰς τὸ νεκροταφεῖον, βλέπομεν κρεμασμένα ἐπὶ τοῦ ὑποθετικοῦ τοίχου κάτοπτρα ἢ καλύπτρας. Κἀποῖος τοιοῦτος συμφυρμὸς φυσικὸς εἰς ἐποχὴν ἐνδιαφερομένην κυρίως διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ ὄχι διὰ τὸ τοπεῖον, ἔγινε ἴσως καὶ ἐδῶ.

Τὸ σχέδιον εἶναι πρόχειρον, ἀλλὰ μὲ εὐχέρειαν ἐκτελεσμένον. Τὸ ἐπίσημον τῆς ἀσπίδος τοῦ πολεμιστοῦ φαίνεται νὰ εἶναι ἄρμα.

Εἰς λεπτὸν σκύφον ἀνήκει τὸ πρῶτον τεμάχιον τῆς εἰμ. 34, ἀποδοθὲν ὑπὸ τοῦ Beazley εἰς τὸν τεχνίτην τοῦ Τριπτολέμου (Attische Vasenm. σελ. 154). Ἔχομεν μίαν Ἑρμαῖκην στήλην, πιθανῶς Διονύσου, μὲ μακρὰν γενειάδα, βόστρυχον ἐπὶ τοῦ ὄμου καὶ ὀπισθεν κροθύλον. Φυσιογνωμία ζωηρὰ καὶ μὲ πονηρίαν δυσκόλως κρυπτομένην. Περιγράμμα προσώπου ἔντονον. Δεξιὰ, ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας,

Εἰμ. 35.

α

εἶναι ἀντικείμενον τραπεζοειδές, ἴσως δίπτυχον. Τὸ δεύτερον τεμάχιον δὲν ἀνήκει εἰς τὸν ἴδιον σκύφον Παριστάνεναί πωγωνοφόρος ἀνὴρ, χωρὶς ἐνδιαφέρον, κρατῶν βακτηρίαν.

Σχέδιον πολὺ πρόχειρον. Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι τὸ θραῦσμα αὐτὸ προέρχεται ἀπὸ τὴν δευτερεύουσαν ὕψιν τοῦ ἀγγείου.

Εἰμ. 35. Μεταξὺ τῶν τεχνιτῶν τῆς ὠρίμου ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς, διακρίνεται διὰ

τὸ ἀρκετὰ προσωπικὸν σχέδιόν του ὁ «τεχνίτης τοῦ Εὐχαρίδου», τοῦ ὁποίου τὴν γνωριμίαν ὀφείλομεν εἰς τὸν Beazley (Ann. Brit. Sc. XVIII σελ. 217 κξ.). Ἡ ὑπὸ τοῦ τελευταίου ἀπόδοσις εἰς τὸν τεχνίτην τοῦτον τῶν τεμαχίων τῆς εἰκόνας 35 εἶναι πολὺ δικαιολογημένη (Att. Vasenm. σελ. 93 κξ.).

Προέρχονται καὶ τὰ τέσσαρα ἀπὸ τὸ ἴδιον ἀγγεῖον, πιθανώτατα στάμνον ἢ ὕδριαν. Ἡ παράστασις εἶναι ἀρκετὰ σαφής. Πρόκειται περὶ κωμαστῶν βαδιζόντων. Εἰς τὸ τεμάχιον α, εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον, ἔχομεν αὐλητὴν, τοῦ ὁποίου προπορεύεται νεανίας γυμνὸς μὲ ῥάβδον. Ἡ ἐλαφρὰ κλίσις τοῦ σώματός του πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ τὸ ὑψοῦμενον χέρι βεβαιώνουν ὅτι ἔχει χάσει πλέον τὴν κυριότητα τῶν κινήσεών του. Ἡ χεὶρ μὲ τὸν κότυλον, τοῦ ὃ ἀποκλείεται ν' ἀνήκει εἰς

τὸ δεύτερον κωμαστήν τοῦ δ, διὰ τὸν λόγον ὅτι περιβάλλεται ἀπὸ ἱμάτιον, ἐνῶ τοῦτο εἰς τὸν κωμαστήν φθάνει μόνον μέχρι τοῦ ὤμου. Ὅπως ὁ σύντροφός του, καὶ αὐτὸς δὲν βαδίζει μὲ ἀσφάλειαν· μαρτυρεῖται αὐτὸ ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ λυγισμένα γόνατά του.

Εἰς τὸ μεγαλύτερον τεμάχιον α ἠμποροῦμεν νὰ παρατηρήσωμεν τὴν τεχνολογίαν τοῦ «ζωγράφου τοῦ Εὐχαρίδου». Ἀποφεύγει συστηματικῶς τὰς καμπύλας, ἀποδίδων πάντοτε τὰς ἀνατομικὰς λεπτομερείας μὲ γωνίας. Μία γωνία εἰς τὸν λαιμόν, ἄλλη διὰ τὸν χωρισμὸν τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ἀπὸ τὸ σῶμα. Καὶ ἡ ῥίς ἀκόμη ἀπὸ ὄξειαν

Εἰκ. 35.

γωνίαν ἀπετελέσθη, ἐνῶ ἐξαιρετικῶς διὰ τὴν σιαγόνα διετηρήθη ἡ δυνατὴ καμπύλη τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς. Τὸ περίγραμμα τῆς κεφαλῆς ἀπετελέσθη ἀπὸ μικρᾶς κυματοειδεῖς γραμμᾶς, οἱ δὲ ἐπὶ καὶ πρὸ τοῦ μετώπου πίπτοντες μικροὶ βόστρυχοι ἀπεδόθησαν μὲ στιγμὰς θαυμαστῆς λεπτότητος. Ἡ παραγναθὶς δίδει ἀκόμη περισσότερον προσωπικὸν χαρακτῆρα εἰς τὸν ἐκλεπτυσμένον αὐτὸν νεανίαν.

Μία παραβολὴ τοῦ τεμαχίου τούτου μὲ τὴν στάμνον τῆς Κοπενάγης (Brit. School Ap. XVIII, πίν. 10) δείχνει ὅτι ὁ τύπος αὐτὸς εἶναι ὁ ἐπικρατῶν εἰς τὰ νεώτερα ἔργα τοῦ ζωγράφου τούτου.

Τὸ σχέδιον ἔχει γίνεи μὲ θαυμαστὴν κυριαρχίαν τοῦ χρωστῆρος, ἡ δὲ γραμμὴ

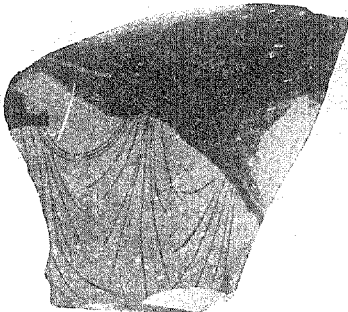
εἶναι πολὺ λεπτή. Ἀξιοπαρατήρητα εἶναι τὸ λανθασμένον σχεδιάσμα τοῦ στήθους εἰς τὸν *α* καὶ αἱ λεπταὶ στιγμαὶ τῶν βοστρύχων.

Ἀπὸ τὸν Beazley ἔχει ταυτισθεῖ μὲ τὰ προηγούμενα καὶ τὸ τεμάχιον τῆς *ειν. 36*, ἀδίκως ὁμως. Διότι τὸ πάχος τοῦ τοιχώματος, τὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ, καθὼς καὶ τὸ βερνίκι ἐδῶ εἶναι τελείως διαφορετικά. Τὸ τεμάχιον ἐπομένως προέρχεται ἀπὸ ἄλλο ἀγγεῖον. Τὸ σωζόμενον μέρος τῆς παραστάσεως δὲν μᾶς λέγει πολλὰ πράγματα. Μία γυνὴ μὲ χιτῶνα τελειώνοντα εἰς μακρὸν διπλοῖδιον τρέχει ἀριστερά. Ἐπάνω εἰς τὴν ἀριστερὰν κνήμην διακρίνεται ἡ λωρὶς μὲ τὴν ὁποίαν συνεκρατεῖτο εἰς τὴν ὄσφυν ὁ χιτῶν.

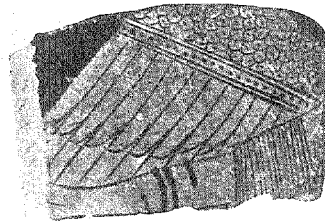
Εἰν. 37. Τὸ ἐρυθρόμορφον αὐτὸ τεμάχιον προέρχεται πιθανότατα ἀπὸ ὑδρίας. Μία νεαρὰ γυνὴ μὲ τὸν Δωρικὸν πέπλον εἶναι ἐστραμμένη ἀριστερά. Τὸ κτένισμά της ἀποτελεῖται ἀπὸ μίαν ἀντίθεσιν. Τὸ ἐπάνω μέρος τῆς κεφαλῆς περισιγγόμενον ἀπὸ τὴν ταινίαν, ἔχει μίαν αὐστηρότητα, ἓν περίγραμμα λιτόν, ἐνῶ τὸ κάτω τμήμά της ἀπλώνεται φουντωτὰ γύρω καὶ δίνει τὴν ἐντύπωσιν πάχους καὶ πλούτου. Ἡ ἔκφρασις τοῦ προσώπου εἶναι ἡ συνηθισμένη εἰς τὴν μετὰ τὰ Μηδικὰ ἐποχὴν: αὐτοπεποίησις φθάνουσα μέχρις

Εἰν. 36.

Εἰν. 37.

Εἰν. 38.

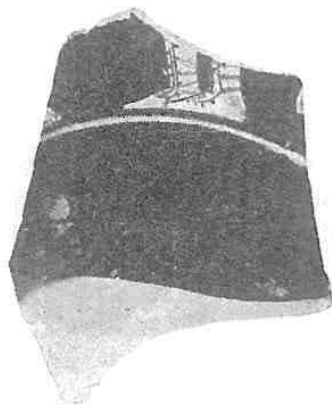
ὑπεροψίας, ἀντίληψις τῆς ζωῆς ὡς κατηγορικῆς προστακτικῆς καθηκόντων. Ἐκφρασις γνωστὴ μᾶλλον ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα τῆς Ὀλυμπίας καὶ ἡ ὁποία τονώνει, ἀλλὰ καὶ μαστιγώνει συγχρόνως.

Τὸ ἰδανικὸν αὐτὸ τὸ βλέπομεν καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα καλὰ ἀγγεῖα τῶν χρόνων

τούτων. Δὲν εἶναι μόνον τὸ ἰδανικὸν τοῦ «ζωγράφου τῆς Κοπενάγης», εἰς τὸν ὁποῖον ἀποδίδει τὸ τεμάχιον αὐτὸ ὁ Beazley (Vasenn. σελ. 157), ἀλλὰ καὶ τοῦ «Providence Painter» καὶ τοῦ «ζωγράφου τοῦ Ἀχιλλέως».

Ἰπροσχεδιάσμα διακρίνεται ἐπὶ τοῦ πηλοῦ, ἀναγλύφων ὅμως γραμμῶν δὲν ἔγινε χρῆσις διὰ τὸ περίγραμμα. Κριμα διότι χάνει ἔτσι ἡ μορφή περισσοτέραν δύναμιν.

Εἰκ. 38. Μέρος σώματος Νίκης. Φορεῖ Ἴωνικὸν χιτῶνα, εἰς δὲ τὸν βραχίονα ὀφιοειδῆς ψέλιον. Εἶναι πιθανὸν ὅτι τρέχει διὰ τὰ στεφανώση ἀθλητῆν. Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν τεχνοτροπίαν, τὸ τεμάχιον ἀνήκει εἰς τὸ τέλος τοῦ αὐστηροῦ ἐρυθρομόρφου ῥυθμοῦ.

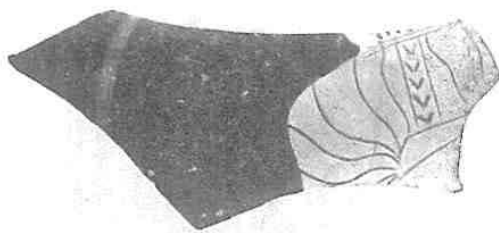

Εἰκ. 39. Τὰ δύο ταῦτα τεμάχια θὰ ἐνόμιζε κανεὶς ὅτι προέρχονται ἀπὸ μίαν κύλικα ἐν τούτοις ἐσωτερικῶς τὸ

Εἰκ. 39.

δεύτερον εἶναι λευκόν, ἐνῶ τὸ πρῶτον καὶ μετὰ τὸν μαιάνδρον τοῦ κέντρου εἶναι μελαμβαφές. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ ἡ παράστασις καὶ αἱ διαστάσεις τῶν μορφῶν σχε-

Εἰκ. 40.

δὸν ἐπιβάλλουν νὰ τὰ ταυτίσωμεν, διακαίουμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι μόνον μία λωρὶς λευκοῦ χρώματος εἶναι εἰς τὸ ἐσωτερικὸν μέρος, τὸ δὲ ὑπόλοιπον εἶναι μελαμβαφές, ἐκτός, ἐννοεῖται, τοῦ κεντρικοῦ μέρους τοῦ περιβαλλομένου ὑπὸ τοῦ μαιάνδρου.

Ἐχομεν, φαίνεται, συγκέντρωσιν, Ἀμαζόνων· διακρίνονται οἱ πόδες τῆς μιᾶς ἐξ αὐτῶν μετὰ τὰ ὑψηλὰ ὑποδήματα, τὰς ἐνδρομίδας, ἐνῶ πλησίον εἶναι γυμνὸς πούς ἄλλης μορφῆς. Εἰς τὸ δεύτερον τεμάχιον ἔχομεν τὸ ἄνω σῶμα ἄλλης Ἀμαζόνος κρατούσης τόξον.

Ἡ κύλιξ ἀνήκει εἰς τὴν τάξιν τῶν μικρογραφικῶν (Kleinmeisterlich) ἀγγείων, ἂν δὲ ἐσώζετο καλύτερον, θὰ ἦτο ἐν κομψὸν καὶ ὄχι πολὺ συνειθισμένον δεῖγμα τοῦ εἶδους τῆς.

Τὸ τεμάχιον τῆς *εἰκ. 40* προέρχεται ἀπὸ ἀγγεῖον μὲ ἀνάλογον παράστασιν. Ἄριστερὰ διακρίνεται τόξον, τὸ ὁποῖον θὰ ἐκράτει Ἄμαζών ἢ τοξότης. Ἡ μορφή πού μέρος τῆς σώζεται εἰς τὸ δεξιὸν ἄκρον πρέπει νὰ ἦτο μᾶλλον βαρβαρικῆ. Φαίνεται ὅτι ἔχομεν μέρος τῆς ὠμοπλάτης καλυπτομένης ἀπὸ τὸ ἱμάτιον καὶ τὸ γνωστὸν βαρβαρικὸν κάλυμμα.

Καὶ ἡ κύλιξ τῶν *εἰκ. 41-42* — κρῖμα ὅτι τόσον ἀποσπασματικῶς ἐσώθη — ἔχει συγγενῆ παράστασιν. Τοῦ ἐσωτερικοῦ τὸ πλεῖστον μέρος εἶναι λευκοκίτρινον· ἐντὸς τοῦ μαιανδρωτοῦ πλαισίου εἶναι Ἄμαζών, συντροφευμένη ἀπὸ κύνα. Ἀπὸ τὸ σῶμά τῆς σώζονται μόνον οἱ πόδες καὶ μέρος τῆς ῥάχεως, πού εἶναι φανερόν ὅτι κύπτει. Μία παραβολὴ μὲ ἄλλας παρομοίας παραστάσεις, καθὼς καὶ τὸ ἄνω τοῦ κυνὸς διακρινόμενον τμήμα τόξου πείθει ὅτι ἡ Ἄμαζών εἶναι ἀπασχολημένη μὲ τὴν ἐτοιμασίαν τοῦ τόξου τῆς.

Εἰκ. 41.

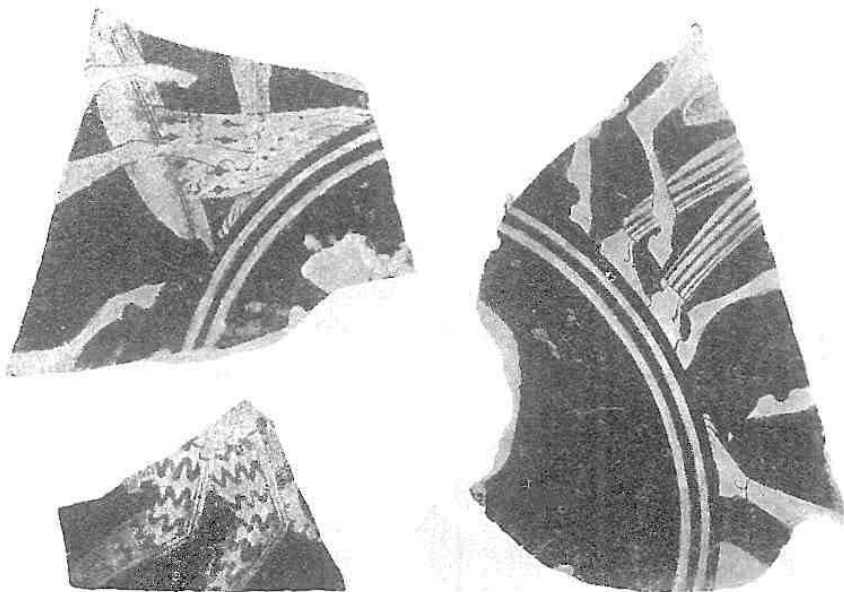
Τὸ δεξιὰ, ἄνωθεν τοῦ κυνὸς μέρος, διὰ συμμετρικούς λόγους δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπῆρξε κενόν. Πολὺ πιθανὸν φαίνεται ὅτι θὰ παριστάνετο ἐκεῖ κρεμασμένη ἢ φαρέτρα (πρβ. Hartwig, Meistersch. πίναξ XIV).

Μὲ τὴν κάμψιν τοῦ σώματος κατορθώνεται ἡ ὑποταγὴ τῆς Ἄμαζόνος εἰς τὸ πλάσιον, δικαιολογεῖται δὲ αὕτη ἀρκετὰ ἀπὸ τὴν ἀπασχόλησίν τῆς μὲ τὸ τόξον.

Εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν (*εἰκ. 42*) ἔχομεν, ὡς εἴπωμεν ἔτσι, τὴν δευτέραν πρᾶξιν. Μετὰ τὴν προετοιμα-

σίαν πρὸς μάχην, ἢ μάχη. Αἱ Ἄμαζόνες ἐδῶ εἶναι ἀντιμέτωποι μὲ τοὺς Ἀθηναίους ὀπλίτας. Εἰς τὸ α φαίνεται Ἄμαζών ἔφιππος ὀρθῶσα ἐναντίον ὀπλίτου, κρατοῦντος ἀσπίδα μὲ τὴν γνωστὴν δερματίνην ποδιάν. Εἰς τὸ β ἡ σκηνὴ φαίνεται κάπως ἡρεμωτέρα· μία Ἄμαζών εἶναι ὀρθία μεταξὺ δύο ἄλλων ἐφίππων ἢ στάσις τῶν ποδῶν τοῦ ὀπλίτου τοῦ δεξιοῦ ἄκρου δεικνύει ὅτι πρόκειται περὶ τοξότου ἀμυνομένου ἐναντίον τῶν ἐπερχομένων θηλέων ἀντιπάλων. Εἰς τὸ γ ἔχομεν ἄλλην Ἄμαζόνα ἐφορῶσαν ἢ φεύγουσαν.

Ὅτι, αἱ παρόμοιαι σκηναί, ἀθρόως παρουσιαζόμεναι κατὰ τοὺς περὶ τὸ 460 χρόνους, ἔχουν ἐμπνευσθῆ ἀπὸ τοὺς πίνακας τοῦ Πολυγνώτου καὶ Μίκωνος εἰς τὴν Ποικίλην Στοάν καὶ τὸ Θησεῖον εἶναι σχεδὸν βέβαιον· ἡ ἐμφάνισις κατὰ τὸ 460 νέων τύπων Ἀμαζόνων δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῆ παρὰ ἀπὸ ἐπίδρασιν τῶν μεγάλων τοιχογραφιῶν. Ἰδιαιτέρως ὁ τύπος τῆς προετοιμαζομένης διὰ τὴν μάχην Ἀμαζόνος, ἀπαντῶν εἰς πλεῖστα σύγχρονα μνημεῖα, ἂν μελετηθῆ, θὰ συντελέσει

Εἰκ. 42.

ἴσως εἰς τὴν κάπως καλυτέραν γνῶσιν τῆς συνθέσεως τοῦ ἐνὸς τοῦλάχιστον ἐκ τῶν διὰ παντὸς ἀπολεσθέντων συνθετικῶν ἐκείνων πινάκων (πρβ. τὰς ληκύθους μὲ Ἀμαζόνες Ἀρχ. Ἐφημ. 1907, σελ. 130 κξ.).

Τεχνικῶς τὰ τεμάχια αὐτὰ εἶναι ἄρτια· ὅπως δὲ φαίνεται ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα τῶν μορφῶν, ἡ μάχη τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως θὰ εἶχε ἀρκετὴν δρασιν καὶ ἴσως-ἴσως καὶ δραματικότητα.

Εἰκ. 43. Δὲν ἀπέχει χρονολογικῶς ἀπὸ τὴν προηγουμένην κύλικα τὸ τεμάχιον αὐτό· θὰ ἤμποροῦσε μόνον κανεὶς νὰ τὸ θεωρήσῃ ὀλίγον ἀρχαιότερον.

Πρόκειται πιθανώτατα περὶ πολεμιστοῦ ἐξοπλιζομένου. Φορεῖ διαφανῆ βραχὺν χιτῶνα, τὸ ἄκρον τῆς σπάθης φαίνεται πλησίον τῆς δεξιᾶς κνήμης. Ἴσως θὰ ἐκράτει τὸ κράνος ἕτοιμος νὰ τὸ φορέσῃ.

Ἡ σύστασις τῶν πυκνῶν «οὐρῶν χελιδονιοῦ» τοῦ χιτῶνος δείχνει ὅτι ἡ

τεχνοτροπία αὕτη εἶναι πλέον εἰς τὴν δύσιν της. Ἐντὸς ὀλίγου θὰ ἔχει ἀντικατασταθεῖ ὑπὸ τῶν φυσικωτέρων καθέτων πτυχῶν, τῶν γνωστῶν μας κυρίως ἀπὸ τὴν ζωφόρον τοῦ Παρθενῶνος. Ἡ ἀνατομία δὲν εἶναι λεπτομερής, ἀλλὰ μὲ γενικὰς γραμμὰς ποὺ δείχνουν ἀσφαλῆ γνῶσιν τοῦ συνόλου.

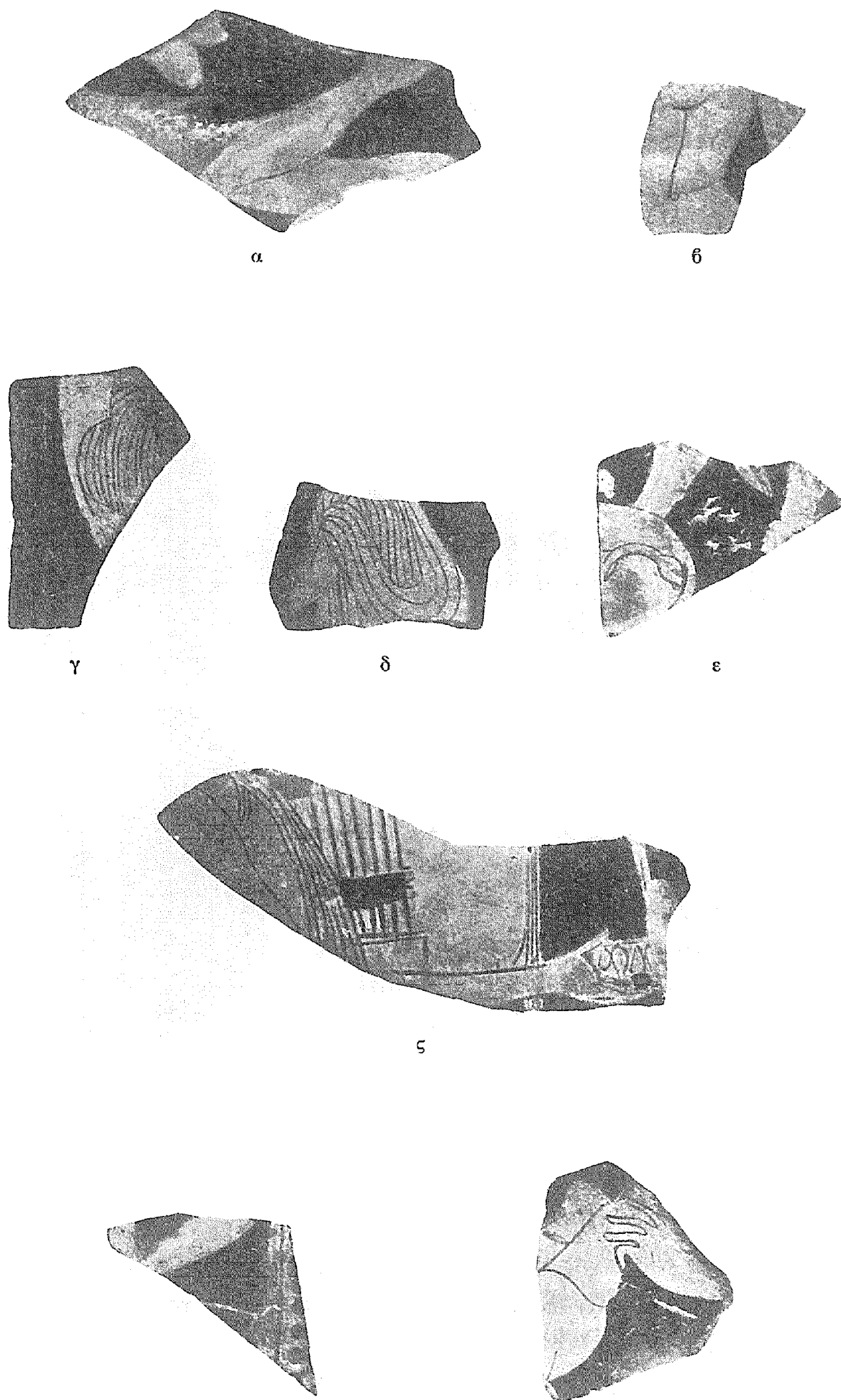
Ἡ λεπτότης τῆς τέχνης, ἡ τεχνοτροπία, καθὼς ἡ παράστασις, ἐνθυμίζουσι τὸν γνωστὸν Ἀχιλλεῖα τοῦ Βατικανοῦ (Journ. Hell. Stud., 34, 179-226).

Εἰκ. 44. Διάφορα τεμάχια ἀγγείων, χωρὶς ἰδιαίτεραν σημασίαν. Εἰς τὸ πρῶτον ἔχομεν πολεμιστὴν, ἴσως Θεσέα ὀρμῶντα μὲ τὸ ῥόπαλον. Εἰς τὸ β πρόκειται πιθανώτατα περὶ τοῦ Ἡρακλέους, περιβεβλημένου τὴν λεοντήν, δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ εἶναι καὶ Σάτυρος μὲ δέρμα ἀνθρώπου. Σπουδαιότερον εἶναι τὸ ζ, ποὺ προέρχεται ἀπὸ καλῆς τέχνης ἀγγεῖον τῶν περὶ τὸ 450 χρόνων. Εἰς κιθαρωδὸς (Ἀπόλλων;) κρατεῖ εἰς τὴν ἀριστερὰν τὴν λύραν καὶ εἰς τὴν ἄλλην τὴν φιάλην ὅπου χύνεται ὕγρον, προφανῶς ἀπὸ οἰνοχόην κρατουμένην ἀπὸ ἄλλον πρόσωπον. Ἡ ὅλη παράστασις θὰ εἶχε τὴν θρησκευτικὴν μεγαλοπρέπειαν τὴν συνήθη εἰς τὰ σύγχρονα ἔργα, ἰδίως τῆς μεγάλης τέχνης.

Εἰς τὰς **εἰκ. 45-51** συνεκεντρώθησαν θραύσματα ἀγγείων, τῶν ὁποίων αἱ παραστάσεις ἔχουσι σχέσιν μὲ τὴν Ἐλευσινιακὴν λατρείαν. Σπουδαιότερον φαίνεται τὸ τῶν **εἰκ. 45-46** εἶναι λαίμους μεγάλου ἀμφορέως. Ἡ κυρία ὄψις εἶναι εἰς τὴν **εἰκ. 45**. Πωγωνοφόρος ἀνὴρ, προφανῶς Θεός, κάθηται ἐπὶ σκίμπος κρατῶν εἰς τὴν ἀριστερὰν σκῆπτρον καὶ εἰς τὴν ἄλλην φιάλην, ὅπου μία γυναικεῖα μορφή σπένδει ἀπὸ οἰνοχόην. Φορεῖ τὸν Δωρικὸν πέπλον, ἀνοικτὸν παρὰ τὴν δεξιὰν κνήμην, κατὰ τὸν τρόπον τὸν γνωστὸν ἀπὸ τὴν Ἀθηνῶν τοῦ Βαρβακείου. Μεταξὺ τῶν ποδῶν της μέχρις ἄνωθεν τοῦ ἀριστεροῦ γόνατος εἶναι τὸ σκῆπτρον ποὺ κρατεῖ ἔχομεν λοιπὸν μίαν Θεάν. Νὰ εἶναι ἄραγε ἡ Περσεφόνη; Ἀσφαλῶς ναί. Παραστάσεις τοῦ Πλούτωνος — διότι περὶ αὐτοῦ πρόκειται — μὲ τὰς Ἐλευσινιακὰς Θεὰς εἶναι βεβαίως σπάνια, ἀλλ' ὅχι καὶ ἄγνωστοι εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Ρωμαίου δημοσιευθὲν θραῦσμα τοῦ Μουσείου Ἐλευσίνος (Ath. Mitt. 1906, πίν. XVII, 1) τὸν ἔχομεν μαζὺ μὲ τὴν Δήμητρα καὶ Κόρη, ὄρθιον μεταξὺ καθημένων. Εἰς τὴν λευκὴν λήκυθον τοῦ Βερολίνου (Riezler, Weissgr. Lekythen pl. 13) κάθηται ἐπὶ

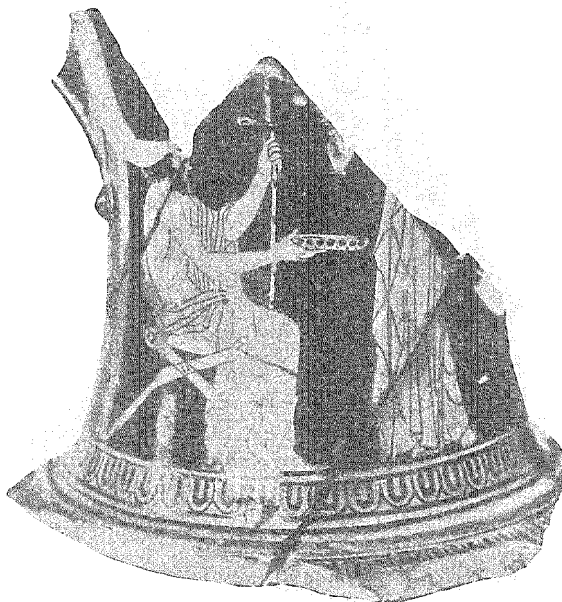

Εἰκ. 43.

Fig. 44.

ἔδρας πρὸς τῆς ὀρθίας Κόρης. Ἡ σκηνὴ δὲν μᾶς λέγει τίποτα ιδιαίτερον ἔχομεν παράστασιν σπονδῆς μὲ μυθολογικά πρόσωπα. Ἄν ὁ καλλιτέχνης τὴν ἐσχέτισε μὲ μέρος τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων εἶναι πολὺ δύσκολον ν' ἀποφανθῶμεν. Πάντως δὲν δικαιούμεθα ἀπὸ ἐν δεδομένον τόσον μικρὸν νὰ ἐξαγάγωμεν συμπεράσματα διὰ τὴν λατρείαν, ἀφοῦ μάλιστα ἡ παράστασις εἶναι συνηθεστάτη εἰς τὰ ἀγγεῖα χωρὶς νὰ πρόκειται περὶ θεῶν.

Διδακτικώτερα εἶναι ἡ ἄλλη ὄψις (Εἰκ. 46). Δύο ἱματιοφόροι ἄνδρες βαδί-

Εἰκ. 45.

ζουν πρὸς δεξιὰ· ὁ ἀριστερὰ κρατεῖ εἰς τὴν χεῖρα του τὸν γνωστὸν μας *βάκχον*, τὸν ὁποῖον ἐκράτουν οἱ μῦσαι.

Ἐνάλογον παράστασιν ἔχομεν εἰς τὴν μαρμαρίνην βᾶσιν τοῦ Μουσείου τῆς Ἐλευσίνος, μὲ παράστασιν πομπῆς μυστῶν (Pringsheim, *Geschichte des Eleusis-Kults* πίν. 1), καθὼς καὶ εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Κουρουνιώτη τελευταίως δημοσιευθὲν μελανόμορφον ἀγγεῖον τοῦ ἰδίου Μουσείου (*Αρχ. Δελτ.* 1923 σελ. 164). Δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἐξελέγη ἐπίτηδες ἀπὸ τὸν καλλιτέχνην ἡ σκηνὴ αὕτη — ἥτις εἶναι ἀπόσπασμα ἀπὸ πληρεστέραν παράστασιν πομπῆς μυστῶν — διὰ νὰ διευκρινισθῇ καλύτερον ὅτι τὰ πρόσωπα τῆς ἄλλης πλευρᾶς εἶναι ὁ Πλούτων καὶ ἡ Περσεφόνη

Ἡ κοιλία τοῦ ἀγγείου πρέπει νὰ εἶχε ἄλλην παράστασιν, ἐπίσης σχετιζομένην μὲ τὴν Ἐλευσινιακὴν λατρείαν, εἶναι δὲ διὰ τοῦτο ἀκριβῶς πολὺ κριμα ὅτι δὲν ἐσώθη.

Ὅπως μᾶς μαθαίνουν αἱ πτυχαὶ τοῦ χιτῶνος τῆς Περσεφόνης καὶ τοῦ δεξιὰ μύστου, χρονολογικῶς τὸ ἀγγεῖον πρέπει νὰ καταταχθῆ πλησίον τῶν γλυπτῶν τῆς Ὀλυμπίας δηλαδὴ περὶ τὸ 460. Ὅτι ἡ πτυχογραφία αὕτη εἶναι ἡ ἄμεσος

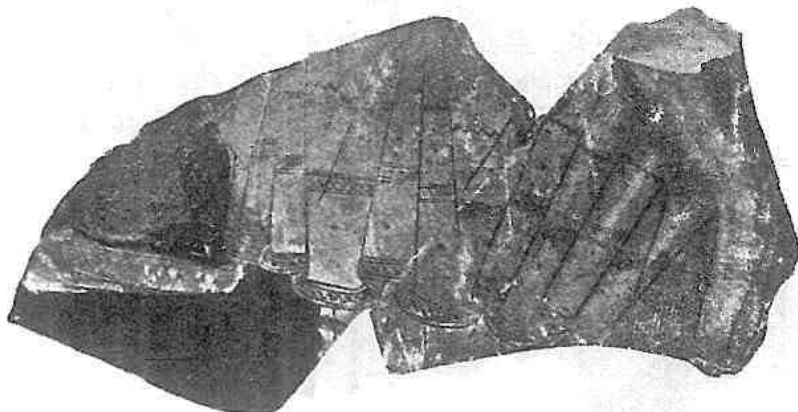
Εἰκ. 46.

ἐξέλιξις τῆς παλαιότερας ποῦ ἀντιπροσωπεύεται μὲ τὸ τεμάχιον τῆς εἰκ. 43 εἶναι φανερόν.

Τεχνικὴν τελειότητα μεγάλην δὲν ἔχει τὸ ἀγγεῖον τοῦτο, ἴσως ὅμως διότι δὲν ἐδόθη πολλὴ προσοχὴ εἰς τὸν λαιμὸν τοῦ ἀγγείου. Ἡ κυριώτερα ὄψις θὰ ἦτο βεβαίως ζωγραφισμένη μὲ πολὺ μεγαλυτέραν ἐπιμέλειαν.

Εἰκ. 47. Ἡ μορφή ποῦ σώζεται δυστυχῶς ἀποσπασματικὰ εἰς τὸ τεμάχιον αὐτὸ πρέπει νὰ ἦτο μοναδικὴ εἰς μεγαλοπρέπειαν, ὀφειλομένην πρὸ πάντων εἰς

τὸ ἔνδυμα. Ὁ ἰωνικὸς χιτῶν — διότι περὶ τοιούτου πρόκειται — ἔχει παρασταθῆ ἀπὸ χονδρὸν μάλλινον ὕφασμα ποῦ σχηματίζει πλατείας πτυχάς. Τὸ ἀπόπτυγμα σκεπάζει ὅλον τὸ ἐπάνω σῶμα, τὸ ὁποῖον καὶ ὑποτάσσει εἰς τὸ περίγραμμά του.

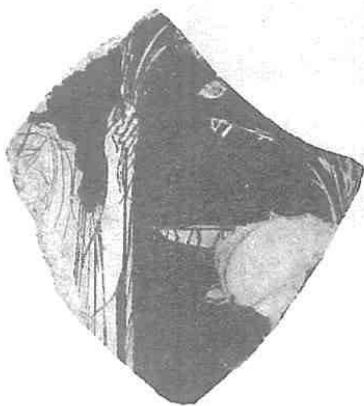

Εἰκ. 47.

Τὰ κοσμήματα εἶναι πυκνότερα εἰς τὸ ἀπόπτυγμα, ἐνῶ κάτω ὀλιγοστεύουν, προφανῶς διὰ νὰ μὴ ταράττουν τὴν κάθετον κατεύθυνσιν τῶν πτυχῶν.

Ὅτι ἡ μεγαλοπρεπῆς αὕτη μορφή εἶναι μία ἀπὸ τὰς Ἐλευσινιακὰς θεότητας εἶναι φανερόν· ποία ὅμως ἐκ τῶν δύο; Ἄν στηριχθῆ κανεὶς εἰς τὴν ὅλην ἐμφάνισιν, θὰ πρέπει νὰ πιστεύσῃ ὅτι πρόκειται μᾶλλον περὶ τῆς Δήμητρος ἢ Κόρης

παριστάνεται συνήθως περισσότερον νεανική και εύκίνητος. Ἡ ὑψηροσία ὅμως τῆς θεᾶς — προφανῶς ἐκράτει οἰνοχόην και ἔσπενδε εἰς τὴν φιάλην ποὺ κρατεῖ ἢ ἄλλη χεῖρ — ἀνήκει, καθόσον γνωρίζομεν, μᾶλλον εἰς τὴν Περσεφόνην. Τὴν φιάλην κρατεῖ συνήθως ἡ Δήμητρα. Δὲν λείπουν ὅμως και παραστάσεις Κόρης με φιάλην και ὡς πρόχειρον παράδειγμα ἀναφέρω ἐν χάλκινον ἔλασμα τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου με ἀριθ. 14926, προερχόμενον ἀπὸ τὴν Τεγέαν. Τὴν αὐτὴν μεγαλοπρέπειαν με τὴν Δήμητραν τοῦ Ἑλευσινιακοῦ θραύσματος ἔχει και ἡ Εὐρώπη τῆς ὠραίας λευκῆς κύλικος τοῦ Μονάχου (Furtwängler - Reichold πίν. 114), τῆς ὁποίας τὸ ἔνδυμα ἔχει τὴν ἰδίαν προοπτικὴν πτυχῶν και παρόμοια κοσμήματα. Ὅτι δὲ

Εἰκ. 48.

ἀντιπροσωπεύουν και αἱ δύο τὴν φάσιν τὴν ὀλίγον πρὸ τῶν γλυπτῶν τῆς Ὀλυμπίας εἶναι φανερόν.

Εἰκ. 48. Εἰς τὸ τεμάχιον αὐτὸ ἡ ταύτις τῶν μορφῶν εἶναι ἀσφαλεστέρα. Ἡ ἀριστερὰ μορφή, με τὸν χιτῶνα και ἱμάτιον ποὺ ἀφίνει ἀκάλυπτον — διὰ νὰ τὸ ἀναδείξῃ καλύτερον ὁ χιτῶν — μέρος τοῦ σώματος δὲν εἶναι ἄλλη παρὰ ἡ Κόρη. Με τὸ ἀριστερόν χεῖρ κρατεῖ τοὺς στάχεις, ἐνῶ με τὸ ἄλλον θὰ ἔσπενδε εἰς τὴν φιάλην ποὺ κρατεῖ πρὸ αὐτῆς ἡ Δήμητρα. Τὸ προφίλ ἔχει πολὺ ἀπὸ τὴν αὐστηρὰν εὐγένειαν τῶν μορφῶν τοῦ «ζωγράφου τῶν Νιοβιδῶν» τοῦ Beazley (Vases in Amer. σελ.

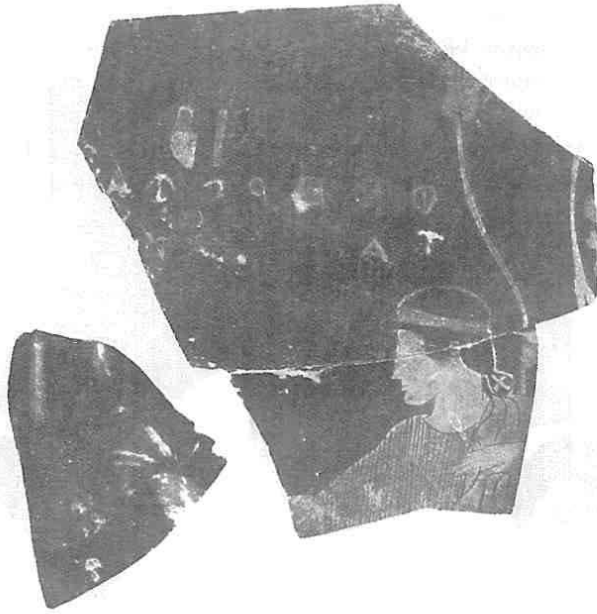
145 - 50 και Att. Vasenm. σελ. 336 κξ). Τὸ 450 ἢ ὀλίγα ἔτη πρὶν εἶναι, νομίζω, ἡ ἐποχὴ τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀγγείου.

Ἀκόμη περισσοτέραν αὐστηρότητα ἔχει ἡ Περσεφόνη τοῦ τεμαχίου τῆς εἰκ. 49, ποὺ προέρχεται ἀσφαλῶς ἀπὸ σκύφον. Δὲν εἶναι ἡ νεανική και κομψὴ Κόρη, ἀλλὰ μία ἀμείλικτος θεά, μία Ἀθηνᾶ ἢ Ἄρτεμις. Καὶ ὅμως, ὄχι μόνον οἱ στάχεις ποὺ κρατεῖ, ἀλλὰ και ἡ ἐπιγραφὴ μᾶς λέγουν ῥητῶς ὅτι πρόκειται περὶ τῆς Κόρης: **Φερέφορατα** λέγει εἰς δύο στίχους ἡ ἐπιγραφὴ.

Ἀκριβῶς ὁμοῖος τύπος δὲν ἀπαντᾶται ἄλλοῦ, καθόσον γνωρίζω. Οἱ πλησιέστεροι γνωστοὶ εἶναι Περόφαττα, Φερέφαττα, Φερέφασσα και Φερόφατα. Ἀπὸ τὸ τελευταῖον ἔγινε τὸ βαρὺ Φερέφορα(τ)τα, κατ' ἐπανάληψιν τοῦ ῥ.

Ἡ Κόρη εἶναι φανερόν ὅτι κᾶθηται, πιθανώτατον δὲ ὅτι θὰ εἶχεν ἀντιμέτωπον, ὁμοίως καθημένην, τὴν μητέρα τῆς. Φορεῖ τὸ συνειθισμένον τῆς φόρεμα, τὸν Ἴωνικὸν χιτῶνα και τὸ ἱμάτιον. Ἡ κόμωσίς τῆς εἶναι ἀρκετὰ περιέργως. Μία ταῖνια περιβάλλει τὴν κεφαλὴν, ἐνῶ ἡ κόμη πίπτει ἐπὶ τοῦ τραχήλου εἰς κρομβύλον.

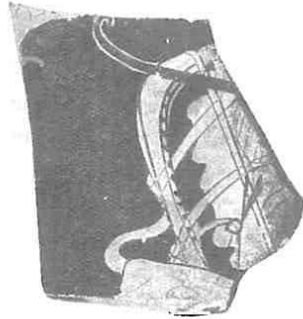
Ὅμοιοτάτην κόμωσιν ἔχει ἡ Περσεφόνη τῆς ὤραιας λευκῆς ληκύθου τοῦ Ἔθν.

Εἰκ. 49.

Μουσείου (Dumont-Charlain I, pl. XXXVII), ἥτις ἄλλωστε εἶναι σχεδὸν σύγχρονος μετὰ τὴν Ἐλευσινιακὴν. Ἡ Φρερόφαττα ἔχει ἰσχυρὰν σιαγὸνα, τεκμήριον ὅτι ἡ ἀρχαῖκή ἐποχὴ δὲν ἔχει ὑποχωρήσει τελείως, ἀδιάφορον ἂν ἡ «Ἐλληνικὴ ῥίς» ἔχει ἤδη ἐμφανισθῆ. Καὶ ὁ Ἴωνικός χιτῶν, ἄλλωστε, μᾶς ὑποχρεώνει νὰ σταθῶμεν μεταξὺ 460 καὶ 450.

Τὰ ἀντικείμενα ποὺ διακρίνονται ἄνωθεν τῆς ἐπιγραφῆς δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι εἶναι πέδιλα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ δεξιὰ ἔχει παρασταθεῖ προοπτικῶς. Πᾶς δισταγμὸς περὶ τούτου διαλύεται ἂν παρακολουθήσῃ κανεὶς τὰ γραφέντα εἰς 62 Winkelmannsprog. καὶ Robert, Hermeneutik, σελὶς 231, ἐπ' εὐκαιρίᾳ παρομοίας παραστάσεως πεδίων εἰς δύο πυξίδας.

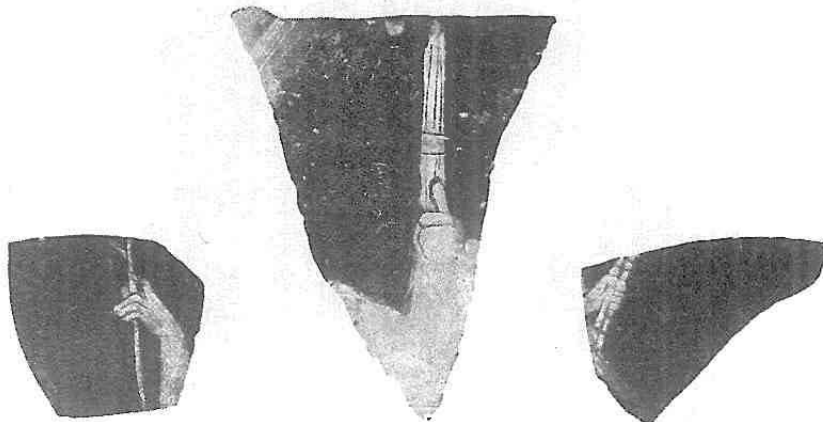

Εἰκ. 50.

Τὰ πλησίον καὶ ἄνωθεν τῆς Κόρης ἀνθέμια καὶ ἄνθη λωτοῦ δεικνύουν ὅτι αὕτη κατεῖχε τὸ ἐν ἄκρον τοῦ σκύφου, τὸ πλησίον τῆς λαβῆς.

Εἰκ. 50. Πραγματικὴ «μαγικὴ εἰκὼν» εἶναι τὸ τεμάχιον αὐτό, ποῦ ὁμως φαίνεται νὰ προέρχεται ἀπὸ ἀγγεῖον πρώτης τάξεως. Τὸ ὄραϊον μαῦρον βερνίκι καὶ αἱ λεπταὶ γραμμαὶ βεβαιώνουν τοῦτο. Τὶ παριστάνει ὁμως παραμένει αἰνιγμα ἄλυτον.

Ἄν τὸ εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον διακρινόμενον τμήμα εἶναι μέρος ὑψηλοῦ ὑποδήματος, τότε ἡ μορφή εἶναι ὁ Τριπτόλεμος, Δυστυχῶς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ

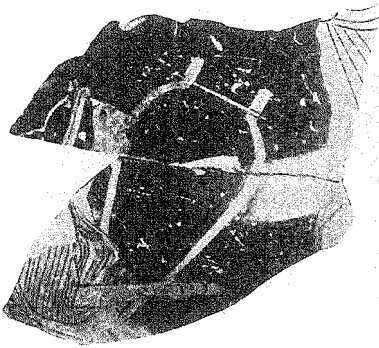
Εἰκὼν 51.

ἐξηγηθῆ καὶ τὸ ἄλλο ἀντικείμενον ὡς ἄρμα ἀφοῦ λείπει ὁ τροχός, οὔτε δὲ καὶ ὡς ἄροτρον, ποῦ σχετίζεται καὶ αὐτὸ μὲ τὰς Ἑλευσινιακὰς θεότητες.

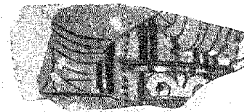
Εἰς τὴν εἰκ. 51 συνεκεντρώθησαν τρεῖς χεῖρες ἀνήκουσαι προφανῶς εἰς τὰς Ἑλευσινιακὰς θεότητας. Ἡ πρώτη ποῦ κρατεῖ στάχεις ἢμπορεῖ νὰ εἶναι ὅποια-δήποτε ἐκ τῶν δύο. Ἡ δευτέρα μὲ τὰς δάδας δὲν εἶναι ἄλλη παρὰ ἡ Κόρη, ἢ ἐκτελοῦσα συνήθως τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην. Ἡ ὅλη ἐμφάνισις τῆς, κατ' ἐνώπιον παριστανομένης, πρέπει νὰ ἦτο ὅπως εἰς πλεῖστα ἀναθηματικὰ ἀνάγλυφα τοῦ Δ' αἰῶνος, σύγχρονα δηλαδὴ μὲ τὸ θραῦσμα αὐτό, τοῦ Ἑθν. Μουσείου, καθὼς καὶ τοῦ Μουσείου Ἑλευσίνος. Ἡ τρίτη χεῖρ, ποῦ κρατεῖ ἐπίσης δάδας εἶναι καὶ αὕτη τῆς Κόρης.

Ἄπὸ ὑδρίαν προέρχεται τὸ θραῦσμα τῆς εἰκ. 52, ὅπου ἔχομεν μίαν συνήθη παράστασιν «μουσικῆς δωματίου» γυναικῶν. Ἡ παίζουσα τὴν λύραν, τῆς ὁποίας τὸ πλήκτρον κρατεῖ εἰς τὴν δεξιάν, ἔχει ὑψωμένην τὴν κεφαλὴν ἄνω, προφανῶς ἀπὸ μουσικῆν ἔκστασιν. Ἡ στάσις αὕτη, ἢ πλατεῖα ταινία ποῦ περιβάλλει τὴν

κόμην, δενομένην πίσω εἰς παχὺν κροθύλον, καθὼς καὶ ἡ ὄλη φυσιογνωμία, ἀφαιροῦν ἀπὸ τὴν μορφὴν κάθε προσωπικὸν χαρακτῆρα. Δὲν εἶναι μίᾳ Ἀθηναία ὠρισμένης ἐποχῆς, ἀλλ' ἐν σύμβολον, μίᾳ Μοῦσᾳ. Ἔτσι ἐξηγεῖται διατι εἰς παρομοίαν μορφὴν ἄλλου ἀγγείου ἐδίδετο ἄλλοτε ἀπὸ τοὺς ἀρχαιολόγους τὸ ὄνομα Σαπφώ.

Εἰκ. 52.

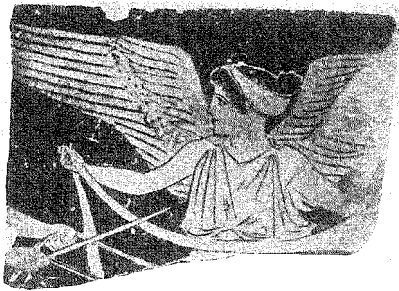

Εἰκ. 53.

Τεχνικῶς ἡ μορφὴ ἔχει μερικὰς ἐλλείψεις. Ἡ χεὶρ ἢ κρατοῦσα τὸ πλῆκτρον εἶναι κακοσχεδιασμένη, ἡ δὲ γραμμὴ τῆς ῥινὸς περισσότερον εὐθεῖα ἀφ'

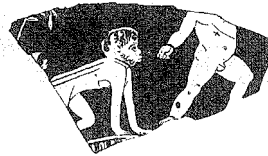
ὅσον θὰ ἐπεριμέναμεν. Πρὸς τὸν Ὅρφέα τοῦ γνωστοῦ κρατῆρος τοῦ Βερολίνου (Buschor, Griech. Vasenm. εἰκ. 743) δὲν εἶναι ξένη ἡ μορφὴ, ἥτις ἄλλωστε, ὅπως

καὶ αὐτός, εἶναι περίπου σύγχρονος μὲ τὰ γλυπτὰ τοῦ Παρθενῶνος.

Εἰκ. 54.

Εἰκ. 53. Μικρὸν θραῦσμα. Σφίζεται μέρος ποδὸς κλίνης μὲ

Εἰκ. 55.

προσκέφαλον, καθὼς καὶ μέρος ἱματίου καὶ σώματος ἀνδρὸς πιθανώτατα συμποσιάζοντος.

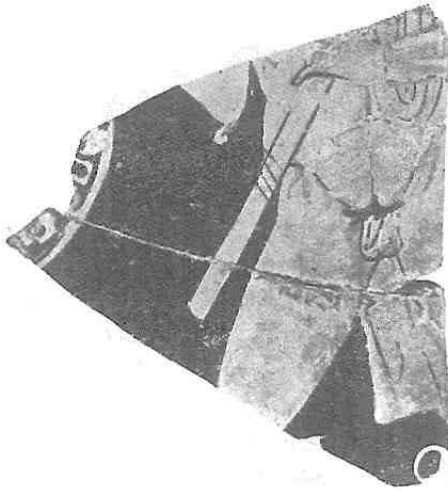
Εἰκ. 54. Ἐπίσης τῶν χρόνων τοῦ Παρθενῶνος εἶναι καὶ τὸ τεμάχιον αὐτό, προερχόμενον πιθανώτατα ἀπὸ κρατῆρα. Μία ὥραία Νίκη, μὲ τὸν Δωρικὸν πέπλον, πλατεῖαν ταινίαν διὰ τὴν συγκράτησιν τῆς κόμης καὶ μὲ ἀλωμένας τὰς πτέρυγας,

τρέχει νὰ στεφανώσῃ ἓνα νικητὴν ἀρματοδρομὸν μὲ μίαν μεγάλην ταινίαν ποὺ κρατεῖ εἰς τὰς χεῖρας.

Ἡ μορφή τῆς Νίκης, ἂν καὶ πολὺ κλασσικὴ ἔχει φαιδρότητα καὶ νεανικότητα, ποὺ τῆς δίδουν κάποιαν ἔκφρασιν.

Εἰκ. 55. Ἀρκετὴν σπουδαιότητα ἀπὸ ἀρχαιολογικὴν ἄποψιν ἔχει τὸ μικρὸν αὐτὸ τεμάχιον — παιδικῆς οἰνοχόης πιθανώτατα. Ἡ σπουδαιότης συγκεντρώνεται εἰς τὴν εἰς τὰ ἀριστερὰ μορφήν μὲ τὴν ὁποίαν παίζει τὸ μικρὸν παιδίον καὶ ἦτις φαίνεται νὰ εἶναι πίθηκος.

Τὴν πρώτην ταύτην ἐντύπωσιν βεβαιώνει καὶ ἡ λεπτομερεστέρα ἐξέτασις· ἡ μικρὰ παραγναθίς, τὸ ἐν εἶδει ῥύγχους στόμα, αἱ ἐμπρόσθια χεῖρες καὶ ἰδίως ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον σύρονται αὐταὶ δὲν ἀφίνουν καμμίαν ἀμφιβολίαν.

Εἰκ. 56.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι εἰς τὸν Ε΄ αἰῶνα ὁ πίθηκος ἦτο ἐξημερωμένος καὶ ἐθεωρεῖτο μάλιστα ὡς προσωποποίησις τῆς ἀσχημίας, ὑποκρισίας καὶ μιμητικῆς ματίας. Ἀργότερον, μανθάνομεν ἀπὸ τὸν Ἀθήναιον ὅτι ἦτο εὐπρόσδεκτος εἰς τὰ συμπόσια πρὸς διασκέδασιν τῶν συμποσιαστῶν.

Εἰς τὴν ἀγγειογραφίαν πίθηκος ἐμφανίζεται ἀπὸ πολὺ παλαιὸς χρόνος, εἴτε ὡς διακοσμητικὸν στοιχεῖον (Καιρεταναὶ ὑδρῖαι), ἀλλὰ ὅμως καὶ μὲ περισσοτέραν δρασίν ἐνίοτε (θραῦσμα Αἰγίνης, Ath. Mitt, 1897, σελ. 309, εἰκ. 316). Εἰς

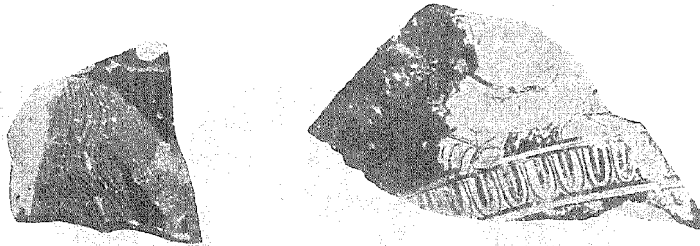
τὸ ἀγγεῖον τοῦ Ἀρκεσίλα, καθήμενος ἐπὶ τῶν ἰστίων, εἶναι τὸ «ἐξωτικὸν» στοιχεῖον τῆς παραστάσεως. Μεταξὺ τῶν πληλίων εἰδωλίων ὑπάρχουν πολλὰ παριστάνοντα καθήμενον πίθηκον.

Εἰς ὅλα ὅμως τὰ μνημεῖα αὐτὰ ἡ παράστασις του εἶναι ρεαλιστικὴ καὶ εὐθὺς τὸν ἀναγνωρίζομεν. Ἀντιθέτως, εἰς τὴν εἰκ. 55 δὲν ἐννοῦμεν ἀμέσως περὶ τίνος πρόκειται. Καὶ τοῦτο διότι, θέλων ὁ τεχνίτης νὰ παραστήσῃ ἐξημερωμένον πίθηκον, τοῦ ἔδωκε τοιαύτην ὁμοιότητα μὲ τὴν ἀνθρωπίνην μορφήν, τὸν ἐξιδανίκευσεν, ἃς εἴπωμεν ἔτσι, τόσον ὥστε ἀποβαίνει κατ' ἀρχὰς δύσκολος ἢ ἀναγνώρισίς του.

Ὁ πίθηκος αὐτὸς ἔχει ἀρκετὰ ζωτανὴν ἔκφρασιν ποὺ ἐξηγεῖται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι προσέχει καλὰ εἰς τὸν μικρὸν του κύριον διὰ νὰ εἶναι ἔτοιμος νὰ ἐκτελέσῃ τὰ γυμνάσματα ποὺ θὰ τοῦ ἐπιβάλλει.

Χρονογικῶς τὸ τεμάχιον πρέπει νὰ τοποθετηθῆ εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ 5^{ου} αἰῶνος.

Εἰκ. 56. Μὲ τὸ τεμάχιον αὐτὸ φθάνομεν ἕως τὸ τέλος τοῦ Ε' αἰῶνος. Τοῦτο φαίνεται καλῶς ἀπὸ τὸ σχέδιον καὶ ἀπὸ τὴν προχειροτάτην ἀνατομίαν. Ὁ

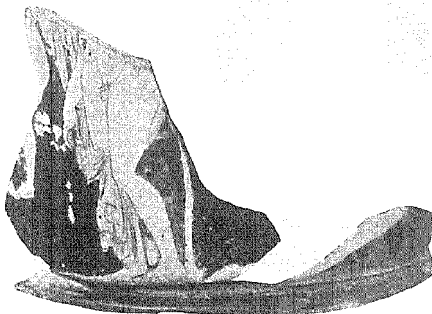

Εἰκ. 57.

νέος, τοῦ ὁποίου διακρίνεται μέρος τοῦ σώματος μετὰ τὴν χλαμύδα, φαίνεται νὰ φεύγη ἐνῶ κρατεῖ τὸ δόρυ ἐπὶ τοῦ ὤμου. Δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀπίθανον νὰ πρόκειται περὶ τοῦ Κεφάλου καταδιωμένου ἀπὸ τὴν Ἡῶ.

Ἡ τεχνοτροπία ἐνθυμίζει πολὺ τὸν ἀγγειογράφον Ἀριστοφάνη.

Εἰκ. 57-58. Τὰ τρία τεμάχια τῶν εἰκόνων τούτων ἀντιπροσωπεύουν

Εἰκ. 58.

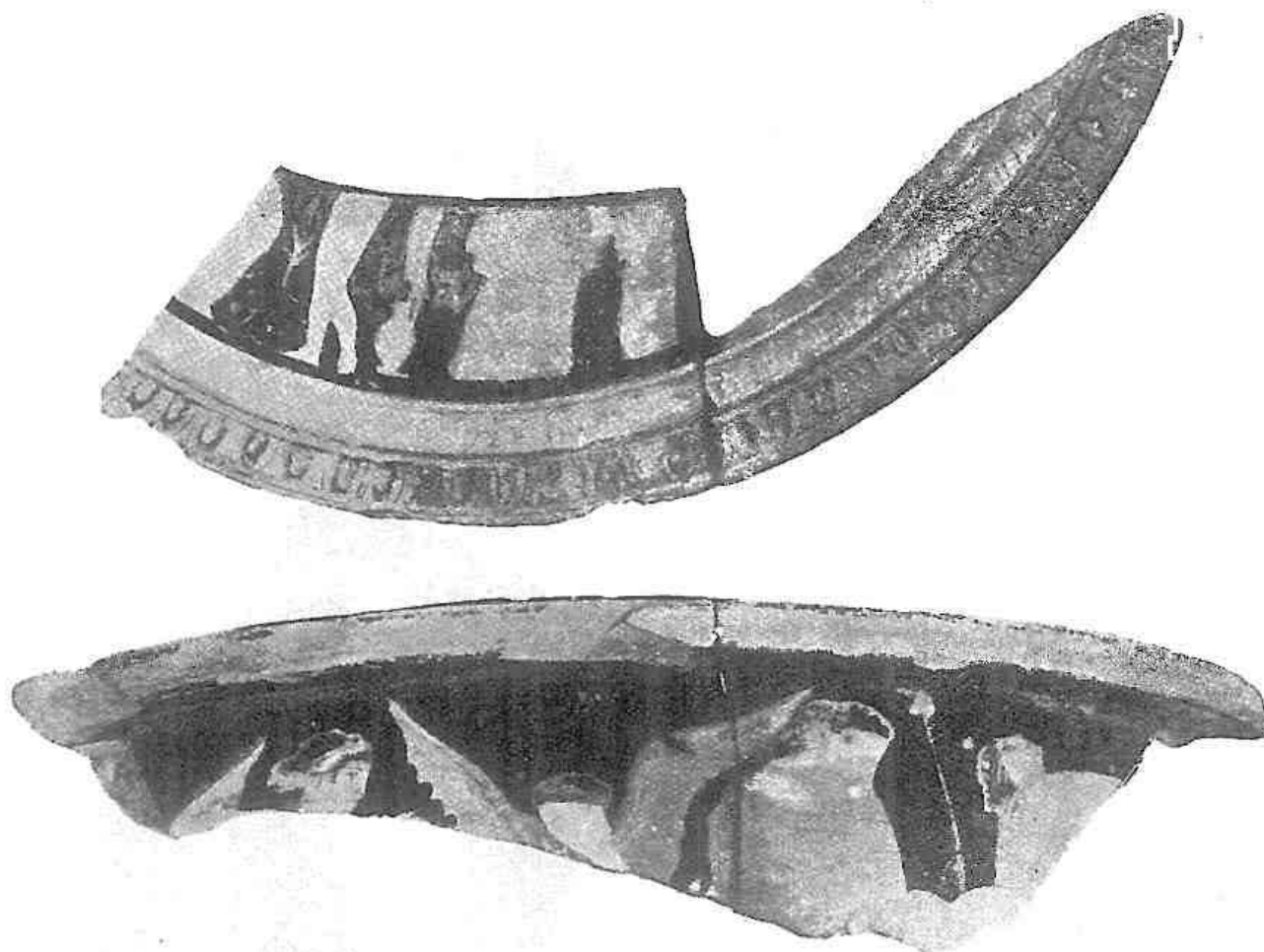

Εἰκ. 59.

τὴν τέχνην ἐργαστηρίου, συγχρόνου μετὰ τὸν Ἀριστοφάνη, ἢ τὸν Μειδίαν. Ὅτι ἐξ αὐτῶν προέρχονται κανεὶς βεβαίως δὲν θ' ἀναλάβει νὰ βεβαιώσῃ πάντως πολὺ πλησίον πρὸς τὰ ἔργα του εἶναι αἱ λεπτόταται πτυχαὶ ποὺ ἀναδεικνύουν τὸ σῶμα καὶ αἱ χαρακτηριστικαὶ γραμμαὶ ποὺ πρέπει νὰ ἔγιναν ἀπὸ ἐξαιρετικῶς λεπτὸν

χρωσιῆρα. Τὸ δεύτερον τεμάχιον τῆς εἰκ. 57 δεικνύει καλῶς τὴν κομψότητα αὐτὴν γραμμῶν καὶ κινήσεων ποὺ κυριαρχεῖ εἰς τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος.

Εἰς τὴν εἰκ. 58 — μέρος πυξίδος — διακρίνεται εἰς νέος λεπτός καὶ κομψὸς στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ δόρατός του καὶ βλέπων πρὸς ἀριστερά. Πρὸ αὐτοῦ, ἐπὶ ὀλίγον ὑψηλοτέρου ἐπιπέδου διακρίνεται κνήμη, ῥάχισ καὶ πτέρυγες τοῦ Ἔρωτος προφανῶς, ὅστις κύπτει ἔμπρὸς ὡσάν νὰ ὁμιλῇ εἰς πρόσωπόν τι. Ἔχομεν λοιπὸν

Εἰκ. 60.

μῖαν ἀπὸ τὰς συνειθισμένας ἐρωτικὰς σκηνὰς ποὺ παριστάνονται εἰς τὰ Μειδικὰ ἔργα, πιθανότατα Ἄδωνιν ἢ Πάριν καὶ Ἀφροδίτην (Furtw. - Reichhold, πίν. 30, Pfuhl, πίν. 240 - 241). Δεξιώτερον διακρίνονται πόδες δύο ἄλλων νεανιῶν.

Τὸ τοίχωμα τῆς πυξίδος, πολὺ λεπτόν, βεβαιώνει διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν ὅτι μὲ τὴν λεπτότητα τοῦ σχεδίου συμβαδίζει πάντοτε καὶ ἡ λεπτότης τοῦ σχήματος. Ποτέ, εἰς τὸν Ε΄ αἰῶνα τοῦλάχιστον, δὲν ἐφαντάσθησαν οἱ ἀγγειογράφοι τὸ ἐν χωριστὸν ἀπὸ τὸ ἄλλο.

Εἰκ. 59. Μικρὸν τεμάχιον οἰνοχόης. Διακρίνεται καλὰ ὁ Ζεὺς μὲ τὸ σκῆ-καὶ πρὸ αὐτοῦ ἡ πτέρυξ τοῦ Ἔρωτος. Ἔχομεν, φαίνεται, συγκέντρωσιν Θεῶν καὶ

Θεαινῶν (πρβ. Pfuhl εἰκ. 241). Τὰς μορφὰς πρέπει νὰ τὰς φαντασθῶμεν διατεταγμέναις εἰς διάφορα ἐπίπεδα. Δὲν εἶναι ἀσύνηθες ὁμοῦ οἱ Θεοὶ νὰ εἶναι τοποθετημένοι εἰς ἓν ὑψηλότερον ἐπίπεδον καὶ κάτω νὰ ἐκτυλίσσειται μία σκιρῆ μεταξὺ ἀνθρώπων.

Εἰκ. 60. Τὸ σκέπασμα αὐτὸ πυξίδος, ποῦ πρέπει νὰ ἦτο ἀρκετὰ μεγάλη, μᾶς μεταφέρει εἰς τὸν Δ' αἰῶνα. Τὸ λευκὸν χροῖμα κυριαρχεῖ πλέον διὰ τὰ προ-

Εἰκ. 61.

σωπα τῶν γυναικῶν καὶ τὰ σώματα Ἐρωτῶν ἢ πολυχρωμία ἐπιδιώκεται καὶ μὲ χρυσὰ κοσμήματα ἀπαντῶντα σποραδικῶς.

Τὸ ἄνω μέρος εἶναι συγκέντρωσις γυναικῶν καὶ Ἐρωτῶν ἐντὸς τοπέου. Ἡ πλησίον τοῦ λευκοῦ Ἐρωτος διακρινομένη οἰνοχόη σημαίνει ὅτι οὗτος θ' ἀναλάβει ἢ ἀνέλαβεν ἤδη νὰ

ποτίσῃ τὰ ἄνθη (ὄπως εἰς τὴν ὕδριαν Ἐθν. Μουσείου ἀριθ. 1424).

Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ γυναικωνίτης τοποθετεῖται ἀπὸ τοὺς καλλιτέχναις εἰς τὸ ὕψαιθρον, τὸ ὅποιον ὑποδηλώνουν μὲ πολλὴν εὐχαρίστησιν. Γυναῖκες, ἄνθη καὶ Ἐρωτες ποῦ τὰ ποτίζουσιν δὲν συνυπῆρχαν εἰς τὴν πρὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐποχῆν.

Εἰς τὸ πλάγιον μέρος τοῦ καλύμματος εἶναι Ἐρωτες μεταξὺ Μαινάδων. Εἰς τὴν πρώτην ἀριστερὰ ἔχομεν τὸν γωαστὸν ἀπὸ τὰ αὐστηρὰ ἐρυθρόμορφα τύπον τῆς Μαινάδος, ποῦ ὁ Σκόπας τὸν ἐτελειοποίησε μόνον. Ἡ δευτέρα Μαινὰς φαίνεται ἡρεμωτέρη προχωρεῖ νηφελῶς ἐνῶ κρατεῖ τὸν Θύρσον. Ἀκολουθεῖ ὁ Ἐρως καὶ ἄλλη χαριτωμένη Μαινὰς ποῦ ἠμποροῦσε νὰ μὴν εἶναι καὶ τοιαύτη.

Ἡ πυξὶς θὰ εἶχεν ὄψιν ἀνάλογον μὲ τὰς δύο πολὺ χαρακτηριστικὰς τοῦ Ἐθν. Μουσείου (ἀριθ. 12527 - 8).

Εἰς τὴν εἰκ. 61 ἔχομεν θραύσματα ἀγγείων μὲ ἀνάγλυπτα κοσμήματα. Δὲν φαίνεται νὰ συνανήκουν διότι εἰς τὸ πρῶτον ἔχομεν χεῖρα Κόρης μὲ δάδα, εἰς τὸ ἄλλο δὲ χεῖρα Ἀμαζόνος μὲ δόρυ.

Εἰς τὴν εἰκ. 62 διακρίνεται πῖλος «φρυγικὸς» μὲ πτέρυγας. Δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ πρόκειται περὶ τοῦ Ἄττιος.

Εἰκ. 62.

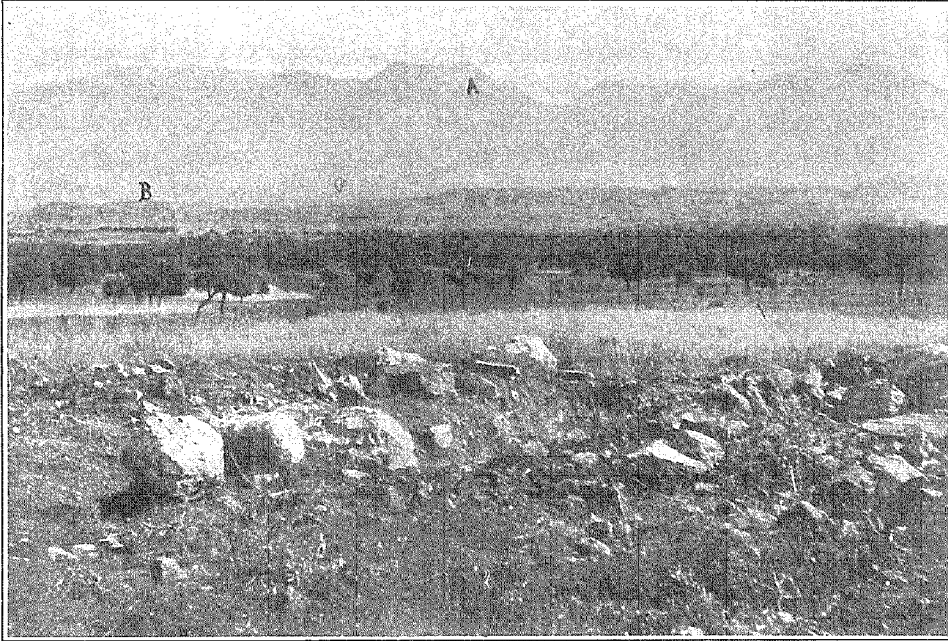
Ἄν κανεῖς ἀνασκοπήσῃ τὰ ἐρυθρόμορφα Ἐλευσινιακὰ ἀγγεῖα, θὰ παρατηρήσει ὅτι ἀντιπροσωπεύουν ὅλους σχεδὸν τοὺς σταθμοὺς τοῦ Ε΄ αἰῶνος, διὰ νὰ μὴ ἀναφέρωμεν τὰ ἀγγεῖα τοῦ τέλους τοῦ Γ΄.

Μὲ τοῦτο συμβαδίζον τὰ ἐρείπια τοῦ ἱεροῦ.

Κατὰ τὸν Ε΄ αἰῶνα ἐλήφθη ἀνάγκη νὰ πλατυνθῇ αἰσθητῶς τὸ Πεισιστράτειον τελεστήριον, διὰ νὰ περιλάβῃ τοὺς πληθυνθέντας πιστοὺς. Εἰς μίαν τοιαύτην ἀκμὴν τοῦ ἱεροῦ, ἦτο ἀδύνατον νὰ λείψουν καὶ τὰ πῆλινα ἀφιερώματα, ποὺ εἰς τὸν Δ΄ αἰῶνα ἀναπληρώνονται ἀπὸ τὰ ἀναθηματικὰ ἀνάγλυφα. Διότι ἡ εὐρεσις πολὺ ὀλιγωτέρων θραυσμάτων τοῦ Δ΄ ἀπὸ τοῦ Ε΄ αἰῶνος, ὅπως καὶ πολὺ περισσοτέρων ἀναθηματικῶν ἀναγλύφων τοῦ Δ΄ παρὰ τοῦ Ε΄, δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι τυχαῖον γεγονός.

Ἡ παρακμὴ τῆς ἀγγειογραφίας καὶ ἴσως - ἴσως ἡ ἀλλαγὴ τῶν θρησκευτικο-κοινωνικῶν ἀντιλήψεων, ποὺ ἤρχισεν ἀπὸ τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ Ε΄ αἰῶνος, ὑπῆρξαν αἱ ἀφορμαὶ τῆς βαθμιαίας ἐλαττώσεως καὶ ἀντικαταστάσεως τῶν πηλίνων ἀφιερωμάτων ἀπὸ τὰ ἀπαραίτητα εἰς τὰ Ἑλληνικὰ ἱερὰ τοῦ Δ΄ αἰῶνος μαρμάρια ἀνάγλυφα.

ΣΕΜΝΗ ΠΑΠΑΣΠΥΡΙΔΗ

Εἰκ. 1. Ἀποψεις τῆς τοποθεσίας τῆς ἀνασκαφῆς. Εἰς τὸ βάθος ἡ Ἴδη. Α, σπήλαιον τῶν Καμαρῶν, Β, ὁ λόφος ἐφ' οὗ τὸ ἀνάκτορον τῆς Φαιστοῦ.

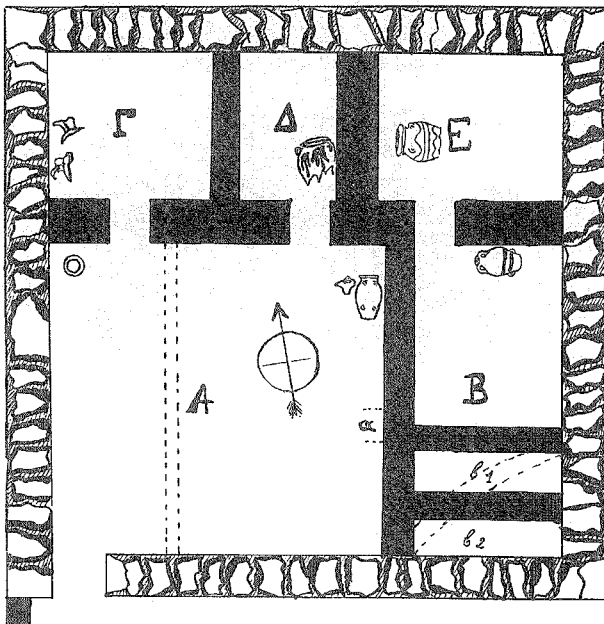
ΜΕΣΟΜΙΝΩΙΚΗ ΟΙΚΙΑ ΕΝ ΚΑΤΩ ΜΕΣΑΡΑΙ

Εἰς δύο τμηματικὰς ἀνασκαφάς, κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1925 καὶ Μάϊον τοῦ παρόντος ἔτους 1926, ἀνέσκαψα μίαν Μεσομινωικὴν οἰκίαν εἰς τὸ Δ. μέρος τῆς πεδιάδος Μεσαρᾶς τῆς Κρήτης. Ἡ οἰκία κεῖται εἰς θέσιν καλουμένην «τοῦ Βραχνοῦ ὁ λόκκος», ἀπέχουσαν περὶ τὴν 1 ὥραν πρὸς Ν. τοῦ ἀνακτόρου τῆς Φαιστοῦ. Τὸ πλησιέστερον χωρίον εἶναι τὸ λεγόμενον «Στοῦ Κουσέ», ἀπέχον τῆς ἀνασκαφῆς οἰκίας $\frac{1}{4}$ τῆς ὥρας πρὸς Α., εἰς ἄλλην τὴν δ' ἀπόστασιν περιπυρὸς Δ. αὐτῆς εἶναι τὸ χωρίον «Στοῦ Σίβα»¹. Ἡ τοποθεσία κεῖται ἀκριβῶς κατὰ

¹ Ἀμφότερα τὰ χωρία, καθὼς ἔτι καὶ τὸ παρακείμενον «Στοῦ Καμηλάρι», ἐκφέρονται κατὰ γενικὴν πτῶσιν ὅπως καὶ πολλοὶ ἄλλαι τοπωνυμῖαι τῆς Ἑλλάδος, ὡς λαβοῦσαι τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῶν πρώτων οἰκιστῶν (Στοῦ Καμηλάρι τὸ χωράφι ἢ τὸ μετόχι). Αἱ τοπωνυμῖαι δὲ αὗται βαθμηδὸν τείνουσιν πάντοτε ἐξομοιούμεναι πρὸς τὸν γενικὸν κανόνα νὰ ἐξενεχθῶσι κατόπιν πρὸς ὀνομαστικὴν (ἤδη ἀκούεται καὶ «ὁ Κουσέ») ὡς εἶδαζε ὁ καθηγητὴς κ. Γ. Ν. Χατζιδάκις.

ιὸ κρᾶσπεδον τῶν ἡπίων ὑψωμάτων, τὰ ὁποῖα περιορίζουν ὅλην τὴν Ν. πλευρὰν τῆς στενομάκρου πεδιάδος Μεσαρᾶς, ἥτις ὡς βόρειον σύνορον ἔχει ἀπέναντι τὰ ὄρη τῆς Ἰδης καὶ τῆς Δάκτις. (Ἴδε ἄποψιν τῆς τοποθεσίας ἐν εἰκ. 1).

Ἡ ἀνασκαφεῖσα οἰκία ἀπετέλει πρὸς τῆς σκαφῆς ἓνα ὄγκον σχηματίζοντα ἑλαφρὸν ὑψωμα τετράγωνον, τοῦ ὁποῖου διεκρύνοντο καλῶς οἱ λίθοι τῶν πλε-

Εἰκ. 2. Κάτοπις τῆς ἀνασκαφείσης MM οἰκίας. Κλίμαξ 1:100.

ρῶν. Ἦτο δὲ πρὸς πολλοῦ γνωστὸν τὸ μέρος εἰς τὸν συνάδελφον κ. Ξανθοῦδιδην, ὅστις μοῦ ὑπέδειξε καὶ τὴν σκαφὴν του, ἐνομίζετο δ' ὡς τάφος ἢ νεκρικός περιβόλος τετράγωνος, οὗ ὄμοιοι ἔχουν εὑρεθῆ κατὰ τὴν Α. Κρήτην¹.

Οἱ τάφοι οὗτοι εἶναι μεταγενέστεροι τῶν κυκλικῶν θολωτῶν τῆς Πρωτομινωικῆς ἐποχῆς, ἀνήκοντες εἰς τὴν Μεσομινωικὴν², εἶναι δὲ καὶ πτωχότεροι εἰς

¹ Ἴδε λ. χ. ἓνα τοιοῦτον ἐν Παλαικάστρῳ τῆς Σητείας, BSA VIII σελ. 291 (Bosanquet). Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Μεσαρᾷ παρὰ τοὺς θολωτοὺς στογγύλους ἔχουν εὑρεθῆ καὶ τετράγωνοι τάφοι. Ἴδε Ξανθοῦδιδου, — Droop, the vaulted tombs of Messara, 1924 σελ. 3 (Κουμάσα) καὶ σελ. 54 (εἰς μικρὸς εἰς τὸ Πορτί).

² Πρβλ. Evans, the Palace of Minos κλπ. 1, σελ. 149.

κερίσματα. Ὅπως δῆποτε ἐπελήφθη τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ οἰκοδομήματος ὡς τάφου. Ἡ δοκιμαστικὴ τάφος, ἦν ἠνοιξα κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν εἰς τὸ μέσον τοῦ κτηρίου, ἀπεκάλυψεν οὐ μόνον τοῖχον, ὅστις ὑπετέθη ὡς διαχώρισμα, διότι οἱ τετράγωνοι τάφοι διηροῦντο συνήθως εἰς στενόμακρα διαμερίσματα¹, ἀλλὰ καὶ λείψανα ὀστέων ὁμοῦ μετὰ πολλῶν ὀστροάκων. Καὶ ὅμως πάντα ταῦτα τὰ φαινόμενα ἦσαν ἀπατηλά, εὐθὺς δὲ τὴν δευτέραν ἡμέραν τῆς σκαφῆς, ὅτε ἤρχισεν αὕτη συστηματικῶς ἀπὸ τῆς ΒΑ. γωνίας (δωμάτιον Ε, ἴδε σχέδιον εἰκ. 2), τὰ πράγματα ἐδείκνυν ὅτι πρόκειται μᾶλλον περὶ οἰκίας ἢ περὶ τάφου, τὴν δὲ τρίτην ἡμέραν ἢ ὑποψία μετετέρατη εἰς βεβαιότητα.

Τὸ οἰκοδόμημα, ἀνασκαφὴν δλόκληρον, ἐδείξεν ὅτι ἦτο οἰκία τετράγωνος, διαστάσεων 11×11 μ. διηρημένη ἐσωτερικῶς εἰς 5 κύρια διαμερίσματα. Κατὰ τὴν περυσινήν ἀνασκαφὴν πολλὰ σημεῖα τῆς διαιρέσεως καὶ τῆς συγκοινωνίας τῶν δωμάτων εἶχον μείνει ἀνεξακριβώτα, ἄλλα δ' εἶχον παρανοήσει. Διὰ τῆς ἐφετεινῆς ὅμως ἀνασκαφῆς ἐξηκριβώθησαν τὰ πράγματα. Τὸ σχέδιον τῆς ἀποκαλυφθείσης οἰκίας (εἰκ. 2) κατήρτισα μόνος παραλείψας τὴν δήλωσιν τῶν τάφων (ἴδε κατωτέρω) διότι ἔκρινα ὅτι εἰς οὐδὲν θὰ ἐχρησίμευον.

Τῆς οἰκίας οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι εἶναι ἐκτισμένοι διὰ μεγάλων λίθων, ἀδρομερῶς πελεκημένων, ἰδίως δὲ μόνον κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν. Οἱ τοῖχοι ἔχουν πάχος 0,80 μέτρος ἐνὸς μέτρος, κατεσκευάσθη δὲ πρῶτον μίᾳ ὑποδομῇ ἐκ μικρῶν λίθων μέχρις ὀλίγον ἄνωθεν τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, ἐπ' αὐτῆς δ' ἐτοποθετήθησαν οἱ μεγάλοι λίθοι, καταλαμβάνοντες δλόκληρον τὸ πάχος τοῦ τοίχου ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ. Τινές, οἱ μεγαλύτεροι, φθάνουν μέχρι μήκους 1 μέτρος, πλάτους 0,80 καὶ ὕψους 0,80. Πολλοὶ τῶν λίθων δὲν ἦσαν τόσοσιν πλατεῖς, ὥστε νὰ καταλάβουν δλόκληρον τὸν τοῖχον, καὶ τότε ὠθοῦντο πρὸς τὰ ἔσω, ἵνα σχηματίζουσαν ἐνδοθεν ἐνιαῖον πρόσωπον ἐνῶ ἐξωτερικῶς ἀφήνουν ἀκάλυπτον τὴν ὑποδομὴν. Μία μόνη σειρὰ τῶν λίθων τούτων σφύζεται, πιθανῶς δὲ δὲν ὑπῆρχε δεύτερος δόμος, τοῦτο ὅμως εἶναι ἀνεξακριβώτον, διότι δὲν φαίνονται μὲν οἱ λίθοι εἰς τὰ πέραξ, ἀλλὰ πιθανῶς ἠρπάγησαν εἰς τὰ χωρία².

Οἱ μεγάλοι οὗτοι λίθοι δὲν ἐφάπτονται μετὰ τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ὄχι μόνον διὰ τὸ ἀκανόνιστον σχῆμά των, ἀλλὰ καὶ διότι δὲν ἐλαμβάνετο τοιαύτη φροντίς. Τὰ δὲ μετὰ αὐτῶν διαστήματα ἐπληροῦντο μικρῶν λίθων ὁσάκις ἦσαν πολὺ μεγάλα. (ἴδε εἰκ. 3 τὸν Β. τοῖχον).

Οἱ ἐσωτερικοὶ μεσότοιχοι εἶναι διὰ μικρῶν λίθων μετὰ πηλοῦ ἄκοδομημένοι, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πλακωτῶν. Εἰς τὰ μέρη, ὅπου ἀφήνοντο τὰ ἀνοίγματα τῶν

¹ Πρὸβλ. BSA ἔ. ἀ.

² Συνήθως ὅπου ὑπῆρχον ἀρχαῖα οἰκοδομήματα οἱ λίθοι κατὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν ἀγρῶν σωρεύονται, ἵνα μὴ καταλαμβάνουν τὸν ἀγρόν, εἰς κωνικούς ὄγκους τοὺς λεγομένους τροχάλους.

θυρῶν, οὔτε ἐπιμελέστερον ἐξελέγοντο οἱ λίθοι, οὔτε ἐπιχρίσματος λείψανα εὐρέθησαν, οὔτε θέσεις τῶν ὀρθίων δοκῶν, αἵτινες ἐχρησίμευον ὡς στηρίγματα καὶ παραστάδες, ὧν μεταξύ ἐγένετο τὸ κτίσιμον διὰ μικρῶν λίθων καὶ πηλοῦ¹. Οὐδαμῶς ἐσώθησαν εἰς ὕψος μεγαλύτερον τῶν 0,50 οἱ τοῖχοι.

Ἡ κυρία διαίρεσις τῆς οἰκίας γίνεται δι' ἑνὸς τοίχου, διήκοντος ἀπὸ Α. πρὸς Δ. εἰς δύο διαμερίσματα, ὧν τὸ μὲν βόρειον ὑποδιαιρεῖται δι' ἄλλων μεσοτοίχων εἰς τὰ δωμάτια Γ Δ Ε, τὸ δὲ νότιον εἰς τὰ διαμερίσματα Α καὶ Β. Τὸ πάχος τοῦ κυρίου αὐτοῦ τοίχου εἶναι ὅσον καὶ τὸ τῶν ἐξωτερικῶν, 0,80, ἐπ' αὐτοῦ δὲ κεῖνται

Εἰκ. 3. Ὁ βόρειος τοῖχος τῆς οἰκίας.

καὶ αἱ θύραι, ὄχι κατὰ τὸ μέσον, ἀλλὰ πλησιέστεραι πάντοτε πρὸς τὴν μίαν γωνίαν τῶν δωματίων, ὡς συμβαίνει εἰς τὴν Κρητικὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Ὁ μεσότοιχος τῶν δωματίων Δ καὶ Ε εἶναι καὶ αὐτὸς πάχους 0,80, πάντες δ' οἱ ἄλλοι 0,50. Αἱ θύραι ἔχουσι πᾶσαι πλάτος 0,50.

Τὸ Ν. μέρος τῆς οἰκίας διαιρεῖται ὑπὸ τοῦ μεσοτοίχου εἰς τὰ δύο ἄνισα διαμερίσματα Α καὶ Β. Τὸ Α εἶναι ἡ κυρία αἴθουσα, τὸ μέγαρον τῆς οἰκίας, ἔχουσα διαστάσεις περίπου 6×6 μ. Εἰς τὸ μέσον θὰ εἶχεν ἀναμφιβόλως κίονα ἢ κίονας πρὸς ὑποστήριξιν τῆς στέγης, ὡς βλέπομεν εἰς ἄλλας ἀνασκαφείσας Μινωικὰς οἰκίας². Δυστυχῶς ἐξ αὐτοῦ πρὸ παντὸς τοῦ διαμερίσματος τῆς οἰκίας τίποτε δὲν ἐσώθη, διότι εἰς τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους εἶχε χρησιμοποιηθῆ αὕτη

¹ Ὅπως λ. χ. εὐρέθησαν εἰς Τύλισον ὑπὸ τοῦ κ. Χατζιδάκι (ἀδημοσίευτα ἔτι), ὑπὸ τοῦ κ. Ξανθουδίδου εἰς Νίρου Χάνι (Α.Ε. 1922 σελ. 9, ἰδίως 10 κ. α.).

² Ἴδε π. χ. BSA VIII σελ. 307 εἰκ. 21, ὅπου τὸ μεγαλύτερον δωμάτιον 7 ἔχει κίονα ἐν τῷ μέσῳ.

ὡς νεκροταφεῖον (ἴδε κατωτέρω) καὶ κατεσκάφη τὸ δάπεδον μέχρι τῶν βαθυτέρων στρωμάτων. Ἐνταῦθα εἶχον κτισθῆ δι' ὕλικού τῆς οἰκίας 4 τάφοι, μὲ διεύθυνσιν ἀπὸ Α. πρὸς Δ. καταλαμβάνοντες ὄλον τὸ πλάτος τοῦ δωματίου. Ἡ διακεκομμένη γραμμὴ (ἢ διερχομένη παρὰ τὸ Α) δεικνύει τὴν θέσιν τοῦ τοίχου, ὃ ὁποῖος εἶχε κτισθῆ παρὰ τῶν ἐνταφιαστῶν, ὅπως χωρίσῃ τὸ μέρος τοῦτο ἀπὸ τοῦ ὑπολοίπου. Πῶς συνεκοινωνεῖ τὸ Α μετὰ τοῦ Β διαμερίσματος δὲν ἐξηκριβώθη ἐντελῶς ἕνεκα μεγάλης φθορᾶς τοῦ μεσοτοίχου κατὰ τὸ σημεῖον α ὃ τοίχος παρουσίαζε ῥῆγμα, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν ἐβεβαιώθη, ἂν ἦτο θύρα, οὐ μόνον διότι ἦτο ἀκανόνιστον, ἀλλὰ καὶ διότι κατὰ τὸ ἡμισυ πίπτει ἀπέναντι τοῦ τοίχου τοῦ Β, ὡς φαίνεται ἐν τῷ σχεδίῳ. Τὸ δὲ διαμερίσμα Β τέλος κατὰ τὸ Ν. αὐτοῦ ἄκρον διὰ δύο τοιχιῶν διαιρεῖται εἰς δύο στενόμακρα διαμερίσματα, β_1 καὶ β_2 , ὧν τὸ πρῶτον πλάτους 0,80, τὸ δὲ δεύτερον 0,70. Θὰ ἠδύνατο τις νὰ νομίσῃ ὅτι ἄνωθεν αὐτῶν διήρχετο κλιμαξ δι' ἀνώτερον πάτωμα, ἀλλ' οὔτε τοῦτου λείψανον ἐπιστώθη, οὔτε βαθμίδος ἔχοντος εὐρέθη. Διὰ τοῦτο θεωρῶ ταῦτα ὡς δύο μικρὰς κτιστὰς ἀποθήκας. Εἰς τὸ μέγαρον Νίρου εὐρέθησαν ἀνάλογα κτίσματα μικρά¹, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἀσφαλῶς ἀποθήκαι, ἀλλὰ διαχωρίζονται μετὰ τῶν δι' ὠμῶν ὀρθίων πλίνθων (πρβλ. ὁμοίας ἐν Φαιστῶ), ἐνῶ ἐδῶ ἔχομεν στερεοὺς τοίχους, ἢ δ' ὁμοιότης εἶναι μεγαλυτέρα πρὸς τὸ διαμερίσμα 10-10α Νίρου (ΑΕ ἔ. ἀ. σελ. 3), ὅπερ ἦτο ἀσφαλῶς δίπτερος κλιμαξ. Κατὰ τὴν ἀνακάλυψίν των τὰ διαμερίσματα β_1 καὶ β_2 εὐρέθησαν πεπληρωμένα φορητῆς ἄλλοθεν λευκῆς ἀργιλώδους γῆς. Ἐντὸς τῆς γῆς ταύτης εἰς τὸ διαμερίσμα β_2 εὐρέθη ὄστρακον ἐξ ἀγγείου «barbotine», τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ παλαιότερον ἐξ ὄλων τῶν τεμαχίων ἀγγείων, ἅτινα εὐρέθησαν ἐντὸς τῆς οἰκίας (ΜΜ Ι6 ἢ ΜΜ ΙΙα).

Εἰς μεταγενεστέρῳ ἐποχῇ (πιθανῶς ΥΜ Ι) ἐπὶ τῶν δύο τούτων κτισμάτων εἶχε τεθῆ πρόχειρον πλακόστρωμα, ὅπερ ἀπέληγεν εἰς στρογγύλην περιφέρειαν (δηλουμένην ἐν τῷ σχεδίῳ διὰ διακεκομμένων γραμμῶν). Ἀνάλογον κτίσμα εὐρέθη ἐν μιᾷ γωνίᾳ δωματίου καὶ εἰς οἰκίαν τοῦ Παλαικάστρου², ἢ πρώτη δὲ σκέψις ἦτις ἐξ ἀναλογίας σημερινῶν ἀγροτικῶν οἰκιῶν αὐθόρμητος ἀναπηδᾷ, εἶναι ὅτι πρόκειται περὶ ἐστίας. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι δυνατόν, ὅχι μόνον διότι ἐστίαν γενικῶς δὲν ἔχομεν εἰς τὴν Κρήτην ἐν οἰκήμασιν, ὡς συμβαίνει ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ καὶ διότι δὲν εὐρέθη ἔχοντος ἀνθρώκων ἢ καύσεως τῶν λίθων. Οὔτε δύναμαι νὰ παραδεχθῶ ὅτι ἦτο τὸ πιεστήριον τῶν ἐλαιῶν ἐνταῦθα ἐγκατεστημένον. (Ἰδ. ἔ. ἀ. ΒSA), διότι τὸ πρόχειρον ἐκεῖνο κρηπίδωμα ἐστερεῖτο πάσης στερεότητος. Οἱ πλακωτοὶ λίθοι εἶχον ἀπλῶς τοποθετηθῆ ἐπὶ τῆς φορητῆς λευκῆς γῆς, ἀφηρεθήσαν δ' εὐκο-

¹ ΑΕ 1922 σελ. 3, ὑπ' ἀριθ. 26-30 ἐν τῷ σχεδίῳ.

² ΒSA VIII σελ. 307, ΒΑ τοῦ δωματίου 7.

λάτατα, ίνα έρευνηθῆ τὸ κάτωθεν αὐτῶν μέρος. Ἴσως λοιπὸν ἦτο μία πρόχειρος βάσις, ίνα ἐπ' αὐτῆς τοποθετῶνται ὄχι βαρέα ἀντικείμενα, λ. χ. μέτρια ἀγγεῖα κλπ.

Ἡ ἐξωτερικὴ θύρα τῆς οἰκίας εὐρίσκετο κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν, φαίνεται δ' ὅτι ἤνοιγεν ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς περιστρεφομένη, πρὸς τὰ ἔξω, διότι κατὰ τὸ ἄκρον τοῦ αὐτόθι τοίχου ὑπάρχει τετράγωνος λίθος (0,40×0,50), ἥτοι ὁ τοίχος ἐνταῦθα ἐξηκολούθει ὀλίγον τι πέρα τῆς γωνίας, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ παχύς, ίνα ἐντὸς τοῦ κοίλου εἰσέρχεται ἀνοιγομένη ἡ θύρα. Δυστυχῶς οὔτε κατωφλίου οὔτε ἄλλου τινὸς ἴχνους χαρακτηριστικοῦ λείψανα παρατηρήθησαν.

Μίαν μόνον εἰκασίαν θὰ ῥιψοκινδυνεύσω νὰ προτείνω: Παρὰ τὴν θύραν αὐτὴν εὐρέθη λίθος εὐμεγέθης, χρησιμοποιηθεὶς εἰς τοὺς χριστιανικοὺς τάφους,

Εἰκὼν 4.

Λίθος ἀιάρητος (ὑποδοχὸς στρόφιγγος;).

κατὰ μὲν τὰ ἄλλα ὅπως ἀκατέργαστος καὶ ἀκανονίστου σχήματος, διάτρητος δὲ (εἰκ. 4). Ἦτο ἴσως δυνατὸν νὰ ἔκειτο ἀρχικῶς παρὰ τὸ κατώφλιον τῆς θύρας, πατῶν ἐπὶ πλακός, διὰ νὰ περιστρέφεται ἐντὸς αὐτοῦ ὁ στρόφιγξ τῆς θύρας. Ὀλόκληρος ἡ θύρα πρέπει νὰ νοηθῆ, λόγω ἀσφαλείας καὶ στερεότητος, κατεσκευασμένη ἐκ στερεῶν σανίδων, πεποιημένων διὰ χονδρικοῦ πελεκήματος μικρῶν κορμῶν δένδρων, ὅπως καὶ σήμερον εἶδον γινόμενον εἰς ὄρεινὰ χωρία τῆς Πελοποννήσου. Πολλοὶ κορμοὶ μικρῶν

δρυῶν τοῦ δάσους πελεκῶνται ὀλίγον ἐκ τῶν δύο πλευρῶν διὰ σκεπάρνου, ἐξ αὐτῶν δὲ κατασκευάζεται τὸ πάτωμα, ἡ ὀροφή καὶ ἡ στέγη, τὰ μεσότοιχα καὶ τὰ κουφώματα τῆς οἰκίας. Καὶ ἐδῶ λοιπὸν, ἂν οὕτως εἶχε κατασκευασθῆ ἡ θύρα, τὸ ἀκραιὸν ἐκ τῶν ξύλων, ἀφεθὲν φυσικὰ ἀπελέκητον καὶ στρογγύλον εἰς τὸ κάτω μέρος, ἠδύνατο νὰ εἰσέρχεται εἰς τὸν λίθον καὶ οὕτω νὰ σχηματίζεται ὁ κάτω στρόφιγξ τῆς θύρας. Ὁμολογῶ ὅτι δυσκολία πρὸς τὴν ἐκδοχὴν ταύτην εἶναι δύο, πρῶτον ὅτι ὁ λίθος καλῦτερον θὰ ἦτο νὰ μὴ εἶναι διάτρητος, δεῦτερον ἡ μεγάλῃ τῆς ὀπῆς διάμετρος. Τὰς διαστάσεις τοῦ λίθου δὲν ἐκράτησα δυστυχῶς, διότι δὲν ἐπῆλθέ μοι ἀμέσως ἡ ἰδέα τῆς τοιαύτης τούτου χρησιμοποιήσεως. Ἐκ τῆς προσφάτου ὅμως ἀναμνήσεως, χωρὶς νὰ σφάλλωμαι πολὺ, δύναμαι ὡς ἔγγιστα νὰ ὀρίσω τὴν διάμετρον τῆς ὀπῆς εἰς 0,15 - 0,20, τὰς δὲ διαστάσεις τοῦ λίθου εἰς 50×40×40 ἐκμ.

Ὁ τρόπος οὗτος τῆς στερεώσεως θυρῶν εἶναι παλαιότατος, ἀναγόμενος εἰς τὴν νεολιθικὴν ἔτι ἐποχὴν. (Ἴδε Τσοῦντα Αἰ προῖστ. ἀρχοπ. Διμηνίου καὶ Σέσ- κλου, εἰκ. 20 ἐν σελ. 94, πρὸς δὲ σελ. 36).

ΑΙ ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΑΙ ΤΑΦΑΙ

Κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους πιθανώτατα ἡ ἡρειπωμένη οικία ἐχρησίμωσεν ὡς νεκροταφεῖον. Εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ δωμάτια αὐτῆς (πλὴν τοῦ Γ καὶ Δ) ἐτάφησαν ἄνθρωποι, διὰ τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο εἶχε κυριολεκτικῶς ἀνασκαφῆ ἡ οικία μέχρι τῶν βαθυτέρων στρωμάτων. Πάντες οἱ τάφοι (ἐν ὄλῳ 8) εἶχον διεύθυνσιν ἀπὸ Α. πρὸς Δ., οἱ δ' ἐν αὐτοῖς τεθαμμένοι εἶχον τὰ κρανία πρὸς Δ. Τοῦτο εἶναι ὁ κύριος λόγος, δι' ὃν νομίζω ὅτι οἱ ταφέντες ἦσαν χριστιανοί. Ὁλόκληρος ὁ γῶρος τοῦ δωματίου Α ὁ πρὸς Α. τῆς διακεκομμένης γραμμῆς κατελαμβάνετο ὑπὸ 4 παραλλήλων τάφων, χάριν δ' αὐτῶν ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω οἱ θάψαντες ἐχώρισαν καὶ τὸ μέρος τοῦτο διὰ τοῦ μεταγενεστέρου τοίχου τοῦ δηλουμένου διὰ τῆς διακεκομμένης γραμμῆς, ἀφ' οὗ ὁμοῦ εἶχον ἤδη ταφῆ προηγουμένως καὶ δύο ἄλλοι νεκροί, διότι ὁ τοίχος διηλθεν ἀκριβῶς ὑπεράνω τοῦ μέσου τῶν δύο αὐτῶν προγενεστέρων τάφων. Οἱ τέσσαρες προμνημονευθέντες τάφοι εἶχον τὰς μακρὰς πλευρὰς κτιστὰς μὲ πρόχειρον ξηρότοιχον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἦσαν ἐνφοκοδομημένα καὶ τὰ λίθινα σκεύη τῆς οικίας τὰ κατωτέρω εἰκονιζόμενα (εἰκ. 11). Ὡς καλύμματα δ' εἶχον εἰς μὲν μεγάλην σχιστολιθικὴν ἀκατέργαστον πλάκα, ἕτερος λεπτὴν μαρμαρίνην πλάκα νησιωτικῆ (χονδροκόκκου) μαρμάρου, ἣτις ἀρχῆθεν κολοβὴ οὕσα ἐχρησίμωσεν ὡς κάλυμμα τοῦ τάφου (πλάτος 0,015, μήκος 0,53, πλάτος 0,52), οἱ δ' ἄλλοι τάφοι ἐκαλύπτοντο διὰ λίθων ἐπιμήκων. Ἐντὸς τῶν δύο ἐξ αὐτῶν τῶν τάφων ἦσαν τεθαμμένοι πλείονες νεκροί (2 καὶ 3). Τότε δὲ τὰ ὀστᾶ (ὄχι ὅλα) ὁμοῦ μὲ τὸ κρανίον τοῦ προγενεστέρου νεκροῦ ἐτίθεντο παρὰ τὴν κεφαλὴν ἢ τοὺς πόδας τοῦ νέου νεκροῦ.

Ἐντὸς τοῦ δωματίου Β εἶχε ταφῆ εἰς νεκρός, μεταξὺ δὲ τῶν καλυπτόντων αὐτὸν λίθων ἦτο καὶ μία μεγάλη ἀλλὰ λίαν ἀβαθῆς πύελος ἢ λεκάνη τῆς οικίας. Ἐντὸς τέλος τοῦ Ε εὐρέθη ἄλλος τάφος, οὗ ὁμοῦ αἱ πλευραὶ ἀπετελοῦντο ἐκ τεμαχίων ὀπτῶν πλίνθων· οὗτος δὲν εἶχε κάλυμμα, ὃ δὲ νεκρὸς ἔκειτο ἐστραμμένος πῶς ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς μὲ τὰς χεῖρας ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔμπροσθεν τοῦ στήθους.

Οἱ νεκροὶ ἦσαν ἀκτέριστοι. Μόνον ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ τοῦ τελευταίου περιγραφέντος νεκροῦ ἔκειτο ἄμορφον ὠξείδωμένον τεμάχιον σιδήρου (ἦλος;), παρὰ δὲ τοὺς πόδας τοῦ ἐν τῷ δωματίῳ Β νεκροῦ ἔκειτο εἰς συντρίμματα μικρὸν μόνωτον ἀγγεῖον ὡς προχόη, μὲ βαθεῖας ἐγκαρσίους αὐλακώσεις κατὰ τὴν κοιλίαν, ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ. Ἦσαν ὁμοῦ τόσοσιν ψαθυρὰ καὶ σεσηπὸτα τὰ τοιχώματά του, ὥστε δὲν κατωρθώθη ἡ ἀνασυγκρότησις αὐτοῦ. Ἡδύνατο νὰ ἀνήκη εἰς τοὺς τελευταίους Ρωμαϊκοὺς ἢ πρώτους Χριστιανικοὺς χρόνους. Ἐπὶ τῆς μεγάλης σχιστολιθικῆς πλακῆς ἣτις ἐκάλυπτε μνημονευθέντα τάφον τοῦ δωματίου Α, εὐρέθη τεμάχιον πηλίνου τροχηλάτου λύχνου, ὃ ὁποῖος ἔφερεν εὐρεῖαν ἀρκούντως ὀπὴν εἰς τὸ ἄνω

μέρος τοῦ ἐλαιοδοχείου, παρουσίαζε κάθετον τομήν κολούρου κώνου ἀνεστραμμένου κλπ., ὥστε δύναται νὰ ἀναχθῆ μέχρι τοῦ 3^{ου} π. Χ. αἰῶνος¹. Ἐπειδὴ ὁμοῦ πιθανὸν νὰ εὐρέθῃ τυχαίως τὸ τεμάχιον αὐτὸ τοῦ λύχνου, μεταφερθὲν ἄλλοθεν διὰ τῆς ἐπιχώσεως, ἐπὶ τῆς πλακῶς τοῦ τάφου, διὰ τοῦτο προτιμῶ νὰ θεωρήσω τοὺς ταφέντας χριστιανούς, πλὴν ἴσως τοῦ ἐν τῷ δωματίῳ Ε ταφέντος.

Γ Ε Ν Ι Κ Α

Ὅλιγα λείψανα ἀνθρώκων εὐρέθησαν σποραδικῶς καθ' ὅλην τὴν οἰκίαν, προήρχοντο δὲ πάντοτε ἐκ λεπτῶν ξύλων, οἷον καλαμίων ἢ ῥαβδίων, ὧν διετήρουν καὶ τὸ σχῆμα Ἐπ' ἴσης κατὰ τόπους εὐρέθησαν μικραὶ μᾶζαι τοῦ μνημονευθέντος ἀσπροχώματος οὗ ἦσαν πλήρεις αἱ μικραὶ ἀποθῆκαι β₁, β₂. Ἐκ τούτων θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ἡ οἰκία κατεστράφη ὑπὸ πυρκαϊᾶς, τὰ δὲ μνημονευθέντα ἔχνη ἦσαν τῆς στέγης, ἥτις θὰ ἦτο ἐπίπεδος (δῶμα, ταράτσα), ἔχουσα τὸ λευκόχωμα ἄνωθεν στρώματος χόρτων καὶ καλάμων. Ὁ αὐτὸς τρόπος ἐπικρατεῖ καὶ σήμερον ἐν Κρήτῃ κατὰ τὴν στέγασιν τῶν οἰκιῶν εἰς τὰ χωρία.

Καθ' ὅσον ἐπιτρέπεται νὰ κρίνωμεν ἐκ τῆς ἀναστατώσεως ἣν εἶχον ἐπιφέρει αἱ μεταγενέστεραι ταφαί, τὰ διαμερίσματα τῆς οἰκίας δὲν εἶχον ἀποκλειστικότητα χρήσεως ἕκαστον, διότι εἰς ὅλα τὰ διαμερίσματα εὐρέθησαν ἀγγεῖα μεγάλα (πίθοι, ἀμφορεῖς) καὶ μικρά. Σημειώσεως ἄξιον εἶναι τὸ γεγονός ὅτι πάντα τὰ ἀγγεῖα καὶ ὄστρακα εὐρίσκοντο παρὰ τοὺς τοίχους, οὐδέποτε δ' εἰς τὸ μέσον τῶν δωματίων, ὅπου μόνον σποραδικὰ τεμάχια ἀσήμαντα ἀγγείων εἶχεν ἢ ἐπίχωσης. Ἐπομένως τὰ σκεύη ἦσαν τεταγμένα παρὰ τοὺς τοίχους τῶν δωματίων. Τὸ δωμάτιον Β μόνον φαίνεται νὰ ἦτο οἰκιακῆς καὶ μαγειρικῆς χρήσεως ἰδιαιτέρως, διότι σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἐντὸς αὐτοῦ εὐρέθησαν ὅλοι οἱ τριπτῆρες χάλικες, καθὼς καὶ οἱ μεγαλύτεροι ἐλλειψοειδεῖς τριπτῆρες ἐκ ψαμμίτου, ἀκόνοι κλπ.

ΚΙΝΗΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Τὰ κυριώτερα καὶ περισσότερα τῶν κινητῶν εὐρημάτων εἶναι ἀγγεῖα πήλινα, διότι εἰς ἄλλα πολυτιμότερα εὐρήματα, ἰδίως δὲ μετάλλινα, εἶναι πτωχότατα πάντοτε οὐ μόνον αἱ Μινωικαὶ οἰκίαι, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀνάκτορα ἀκόμη. Διότι ἡ κενουμένης ὁμαλῶς τῆς οἰκίας παρελαμβάνοντο πάντα ὑπὸ τῶν κητόρων ὡς πολύτιμα, ἢ βία καταστρεφόμενης ἐλαφυραγωγοῦντο ὑπὸ τῶν συλητῶν, διὰ τοῦτο δὲ μόνον ἐκ τάφων ἔχομεν πολύτιμα μετάλλινα εὐρήματα. Ἐν τῇ παρουσίᾳ οἰκίας τὰ μόνα εὐρεθέντα μετάλλινα ἀντικείμενα ἦσαν τὸ ἡμισυ χάλικῆς τριχολαβίδος καὶ ἐν χάλκοῦν μαχαίριον. Εὐρέθησαν ἀρκετὰ λίθινα σκεύη, ἔτι δὲ πλείονα πήλινα ἀγγεῖα.

¹ Ἱδε Β.С.Н. 1908, σελ. 143 (Deonna).

Ἄγγεϊα. Εὐμεγέθη σκεύη, ἰδίως πίθους καὶ μεγάλους ἀμφορεῖς, περιεῖχε πολλά ἢ οἰκία, ἂν καὶ οὐδὲν μέγα ἀγγεῖον εὐρέθη ἀκέραιον. Ὅλα δὲ τὰ εὐρεθέντα μεγάλα ἀγγεῖα ἀνήκουν εἰς τὰς δύο τελευταίας φάσεις τῆς Μεσομινωικῆς περιόδου (ΜΜ ΙΙ καὶ ΙΙΙ), ἐν ᾧ τὰ μικρὰ ἀγγεῖα τουναντίον εἶναι ὅλα σχεδὸν Ὑστερομινωικὰ Ι.

1. Τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν εὐρεθέντων ἀγγείων κατέχει ὁ ἀμφορεὺς εἰκ. 5 Α. Τὸ ἐν τῇ αὐτῇ εἰκόνι ἀγγεῖον Β προέρχεται ἐκ τῶν ἱερῶν κρυπτῶν τοῦ

Εἰκ. 5. Μεσομινωικοὶ ἀμφορεῖς. Α ἐκ τῆς οἰκίας, Β ἐκ Κνωσοῦ, ἐκ τῶν κρυπτῶν τοῦ ἱεροῦ (Temple Repositories).

ἐν Κνωσῷ ἱεροῦ (Temple Repositories), παραθέτω δ' ἐνταῦθα κατ' εὐμενῆ παραχώρησιν τοῦ Sir Arthur Evans, διότι ἦτο ἀδημοσίευτον, ἕνεκα τῆς μεγάλης ὁμοιότητος πρὸς τὸ πρῶτον. Ὁ ἀμφορεὺς Α ἔχει ὕψος 0,56. Ὁ πηλὸς εἶναι κιτρινόλευκος περιέχων καὶ ἄμμον. Ἐπὶ τοῦ ἀνοικτοῦ καστανομέλανος στιλπνοῦ ἐπιχρίσματος εἰκονίζονται διὰ λευκοῦ ἀλαμποῦς χρώματος βλαστοὶ φυτοῦ μετὰ κλώνων, κλίνοντες ὀλίγον πρὸς δεξιὰ, ἔφερε δὲ πέντε τοιοῦτους κύκλω τὸ ἀγγεῖον. Μεταξὺ αὐτῶν εἰς τὰ κενὰ ὑπάρχουν ἀνά δύο ῥοδακοειδῆ κοσμήματα τὸ ἐν ὑπὸ τὸ ἄλλο, ὧν τὸ μὲν

κέντρον είναι πορτοκαλόχρου ζωηρού χρώματος (Purple orange), κύκλω δ' αὐτοῦ ὑπάρχουσιν ἕτερα λευκὰ στίγματα γενόμενα διὰ πληγμάτων τοῦ χρωστήρος. Κατὰ τὸ ἀνώτατον μέρος τοῦ ὤμου περιθέει τὸν λαιμὸν σειρὰ ὁμοίων ῥοδάκων, ἐπὶ δὲ τοῦ λαιμοῦ εἰκονίζεται δις τὸ ἴδιον κόσμημα, ἀλλὰ μεγαλύτερον, τὰ δὲ περιφερικὰ στίγματα δὲν ἐφάπτονται ἀλλήλων. Ὅτε προσεκολλήθησαν αἱ λαβαὶ συνεπιέσθη καὶ τὸ στόμιον, ὥστε ἔλαβε σχῆμα ἐλλειψοειδές, οὐ μείζων ἐξωτ. διάμ. 0,16. Μία ζώνη χρώματος λευκοῦ κατὰ τὸ κάτω μέρος τῆς κοιλίας ἀποτελεῖ τὸ ὄριον τῆς παραστάσεως, ἀκριβῶς δ' ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ φέρει τὸ ἀγγεῖον δύο μικρότερας λαβάς.

Τὸ ἕτερον ἀγγεῖον Β, ἔχει τὸ στιλπνὸν ἐπίχρισμα βαθυτέρου καστανομέλανος χρώματος, διατηρεῖται δὲ τοῦτο πολὺ καλύτερον τοῦ προηγουμένου. Τὸ ζυγροφούμενον φυτικὸν κόσμημα, διὰ λευκοῦ χρώματος εἶναι, ὡς βλέπει τις ἀμέσως, τὸ αὐτὸ καὶ τοῦ προηγουμένου ἀγγείου. Τὰ φύλλα μόνον εἶναι σχετικῶς πλατύτερα, οἱ δ' ἀνθοφόροι κλώνοι ἐνταῦθα διασχίζονται εἰς δύο κατὰ τὸ ἄνω μέρος, μεταξὺ δ' αὐτῶν ὑπάρχει στενόμακρον φύλλον. Τὸ κόσμημα εἶναι μὲ ὀλιγωτέραν χάριν εἰς τὸ ἀγγεῖον τοῦτο ἀπεικονισμένον, εἰς τὸ ἀνώτατον δὲ μέρος τῶν ὤμων λευκαὶ γραμμαὶ διήκουν ἀπὸ λαβῆς εἰς λαβὴν. Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο τῆς Κνωσοῦ εἶναι ὁ μόνος ἀμφορεὺς ὁ ὁποῖος ὑπῆρχεν ἐν τῷ Μουσεῖῳ μὲ 4 λαβάς, πρὸ τῆς εὐρέσεως τοῦ ἀγγείου Α καὶ ἐνὸς ἄλλου ὁμοίου.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὅλα τὰ ἀγγεῖα τὰ εὐρεθέντα ἐντὸς τῶν κρυπτῶν τοῦ ἱεροῦ ἐν Κνωσῷ, ἀνήκουν εἰς τὴν τελευταίαν φάσιν τῆς ΜΜ III ἐποχῆς¹, ἐπομένως καὶ τὸ ἀγγεῖον Β. Ἄφ' ἑτέρου ὁμως τὸ Α, παρὰ τὴν ταυτότητα τοῦ φυτικοῦ κοσμήματος, φαίνεται ἀμέσως ὅτι εἶναι παλαιότερον τοῦ Β καὶ νομίζω ὅτι δυνάμεθα νὰ ἀναβιβάσωμεν τὴν ἡλικίαν του μέχρι τῆς τελευταίας καὶ ὠριμωτέρας περιόδου τῆς δευτέρας Μεσομινωικῆς ἐποχῆς (ΜΜ II b). Ἡ ἀκμὴ τῆς ΜΜ τεχνοτροπίας (ΜΜ II), ὁ λεγόμενος Καμαραϊκὸς ῥυθμὸς, συνίσταται ὡς γνωστὸν εἰς τὴν δι' ἀρμονικῆς πολυχρωμίας παράστασιν καμπυλοσχημῶν μοτίβων, χωρὶς νὰ ἀποκλείωνται ἐντελῶς καὶ τὰ γεωμετρικὰ σχήματα, ἕτινα (ἐν ἀπλουστερᾷ πολυχρωμίᾳ) ἦσαν τὸ κύριον στοιχεῖον τῆς ἀμέσως προγενεστέρας περιόδου (ΜΜ I). Ἀκριβῶς ὁμως περὶ τὸ τέλος τῆς ὠρίμου περιόδου τοῦ Καμαραϊκοῦ ῥυθμοῦ ἐμφανίζεται καὶ ἡ ἀπεικόνισις τῆς φύσεως (ἐκλεγομένων θεμάτων ἐκ τοῦ φυτικοῦ κόσμου μόνον), ἣτις κατόπιν ἐγκαταλειπομένης ὀριστικῶς τῆς πολυχρωμίας ἀναπτύσσεται μετ' ἰσχυρᾶς ῥοπῆς νατουραλισμοῦ κατὰ τὴν ΜΜ III καὶ ΥΜΙ ἐποχὴν². Ἡ παράστασις λοιπὸν τοῦ φυτικοῦ κόσμου, εἰσαχθεῖσα τὸ πρῶτον ἐν ᾧ ἐμεσουράνει ἔτι ἡ Καμα-

¹ Πρὸβλ. Evans Palace, 1, σελ. 550.

² Πρὸβλ. Dunkan Mackenzie, JHS. 1906 σελ. 254 καὶ 257.

ραϊκή πολυχρωμία (πρβλ. ἔ. ἄ. σελ. 257), συνηγωνίσθη ἐπὶ τινα χρόνον μὲ τὰ καμπλόσχημα πολύχρωμα μοτίβα. Ἡ εὐρεία ὅμως καταστροφῆ, ἥτις περὶ τὸ τέλος τῆς MM II ἐποχῆς ἐπῆλθεν εἰς τὰ ἀνάκτορα Κνωσοῦ καὶ Φαιστοῦ, συνετέλεσεν ὥστε ὁ μὲν πολύχρωμος ῥυθμὸς νὰ ἐξελιχθῆ ταχέως πρὸς ὀλοσχερῆ μαρασμὸν καὶ διάλυσιν, ἐν ᾧ τὰ φυτικά στοιχεῖα τῆς διακοσμῆσεως ἀνεπτύχθησαν περαιτέρω μονοχρώμως (κατ' ἀρχὰς διὰ λευκοῦ ἐπὶ σκοτεινοῦ, ὕστερον δ' ὀριστικῶς διὰ σκοτεινοῦ ἐπὶ ἀνοικτοῦ ἐδάφους, YMI καὶ γενικῶς Μυκηναϊκῆ τεχνοτροπία).

Ταύτην λοιπὸν ἀκριβῶς τὴν τάσιν βλέπομεν ἐν τῷ ἀγγεῖῳ Α. Ὁ μὲν φυτικὸς διάκοσμος παριστάνεται διὰ λευκοῦ χρώματος ἐν ἰσχυρᾷ φυσικῇ ἀληθείᾳ, διατηρεῖται δ' ὅμως ἔτι καὶ τὸ πολύχρωμον Καμαραϊκὸν στοιχεῖον διακοσμῆσεως (δ ῥόδαξ). Διὰ τὸν λόγον τοῦτον κατατακτέον τὸ ἀγγεῖον εἰς τὴν MM IIb ἐποχὴν καὶ δὴ εἰς τὴν ὠριμοτάτην ταύτης φάσιν. Ὁ φυτικὸς διάκοσμος ἐνταῦθα πρυτανεὺει ἐνιαίως ἀνὰ τὸ ἀγγεῖον, τῶν κλάδων καθικνουμένων ἀπὸ τῶν ὤμων σχεδὸν μέχρι τοῦ πυθμένος. Δὲν ἔχομεν δηλ. τὴν «ἀρχιτεκτονικὴν» κατὰ ζώνας διακόσμησιν, ὅπως λ. χ. εἰς τὸ ἀγγεῖον J.H.S. XXIII σελ. 178 εἰκ. 5, ὅπου ὁ κλάδος τεθεὶς ὀριζοντιῶς καταλαμβάνει μίαν μόνην ζώνην. Ἐνταῦθα ἔχει πλεόν ἀποτιναχθῆ ἐξ ὀλοκλήρου αὕτη ἢ παράδοσις, ἢ ὅποια ἐν τούτοις ἦτο τόσον δυνατῆ, ὥστε ὁ τεχνίτης τοῦ ἐκ Φαιστοῦ πίθου Monumenti Antichi XIV, 1905 πίν. IX¹ μὴ δυνάμενος νὰ ἀπαλλαγῆ ταύτης τοσοῦτον ἀποτόμως, ἐχώρισε τὸ ἀγγεῖον του κατὰ κάθετα πεδία ἐναλλάξ σκοτεινοῦ καὶ ἀνοικτοῦ χρώματος, κατορθώσας οὕτω νὰ κάμῃ εὐτυχῆ σύνδεσιν τῆς γηραιᾶς παραδόσεως μετὰ τοῦ νεωτερίζοντος ῥυθμοῦ, διότι εἰς τὰ ἀνοικτὰ πεδία ἔγραψε καλαμοειδῆ φυτὰ ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω τοῦ ἀγγείου².

Μεγάλην ἀναλογίαν ἔχει ὁ διάκοσμος τοῦ παρόντος ἀγγείου πρὸς τὸν τοῦ ἀγγείου τῆς αὐτῆς περιόδου περιόδου τὸν εἰκονιζόμενον παρὰ Evans, Palace, 1 εἰκ. 194 g (σελ. 262). Ὁ ῥόδαξ εἰκονίζεται ἐνταῦθα ἐπ' ἴσης μετ' ἐρυθροῦ κέντρου καὶ τῶν στρογγύλων περιφερικῶν στιγμάτων λευκῶν.

Ἐὰν τὸ εἰκονιζόμενον φυτὸν εἰς τὸν ἀμφορέα Α καθὼς καὶ τὸν ἐκ Κνωσοῦ Β εἶναι πραγματικὸν καὶ πῶς ὀνομάζεται δὲν ἐπιτρέπουσιν αἱ βοτανικαὶ μου γνώσεις νὰ ὀρίσω. Εἰς τὸ προμνημονευθὲν σχεδιάσμα τοῦ ἀγγείου ἐν Palace εἰκ. 194g τὸ εἰκονιζόμενον ὅμοιον φυτόν, ὃν πολὺ μικροτέρων διαστάσεων, ὀνομάζεται ἐλαία καὶ φαίνεται πράγματι ὅτι εἶναι ἐλαία μετὰ κλώνων ἀνθοφόρων ἢ ἤδη καρποφόρων, διότι ἀπαντᾷ καὶ ἐπὶ ἄλλων ἀγγείων τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου.

¹ Ἡ παραμορφὴ γίνεται κατὰ τὰ Estratta τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου, τὰ ὅποια δυστυχῶς φέρουν ἰδιαιτέραν ἀρίθμησιν τῶν πινάκων. Ἐν τῷ ἐνιαίῳ τόμῳ δ ἀριθμὸς τοῦ πίνακος εἶναι, φαίνεται, 35a. Ἀριθ. ἐφρετ. μουσ. 1681.

² Πρβλ. Mackenzie ἐν J.H.S. 1906 σελ. 260.

Εἰς τοὺς ἀμφορεῖς ὅμως τὸ φυτὸν εἶναι μεγάλων διαστάσεων καὶ δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἐλαία, ἴσως δὲ δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς οὐδὲν πραγματικὸν εἶδος φυτοῦ, διότι μία ποιὰ τις δόσις *μειξογενείας* (Hybridismus) παρατηρεῖται ἐν τῇ Μινωικῇ τέχνῃ, ὡς ἤδη παρατήρησεν ὁ καθηγητῆς κ. Halbherr¹, ἀνθὴ δὲ ἐνὸς εἶδους φυτοῦ συνάπτονται μετὰ φύλλον ἄλλου εἶδους. Ὁ τεχνίτης ἐπεξήτει τὴν συνολικὴν ἐντύπωσιν, καὶ ἄνευ σχολαστικῆς λεπτολογίας τὰ φυτὰ καὶ δένδρα παρι-

Εἰκ. 6. ΜΜ πίθος μετὰ προχοῆς.

στάνονται οὕτως, ὅπως προξενοῦν τὴν ἐντύπωσιν εἰς τὸν παρατηρητὴν δι' ἐνὸς στιγμιαίου βλέμματος².

Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα, οἱ ἀμφορεῖς οὗτοι κατάγονται ἐκ μεταλλίνων προτύπων, ὧν πληθύνει ἀπομιμήσεις συναντῶμεν ἀπὸ τῆς πρώτης ΜΜ ἐποχῆς³. Συνεκροτήθη εἰς ἀκόμη ἀμφορεὺς ἐκ τῆς ἀνασκαφείσης οἰκίας, μὴ ἀπεικονιζόμενος ἐνταῦθα, εὑρέθησαν δὲ καὶ τουλάχιστον δύο ἄλλων τὰ λείψανα, πάντων φερόντων διακόσμησιν διὰ λευκοῦ καὶ ἐρυθροῦ χρώματος, ἀλλὰ μόνον γραμμικήν. Ὁ συγκροτηθεὶς ἔφερε τὸ γάνωμα ἐντονώτερον μέλαν ἢ ὁ ἀπεικονισθεὶς ἐν εἰκόνι 5α, ἔχει δὲ τὰς δύο κάτω λαβὰς μᾶλλον ἀτροφικὰς, ὁμοίας πρὸς τὰς τῆς εἰκ. 5 Β. Τὸ στόμιον ἔχει τὰ χεῖλη περισσότερον πρὸς τὰ ἔξω κεκαμμένα, κατὰ ζωροτέραν ἀνάμνησιν τῶν μεταλλίνων

προτύπων. (Ἴδε Palace ε. ἀ. εἰκ. 140). Ἡ διακόσμησις συνίστατο ἀπὸ ζώνας χρώματος ἐναλλάξ λευκοῦ καὶ ἐρυθροῦ βαθέος (carmin) κατὰ τὸ μέσον τῆς κοιλίας, φέρει δὲ καὶ μίαν ἐρυθρὰν ζώνην κατὰ τὴν σύμφυσιν τοῦ λαιμοῦ πρὸς τοὺς ὄμους. Τὸ ἐπὶ τῶν ὄμων κόσμημα, ὅπερ ἦτο κυρίως διὰ λευκοῦ χρώματος, εἶναι δυσσύμβλητον ὡς ἐντελῶς ἐξίτηλον. Ὑψος 0,47. Διάμ. μείζων στομίου 0,13.

2. Πιθοειδὲς ἀγγεῖον μετὰ προχοῆς, εἰκ. 6. Ὁ πηλὸς εἶναι ἐρυθροπὸς μετὰ

¹ Monum. Antichi XIII, 1903 σελ. 57.

² Fimmen, die Kret.-Myk. Kultur² σελ. 137.

³ Ἴδε Evans Palace I, εἰκ. 140 σελ. 193.

μικρῶν πετραδίων ἐγκαταμεμειγμένων. Ἐπὶ τοῦ καστενερούθρου στιλπνοῦ ἐπιχρίσματος διὰ λευκοῦ ἀλαμποῦς εἰκονίζεται κύκλω περὶ τὴν κοιλίαν ἄνω μία συνεχῆς σπείρα, ὑπὸ δὲ ταύτην δύο λευκαὶ ζῶναι. Ὑπὸ ταύτας, ἂν εἶχεν ἄλλον διάκοσμον, ἐγένετο ἐξίτηλος. Ὑψος 0,61. Διάμ. χειλέων ἐξωτ. 0,31.

Καὶ τὸ ἀγγεῖον τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν ΜΜ IIb ἐποχὴν, ἔχει δὲ κατὰ σύμπτωσιν καὶ ἐκ Κνωσοῦ τὸ ἀκριβῶς σχεδὸν ἀντίστοιχόν του¹. Τὸ ἀγγεῖον εἶναι χειροποίητον, διότι τὰ εὐμεγέθη ἀγγεῖα ἐξακολουθοῦσι κατασκευαζόμενα κατὰ τὸν παλαιὸν τρόπον καὶ ἀφ' οὗ ἤδη πρὸ πολλοῦ εἶχε γενικευθῆ ἡ χρῆσις τοῦ τροχοῦ εἰς τὰ μικρότερα ἀγγεῖα. Τὸ ἐκ Κνωσοῦ ἀγγεῖον διαφέρει κατὰ τοῦτο, ὅτι ὑπὸ τὴν συνεχῆ σπείραν καὶ ὑπὲρ ταύτην περίξ τῶν χειλέων φέρει σειρὰν μηνίσκων ἐναλλάξ λευκῶν καὶ ἐρυθρῶν. Ἄν καὶ εἰς τὸ ἡμέτερον ἀγγεῖον δὲν ὑπάρχει ἡ σειρὰ τῶν ἡμισελήνων οὔτε ἄλλο κόσμημα ἐρυθροῦ χρώματος (δὲν ἐσώθη τουλάχιστον), ἀλλὰ γίνεται χρῆσις τοῦ λευκοῦ μόνον, ἐν τούτοις ἀμφοτέρω τὰ ἀγγεῖα φαίνονται ἐναργῶς σύγχρονα καὶ ἀνήκουσιν εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ λεγομένου παλαιότερου ἀνακτορικοῦ ῥυθμοῦ, διότι ὁ διάκοσμος αὐτῶν ἔχει ὑποστῆ τὴν ἐπίδρασιν τῶν συγχρόνων τοιχογραφιῶν τοῦ Μεσομινωικοῦ ἀνακτόρου. Οὐ μόνον οἱ μηνίσκοι οὕς φέρει τὸ ἐκ Κνωσοῦ ἀγγεῖον εὐρέθησαν καὶ εἰς τεμάχια συγχρόνων τοιχογραφιῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ στρώματος², ἀλλὰ καὶ ἡ ζωφόρος τῆς λευκῆς σπείρας ἀνάγεται κατὰ τὸν Evans³ εἰς τὴν αὐτὴν διακόσμησιν τῶν ἀνακτόρων.

Ἡ πρώτη τῆς σπείρας ἐξάπλωσις ἐν Κρήτῃ ἐπὶ σφραγίδων καὶ ἀγγείων εἶναι κύριον φαινόμενον ἤδη τῆς Πρωτομινωικῆς 3 ἐποχῆς ΠΜ III⁴, τὸ στοιχεῖον δὲ τοῦτο εἰσήχθη ἀναμφιβόλως εἰς Κρήτην ἐκ τῶν Κυκλάδων, ὧν ἡ ἐπίδρασις ἐπὶ τὴν νῆσον κυρίως εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐξασκεῖται. Εἰς τὰς Κυκλάδας δ' ἡ σπείρα βλέπομεν ὅτι ἔχει ἀναπτυχθῆ ἐντελῶς ἤδη εἰς τὰ πρωιμώτατα Κυκλαδικὰ ἀγγεῖα. Εἶναι δὲ σημειώσεως ἄξιον ὅτι ἡ σπείρα ἐκ τῆς ΠΜ ἐποχῆς τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ἐπιζῆ ἀναλλοίωτος ἐν τῷ ἀρχικῶς λευκῷ αὐτῆς χρώματι, σπανίως εἰκονιζομένη ἐρυθρὰ ἢ μέλαινα⁵. Ἐννοεῖται ὅτι τὰ παλαιότερα ταῦτα διακοσμητικὰ στοιχεῖα ἀποσυντιθέμενα καὶ ἐλευθερούμενα νῦν ἀπὸ τὸ παλαιὸν τῶν περιβάλλον εἰσέρχονται εἰς τὴν διακόσμησιν ὑπὸ ἐντελῶς νέας συνθήκας, ὥστε εἰς τὸ ἡμέτερον ἀγγεῖον, ὡς καὶ εἰς τὸ ἐκ Κνωσοῦ, ἡ σειρὰ τῆς συνεχοῦς ἢ τρεχοῦσης σπείρας κατέχει πλέον τὸν κυριώτερον ῥόλον τῆς διακοσμήσεως τοῦ ἀγγείου,

¹ Ἴδε J.H.S. 1903 σελ. 177 καὶ Evans Palace εἰκ. 192a σελ. 257.

² Ἴδε Fyfe, Painted plaster decor. at Knossos, Journ. of the Royal Inst. of Br. Architects πίν. X ἀριθ. 4, σελ. 116, σελ. 109 εἰκ. 2.

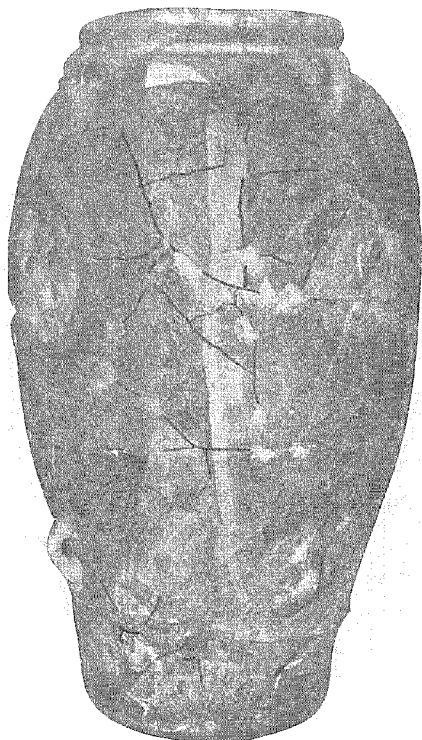
³ Palace 1. σελ. 265.

⁴ Evans Palace, 1, σελ. 112.

⁵ Πρβλ. Mackenzie J.H.S. 1906 σελ. 259.

καταλαμβάνουσα τὴν θέσιν ἣν εἰς ἄλλο ὄμοιον ἀγγεῖον (J.H.S. XXIII σελ. 178 εἰκ. 5 καὶ Palace σελ. 255 εἰκ. 191 (τὸ μέγα ἐν τῷ μέσῳ) κατέχει ὁ κλάδος φυτοῦ πέραξ τῆς γαστροῦς¹.

Ἐν Κνωσῷ, ὅπου τὰ στρώματα ἦσαν ἀδιατάρακτα, τὰ ἐν λόγῳ ἀγγεῖα εὐρέθησαν ἀμέσως ὑπεράνω τοῦ στρώματος τῶν Καμαραϊκῶν (MM II), ἢτοι ἀνάγονται εἰς τὴν MM IIb ἐποχὴν. Ἐκεῖ ἐπομένως δεόν νὰ ἀναγάγωμεν καὶ τὸ ὄμοιον ἀγγεῖον εἰκ. 6.

Εἰκ. 7. Πίθος MM IIIa.

3. Πίθοι. Εἰκῶν 7 καὶ 8. Πολλῶν πίθων λείψανα εὐρέθησαν ἐντὸς τῆς οἰκίας (τουλάχιστον ἐπτὰ), τῶν πλείστων ὅμως εἶχον ἐξαφανισθῆ τὰ ὄστρακα πλὴν ὀλίγων τινῶν, σχεδὸν δ' ἐντελῶς δύναται νὰ ἀνασυγκροτηθῆ μόνος ὁ τῆς εἰκ. 7. Οὗτος εὐρέθη ἐντὸς τοῦ διαμερίσματος A, πεπτωκῶς κατὰ μῆκος τοῦ τοίχου (ὀλίγον βορειότερον τοῦ σημείου α, εἰκ. 2) μὲ τὸ στόμιον πρὸς Βορρᾶν. Ἐντὸς τοῦ δωματίου E ἀμέσως ὑπὸ τὸν μεταγενέστερον νεκρὸν ἦσαν ἐστρωμένα τὰ περισφζόμενα τεμάχια τοῦ πίθου εἰκ. 8, εἰς τρόπον ὥστε ἐνόμισα κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς εὐρέσεως ὅτι τὰ ὄστρακα εἶχον στρωθῆ ἐπίτηδες ὡς κοίτη τοῦ νεκροῦ. Μέρος ὀστράκων τοῦ αὐτοῦ πίθου καθὼς καὶ λείψανα ἐνὸς ἢ δύο ἄλλων εὐρέθησαν ἐντὸς τοῦ δωματίου Δ. Ἐντὸς τοῦ A καὶ παρὰ τὴν πρὸς τὸ Γ θύραν εὐρέθη ἀκέραιος ὁ

πυθμὴν ἐνὸς πίθου μὲ σχοινοειδῆ ἀνάγλυφον κόσμημα κατὰ τὴν περιφέρειαν (τοῦ εἴδους δηλ. τοῦ πίθου εἰκ. 8). Εὐρέθη εἰς ἐντελῶς ὀριζοντίαν θέσιν καὶ ἦσαν τόσον ἐπιμελῶς ἀποκεκομμένα τὰ τοιχώματα, ὡς εἰ εἶχε γίνεαι τοῦτο ἐπίτηδες². Ἐν τῷ δωματίῳ Γ θὰ εὐρέθησαν ἴσως ὄστρακα πίθων, ἀλλ' ἐν τῷ ἡμερολογίῳ μου ἔχω σημειώσει μόνον δύο στόμια πρὸχων ἐκ τοῦ μέρους τούτου.

¹ Πρὸβλ. καὶ Mackenzie J.H.S. 1906 σελ. 260.

² Πολλάκις θραυσμένον ἐνὸς πίθου μετεχειρίζοντο τὸν πυθμὸν του ὡς κάλυμμα ἄλλου πίθου, ὡς ἀνακοινοῖ μοι ὁ κ. Ξανθοῦδης.

Ὁ πίθος τῆς εἰκ. 7, ὑψηλὸς ἀναλόγως πρὸς τὴν διάμετρόν του, εἶναι ἐκ πηλοῦ ὑπολεύκου, ἐφ' οὗ διὰ καστανερόθρου χρώματος ἐξωγραφήθη κόσμημα ὡς ἐν μέγα καὶ παχὺ Ο, τὸ ὁποῖον καταλαμβάνει ἐντὸς αὐτοῦ ἀνὰ δύο ὑπαλλήλους λαβάς τοῦ ἀγγείου. Ἐν τῷ κέντρῳ δὲ τοῦ Ο μένει στρογγύλον σημεῖον ἄνευ χρώματος (φαίνεται ὀλίγον ἐν τῇ εἰκόνι ἀριστερά). Παρὰ τὸν πυθμένα περιέθεε τὸ ἀγγεῖον πλατεῖα ζώνη χρώματος ζωηροτέρου πωσ, σχεδὸν κεραμεοῦ. Ὑψος 0,75. Διαμ. ἔξωτ. χειλέων 0,29.

Ἐν τῇ εἰκόνι 8 εἰκονίζεται τὸ ἄνω ἥμισυ περίπου μεγάλου πίθου, ὅστις ἔφερε διακόσμησιν ἀναγλύφων ζωνῶν εὐθειῶν καὶ ὀφιοειδῶν μετ' ὀρθίων ἀυλακώσεων ἐγκεχαραγμένων ἐπὶ τῶν ζωνῶν. Εἶναι τὸ συνηθέστερον σχῆμα τῶν Μινωικῶν πίθων τῆς τελευταίας ἐποχῆς (ΥΜ), ὧν ὅμως μερικοὶ δύνανται νὰ ἀναχθοῦν εἰς τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς τρίτης ΜΜ ἐποχῆς (ΜΜ III β). Ἐκεῖ ὅπου προσεκολλήθησαν αἱ λαβαὶ τὸ ἀγγεῖον ἐκοσμήθη διὰ καστανομέλανος χρώματος μετὰ τὸν λεγόμενον *δι' ἐπιστάξεως* τρόπον, ἢ διὰ *καταλιβάδων* (trickle decoration). Εἰς σπόγγος δηλ. ἢ ἀπλοῦν ὄρακος ἐμβεβαπτισμένον εἰς τὸ χρῶμα ἐπιέζετο ἐπὶ τοῦ ἀγγείου καὶ τὸ χρῶμα κατέρρεε σχηματίζον ἀριθμὸν τινα ρεῖθρων (ὑψος σφζόμ. τοῦ πίθου 0,75, διαμ. 0,45).

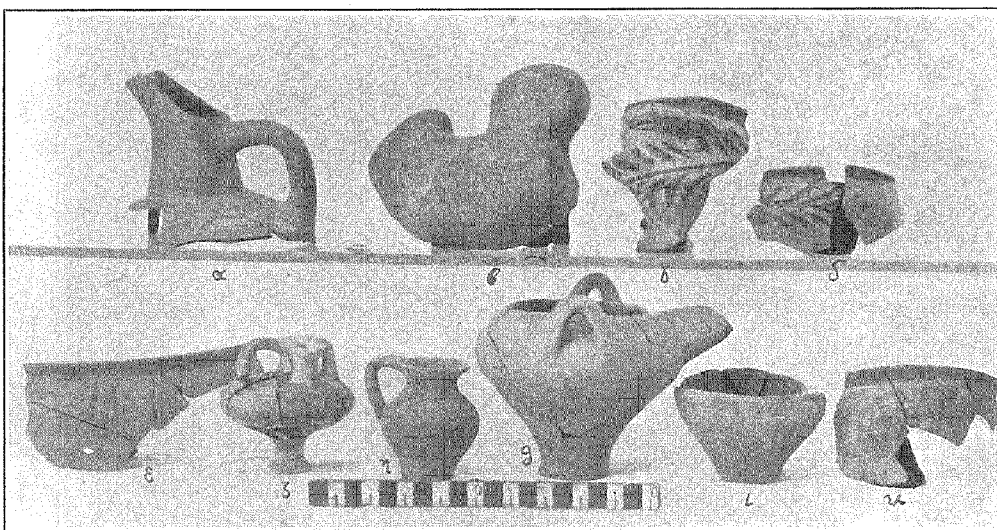
Εἰκ. 8. Πίθος ΜΜ III β.

Εὐρέθησαν καὶ δύο ἢ τριῶν ἔτι πίθων λείψανα συνηθεστάτου ΜΜ III σχήματος, ἐξ ὧν ὅμως οὐδεὶς συνεκροτήθη ἀρκετά, διότι ὅλων ἔλειπον τὰ τεμάχια. Οἱ πίθοι οὗτοι οὐδεμίαν φέρουν διακόσμησιν πλὴν τοῦ δι' ἐπιστάξεως κοσμήματος, ἔχουν δ' ἢ μίαν σειρὰν λαβῶν παρὰ τὰ χεῖλη, ἢ φέρουν συνηθέστερον καὶ δευτέραν πρὸς τῷ πυθμένι. Ἀκριβῶς ὅμοιοι καὶ ὡς πρὸς τὸ σχῆμα καὶ ὡς πρὸς τὴν δι' ἐπιστάξεως διακόσμησιν, εἶναι οἱ ἐν Φαιστῷ κατὰ χώραν εὐρισκόμενοι πίθοι ἐντὸς τῶν ἀποθηκῶν τοῦ ΜΜ ἀνακτόρου, τῶν ἀνακαλυφθεισῶν ὑπὸ τὸ μέγαρον τοῦ Ὑστερομινωικοῦ¹.

¹ Ἴδε Monum. Ant. XIV σελ. 117 (421) καὶ πίνακα II (κατὰ τὸ Estratto).

Πάντες οὔτοι οἱ πίθοι ἀνήκουσιν εἰς τὴν τρίτην Μεσομινωικὴν ἐποχὴν. Εἰς τὴν πρώτην αὐτῆς περιόδον δύναται, νομίζω, νὰ ἀναχθῆ ὁ πίθος τῆς εἰκ. 7, μὲ τὸ μέγα ἐλλειψοειδὲς καστανέρυθρον κόσμημα καὶ τὴν ἐρυθρωσπὴν ζώνην τοῦ πυθμένου. Τὰ δι' ἐπιστάξεως κεκοσμημένα ἀγγεῖα ἀνήκουσιν εἰς τὰ χονδροειδέστερα καὶ εὐτελέστερα σκεύη τῆς τρίτης ΜΜ ἐποχῆς¹. Τῆς ὑστάτης δὲ περιόδου (ΜΜ ΙΙβ) τῆς μεταβατικῆς πρὸς τὴν Ὑστερομινωικὴν Ι, εἶναι ὁ πίθος μὲ τὴν ἀνάγλυφον διακόσμησιν, ἔχων ὁμῶς καὶ τὰς ἐπιστάξεις.

4. *Μικρὰ ἀγγεῖα*. Ἡ καταστροφή τὴν ὁποῖαν ἐπροξένησαν εἰς τὰ στρώ-

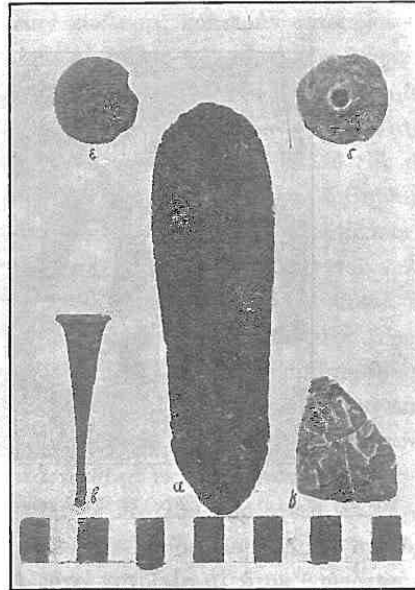
Εἰκὼν 9.

ματα τῆς οἰκίας οἱ χριστιανικοὶ τάφοι, διαφαίνεται κυρίως εἰς τὰ μικρὰ ἀγγεῖα, ἐξ ὧν δὲν ἦτο δυνατόν κανὲν σχεδὸν νὰ ἀνασυσταθῆ ἐξ ὀλοκλήρου, ἀν καὶ πλῆθος μέγα ὀστράκων ἐξεσκάφη. Λεῖψανα πολλὰ εὐρέθησαν ἰδίως ἀγγείων μαγειρικῆς χρήσεως, τῶν φερόντων καὶ τρεῖς μακροὺς πόδας (χυτρῶν), πολλὰ ἐκ τῶν ὁποίων εἶχον μεγάλως ὑποφέρει ἐκ τῆς μακροχρονίου ἐπὶ τοῦ πυρὸς χρήσεως, διότι ἦσαν μαῦρα καὶ εὐθραστα ἐκ τῆς πολλῆς καύσεως. Ταῦτα εὐρέθησαν ἰδίως εἰς τὸ δωμάτιον Β, δύναται δὲ νὰ ἀνήκωσι (τινὰ τουλάχιστον) καὶ εἰς τὴν Μεσομινωικὴν ἐποχὴν².

¹ Πρὸβλ. Evans Palace σελ. 571.

² Πρὸβλ. ὁμοία εὐρεθέντα σκεύη μαγειρικῆς χρήσεως ἐν Κνωσῷ Palace, σελ. 569, εἰκ. 414.

Τὰ ἄλλα μικρὰ σκεύη, ὅσα δύνανται νὰ χρονολογηθῶσιν, ἀνήκουν σχεδὸν ὅλα εἰς τὴν ΥΜ I ἐποχὴν. Ἐν τῇ εἰκόνι 9 ἐξελέγησαν μερικά ἀγγεῖα καὶ ὄστρακα χαρακτηριστικά. Τὸ ἐν τῷ μέσῳ μικρὸν ἀγγεῖον θ (ὑψος 0,11, διάμ. στομ. 0,08) μετὰ προχοῆς εἶναι ἐκ λευκοῦ πηλοῦ ἄνευ οὐδεμιᾶς διακοσμῆσεως. Τὴν πρώτην του τυπικὴν ἐμφάνισιν ἔχει εἰς τὰς πρώτας φάσεις τῆς ΜΜ ἐποχῆς¹, διατηρεῖται δὲ καὶ κατὰ τὴν Ὑστερομινωικὴν. Ἐπειδὴ, παρ' ὄλην τὴν ἀναστάτωσιν τῶν στρωμάτων, εὗρέθη ὁμοῦ μετὰ τοῦ πίθου εἰκ. 7, νομίζω ὅτι εἶναι Μεσομινωικὸν ΙΙΙ. Τὰ ἀγγεῖα η καὶ ι εἶναι κοινὰ τῆς ΥΜ ἐποχῆς, καθὼς καὶ τὰ τεμάχια ἐκ μονώτων κυάθων γ, δ, ε, χαρακτηριστικὰ τῆς ΥΜ I περιόδου. Τὸ γ καὶ δ φέρουν δι' ἐρυθροῦ χρώματος κλάδον, τὸ ε διὰ τοῦ αὐτοῦ χρώματος ἔφερον ἀνὰ τρία φυλλοειδῆ κοσμήματα, καὶ μεταξύ αὐτῶν κρεμαμένους ὄρμους (festoons). Τὸ ὄστρακον κ ἐξ ὁμοίου κυπέλλου εἶναι ὀλίγον τι ἀσύνηθες, διότι ἀποτελεῖται ἐξ ἐλαφροῦ κιτρινοτέφρου πηλοῦ ὡς καπνισμένου, ἔφερε δ' ὡς φαίνεται σειρὰν φυλλοειδῶν κοσμημάτων γεμάτων ἀπὸ τεμνομένης γραμμᾶς. Δύο ἢ τρία τῆς αὐτῆς τέχνης ἀγγεῖα γνωρίζω ἀκόμη ἐν τῷ Μουσεῖῳ Ἡρακλείου, ἰδίως ἐν ἐκ τῆς Ἁγίας Τριάδος (ἀδημοσίευτον). Εἶναι κυλινδρική πυξίς ἢ χυτροειδὲς ἀγγεῖον, ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἀκριβῶς πηλοῦ καὶ φέρον διὰ τοῦ αὐτοῦ μαύρου ἀλαμποῦς χρώματος ὡς κύριον κόσμημα γραμμὰς διασταυρουμένης κατὰ ῥόμβους (ἀριθ. εὔρετ. 3008). Τὸ α τέλος εἶναι τὸ ἄνω μέρος συνήθους ΥΜ I προχοῆς.

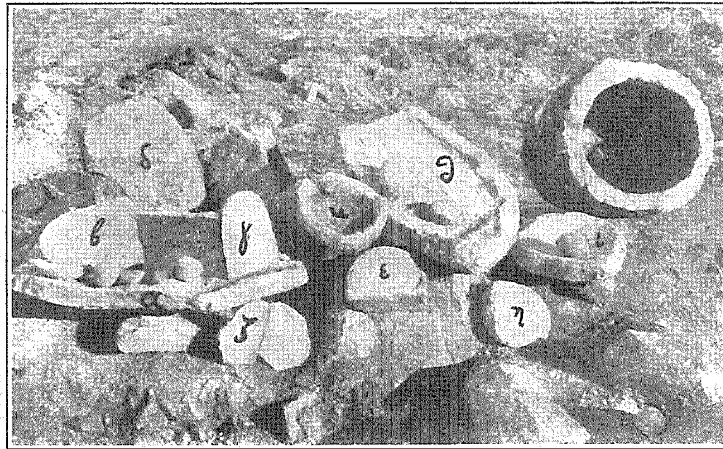
Εἰκὼν 10.

Μοναδικὸν ὑπῆρξε τὸ ὄστρακον γ τῆς εἰκ. 10, εὗρεθὲν εἰς τὸ μικρὸν διαμέρισμα β₂ τοῦ δωματίου Β (εἰκ. 2). Εἶναι ἐξ ἀγγείου «barbotine», ἐπίτηδες δηλ. κατεσκευασμένου μὲ ἀνώμαλον τὴν ἐπιφάνειαν, ἐκ κιτρίνου πηλοῦ. Ὅμοιον τὴν τέχνην ἀγγεῖον, ἵνα ἐκ πολλῶν ἀναφέρωμεν ἐν παράδειγμα, ἴδε ἐν Palace I, σελ. 181, εἰκ. 129α. Ἡ τεχνοτροπία αὐτῆ τῶν «barbotine» ἀγγείων ἐμφανίζεται εἰς τὸ τέλος τῆς πρώτης ΜΜ ἐποχῆς καὶ διαρκεῖ ἐπὶ τινα χρόνον κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς

¹ Ἴδε Palace σελ. 579, ὁμοία δ' ἀγγεῖα ἐν εἰκόνι 403 Ε καὶ 421 ἀριθ. 4.

δευτέρας (MM I6 - MM IIα, ἴδε Evans Palace I, σελ. 239). Προκειμένου περὶ ἀγγείων μεμονωμένων ἐκ τοῦ ῥυθμοῦ μόνον δὲν δύναται τις νὰ διαγνώσῃ πάντοτε τὴν ἐποχὴν μετ' ἀσφαλείας.

5. *Λίθινα*. Πλὴν τῶν πηλίνων εὐρέθησαν καὶ ἀρκετὰ λίθινα σκεύη ἐντὸς τῆς οἰκίας, ὧν τὰ κυριώτερα εὐρίσκονται ἐν εἰκ. 11. Πάντα σχεδὸν εὐρέθησαν ἐντὸς τῶν προχείρων ξηροτοιχῶν οἵτινες ἐσχημάτιζον τὰς πλευρὰς τῶν χριστιανικῶν τάφων. Τὰ β, γ, δ, ε, εἶναι ἀκόνας καὶ τριπτήρες πάντα κατασκευασμένα ἐκ χονδροκόκκου ψαμμολίθου, εὐρέθησαν δὲ (ὁμοῦ μετὰ τῶν εἰκονιζομένων χαλίκων

Εἰκ. 11. Τινὰ τῶν λιθίνων σκευῶν τῆς οἰκίας.

τριπτήρων) κατὰ τὸ πλεῖστον ἐντὸς τοῦ διαμερίσματος Β καὶ ὀλίγα ἐντὸς τοῦ Ε. Τὰ α, θ, ι εἶναι λίθινα ἀβαθεῖς λεκάναι, αἱ πρῶται πολὺ μεγάλαι (θὰ εἶχον διάμετρον 0,60-0,70 ἄν ἐσφύζοντο ἀκέραιαι). Τὰ χεῖλη κατὰ τὴν περιφέρειαν μόνον ὑπανεγείρονται, ὁ δὲ λίθος ἐξωτερικῶς δὲν εἶχεν ἐπιμελῶς πελεκηθῆ. Ἐντὸς τῶν λεκανῶν αὐτῶν ἐτοποθέτησα μερικὸς ἐκ τῶν εὐρεθέντων ποταμίων ἢ θαλασσίων χαλίκων, στρογγύλων ἢ ἐπιμήκων, ὧν τινες, ἐν ᾧ ἦσαν ἀρχικῶς σφαιρικοὶ ἐκ τῆς πολλῆς χρήσεως κατήντησαν ἐντελῶς πλακωτοί. Ὅμοιοι χάλικες εὐρίσκονται πανταχοῦ τῶν Μινωικῶν ἀνασκαφῶν. Ἐχρησίμευον, φυσικά, ὡς καὶ αἱ εὐρεῖαι ἀβαθεῖς λεκάναι, ἵνα τρίβωσι καὶ συντρίβωσι διαφόρους καρποὺς πρὸς οἰκιακὰς χρείας (πολλάκις λ. χ. ἔχω ἴδει δι' ἐνὸς ὁμοίου χάλικος γυναῖκας νὰ συντρίβωσιν ἐλαίας, ἅς ἀνὰ πολλὰς τοποθετοῦσιν ἐπὶ μιᾶς πλακός, εἶτα δὲ τύπτουσι ταχέως ἀνὰ μίαν ἀπαξ καὶ τοποθετοῦντες ἐντὸς πίθων μετὰ ὀριγάνου καὶ ἄλατος κατασκευάζουσι τὰς φαγασίμους «τσακιστὲς ἐλήες»). Τὸ κ εἶναι μία μικρὰ (διάμ. 0,15) ἀλλὰ κάπως

βαθυτέρα πύελος, λ δὲ εἶναι μέγας λίθος (μῆκ. 0,30, διάμ. 0,25) διάτρητος, τῆς ὀπῆς στενουμένης ὀλίγον πρὸς τὰ κάτω. Τὰ ζ καὶ η τέλος εἶναι δύο δίσκοι λίθινοι ἐπιμελῶς λειανθέντες, ὧν εὐρέθησαν καὶ ἄλλοι ¹.

6. *Μετάλλινα* σκεύη δὲν εὐρέθησαν ἢ τὰ α καὶ β τῆς εἰκ. 10. Τὸ β εἶναι τὸ ἥμισυ χαλκῆς «τριχολαβίδος» (ἡδύνατο ὅμως καὶ πρὸς διευθέτησιν τῆς ἅπτρας τοῦ λύχνου νὰ χρησιμοποιηῖται, μάλιστα ὅταν εἶναι μειζόνων πως διαστάσεων), διασφῶζον μῆκος 0,065. Τὸ α εἶναι χαλκοῦν μαχαίριον διασφῶζον καὶ τοὺς τρεῖς ἤλους τῆς λαβῆς, πλατυνόμενον δὲ πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἀντὶ αἰχμῆς καταλήγον εἰς ἀμβλὺ τόξον ἢ μᾶλλον εἰς ἐντελῆ περιφέρειαν κυκλικήν, κοπτεράν ὅπως καὶ αἱ δύο πλευραὶ. Τὸ ἔλασμα εἶναι λεπτόν, μὴ ἔχον τὸ πάχος τῶν αἰχμηρῶν ἐγχειριδίων. Μῆκος 0,14. Τοιούτων ἐργαλείων ἐξ ἔχουσιν εὐρεθῆ ἐν τῷ ΥΜ κοιμητηρίῳ τῆς Τζαφῆρ - Παπούρας ², ἐν δὲ καὶ ἐν τῷ τάφῳ «τῶν διπλῶν πελέκεων» ³. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦσαν ἀκόμη μερικὰ τοιαῦτα ἐργαλεῖα γνωστὰ καὶ ὁ Sir A. Evans εἶχεν ἐκφράσει τὴν γνώμην ὅτι ταῦτα ἦσαν ξυράφια ⁴, ὅπως ἤδη ὁ Sophus Müller εἶχεν ἐκφράσει ὁμοίαν εἰκασίαν ⁵ περὶ τοιούτου ἐργαλείου ὃ ὁ Schliemann ἐλέγετο εὐρὼν ἐν Μυκῆναις, διότι ὑπάρχει ὁμοιότης τις πρὸς «ξυράφια» τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος τῆς Εὐρώπης ⁶. Τὸ αὐτὸ δ' ὑποστηρίζει καὶ ὁ de Ridder, *Catal. d. bronz. de la soc. archéol.* σελ. 100. Νομίζω ὅμως ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ξυραφίων, ἴσως δὲ δὲν πιστεύει τοῦτο σήμερον οὐδ' ὁ Sir A. Evans. Τοιαῦτα ἐργαλεῖα ἔχουσιν εὐρεθῆ τῶρα πλεῖστα ἐξ ὅλων τῶν περιόδων, ἀπὸ τῆς Πρωτομινωικῆς ἐντὸς τῶν θολωτῶν τάφων τῆς Μεσαράς μέχρι τῆς τελευταίας Ὑστερομινωικῆς καὶ Ὑστερομυκηναϊκῆς. Εἶναι μοι γνωστὰ τοιαῦτα ἐκ Πλατάνου Μεσαράς ⁷. Ἀπὸ τὸ Πορτί ⁸, ἀπὸ τὴν Κουμάσαν ⁹. Ἐπ' ἴσης ἐκ Μόχλου προέρχεται ἐν μέγα εὐρύ ¹⁰, ὅπερ ὁ Seager χαρακτηρίζει ὡς «περιεργον λεπίδα μαχαίριου» σχεδὸν

¹ Πρβλ. ἀνάλογα λίθινα σκεύη ἐκ τοῦ ἀνακτόρου τῆς Φαιστοῦ ἐν *Monum. Ant. XIV 1905*, σελ. 475 - 6 εἰκ. 84.

² Evans, *The Prehistoric tombs of Knossos* (ἐκ τῆς *Archaeologia* τόμ. LIX).

³ *The tomb of the double axes κλπ. εἰκ. 53* (ἐκ τῆς *Archaeologia* τόμ. LXV).

⁴ *Preh. tombs of Knossos κλπ. σελ. 117*, πρβλ. εἰκ. 78. Ἐπαναλαμβάνει τὴν εἰκασίαν ἐν *Tomb of double axes* σελ. 58 ἀριθ. 2c καὶ εἰκ. 53.

⁵ *Ursprung und erste Entwicklung der Europ. Bronzekultur* σελ. 9, εἰκ. 23.

⁶ Ὁμοιον π. χ. ἀναφέρει ὁ Paribeni ἐν *Monum. Ant. Linc. XIV, 1905* σελ. 33 - 4 (estratto) ἢ 705 - 6 ἐκ *Pantalica* (Σικελίας), τῆς δευτέρας Σικελικῆς περιόδου. (Ἡ δευτέρα Σικελικὴ περίοδος ἀνήκει εἰς τὸν χαλκόν. Ἡ πρώτη Σικελικὴ ἀνήκει εἰς τὴν λιθοχαλκῆν ἐποχὴν, ἡ δὲ καλουμένη Σικανικὴ εἶναι νεολιθικὴ, ὡς ὠρίσε πρῶτος τὰς ἐποχὰς ὁ Orsi. *Idie Fimmen, Die Kr. Myk. Kultur* σελ. 108 ἐξ., ἰδίως 110).

⁷ Ξανθοῦδιδου - Droop *The waulted tombs of Messara* πίν. LVI ἀριθ. 1906, πρὸς δ' ἔτι οἱ ἀριθμοὶ εὐρετ. 1936, 1937 καὶ ἄλλα ἀκόμη.

⁸ *E. ἀ. πίν. 39*, ἀριθ. 1434.

⁹ *E. ἀ. πίν. 24* ἀριθ. 1196 καὶ ἄλλα ἀκόμη.

¹⁰ Seager, *Explor. in the Island of Mochlos*, σελ. 49, εἰκ. 45, ἀριθ. εὐρετ. 1548.

ὄφειδοῦς σχήματος (μῆκ. 15,5 ἐκ.). Ἐκ τῶν Γουρνιῶν ἔχομεν μίαν σειρὰν τῶν «φυλλοσχημῶν» τούτων μαχαιρίων¹, ἣτις παριστᾷ καὶ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἄκρου ἀπὸ ἀμβλείας αἰχμῆς εἰς βαθμηδὸν ἀμβλυτέραν μέχρις οὗ καταπτήση εἰς κυκλικὴν περιφέρειαν. Ἐχομεν ἐπ' ἴσης τὰ προμνημονευθέντα ἐκ τῶν τάφων παρὰ τὴν Κνωσόν, ἐν ἐκ Ζάκρου (Hogarth BSA VII σελ. 135 εἰκ. 46) ὡς καὶ ἐξ Ἁγίας Τριάδος ἐν². Ἐκτὸς τῆς Κρήτης ἔχομεν τοιαῦτα 2 ἐκ Μυκηναίων, τρία ἐξ Ἀμοργοῦ³, ἐν ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ Βαφειοῦ μὲ τὸ ἄκρον ἀμβλύτατον κυκλικόν⁴. Ἀναφέρονται δὲ καὶ ἐξ Ἰαλύσου τῆς Ρόδου τοιαῦτα⁵ καὶ θὰ ὑπάρχουν ἴσως καὶ ἄλλα ἀκόμη.

Οὕτω λοιπὸν βλέπομεν ὅτι ἀπὸ τῆς Πρωτομινωικῆς μέχρι τῆς τελευταίας Ὑστερομινωικῆς ἐποχῆς συναντῶνται τὰ ἐργαλεῖα ταῦτα, διαφέροντα μόνον ὀλίγον κατὰ τὴν μεγαλυτέραν ἢ μικροτέραν ἀμβλύτητα τοῦ κάτω ἄκρου. Εἶναι πάντα ἐκ λεπτοῦ ἐλάσματος καὶ οὐδέποτε σχηματίζουσιν ἐξόγκωσιν ῥάχεως κατὰ τὸ μέσον. Τινὰ μάλιστα ἔχουσι χαρακτηριστικὸν σχῆμα γλωσσοειδές⁶, ἥτοι πλατύνονται κατὰ τὸ ἄκρον καὶ εἶναι στενωτέρα κατὰ τὸ μέσον, ὥστε ἡ ἀμφίστομος αὐτῶν λεπίς σχηματίζει ἀμφίκουλον σχῆμα. Νομίζω ὅτι ἂν ἐπρόκειτο περὶ ξυραφίων τοιοῦτον σχῆμα εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐδίδοτο εἰς αὐτά. Τὰ γνωστὰ Μυκηναϊκὰ καὶ Μινωικὰ ξυράφια, ἅτινα συχνότατα εὐρίσκονται ὁμοῦ μετὰ κατόπτρων (περᾶγμα ἔχον μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ιδιότητός των) διακρίνονται οὐ μόνον διὰ τὸ χαρακτηριστικὸν σχῆμά των, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ βάρος, ὅπερ φαίνεται εἶχεν ἰδιάζουσαν σημασίαν διὰ τὴν καλὴν διεξαγωγὴν τοῦ ξυρίσματος. Τὸ βάρος δὲ τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι κατὰ τὸ ἀπέναντι τῆς κόψεως πλευρὸν ἔχουσι πάχος, ὡς ἀκριβῶς καὶ τὰ σημερινὰ ξυράφια, διότι τοῦτο εὐκολύνει τὸ διαρκές τρόχισμα. Νομίζω λοιπὸν ὅτι τὰ παρόντα «φυλλόσχημα» ἐργαλεῖα εἶναι ἀπλῶς μαχαίρια, ὄχι πολεμικῆς γενικῶς χρήσεως, ὡς τὰ αἰχμηρά, ἀλλ' οἰκιακῆς καὶ ὑπηρετικῆς. Γνωρίζω ἐκ πείρας (νομίζω μάλιστα ὅτι ἔχω ἴδει ἀναλόγου χρήσεως σκευὴ εἰς χεῖρας τῶν τσαρουχάδων τῆς Ἡπείρου) ὅτι ἐν δέρμα λ. χ. τοποθετημένον ἐπὶ σανίδος δύναται πολὺ καλύτερον νὰ κοπῆ, καὶ μάλιστα καὶ κυκλικῶς διὰ πίεσεως ἀπλῆς τοῦ ἀμβλέος τούτου μαχαιρίου στηριζομένου καθέτως ἐπὶ τοῦ δέρματος, ἐν ᾧ ταυτοχρόνως δίδεται εἰς αὐτὸ ἡ κατάλληλος στροφὴ καὶ κινήσις πρὸς τὰ πλάγια. Ἐπ' ἴσης διὰ τὴν ἐκδορὰν ζῶων εἶναι πολὺ καταλληλότερον τοῦ αἰχμη-

¹ Gournia σελ. 34, πίν. 4 ἀριθ. 56 - 59.

² Ἴδε Paribeni Mon. Ant. XVI σ. 705, εἰκ. 15.

³ Ἴδε Τσοῦνταν ΑΕ 1898 σελ. 190.

⁴ Ἐφ. 1889 πίν. 8, 7 καὶ σελ. 157.

⁵ Ἴδε Paribeni ε. ἀ.

⁶ Ἴδε ἰδίως τὸ ἐν Gournia ε. ἀ. πίν. 4 ἀριθ. 59.

ροῦ τὸ ἀμβλύ, ἀλλὰ κοπτερὸν μαχαίριον ὅπως εἶναι τὰ τοῦ ἐν λόγῳ σχήματος. Εἶδομεν ὅτι τὰ μαχαίρια ἀπαντῶσι καὶ κατὰ τὴν Πρωτομινωικὴν ἐποχὴν, ὁπότε εἶναι ζήτημα ἂν ἐξυρίζοντο οἱ ἄνθρωποι. Πρὸς τὰ ἐντὸς τῶν θολοτῶν ΠΜ τάφων εὐρεθέντα εἰδώλια εἰκονίζοντα «σφηνοπάγωνας», ἂν καὶ ὑπετέθη ὅτι ταῦτα δυνατὸν νὰ ἦσαν θρησκευτικῆς μόνον χρήσεως¹.

Ἐξέλιξις χημικῆ ξυσμμάτων τοῦ μαχαίριου γενομένη εὐγενῶς κατ' αἰτησίν μου ὑπὸ τοῦ γυναικαδέλφου μου κ. Κίμωνος Μ. Εὐαγγελίδου χημικοῦ, ὑπηρετοῦντος τότε παρὰ τῷ καθηγητῇ κ. Ζέγγελη εἰς τὰ ἐργαστήρια τοῦ Πανεπιστημίου, ἀπέδειξε:

Χαλκὸν	Cu	88,246
Κασσιτέρου	Sn	11,754
Ἄρσενικοῦ As ἕχνη.			

Ἦτοι ἡ ἀναλογία χαλκοῦ καὶ κασσιτέρου εἶναι ἡ αὐτὴ περιῆτου πρὸς τὴν τοῦ ὁμοίου ἐξ Ἄμοργου μαχαίριου (Τσοῦντας ΑΕ 1898 σελ. 190), ὅπερ περιείχε 12,85 % κασσιτέρου. (Ἀνάλυσις Χρηστομάνου).

Ἄμφοτερά τὰ δύο μέταλλα ὄργανα ἀνεκαλύφθησαν ἐντὸς τοῦ δωματίου Ε εἰς τὸ βαθύτατον στρώμα, σχεδὸν ἐπὶ τοῦ παρθένου ἐδάφους. Ἐπειδὴ ἐντὸς τοῦ Ε εἰς μόνος νεκρὸς εἶχε ταφῆ ἐπιπολῆς καὶ τὰ στρώματα δὲν ἦσαν τοσοῦτον τεταραγμένα ὡς ἐν τῇ λοιπῇ οἰκίᾳ, δικαιούμεθα, νομίζω διὰ στρωματογραφικὸν λόγον νὰ καταλέξωμεν τὰ ἀντικείμενα ταῦτα μετὰξὺ τῶν παλαιότερων τῆς οἰκίας, ἥτοι εἰς τὴν ΜΜ II ἐποχὴν.

7. *Ἄλλα μικρὰ εὐρήματα.* Ἐν εἰκόνι 10 δ, παριστάνεται μικρὸν πήλινον σφονδύλιον διάτρητον, ἔχον ἀκριβῶς τὸ σχῆμα τῶν καταδικαστικῶν ψήφων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Διάμ. 0,30. Εὐρέθη εἰς τὰ βαθύτερα στρώματα τοῦ Α παρὰ τὴν ἐξωτερικὴν θύραν. Τὸ ἐν εἰκ. 10 ε εἶναι τεμάχιον πηλίνου ὀστράκου ἐπιμελῶς ἐστρογγυλευμένον, φέρον μίαν μικρὰν ἀπόκρουσιν, τὸ ὁποῖον ὁ εὐρὼν ἐργάτης ἐχαρακτήρισεν εἰρωνικῶς ὡς «πήλινο κατρίνι» (= νόμισμα). Φαίνεται ὅτι εἶναι πῶμα ἀγγείου, τὸ ὁποῖον πληροῦμενον οἴνου ἢ ἐλαίου ἐπρόκειτο εἶτα νὰ σφραγισθῇ, ὡς μᾶς διδάσκουσιν ὅμοια εὐρήματα τῶν Ἄγγλων ἐν τῷ Μενελαίῳ τῆς Σπάρτης.² Ἐτίθετο δηλ. ἐπὶ τοῦ στομίου τὸ στρογγύλον ὄστρακον κατὰ πρῶτον, ἵνα μὴ εἰσχωρῆ ἐντὸς τοῦ ἀγγείου ὁ σφραγιστικὸς πηλός. Ἐπὶ τοῦ ὀστράκου ἐτίθεντο εἶτα φύλλα (ἀμπέλου κυρίως) καὶ εἶτα ὁ πηλός, ὅστις προσεδένετο καὶ ἐσφραγιζετο. Ἐν Μυκηναϊκῇ οἰκίᾳ τοῦ Μενελαίου εὐρέθη τοιοῦτον ὄστρακον συγκρατούμενον ἔτι ἐπὶ τοῦ πηλοῦ. Εὐρέθη καὶ τοῦτο τὸ ὄστρακον εἰς τὰ βαθύ-

¹ Ξανθοῦδίδου Waulted tombs σελ. 24 - 25, Evans Palace I, σελ. 84.

² Dawkins, BSA XVI, 1909 - 10 σελ. 10.

τερα στρώματα του Α και θά επέτρεπε το αξιόλογον συμπέρασμα ότι ήδη από της ΜΜ εποχής διενηργείτο ή τοιαύτη προσεκτική σφράγιση των άγγείων (προφανώς δι' έμπορικούς σκοπούς), αν τα στρώματα του Α δεν είχαν ταραχθῆ μέχρι του βάθους υπό των χριστιανικών ταφών.

Έν τῷ διαμερίσματι Α εὑρέθησαν εἰς τὰ βαθέα στρώματα καὶ δύο χάλικες θαλάσσιοι έντελῶς σφαιρικοῦ σχήματος, οἱ ὅποιοι προφανῶς δὲν ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς τριπτῆρες (τοὺς τριπτῆρας ἀμέσως ἀνεγνώριζον οἱ ἐργάται, ἐν ᾧ τοὺς παρόντας ἀπεκάλουν «βόλια»). Δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἦσαν βάρη, πρῶγμα τὸ ὁποῖον ἤθελε καταδείξει ἡ ζύγισις των καὶ σύγκρισις τοῦ βάρους πρὸς ἄλλα γνωστά τοῦ Μινωικοῦ μετρικοῦ συστήματος. Δυστυχῶς τὰ δύο ταῦτα ἀντικείμενα κατὰ τὴν περισυλλογὴν τῶν εὑρημάτων εἶχον ἐξαφανισθῆ, ἀφαιρεθέντα προφανῶς ὑπὸ τῶν ἐργατῶν λόγῳ τοῦ κανονικοῦ των σχήματος.

Τέλος ἐν τῇ εἰκόνι 96 εἰκονίζεται λίθινον τεμάχιον ἐκ σταλακτίτου ἢ ἐξ ἄλλου κροκάλου προερχόμενον, τὸ ὁποῖον ἐκ φύσεως ἔχει τὸ σχῆμα τὸ ὁποῖον βλέπομεν ἐν τῇ εἰκόνι. (Μῆκ. 0,14, ὕψος 0,12). Κάτω δεξιὰ εἶχε μίαν παραφυάδα παλαιόθεν ἀποκοπεῖσαν. Δὲν νομίζω ἀπίθανον νὰ εἶναι φετιχιστικὸν τι ὁμοίωμα. Τὸ σχῆμά του ὁμοιάζει πτηνὸν (περιστερὰν (;) ἐπαύζουσαν ἢς γνωστὴ ἢ σχέσις πρὸς τὴν Μινωικὴν θρησκείαν). Εὑρέθη καὶ τοῦτο ἐν τοῖς βαθυτέροις στρώμασι τοῦ Α, ἐκεῖ ἀκριβῶς ὅπου ἦσαν ἀνεσκαμμένα τὰ στρώματα ἔνεκα τῶν τάφων. Ἡ παρουσία του ἐν τῇ οἰκίᾳ εἶναι, νομίζω, δύσκολον νὰ θεωρηθῆ τυχαία, ἀλλ' ἐλλειπούσης πάσης ἄλλης ἐνδειξεως ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς εὑρέσεώς του καὶ συσχετίσεως πρὸς ἄλλα περίεξ σχετικὰ ἀντικείμενα ἢ σκεύη, δὲν μοῦ ἐπιτρέπει παρὰ νὰ ἐκφέρω τὴν ἀπλὴν εἰκασίαν μήπως ἦτο φετιχιστικὸν ὁμοίωμα ἐκ φυσικοῦ βράχου, ὅπως τὰ ἀνάλογα ἀνθρωπόσχημα ἐκ τῆς «οἰκίας μὲ τὰ φετιχιστικὰ εἶδωλα» («Μικρὸν ἀνάκτορον», ἐν Κνωσῶ) περὶ ἧς ἶδε τὴν ἔκθεσιν τοῦ Sis A. Evans ἐν B.S.A. XI σελ. 8 ἐξ. καὶ εἰκ. 4.

ΑΛΛΑ ΤΙΝΑ ΓΕΝΙΚΑ. ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑΙ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τροφῶν λείψανα εὑρέθησαν ἐντὸς τῆς οἰκίας εἰς τὸ Α παρὰ τὴν θύραν ὁδοῦς προδάτου κατὰ τὴν περυσινὴν ἀνασκαφήν, κατὰ δὲ τὴν ἐφεταινὴν σιαγὸν ἀρνίου. Πέρυσιν ἐνόμιζον ὅτι ὁ τοῖχος τοῦ Α ὁ δηλούμενος διὰ διακεκομμένων γραμμῶν ἦτο ἀρχαῖος, τὸ δὲ δυτικὸν διαμερίσμα τοῦ Α ἐνόμιζον ἄθικτον ὑπὸ τῶν τάφων. Ἐφέτος ὁμως, ἐξακριβωθέντος ὅτι καὶ ὑπὸ τὸν τοῖχον αὐτὸν καὶ ἐν τῷ δυτικῷ διαμερίσματι ὑπῆρχον τάφοι, δὲν εἴμεθα βέβαιοι ὅτι τὰ εὑρεθέντα κατάλοιπα τροφῶν εἶναι Μινωικῆς ἐποχῆς. Ἡ σιαγὸν τοῦ ἀρνίου εὑρέθη ὀλίγα μόνον ἑκατοστόμετρα ἄνωθεν τοῦ σκελετοῦ ἐνὸς χριστιανοῦ. Λείψανον ἴσως τροφῆς εἶναι καὶ

τὸ ἕτερον τῶν καλυμμάτων εὐμεγέθους διθύρου ὄστρέου εὐρεθὲν εἰς τὸ διαμέρισμα Β.

Ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν τῆς κτίσεως τῆς οἰκίας, δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν ταύτην ἐκ τῶν κινητῶν εὐρημάτων. Ἐξαιρουμένου τοῦ μοναδικοῦ ὄστράκου «barbotine», τὸ ὁποῖον, νομίζω, δὲν πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, τὰ ὑπόλοιπα ἀρχαιότερα εὐρήματα ὑποδεικνύουσιν ὡς πρῶτον κατοικηθεῖσαν τὴν οἰκίαν κατὰ τὴν ΜΜ ΙΙ ἐποχὴν καὶ δὴ περὶ τὸ τέλος ταύτης. Ἡ δευτέρα ΜΜ ἐποχὴ τίθεται μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1900 - 1700 π. Χ. κατὰ τοὺς τελευταίους ὑπολογισμοὺς τοῦ Sir A. Evans (Palace, 1, σελ. 202 καὶ 315).

Τὸ τελευταῖον χρονικὸν ὄριον, καθ' ὃ ἡ οἰκία κατωκεῖτο εἶναι ἡ ΥΜΙ ἐποχὴ ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν μικρῶν ἀγγείων καὶ ὄστράκων. Πίθος οὐδεὶς ἀνευρέθη τῆς ἐποχῆς ταύτης, εἶναι δὲ καὶ τοῦτο σημεῖον ὅτι ἐνωρὶς κατὰ τὴν ΥΜΙ ἐποχὴν ἔπαυσε κατοικουμένη ἡ οἰκία, διότι παρατηρεῖται ὅτι καὶ τότε ὅπως καὶ σήμερον οἱ πίθοι διατηροῦνται ἐπὶ πολλὰς γενεὰς ἐντὸς τῶν οἰκιῶν. Εἰς σημερινὰς οἰκίας τῆς Κρήτης βλέπει τις πολλάκις Ἐνετικὸς καὶ Βυζαντινὸς ἀκόμη πίθους. Τὸ φαινόμενον τοῦτο παρατηρήθη καὶ εἰς ἀρχαίας οἰκίας, ὅπου οἱ πίθοι εἶναι παλαιότεροι τῶν μικρῶν ἀγγείων. Ὅπως δὴποτε ὅμως, ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ οἰκία τοῦ Κουσὲ κατωκεῖτο ἐπὶ μακρότερον τῆς ΥΜΙ ἐποχῆς διάστημα, ἔπρεπε νὰ εὐρεθῇ καὶ τις πίθος τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ἡ ΥΜΙ ἐποχὴ ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ ἔτους 1580 π. Χ. Ἄν λοιπὸν παραδεχθῶμεν ὅτι ἐκτίσθη μὲν ἡ οἰκία κατὰ τὴν προκεχωρημένην ἤδη ΜΜ ΙΙ ἐποχὴν (ἀφ' οὗ ΜΜ ΙΙ προκεχωρημένης ἐποχῆς ἀγγεῖα εὐρέθησαν τὰ ἀρχαιότερα), δώσωμεν δ' εἰς ταύτην παράτασιν βίου μιᾶς ἑκατονταετίας ἐπὶ τῆς ΥΜ ἐποχῆς, ἔχομεν τὸ χρονικὸν ὄριον 1800 - 1480 π. Χ. ἢ διὰ τὸ στρογγυλότερον τοῦ ἀριθμοῦ 1800 - 1500, ὅπερ εἶναι τὸ ἐλάχιστον χρονικὸν ὄριον τῆς κατοικίσεως ἐν τῇ οἰκίᾳ ταύτῃ.

Πῶς ἐγκατελείφθη ἡ οἰκία δὲν ἐγένετο ἐντελῶς σαφὲς ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς. Κρίνοντες μόνον ἐκ τοῦ ἀρκούντως μεγάλου ποσοῦ τῶν πηλίνων καὶ λιθίνων σκευῶν καὶ ἐκ τῶν ἐν ἀρχῇ μνημονευθέντων λειψάνων ἀνθρώκων καθ' ὅλην τὴν οἰκίαν, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ οἰκία ἐγκατελείφθη κατόπιν πυρκαϊᾶς εἴτε βιαίας, εἴτε καὶ τυχαίας.

ἌΛΛΑΙ ΤΙΝΕΣ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΙΣ ΤΑ ΠΕΡΙΞ

Ἐπαρκεσάσης τῆς ἐφειτηνῆς πιστώσεως ἠδυνήθη νὰ ἐκτελέσω καὶ εἰς τὰ πέριξ μικρὰς τινος ἐρεῦνας. Ὀλόκληρος ἡ ἡπία κλιτὺς ἥς εἰς τοὺς πρόποδας εἶναι τὰ ἐρείπια τῆς περιγραφείσης οἰκίας φέρει διεσπαρμένους λίθους ἐκ παλαιῶν κτηρίων καὶ Μινωικὰ ὄστρακα. Περὶ τὰ 150 μ. πρὸς Ν. τῆς οἰκίας ἐπὶ ἐνὸς ἐπιπέδου

μέρους τῆς κλιτύς, ἔσοκαψα ἕνα ὁμοιον μικρὸν οἰκίσκον, διότι ὡς ἐκ τῶν διαστάσεων ἐνόμισα ὅτι ἦτο τάφος. Πρόκειται προφανῶς περὶ οἰκίας ἢ περὶ πυργοειδοῦς τινος σκοπιᾶς¹, τοῦτο μάλιστα φαίνεται πιθανότερον, ὅχι μόνον ἐκ τοῦ ὑψηλοῦ μέρους ὅπου τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο εὐρίσκεται, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκ τοῦ τρόπου τῆς οἰκοδομῆς. Οἱ τοῖχοι εἶναι παχύτατοι, οὕτως ὥστε ἐν ᾧ τὸ τετράγωνον τοῦτο κτίριον ἐξωτερικῶς ἔχει πλευρὰν 4,80 περίπου, ἐσωτερικῶς τὸ δωμάτιον ἔχει πλευρὰν μόνον 2,80. Οἱ λίθοι εἰς τὸ ἐξωτερικὸν μέρος τοῦ τοίχου εἶναι πλακωτοὶ καὶ ὑπερμεγέθεις, ἐσωτερικῶς δὲ ὁ τοίχος σχηματίζει πρόσωπον δι' ἄλλων μικρῶν λίθων. Μία μόνον σειρὰ λίθων σφύζεται ὑπὲρ τὸ ἔδαφος, ἀλλ' οἱ τοῖχοι προχωροῦσιν εἰς βάθος ἀρκούντως (μέχρις 1 μ. καὶ πλέον ἴσως). Θύρας ὑπαρξίς δὲν ἐξηκριβώθη, διότι ἐξωτερικῶς δὲν ἀπεμάκρυνα τὰ χόματα περὶ τῶν τοίχων, καὶ ἐσωτερικῶς δὲ δὲν ἐσκάφη ἐντελῶς τὸ οἰκοδόμημα, ἀλλὰ μέρος μόνον μέχρι τοῦ πυθμένος, τὸ δ' ὑπόλοιπον μέχρι 0,60. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ ἔκειτο ἡ θύρα ὑψηλότερον τοῦ σωθέντος μέρους τῶν τοίχων.

Δυστυχῶς οὐδὲν εὐρέθη δυνάμενον νὰ χρονολογήσῃ ἀσφαλῶς τὸν «πύργον». Εἰς τὸ ἀνάτατον στρῶμα εἶχον ταφῇ εἰς τὴν ΒΔ. καὶ ΝΔ. γωνίαν ἐντὸς ἀβαθῶν πηλίνων λαρνάκων δύο παιδιά, ἐν τῇ ἐσχάτῃ ΥΜ ἐποχῇ. Λείψανα τεσσάρων μόνον μικρῶν ἀγγελίων εὐρέθησαν παρ' αὐτά, σημειώσεως δ' ἄξιον εἶναι ὅτι εἶχον θραυσθῆ ἐπίτηδες τὰ μικρὰ ταῦτα ἀγγεῖα κατὰ τὸν ἐνταφιασμόν, ἔλειπον δ' ἔξ ὅλων τὰ πλεῖστα τεμάχια. Μόνον ὁ μικρὸς ψευδόστομος ἀμφοριόσκος εἰκ. 9, ζ εὐρέθη σχεδὸν ὀλόκληρος (πηλὸς κίτρινος, γραμμαὶ ἐπὶ τοῦ ὄμου καὶ ζῶναι ἐν τῇ κοιλίᾳ διὰ μαύρου χρώματος). Ἐτέρου ψευδοστόμου ἀμφοριδίου μόνον τὸ ἦμισυ ἀνευρέθη (πηλὸς λευκός, γραμμικὰ κοσμήματα ἐρυθρά), ἐπ' ἴσης δὲ μικροτάτης προχόης τὸ ἑαμφοειδὲς στόμιον καὶ τεμάχιον τοῦ ὄμου, ἐφ' οὗ ὑπῆρχε κύκλω δι' ἐρυθροῦ χρώματος ἕν ἐκ πεταλοειδῶν γραμμῶν κόσμημα (διὰ τὴν μικρότητα μόνον ἄθυρμα ἠδύνατο νὰ εἶναι). Ὀλίγον ὑπὸ τὰς λάρνακας εὐρέθη ἐν τεμαχίῳ τὸ ἦμισυ περιπου ΥΜ πίθου ἀχρώμου, ἐκ λευκοῦ πηλοῦ, ἀλλ' οὐδὲν τεμάχιον τῶν χειλέων ἢ τοῦ πυθμένος εὐρέθη. Ἔτι δὲ βαθύτερον οὐδὲν ὑπῆρχε, πλην μικροτάτων τινῶν ὀστράκων μὴ δυναμένων νὰ βοηθήσουν εἰς οὐδεμίαν χρονολόγησιν.

Περὶ τὰ 10 λεπτά πρὸς τὰ ΝΔ. τῆς μεγάλης οἰκίας, ἐντὸς τοῦ ἐλαιῶνος τοῦ χωρίου Σίβα εὐρέθη καὶ ἄλλη τετράγωνος οἰκία, μικροτέρα τῆς πρώτης, ἣν δὲν ἠρεύνθησα, βέβαιος ὢν πλέον ὅτι πάντα τὰ τετράγωνα κτήρια τῆς περιοχῆς ἐκεῖνης εἶναι οἰκίαι. Τὸ συμπέρασμα ἡμῶν εἶναι λοιπὸν ὅτι ὀλόκληρον τὸ μέρος ἐκεῖνο, τὸ μεταξὺ τῶν χωρίων τοῦ Κουσὲ καὶ τοῦ Σίβα κατελαμβάνετο ὑφ' ἐνὸς Μινωι-

¹ Πρὸβλ. ὁμοίους «πύργους» ἐν τῇ ἐκ πορσελιάνης συνθέσει τῆς Κνωσοῦ «The Town mosaic», Palace I, σελ. 301 ἐξ., εἰκ. ἰδίως 228 καὶ 226 (MM II).

κοῦ συνοικισμοῦ. Εἰς τὸ κέντρον ἀκριβῶς τῆς περιοχῆς ταύτης ὑπάρχει ἡ ἀένναος πηγὴ τῆς Ἁγίας Μαρίνας, ἐξ ἧς, ἐπισκευασθείσης, ὑδρεύονται οἱ κάτοικοι τοῦ Σίβα. Ἀναμφιβόλως ἡ πηγὴ αὐτὴ θὰ ἀπετέλει τὸ κέντρον τοῦ συνοικισμοῦ καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, διότι αἱ πηγαὶ ἐκεῖ δὲν ἀφθονοῦν.

Τελευταίαν ἐρευναν ἐνήργησα πέρα τοῦ χωρίου τοῦ Σίβα, περὶ τὴν ἡμισίαν ὥραν πρὸς Ν., δέκα δὲ λεπτὰ πρὸς τὰ ΝΑ. τοῦ μέρους, ὅπου ὑπὸ τῶν Ἱταλῶν ἀνεσκάφησαν ἄλλοτε δύο ΠΜ θολωτοὶ τάφοι¹. Εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο, λεγόμενον «Στὸ Ἀρχαιοχώραφο», διότι πρὸ 40 περίπου ἐτῶν εὐρέθη ἐκεῖ μέγας νομισματικὸς θησαυρὸς, ἐφαίνετο θολωτὸς στρογγύλος τάφος, τοῦ ὁποῦ ἐπελήφθη τῆς σκαφῆς, ἃν καὶ ἐφαίνετο πολὺ κατεστραμμένος, ἐγνώριζον δ' ὅτι οἱ τάφοι οὗτοι τοῦ Σίβα εἶναι πτωχότατοι εἰς κτερίσματα. Τὸ Α. καὶ Δ. μέρος τῶν τοίχων εἶχε καταστραφῆ κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τοῦ ἀρότρου. Οὐχ ἦττον εὐρέθη ἡ θύρα, πρὸς Α. ὅπως πάντοτε. Ἡ διάμετρος τοῦ τάφου ἦτο 4,50 μ., ὅτε δ' ἀφηρέθησαν οἱ λίθοι οἱ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, οἵτινες ἦσαν ἀρκετοί, ἢ ἐπίχωσις ἔμεινε μικρά. Πάχος δ' εἶχον οἱ τοῖχοι 0,80 μέχρις 1 μέτρου.

Δυστυχῶς ὁ τάφος οὐ μόνον εἶχε συληθῆ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα πλήρως, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν εὐρεσιν τοῦ νομισματικοῦ θησαυροῦ ἀνεσκάφη, φαίνεται, ἐκ νέου, διότι, ὡς κατόπιν ὑπὸ τῶν χωρικῶν ἐπληροφορήθη, ὀλόκληρον τὸ «Ἀρχαιοχώραφο», οὗ κατὰ τὸ ἄκρον κεῖται ὁ τάφος, ἠρευνήθη ἐπιμελέστατα, εὐρέθησαν δὲ καὶ ἄλλα νομίσματα, ἅτινα τὸ ἄροτρον κατὰ καιροὺς εἶχε παρασύρει. Εὐθύς ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας ὁμοῦ μετὰ τῶν λίθων ὑπῆρχον ΥΜ ὄστρακα, εἰς βάθος δὲ 0,50-0,60 ἔπαυσαν ταῦτα ἐντελῶς. Τὰ ὄστρακα ἦσαν εἰς μικρότατα τεμάχια, πάντα ἐκ μικρῶν ἀγγείων, μόνος δ' ὁ λαιμὸς μιᾶς οἰνοχόης εὐρέθη ὁμοῦ μετὰ τοῦ στομίου καὶ τῆς λαβῆς ἀκέραιος, πρὸς δ' ἔτι μερικὰ τεμάχια μεγάλου ἀγγείου, ὅπερ ἔφερε ταινίας διὰ μέλανος ἀραιοῦ χρώματος. Τοῦτο μόνον τὸ ἀγγεῖον φαίνεται ΠΜ ἐποχῆς, διότι ὅλα τὰ ἄλλα ὄστρακα, ὅσα εἶναι χαρακτηριστικά, ἦσαν ΥΜ ἐποχῆς, τοιαῦτα δὲ εὐρίσκονται πολλὰ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας εἰς ὅλα τὰ πέριξ μέρη. Λείψανα ὀστῶν πολὺ ὀλίγα εὐρέθησαν σποραδικῶς ἐδῶ καὶ ἐκεῖ.

Δύο περίεργα φαινόμενα παρουσίασεν ὁ τάφος οὗτος. Πρῶτον ὅτι ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν τοιχωμάτων ἐνὸς τεμαχίου κοινοτάτου ΥΜ ἀώτου κυπέλλου ἔχουν χαραχθῆ ἀρκετὰ ἐπιμελῶς δύο σημεῖα, τὸ πρῶτον ὡς τὸ Ἑλληνικὸν Ν, τὸ δ' ἕτερον (ἐλλίπες) φαίνεται ὡς τὸ κάτω μέρος ἐνὸς ἰῶτα. Ἄν ὑπῆρχον καὶ ἄλλα χαράγματα ἀδηλον, διότι τὸ ἀγγεῖον εἶναι κολοβόν. Εὐρέθη εἰς τὴν ἀνωτέραν ἐπίχωσιν.

Δεύτερον εὐρέθη ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ κοιλώματος τῆς θύρας θεθραυσμένον καὶ μὲ τὰ μικρὰ τεμάχια συμπεπνωκότα ἐντὸς τοῦ μεγάλου, τὸ ἐν εἰκ. 12 εὐμέγεθες

¹ Paribeni, Tombe a tholos di Siva, Ausonia VIII σελ. 13-32.

λίθινον «χαβάνι», ὅπερ ἐφωτογράφησα θέσας προχείρως τὰ τεμάχια εἰς τὴν θέσιν των, ὅπως εὐρέθη. Εἶναι λίθος σχήματος κολούρου κώνου φέρων διαμπερῆ κωνο-

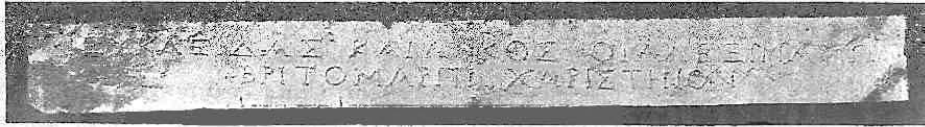

Εἰκ. 12. Κωνικός διάτρητος λίθος.

ειδῆ ἐπ' ἴσης ὀπῆν, ἔχει δὲ μέγιστον μῆκος 0,75, πλάτος κάτω 0,60, ἄνω 0,48, ἢ δ' ὀπὴ εἶναι πλατεῖα 0,40 κάτω καὶ 0,12 ἄνω. Εἰς τι ἐχρησίμευεν ὁ διάτρητος οὗτος λίθος καὶ πῶς εὐρέθη ἐκεῖ δὲν δύναμαι νὰ ἐξηγήσω. Ὅτι τὸ περιγραφέν οἰκοδόμημα εἶναι Πρωτομινωικὸς τάφος ἐγὼ τουλάχιστον δὲν ἔχω ἀμφιβολίαν, διὰ τὸ στρογγύλον τοῦ σχήματος καὶ τὴν κατὰ τὸν κανόνα πρὸς Α. ὑπαρξίν τῆς θύρας. Φαίνεται δ' ὁμως ὅτι πτωχότατος ὢν ἐξ ἀρχῆς κατεσκάφη καὶ ἐσυλήθη

τελείως, παρεγεμίσθη δ' ὕστερον διὰ φορυτοῦ ἐκ τῶν πέριξ, οὕτως ὥστε δὲν διέσωσεν ἐντὸς αὐτοῦ σχεδὸν ἀπολύτως τίποτε ἐκ τῆς ἐποχῆς του.

ΣΠΥΡ. Ν. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

Εικ. 1. Ἐπιγραφή Βριτομάρτεως ἐκ Κρήτης.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΙΣ ΒΡΙΤΟΜΑΡΤΙΝ ΕΚ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ

Κατὰ μῆνα Μάϊον τοῦ παρόντος ἔτους ἀνεῦρον τὴν ἐν εἰκ. 1 δίστιχον ἐπιγραφὴν, ἀναθηματικὴν εἰς Βριτόμαρτιν, ἐν Χερσονήσῳ, ἣτις εἶναι κόμη κειμένη ἐπὶ τῶν ἑρειπίων τῆς ἀρχαίας Χερσονήσου, μίας τῶν σημαινουσῶν ἀρχαίων παραλίων πόλεων τῆς Κρήτης, κειμένης κατὰ τὸ 25^{ον} χιλιόμετρον πρὸς Α. τοῦ σημερινοῦ Ἡρακλείου. Τὴν ἐπιγραφὴν εἶχεν ἐν τῇ οἰκίᾳ του ὁ χωρικός Ἀγγελῆς Μαστοράκης, εἶναι δὲ σπουδαία κατὰ πρῶτον λόγον διότι μᾶς ὑποδεικνύει τὴν θέσιν τοῦ ἀρχαίου καὶ περιφήμου ἱεροῦ τῆς Βριτομάρτεως ἐν Χερσονήσῳ, ὅπερ ἀναφέρουσιν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς. Ἡ Βριτόμαρτις διέμεινε πάντοτε μίᾳ τῶν μεγίστων τῆς Κρήτης θεοτήτων, ἔχουσα πολλὰ καὶ σπουδαῖα ἐν τῇ νήσῳ ἱερά. Ἐν ταῖς δυτικαῖς ἐπαρχίαις τῆς Κρήτης ἐλατρεύετο ὡς Δίκτυννα (ἴδε Meursius, Creta κλπ. σελ. 26 καὶ 205. Hoeck Kreta, II, σελ. 160 κ.ά.). Ἡ Βριτόμαρτις καὶ ἡ Δίκτυννα, ζεῦγος Κρητικῶν θεαινῶν ἀναμφιβόλως Μινωικῆς καταγωγῆς, ἐτατίσθησαν βραδύτερον πρὸς τὴν Ἄρτεμιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πανθέου¹.

Ὁ ὑποδειχθεὶς μοι ὑπὸ τοῦ χωρικοῦ τόπος, ὅπου ἡ ἐπιγραφὴ εὑρέθη ὑπὸ τοῦ ἰδίου, κεῖται ἐν περίπτῳ χιλιόμετρον πρὸς Α. τῆς σημερινῆς πόλεως Χερσονήσου (πρὸς τὸ μέρος τῶν Μαλίων, ἐπὶ μικροῦ ἀκρωτηρίου. Ἐκεῖ ὑπάρχει νῦν ἐκκλησιδίδιον τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἐκτισμένον ἐπὶ οἰκοδομήματος Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς μετὰ ψηφιδωτοῦ δαπέδου. Ὀλίγα μέτρα ἀνατολικώτερον ἐντὸς τῆς θαλάσσης² φαίνεται καὶ ἄλλο οἰκοδόμημα. Ἀμφοτέρων ἡ Ἄνατ. πλευρὰ εἶναι ἀψιδωτή, πολλὰ δὲ μαρμάρινα συντρίμματα κίωνων, ἐπικράνων καὶ ἄλλων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν εἶναι διεσκορπισμένα εἰς τὰ πέριξ. Ἐπὶ τοῦ βραχῶδους ὁμοῦ ἀκρωτηρίου

¹ Ἴδε Nilsson, A History of Greek Religion, 1925, σελ. 29.

² Ἡ Κρήτη ἔχει ὑποστῆ ἀνυψωσιν μὲν κατὰ τὰς Δυτ. ἐπαρχίας, ἐνθα ὁ παλαιὸς λιμὴν τῆς Φαλασάκης εἶναι νῦν μεσόγειος, καθίζησιν δὲ κατὰ τὰς Ἀνατολικὰς. Ὁ Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς κωματοθραύσεως τῆς Χερσονήσου εἶναι νῦν τελείως ὑποβρύχιος εἰς 2 μ. περίπτῳ βάθος.

εἰς μικρὸς ἀγρὸς ὑπάρχει παρὰ τὸ μνημονευθὲν ἐκκλησίδιον πρὸς ἀνασκαφικὴν ἔρευναν, μὴ ἐπιτρέπων νὰ τρέφωμεν πολλὰς ἐλπίδας. Ὅπως δὴποτε μία σκαφικὴ ἔρευνα ἐκεῖ εἶναι ἐπιβεβλημένη, ἐπειδὴ δ' αὕτη πιθανὸν νὰ βραδύνη, ἔκρινα ὅτι ἐπεβάλλετο ἡ δημοσίευσίς τῆς ἐπιγραφῆς, ἵνα ἐν τῷ μεταξὺ αὕτη χρησιμοποιηθῆι τυχὸν ὑπ' ἄλλων.

Ἡ ἐπιγραφή εἶναι κεχαραγμένη ἐπιμελῶς καὶ διὰ κανονικῶν καὶ ἀρκούντως βαθέων γραμμάτων, ἅτινα εἶχον, φαίνεται, χρωματισθῆ ἐρυθρὰ, ἐπὶ λεπτῆς μαρμαρίνης πλίνθου χονδροκόκκου νησιωτικοῦ μαρμάρου¹. Ἡ πλίνθος δυνατὸν νὰ ἔφερεν ἄγαλμα ἢ ἄλλο ἀνάθημα, διότι φέρει ὀπήν, ἐξ ἧς ὁμως δὲν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν τὸ εἶδος τοῦ ἀναθήματος. Ἐχαράχθη δ' εἰς δύο στίχους ἡ ἐπιγραφή, ἔχουσα ὡς ἐξῆς:

Εὐκλείδας καὶ Λύκος οἱ Ἀλεξιμάχῳ
Βριτομάρπῃ χαριστήιον.

Ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων ὀδηγούμενοι δυνάμεθα νὰ θέσωμεν τὴν ἐπιγραφὴν τὸ πολὺ, νομίζω, εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ 1^{ου} π. Χ. αἰῶνος, οὐχὶ μεταγενέστερον. Τὸ χαρακτηριστικώτερον γράμμα, τὸ Π, ἔχει τὰ σκέλη ἐντελῶς ἴσα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον πρὸ τοῦ 1^{ου} π. Χ. αἰῶνος δὲν συναντᾶται². Ἐπ' ἴσης τὰ γράμματα Ε, Π, Σ ἔχουν ἀρκετὴν εἰς πλάτος ἔκτασιν, πρᾶγμα ἀρχόμενον ὀλίγον πρὸ τοῦ 1^{ου} αἰῶνος, τὸ δὲ Μ ἔχει ἐντελῶς κάθετα τὰ σκέλη. Εἶναι δὲ καὶ τὰ γράμματα τοσοῦτον ἐπιμελῶς χαραγμένα, ὥστε δὲν νομίζω ὅτι δυνάμεθα νὰ καταβιβάσωμεν αὐτὴν εἰς ἐποχὴν μεταγενεστέραν ἐκείνης ἣν ἐπρότεινα.

Ἄξιος προσοχῆς εἶναι ὁ τύπος *Βριτομάρπῃ* (δοτικὴ τοῦ Βριτόμαρπῆς) διὰ τοῦ Π. Πλὴν τοῦ παραδεδομένου κοινοῦ τύπου Βριτόμαρτις³, μᾶς παρεδόθησαν ἐπιγραφικῶς καὶ οἱ τύποι *Βριτάμαρτις*⁴ καὶ *Βρυτόμαρτις*⁵. Ἀλλὰ καὶ τύπος *Βριτόμαρπῆς* δὲν εἶναι πρωτοφανής, διότι ἀπαντᾶ καὶ ἐπὶ ἄλλης Κρητικῆς ἐπιγραφῆς, συνθήκης μεταξὺ τῶν πόλεων Λατοῦς καὶ Ὀλοῦντος (ἄς ἀναφέρει καὶ ἡ ἀνωτέρω παρὰ Ραγκαβῆ μνημονευθεῖσα ἐπιγραφή), μάλιστα δὲ δις⁶, ἐν μὲν στίχ. 44 *Βριτομάρπεια* (τά), ἐν δὲ στίχ. 76 - 77 τὰν Βριτόμαρπῆν. Ὁ τύπος ὁμως ἦτο ἀμφίβολος, δι' ὃ θαυμάζει περὶ αὐτοῦ ὁ Nilsson⁷. Καὶ ἡ ἐπιγραφή αὕτη τίθεται

¹ Διαστάσεις τῆς πλίνθου: Μήκ. 0,645. Πλάτ. 0,24. Ὑψος 0,05. Ὑψος γραμμάτων 12-13 χιλιοστά.

² Ἴδε Kern, *Inscr. v. Magnesia* σελ. XXXII - XXXIII.

³ Βριτόμαρτις - δος κλίνεται συνήθως, παρὰ δὲ Στράβ. Χ, 479 κλίνεται Βριτομάρτεως.

⁴ Β. C. H. VI, 1882 σελ. 23 (Βριταμαρτίος), ἐκ Δήλου.

⁵ Ραγκαβῆ, *Antiq. Helleniques* ἀριθ. 691, στίχ. 7. Εἶναι ἐπιγραφή Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς εὐρεθεῖσα ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἀναφέρονσα τὰς Κρητικὰς πόλεις Λατῶν καὶ Ὀλοῦντα (Φολύεντα, ὅπερ ὁ Ραγκαβῆς ἐξέλαθεν ὡς ὑποκρύπτον τὴν λέξιν βουλευτής).

⁶ Ἴδε Collitz - Bechtel, *S.G.D.I.* ἀριθ. 5075.

⁷ *Griechische Feste* σελ. 209, σημ. 7 «In Olus kommen Britomarpeia (So!) vor».

εἰς τὸν 1^{ον} π. Χ. αἰῶνα, ὥστε ὡς πρὸς τὴν παλαιότητα τοῦ τύπου Βριτόμαρτις δὲν κερδίζομεν τίποτε. Δυνάμεθα δ' ὅμως, ἀφ' οὗ νῦν ὁ διὰ τοῦ π τύπος κυροῦται ὀριστικῶς, νὰ συμπεράνομεν ὅτι καὶ παλαιὸς εἶναι, ἐξ ἄλλης Κρητικῆς ἐπιγραφῆς ἐκ Δρήρου¹. Αὕτη εἶναι μεταγραφή ἐξ ἄλλης παλαιότερας ἐπιγραφῆς, ἥτις ἦτο βουστροφηδὸν γεγραμμένη, περιέχει δὲ τύπους οἷον «τὸς αὐτὸς θεοῦς» καὶ ἔν Ν ἐντέλως ἀρχαῖόν, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου περιέχει βραχυγραφικὰ γράμματα, Λ καὶ ω Ἐκ τούτων τῶν φαινομένων ὁ μὲν Dethier τὴν ἀνεβίβασε, μέχρι τοῦ 4^{ου} αἰῶνος, ὁ Hermann καὶ Vischer χρονολογοῦν αὐτὴν ὀλίγον πρὸ τῆς καταστροφῆς τῆς Λύκτου (δηλ. 220 π. Χ.), ἐν ᾧ τέλος ὁ Blass διὰ τὰ βραχυγραφικὰ γράμματα καὶ δι' ἄλλους λόγους καταβιβάζει ταύτην εἰς τὸν 2^{ον} αἰῶνα (ἔ. ἀ. σελ. 241). Ὅπως δῆποτε λοιπὸν ἡ ἐπιγραφή αὕτη παραμένει παλαιότερα τῶν δύο προηγουμένων, ἐν αὐτῇ δὲ φέρεται ὁ τύπος ΒΡΙΤΟΜΑΡΤΙΝ, ἀλλ' ὡς ὁ ἐκιδότης (ἔ. ἀ.) σημειοῖ, μετὰ λίαν μακρὰς τῆς δριζοντίας κεραίας τοῦ προτελευταίου γράμματος, ἐξ οὗ δὲν φαίνεται ἀσφαλῶς ὡς π (καὶ παρέχεται δ' ἡ ἐξήγησις ὅτι ὁ λιθοκόπος ἀντέγραψε πιθανῶς ἐκ τοῦ σὺγγι ἑναργῶς φαινομένου προτύπου, συμπληροῦται δ' ἡ λέξις Βριτόμαρ(τι)ν). Νομίζω ὅμως ὅτι μετὰ τὰς ἐπανελημμένας κυρώσεις τοῦ τύπου δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι ἀναγνωστέον καὶ ἐνταῦθα ΒΡΙΤΟΜΑΡΤΙΝ, τοιοῦτος δὲ θὰ ἦτο ἴσως ὁ τύπος καὶ ἐπὶ τῆς παλαιᾶς βουστροφηδὸν ἐπιγραφῆς, ἐξ ἧς ὁ μεταγράφας λιθοκόπος παρέλιπε τὸ προτελευταῖον γράμμα Ι γράφας ΒΡΙΤΟΜΡΤΙΝ. Ἄν οὕτως ἔχει ὄντως τὸ πρᾶγμα, τότε βεβαιοῦται ὁ τύπος ΒΡΙΤΟΜΑΡΤΙΣ ἀσφαλῶς μὲν ἀπὸ τοῦ 2^{ου} τουλάχιστον αἰῶνος, κατὰ μεγίστην δὲ πιθανότητα καὶ πολὺ παλαιότερον, τὸν 5^{ον} ἢ 6^{ον} αἰῶνα.

Ἀνακύπτει νῦν τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς τοῦ τύπου καὶ τῆς ἐτυμολογίας τούτου. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους τὸ ὄνομα *Βριτόμαρτις* δὲν ἦτο Ἑλληνικόν, παραγόμενον ἐκ δύο λέξεων τοῦ Πελασγικοῦ ιδιώματος τῆς Κρήτης, τὴν δ' ὀρθότεραν ἐρμηνείαν τοῦ ὀνόματος δίδει ὁ Σολίνος, ἐξηγῶν Βριτό-μαρτις = ἡδεῖα παρθένος². Πρὸς ταῦτα συμφωνεῖ ἡ γλῶσσα τοῦ Ἡσυχίου: Βριτό γλυκύ, Κρήτης. Ὡς πρὸς δὲ τὸ δευτέρον συνθετικὸν ἐρησιμευε πρὸς κύρωσιν τῆς ἐτυμολογίας ἢ παρὰ Στεφ. Βυζ, ἐν λ. Γάζα πληροφοροῖ, ὅτι «τὰς παρθένους γὰρ οὕτως Κρήτες προσαγοροῦσιν *Μαράν*». Τὴν ἐτυμολογίαν ταύτην παρεδέχθησαν ἄλλοι τε πολλοὶ (Johannson, Solmsen κλπ. πρὸβλ. Gruppe, Gr. Myth. und Religionsgesch. 2, σελ. 1287 σημ. 2) καὶ ὁ Fick³, αἰτινες συγκρίνοντες τὸ -μαρτις πρὸς τὰ ἐκ συγγενῶν γλωσσῶν «marti» = μνηστή, «marzus» = γάμος, uirtiae, εὐρίσκουσιν ὅτι

¹ Collitz ἔ. ἀ. ἀριθ. 4952, A₃₀.

² C. Julii Solini Polyhistor, κεφ. XI, 8: «Cretes Dianam religiosissime venerantur, Britomarten sentialiter nominantes, quod sermone nostro sonat virginem dulcem».

³ Bechtel-Fick, Griech. Personennamen² σελ. 449.

ὀρθῶς ἔχει τοῦ Σολίνου ἢ ἐρμηνεία. Γενικῶς ἐσφαλμένη θεωρεῖται ἡ ἐξηγήσις ἢν παρέχει Ἑτυμολογικὸν τὸ Μέγα, «ὅτι ταῖς Βρίαισι, νόμφαις ὀμαρτεῖ», καθὼς καὶ τὰ λεγόμενα τοῦ Wernicke παρὰ Pauly-Wissowa ἀρθρ. Ἔρτεμις, σελ. 1370-1, ὅστις ἀποκρούων τὸ δῆθεν μὴ Ἑλληνικὸν τοῦ ὀνόματος θέλει τοῦτο ἐκ τοῦ Βριζῶ (= θεότης λατρευομένη ἐν Δήλῳ, ἰδίως ὑπὸ τῶν γυναικῶν) καὶ τοῦ παρ' Ἑσυχίου πληρεστέρου «Βριζόμαντις· ἐνυπνιόμαντις».

Τὸ πρῶτον συνθετικὸν τοῦ ὀνόματος Βριτόμαρτις θεωρεῖται γενικῶς ὅτι εἶναι ἀναμφιβόλως λέξις Ἑλληνική. Ἦδη ὁ Herwerden συνῆψε τὸ βριτὸν τοῦ Ἑσυχίου πρὸς τὸ *βλίττειν* (= ἀφαιρεῖν τὸ μέλι, πρὸβλ. τὸ σύνθετον ἀποβλίττω = τρυγῶ τὸ μέλι)¹, ὡς καὶ ὁ Leo Meyer². Εἶναι λοιπὸν τῆς αὐτῆς ῥίζης πρὸς τὰς λέξεις μέλι, μαλακός, βροτὸς κλπ.³

Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον ὅμως συνθετικὸν -μαρτις, παρουσιάζεται τὸ ζήτημα, ὅτι ἔχομεν ἐν Κρήτῃ, ἥτις εἶναι καὶ ἡ κυρία πατρις τῆς Βριτομάρτεως⁴ οὐχὶ -μαρτις, ἀλλὰ -μαρπις ἐπὶ τῶν λίθων, ὥστε ἡ καὶ πρότερον προβληματικὴ σύναψις τοῦ -μαρτις πρὸς τὸ μαρνὰν τοῦ Στεφ. Βυζ. νὰ καθίσταται νῦν ὄλως ἀπίθανος. Σκεπτικὸν λοιπὸν μήπως ὑποκρύπτεται ἄλλη λέξις ἐνταῦθα. Ἡ πρώτη σκέψις ἥτις μοι ἐπῆλθεν ἐν Κρήτῃ ἅμα τῇ εὐρέσει τῆς ἐπιγραφῆς, ἦτο ὅτι πιθανὸν νὰ ἔχομεν παρετυμολογίαν τινὰ πρὸς τὸ ῥ. *μάρπτω*, δηλ. Βριτό-μαρπις, ἢ ἡδέως *μάρπτουσα*, κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν Ἔρτεμιν ἥτις παρ' Ὀμήρῳ καταπέφνει «ἀγανοῖς βελέεσσιν»⁵, ἐξ οὗ εἶτα Βριτόμαρτις⁶. Νῦν δ' ὅμως δὲν θεωρῶ τὴν εἰκασίαν ταύτην βάσιμον, ἴσως δὲ τὸ -μαρπις τοῦτο σχετίζεται πρὸς τὸ *Μάρπησσα*, ὡς πείθουσιν οἱ ἐξῆς συνδυασμοί:

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ Ἔρτεμις *Λαφρία* εἶναι μία μορφή τῆς Ἄρτεμιδος ἥτις φαίνεται ἔχουσα μεγίστην διάδοσιν ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν⁷. Πολλαχοῦ ἔχομεν ἐορτὰς Λάφρια, μῆνα Λάφριον ἐν Γυθείῳ κλπ. Κυρία ὅμως πατρις τῆς Λαφρίας Ἄρτεμιδος φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ Αἰτωλία (Nilsson ἔ. ἀ.). Ἔχομεν ἐξ ἄλλου τὴν

¹ Lex. Suppl. et Dial. ἐν λ. βριτό.

² Handbuch d. Gr. Etym. τόμ. 3 σελ. 154, Βλίττειν = des Honigs berauben, ἐκ τοῦ βλίττειν πιθαιῶς καὶ ἐκ τῆς ῥίζης μέλι.

³ Τὸ παρὰ Πλάτωνι Πολιτ. 564ε «πλείστον δὲ... τοῖς κηφῆσι μέλι βλίττεται» εἶναι διόρθωσις τοῦ Ruhnken γενικῶς παραδεγμένη ἀντὶ τοῦ τῆς χειρογράφου παραδόσεως βλίττει καὶ βλίττει ὅπερ ἐδέχθη καὶ ὁ Schneider. Ἐφελέκω ἀπλῶς τὴν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ βλίττει τούτου πρὸς τὸ ἐπιγραφικῶς πιστωθὲν Βριτόμαρτις.

⁴ Πρὸβλ. τὸ ἀρθρον τοῦ Wernicke Artemis ἔ. ἀ. σελ. 1370, Nilsson Gr. Feste σελ. 209, «zu Hause ist Britomartis» (δηλ. ἐν Κρήτῃ), Gruppe σελ. 254 καὶ σημ. 10 κλπ.

⁵ Ἦδε λ. γ. Ὀδ. ο 411 κ. ἀ.

⁶ Ἐν τῷ λεξ. τοῦ Roscher ὑπάρχει ἡ αὐτὴ ἐκδοχὴ ὡς πρὸς τὸ ἔνυμον τῆς λέξεως Μάρπησσα, ἴδε κατωτέρω.

⁷ Ἦδε Nilsson, Gr. Feste σελ. 218.

παράδοσιν ὅτι ἐν Κεφαλληνία ὑπὸ τὸ ὄνομα Λαφρία ἐλατρεύετο ἡ Βριτόμαρτις¹, πράγμα τὸ ὁποῖον μᾶς δίδει λαβὴν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ Λαφρία Ἄρτεμις ἦτο μία μορφή τῆς Βριτομάρτεως. Κατ' ἀκολουθίαν λοιπὸν ἡ κυρία κοιτὶς τῆς Λαφρίας, ἡ Αἰτωλία, δικαιούμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι δὲν ἦτο ξένη πρὸς τὴν λατρείαν τῆς Βριτομάρτεως.

Τούτων ὅμως οὕτως ἐχόντων ἀναπηδᾷ αὐθόρμητος ἡ σκέψις ὅτι ἡ Μάρπησσα, ἣν μᾶς ἐνθυμίζει τὸ *Βριτό - μαρπις* ἦτο ἡρώϊς κατ' ἐξοχὴν τῆς Αἰτωλίας. Ἡ Μάρπησσα ἦτο νύμφη ἢ θεότης τοῦ κύκλου τῆς Ἀρτέμιδος (καὶ ἐπομένως καὶ τῆς ἐν πολλοῖς πρὸς ταύτην συγχεομένης Βριτομάρτεως). Ἡ θυιάς Μάρπησσα ἦτο θεότης σχετικὴ πρὸς τοὺς ἀνέμους² ἢ μᾶλλον ἀπέβη τοιαύτη (ὡς καὶ ἡ Ὀρείθυια) οὕσα ἀρχικῶς θεότης τοῦ κύκλου τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τοῦ Διονύσου (Gruppe σελ. 1293). Ἐν Αἰτωλία δ' ἔχομεν καὶ Μάρπησσαν τὴν κόρην τοῦ Εὐήνου, ταύτην δ' ἀρπάζει σύζυγον ὁ Ἴδας, ἥρως οὗ τὸ ὄνομα ἀναμιμνήσκει ἡμᾶς τὴν Κρήτην διττῶς, οὐ μόνον διὰ τὴν Ἴδην, ἀλλὰ καὶ διότι Ἴδαν τὸν Κρητὰ Κουρήτα γινώσκουμεν ἐν Ὀλυμπία. Οὕτω καὶ ὁ Gruppe (ξ. ἀ. σελ. 340) θεωρεῖ Κρητικὴν ἐπίδρασιν τὴν ἐν Αἰτωλία ἐμφάνισιν τοῦ ὑπὸ τῶν Μεσσηνιακῶν ἰδία μύθων δοξασθέντος Ἴδα. Οὕτως ἐνισχύεται καὶ ἡ ὑπόνοια Κρητικῆς ἐπιδράσεως ἐν Αἰτωλία, ὡς πρὸς τὴν λατρείαν τῆς Λαφρίας Ἀρτέμιδος.

Ὡς πρὸς τὴν καταγωγὴν τοῦ ὀνόματος Μάρπησσα, πιστεύω τοῦτο ὡς οὐχὶ Ἑλληνικὸν ὡς ὑποδεικνύουσι τὰ σσ ἐν τῇ ληγούσῃ καὶ ἡ ὅλη τοῦ ὀνόματος μορφή³. Πλὴν τῆς Μαρπήσεως τοῦ γνωστοῦ ὄρους τῆς Πάρου ἔχομεν πόλιν Μαρπησσὸν παρὰ τὴν Λάμψακον (Μαρμισσόν, Μυρμισσόν, Μερμεσσόν), ἢ ΝΔ τοῦ Παρίου⁴. Πλὴν τούτου ἔχομεν καὶ Μάρπην ἢ Μάρπησσαν μεταξὺ τῶν Ἀμαζόνων⁵. Πάντα ταῦτα ὑποδεικνύουσι τὴν λ. ὡς μὴ Ἑλληνικὴν, ἀλλ' ἀνήκουσαν

¹ Ἄντ. Λιβεράλις, *Μεταμορφώσεων συναγωγὴ*, μ'. «Ἐπειτα δ' ἐκ τοῦ Ἄργους εἰς Κεφαλληνίαν ἀνέβη καὶ αὐτὴν ὀνόμασαν οἱ Κεφαλλῆνες Λαφρίαν καὶ ἱερὸν (ιερά) ἤγαγον ὡς θεῶ. Ἐπειτα ἔρχεται εἰς Κρήτην...».

² Gruppe, *gr. Myth.* σελ. 840-41 καὶ σημ. 1.

³ Μόνον ὡς παρετυμολογικαὶ εἰκασίαι δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶν τὰ παρὰ Roscher *Myth. Lex.* ἐν λέξει, ὅτι τὸ ὄνομα «ὑποδεικνύει τὴν ἀρπαγὴν ὑπὸ τοῦ Ἴδα ἢ τοῦ Ἀπόλλωνος, δυσκόλως δὲ τὸ συναρπασικὸν τῆς καλλονῆς τῆς Μαρπήσεως». Συγγένεια, μᾶλλον δὲ ταυτότης ὀνομάτων συνδέει τοῦτο πρὸς τὴν Ἀσίαν (ὅπως συμβαίνει καὶ διὰ τὰ εἰς -σος ἢ -ττος ὀνόματα). Τὸ ἐσωτερικὸν -σ- ἢ -σσ- Ἰνδοευρωπαϊκῆς καταγωγῆς ὑπάρχει μὲν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ, ἀλλὰ προέρχεται ἐκ τοῦ δς, θς, κς, χς κλπ., ἐν δὲ τῇ ἀττικῇ διαλέκτῳ δύνανται νὰ παρασταθῇ διὰ τοῦ -ττ- (λ. χ. *πρακχον -πράττω, *θαγγχον -θαῖσσαν κλπ.). Ἐκτὸς ὅμως τῶν εἰς -σσω (ἢ -ττω) ρημάτων, τὸ -σσ- εἶναι ἀρκοῦντως σπάνιον, ἢ ἀπουσία δὲ μίας καλῆς ἐτυμολογίας ἀναγκάζει νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ -σσ- εἶναι ἢ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ παράστασις ξένου τινὸς φθόγγου. (A. Cuny ἐν *Rev. des Etudes Anciennes* XII (1910) σελ. 156).

⁴ Ὁ Στεφ. Βυζ. ἀναφέρει: Μυρμισσός, πόλις περὶ Λάμψακον, ὡς Πολέμων.

⁵ Παρ' Ἰουστίνῳ Μαρπησία, παρὰ Διοδώρου Μάρπη, πρβλ. Gruppe σελ. 841 σημ. 1.

εις ξένην γλῶσσαν. Ὁ Fick¹ ἀναφερόμενος εἰς τὴν Μάρπησσαν τῆς Πάρου καὶ Μαρπησὸν τὴν πόλιν τῆς Τρωάδος θεωρεῖ πιθανὸν ὅτι τὸ ὄνομα εἶναι *Δελεγι-κόν*, ἀφ' οὗ ἡ ἥρωϊς Μάρπησσα οὐ μόνον «ist in Aetolien zu Hause», ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Μεσσηνίαν ἀνήκει, τυγχάνει δὲ γνωστὸν ὅτι ἀμφοτέραι αἱ χῶραι αὗται εἶναι παλαιαὶ περιοχαὶ τῶν Λελέγων.

Τοιοιτοτρόπως ἐκ τῆς συγγενείας ἣτις ἀνακύπτει μεταξύ Μαρπήσης-Ἀρτέμιδος (καὶ Βριτομάρτεως) καὶ τῆς διὰ τοῦ Ἴδα προσεγγίσεως τῆς Μαρπήσης πρὸς τὴν Κρήτην, τὴν κυρίαν τῆς Βριτομάρτεως πατρίδα, δυνάμεθα ἴσως οὐχὶ ἀλόγως νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὸ ἐπὶ τῶν λίθων -μαρπις ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν νύμφην Μάρπησσαν, εἴτε ἀρχῆθεν ὄντος τοῦ τύπου Βριτό-μαρπις, εἴτε βραδύτερον ἐπελθούσης συγχύσεως μεταξὺ τοῦ ὀνόματος τῆς κυρίας θεότητος καὶ τοῦ τῆς ἀκολούθου νύμφης. Δεδομένου δ' ὅτι τὸ βριτύς εἶναι διαλεκτικώτερος τύπος τοῦ ἡδύς, τὸ ὄνομα τῆς Ἀεῖς ἐπομένως εἶναι ἐν ἐκ τῶν πολλῶν Ἑλληνικῶν ὀνομάτων τῶν ἐχόντων τὸ ἡδύς ὡς πρῶτον συνθετικὸν (π. χ. Ἴδου-χάρης, Ἴδου-λάλος, καὶ θηλυκὰ Ἴδουλίνη, Ἴδου-πνόη κλπ.). Βριτόμαρπις εἶναι Ἴδύμαρπις, ἢ ἡδεῖα Μάρπις (ἢ Μάρπησσα).

Ἡ τελευταία τῆς ἐπιγραφῆς λέξις *χαριστήιον* (ἀντὶ χαριστεῖον, ὅπερ ἀθησαύριστον ὄν διὰ τῆς λογοτεχνικῆς παραδόσεως διεσώθη τρις διὰ τῶν ἐπιγραφῶν² εἶναι κανονικὸς τύπος ἐν τῇ Κρητικῇ διαλέκτῳ. Ἀπαντᾷ χαριστεῖα (ἐξ Ἰτάνου, SGDI 5064), ἀλλὰ καὶ χα[ρι]στήια (ἐκ Λατοῦς, SGDI 5079). Τὸ ι εἶναι συμφωνικόν, ὡς φαίνεται. Πρὸβλ. τοὺς τύπους πρειγῆια (= πρεσβεῖα), Νεμονήιος = ὁ Νεομήνιος (ὡς κύριον ὄνομα)³.

ΣΠΥΡ. Ν. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

¹ Vorgriech. Ortsnamen σελ. 58.

² Δις ἐκ Κνίδου (Newton, Halicarnassus κλπ. τόμ. 2 ἀριθ. 18 ἐν σελ. 715 καὶ ἀριθ. 32 ἐν σελ. 751) καὶ ἑπαξ ἐκ Θήρας B.C.H 1, σελ. 136.

³ Πρὸβλ. Bechtel, Die Gr. Dialekte, 2, σελ. 677, 793 κλπ.

ΚΛΑΣΣΙΚΙΣΤΙΚΗ ΚΕΦΑΛΗ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΒΟΛΟΥ

Ἡ κατωτέρω δημοσιευμένη κεφαλή κατεσχέθη τὸ 1925 ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας εἰς τὸν ἐν Λαοίση σταθμὸν τῶν Θεσσαλικῶν σιδηροδρόμων, μαζὶ μὲ ἄλλα μικρότερα ἀρχαῖα, εἰς τὰ χέρια ἑνὸς ἀρχαιοκαπήλου, μεταφερθεῖσα δὲ ἀργότερον κατετέθη εἰς τὸ ἐν Βόλῳ Μουσεῖον¹. Ἡ προέλευσίς της ἐπομένως εἶναι ἄγνωστος καὶ τοῦτο ὀλιγοστεύει τὰς δυνατότητας τῆς πλήρους ἐπιστημονικῆς ἐκμεταλλεύσεώς της· μ' ὅλα ταῦτα ἡ κεφαλή αὐτὴ παρουσιάζει ἀρκετὸν ἐνδιαφέρον τόσον διὰ τὴν παράστασιν ὅσον καὶ διὰ τὴν τέχνην της, ἃν καὶ αὐστηρῶς εἰπεῖν δυσκόλως θὰ ἠδύνατο κανεὶς νὰ τὴν ὀνομάσῃ ἔργον τέχνης.

*

Ἡ κεφαλή (*εἰκ. 1*) σώζεται ἀμέσως ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ λαιμοῦ ὀλόκληρος, ἀρκετὸν ὅμως τοῦ ἄνω καὶ ὀπισθίου μέρους τοῦ κρανίου εἶναι ἀποκεκρουμένον προσφάτως, πλὴν μικροῦ τμήματος ὑπὲρ τὸν τράχηλον, ἐξ οὗ διακρίνεται ὅτι ὀπισθεν ἦτο τελειῶς ἀκατέργαστος. Μεγέθους εἶναι σχεδὸν φυσικοῦ: ὕψος 0.16, πλάτος κατὰ τὸ μέσον τοῦ προσώπου 0.13.

Ἐπὶ τῆς κόμης— ἡ ὁποία εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἐπίσης δὲν ἔχει καθόλου δηλωθῆ— παριστάνονται τοποθετημένα πέντε φύλλα συμμετρικῶς, ἓν εἰς τὸ μέσον καὶ ἀνὰ δύο ἐκατέρωθεν, ἀρχόμενα περίπου ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν ὠτων (*εἰκ. 2*). Εἶναι ἀναμφισβητήτως, νομίζω, φύλλα δρυὸς καὶ μάλιστα τοῦ εἴδους της ἐκεῖνου ποῦ σήμερον ὀνομάζεται «δέντρο» ἢ «ὁ δέντρος». Ἀπεικονίσεις τοιούτων φύλλων ἔχομεν ἐπὶ ἀρχαίων μνημείων πολλὰς ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρω μερικὰς ὡς ὁμοιοτάτας ἐν ὑποσημείωσει². Ἀπὸ τὸ ἐξακριβωθὲν αὐτὸ σημεῖον πρέπει νὰ ξεκινήσῃ κάθε ἐρμηνεία.

¹ Τὰ ἄλλα ἀρχαῖα ἦσαν νομίσματα διάφορα (ἐκ τῶν ὁποίων μνημονευτέον ἐν ἀργυροῦν ἀρχαῖον ὑπόχαλκον) καὶ μικρὸν ἀργυροῦν ἔλασμα προσερχόμενον ἐξ ἐπενδύσεως Εὐαγγελίου καὶ φέρον ἐκτύπους παραστάσεις σχετικὰς μὲ τὴν Θεοτόκον, κατετέθησαν δὲ εἰς τὰ οἰκεία Μουσεῖα Ἀθηνῶν.

² Κεφαλή Διὸς τοῦ Μουσ. Βερολίνου (ἀριθ. 292) μετὰ στεφάνου φύλλων δρυὸς (Baumeister Denkm. εἰκ. 2388)· κεφαλή Διὸς τοῦ Μουσ. Βιέννης μεθ' ὁμοίου στεφάνου (Schneider, Album d. Antikensammlung Taf. 30)· νόμισμα τοῦ Πύρρου μετὰ κεφαλὴν Διὸς ὁμοίως στεφανωμένην (Bulle, d. sch. Mensch² εἰκ. σελ. 453)· προτομὴ τοῦ Πύρρου τοῦ Μουσ. Νεαπόλεως (A. Ruesch, Guida ἀριθ. 1144) μεθ' ὁμοίου στεφάνου ἐπὶ τοῦ κράνου (Hekler, Bildniskunst d. Griechen u. Römer Taf. 71 b)· ὁ Νέρβας τοῦ Βαυαρικοῦ φέρων τὴν ἐκ φύλλων δρυὸς corona civica (Hekler Taf. 230 b)· κ. ἄ. Πρβλ. προσέτι Furtwängler, Ant. Gemmen I. 39, 31. 59, 8.

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲν εἶναι θνητοῦ τινος κεφαλή: ἡ δρυς παίζει κάποιον ρόλον εἰς μερικὰς περιστάσεις τοῦ καθημερινοῦ βίου τῶν ἀρχαίων (κατὰ τὸν γάμον καὶ κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν Παναθηναίων, βλ. τὰς ὀλίγας σχετικὰς μαρτυρίας εἰς Pauly-Wissowa RE λ. Eiche), ὅχι ὁμως τοιοῦτον ὥστε ν' ἀποτελέσῃ θέμα διὰ τὴν τέχνην. Εἰς τοὺς Ρωμαίους δὲν συμβαίνει βέβαια τὸ ἴδιον: ἡ ἐκ φύλλων δρυὸς corona civica ἀπεικονίζεται πολὺ συχνὰ εἰς ἀνδριάντας καὶ ἄλλα μνημεῖα τῆς τέχνης τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων, εἰς τοὺς ὁποίους καὶ ἡ παρούσα

Εἰκὼν 1.

κεφαλή ἀνήκει ἀλλὰ ἐδίδετο μόνον εἰς τοὺς σώσαντας ἐν πολέμῳ τὴν ζωὴν ἄλλου Ρωμαίου πολίτου. Εἶναι λοιπὸν βέβαιον ὅτι κάποιαν θεότητα παριστάνει ἡ κεφαλή¹. Καὶ δὴ γυναικείαν. Ἀπόλλωνος ἢ Διονύσου δὲν δύναται νὰ εἶναι, διότι κανεὶς λατρευτικὸς συσχετισμὸς τοιοῦτος δὲν μνημονεύεται εἰς τοὺς ἀρχαίους². Κυρίως μόνον τοῦ Διὸς εἶναι συχνὸν στόλισμα τῆς κεφαλῆς ὁ ἐκ δρυὸς στέφανος (βλ. τὰ ἀνωτέρω σελ. 85 σημ. 1 παραδείγματα). Μετ' αὐτὸν εἰς τὸν νοῦν ἔρχεται ἀμέσως ἡ Ἥρα ἀλλὰ σχετικὴ μαρτυρία μία μόνον ὑπάρχει, ἡ τοῦ Πλουτάρχου (*Κεφαλαίων καταγραφή Ρωμ.*

92, ἐκδ. Βερναρδάκη τ. II), ὁ ὁποῖος ὁμως, ὅπως ἐκ τοῦ ὅλου χωρίου φαίνεται, ὁμιλεῖ μᾶλλον διὰ τὰς ρωμαϊκὰς θεότητας Juppiter καὶ Juno καὶ πιθανώτατα δὲν ἐννοεῖ παρὰ αὐτὴν ταύτην τὴν corona civica. Ἄλλωστε πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι εἰς

¹ Εἶναι ἀληθές ὅτι τὴν ἐποχὴν αὐτὴν συχνὰ ἐδριόκομεν ἰδεαλιστικὸς κλασικιστικὸς τύπος θεῶν, ὅπως καὶ ὁ τῆς παρουσίας κεφαλῆς, χρησιμοποιουμένους καὶ εἰς ἀνδριάντας ἀκόμη εἰκονιστοὺς (βλ. Lippold, Korien u. Umbildungen griech. Statuen, 1923, κεφ. XVII), ὅχι ὁμως χωρὶς νὰ ὑπάρχουν κάποια ἔξωτερικὰ τουλάχιστον σημεῖα ποὺ δηλώνουν ὅτι πρόκειται περὶ θνητῶν, π. χ. τὸ ἐνδύμα, ἡ κόμμωσις, τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς κλπ. Εἰς τὴν περίπτωσίν μας τοῦ ἔργου ἐσώθη μόνον ἡ κεφαλή, ἀλλ' εἰς αὐτὴν δὲν διακρίνεται ἴχνος προσωπικοῦ χαρακτηριστικοῦ. Ἐκτὸς τούτου, δὲν εἶδρον οὔτε ἄλλο παράδειγμα κεφαλῆς θνητῆς στεφανωμένης διὰ δρυὸς οὔτε τὸν λόγον τῆς στέφρας ταύτης.

² Ἄλλη εἶναι ἡ ἀφορμὴ διὰ τὴν ὁποίαν εἰς τὸν ἐν Δήλῳ ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ὁ Λύσανδρος καὶ ὁ Λ. Κορνήλιος Σκιπίων ἀπέφεραν χρυσοῦς-στεφάνους δρυὸς (Λόγος ἱεροποίων BCH 1882, 30, 7. 40, 1).

τὴν περίπτωσιν μας δὲν πρόκειται κυρίως περὶ στεφάνου: τὰ φύλλα εἶναι ἁπλῶς τοποθετημένα ἐπὶ τῆς κόμης μὲ προφανῆ διακοσμητικὸν σκοπὸν καὶ τοῦ τρόπου τούτου δὲν ὑπάρχει, ὅσον ἐγὼ τουλάχιστον ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω, ὅμοιον παράδειγμα εἰς τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα ἢ δὲν θὰ εἶναι συχνόν. Τὸ πολὺ πολὺ θὰ ἠμποροῦσε κανεὶς νὰ ἐνθυμηθῇ τὴν ἀνάλογον τοποθέτησιν φύλλων περὶ τοὺς «πόλους» ἢ «καλάθους» τοὺς φερομένους ὑπὸ διαφόρων γυναικείων θεοτήτων

Εἰκὼν 2.

ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Εἰς τὴν παροῦσαν κεφαλὴν ἡ κόμη δὲν ξεχωρίζει αὐστηρῶς ἀπὸ τὰ φύλλα: κατὰ τὴν βάσιν μάλιστα τοῦ ὑπὲρ τὴν κορυφὴν τοῦ μετωπικοῦ τριγώνου μεσαίου φύλλου δύο μικροὶ βόστρυχοι ἔχουν διαταχθῆ οὕτως ὥστε τὸ φύλλον νὰ φαίνεται ἐξ αὐτῶν ἐκφυόμενον καὶ ν' ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ συνόλου εἶδος ἀνθεμίου (*εἰκ. 2*),

Αἱ παρατηρήσεις αὗται καθὼς καὶ τὸ εἶδος τῶν κοσμοῦντων φύλλων ὀδηγοῦν, νομίζω, εἰς λύσιν τοῦ ζητήματος κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον πιθανήν. Ἡ κεφαλή παριστάνει θεότητα ἐκ τῶν κατωτέρων ἐκείνων τῶν ὁποίων ἡ φύσις στε-

νώτατα συνδέεται μετὰ τῆς δρυός. Τοιαῦται δὲ δὲν εἶναι ἄλλαι ἀπὸ τὰς Δρυάδας ἢ Ἄμαδρυάδας νύμφας (βλ. *Roscher's Lexikon d. Mythologie* κλπ. λ. *Nymphen*). Εἶναι γνωστὸν πόσον σφιχτὰ κατὰ τοὺς μύθους τῶν ἀρχαίων αἱ νύμφαι αὐταὶ συνδέονται μὲ τὴν ζωὴν τῶν δρυῶν καὶ κατόπιν τῶν δένδρων ὄλων γενικῶς. Ἡ φοβερὰ τιμωρία τοῦ Ἑρυσίχθονος ἢ τοῦ Τριόπα ποῦ κατέρριψε ἀγαπητὰς εἰς τὴν Δήμητρα δρυὸς καὶ λεύκας ἐκ τοῦ ἐν τῷ Δωτίῳ πεδίῳ (εἰς τὰ ἀνατολικά τοῦ Θεσσαλικοῦ κάμπου) ἄλλους τῆς¹ πληγώσας τὰς ἐνοικούσας νύμφας, ἢ ἀνταμοιβὴ ἄλλων θνητῶν οἱ ὁποῖοι ὑπεστήριξαν γηραλέα δένδρα ἕτοιμα νὰ πέσουν καὶ παρέτειναν ἕτσι τὴν ζωὴν τῶν νυμφῶν καὶ ἄλλοι ἀνάλογοι μῦθοι ἀπετέλεσαν συχνὰ θέμα διὰ τοὺς ἀρχαίους ποιητὰς, μάλιστα τοὺς ρομαντικο-εἰδυλιακοὺς λυρικοὺς τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων (Καλλίμαχος Ὑμνος εἰς Δήμητρα Ἀπολλώνιος Ρόδιος Π 447 καὶ τὸ σχετικὸν σχόλιον· σχόλια εἰς Θεοκρ. III 13 κ. ἄ.). Ὡστε ἡ χρησιμοποίησις τῶν φύλλων τῆς δρυός ὡς λαλοῦντος συμβόλου καὶ ἀναγωγὴ λοιπῶν τῆς προκειμένης κεφαλῆς εἰς νύμφην τινα Δρυάδα ἔχει τὰς μεγαλυτέρας πιθανότητας².

Ἀντιρρήσεις εἶναι βέβαια δυνατὸν νὰ ὑπάρξουν: ἐκτὸς τοῦ ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἢ παροῦσα κεφαλὴ εἶναι σχεδὸν *unicum* μετὰ τῶν μνημείων τῆς τέχνης (ὅσον ἐγὼ τουλάχιστον γνωρίζω), τὰ εἰς τὰς νύμφας ἀναθήματα εἶναι προπάντων ἀνάγλυφα καὶ εἰδώλια, ὅχι δὲ ἀγάλματα ὀλόκληρα. Συμπεραίνει μὲν ὁ Σωκράτης διὰ τὸ παρὰ τὸν Ἴλισσὸν ἱερὸν ὅτι «Νυμφῶν τινων καὶ Ἀχελῶου ἱερὸν ἀπὸ τῶν *κορῶν* τε καὶ *ἀγαλμάτων* ἔοικεν εἶναι» (Πλάτ. Φαῖδρ. 230 b), ἀλλὰ δυνατὸν νὰ μὴ ἔννοεῖται ἄλλο τι ἀπὸ τὰ γνωστὰ μας πῆλινα εἰδώλια καὶ ἀνάγλυφα τῶν ὁποίων μέγαν ἀριθμὸν φέρουν εἰς φῶς αἱ ἀνασκαφαὶ τοιούτων ἱερῶν καὶ ἄντρων. Ἐν τούτοις δὲν πρέπει ν' ἀποκλεισθῇ κατ' ἀρχὴν ἡ δυνατότης τῆς ἀναθέσεως ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ ὀλοκλήρων ἀγαλμάτων εἰς τὰς Νύμφας. Ἔχομεν ἄλλωστε περὶ τοῦ ἀντιθέτου τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πausanίου (X. 12, 6) περὶ ἀγαλμάτων Νυμφῶν ἀφιερωμένων εἰς τὴν παρὰ τὸ μνήμα τῆς Σιβύλλης ἐν Τρωάδι κρήνην, καὶ ὀλίγας ἄλλας ἀσθενεῖς ἐνδείξεις: ὅχι σπανίως ἀπεικονίζονται π. χ. ἐπὶ νομισμάτων καὶ ἀναγλύφων προτομαὶ Νυμφῶν μαζὶ μὲ ὁμοίας ἄλλων θεοτήτων (βλ. *Roscher's Lexikon* κλπ. λ. *Nymphen* σελ. 540 κέφ.). Τέλος ὑπάρχει τὸ μέγα πλῆθος ἀγαλμάτων τῶν Ναιϊάδων Νυμφῶν ποῦ χρησιμο-

¹ Καὶ ἐν Ἀρκαδίᾳ ἀναφέρονται ἄλλα δρυῶν ἱερὰ τῆς Δήμητρος: Πaus. VIII 42, 18.

² Στεφανώνονται καὶ αἱ Βάκχαι κατὰ τὰ ὄργια τῶν μὲ κλάδους ἀπὸ δρυός, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ὁποιαδήποτε ἄλλα δένδρα τῶν βουνῶν, ὥστε ἰδιαίτερα σχέσις τῶν μὲ τὴν δρυὸν δὲν εἶναι πιθανὴ (Εὐριπ. Βάκχ. 110, 686, 703. [Θεοκρ.] XXVI B). Ἐπίσης διὰ τὴν Ἑκάτην λέγει ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος (Ἀργοναυτ. III 1214 καὶ σχόλ.) ὅτι περὶ τὴν κεφαλὴν τῆς «... ἔστεφάνωντο σμερδαλέοι δρυῖνοις μετὰ πρόρθοισι δράκοντες» δὲν εἶναι ὁμοῦς διὰ τὴν φύσιν τῆς Ἑκάτης ἀρκετὸν χαρακτηριστικὸν ἢ δρυός.

ποιοῦνται κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς ἀκριβῶς χρόνους ὡς διακοσμητικαὶ μορφαὶ τῶν κρηναίων οἰκοδομημάτων (Νυμφαίων) καὶ κρατοῦν λεκάνην ἔμπροσθέν των ἢ ἀκουμβοῦν ἐπὶ ὑδρίας ἢ κρατοῦν κάποιο πουλὶ κλπ. (βλ. ὅσα ἀναφέρει ὁ Γ. Οἰκονόμος *Ἀρχ. Ἐφημ.* 1923 σελ. 80 κέξ., ὅπου καὶ ἡ παλαιότερα βιβλιογραφία). Ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐτοποιητοῦντο εἰς κόγχας καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἡ ἐπεξεργασία τοῦ ὀπισθοῦ μέρους τοῦ ἀγάλματος ἦτο περιττὴ (βλ. π. χ. *Milet, I, v: Das Nymphaeum* 1919 ἐν σελ. 55 κέξ. καταλέγονται τὰ αὐτόθι ἀνήκοντα διακοσμητικὰ ἀγάλματα Νυμφῶν, Ἀρτέμιδος, Ἡρακλέους κλπ. ἐκ τῶν ὁποίων πλεῖστα εἶναι ἀκατέργαστα ὀπισθεν). Τὸ αὐτὸ χαρακτηριστικὸν παρουσιάζει καὶ ἡ προκειμένη κεφαλή. Ἐπομένως τὸ ἄγαλμα εἰς τὸ ὁποῖον ἀνῆκε δὲν ἦτο προορισμένον νὰ φαίνεται ἀπὸ παντοῦ καὶ ἦτο τοποθετημένον πιθανώτατα ἐπίσης εἰς μίαν κόγχην. Ἄγνωστον μόνον παραμένει πάντοτε τὸ περιβάλλον ἀπὸ ὅπου προέρχεται, ἂν ἀπετέλει δηλ. λατρευτικὸν ἀνάθημα ἢ ἦτο ἀπλῆ διακοσμητικὴ μορφή· διὰ τὴν πρώτην περίπτωσιν ἔχομεν καὶ ρητὴν λογοτεχνικὴν μαρτυρίαν, τὸ ἐν Παλ. Ἀνθ. VI 189 ἐπίγραμμα τῆς Μοιροῦς: «Νύμφαι Ἀμαδρουάδες, . . . σώιζοιτε Κλεώνυμον, ὅς τάδε καλὰ εἶσαθ' ὑπαὶ πιτύων ἕμμι θεαὶ ξόανα» (βλ. καὶ *Wilamowitz, Hellenist. Dichtung II* σελ. 106). Ὅπωςδὴποτε ἡ ἐρμηνεία τῆς κεφαλῆς ταύτης ὡς κεφαλῆς Δρυάδος μοῦ φαίνεται ὡς ἡ μᾶλλον πιθανή, μ' ὅλον ὄντι ὅμοιαι παραστάσεις λείπουν ἐντελῶς. Ἄλλα μέσα μεγαλυτέρας ἐξακριβώσεως δὲν ὑπάρχουν· οὔτε δὲ ἡ ἀνάλυσις τοῦ καλλιτεχνικοῦ της τύπου, εἰς τὴν ὁποίαν μεταβαίνομεν, φωτίζει τὸ ζήτημα περισσότερον.

*

Διὰ τὴν χρονολόγησιν τῆς κεφαλῆς ὑπάρχει ἀσφαλὲς ἐξωτερικὸν τεκμήριον: ἡ ἐγγράματος δήλωσις τῆς ἰριδος τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ ἡ βαθουλὴ κόρη ἐμφανίζονται κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀδριανοῦ, γενικεύονται δὲ ἐπὶ τῶν Ἀντωνίνων καὶ ἀργότερον (*Lippold, Koriem* κλπ. σελ. 89 κέξ.). Ἐπειδὴ ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς παραστάσεως τοῦ ὀφθαλμοῦ περιορίζεται κατ' ἀρχὰς εἰς τὰ πορτραῖτα, ἀργότερον δὲ ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὰς ἰδεαλιστικὰς κεφαλὰς καὶ ἐν γένει τὰ ἔργα ποῦ μιμοῦνται παλαιότερα πρότυπα, εἰς τὰ ὁποῖα καὶ ἡ προκειμένη κεφαλή ὑπάγεται, πρέπει αὕτη νὰ τοποθετηθῇ μᾶλλον εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν Ἀντωνίνων ὅπου μᾶς φέρει καὶ γενικώτερον ἢ τεχνικῆ της, ἡ μᾶλλον λεία ἐπεξεργασία τοῦ μαρμάρου.

Ὡς πρὸς τὸν τύπον ἔχει ἡ κεφαλή αὐτὴ πλεῖστα χαρακτηριστικὰ τοῦ κλασικοῦ τοῦ 5^{ου} αἰῶνος καὶ δὴ τοῦ δευτέρου ἡμίσεός του. Αὐτοῦ μᾶς φέρουν πρῶτον τὸ ἐντελῶς στρογγυλόν, μεστὸν εἰς τὰς παρειὰς καὶ τὴν σιαγόνα πρόσσωπον· ἔπειτα εἰς τὸ στόμα, ὄχι μόνον τὸ κάτω χεῖλος ποῦ εἶναι περισσότερον προβεβλη-

μένον και σαρκῶδες ἀπὸ τὸ ἐπάνω, ἀλλὰ και τὸ κλεισίμὸν του, ἀκόμη δὲ και ἡ τομή του, ἡ ὁποία εἶναι καμπύλη πρὸς τὰ κάτω (ἐξ αἰτίας τῆς χαμηλῆς τοποθετήσεως τῶν δύο γωνιῶν) και δὲν παρουσιάζει κανένα κυματισμὸν ἔπειτα ἢ πολὺ πλατεία βάσις τῆς ρινός, ἴση σχεδὸν πρὸς τὸ μῆκος τοῦ στόματος. Εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς πρέπει πρῶτον νὰ παραμερίσωμεν τὰ νέα στοιχεῖα τοῦ τεχνίτου τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀντωνίνων, ὅπως εἶναι ἰδίως ἡ ὀξεῖα και γωνιάδης δῆλωσις τῶν πτυχῶν ποὺ σχηματίζονται ἐπὶ τοῦ ἄνω και ὑπὸ τὸ κάτω βλέφαρον κατὰ τ' ἄλλα, οἱ ὀφθαλμοὶ εἶναι τοποθετημένοι ὀριζοντίως μὲ ἐλαφρὰν πλαγίαν κλίσιν πρὸς τὰ κάτω, ἡ ὁποία δυναμώνεται ἀκόμη περισσότερο ἀπὸ τὴν ἐντονωτέραν ὁμοίαν κατεύθυνσιν τῶν ὀφρῶν (δικαιολογουμένην ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ βλέμμα διευθύνεται πρὸς τὰ ἐπάνω και συνεπῶς αἱ ἐσωτερικαὶ γωνίαι τῶν ὀφρῶν πρὸς τὴν ρίζαν τῆς ρινός ἀνυψώνονται) ἢ κατεύθυνσις αὐτῆ τῆς γραμμῆς τῶν ὀφθαλμῶν εἶναι σχεδὸν παράλληλος μὲ τὴν πρὸς τὰ κάτω τοῦ στόματος¹ και ἀποτελεῖ μετὰ τῆς γραμμῆς τῆς σιαγόνας σχεδὸν τέλειον κύκλον. Ἡ κόμη χωρίζεται ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ μετώπου, κατ' ὀξεῖαν γωνίαν μάλιστα, κατέρχεται δὲ ἔπειτα κυματιστῆ πρὸς τὰ πλάγια και δίδει τριγωνικὸν περιγράμμα εἰς τὸ μέτωπον· περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀποδόσεως θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω. Περὶ τῆς θέσεως και τῆς ἐργασίας τῶν ὠτων ἢ διατήρησις τῆς κεφαλῆς δὲν ἐπιτρέπει νὰ κρίνωμεν. Καὶ ὅμως ἐνῶ ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ στῆλ τῆς κεφαλῆς εἶναι κλασσικά, δὲν ὑπάρχει τύπος κλασσικὸς τοῦ 5^{ου} αἰῶνος ὀρισμένος τὸν ὅποιον νὰ ἀντιγράφη ἢ νὰ μιμηται ὁ κλασσικιστῆς αὐτὸς τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀντωνίνων. Ἐπειδὴ αὐτὸ ἔχει κάποια γενικωτέραν σημασίαν, δὲν εἶναι περιττὸν νὰ βεβαιωθῆ ἀναλυτικῶς τὸ πρᾶγμα.

Κατ' ἀρχὴν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ περιορισθῆ τὸ ὑποθετικὸν αὐτὸ πρότυπον μέσα εἰς ὄρια χρονικὰ ἢ ἐργαστηριακὰ στενά, ἔστω και ὄχι αὐστηρά. Τὸ μεστὸν στρογγυλὸν πρόσωπον κυριαρχεῖ καθ' ὅλον σχεδὸν τὸν 5^{ον} αἰῶνα, ἀν και ἤδη αἱ περὶ τὸ τέλος του κεφαλαὶ μεταβαίνουν πρὸς τὸ ὠσειδῆς τοῦ 4^{ου} αἰῶνος. Τὸ πρᾶγμα εἶναι πολὺ γνωστὸν και περιττὸν εἶναι νὰ μνημονευθοῦν παραδείγματα. Περισσότεραν ποικιλίαν παρουσιάζουν τὰ περὶ τὸ στόμα μέρη· εἰς τὴν ἐξεταζομένην κεφαλὴν τὸ σαρκῶδες και λίαν προβεβλημένον κάτω χεῖλος ἔχει περιγράμμα ἐντελῶς μὲν στρογγυλὸν ἀλλὰ μικρότερον ἀπὸ τὸ ἐπάνω. Εἰς τὰς κεφαλὰς τοῦ 6^{ου} ἡμίσεως τοῦ 5^{ου} αἰῶνος τὸ ἐπανευρίσκομεν ἄλλοτε ἐντελῶς ὅμοιον και ἄλλοτε μὲ ἀμβλειογωνιῶδες περιγράμμα· ἀναφέρω μερικὰ παραδείγματα, ποὺ θὰ χρησιμεύσουν και διὰ τὰς ἄλλας συγκρίσεις: κεφαλὴ Δορυφόρου τῆς χαλκίνης προτομῆς

¹ Ἐχομεν δηλ. ἔτσι ἐνώπιόν μας ἐξέλιξιν γούστου ἀντίθετον πρὸς τὸ ἀρχαῖόν, ὅπου αἱ γραμμὰ τοῦ στόματος και τῶν ὀφθαλμῶν εἶναι ἐπίσης παράλληλοι, ἀλλ' ἀντιθέτως, πρὸς τὰ ἐπάνω· πρβλ. οἰονδήποτε πρόσωπον Κόρης τῆς Ἀκροπόλεως.

του Μουσείου Νεαπόλεως (*Kunstgeschichte in Bildern*² I 257, 6· εἰς τὰς εἰκόνας τῆς συλλογῆς αὐτῆς γίνονται καὶ αἱ κατωτέρω παραπομπαί)· κεφαλή Διαδουμένου τοῦ ἀντιγράφου τῆς Δρέσδης (*K. i. B.*² I 257, 9)· κεφαλή Ἡρας Farnese Μουσείου Νεαπόλεως (288, 11)· κεφαλή Ἡρας Βρετανικοῦ Μουσείου (288 3)· πολλαὶ κεφαλαὶ ἀπὸ τὰς μετόπας τοῦ Ἡραίου τοῦ Ἄργους (288, 5, 6, 7)· κεφαλή «Λημνίας» (288, 4)· κεφαλή Ἀθηνᾶς Μουσείου Βιέννης (283, 7)· διάφορα ἀντίγραφα κεφαλῆς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου (246, 5, 6, 7)· κεφαλή Κόρης Albani (248, 3) καὶ πλείστα ἄλλα. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι δι' ἐλαχίστας ἐξ αὐτῶν εἶναι ἀσφαλῆς ἢ εἰς ὠρισμένον ἐργαστήριον ἀπόδοσις· ἀρκεῖ νὰ σημειωθῇ ὅτι τὴν ἐκ τοῦ Ἡραίου κεφαλὴν τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικοῦ Μουσείου (ἀριθ. 1571. *K. i. B.*² I 288 5. *Waldstein Argive Heraeum* πίν. XXXVI) — ἡ ὁποία ὡς πρὸς τὴν προβολὴν τοῦ κάτω χεῖλους, τὴν περιφέρειάν του καὶ τὴν ὑπ' αὐτὸ σκίασιν ἔχει πολλὴν ὁμοιότητα μετὰ τὴν κεφαλὴν μας — ὁ μὲν Waldstein ἀπέδωκεν εἰς τὸν Πολυκλείτον, ὁ δὲ Furtwängler (*Meisterwerke* σελ. 443) θεωρεῖ ὡς ἔργον ἀπικόν. Τὴν αὐτὴν ἐντελῆ σχεδὸν ἔλλειψιν κυματισμοῦ εἰς τὴν τομὴν τοῦ στόματος παρατηροῦμεν ἐπὶ τῶν ἄνω μνημονευθειῶν κεφαλῶν, εἰς τὰς ὁποίας προσθετέα ἢ ὑπὸ τοῦ C. Blümel δημοσιευθεῖσα κεφαλή Ἀθηνᾶς (*Zwei Strömungen*, 1924, πίν. III 1, 2), τὴν ὁποίαν πιστεύει προερχομένην ἐκ τῶν ἀνατολικῶν μετοπῶν τοῦ Παρθενῶνος, παραβάλλει δὲ καὶ μετὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ Πειριθίου ἐκ τοῦ δυσμικοῦ αἰετώματος τῆς Ὀλυμπίας (αὐτ. πίν. IV, 4, 5).

Ὡς πρὸς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς κεφαλῆς μας, παρατηρητέα ἢ πολλὴ ἀσθενὴς καμπύλη τοῦ κάτω ἰδίως βλεφάρου, τὸ λίαν ὀξὺ καὶ ἀπότομον τοῦ πρὸς τὰς παρεῖας περιγράμματος, ἢ μὴ δῆλωσις τῆς δακρυγόνου χώρας καὶ ἐν γένει ἢ ἔλλειψις κάθε πλαστικότητος εἰς τὰ κάτω τῶν ὀφρύων λιπώδη μέρη τῶν βλεφάρων ποὺ παριστάνονται σχεδὸν ἐντελῶς ἐπίπεδα· τὰ πλείστα τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῶν ἐπανευρίσκομεν ἰδιαίτερος ὅμοια εἰς τὴν κεφαλὴν τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης χαλκίνης προτομῆς τοῦ Δορυφόρου τοῦ Ἀπολλωνίου (*Μουσ. Νεαπόλεως* πρὸβλ. καὶ *Bulle sch. Mensch*² σελ. 442 καὶ πίν. 194, 5)· ἀλλὰ θὰ ἦτο αὐταπάτη ἂν ἐπ' αὐτῶν ἠθέλαμεν νὰ στηριξώμεν στενωτέραν σχέσιν τῆς κεφαλῆς μας μετὰ τὸν Πολυκλείτειον τύπον.

Ἡ κόμη τῆς κεφαλῆς ἀπομακρύνεται περισσότερον ἀπὸ τὸν τρόπον τοῦ 5^{ου} αἰῶνος. Ἔχομεν μὲν ἤδη εἰς αὐτὸν τὴν ὀξεῖαν κορυφὴν τοῦ μεταπικοῦ τριγώνου καθὼς καὶ τὸν πρὸς τὰ πλάγια καὶ κάτω κυματισμὸν τῆς (βλ. τὰς περισσοτέρας τῶν μνημονευθειῶν κεφαλῶν)· ἀλλὰ πρῶτον, τὸ περίγραμμα τὸ ὁποῖον σχηματίζεται οὕτω ἐπὶ τοῦ μετώπου εἶναι καὶ αὐτὸ κυματιστὸν (κεφαλή Λημνίας *K. i. B.*² 288, 4· κεφαλαὶ «ἀμαξῶνων Φειδίου, Πολυκλείτου, Κρησίλα» αὐτ. 256, 1, 3, 4, 7· ἀντίγραφον Hertz κεφαλῆς Νίκης Παιωνίου αὐτ. 266, 6· κλπ.), ὅπως ἦτο καὶ ὅταν

ἐκυριάρχει τὸ κάπως παλαιότερον κτένισμα τὸ ὁποῖον βλέπομεν π. χ. εἰς τὰς Λαπιθίδας τοῦ ἀετώματος τῆς Ὀλυμπίας, εἰς τὴν ἐκ Cherchel Δήμητρα τοῦ Βερολίνου καὶ εἰς τὴν «Verhüllte Frau» τοῦ αὐτοῦ Μουσείου (Κ. i. Β.² 248, 2 καὶ 236, 5-6). Ἐπειτα ὁ τρόπος τῆς δηλώσεώς της εἶναι ἀνεξαιρέτως εἰς ὅλας τὰς μνημονευθείσας κεφαλὰς ὁ ἐντελῶς πλαστικός, κατὰ τὸν ὁποῖον κάθε βόστρυχος, μαλακὸς καὶ εὐλύγιστος, ἔχει ἰδικὴν του ἀτομικὴν ζωὴν (τυπικὸν ἀλλὰ θαυμαστὸν παράδειγμα ἢ κόμη τῆς Λημνίας). Εἰς τὴν ἐξεταζομένην κεφαλὴν ἀντιθέτως, ἡ κόμη κατέρχεται ἐπίσης κυματιστὴ πρὸς τὰ πλάγια, ἀλλὰ μᾶλλον κατὰ τὸν τρόπον τῶν κεφαλῶν τοῦ 4^{ου} αἰῶνος, σχηματίζει δηλ. ἐκατέρωθεν γραμμὰς σχεδὸν εὐθείας οὕτως ὥστε τὸ μέτωπον ἀποβαίνει ἐντελῶς τριγωνικόν. Νομίζει μάλιστα κανεὶς ὅτι εἰς τὴν κεφαλὴν μας ἰδιαιτέρα κατεβλήθη φροντίς νὰ τονισθῇ τὸ εὐθύγραμμον τοῦτο περίγραμμα καὶ κατὰ τοῦτο διδακτικὴ εἶναι ἡ παραβολὴ της μὲ τὸ ἐν Βερολίῳ ἀντίγραφον τῆς κεφαλῆς τῆς «Ἀριάδνης» (Μουσ. Βερολ. ἀριθ. 610, *Bulle sch. Mensch*² εἰκ. 170) καὶ τούτου μὲ τὸ ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μουσείῳ τῶν Ἀθηνῶν πρωτότυπον (ἀριθ. 182, *Bulle* ἔ. ἀ. πίν. 253). Ἐπὶ πλεόν, εἰς τὴν κεφαλὴν μας ἡ κόμη ἀποδίδεται περισσότερον ζωγραφικὰ.

Τέλος ὡς πρὸς τὴν ὅλην ἐντύπωσιν ἐκ τοῦ τύπου τῆς προκειμένης κεφαλῆς δύναται αὕτη νὰ παραβληθῇ ἀκόμη καὶ μὲ τὰς κεφαλὰς τῶν Καρυατίδων τοῦ Ἐρεχθείου, μὲ τὴν ἐκ Λέρνης κεφαλὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν (ἀριθ. 118, *Bulle* ἔ. ἀ. πίν. 251, ὁ ὁποῖος τὴν θεωρεῖ μετάβασιν ἀπὸ τοῦ τύπου τῆς κεφαλῆς τῶν Καρυατίδων εἰς τὰς κεφαλὰς τοῦ 4^{ου} αἰῶνος, σελ. 530 κέφ.) καὶ — πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἰδιαιτέραν ἔχει σημασίαν διὰ τὴν περίπτωσίν μας — μὲ τοὺς τύπους τῶν Νυμφῶν τὰς ὁποίας βλέπομεν εἰς πολλὰ ἀπὸ τὰ σχετικὰ μὲ αὐτὰς ἀναθηματικὰ ἀνάγλυφα (π. χ. εἰς τὴν ὀπισθίαν ὄψιν τοῦ ἀναγλύφου τοῦ Ἐχέλου καὶ τῆς Βασίλης Ἐθν. Μουσείου ἀριθ. 1783, εἰς τὸ ἀνάγλυφον Ἐθν. Μουσείου ἀριθ. 1329 κ. ἄ.).

Τὸ συμπέρασμα ἐκ τῶν ἀνωτέρω εἶναι προφανές: ἡ προσπάθεια νὰ συνδεθῇ ἡ προκειμένη κεφαλὴ γενετικῶς μὲ ὠρισμένον κλασσικὸν πρότυπον, μὲ ἔργον προερχόμενον ἐξ ὠρισμένης καλλιτεχνικῆς σχολῆς καὶ χρονικῆς περιόδου, θὰ ἦτο βιασμός τῆς πραγματικότητος, ὅπως ἄλλωστε συμβαίνει εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων τοιούτων συσχετίσεων.

*

Ἡ ἐκ τῆς ἐξετασθείσης κεφαλῆς αἰσθητικὴ ἱκανοποίησις εἶναι πολὺ μικρά. Ἐχει μόνον τὴν κλασσικιστικὴν ἐκείνην γαλήνην καὶ καθαριότητα, ποὺ ἀρέσει εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτήν, ἀκόμη δὲ καὶ κάποιαν ὑψηλὴν ἔκφρασιν τὴν ὁποῖαν πιθα-

νῶς ἤθελαν νὰ τονίσουν περισσότερο οἱ κλασικισταὶ αὐτοὶ δίδοντας, τόσον διὰ τὰ πορτραῖτα ὅσον καὶ διὰ τὰς ἰδεαλιστικὰς κεφαλὰς, κατεύθυνσιν πρὸς τὰ ἄνω εἰς τὸ βλέμμα. Τὸ ἀποτέλεσμα ἐν τούτοις εἶναι σύνολον ἄψογον καὶ ψυχρὸν, ἐνθουμίζον ὀρισμένους τύπους Μεδουσῶν. Ἄνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἔργων ἐκείνων τὰ ὁποῖα, προκειμένου περὶ ζωγραφιῶν, ὁ Winckelmann περιφρονητικῶς ὠνόμαζε «*fein und glatt ausgepinselt*» (Erinnerung über die Betrachtung der alten Kunst). Καὶ δὲν εἶναι λοιπὸν ἀδύνατον ἢ ἀνωτέρω μακρὰ ἀπασχόλησίς μας μὲ αὐτὸ νὰ κριθῇ ὡς ἀμφιβόλου σκοπιμότητος. Ἐν τούτοις ἡ στυλιστικὴ του ἀνά- λυσις εἶναι πολὺ διδακτικὴ. Εἶδομεν ὅτι ἡ κεφαλή αὐτὴ δὲν ἀνάγεται εἰς ὀρισμέ- νον πρότυπον. Ἄλλὰ δὲν πρόκειται κἀν περὶ συνειδητοῦ *pastiche*. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ἄλλοι ἐντριβέστεροι ἐρευνηταὶ θὰ δυνηθοῦν ἴσως νὰ διαπιστώσουν καὶ κἀτι ἀκόμη περισσότερο θετικὸν διὰ τὰς στυλιστικὰς σχέσεις τῆς προκειμένης κεφα- λῆς. Ἄλλὰ νομίζω ὅτι τὸ σημαντικώτερον ἐξ αὐτῆς κέρδος εἶναι τὸ ἀκόλουθον: μᾶς δίδει τὴν κατὰ μέσον ὄρον τυπικὴν εἰκόνα πού εἶχε περὶ τῆς κλασικῆς τέχνης ἢ ἀνατολικο-ἑλληνο-ρωμαϊκῆ κοινωνία τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων. Εἶναι φυ- σικὸν ὅτι, δοθέντος κατ' ἀρχὴν τοῦ ἐξαιρετικοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν χρόνων ἐκεί- νων διὰ τὴν κλασικὴν τέχνην, οἱ τεχνῖται δὲν περιορίζοντο μόνον εἰς μᾶλλον ἢ ἤττον πιστὰ κατὰ παραγγελίαν ἀντίγραφα ὀρισμένων ἀριστουργημάτων, ἀλλ' ἐξε- τέλουν καὶ πλείστα ἄλλα ἀορίστως κλασικιστικὰ ἔργα σύμφωνα πρὸς ἓνα γενι- κὸν κανόνα ὁ ὁποῖος ἀσυνειδήτως εἶχε διαμορφωθῆ μέσα τους, δι' ἀφαιρέσεως, ἀπὸ τὴν συνεχῆ ἀπασχόλησίν των μὲ τὰ κλασσικὰ πρότυπα. Πολὺ περισσότερο ἰσχύει αὐτὸ διὰ τεχνίτας δευτέρας καὶ τρίτης τάξεως, ἐργαζομένους ἀνταντακλα- στικῶς, ἐκ τοιοῦτου δὲ κύκλου προέρχεται ἡ ἐξετασθεῖσα κεφαλή¹.

Δυστυχῶς πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα δὲν ἔχει ἀκόμη πολὺ προχωρήσει. Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀρχαιολόγων διὰ τὰς ρωμαϊκὰς ἀντιγραφὰς (Κοριεν) καὶ μεταπλάσεις (Umbildungen) τῶν κλασσικῶν ἔργων ἀφετηρίαν εἶχεν ἕως τώρα, ὅπως ἤτο φυσικὸν ἄλλωστε, ἀποκλειστικῶς τὸ κλασσι- κὸν πρότυπον καὶ ὄχι τὸν κλασικιστὴν δὲν εἶναι δὲ μικρὸν τὸ ἐκ τῆς ἐργασίας ταύτης κέρδος τῆς ἐπιστήμης. Ἐντελῶς μὲ τὸ πνεῦμα αὐτὸ εἰργάσθη καὶ ὁ τελευ- ταῖος ἀσχοληθεὶς μὲ τὸ ζήτημα Lippold συνειδητῶς μάλιστα ἀντιτιθέμενος πρὸς τὴν νεωτέραν τάσιν (Κοριεν σελ. 1). Ἄλλ' ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς ἐρεύνης κἀθε ἄλλο παρὰ διαφωτίζει τὸ πρόβλημα τῆς καλλιτεχνικῆς ζωῆς τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. Διότι μένει ἔτι ἀγνωστος ὡς πρὸς τὴν κοινωνίαν ἐκείνην ἢ γενικωτέρα ψυχοσύν-

¹ Χαρακτηριστικὸν παράδειγμα ἀποτελεῖ καὶ ὁ ἐκ τοῦ Δέλτα τοῦ Νεῖλου προερχόμενος χάλκινος Ἐπόλλων τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου (*Bulle sch. Mensch* πίν. 51), εἰς τὸν ὁποῖον ὁ μὲν Furtwängler ἔβλεπεν ἑλληνιστικὴν μεταπλασίαν ἐνὸς προτύπου τοῦ Εὐφράνορος, ὁ δὲ Bulle, ὀρθῶς, νομίζω, τυπικὸν παρά- δεῖγμα κλασικιστικῆς ἐργασίας τοῦ 1ου π. Χ. αἰῶνος (συζητήσιμος μόνον μένει ἡ χρονολόγησίς του).

θεις και νοοτροπία από την όποιαν έπήγασαν αί ποικίλαι αύται τάσεις¹. Δέν έξαν-
τλείται αύτη με την συνηθισμένην βεβαίωσιν περι στειρεύσεως τών δημιουργι-
κών δυνάμεων, αλλά τεμαχίζεται μόνον αύθαιρέτως· παρατηρήθη πολύ σωστά ότι
είναι ίσως ιδικόν μας λάθος άν άναγνωρίζωμεν δημιουργικήν δύναμιν είς τούς
Ρωμαίους μόνον εκεί όπου δέν είναι δυνατή ή διαρκής σύγκρισις και μέτρησις με
τά έλληνικά έργα (K. Lehmann-Hartleben «Gnomon» II, 1926, σελ. 29). Πράγ-
ματι τό πρόβλημα, τό όποϊον ή βαθυτέρα ένατένισις κοινωνικών έκδηλώσεων
όπως ή τέχνη μās προβάλλει, είναι: είς ποίαν σχέσιν εύρίσκονται μεταξύ των τά
φαινομενικώς τόσον διάφορα καλλιτεχνικά φανερώματα τών χρόνων εκείνων
(πορτραίτο, ιστορικόν ανάγλυφον, ιδεαλιστικός κλασικισμός); ποία ή βαθεία
πηγή από όπου ξεκινούν; Η σημερινή κατάσταση τής έρεύνης δέν επιτρέπει
άκόμη την λύσιν του· άλλ' ήδη γίνονται έκ μέρους τών νεωτέρων γενναία βήματα
πρός αύτήν.

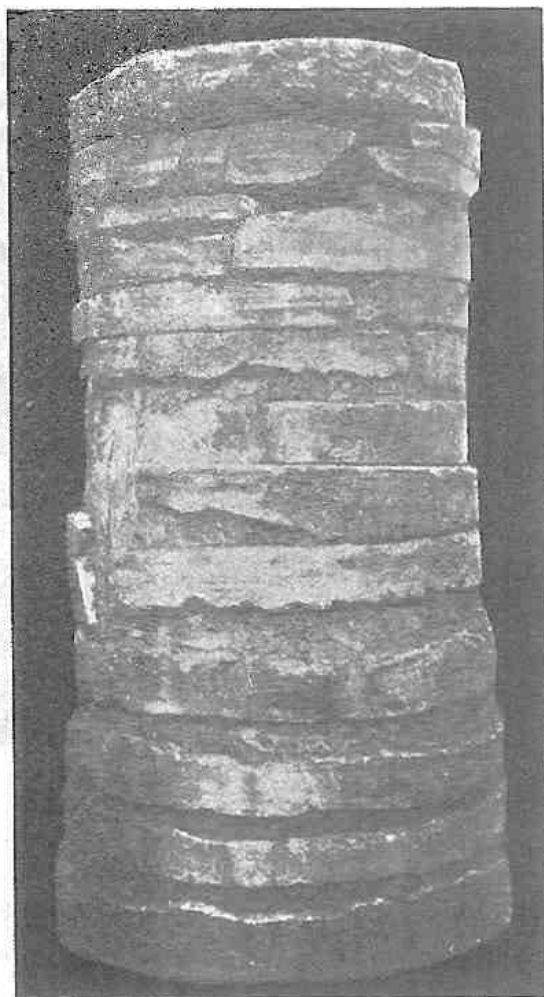
X. ΚΑΡΟΥΖΟΣ

¹ Η άκρως ένδιαφέρουσα σχετική μελέτη του E. Schweitzer, *Der Bildende Künstler u. d. Begriff
des Künstlerischen in der Antike* (N. Heidelberger Jahrbücher 1925 σελ. 28-132) είναι ήμιτελής κατά
τόστο, ότι προσπαθεί ν' άποκτήσιν την γνώσιν αύτήν άποκλειστικώς έκ τής έρεύνης τών μνημείων τής σκέ-
ψεως τής έποχής εκείνης και δέν προχωρεί είς σύγκρισίν της με τά σύγχρονα έργα τής τέχνης· άκόμη δέ
σταματά είς τό ιδεολογικόν επίπεδον.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΣΑΜΟΥ

1. ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΣΤΗΛΗ (2)

Οἱ κάτωθι μαρμάρيني ἐνεπίγραφοι σπόνδυλοι, ἅπαντες ἀποκεκρουμένοι ἢ εἰς τεμάχια, εὐρέθησαν τῷ 1913, ἐν τῷ ἐγγύς τῆς πολίχνης Τηγαίου ἀγρῷ τοῦ

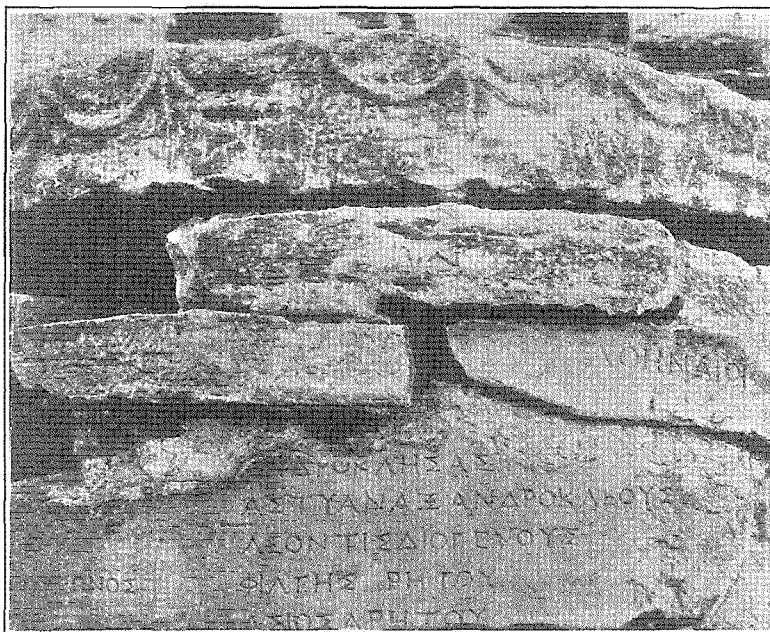

Εἰκ. 1. Ἐπιγραφή ἐκ Σάμου.

ιερέως Κωνστ. Δημητριάδου (ἐνθα καὶ ἡ ὑπ' ἀριθ. 2 ἐπιγραφή), ἀποτελοῦντες μετ' ἄλλων ἀγράφων πλακῶν τὸ κάλυμμα ἀρχαίου ὀχετοῦ. Μετεφέρθησαν ἔκτοτε εἰς τὸ Μουσεῖον Τηγαίου καὶ ἐκτίσθησαν, προσωρινῶς καὶ χάριν καλλητέρας διατηρήσεως, εἰς στήλην ἐπὶ τῇ βάσει τῆς περιφερείας ἐνὸς ἑκάστου (εἰκ. 1 καὶ 2) ἀριθμηθεῖσαν ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω ὡς ἐξῆς:

Σπόνδυλος πρώτος. Διαμ. 1.05, πάχ. 0.15, ὕψος γραμμ. 0.012 μ.

1	ΙΔΙΑΣΝΙΚΙΟΥ	Κ]υδίας Νικίου
	ΝΙΚΙΑΣΚΥΔΙΟΥ	Νικίας Κυδίου
	ΜΗΤΡΟΔΩΡΟΣΙΩΛΙΟΥ	Μητροδωρος Ζωΐλου
	ΙΩΛΙΟΣΑΡΓΟΛΛ . . .	Ζωΐλος Ἀπολλ[οδώρου

Εἰκ. 2. Ἐπιγραφῆς ἐν Σάμῳ ἀνώτατον τμήμα.

2	ΗΡΩΙΔΗΣΔΙΟΝΥΣ	Ἡρωΐδης Διονυσίου
	ΑΝΤΙΠΑΤΡΟΣΔΙΟΝΥΣΙΟΥ	Ἀντίπατρος Διονυσίου
	ΣΩΣΙ . ΤΡΑΤΟΣΦΙΛΩΝΟΣ	Σωσί[σ]τρατος Φίλωνος
	ΝΕ . ΚΛΗΣΔΙ ΡΟΥ	Νε[σ]κλής Δι[οδώ]ρου
3	. . ΟΛΛΟΔΩΡΟΥ	Ἀπ]ολοδώρου
4	ΕΥΚ . . . ΑΚΙΔΟΥ	Εὐκ . . . ακίδου
	ΕΡΜ . . .	Ἐρμ . . .
	ΣΩ . . .	Σω . . .

5	. . . ΟΣΔΙΟΔΩΡΟΥ ΚΛΕΟΣΘΕΝΗΣΙΩΙΛΟΥ ΚΡΑΤΩΝΞΕΝΟΧΑΡΟΥ	. . . ος Διοδώρου Κλεοσθένης Ζωΐλου Κράτων Ξενοχάρου
6	. . . ΟΙΤ	. . . Οιτ

Σπόνδυλος τέταρτος. Διαμ. 0.97, πάχ. 0.15 μ.

1 ΟΥ ΤΥΝΝΙΧΟΣΒΡΥΩΝΟΣ ΦΙΛΙΣΤΗΣΠΥΘΙΟΣ ΑΛΛΙΟΣΣΑΤΥΡΙΔΟΥ Υ ου Τύννιχος Βρύωνος Φιλίστης Πύθιος Ἄλλιος Σατυρίδου υ
2 Η ΑΓΟΡΟΥ ΗΡΟΔΟΤΟΣΠΥΘΑΓΟΡΟΥ ΗΓΕΣΤΡΑΤΟΣΜΝΗΣΙΘΕΟΥ ΜΝΗΣΙΘΕΟΣΗΓΕΣΤΡΑΤΟΥ	. . . η . . . [Πυθα]γόρου Ἡρόδοτος Πυθαγόρου Ἡγέστρατος Μνησιθέου Μνησίθεος Ἡγεστράτου
3	ΟΙΑ . . . Ο ΠΡΟΞΙΘΕΜΗΣΔΙΟΜΟΝΟΣ ΡΟΣΛΥΚΟΦΡΟΝΟΣ ΦΕΡΕΚΛΗΣΛΥΚΟΦΡΟΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣΛΥΚΟΦΡΟΝΟΣ	οια . . . ο Προξιθέμης Διόμονος ρος Λυκόφρονος Φερεκλῆς Λυκόφρονος Δημήτριος Λυκόφρονος
4	ΕΔΙΟΜΙΟΣΕΠΙΚΟΥΡΟΥ ΕΥΑΔΙΤΗΣΓΕΝΝΑΙΟΥ ΛΥΑΡΟΣΜΕΛΙΣΣΙΟΥ Τ + ΣΙΚΑΙΔΟΥ	Ἐδιόμιος Ἐπικούρου Ευαδίτης Γενναίου . . . λυαρος Μελισσίου . . . τ . . . + σικαίδου
5 ΟΣΕΡΜΟΑΝ . . . ΙΠΠΙΑΣΚΑΛΛΙΠΠΟΥ ΔΩΡΟΣΣΙΜΩΝΟΣ Ο ος Ἐρμόαν[ακτος] Ἴππιας Καλλίππου Δῶρος Σίμωνος Ο
6	. . . ΗΣ . . . ΟΣ+ΑΝ . . . ΙΜΕΝΗΣΙΗΝΟΔΩΡΟΥ ΛΥΚΟΥΡΓΟΣΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΟΣΔΗΜΗΤΡΙΟΥ	. . . ης . . ος+αν . . . ιμένης Ζηνοδώρου Λυκούργος Δημητρίου . . . ος Δημητρίου

Σπόνδυλος πέμπτος. Διαμ. 0.51, πάχ. 0.15 μ.

1	. . . ΑΝΤΑΔΟΣ . . . ΟΥ ΙΣΜΝΗΣΑΙΟ . . . ΣΙΟΣΣΩΣΑ — ΟΣ : Α ΗΝΕΟΥ	. . . ανταδος . . . ου ις Μνήσαιο[ς] . . . σιος Σωτα — ος . α ηνέου
---	--	---

2	ΝΥΔ ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΣΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΠΥΘΗΣΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ	Νυδ Ἄρτεμιδώρος Φαινομένου Πυθῆς Φαινομένου
3	ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣΙΩΠΥΡΟΥ ΙΩΠΥΡΟΣΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ Ε	Δημοσθένης Ζωπύρου Ζώπυρος Δημοσθένους Ε
4	ΑΝΤΙΦΑΝ ΑΛΚΙΜΟΥ	Ἄντιφάνης Ἄλκιμου

Σπόνδυλος ἕκτος. Διαμ. 0.67, πάχ. 0.13 μ.

1	ΑΛΑΙΕΙΣ ΕΥΒΟΕΩΝΗΜΕΙΩ . ΑΝΘΙΠΠΙΔΗΣΜΑΙ ΑΝΤΩΝΑΚΤ . ΣΙΠ	Ἄλαιεις Εὐβοέων ἢ μείζων Ἄνθιππίδης Μαί αντώνακτ σιπ
2	ΚΑΣΤΑΛΕΙΣ ΙΚΑΛΕΙΣ ΑΓΙΣΗΓΕΣΤΡΑΤΟΥ . . . ΙΓΓΟΥ ΠΥΘΑΓΟ . . . Ο	Κασταλεῖς ικαλεῖς Ἄγις Ἑγεστράτου . . ιππου Πυθαγόρας Θ
3	ΘΕΩ ἘΦΕΙΔΗΣΔΙΟΜΩΝΟΥ ΕΙΠ . . . ΩΝ . . . ΝΟ .	Θεω Ἐφεαφείδης Διομόνου Εἶπ . . . ων . . . νο .

Σπόνδυλος ἑβδομος. Διαμ. 0.88, πάχ. 0.14 μ.

1	ΣΩΤΗΡΙΧΟΣΥΒΛΗΣΙΟΥ ΙΩΙΛΟΣΣΘΕΝΝΙΔΟΥ ΣΘΕΝΝΙΔΗΣΙΩΙΛΟΥ	Σωτήριχος Ὑβλησίου Ζώϊλος Σθεννίδου Σθεννίδης Ζωΐλου
2	ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΣΙΑΤΡΟΚΛΕΙΔΟΥΣ ΡΟΔΙΟΣΚΛΕΙΤΩΝΟΣ ΣΤΑΦΥΛΟΣΚΛΕΙΤΩΝΟΣ ΔΙΩΝΑΡΙΣΤ . . . ΙΟΥ	Ἀπολλόδωρος Ἱατροκλείδους Ῥόδιος Κλείτωνος Στάφυλος Κλείτωνος Δίων Ἄριστ . . . ίου
3 ΑΓΑΘΟΚΛΕΟΥΣ . . . ΛΟΔΩΡΟΥ	. . . Ἀγαθοκλέους Ἀπολλοδώρου

Ὅγδοος σπόνδυλος συγκείμενος ἐκ δύο τεμαχίων ἀσχέτων. Τεμαχ. Α΄
περιφ. 0.88, διαμ. 1.15, πάχ. 0.47 μ.

1 ΛΥΜΗΝΟΥ ΗΣ	λυμήνου ης
---	---	---------------

2	. . ΙΜΩΝΟΣΔΗΜΟΥ	ιμωνος Δήμου
	ΣΩΤΗΡΙΧΟΣΛΕΩΝΙΔ	Σωτήριχος Λεωνίδου
	Ω . . . ΛΑΜΠΙΑΣΔΕ . .	λαμπίας Δε
 ΩΝΗΣΙΛΕΩΣ	ωνησίλεως

Ύγδρου σπόνδυλου. Τεμαχ. Β΄ περιφ. 0.79, διαμ. 0.36, πάχ. 0.09.

1 ΗΣΕΡΙΓΕΝΟΥΣ	ης Ήπιγένους
	ΑΘΗΝΟΦΑΝΤΟΣΙΣΤΙΑΙΟΥ	Ἀθηνόφαντος Ἴστιαίου
 ΑΙΝΟΣΗΡΑΚΛΕ	. . . αινος Ἡρακλέους
2	ΘΡΑΣΥΔΗΙΟΣ	Θρασυδήιος
	ΘΡΑΣΥΔΗΙΟΣ	Θρασυδήιος
	ΛΕΟΣΘΕΝΙΔΗΣ	Λεοσθενίδης

Ἐννατος σπόνδυλος ἐκ τριῶν τεμαχίων ἀσχέτων.

Α΄) 1	ΤΟΣΑΠΟΛΛ . ΝΙΟΣΑΠΟ -- ΡΟΥ	τος Ἀπολλ[ώ]νιος Ἀπολλοδώρου
	ΘΡΑΣΥΜΕΝΗΣΘΡΑΣΥΜΕΝΟΥΣ	Θρασυμένης Θρασυμένου
	Ε ΑΡΙΣΤΑΡΧΟΣΣΩΣΙΣΤΡΑΤΟΥ	ε Ἀρίσταρχος Σωσιστράτου
2	ΘΕΟΔΟΤ	Θεοδοτ
	ΘΕΟΔΟΤ	Θεοδοτ
	ΛΥΚΙΣ	Λύκις
Β΄) 1	ΗΣΙΟΥ	ησίον
	ΜΠΟΥ	μπου
	ΤΟΣ	πος
2	ΠΑΝΤ . . . ΝΤΑΙ	Παντ . . . νται
	ΠΑΝΤΑΓΝΩΤΟΣ	Παντάγνωτος
	ΓΛΑΥΚΙΠΡΟΣΠΟ . .	Γλαύκιππος Πο . .
Γ΄) 1	ΑΓΟΡΟΥ	. . . αγόρου
	ΑΧΕΛΩΙΟΥ	Ἀχελῷου
	ΑΧΕΡΩΝΟΣ	Ἀχέρωνος
2	ΠΑΝΤΑΓΝΩΤΟΣ	Παντάγνωτος
	ΙΣΤΙΑΙΟΣ . .	Ἴστιαῖος
	_____	_____
	ΛΙΓ	Λιγ . .

Δέκατος καὶ ἐνδέκατος σπόνδυλοι συγκείμενοι ἐκ πολλῶν τεμαχίων σπονδύλων ἀσχέτων ἀλλήλοις καὶ ἀνίσως τοποθετημένων, ὡς ἐξῆς:

A')	1	. . . ΟΣΠΥΘΩΝΟΣ ΗΡΩΔΗΣΠ.ΘΩΝΟΣ ΕΥΜΟΛΠΟΣΙΩΠΥΡΙΩΝΟΣ ΕΠΙΓΕΝΗΣΠΥΡΣΩ	. . . ος Πύθωνος Ἡρωίδης Πύθωνος Εὐμόλπος Ζωπυρίωνος Ἐπιγένης Πύρσω[νος]	A'	0.92 0.16 0.23
	2	ΑΝΔΡΟΚΛΗΣΑΣΤΥ ΑΣΤΥΑΝΑΞΑΝΔΡΟΚΛΕΟΥΣ ΛΕΟΝΤΙΣΔΙΟΓΕΝΟΥΣ . . . ΑΝ ΦΙΛΤΗΣΑΡΗΤΟΥ ΑΣΙΟΣΑΡΗΤΟΥ	Ἀνδροκλῆς Ἀστυ[άνακτος] Ἀστυάναξ Ἀνδροκλέους Λέοντις Διογένους . . . αν Φιλτῆς Ἀρήτου Ἄσιος Ἀρήτου		
B')	1	ΠΣ ΑΓΙΑΔΗΣΔΟΚΙΜΟΥ ΡΙΣΤΩΜΕ . . . Ο . Κ	Π[ο Ἀγιάδης Δοκίμου ριστώμε . . . ο . κ	B'	0.47 0.08 0.20
Γ')	1	. . . ΟΣΓΑΡΜΕ C . . ΑΡΙΣΤΟΚΡΑΤΗΣΜΕΝ C . . ΚΟΝ . . .	ος Παρμε[νίων] C . . Ἀριστοκράτης Μέν . . . C . . κον . . .	Γ'	0.35 0.155 0.105
Δ')	1	ΣΙΟ . . . ΙΣΑΙΣ ΑΡΙΣΤΟΔΗΜΑ	σιο . . . ισαισ Ἀριστοδήμα[ς]	Δ'	0.71 0.31 0.035
Ε')	1	ΚΛΕΟΣ . . ΙΩΙΛΟΥ ΘΕΟΓΕΝΗΣ . . ΔΟΥ	Κλεος . . Ζωΐλου Θεογένης . . . δου	Ε'	0.59 0.22 0.06

Τεμάχιον ΣΤ' ἐκ τεσσάρων τεμαχίων συνανηκόντων.

ΗΡΑΚΛΕΙΔΗΣ ; ΙΓΓΕΝΟΥΣΑΧΕΛΩΟΣΘΙ			
ΘΕΟΜΑΔΡΙΔΗΣΠΟΛΥΜΝΗΣΜΑΙΑΝΔΡC			
ΠΡΩΤCΣΠΟΛΛΙΟ ΦΑΝΑΓΟ			
ΠΟΛ			
0.12	0.11	0.11	0.24
0.22	0.14	0.24	0.22
0.21	0.25	0.13	0.14

Ἡρακλείδης . Δ[ι]ο[γένους] Ἀχελῶ(ι)ος Θι
Θεομανδρίδης Πολύμνης Μαιάνδρου
Πρῶτος Πολλιο . . . Φαναγο . .
Πολ

Z')	ΛΑΜΠΡΙΑΣΕΥΓΡΟΝΩ ————— . . . ΘΥ	Λαμπρίας Εὐπονω ————— θυ	0.07, 0.37, 0.285
II')	ΑΘΗΝΑΙΟΙ ΙΗΝΟΔΟΤΟΣΕΡΜ	Ἀθηναῖοι Ζηνόδοτος Ἐρμίου	0.85, 0.455, 0.265
Θ')	ΤΕΛΗΣ ΕΟΣΒΟΙΩΤΟΥ . . . Μ . . .	Ἀριστοτέλης εὸς Βοιωτοῦ . . . μ . . .	0.46, 0.20, 0.11
I')	ΔΟΥΣΗΡΑΚΛΕΙΔΗΣ	δους Ἡρακλείδης	0.39, 0.175, 0.065
IA')	ΥΚΙΓΠ ΟΥΣ Ο . . . ΑΝΗΣΕΡΜΙΟΥ	υκιπ ους ο . . . ανης Ἐρμίου	0.41, 0.22, 0.09

Εἰς τὴν ἀνωτέρω στήλην ἀνήκουσιν ἐπίσης, ἀποτελοῦντες ἴσως, τὸ κιονόκρανον αὐτῆς, καὶ δύο ἀνάγλυπτοι σπόνδυλοι, ἐξ ὧν ὁ μὴ φωτογραφημένος, ὡς χαμαὶ κείμενος, κοσμεῖται ὑπὸ σειρᾶς ἀνθεμίων, οὗτος δὲ καὶ ὁ ἐπὶ τῆς στήλης ὑπάρχων φωτογραφημένος (εἰκ. 2), ἔχουσι διάμ. 0.90 καὶ πᾶχος 0.14.

Ἡ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν σπονδύλων κατάταξις τῶν ὀνομάτων εἶναι κατὰ στήλας (ἐξ ὧν ἡ μεγαλύτερα σφριζομένη σύγκειται ἐκ πέντε ὀνομάτων, σπόνδυλος δέκατος καὶ ἐνδέκατος Α, τμήμα 2) ἀπεχούσας ἀλλήλων περὶ τὰ 0.05 μ. καὶ διαίρουσας οὕτω τὴν ἐπιφάνειαν εἰς πολλὰ τμήματα.

Ἡ γενικὴ ἐντύπωσις ἐκ τοῦ χαρακτηῖρος τῶν γραμμάτων εἶναι ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἀνήκει εἰς τὰ τέλη τοῦ τρίτου ἢ ἀρχῆς τοῦ δευτέρου π. Χ. αἰῶνος, μεγάλως δὲ πρὸς τὸν τοιοῦτον καθορισμὸν συντελεῖ εἰδικώτερον καὶ τὸ γράμμα σ μετὰς παραλλήλους σχεδὸν κεραίας του.

Παρατηρητέον ὅτι ἀπαντῶνται πολλὰ ὀνόματα συγγενῶν (σπόνδυλος πρῶτος 1, δεύτερος 4, 6, τρίτος 2, 3, 4, 7, πέμπτος 2, ἑβδομος 2, ὄγδοος Β' 2, ἕννατος 2, δέκατος καὶ ἐνδέκατος Α 1, 2).

Ἀναφέρονται Ἀθηναῖοι καὶ Ἀλαιοῖς οὗτοι, οἱ τελευταῖοι, εἶναι πάλιν Ἀθηναῖοι ἐκ τοῦ δήμου Ἀλῶν.

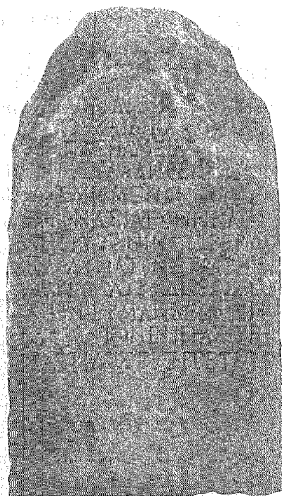
Εὐβοέων ἢ μείζων, εἶναι δύσκολον νὰ εἴπῃ τις ἂν πρόκειται περὶ φυλῆς ἢ ἄλλης τινος πολιτικῆς ἢ στρατιωτικῆς διαίρεσεως.

Τὰ ἐν τῇ στήλῃ ταύτῃ ἀναγεγραμμένα ὀνόματα, ἴσως ἦσαν ὀνόματα θανόντων ἐν πολέμῳ ἢ κατάλογος θεωρῶν ἢ προξένων, λόγῳ δὲ ἀκριβῶς τῆς τοιαύτης σημασίας τοῦ μνημείου τούτου, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τῆς γεινιάσεως τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸν τόπον τῆς εὐρέσεως τοῦ περιφήμου ψηφίσματος τῶν σιτηρῶν (Wiegand-Wilamowitz: Getreide Gesetz, Sitz. Bericht. Berl. Ak. XXVII 1904), ὁ κίων οὗτος θὰ ἴστατο, προφανῶς, ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς πόλεως Σάμου.

2. Ὁρθογώνιος στήλη λευκοῦ μαρμάρου, ὕψος 0.95, πλάτ. 0.56, πᾶχ. 0.15 μ.

Εὑρέθη τῷ 1914, ἐν τῷ ἀρχαίῳ τοῦ ἱερέως Κωνστ. Δημητριάδου, παρὰ τὴν πολι-
χνην Τηγαίου, κάτωθι τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς, ἔνθα καὶ εὐρίσκεται ἔτι. Ἀπο-
κεκρουμένος κατὰ πολὺ τὰς δύο ἄνω μετωπικὰς
πλευρὰς, φέρει τὴν ἑξῆς ἐπιγραφὴν (εἰκ. 3), μὲ ὕψος
γραμμ. 0.03 καὶ ἀπόστασιν γραμμῶν 0.02 μ.

. ν . . . η (;)
 τιον ταμίαν
 ν καὶ δικαίῳσιν
 νῆ πάση ἀμειμ
 καὶ μετὰ ἀληθείας κε-
 κησομημένον < Οἱ πε-
 ρὶ τὸν Ἀσιάρχην καὶ Ἀρ-
 χιπρύτανιν < Τιβέριον
 Κλαύδιον Δυνατὸν στρατηγοὶ
 Μᾶρκοι Αὐρηλίῳ < Δώρως, Μαρ-
 κίων, Ἑρμάν, Δεῖμις, Τε (;)-
 . . . ος < τὸν ἐν πᾶσι τῆς
 Πατρίδος εὐεργέτην.

Εἰκ. 3. Ἐπιγραφὴ ἐν Σάμῳ.

Ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τιμητικῆς στήλης πρὸς
τὸν Τιβέριον Κλαύδιον Δυνατὸν, ὅστις εὐεργέτησε
τὴν πόλιν τῶν Σαμίων καὶ ὅστις ἦτο Ἀσιάρχης.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ Ἀσιάρχου ἦτο θρησκευτικὴ τις
ἀρχὴ σχετικὴ μὲ τὴν κοινὴν ἐν Ἀσίᾳ αὐτοκρατο-
ρικὴν λατρείαν· πρβλ. Brandis ἐν Pauly-Wissowa RE ἐν λ. στίχ. 1577 καὶ Cha-
pot, La Province Romaine proconsulaire d'Asie σελ. 480-481, ὅστις κλίνει εἰς
τὴν ταύτισιν ἀρχιερέων καὶ Ἀσιαρχῶν.

Ἄλλ' ὁ Τιβέριος ἦτο αὐτοχρόνως καὶ ἀρχιπρύτανις, προϊστάμενος δηλ. τῆς
τῶν πρυτάνεων συναρχίας, ὡς ἦτο καὶ ἐν Μιλήτῳ (C. I. G. 2878). Ἡ ἀρχὴ τοῦ
ἦτο ἐνιαύσιος, ἡδύνατο δὲ τις καὶ πολλάκις νὰ ἀρξῆ τὴν ἀρχὴν ταύτην, ὡς ἔχομεν
ἐκ Σάμου ἔτερον ἀρχιπρύτανιν· πρβλ. Ath. Mitt. XXXXIV (1919) σελ. 44 ἀριθ.
35 στίχ. 11: διὰ τῶν περὶ τὸν ἀρχιπρύτανιν Ἀρτεμίδωρον γ' τοῦ Ἀρτεμίδωρου
Λεωνίδην στρατηγῶν περὶ τὰ 193-211 μ. X.).

Ὁ ἀρχιπρύτανις φαίνεται ὅτι ἦτο ὁ προϊστάμενος τῆς συναρχίας τῶν πέντε
στρατηγῶν, οἵτινες, παρὰ τὸ ὄνομά των, κατὰ τὴν ῥωμαϊκὴν ἐποχὴν ἦσαν ἄλλοι
πολιτικοὶ ἀρχόντες, χωρὶς οὐδεμίαν στρατιωτικὴν ἐξουσίαν· πρβλ. Charot ἔνθα
ἀνωτέρω σελ. 240.

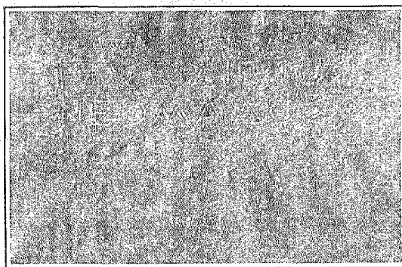
Ἡ ἐπιγραφὴ ἀνήκει εἰς τοὺς ἀπὸ Μ. Αὐρηλίου χρόνους καὶ πέραν διότι τὸ
ὄνομα Μᾶρκοι Αὐρηλίῳ, τὸ ὁποῖον προτάσσεται τῶν ὀνομάτων τῶν στρατηγῶν,
σημαίνει, ὡς γνωστὸν, ὅτι οἱ μὲ αὐτοκρατορικὸν ὄνομα μνημονεῦμενοι οὗτοι
ἄνδρες κέκτηνται, ὡς νεωστὶ πολιτογραφηθέντες, τὸ δικαίωμα τοῦ Ῥωμαίου πολί-

του, και δὴ μετὰ τὸ 161 μ. Χ. ἀφ' οὗ ἤρξατο ἡ βασιλεία τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ μέχρι τοῦ ἔτους 212 — ἔτους κατὰ τὸ ὁποῖον, ἐκδοθέντος ὑπὸ τοῦ Καρακάλα τοῦ περιφήμου ἐκείνου «συντάγματος» δι' οὗ πάντες οἱ τότε ζῶντες ἐλεύθεροι κάτοικοι τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους κατεστάθησαν Ῥωμαῖοι πολῖται (Herzberg, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς Κυριαρχίας Μεταφρ. Π. Καρολίδου Βιβλιοθήκη Μαρασλή, Τόμ. Γ' σελ. 9 σημ. 2) ἔπαυσεν, ὡς εἰκός, ἢ ὡς ἄνω διατυπωμένη πρότερον πολιτογράφησις.

Δώρας. Τοιοῦτο ὄνομα σὺδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἀπαντᾷ.

Δεΐμις. Ἀπαντᾷ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ C. I. G. 2259 ὡς ὄνομα Σαμίου καὶ σχολιάζεται παρὰ (Pape Griechisches Wörterbuch - Eigennamen) ὡς λάθος τοῦ χαράκτου ἀντὶ *Δεΐνις*, ὅθεν φαίνεται ὅτι τὸ ἐνταῦθα ἀναφερόμενον εἶναι τὸ ὀρθόν.

Τε . . . ος. Ἐξηλειμμένον ἐπίτηδες, ὡς *damnatae memoriae*.

Εἰκ. 4. Ἐπιγραφὴ ἐκ Σάμου.

3. Ἐπιτύμβιος κυβικός λίθος ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ὕψος 0.56, πλάτ. 0.455, πάχ. 0.455 μ. Εὐρέθη τῷ 1915 ἐν τῷ ἀγρῷ τοῦ Χριστοδούλου Κεφάλαι, ἐν τῇ θέσει «Καλύβια» τῆς πεδιάδος «Μεσόκαμπος», ἔνθα καὶ εὐρίσκεται ἔτι, φέρεται δὲ ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς καὶ εἰς τὸ μέσον τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν (εἰκ. 4):¹

Ποσειδίππος
Νεομᾶδος

μὲ ὕψος γραμμάτων 0.03 καὶ ἀπόστασιν γραμμῶν 0.02. Ἐκ τοῦ σχή-

ματος τῶν γραμμάτων, ἡ ἐπιγραφὴ ἀνήκει εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ δ' π. Χ. αἰῶνος.

Νεομᾶς, Νεομᾶδος, καὶ ἐκ Μιλήτου γνωστός: Διογένης, Νεομᾶδος. Πρβλ. Das Delphinion in Milet N° 122 στίχ. 49.

Τὰ εἰς ἄς-ἄδος ὀνόματα συχνότατα ἐν τῇ Ἰωνίᾳ ὡς Ἀπολλᾶς, Βαστᾶς ἐξ Ἐρυθρῶν (Oest. Jahr. 13, Beiblatt σελ. 61 (Keil κτλ.).

Ἐν τῇ θέσει «Καλύβια», ἐν ἣ εὐρέθη ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, εὐρέθησαν μέχρι τοῦδε τυχαίως παρ' ἰδιωτῶν καλλιεργητῶν καὶ πολλὰ ἄλλα διάφορα ἀρχαῖα ἀντικείμενα, ὡς κίονες, σαρκοφάγοι καὶ διάφορα ἄλλα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη· δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον νὰ πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ἀγροτικοῦ συνοικισμού τῆς Σάμου, τοσοῦτ' ἄλλο καθ' ὅσον ἡ θέσις αὕτη, γόνιμος οὖσα καὶ ἀφθόνως ἀρδευομένη, κατοικεῖται, καὶ σήμερον ἔτι, ὑπὸ πολλῶν οἰκογενειῶν, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα «Καλύβια» καὶ ἀριθμεῖ ἐπέκεινα τῶν 50 ἐξ αὐτῶν.

ΒΑΣ. ΘΕΟΦΑΝΕΙΑΔΗΣ

¹ Αἱ φωτογραφίαι ὀφείλονται εἰς τὸν ἀνωτέρω ἱερέα κ. Κωνστ. Δημητριάδην, φωτογράφον, εἰς δὲ ἐμφρῶς ἐνταῦθα καὶ δημοσίᾳ τὰς εὐχαριστίας μου.

ΠΑΡΕΝΘΕΤΟΣ ΤΙΝΑΞ 2

ΑΓΑΛΜΑ ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ ΕΞ ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ

Τὸ ἐνταῦθα (*παρένθ. πίν. 2*) δημοσιευόμενον ἀκέφαλον ἄγαλμα Ἀσκληπιοῦ εὑρέθη πρὸ τριάκοντα περίπου ἐτῶν ὑπὸ τοῦ Ἐλευσινίου Δ. Μεθενίτη ἐν τῷ ἀγρῷ του κειμένου περιὶ τὸ 1 χιλιόμετρον βορείως τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐλευσίνος. Ἐκεῖ εὑρέθησαν καὶ διάφοροι ἐπιγραφαὶ ἀναφέρουσαι τὸν Ἀσκληπιὸν καὶ ἄλλα μικρὰ γλυπτὰ, διὰ τῶν ὁποίων γίνεται φανερὰ ἡ ὑπαρξίς ἐν τῷ τόπῳ ἰδίου ἱεροῦ τοῦ θεοῦ (*Πρακτικὰ* 1898 σελ. 87-88). Ἀγάλματα τοῦ Ἀσκληπιοῦ ὑπήρχον καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἱερῷ τῆς Ἐλευσίνος, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἀφιέρωσις τοιοῦτου ἐν τῷ ἱερῷ ὑπὸ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ (*Ἐφημ. Ἀρχ.* 1894, σελ. 171, 13 πρλ. *Thrämer* ἐν *P. W. RE Asklepios* σελ. 1665), καὶ ὁ κατωτέρω δημοσιευόμενος κορμὸς τοῦ Μουσειοῦ Ἐλευσίνος, ὅστις πιθανώτατα εὑρέθη ἐν τῷ ἱερῷ, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει οὐδεμία εἰδησις περὶ μεταφορᾶς αὐτοῦ ἔξωθεν εἰς τὴν συλλογὴν Ἐλευσίνος.

Τὸ ἄγαλμα μετέφερα πρὸ δέκα ἐτῶν ἀπὸ τῆς αὐλῆς τῆς οἰκίας τοῦ Δ. Μεθενίτη εἰς τὸ Μουσεῖον Ἐλευσίνος, ὅπου ἰδρύθη ἐπὶ τῆς ἀρχαίας ἐνεπιγράφου βάσεώς του εὐρεθείσης συγχρόνως ἐν τῷ ἰδίῳ ἀγρῷ, ἀπεσπασμένης ἀπὸ τοῦ ἀγάλματος, ἀλλ' ἐχούσης εἰσέτι τὴν πλίνθον τούτου μετὰ τῶν ἄκρων ποδῶν.

Τὴν ἐπιγραφὴν τῆς βάσεως ἐδημοσίευσεν ὁ Σκιᾶς ἐν τῇ *Ἀρχ. Ἐφημ.* 1898 σελ. 88, 2, ἐν σελ. δὲ 90 τοῦ αὐτοῦ τόμου μνημονεύει καὶ τὸ ἄγαλμα («ἄγαλμα μαρμάρινον ἀνδρὸς ἀκεφάλου τέχνης κακῆς τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων»). Ἐκτοτε, καθ' ὅσον γνωρίζω, οὐδεὶς ἀνέφερε τι περὶ αὐτοῦ. Ὅλίγα ἐσημείωσα ἐγὼ ἐν σελ. 62 τοῦ *Ὀδηγοῦ τῆς Ἐλευσίνος*.

Εἶνε ἐκ μαρμάρου Πεντελησίου, πλὴν τῆς κεφαλῆς δὲ λείπει καὶ ὁ δεξιὸς βραχίον μεθ' ὅλης σχεδὸν τῆς βακτηρίας, περὶ τὴν ὁποίαν θὰ ἦτο ὡς συνήθως εἰλιγμένος ὁ ὄφας. Εἶνε πρὸς τούτοις πολλαχοῦ θραυσμένοι αἱ ἄκμαι τῶν πτυχῶν, καὶ λείπει ὅλη ἡ ἐπιφάνεια καὶ τοῦ δεξιοῦ γόνατος. Ὅσον σώζεται σήμερον, ἔχει ὕψος 1.70 μ. ἄνευ τῆς βάσεως. Ἔργον ὄχι πρώτης τάξεως τεχνίτου γενόμενον κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τῆς 4^{ης} π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ὅπως ἀφιερωθῆ ὑπὸ ἰδιώτου εἰς τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ, τὸν ὁποῖον παριστᾷ, ἔχει δι' ἡμᾶς τὴν μεγάλην σπουδαιότητα, ὅτι εἶνε πιστὸν ἀντίγραφον καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα ἀξιολόγου λατρευτικοῦ ἀγάλματος εὐρισκομένου ἐν τινὶ τῶν ἐν Ἀττικῇ ἱερῶν τοῦ θεοῦ, ἢ καὶ ἐν ἄλλῃ ἐν Ἑλλάδι ἱερῷ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἀποδίδον δὲ πάντως μορφὴν τούτου ἀγνωρισμένην ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς κατὰ τὴν 4^{ην} π. Χ. ἑκατονταετηρίδα.

Ὁ θεὸς παρίσταται ὄρθιος ἐνδεδυμένος μακρὸν ἱμάτιον ἀφίνον γυμνὸν τὸ στήθος καὶ τὸν δεξιὸν ὄμων· ἐρείδεται μὲ ἐλαφρὰν κλίσιν τοῦ κορμοῦ ἐπὶ τῆς μακρᾶς βακτηρίας ὑπὸ τὴν δεξιὰν μασχάλην καὶ πατεῖ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς σύρων ὀλίγον πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ τὰ πλάγια τὸν δεξιὸν μὲ προβεβλημένον κάπως τὸ δεξιὸν γόνυ. Ἡ κεφαλὴ ἐστρέφετο μὲ ἐλαφρὰν κλίσιν πρὸς τὸν δεξιὸν ὄμων, ὡς δύναται τις νὰ εἰκάσῃ καὶ ἐκ τοῦ μικροῦ σφωζομένου μέρους τοῦ λαιμοῦ, τοῦ ὁποῖου τὸ ἀριστερὸν τμήμα φαίνεται τεταμένον, ἐνῶ τὸ δεξιὸν εἶνε μᾶλλον χαλαρωμένον.

Τοῦ δεξιοῦ βραχίονος σφάζεται μόνον τὸ ἐν τρίτον περίπου παρὰ τὸν ὄμων· τὸ ἐλλείπον μέρος ἦτο ἀρχῆθεν ἐξ ἄλλου τεμαχίου¹, δύναται δ' ὅμως νὰ συμπληρωθῇ ἀσφαλῶς κατὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀσκληπιοῦ τοῦ κατωτέρω (εἰκ. 4) ἀναγλύφου· ἐφέρετο ἀνέτως πρὸς τὰ κάτω κατὰ μῆκος τῆς βακτηρίας, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐστηρίζετο ἡ ἀνοικτὴ παλάμη.

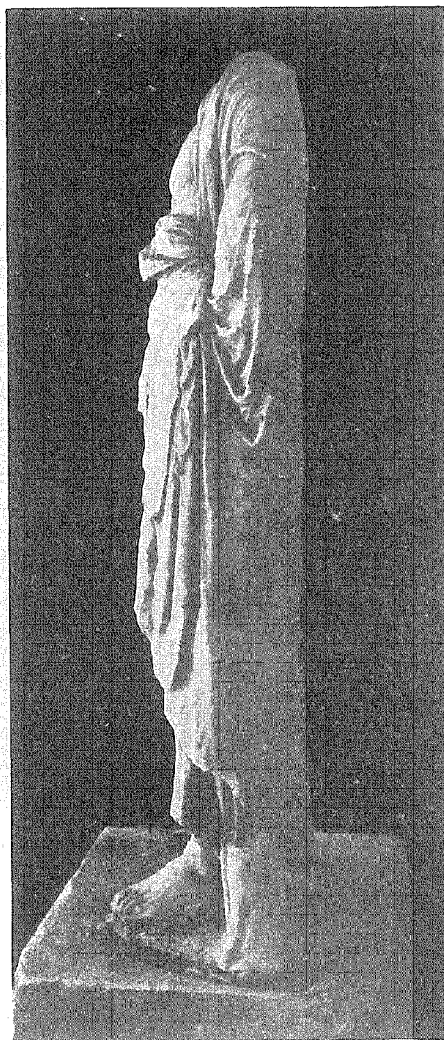
Καὶ τῆς βακτηρίας ὑπελείφθη μόνον ἐν μικρὸν μέρος (0.10 περ.) κάτωθεν τῆς μασχάλης· εἶνε ἀρκετὸν ὅπως δηλώσῃ τὴν διεύθυνσιν ταύτης πρὸς τὰ κάτω σχεδὸν παραλλήλως πρὸς τὴν φορὰν τοῦ σώματος· ὑπόλειμμα μικροῦ στηρίγματος (πουντέλλου) πλαγίως τοῦ δεξιοῦ γόνατος δύναται νὰ ἐξηγηθῇ μόνον ὡς χρησιμεῦον πρὸς σύνδεσιν ταύτης μετὰ τοῦ λοιποῦ σώματος. Πρὸς σύνδεσιν δ' ἴσως ἐξέχοντός τινος μέρους τοῦ σώματος τοῦ ὄφρα μετὰ τοῦ κορμοῦ τοῦ ἀγάλματος ἐχρησίμευε καὶ μικρὰ στρογγύλη ὁπῆ ὑπάρχουσα ἐν τῷ μέσῳ ἐπὶ τοῦ πλαγίου τοῦ δεξιοῦ μηροῦ τοῦ ἀγάλματος· ἐντὸς αὐτῆς ἐβυθίζετο μικρὸν μετάλλινον ραβδίον συγκρατοῦν διὰ τοῦ ἐτέρου ἄκρου του τὸ ἐξέχον μέρος τοῦ σώματος τοῦ ὄφρα.

Τὸ ἄκρον τῆς βακτηρίας κατέληγεν ὀλίγον πλαγίως πρὸ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς ἐπὶ τμήματος τῆς πλίνθου θραυσθέντος. Ἐπὶ τῆς βάσεως ὀλίγα ἑκατοστὰ πρὸ τῆς πλίνθου τοῦ ἀγάλματος ὑπάρχει μικρὸν ἀβαθὲς κοίλωμα μὲ μίαν πολὺ στενὴν βαθυτέραν ὁπῆν ἐν τῷ μέσῳ· τὸ χρῶμα τῆς ἐπιφανείας τοῦ μαρμάρου ἐν τῇ θέσει ταύτῃ δεικνύει, ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἐκεῖ μόλυβδος, ἐστηρίζετο δὲ πιθανώτατα ἐντὸς αὐτοῦ ἡ ἐξέχουσα ὀλίγον οὐρὰ τοῦ ὄφρα, πρὸς μεγαλειτέραν στερέωσιν τῆς ὁποίας ἐχρησίμευε καὶ ἄλλη μικροτέρα ὁπῆ μὲ ὑπόλειμμα μολύβδου ὑπάρχουσα μεταξὺ τῆς πλίνθου καὶ τοῦ μνημονευθέντος μικροῦ κοιλώματος. Τῶν σανδαλίων ἐδηλώθησαν μόνον αἱ βάσεις πλαστικῶς, δὲν διακρίνεται δὲ ἐπὶ τοῦ ποδὸς οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἴχνος, ὥστε νὰ ὑποτεθῇ ὅτι διὰ γραφῆς ἐδηλοῦντο τὰ δέματα.

¹ Ἐπὶ τοῦ σφωζομένου ἄκρου τοῦ βραχίονος φαίνεται μικρὸν μέρος τῆς λελασμένης χάριν τῆς προσαρμογῆς ἐπιφανείας, ὡς καὶ αἱ μικραὶ, ἀλλὰ βαθεῖαι, ὅσαι διὰ τὴν συγκόλλησιν τοῦ λείποντος μέρους· ἐντὸς μῆκος ἐκ τῶν ὁπῶν ὑπάρχει ἀκόμη ὑπόλειμμα τοῦ χαλκοῦ γόμφου, διακρίνεται δὲ καὶ τὸ αὐλάκιον διὰ τὴν μολυβδοχόσιν.

Ἡ πλίνθος ἔχει περίπου τὸ διαγραφόμενον διὰ τῶν κάτω ἄκρων τοῦ ἀγάλματος σχῆμα· εἶνε σχεδὸν ἑλλειψοειδής, πλατυτέρα κατὰ τὸν ἀριστερὸν πόδα καὶ ἔχει μῆκος 0.62. Εἶνε γενικῶς ὀλίγον μόνον παχεῖα· τὸ ἀκριβές αὐτῆς πάχος δὲν δύναται νὰ ἐξακριβωθῇ πανταχοῦ· ἀριστερὰ εἶνε 0.07. Ὅγκοῦται περισσότερον ὀλίγον ἔμπροσθεν τοῦ δεξιοῦ ποδός ὅπου κατέληγεν ἡ βακτηρία, καὶ κάτωθεν τοῦ αὐτοῦ ποδός, ὅστις συνάπτεται πρὸς τὴν πλίνθον μόνον διὰ τοῦ προσθίου ἡμίσεως, διότι ὑπὸ τὸ ὀπίσθιον ἄκρον ἔχει ἀφαιρεθῆ τὸ μάρμαρον μένοντος μικροῦ κενοῦ μεταξὺ τοῦ πέλματος τοῦ ποδός καὶ τῆς πλίνθου. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς πλίνθου εἶνε ἀνώμαλος. Μικρὸν μέρος ταύτης ἀποθραυσθὲν συνεπληρώθη ὑφ' ἡμῶν διὰ γύψου, ὁμοίως δὲ συνεπληρώθη διὰ γύψου καὶ τὸ ὑπάρχον ἀσφαλῶς ἀρχῆθεν κυλινδρικὸν στήριγμα παρὰ τὸν ἀριστερὸν πόδα. Ἄλλ' εἶνε πιθανώτατα σφαιερὰ ἢ γενομένη ἐν τῷ Μουσεῖῳ Ἐλευσίνος συμπλήρωσις ἐπὶ τούτου τῆς συνεχίσεως τῶν πτυχῶν τοῦ ἱματίου. Ἐσφηνωμένη ἐντὸς τῆς βάσεως ἢ πλίνθος συγκρατεῖται δι' ἀφθόνου μολυβδοχοήσεως σφζομένης ἀκόμη εἰς μέρος τι κάτωθεν τοῦ δεξιοῦ ποδός ὑπάρχει ὑπὸ τὴν πλίνθον μικρὸς λίθος τεθεῖς ἐκεῖ χάριν τῆς κανονικῆς ὀρθώσεως κατὰ τὴν ἀρχικὴν ἰδρύσειν τοῦ ἀγάλματος.

Τὸ ὀπίσθιον τοῦ ἀγάλματος εἶνε ἀτελῶς κατεργασμένον, μόνον δ' ἐπιπολαίως σημειοῦνται αἱ μορφαὶ τοῦ νότου. Προφανῶς ἦτο προωρισμένον νὰ φαίνεται τὸ ἄγαλμα μόνον ἐκ τῶν ἔμπροσθεν, ἰδρυμένον ἐντὸς νύμφης ἢ πρὸ τοῦ

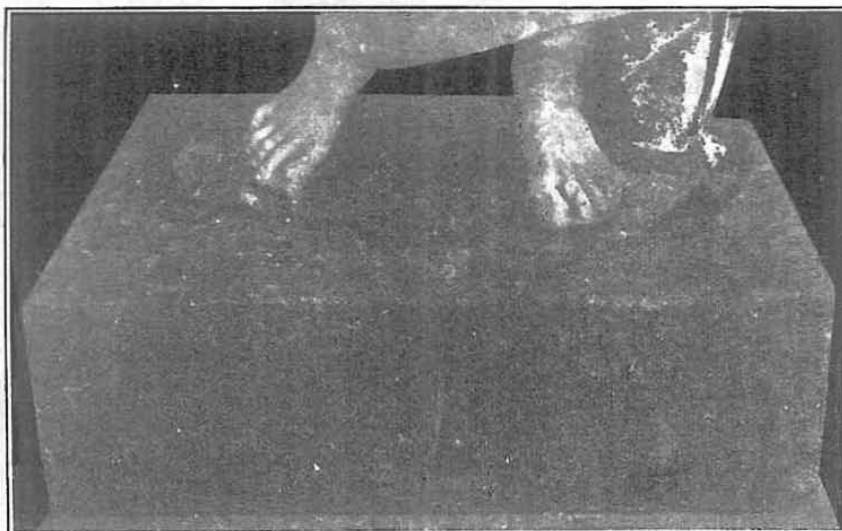
Εἰκ. 1. Πλαγία ὄψις ἀγάλματος Ἀσκληπιοῦ.

τοίχου του βάθους δωματίου τινός. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ στρογγύλωσις τοῦ σώματος δὲν εἶνε τελεία (εἰκ. 1).

Εἶνε ὅλως ἐξαιρετικὴ εὐνοία τῆς τύχης, ὅτι τὸ ἄγαλμα διατηρήθη μετὰ τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ βάσεως ἀποτελουμένης ἐξ ὀρθογωνικῆς πλακῶς φαιοῦ μαρμάρου τοῦ Ὑμηττοῦ πλάτ. 0.76, βάθ. 0.69 καὶ ὕψος 0.28. Ἐπὶ τῆς προσθίας ἐπιφανείας ταύτης ἀναγινώσκεται εἰς τέσσαρας στίχους ἡ ἐπιγραφὴ

Ἐπικράτης Παμφίλου Δευκονοιεὺς Ἀσκληπιῶδι.

Τὰ γράμματα (εἰκ. 2) εἶνε χαραγμένα μὲ ἱκανὴν ἐπιμέλειαν, ἂν καὶ ὑπάρχωσι μικραὶ διαφοραὶ ὡς πρὸς τὸ βάθος τῆς χαραξέως, καὶ τὸ πάχος τῶν γραμμῶν,

Εἰκ. 2. Ἐνεπίγραφος βᾶσις ἀγάλματος Ἀσκληπιοῦ.

ἐνίων στοιχείων (πβλ. π. χ. τὸ πρῶτον Υ τοῦ τρίτου στίχου καὶ τὸ τελευταῖον τοῦ δευτέρου). Τὰ ἄκρα τῶν γραμμάτων εὐρυνόμενα σχηματίζουν ἐντόνους τριγωνικοὺς ἀκρέμονας.

Διὰ τὴν μορφήν τῶν γραμμάτων ἐν γένει καὶ ἰδιαίτερος διὰ τὸν σχηματισμὸν τινῶν ἐξ αὐτῶν, Σ Γ Ν Φ, γεννᾶται ἀμέσως ἢ πεποιθήσις, ὅτι πρὸς χρονολόγησιν τῆς ἐπιγραφῆς δὲν πρέπει νὰ μακρυνθῶμεν πολὺ ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς τετάρτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Ἀλλὰ μετὰ περισσοτέρας βεβαιότητος δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν τὸν χρόνον τῆς χαραξέως συγκρίνοντες ταύτην πρὸς ἄλλας βεβαίως χρονολογημένας ἐπιγραφὰς ὁμοίως ἐν Ἐλευσίνι εὐρεθείσας.

Ἡ ἀπὸ πολλοῦ γνωστὴ ἐπιγραφή τοῦ *Ξενοκλέους Ξείνιδος*¹ (εἰκ. 3) εἶνε χαραγμένη ὁμοίως ἐπὶ βάρθρου καὶ προωρίζετο εἰς ὃν σκοπὸν καὶ ἡ ἡμετέρα ἐπιγραφή. Κατὰ τὸ μέγεθος συμφωνοῦσι τὰ γράμματα καὶ τῶν δύο ἐπιγραφῶν, δὲν διαφέρουσι δὲ σχεδὸν οὐδαμῶς καὶ κατὰ τὴν μορφήν, ὥστε δύναται τις διὰ τοῦτο μεθ' ἰκανῆς ἀσφαλείας νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἀπέχῃσι πολὺ ἀπ' ἀλλήλων οἱ χρόνοι τῆς χαράξεως ἀμφοτέρων τῶν ἐπιγραφῶν. Ὁ Ξενοκλῆς Ξείνιδος γνωστὸς ἀπὸ τοῦ 456 ὡς γυμνασίαρχος, ἀναφαίνεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ἀθηνῶν καὶ μέχρι τοῦ 407/6, ὅποτε ἔφερε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους χρήματα σταλέντα παρὰ

Εἰκ. 3. Βάσεις Ξενοκλέους Ξείνιδος.

τοῦ Σπαρτόκου ἐν Ἐλευσίनि εἶνε γνωστὴ ἡ δρᾶσις του κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ τετάρτου π. Χ. αἰῶνος.

Ἐδαπάνησεν εἰς τὴν οἰκοδομὴν γεφύρας ἐπὶ τοῦ Ἐλευσινιακοῦ Κηφισοῦ, ἐχρημάτισεν ἐπιμελητὴς τῶν μυστηρίων καὶ ἐτιμήθη πολυτρόπως διὰ ταῦτα ὑπὸ τῶν Ἐλευσινίων, ὡς μαρτυρεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις Ἐλευσινιακῆ ἐπιγραφή (*Ἀρχ. Ἐφημ.* 1892, 101 ἐξ., πβλ. *Hermes* XXVIII σελ. 470, *Prosop. Attica* II σελ. 156) χρονολογημένη διὰ τοῦ ἄρχοντος Ἀρχίππου τῷ 321/2 ἢ 318/7 π. Χ. Τότε θὰ ἔκαμε καὶ ὁ Ξενοκλῆς τὴν ἀφιέρωσιν τῶν ἀγαλμάτων, τῶν ὁποίων μόνον τὰ βάρθρα ἔχομεν ἡμεῖς σήμερον, καὶ εἰς τοὺς χρόνους τούτους χρονολογοῦνται αἱ ἐπ' αὐτῶν ἐπιγραφαί. Λοιπὸν τότε περίπου ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἐχαράχθη καὶ ἡ ἐπιγραφή τοῦ βάρθρου τοῦ Ἀσκληπιοῦ.

Εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τῆς 4ης ἑκατονταετηρίδος ἀφιερῶθη τὸ ἄγαλμα, φέρει ἡμᾶς καὶ ἄλλη παρατήρησις, ἡ ὁποία εἰς ἐμὲ τοῦλάχιστον φαίνεται ὀρθή. Ἐν στίχῳ 20-22 τῆς ἐν σελ. 180 τῶν *Ath. Mitt.* 1894 ὑπὸ Φιλίου δημοσιευθείσης οἰκοδομικῆς ἐπιγραφῆς (ἴδε τελευταῖον *Ἀρχ. Δελτ.* 8,

¹ Loewy, *Inscr. Griech. Bildh.* σελ. 66.

σελ. 270) ἐξ Ἑλευσίνος ἀναγινώσκειται τὸ ὄνομα τοῦ μισθωτοῦ τοῦ ἐκδιδομένου ἔργου . . . | *ης Παμφίλου* Λε[υκονοιεύς]¹, καὶ ἀκολουθεῖ εἶτα τὸ ὄνομα τοῦ ἐγγυητοῦ μὲ πολὺ μεγάλας ἐλλείψεις *Ἐπικ* *υκονοιεύς*. Τὰ λείποντα γράμματα τοῦ ὀνόματος, δυνάμενα νὰ μετρηθῶσι μετ' ἀπολύτου ἀσφαλείας, συμπληροῦνται ἀκριβῶς ἂν δεχθῶμεν, ὅτι ὁ ἐγγυητὴς ἀνομάζετο *Ἐπικ*[ράτης Παμφίλου Λε]υκονοιεύς. Ὁ ἀδελφὸς ἠγγυᾶτο ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. Καὶ ἡ ἐπιγραφή αὕτη χρονολογουμένη διὰ τοῦ ἄρχοντος Διοτίμου² ἐχαράχθη τῷ 354/3 π. Χ. καὶ εἶνε πολὺ πιθανόν, ὅτι ὁ ἐγγυητὴς Λευκονοιεύς Ἐπικράτης Παμφίλου εἶνε ὁ ὁμώνυμος ἀφιερωτὴς τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ἐκ τοῦ γειτονικοῦ δήμου τῆς Λευκονόης ὁ Ἐπικράτης ἐγγυητὴς ἔργου γενομένου ἐν τῷ Ἑλευσινιακῷ ἱερῷ τὸ 456 ἠδύνατο κάλλιστα νὰ ζῆ ἀκόμη καὶ νὰ ἀφιερῶσιν τὸν Ἀσκληπιὸν ἐν Ἑλευσῖνι καὶ περὶ τὸ 420.

Ὁ τύπος τοῦ ὄρθιου Ἀσκληπιοῦ ἐρειδομένου ἐπὶ τῆς βακτηρίας μετ' ὄψεων διεμορφώθη ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τινος τῶν περιφήμων τεχνιτῶν τῆς 5^{ης} ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐχρησίμευσεν εἰς τὴν παράστασιν τοῦ λατρευτικοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἀσκληπιείου Ἀθηνῶν³. Διὰ τὴν ἐπισημότητα τοῦ ἱεροῦ τούτου, καὶ διὰ τὴν φήμην τοῦ τεχνίτου πιθανῶς, ἡ μορφή ἢ ὁποῖα ἐδόθη τότε εἰς τὴν ἐν γένει ἐξεικόνισιν τοῦ θεοῦ ἐπεκράτησε καὶ διετηρήθη καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα. Ἀλλὰ εἰς λεπτομερείας τῆς παραστάσεως ἦτο φυσικὸν νὰ γίνωνται μετὰ ταῦτα τροποποιήσεις σύμφωνα πρὸς τὰς καλλιτεχνικὰς ἰδέας τῆς ἐποχῆς ὑπὸ καλῶν τεχνιτῶν, οἵτινες ἀναλαμβάνοντες νὰ κατασκευάσωσι νέα ἀγάλματα τοῦ θεοῦ δὲν ἤθελον νὰ περιορισθῶσι εἰς ἀπλὴν ἀντιγραφήν τοῦ ἀνεγνωρισμένου τύπου, ἀλλ' ἐπεχείρουν νὰ προσαρμόσωσι τοῦτον πρὸς τὰς ἰδικὰς τῶν τεχνικὰς ἀντιλήψεις χωρὶς νὰ ἀλλάξωσι πολὺ τὴν γενικὴν αὐτοῦ ἐμφάνισιν. Ἀλλὰ καὶ ἀπλοὶ ἀντιγραφεῖς δύνανται νὰ παρεκκλίνουσι ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου καὶ εἰς οὐσιώδεις ἐνίστε λεπτομερείας.

Ἀπὸ τοῦ ἀρχικοῦ τύπου τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τοῦ ὁποῖου τὰ κυριώτερα σφζόμενα ἀντίγραφα εἶνε ὁμοῦ ἀπεικονισμένα παρὰ Neugebauer Asklepios (πίν. 1 - 3) διαφέρει τὸ ἄγαλμα ἡμῶν εἰς πολὺ οὐσιώδη σημεῖα, ἐνῶ γενικῶς φαίνεται συμφωνοῦν πρὸς τὴν καθολικὴν αὐτοῦ μορφήν. Ἡ στήριξις ἐπὶ τῆς βακτηρίας χρη-

¹ Ἐν τῇ δημοσιεύσει τῶν Ath. Mitt. ἀναγινώσκειται κακῶς μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς τοῦ μισθωτοῦ ἐν α, ἐνῶ σφῆζεται σαφῶς ὁλόκληρον τὸ Λ καὶ τὸ ἦμιον περίπου τοῦ Ε τῆς λέξεως *Λευκονοιεύς*. Πβλ. ὄρθῶς ἐν SIG³, III, 970.

² Ὅτι ἡ ἐπιγραφή ἐχαράχθη ἐπὶ τοῦ πρώτου τούτου Διοτίμου καὶ ὄχι ἐπὶ τοῦ ἄρχοντος τῷ 289/8 ἄλλου Διοτίμου ἀποδεικνύεται ἀσφαλῶς καὶ ἐκ τῆς συγκρίσεως τῆς γραφῆς ταύτης πρὸς τὰς λοιπὰς κατὰ τοὺς ἰδίους περίπου χρόνους χαραχθείσας οἰκοδομικὰς ἐπιγραφὰς τῆς Ἑλευσίνος.

³ Kjelberg Asklepios σελ. 22. Neugebauer Asklepios (Winkelmanns progr. 78) σελ. 50 ἐξ.

σιμοποιεῖται εἰς τὸ ἄγαλμα ἡμῶν μετ' ὀλίγον μεγαλειτέρας ζωηρότητος, κατορθώνεται δ' οὕτω νὰ δοθῆῃ περισσοτέρα ἄνεσις εἰς τὴν ὄλην στάσιν τοῦ σώματος. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ παρουσιάζεται ὀλίγον μᾶλλον κεκλιμένον πρὸς δεξιὰ καὶ φαίνεται οὕτω, ὅτι τὸ βάρος τοῦ σώματος ἀφίνεται περισσότερον ἐπὶ τῆς βακτηρίας, τὸ δὲ δεξιὸν σκέλος ἔχει τελείως ἀπαλλαγῆ τούτου, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὁ δεξιὸς ποὺς μόλις διὰ τῶν δακτύλων ἐγγίζει τὸ ἔδαφος. Εἰς τὰ ἀντίγραφα τοῦ ἀρχικοῦ τύπου, περὶ τοῦ ὁποίου πραγματεύεται κυρίως ὁ Neugebauer (ξ. ἀ.), τὸ δεξιὸν σκέλος δὲν παρουσιάζει τόσην ἄνεσιν καὶ ὁ δεξιὸς ποὺς πατεῖ σχεδὸν ὀλόκληρος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Ἡ παράστασις τοῦ θεοῦ ὀρθίου, τρόπον τινὰ ἐν στιγμῇ ἀναπαύσεως, δηλοῦται πολὺ ἐκφραστικώτερον διὰ τοῦ ἡμετέρου ἀγάλματος.

Ἄλλην οὐσιώδη διαφορὰν ἀπὸ τοῦ ἀρχικοῦ τύπου ὡς πρὸς τὴν παράστασιν τοῦ σώματος παρουσιάζει τὸ ἄγαλμα ἡμῶν καὶ εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος, ὅστις εἶνε μὲν κατ' ἀνάλογον τρόπον ἐσχηματισμένος, ἀλλὰ δὲν στηρίζεται διὰ τῆς πυγμῆς ἐπὶ τοῦ πλαγίου τοῦ σώματος, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἡμίσεως σχεδὸν τοῦ κάτω βραχίονος, κάτωθεν τῆς ὀσφύος καὶ ἐνταῦθα ἄλλ' ὀπίσω, οὕτω δὲ ἡ θέσις τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος φέρεται χαμηλότερον, καὶ ἀφανίζεται σχεδὸν ἡ ὀξύτης τῆς σχηματιζομένης κατὰ τὸν ἀγκῶνα τοῦ πρώτου τύπου γωνίας. Ἡ καμπύλη, ἡ ὁποία διὰ τῆς κλίσεως τοῦ κορμοῦ σχηματίζεται κάτωθεν τῆς ἀριστερᾶς μασχάλης πρὸς τὴν ὀσφύν εἶνε εἰς τὸ ἄγαλμα ἡμῶν κάπως ἐντονωτέρα, γίνεται δὲ τελείως καταφανῆς βοηθούσης καὶ τῆς διαφόρου διατάξεως τοῦ ἱματίου. Καθόλου δὲ δύναται νὰ λεχθῆῖ, ὅτι εἶνε ἐλευθερωτέρα καὶ μᾶλλον ἐλαστικῆ, μὲ μεγαλειτέραν προσπάθειαν πρὸς κομποπρεπῆ ἐμφάνισιν ἢ στάσιν τοῦ Ἐλευσινιακοῦ Ἀσκληπιοῦ.

Ἄλλ' ἢ οὐσιωδεστέρα καὶ μᾶλλον ἀντιληπτὴ διαφορὰ τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἐλευσίνος ἀπὸ τοῦ ἄλλου τύπου τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται ὡς ὁ ἀρχικός τύπος τῆς παραστάσεως τοῦ θεοῦ κατὰ τὸν 5^{ον} αἰῶνα, εἶνε εἰς τὸν τρόπον τῆς φορῆσεως τοῦ ἱματίου καὶ εἰς τὴν διάταξιν τῶν πτυχῶν αὐτοῦ.

Ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου, τὸν ὁποῖον καλύπτει σχεδὸν ὅλον, πίπτει ἢ μία πλευρὰ, ὀλίγον περισσότερον τοῦ ἐνὸς τρίτου τοῦ ὅλου ἱματίου, ἐμπρὸς καθ' ὅλον περιῖπου τὸ μῆκος τοῦ ἀριστεροῦ πλαγίου τοῦ σώματος· διὰ τοῦ νότου φέρεται ἀπλωμένον τὸ ἐπίλοιπον τοῦ ἱματίου ὑπὸ τὴν δεξιὰν μασχάλην, ὅπου συγκρατεῖται τὸ ἀνώτατον μέρος αὐτοῦ διὰ τοῦ βραχίονος καὶ ἀνέχεται ὑπὸ τῆς βακτηρίας, ἐμπρὸς σχεδὸν ἀμέσως κάτωθεν τῶν μαστῶν πρὸς τὴν ἀριστερὰν ὀσφύν. Ἐκεῖ συσφίγγονται σθεναρῶς, καὶ συντείνονται ἀμφοτέραι αἱ πλευραὶ τοῦ ἱματίου διὰ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος· μέχρι τῶν σφυρῶν εἶνε ὀλόκληρον τὸ σῶμα περιεσφινγόμενον ἐν τῷ ἱματίῳ.

Μέχρι τοῦ σημείου τούτου ὁ τρόπος τῆς φορῆσεως τοῦ ἱματίου συμφωνεῖ

καί εἰς τοὺς δύο τύπους, ἀλλ' εἶνε ἐντελῶς διάφορος μετὰ τοῦτο. Εἰς τὸν πρῶτον Ἀσκληπιὸν μέρος τῆς ἄνω ἄκρας τῆς προσθίας πλευρᾶς τοῦ ἱματίου πτυχούμενον πολλαχῶς σχηματίζει κάτωθεν τῶν μαστῶν ἐκτεταμένον τοξοειδὲς ὄγκωμα φερόμενον ἀπὸ τῆς δεξιᾶς μασχάλης ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου καταπίπτει ἔμπρὸς εἰς πλατεῖαν πτυχὴν μέχρι τοῦ μέσου τῶν μηρῶν, ἐνῶ εἰς τὸν Ἀσκληπιὸν τῆς Ἐλευσίνος καταπίπτει μὲν τὸ κάτω ἥμισυ τῆς προσθίας πλευρᾶς τοῦ ἱματίου εἰς παχεῖαν κάθετον πτυχὴν, μέχρις ἄνωθεν τῶν σφυρῶν, ὅπως περιόπου καὶ εἰς τὸν ἄλλον Ἀσκληπιόν, ἀλλὰ μὲ μεγαλειτέραν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ σκέλους, τὸ δὲ ἄνω ἥμισυ διπλοῦται κάτωθεν τῶν μαστῶν εἰς μακρὸν τριγωνικὸν περίπου ἀπόπτυγμα καλύπτον τὴν κοιλίαν καὶ τοὺς μηρούς, καὶ τὸ ὄγκωμα, κάτωθεν τῶν μαστῶν σχηματίζεται ἐνταῦθα κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀποπτύγματος τούτου ἀπὸ τῆς δεξιᾶς μασχάλης πρὸς τὴν ἀριστερὰν ὀσφὺν καὶ εἶνε διμερές. Ἀλλὰ δὲν διαφέρει μόνον ὁ τρόπος τῆς φορήσεως τοῦ ἱματίου τῶν δύο Ἀσκληπιῶν· διάφορον εἶνε καὶ τὸ σύστημα τῆς πτυχώσεως. Τοῦ Ἀσκληπιοῦ τῆς Ρώμης αἱ πτυχαὶ σχηματίζονται διὰ τῆς πίεσεως καὶ τῆς συμπτώξεως τοῦ ἱματίου ὑπὸ τὴν δεξιᾶν μασχάλην καὶ τὴν ἀριστερὰν ὀσφὺν εἶνε σχετικῶς ὀλίγα, καὶ κατὰ ρυθμικόν τι σύστημα ἐπὶ τοῦ σώματος διατεταγμένα, καὶ ἀφίνουσι μεγάλας ἐπιπέδους ἐπιφανείας· παρὰ τῷ Ἀσκληπιῷ τῆς Ἐλευσίνος εἶνε αἱ διὰ τὴν ἰδίαν ἀφορμὴν σχηματίζονται πτυχαὶ καθ' ὑπερβολὴν ἀφθονοὶ ὄχι μόνον ἐπὶ τοῦ ἐλευθέως κρεμαμένου ἀποπτύγματος ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ὅλου τοῦ λοιποῦ ἱματίου, οὐδαμοῦ σχεδὸν καταλείπουσαι ἀξίαν λόγου ἐπίπεδον ἐπιφάνειαν. Τὴν τάσιν πρὸς ἀποφυγὴν πάσης αἰσθητῆς ἐπιπέδου ἐπιφανείας εἰς τὸ ἱμάτιον τοῦ Ἀσκληπιοῦ τῆς Ἐλευσίνος μαρτυροῦσι καὶ διάφοροι μικραὶ ὀριζόντιοι πτύξεις τοῦ ὑφάσματος δηλούμεναι διὰ μικρῶν αὐλακίων κυρίως ἄνωθεν καὶ κάτωθεν τοῦ ἀριστεροῦ γόνατος, ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ μηροῦ καὶ εἰς τὸ κατώτερον μέρος τοῦ ἀποπτύγματος.

Καὶ εἰς τὸν τρόπον τῆς διαπλάσεως τοῦ γυμνοῦ μέρους τοῦ σώματος εἶνε διάφορος ὁ Ἐλευσινιακὸς Ἀσκληπιός. Χωρὶς νὰ ἐμφανίζεται καὶ τούτου τὸ σῶμα ὑπερβολικὰ εὐσαρκον, εἶνε ἐν τούτοις τὰ περιγράμματα τῶν μορφῶν τοῦ στήθους μᾶλλον ἀπαλὰ καὶ ἐπιτηδεῖως ἐστρογγυλωμένα κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς σκληρὰς καὶ σχεδὸν γωνιώδεις γραμμάς, εἰς ἃς καταλήγουσιν αἱ μορφαὶ τοῦ γυμνοῦ μέρους τοῦ Ἀσκληπιοῦ τῆς Ρώμης (Neugebauer ἔ. ἀ. πίν. 1), ἀντὶ δὲ τῶν μεγάλων λείων ἐπιφανειῶν τοῦ στήθους τοῦ Ἀσκληπιοῦ τούτου ἔλαφραὶ ὀγκώσεις καὶ μικρὰ κοιλώματα δηλοῦντα ἀκριβέστερον καὶ μὲ μεγάλην τεχνικὴν δεξιότητα τὴν φυσικὴν κατασκευὴν διακόπτουσι τὴν ὁμαλότητα τῆς ἐπιφανείας τοῦ στήθους τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἐλευσίνος.

Λοιπὸν εἶνε φανερόν, ὅτι ὁ τεχνίτης τοῦ προτύπου τοῦ Ἀσκληπιοῦ τῆς Ἐλευσίνος ἔπλασε μὲν τοῦτον ἔχων ὑπ' ὄψει τὸν κοινῶς ἐπικρατήσαντα τύπον τοῦ

θεοῦ, καὶ χωρὶς νὰ θέλῃ γενικῶς νὰ ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τούτου, ἀλλ' ἐργαζόμενος κατ' ἰδίαν ἔμπνευσιν καὶ συμφώνως πρὸς τὰς τεχνικὰς ἀντιλήψεις τῆς σχολῆς αὐτοῦ ἐνεφάνισε τοῦτον ἐν λεπτομερείαις κατὰ τρόπον ἰκανῶς διάφορον.

Αἱ τροποποιήσεις ἔγιναν πολὺ δεξιῶς, καὶ ὁ νέος τύπος γενόμενος ὑπὸ τεχνίτου ἐξ ἴσου ὀνομαστοῦ, ὅπως καὶ ὁ πλάστης τοῦ πρώτου τύπου, διεδόθη καὶ ἐχρησιμοποιήθη πολλαχῶς εἰς τὰς βραδυτέρας παραστάσεις τοῦ θεοῦ.

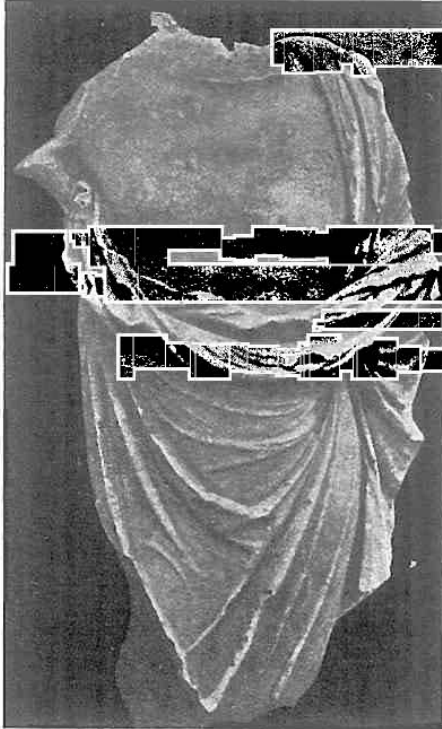
Εἰς τὰ ἀνάγλυφα τοῦ Ἀσκληπιείου τῶν Ἀθηνῶν εὐρίσκεται ἰφυσικά, ὅπου ὁ θεὸς παρίσταται ὄρθιος, συνήθως ὁ παλαιότερος τύπος, ἀφοῦ πιθανώτατα παρί-

Εἰκ. 4. Ἀνάγλυφον ἀναθηματικὸν εἰς Ἀσκληπιόν. Ἐθνικοῦ Μουσείου ἀριθ. 1402.

στα τὸ λατρευτικὸν ἄγαλμα τοῦ Ἀθηναϊκοῦ Ἀσκληπιείου, ἀλλ' εἰς τὸ ἐκ Ραμνοῦντος ἀνάγλυφον τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου (ἀριθ. 1397, Σβορώνου Ἐθν. Μουσείον πίν. LVIII, τόμ. 2 σελ. 347-9), ὅπως καὶ εἰς τὸ ἀνάγλυφον τοῦ Ἀμφιαρείου (Festschrift für Bepndorf σελ. 139), εἰς τὴν παράστασιν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἢ τοῦ ὑπὸ τὴν μορφήν αὐτοῦ παρουσιαζομένου ἥρωος ἰατροῦ ἢ τοῦ Ἀμφιαράου ἐχρησίμευσεν ὁ εἰκονιζόμενος διὰ τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἐλευσίνος τροποποιημένος τύπος τοῦ θεοῦ. Ἡ διάφορος θέσις τῶν ποδῶν τοῦ θεοῦ ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου ὀφείλεται ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ κατασκευάσαντος τοῦτο νὰ δώσῃ εἰς τὸν θεὸν μετέχοντα ἐνεργῶς εἰς τὴν σκηνὴν τῆς παραστάσεως μεγαλειτέραν ἐκδήλωσιν ζωῆς, εἰς τὸν αὐτὸν δ' ὀφείλεται καὶ ἡ μικρὰ διαφορὰ τῆς διασκευῆς τοῦ ἱματίου ἄνωθεν τῆς κοιλίας.

Καὶ εἰς τὸ ἐκ τῆς Θυρεάτιδος τῆς Λακωνικῆς ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολ. Μουσείου (ἀριθ. 1402, Σβορ. Ἐθν. Μουσείου πίν. XXXV, 4 τόμ. 2 σελ. 351-2) γνωστὸν ὡς ἀνάγλυφον τῆς Λουκοῦς διότι ἐδωρήθη ὑπὸ τῆς Μονῆς Λουκοῦς, τὸ ὁποῖον εἰκονίζομεν ἐκ νέου ἐδῶ (εἰκ. 4), ἵνα χρησιμεύσῃ πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἐλευσίνος, ὃ Ἀσκληπιὸς παρίσταται ἀπαράλλακτα σχεδὸν ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ Ἐλευσινιακοῦ Ἀσκληπιοῦ.

Εἰκ. 5. Κορμὸς Ἀσκληπιοῦ ἐξ Ἐλευσίνος.

μασχάλης σώζεται καὶ ἐδῶ ἡ ἀρχὴ τῆς βακτηρίας. Τὸ νῶτον καὶ τούτου εἶνε ἀμελέστερον εἰργασμένον.

Τουναντίον εἶνε κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἐλευσίνος καὶ μὲ τὴν ἰδίαν περίπτου ἀντίληψιν τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ ἱματίου ὃ τρίτος τύπος τοῦ θεοῦ, ὃ ὁποῖος ἀντιπροσωπεύεται κυρίως διὰ τῶν ἐν Ἐπιδαύρῳ εὑρεθέντων ἀγαλμάτων

Ἄλλ' ἂν κρίνῃ τις ἐκ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν ἀντιγράφων τοῦ παλαιότερου τύπου Ἀσκληπιοῦ, τὰ ὁποῖα ἐσώθησαν μέχρι σήμερον¹, ἡ διάδοσις τοῦ ἀγάλματος ἐκείνου ἦτο μεγαλύτερα καὶ ἡ φήμη του διετηρήθη ἀμείωτος καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα. Καὶ ἐπὶ τῶν συγχῶν ἀπεικονίσεων τοῦ θεοῦ ἐπὶ νομισμάτων (πβλ. τελευταῖον Osk. Bernhard Griech. und Röm. Münzbilder in ihren Beziehungen zur Geschichte der Medizin), μολονότι δὲν δύναται πάντοτε νὰ βεβαιωθῇ ἀσφαλῶς ὃ χρησιμεύσας ὡς ὑπόδειγμα τύπος ἀγάλματος, ἀλλ' ὅπου τοῦτο εἶνε ὁπωσδήποτε φανερόν, μᾶλλον ὃ παλαιότερος τύπος τοῦ Ἀσκληπιοῦ φαίνεται ὅτι εἶνε ἀντιγεγραμμένος.

Καὶ ὃ παραπλευρῶς εἰκονιζόμενος (εἰκ. 5) δεύτερος κορμὸς τοῦ ἀγάλματος Ἀσκληπιοῦ τοῦ Μουσείου Ἐλευσίνος εἶνε ἀντίγραφον τοῦ παλαιότερου τύπου, τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Τὸ διατηρούμενον μέρος ἔχει ὕψος 1.23. Κάτωθεν τῆς δεξιᾶς

¹ Πβλ. τελευταῖον Neugebauer Asklepios, Τοῦ τύπου τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἐλευσίνος ἀντίγραφον εἶνε ὃ Ἀσκληπιὸς ἐν Reinach Rép. Stat. II, 35, 6.

τούτου (Wolters ἐν Ath. Mitt. 1892 σελ. 1 ἐξ. πίν. II), καὶ αἱ πολλαπλαῖ τροποποιήσεις τούτου, αἱ ὅποια ἔγιναν ὑπὸ τῶν ὑστερωτέρων γλυπτῶν κατ' ἐλευθέραν ἀντιγραφὴν ἢ ἀπλῶς μίμησιν τῶν παλαιῶν ἀγαλμάτων τοῦ Ἀσκληπιοῦ¹.

Καὶ ὁ Ἀσκληπιὸς τῆς Ἐλευσίνος δὲν εἶνε πρωτότυπον ἔργον. Ὁ πλάστης τοῦ μετὰ τόσης ἐξαιρετικῆς δεξιότητος ῥιζικῶς τροποποιημένου νέου τύπου τοῦ Ἀσκληπιοῦ δὲν θὰ παρέλειπε νὰ χαράξῃ τὸ ὄνομά του ἐπὶ τῆς βάσεως, ἐνῶ ὁ γλύπτης τοῦ ἀγάλματος ἡμῶν ἀντιγράψας τοῦτο ἀπὸ πολὺ γνωστοῦ βεβαίως τότε ἔργου δὲν ἐνόμισεν, ὅτι ἐδικαιοῦτο νὰ ὀνομασθῇ ἐπὶ τῆς βάσεως ὡς ὁ ποιήσας τὸ ἄγαλμα. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπανάληψις τοῦ ἰδίου τύπου ἐπὶ ἀναθηματικῶν ἀναγλύφων, ὧν ἐν εὐρέθει ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς, δὲν συντελεῖ εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς γνώμης, ὅτι ἄγαλμα ἀποκείμενον ἐντὸς ἀσημοτέρῳ ἱεροῦ δωρηθὲν εἰς τοῦτο ὑπὸ ἰδιώτου καὶ κατασκευασθὲν ὑπὸ μὴ ὀνομαζομένου ἐπὶ τῆς βάσεως, ὅχι δὲ καὶ ἐξαιρετικῆς ἰκανότητος τεχνίτου ἐχρησίμευσεν πρὸς διάδοσιν καὶ ἐπικράτησιν νέου τύπου τοῦ θεοῦ. Εἶνε δὲ πρὸς τούτοις πολὺ πιθανόν, ὅτι τὸ πρῶτον τουλάχιστον ἐκ τῶν μνημονευθέντων ἀνωτέρω ἀναθηματικῶν ἀναγλύφων δύναται πρὸ πάντων διὰ τὴν ἀπλότητα τῆς πλαισιώσεως νὰ θεωρηθῇ ὅτι κατασκευάσθη ἐν ἀρχῇ τοῦ 4^{ου} π. Χ. αἰῶνος, καὶ εἶνε παλαιότερον τῶν χρόνων τῆς κατασκευῆς τοῦ Ἐλευσινιακοῦ ἀγάλματος.

Ὡς ἐδείχθη ἤδη (Neugebauer ἔ. ἀ. σελ. 8) τὸ πρωτότυπον τοῦ παλαιότερου Ἀσκληπιοῦ ἦτο χαλκοῦν, ἐνῶ τὸ ὑναντίον εἶνε φανερόν, ὅτι ὁ Ἀσκληπιὸς τῆς Ἐλευσίνος εἶνε ἀντίγραφον ἐκ μαρμαρίνου προτύπου. Λεῖπει ἀπὸ τούτου ἡ σκληρότης καὶ οἱ ὀξεῖς τεματισμοὶ τῶν ἄκρων, κατὰ τὰ σημεῖα διαχωρισμοῦ τῶν διαφορῶν μερῶν τοῦ γυμνοῦ σώματος, καὶ τῶν πτυχῶν, τὰ ὅποια εἶνε κατ' ἐξοχὴν χαρακτηριστικὰ τῶν ἀντιγράφων χαλκῶν ἀγαλμάτων, τὸ ὑναντίον δ' εἶνε πάντα ἀπαλὰ καὶ ἐξαιρετικῶς ἐστρογγυλεμένα· εἰς μαρμαρίνον δ' ἔργον ἀρμόζει καὶ τὸ μεγαλειότερον πλάτος τοῦ ἀγάλματος κατὰ τὴν βάσιν, τὸ ὅποιον ἐπετεύχθη διὰ τῆς μεγαλειτέρας ἀπλώσεως τοῦ ἱματίου πρὸς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν.

Καὶ τὸ πρωτότυπον τοῦ Ἀσκληπιοῦ τῆς Ἐλευσίνος θὰ ἐδικαιοῦτο νὰ θεωρηθῇ τις ὡς προϊὼν τῆς τέχνης τῆς 4^{ης} ἑκατονταετηρίδος. Ἡ ἀσταθὴς τρόπον τινὰ θέσις τοῦ σώματος τοῦ θεοῦ ἔχοντος ἀνάγκην τοῦ στηρίγματος τῆς βακτηρίας πρὸς ἀσφαλῆ ἰσορροπῆσιν δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν ἀντίληψιν τῶν τεχνιτῶν τῆς 5^{ης} ἑκατονταετηρίδος ὡς πρὸς τὴν παράστασιν τῶν ὀρθίων θεῶν, στερεῶς ἐπὶ τῶν ἰδίων ποδῶν ἰδρυμένων μὲ μεγαλειώδη τὴν γενικὴν ἔκφρασιν τῆς μορφῆς· ἄς παραβληθῇ ὡς πρὸς τοῦτο ὁ Ζεὺς τῆς Δρέσδης, ἀντίγραφον ἀσφαλῶς ἔργου τῆς

¹ Ἴδε καὶ τὴν προσφάτως δημοσιευθεῖσαν ἐν *Oesterr. Jahresh. XIII* σελ. 1 ἐξ. πραγματείαν **Arnold Schober** Asklepios darstell. im 4ten Jahrhundert.

5^{ης} εκατονταετηρίδος, και ακόμη και ο Ἀσκληπιὸς τῆς Ρώμης πρὸς τὸν ἡμέτερον Ἀσκληπιὸν και θὰ γίνῃ ἀντιληπτὴ ἡ διαφορὰ. Ὁ τεχνίτης τοῦ προτύπου τοῦ Ἀσκληπιοῦ τῆς Ἐλευσίνος ἔχει ἤδη ἐπιρρεασθῆ ὑπὸ τῶν ἀντιλήψεων τῆς τέχνης τῆς 4^{ης} εκατονταετηρίδος περὶ παραστάσεως τῶν θεῶν ὑπὸ συνθήκας και κατὰ τρόπον προσεγγίζοντα τούτους μᾶλλον πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν.

Ὡς μορφὴν μόνον ἂν ἠθελέ τις νὰ ἐξετάσῃ τὸ ἄγαλμα Ἐλευσίνος, και ἐξήτει τὸν τεχνίτην τοῦ προτύπου τούτου, θὰ ἠδύνατο βεβαίως νὰ ἀνατρέξῃ εἰς τοὺς ἐργασθέντας τὰς ἐξαισίας μορφὰς τῶν συνομιλούντων ἀνδρῶν τῆς ζωοφόρου τοῦ Παρθενῶνος. Ἡ στάσις και ἡ παράστασις ἐν γένει τοῦ τρίτου ἀνδρὸς τῆς πλακῶς τῆς ζωοφόρου ἀντιστοιχεῖ μὲ μικρὰς παραλλαγὰς πρὸς τὸν ἡμέτερον Ἀσκληπιόν. Ἄλλ' οἱ ἐργαζόμενοι κατὰ τὴν τέχνην τοῦ Παρθενῶνος δυσκόλως θὰ ἔδιδον εἰς λατρευτικὸν ἄγαλμα θεοῦ τὴν μειονεκτικὴν τρόπον τινὰ και ἀνθρωπίνην στάσιν τοῦ ὑπὸ τῆς βακτηρίας στηριζομένου Ἀσκληπιοῦ ἡμῶν.

Ὁ Πραξιτέλης εἴτε ὁ τεχνίτης, ὅστις ἐξεδήλωσε κατ' ἐξοχὴν διὰ τῶν ἔργων του τὰς ἰδέας περὶ ἀνθρωπινωτέρας ἐμφανίσεως τῶν θεῶν, και εἰς αὐτὸν τούτον ἴσως, πάντως δὲ εἷς τινὰ τῶν ἀκολουθούντων τῆς σχολῆς αὐτοῦ τὰ διδάγματα τεχνιτῶν πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν τὸν ἀρχικὸν τύπον τοῦ Ἐλευσινιακοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ἡ εὐμήκης κατασκευὴ τοῦ σώματος τοῦ θεοῦ, ἡ ἀπαλλαγὴ αὐτοῦ σχεδὸν ὀλοτελῶς ἀπὸ τοῦ κόπου τῆς ὀρθοστασίας διὰ τῆς ἐλαφρᾶς στηρίξεως ἐπὶ τῆς βακτηρίας και τὰ διὰ τοῦ τεχνάσματος τούτου προκύπτοντα ὠραῖα περιγράμματα εἰς τὴν παράστασιν τοῦ κορμοῦ εἶνε κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς Πραξιτελείου τέχνης.

Ἡ θέσις τοῦ σώματος εἶνε ὁμοία περίπου πρὸς τὴν τοῦ Σαυροκτόνου μὲ ἐλαφρὰν χαλάρωσιν τῆς στηρίξεως και ἀλλαγὴν τῶν πλευρῶν, και τούτον ἐνθυμίζουσι πρὸ πάντων αἱ ὠραῖαι γραμμαὶ τῶν πλαγίων τοῦ κορμοῦ, αἱ ὁποῖαι διαφαίνονται μεθ' ὅλην τὴν ἀφθονον πτύχωσιν τοῦ ἱματίου.

Ἄλλὰ και τοῦ ἐνδύματος ἡ πλουσία και ἐξεζητημένη, χωρὶς νὰ ἀπομακρύνεται τῆς πραγματικότητος, πτύχωσις τοῦ ἱματίου εὐρίσκειται πρὸ πάντων εἰς τὰ Πραξιτέλεια ἔργα. Τῶν Μουσῶν τῶν Μαντινικῶν ἀναγλύφων τὰ ἱμάτια εἶνε κατὰ τὸ πλεῖστον μὲ τὸ ἴδιον σύστημα καθ' ὅμοιον περίπου τρόπον διασκευασμένα ἄς παραβληθῇ π. χ. πρὸ πάντων τὸ ἐνδυμα τῆς Μούσης μὲ τοὺς αὐλοῦς. Καὶ ἀκόμη περισσότερο δεικνύεται, ὅτι εἶνε Πραξιτέλειος ὁ τρόπος τῆς παραστάσεως τοῦ ἱματίου τοῦ ἀγάλματος ἡμῶν, ἂν παραβάλωμεν τούτο πρὸς ἄλλο Πραξιτέλειον ἔργον, τὴν Ἀφροδίτην τοῦ Arles (Furtwängler Meisterwerke σελ. 548 εἰκ. 102, πβλ. και Klein Praxiteles σελ. 295). Ἡ θέσις τοῦ ἱματίου ταύτης ἀρχίζει πολὺ χαμηλότερον ἐπὶ τοῦ κορμοῦ, ἀλλ' ἡ ρύθμισις τῶν πτυχῶν τούτου εἶνε ὁμοία πρὸς τὴν τοῦ Ἐλευσινιακοῦ Ἀσκληπιοῦ, και ἡ ὀριζοντία ὄγκωσις τοῦ συνεπτυγμένου ἐπὶ τῆς κοιλίας ἀνωτάτου μέρους τοῦ ἱματίου εἶνε σχεδὸν ἀπαρράλλκτως ὁμοία

πρὸς τὴν ὀλίγον ὑψηλότερον τεθειμένην ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἰδίαν ὄγκωσιν.

Δὲν εἶνε παραδεδομένον ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, ἂν ὁ Πραξιτέλης κατεσκεύασέ ποτε ὁ ἴδιος ἄγαλμα Ἀσκληπιοῦ, ἀλλ' ὅτι αἱ παραστάσεις τοῦ θεοῦ τούτου δὲν ἦσαν ξέναί πρὸς τὰ θέματα τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου καὶ τῆς σχολῆς του, ὡς ἔγραψεν ἤδη πολὺ ὀρθῶς ὁ Klein (Praxiteles σελ. 425), περὶ τούτου μαρτυρεῖ ἡ ὑπαρξίς ἐν Ρώμῃ¹ ἀγάλματος τοῦ Ἀσκληπιοῦ κατασκευασθέντος ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του Κηφισοδότου.

Καὶ περὶ τοῦ ἰδίου Πραξιτέλους ἀναφέρει ὁ Πausanias², ὅτι ἦτο ὁ γλύπτης τοῦ ἀγάλματος τοῦ Τροφωνίου ἐν Λεβαδεΐα, τὸ ὅποιον ἦτο ὅμοιον πρὸς Ἀσκληπιόν. Ὁ Τροφώνιος εἶνε καὶ αὐτὸς κατ' ἐξοχὴν θεραπευτικὸς θεός, ὡς ἦτο καὶ ὁ Ἀμφιάραος, τὰ δὲ ἀνάγλυφα μὲ τὴν παράστασιν τοῦ τελευταίου τούτου, τὰ ὅποια ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω (σελ. 113), παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς πολὺ σαφῶς τὴν εἰκόνα ὑπὸ τὴν ὁποίαν παριστῶντο ἀπολύτως ὅμοιοι πρὸς τὸν Ἀσκληπιὸν οἱ θεοὶ ἢ ἦρωες οὗτοι ἰατροί, ἐκ τοῦ χωρίου δὲ τοῦ Pausanias δικαιούμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁμοίως παρίστατο καὶ ὁ Τροφώνιος τῆς Λεβαδεΐας, δύναται ἐπομένως νὰ χρησιμεύσῃ ἀσφαλῶς τὸ χωρίον ὡς μαρτυρία, ὅτι καὶ ὁ Πραξιτέλης ἠσχολήθη μὲ τὸν τύπον τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Τὸ ἄγαλμα τῆς Ἐλευσίνος φρονοῦμεν, ὅτι ἐνισχύει τὴν γνώμην ταύτην. Εἶνε πιθανώτατα Πραξιτελείου Ἀσκληπιοῦ ἀντίγραφον ἐξαιρετικῶς πολῦτιμον, διότι ἔγινεν εἰς χρόνους ὄχι πολὺ ἀπομεμακρυσμένους τῶν χρόνων τῆς κατασκευῆς τοῦ πρωτοτύπου.

Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ

Ἡ ἐπιγραφή τῆς βάσεως τοῦ Ἀσκληπιοῦ τῆς Ἐλευσίνος. Πβλ. εἰκ. 2.

¹ Plini N. H. XXXVI, 24.

² IX, 39, 4. Τὰ δὲ ἐπιφανέστατα ἐν τῷ ἄλλοι Τροφωνίου ναὸς καὶ ἄγαλμα ἐστίν, Ἀσκληπιῶ καὶ τοῦτο εἰκασμένον. Πραξιτέλης δὲ ἐποίησε τὸ ἄγαλμα.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΞ ΕΦΕΣΟΥ

(ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΑΣ ΑΝΑΣΚΑΦΑΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ ΕΝ ΕΦΕΣΩ)

Ἡ δημοσιευομένη ἐνταῦθα ἐπιγραφή ἀνευρέθη ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Α. Σωτηρίου κατὰ τὰς ἐνεργηθείσας ὑπ' αὐτοῦ ἀνασκαφὰς ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐπὶ τοῦ λόφου Ἁγιά - Σολοῦκ καὶ εὑρίσκεται εἰσέτι εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερομένην θέσιν¹. Εὑρεθεῖσα κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῶν ἀποτόμως διακοπεισῶν ἀνασκαφῶν δὲν κατωρθώθη ἔλλειψει χρόνου ν' ἀναγνωσθῇ ὑπὸ τοῦ εὐρόντος, τοσοῦτ' ἄλλοι, καθόσον τὰ ἰσχυρῶς ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς πλακῶς, ἐνθα ἡ ἐπιγραφή, ἐπικεκολλημένα κονιάματα ἀπήτουν παρατεταμένην ἐργασίαν. Κατὰ τὴν ἐκεῖ διαμονὴν μου ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ἐν παλαιᾷ Ἐφέσῳ ἀνασκαφῶν (κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ ἔτους 1926) ἠδυνήθην ν' ἀντιγράψω τὴν ἐπιγραφήν ταύτην.

Ὁ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου λίθος διατηρεῖ τὴν ἀρχικῶς λείαν ἐπιφάνειαν μόνον ἐπὶ τῆς κάτω καὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς αὐτοῦ· αἱ ἄλλαι πλευραὶ ἔχουσι ἀνωμάλως ἀποκοπὴ καὶ θραυσθῆ. Αἱ διαστάσεις τοῦ λίθου εἶνε αἱ ἑξῆς: ὕψος 0,70 μ. πλάτος 1.015 μ. καὶ πάχος ποικίλλον μεταξὺ 0,28 καὶ 0,31 μ. Φωτογραφία ἢ ἀποτύπωσις αὐτῆς δὲν θὰ ἦτο σκόπιμος καὶ διὰ τοῦτο ἀρκοῦμαι εἰς τὴν γενομένην ὑπ' ἐμοῦ ἀντιγραφήν.

ΓΗΣΑΣΙΑΣΚΑΙΔΙΣΝΕΩΚΟΥΠΙΣ
ΕΦΕΣΙΩΝΠΟΛΕΩΣΗΒΟΥΛΗΚΑΙΟΔΗΜΟΣ
ΤΟΠΠΙΟΝΑΦΡΟΝΠΟΛΛΙΟΝΤΕΡΤΥΛΛΟ
ΓΙΩΝΟΣΙΕΑΠΟΛΕΙΝΑΡΙΑΣΓΕΝΟΜΕΝΟ
ΤΗΣΑΣΙΑΣΚΑΙΛΟΓΙΣΤΗΝΤΗΣΠΟΛΕΩΣ
ΚΑΠΕΤΟΛΕΙΝΑΝΓΥΝΑΙΚΑΟΠΠΙΟΥΑΦΡΟΥΤ

ΠΟΙΗΣΑΜΕΝΩΝΤΗΝΑΝΑΣΤΑΣΙΝΕΚΤΩΝΙΔΙΩ
ΙΕΡΟΚΛΕΟΥΣΜΑΡΚΕΛΛΙΝΟΥΚΑΙΠΟΜΠΗΘΙΟΥΜΗΤΡΟ
ΤΟΥΕΙΡΗΝΑΡΛΟΥ

[Τῆς πρώτης καὶ μεγίστης μητροπόλεως]
τῆς Ἀσίας καὶ δισσεωκόρου τῶν Σεβαστῶν
Ἐφεσίων πόλεως ἡ βουλή καὶ ὁ δῆμος [εἰτέμισαν

¹ Ἀρχ. Δελτίον, τόμ. 6ος (1921/22) σελ. 201.

Τ. Ὀπιον Ἄφρον Πόλλιον Τέρτυλλο[ν τριβ. λε
γιῶνος ιέ Ἀπολειναρίας γενόμενον [ἀρχιερέα
τῆς Ἀσίας καὶ λογιστὴν τῆς πόλεως [καὶ
Καπετολείναν γυναῖκα Ὀπίου Ἄφρου [Πολλίου

Ποιησαμένων τὴν ἀνάστασιν ἐκ τῶν ἰδίων Ἀντωνίου
Ἐροκλέους Μαρκελλείνου καὶ Πομπηίου Μητροβίου Αἰλιανοῦ
τοῦ εἰρηναρχοῦ.

Ἡ συμπλήρωσις τῶν τριῶν πρώτων στίχων καθίσταται δυνατὴ οὐ μόνον διὰ τῶν ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ διακριτῶν ἰχνῶν τῶν γραμμάτων ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ συνήθους τύπου τῆς ἀρχῆς τῶν ὁμοιοειδῶν ἐπιγραφῶν¹. Ζήτημα εἶνε ἂν δύναται τις νὰ συμπληρώσῃ *ἐτείμησεν* ἢ *ἐτείμησαν* διότι ἀμφότεροι οἱ τύποι ἐναλλάσσονται αὐθαίρετως². Ἐκ τῆς διατυπώσεως ἢ ἐπιγραφῆ δύναται ν' ἀναχθῆ εἰς ἐποχὴν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 123 καὶ 212³. Τὰ κανονικὰ σχήματα τῶν γραμμάτων⁴ παραβαλλόμενα πρὸς ὅμοια τῆς τιμητικῆς βάσεως τοῦ C. Porillius Carus Pedo ἢ τῆς τιμητικῆς ἐπιγραφῆς πρὸς ἓνα C. Julius Thraso⁵ ἐπιτρέπουσι νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι ἐγράφη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Ἀντωνίνου Πίου.

Τὸ ἄλλοθεν ἄγνωστον τιμώμενον πρόσωπον ἠκολούθησε τὸ ρωμαϊκὸν ὑπαλληλικὸν στάδιον. Ὑπηρετεῖ εἰς τὴν 15^{ην} λεγεῶνα, ἣτις τότε διέμενον ἐν Καππαδοκίᾳ⁶. Διὰ τοῦτον ὡς νεαρὸν μέλος ἐπιφανοῦς ἐπαρχιακῆς οἰκογενείας, ὡς καὶ ἐκ τῶν ἄλλων ἀξιομάτων αὐτοῦ συνάγεται, μόνον τὸ ἀξίωμα τοῦ *tribunus militum* ἀρμόζει· ἐπειδὴ *χειλιάρχος* δὲν ἐπιτρέπει ὁ χῶρος νὰ συμπληρωθῆ, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὡς πιθανώτερον τὸ συντετμημένον ΤΡΙΒ⁷. Κατέλιπε πάλιν τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα του, ἣτις ἐνεπιστεύθη εἰς αὐτὸν τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀρχιερέως ἐν ἐπαρχίᾳ τοῦ ναοῦ τῶν Αὐτοκρατόρων ἐν Ἐφέσῳ. Ἡ προτέρα δημοσία ὑπηρεσία του θὰ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ καὶ εἰς *λογιστὴν τῆς πόλεως* (*curator rei publicae*).

Ἐν τέλει τοῦ στίχου 6 μένει μετὰ τὸν προϋποθετέον καὶ ἐξ ἰχνῶν ἀκόμη γραμμάτων εὐδιάκριτον σύνδεσμον **καὶ** διαθέσιμος χῶρος διὰ ἑπτὰ γράμματα

¹ Πρβλ. λ. χ. Forsch. in Ephesos, II N° 69, III N° 35, 37, 79.

² Ὁ ἐνικός εὔρηται ἐν Forsch. in Ephesos, II N° 59, III N° 35, 37, 41, 65, 67, ὁ πληθυντικός, αὐτόθι, II N° 61, 63, 67, 69, III N° 32, 60, 66, 79.

³ Keil, Num. Zeitschr. N. F. VIII, 1915, σελ. 125 κ. ἐ.

⁴ Εἰς τὸν χαρακτὴν δύο χαρακτηριστικὰ παροράματα δύναται ν' ἀποδοθῶσι: στίχ. 7 εἶχεν Ὀπίου ἀντὶ τοῦ πρώτου Π καὶ στίχ. 9 τοῦ Μ ἐν Πομπηίου ἐκάστοτε χαρασσεται ἐν Ν.

⁵ Forsch. III N° 20, 35.

⁶ Ritterling, ἐν Pauly - Wissowa R. E. XII. Sp. 1754.

⁷ Ὁ μὴ συντετμημένος τύπος *τριβοῦνος* εὔρηται εἰς δύο ἐτέρας ἀδημοσιεύτους ἐφεσιακὰς τιμητικὰς ἐπιγραφάς: Inv. N° 1475, 1510.

ἀκόμη, ὅστις βεβαίως θὰ περιεῖχε τὸ ὄνομα τοῦ γένους τῆς γυναικός. Θὰ ἠδύνατό τις ἴσως νὰ ὑποθέσῃ ἐκ τοῦ ἐπωνύμου, ὅτι ἀνήκεν εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ ἐξ ἀφιερώσεως τινός εἰς τὴν Ἄρτεμιν γνωστοῦ *Καπειτωλείου Διοδώρου*¹, ὅστις φαίνεται ὅτι ἤγμασε κατὰ τὰ τέλη τῆς Α' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Τότε θὰ ἔλαβεν ἡ οἰκογένεια μὲν βραδύτερον τὸ δικαίωμα τοῦ ρωμαίου πολίτου καὶ θὰ ἠδύνατο νὰ σκεφθῇ τις *Αἰλίαν* τινὰ ἢ *Φλαβίαν*.

Εἰς τὸν στίχ. 7 προφανῶς δὲν ἦτο ὀλόκληρον τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρός. Τὴν ἀνάγνωσιν *Τερτύλλου* (ἀντὶ Πολλίου), ἐπωνύμου ἄλλως πιθανοῦ καὶ πρὸς τὸν διαθέσιμον χῶρον εὐαρμόστου, ἀπαγορεύουσι τὰ ἔγνη τοῦ τελευταίου γράμματος, ἅτινα δὲν δύνανται ν' ἀνήκωσιν εἰς Τ.

Τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ὀνόματος τοῦ ποιήσαντος καθιστᾷ δυνατὴν ἑτέρα τιμητικὴ βᾶσις ἐξ Ἐφέσου², ἐφ' ἧς ἐπανευρίσκονται τὰ ἴδια πρόσωπα³.

Ἐν Ἐφέσω.

FRANZ MILTNER

¹ Πρὸς Bull. corr. hell. I, 292, Le Bas - Waddington, 166c, Weinreich, Athen. Mitteil. XXXVII, 1912, σελ. 8 Ν° 25.

² Le Bas - Waddington, 147a = CIC 2977.

³ Ὡς πρὸς τὸ ἀξίωμα τοῦ *εἰρηνάρχου* πρὸς Keil, ἐν Forsch. III Ν° 70.

Ο ΤΥΠΟΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΤΩΝ ΜΕΔΙΚΩΝ

Α. Η ΑΘΗΝΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Τὰ δύο ἢ τρία τεμάχια τῆς Ἀθηνᾶς, ἀπὸ τῆς ἐξετάσεως τῶν ὁποίων ὠρμήθημεν εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην, εὑρέθησαν ὁμοῦ μετὰ πολλῶν ἄλλων μαρμάρων — γλυπτῶν, γραπτῶν καὶ ἐνεπιγράφων — ἐνφοδομημένα ἐν τοῖς τοίχοις δύο συνεχόμενων πρὸς ἄλληλα τοῦ τέλους τοῦ τετάρτου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ πέμπτου μ. Χ. αἰῶνος κτισμάτων¹, ἅτινα ἀπεκαλύφθησαν ἐκσκαπτομένων θεμελίων διὰ τὰς οἰκίας τῶν κ. κ. Βαρελᾶ καὶ Γιαννούτα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ὀλύμπου νοτιῶς τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου καὶ εἰς ἀπόστασιν ἑκατὸν περίπου μέτρων ἀπ' αὐτοῦ.

Δὲν ἀποκλείεται ὅλως ἢ πιθανότης ὅτι πλησίον πού τοῦ τόπου τῆς εὑρέσεως θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναζητηθῆ καὶ τὸ οἰκοδόμημα, ἐν ᾧ ἀρχικῶς ἴστατο καὶ ἀφ' οὗ ἀπεσπάσθη τῆς θεᾶς τὸ ἄγαλμα: τὸ πλῆθος τοῦλάχιστον τῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συσσωρευμένων μαρμάρων καὶ οἱ καθ' ἕκαστον ὄγκοι αὐτῶν δυσκόλως θὰ ἐπέτρεπον ἴσως νὰ ὑποτεθῆ μεταφορᾶ ἐκ μεγάλης ἀποστάσεως.

Κατὰ ταῦτα καὶ ἡ ἡμετέρα Ἀθηνᾶ καὶ τὰ ἄλλα μετ' αὐτῆς εὑρεθέντα μάρμαρα² προέρχονται πιθανώτατα ἐκ τοῦ κόσμου τῆς ἀγορᾶς, ἢ ὁποία ῥητῶς ἐπὶ ἐνός³ τῶν μαρμάρων τούτων ἀναφέρεται καὶ τῆς ὁποίας ὁ ἐξωτερικὸς τοῖχος τῆς βορείας πλευρᾶς καὶ ἀνευρέθη ἐντὸς τῆς ὁδοῦ Ὀλύμπου πάλιν καὶ εἰς ὀλίγων μόνον βημάτων ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς θέσεως τῶν προμνημονευθέντων μεταγενεστέρων κτισμάτων.

Τὰ περισωθέντα τοῦ ἀγάλματος μέρη εἶναι:

1. Η ΚΕΦΑΛΗ

(Πίναξ)

εἰργασμένη ὁμοῦ μετὰ λαιμοῦ καὶ μικροῦ περὶ αὐτὸν μέρους τοῦ στήθους καὶ τῶν νώτων ἐξ ἐνός τεμαχίου μαρμάρου, ἀποτελοῦσα δὲ οὕτω βραχεῖαν προτομὴν (Halsbüste) τεμνομένην εἰς τὸ κάτω αὐτῆς μέρος ἐλλειψιοειδῶς καὶ καταλήγου-

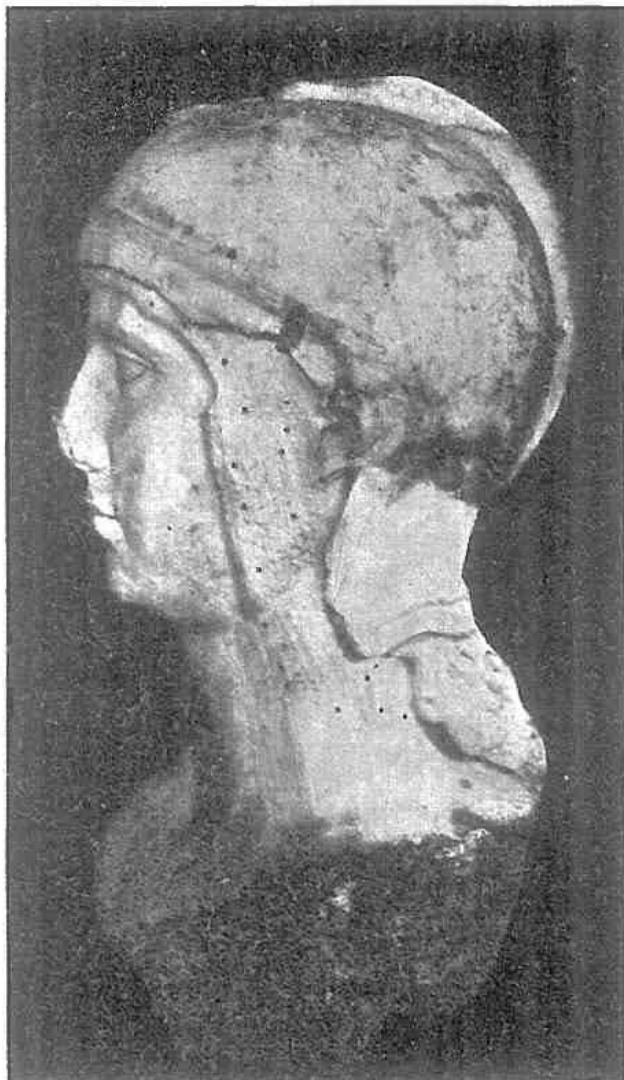
¹ Ἦτοι ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου, οὗτινος αἱ καθόλου πρὸς τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν διαθέσεις (Lübke's Reallexikon 1914 σελ. 1033 α, Tafrali, Thessalonique, Des origines κλπ. 1919 σελ. 82 κ. ε.) πείθουσιν ὅτι καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ αἱ μέγισται καταστροφαὶ ἀρχαίων μνημείων ἐγένοντο ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ.

² Τὰ ἄλλα ὁμοῦ μετὰ τῆς Ἀθηνᾶς εὑρεθέντα μάρμαρα εἶναι: προτομὴ τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου, κολοσσική κεφαλὴ ἐνός αὐτοκράτορος, κολοσσική κεφαλὴ Ποσειδῶνος (ἀντίγραφον ἔργου ἑλληνιστικῶν χρόνων), κολοσσική κεφαλὴ Ἀλεξάνδρου (ἀντίγραφον ἔργου ἰδιάζοντος τύπου), ἕξ πλάκες γραπτῶν ἐκ ζωφόρου κ. ἄ.

³ Ἐπ' αὐτοῦ τιμητικὸν ψήφισμα χρονολογούμενον: Ἔτους Ζ καὶ Π ἦτοι τοῦ 61 π. Χ.

σαν¹ εἰς ἀμβλὺ κωνικὸν μετὰ τραχείας ἐπιφανείας ἔμβολον, δι' οὗ ἐνετίθετο ἐπὶ τοῦ κορμοῦ. Εἰκ. 1.

Τὸ μάρμαρον λευκόν, λεπτόκοκκον, πιθανῶς πεντελήσιον. Τὸ δὲ τῆς ὅλης προτομῆς ὕψος (0,75) ἢ τὸ τῆς κεφαλῆς μόνης (0,50) καθιστῶσι δῆλον ὅτι πρόκειται περὶ κολοσσικοῦ ἔργου.

Εἰκ. 1. Ἡ ἀριστερὰ τῆς κεφαλῆς πλευρὰ.

Ἐκ τῶν μυῶν τοῦ λαιμοῦ καὶ ἐκ τῆς γραμμῆς τῆς ῥινὸς ἐν σχέσει πρὸς τὴν θέσιν τοῦ λακκίσκου τοῦ λαιμοῦ φαίνεται ἔλαφρὰ στροφή τοῦ προσώπου πρὸς τὰ ἀριστερά, ἣτις ὅμως οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ἐπηρεάζει τὴν τοῦ βλέμματος σταθερότητα. Αἱ ἐπὶ μέρους ἀδραὶ γραμμαί, δι' ὧν ἀποτυποῦται τὸ κάλλος τῆς πολεμικῆς θεᾶς, — οἱ μεγάλοι ἀμυγδαλωτοὶ καὶ πόρρω ἀφεστῶτες ἀλλήλων ὀφθαλμοί, ἢ αὐστηρῶς ὀριζοντία θέσις τῶν μετὰ ὀξείας ἀκμῆς ὀφρύων, ἢ ῥις ἢ εὐμήκης καὶ ἀπὸ τοῦ μετώπου δι' ἀμβλείας ἐντομῆς μόλις χωριζομένη, τὸ ζωηρὸν μὲ εὐσαρκα χεῖλη μισοανοιγμένον στόμα, — ὅλα ταῦτα εἶναι ἀρκούντως σαφεῖς χαρακτηριστῆρες τοῦ ὑψηλοῦ καλλιτεχνικοῦ ὕψους τοῦ ἔργου: ἀλλὰ πλὴν τούτων τὸ συνολικὸν περίγραμμα τῆς μορφῆς, — τὸ φειδῆδες καὶ βραχὺ μᾶλλον, τόσον δὲ ἄνω ὅσον καὶ κάτω πλατὺ μετὰ ἰσχυρᾶς σιαγόνος πρόσωπον — ἄγει ἐτι ἀσφαλέστερον

εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἐν τῷ νέῳ εὐρήματι τῆς Θεσσαλονίκης πρόκειται ἡμῖν μία Ἀθηνᾶ φειδιακῆς τέχνης².

Τὸ ἀττικὸν κράνος τῆς θεᾶς φέρει ἐμπρὸς μὲν στεφάνην, ἣς ἢ κάτω πλευρὰ

¹ Τοῦ συνήθους τούτου εἶδους προτομῆς πρόχειρον παράδειγμα ἢ ἐν Βολωνίᾳ κεφαλὴ ἢ κοινῶς ὡς Ἀθηνᾶ Λημνία φερομένη.

² Περὶ τῶν χαρακτήρων τῆς τέχνης τοῦ Φειδίου, Jamot *Revue archéol.* 1895¹ σελ. 24. = Michon *Monum. Piot VII* (1900) σελ. 157. Πρὸβλ. H. Schrader, *Pheidias* σελ. 82.

θλαῖται κατὰ τὸ μέσον εἰς ἀμβλείαν γωνίαν, ὀπίσω δὲ ἐπαυχένιον¹ τοῦ ἀρχαιοτέρου τύπου (ἦτοι μακρότερον καὶ ὡς τι μᾶλλον αὐτοτελῶς καὶ ἀνεξαρτήτως τοῦ ἄλλου κράνους² εἰργασμένον), ὑφ' ὃ ἐξέρχεται κατὰ ἠνωμένους κυματίζοντας βοστρύχους καὶ καταπίπτει ἐπὶ τῶν νώτων ἢ ἄδηλον πόσον μακρὰ κόμη. Εἰκ. 2. Ὁ κατὰ τὸ μέσον τοῦ κράνους χαμηλὸς λόφος (ὑψος 0,03 καὶ πλάτος 0,04) χωρεῖ πρὸς τὰ ὀπίσω μετὰ τοῦ ὑψους βαθμιαίως ἐλαττουμένου κατερχόμενος μέχρι τοῦ σημείου, καθ' ὃ ἀρχίζει τὸ ἐπαυχένιον. Πρὸ τοῦ λόφου τούτου διακρίνονται ἐπὶ τῆς κυρτότητος τοῦ κράνους δύο ἀβαθεῖς κοιλότητες, ἀνὰ μίαν ἐκατέρωθεν.

Τοῦ δὲ ἐξ ἄλλης πιθανῶς ὕλης ἐπιθέτου κόσμου, ὃν ἔφερον ἡ θεὰ ἐπὶ τοῦ κράνους καὶ τῆς κεφαλῆς καθόλου, ἄλλαι πλὴν τῆς διατήσεως τῶν ὠτῶν σαφεῖς ἐνδείξεις ὑπάρχουσι: α') τρεῖς μεγαλύτεραι ὀπαὶ κατὰ τὸ μέσον τοῦ κράνους ἄνω, ἡ μεσαία ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ λόφου καὶ εἰς ἀπόστασιν 0,15 ἀπὸ τῆς στεφάνης, μήκους 0,045, πλάτους 0,01 καὶ βάθους ἀπροσδιορίστου ἔνεκα τῆς κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἀποκρούσεως τοῦ μαρμάρου, αἱ δὲ ἕτεραι δύο ἐπὶ τῆς κυρτότητος τοῦ κράνους ἀνὰ μίαν ἐκατέρωθεν, ἡ πρὸς τὰ δεξιὰ εἰς ἀπόστασιν 0,06 ἀπὸ τοῦ λόφου (ἐμβαδοῦ $0,0250 \times 0,25$ στενεύοντος πρὸς τὰ κάτω καὶ βάθους 0,042), ἡ δὲ πρὸς τὰ ἀριστερὰ εἰς ἀπόστασιν 0,045 (ἐμβαδοῦ $0,025 \times 0,020$ καὶ βάθους 0,04)· β') δύο ἄλλαι (ἐμβαδοῦ $0,020 \times 0,015$ καὶ βάθους 0,04), αἵτινες εἶναι ἀνεωγμέναι ἀνὰ μίαν ἐκατέρωθεν κατὰ τὰ πρὸς τοὺς κροτιάφους ἄκρα τῆς στεφάνης διακόπτουσαι αὐτὴν καὶ μὲ λοξὴν κατεύθυνσιν πρὸς τὰ ἔσω· γ') στίχος μικροτέρων (διαμ. 0,007, βάθος 0,02) διὰ τρυπάνου ἀνεωγμένων ὀπῶν ὑπὲρ τὴν στεφάνην καὶ παραλλήλως

Εἰκ. 2. Ἡ ὀπισθεν τῆς κεφαλῆς ὄψις.

¹ Ἡ λέξις ἐπαυχένιον λαμβάνεται ὡς ὄρος — ἴσως διὰ πρώτην φορὰν ενταυθα — πρὸς δήλωσιν ἐκείνου τοῦ μέρους τοῦ κράνους, ὃπερ προφυλάττει τὸν αὐχένα = couvrenuque, Nackenschirm.

² Loschcke, Kopf der Athena Parthenos 1891 σελ. 5 (Festschrift zum funfzigjahrigen Jubiläum des Vereins von Altertumsfreunden im Rheinlande).

πρὸς αὐτήν: αὗται εἶναι ἕνδεκα τὸν ἀριθμὸν, μία κατὰ τὸ μέσον ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὴν γραμμὴν τῆς ῥινόσ, ἀνὰ πέντε δὲ ἕνθεν καὶ ἕνθεν συμμετρικῶς καὶ εἰς κανονικὴν ὀπωσοῦν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν (0,025) διατεταγμένα· δ') πρὸς τοῦτοις πολλαὶ ὁμοίαι ἀλλὰ μικρότεραι ὅσαι τρυπάνου ἀναμιξ μετὰ χαραγμάτων ἢ κτυπημάτων ξοῖδος εἶναι κατεσπαρμένα ἐπὶ τῆς *ἐξέργου* (=προεξεχούσης καὶ κᾶπως τραχυτέρας) ἐπιφανείας τοῦ προσώπου, ἣτις ἄρχεται ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ μετώπου ὡς στενὴ λωρίς, κατερχομένη δὲ ἐκατέρωθεν πλατύνεται ἐν τῷ μεταξὺ ὠτων καὶ ὄφρῶν διαστήματι καὶ οὕτω καλύπτει μέγα μέρος τῶν παρειῶν καὶ τοῦ λαιμοῦ καταλήγουσα χαμηλότερόν πως τοῦ ἐπαυχενίου. Ἰχνη τῶν διὰ τρυπάνου ὀπῶν διακρίνονται καὶ ἐπὶ τοῦ κρασπέδου ἐκατέρωθεν τῆς ὑπὸ τὸ ἐπαυχενίου ἐξερχομένης ὀπισθίας κόμης.

Ἐὰν ἤδη ἡ κεφαλὴ τῆς Θεσσαλονίκης — καὶ προτοῦ νὰ συμπληρωθῇ ἀκόμη ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὡς ἄνω δοθεισῶν ἐνδείξεων — ἐξετασθῇ ἐν παραβολῇ πρὸς τὰ ἄλλα εἰς τὸν Φειδιαν ἀποδιδόμενα ἔργα, τὸ σχῆμα τοῦ κράνουσ καὶ ἡ καθόλου μορφή μέχρι καὶ τῶν ἐλαχίστων λεπτομερειῶν τοῦ προσώπου ἄγουσιν ἄνευ δυσκολίας εἰς τὴν ἐν αὐτῇ ἀναγνώρισιν τοῦ τύπου Φειδιακῆς Ἀθηνᾶς, ὅστις τὸ πρῶτον διὰ τῆς Athena Madici ἐγένετο γνωστὸς καὶ διὰ τοῦτο καὶ ὀνομάζεται οὕτω.

Τὰ ἐπ' αὐτῆς ἀνεπεξέργαστα ἰχνη *λίμας* (Raspelstriche) ὡς καὶ ἡ ἀρκούντως ἰσχυρὰ λείανσις τῶν γυμῶν μερῶν δηλοῦσιν ἐργασίαν ἀντιγραφῆως καὶ δὴ οὐχὶ ἀρχαιοτέραν τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ¹.

Ἰχνη κασιανοῦ ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ κύκλου τῆς ἱριδος ὡς καὶ ἐπὶ τῶν βλεφαριδῶν δεικνύουσι ὅτι οἱ ὀφθαλμοὶ ἦσαν διὰ χρώματος δεδηλωμένοι. Ἄλλως ἡ καθόλου διατήρησις τῆς κεφαλῆς ἀρκούντως καλή. Ἀποκεκρουσμένα ἰσχυρῶς τὸ ἄκρον τῆς ῥινόσ, ὁ λόφος τοῦ κράνουσ ἐμπρὸς καὶ τὰ ἄκρα τοῦ ἐπαυχενίου ἐκατέρωθεν. Ἐλαφρῶς βεβλαμμένον ὡσαύτως καὶ τὸ κάτω χεῖλος ὡς καὶ τὰ ὦτα.

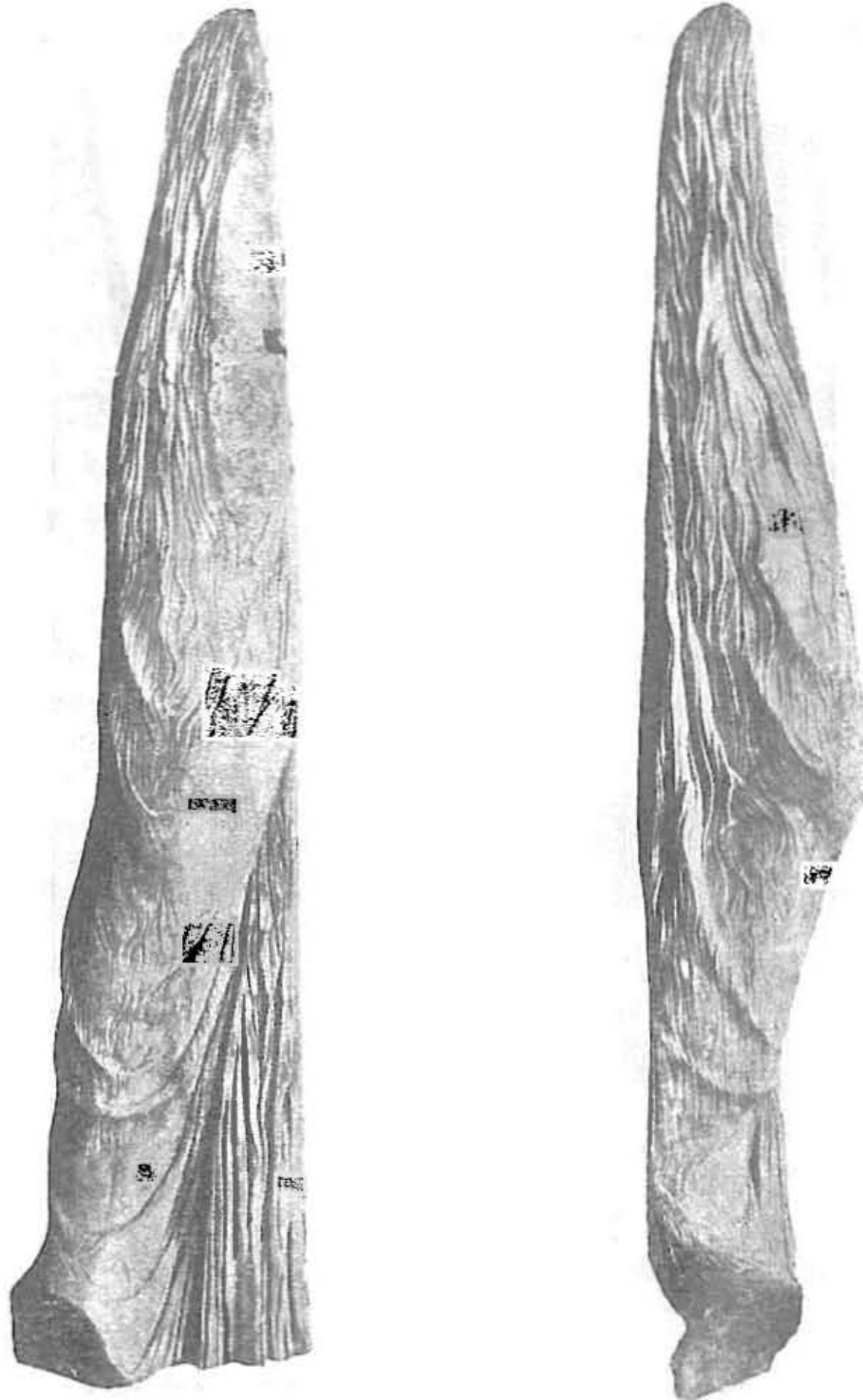
Περὶ τοῦ ὀρθοῦ τῆς ἀναγνωρίσεως οὐδεμίαν καταλείπει ἀμφιβολίαν ἢ ἐν τῇ αὐτῇ καὶ ἡ κεφαλὴ θέσει εὐρεθεῖσα καὶ εἰς τὸ αὐτὸ καὶ ἐκεῖνη ἀντίγραφον τοῦ εἰρημένου τύπου ἀσφαλῶς ἀνήκουσα

2. ΔΕΞΙΑ ΕΜΠΡΟΣΘΙΑ ΠΛΕΥΡΑ ΤΟΥ ΚΟΡΜΟΥ

ἣτις ἄρχεται ὀλίγον τι χαμηλότερον τῆς ζώνης καὶ χωρεῖ μέχρι τῆς πλίνθου, περιλαμβάνει δὲ τὸν μετὰ αἰωρουμένης τῆς πτέρνας ἀποσπώμενον τοῦ ἐδάφους πόδα καὶ τὴν πλουσίαν, — συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν τοῦ λεπιοτάτου ἐξ οὗ ὁ χιτῶν ὑφάσματος εἰργασμένην — πτύχωσιν. Εἶκ. 3.

¹ Ὅτι δυνατόν νὰ πρόκειται μᾶλλον συγκεκριμένως περὶ ἀντιγράφου τῶν χρόνων τοῦ Καρακάλλα, οὐτινος εἴπερ τινὸς καὶ ἄλλου γνωστὸς εἶναι ὁ πρὸς τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον καὶ τοὺς Μακεδόνας καθόλου θαυμασμός (Hertzberg - Καρολίδου Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τοὺς Ρωμαίους III σελ. 32 κ. ἔ. Bernoulli, Die erhaltenen Darstellungen Alexanders des Grossen σελ. 15), καὶ ἐκ τῶν προτέρων δὲν ἀποκλείεται. Ἡ δὲ τῆς αὐτῆς ὁλως ἐργασίας εἰκὼν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἣτις εὐρέθη ὁμοῦ μετὰ τῆς Ἀθηνᾶς Θεσσαλονίκης. (Πρβλ. σελ. 2, σημ. 1), καὶ ἐνισχύει πως τὴν ἡμετέραν ὑπόθεσιν.

Τῆς πλευρᾶς ταύτης τὸ ὅλον ὕψος 1,75 (ἤτοι 1,05 ἀπὸ τοῦ γόνατος καὶ ἄνω, 0,70 ἀπὸ τοῦ γόνατος καὶ κάτω), τὸ δὲ μέγιστον πλάτος 0,40. Ὁ ἐλλείπων ἄκρος

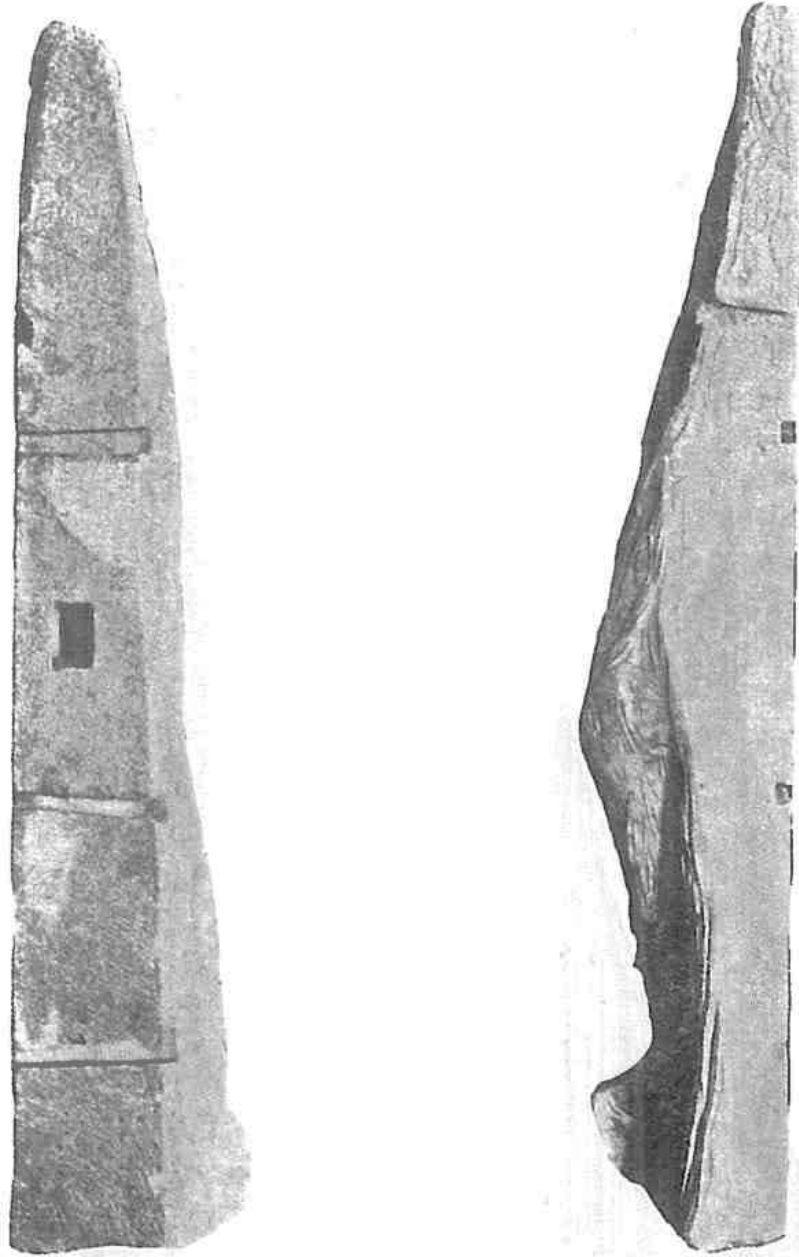
Εἰκ. 3. Ἡ δεξ. ἐμπροσθία πλευρὰ τῆς Ἀθηνᾶς Θεσσαλίκης. Εἰκ. 4. Ἡ ἀριστερόθεν ὄψις τῆς πλευρᾶς.

ποὺς ἦτο πρόσθετος καὶ συνεδέετο δι' ἀπλῆς συγκολλήσεως, ὡς δεικνύει ἡ τραχειὰ ἄνευ ὀπῆς συνδέσμου ἐπιφάνεια προσαρμογῆς.

Καὶ τὸ μέρος τοῦτο τοῦ κορμοῦ εἶναι εἰργασμένον — ἀνεξαρτήτως τῆς πλίν-

θου τοῦ ἀγάλματος — ὡς ἰδιαίτερον τμήμα ἐκ πεντελησίου ὡσαύτως μαρμάρου καὶ ἐστιλβωμένον ἰσχυρῶς κατὰ τὰς λεπτὰς προπάντων καὶ πυκνὰς περὶ τὸ γόνυ πτυχάς. *Εἰκ. 4.*

Αἱ δύο ἔδραι, δι' ὧν τὸ τμήμα τοῦτο προσηρμόζετο πρὸς τὸ ὄλον, ἢ μία

Εἰκ. 5. Ἡ ὀπίσω ἔδρα προσαρμογῆς τῆς πλευρᾶς. Εἰκ. 6. Ἡ δεξιὰ ἔδρα προσαρμογῆς τῆς πλευρᾶς.

πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ ἡ ἑτέρα πρὸς τὰ δεξιὰ, εἶναι ἐπίπεδοι μετὰ τραχείας ἐπιφανείας καὶ φέρουσιν ὀριζοντίας ἐντομὰς ἢ αὔλακας (βάθος 0,023), — στενωτέρας κατὰ τὸ χεῖλος καὶ πλατυτέρας κατὰ τὸν πυθμένα αὐτῶν —, χωρούσας ἐκ τῶν ἔξω (τοῦ κορμοῦ) πρὸς τὰ ἔσω μετὰ βαθμιαίας ἐλαττώσεως τοῦ πλάτους των. Τῶν

τοιούτων αὐλάκων φέρει τρεῖς μὲν εἰς ὠρισμένας ἀπ' ἀλλήλων ἀποστάσεις ἢ ὀπίσω, μίαν δὲ ἢ πρὸς τὰ δεξιὰ ἔδρα προσαρμογῆς.

Τῆς ὀπίσω ἔδρας ἢ κάτω αὐλαξ κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἔχει πλάτος 0,045, κατὰ δὲ τὸ τέλος 0,025: ἢ μέση, φερομένη λοξῶς, κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἔχει πλάτος 0,03, κατὰ δὲ τὸ τέλος 0,025: ἢ ἄνω αὐλαξ κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἔχει πλάτος 0,035, κατὰ δὲ τὸ τέλος 0,03. Εἰκ. 5.

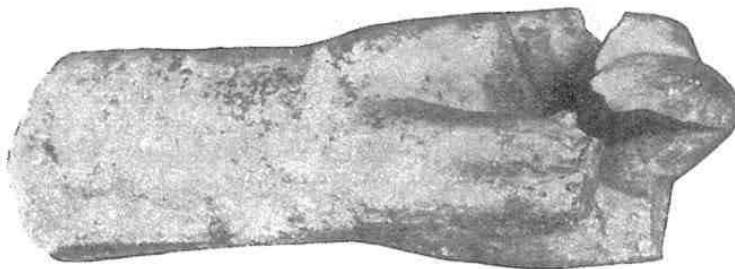
Τῆς πρὸς τὰ δεξιὰ ἔδρας ἢ αὐλαξ ἔχει πλάτος κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς 0,03, κατὰ δὲ τὸ τέλος 0,023. Εἰκ. 6.

Ἐκτὸς τούτων ἢ ὀπίσω ἔδρα περὶ τὸ μέσον αὐτῆς φέρει ὀρθογώνιον ὀπὴν συνδέσμου (γόμφου) μήκους 0,09, πλάτους 0,06 καὶ βάρους 0,065.

Πρὸς τούτοις ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι περὶ τὴν ἀρχὴν τῶν αὐλάκων ἦτοι κατὰ τὰς ἀκμὰς τῶν ἔδρων, ἔνθα θὰ ἀνέμενέ τις συνέχειαν πτυχῶν, — ὅτι ἐν ταῖς χώραις ταύταις διακοπτομένου τοῦ ἐνδύματος παρουσιάζεται τραχεῖα ἢ σχεδὸν ἀκατέργαστος ἐπιφάνεια.

3. Δ Ε Ξ Ι Α Χ Ε Ι Ρ

Μεταξὺ τῶν ἄλλων κοινῆς ὡς ἐν τῇ ἀρχῇ ἐδηλώθη προελεύσεως μαρμάρων, ἐξ ὧν διεκρίθησαν ἢ κεφαλὴ καὶ ἢ δεξιὰ πλευρὰ τοῦ κορμοῦ τῆς Ἀθηνᾶς εὐρέθη

Εἰκ. 7. Ἡ δεξιὰ χεὶρ τῆς Ἀθηνᾶς Θεσσαλονίκης.

καὶ μία δεξιὰ χεὶρ κολοσσικοῦ μεγέθους μετὰ τμήματος τοῦ πήχεως, ἐξ οὗ ἀποτεθραυσμένη, ἐκ μαρμάρου ὡσαύτως πεντηλησίου. Τὸ μήκος αὐτῆς, ἐὰν προβληθῇ ἡμῖν τεταμένη, ἀπὸ τοῦ ἄρμου μέχρι τοῦ ἄκρου τοῦ μεσαίου δακτύλου ἀνέρχεται εἰς 0,26 μ. περίπου, τὸ δὲ πλάτος εἰς 0,15 μ. Ἡ διάμετρος τοῦ ἄρμου 0,115 μ. Εἰκ. 7.

Οἱ δάκτυλοι, ὧν σφύζεται ὁ μέσος καὶ ὁ παράμεσος εἶναι κατὰ τοιοῦτον τρόπον πρὸς ἀλλήλους τοποθετημένοι, ὥστε διὰ τοῦ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς παλάμης σχηματιζομένου κενοῦ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι διήρχετο ἢ ἐκρατεῖτο κατὰ ῥαβδοειδές.

Ἄν εἰς τὸ ἄγαλμα τῆς ἡμετέρας Ἀθηνᾶς συνανήκη καὶ ἡ ἄνω χεὶρ, δὲν προσπίπτει βεβαίως εἰς τὴν ἄμεσον ἀντίληψιν, ἐφ' ὅσον τοῦτο μὲν τὸ τμήμα οὐδεμίαν σφῆζει συνοχὴν πρὸς τὰ δύο ἄλλα, ἡ δὲ ἐνέργεια τῆς δεξιᾶς χειρὸς τοῦ ἡμετέρου τύπου συμβαίνει νὰ μὴν εἶναι ἀσφαλῶς γνωστή.

Εἶναι ὅμως λίαν πιθανὸν τὸ πρᾶγμα, ἐφ' ὅσον πλὴν τῆς κοινῆς προελεύσεως καὶ τοῦ ὁμοιοειδοῦς μαρμάρου, καὶ ἡ προδήλως μεταξὺ τῆς ἐν λόγῳ χειρὸς καὶ τοῦ προσώπου τῆς Ἀθηνᾶς ὑπάρχουσα ἀναλογία ὑποστηρίζει στενὴν μεταξὺ αὐτῶν σχέσιν. Τὸ μῆκος τῆς χειρὸς ἀπὸ ἄρμου μέχρι ἄκρου τοῦ μεσαίου δακτύλου (0,26 περίπου) ἰσοῦται τῷ ὕψει τοῦ προσώπου ἀπὸ τοῦ ἄκρου τῆς σιαγόνας μέχρι τοῦ τέλους τοῦ μετώπου καὶ τῆς ἀρχῆς τῶν τριγῶν¹ (0,25) προστιθεμένης καὶ τῆς μικρᾶς διαφορᾶς τῆς ἐκ τῆς καλύψεως μέρους τοῦ μετώπου ὑπὸ τοῦ κράνους.

B. ΤΑ ἌΛΛΑ ΑΝΤΙΓΡΑΦΑ

καὶ αἱ παραλλαγαί, δι' ὧν γινώσκειται ὁ ἡμέτερος τῆς φειδιακῆς Ἀθηνᾶς τύπος², εἶναι:

α. Ἡ ὡς ἀφετηρία τοῦ τύπου χρησιμεύσασα Athena Medici, κορμὸς κολοσικοῦ μεγέθους φυλαττόμενος ἄλλοτε ἐν τῇ École des Beaux Arts τῶν Παρισίων καὶ νῦν ἐν τῷ Λούβρῳ. Πρὸς βλ. Conze, *Bulletino* 1861 σελ. 36, ἔνθα διακρίνεται ἡ ἀττική τέχνη αὐτῆς, Bernulli, *Minervenstatuen* (1867) σελ. 20, ὅφ' οὗ χαρακτη-

¹ Πρὸς βλ. Vitruv «De Architectura III, 1, 2 «Corpus enim hominis ita natura composuit, uti capitis a mento ad frontem summam et radices immas capilli esset decimae partis, item manus pansa ab articulo ad extremum digitum tantundem». Ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Βιτρούβιου ἐνδιαφέρει ἡμᾶς κυρίως ἡ περὶ ἰσότητος τοῦ ὕψους τοῦ προσώπου πρὸς τὸ μῆκος τῆς χειρὸς διδασκαλία ἡ ἔτι καὶ νῦν παρὰ τοῖς καλλιτέχναις ἰσχύουσα.

² Εἰς τὸν Φειδῖαν αὐτὸν ἀποδίδεται ὁ τύπος πρῶτον ὑπὸ τοῦ Lange, *Archaeolog. Zeitung* 1890 σελ. 197, οὐτινος ὅμως τὴν γνώμην ἀπεδοκίμασαν ὁ Schreiber, *Die Athena Parthenos* 635, ὁ Puchstein, *Arch. Jahrbuch* 1890 σελ. 90 καὶ ὁ Michaelis ἐν τῷ *Parthenon*.

Τὴν τέχνην ὡσαύτως τοῦ Φειδίου ἐνευρίσκουσιν ἐν τῷ ἔργῳ διὰ λεπτομεροῦς ἀναλύσεως καὶ παραλληλισμοῦ πρὸς τὰ ἀετώματα τοῦ Παρθενῶνος ὁ Furtwängler *Intermezzi* σελ. 19 (πρὸς βλ. Preyss, *Arch. Jahrbuch* XXVII, 126) καὶ ὁ Amelung, *Oesterr. Jahresh.* XI, 196 κ. ἐ.

Τὴν πρὸς τὰ ἔργα τοῦ Φειδίου συγγένειαν τῆς Athena Medici ἐπιβεβαίωσι, ἐξετάζων αὐτὴν ἐν παραβολῇ πρὸς τὴν Παρθένον καὶ τὰ ἀετώματα τοῦ Παρθενῶνος, καὶ ὁ Frickenhaus, ἀποδίδει ὅμως τὸ ἔργον αὐτὸς εἰς τὸν Κολώτην, τὸν μαθητὴν τοῦ Φειδίου (*Jahrbuch*, XXVIII, 354 κ. ἐ.).

Τοῦ Ἀλκαμένους, ἄλλου μαθητοῦ τοῦ Φειδίου, ἀναμνησκαται ὁ Σβορώνος, *Journ. intern. numismat.* XIV (1912) σελ. 323. Ὁ P. Hermann, *Oesterr. Jahresh.* II (1899), σελ. 170, κηρύσσεται ὑπὲρ τοῦ Ἀγορακρίτου, ὑπὲρ τῆς γνώμης δὲ αὐτοῦ κλίνουσιν καὶ ὁ Lechat, *Rev. Etud. Gr.* VIII (1900) 390, ὁ Noack, *Berlin. Philol. Wochenschr.* 1899, 637 καὶ ὁ Bulle, *Der Schöne Mensch*² σελ. 683. Εἰς τοὺς δύο τελευταίους τονίζοντας ὅτι τὸ ἔργον ἐν γένει μόνον εἰς τεχνίτην τῆς σχολῆς τοῦ Φειδίου δύναται νὰ ἀποδοθῇ, πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ὁ Winter, *Einleitung*² (Gercke-Norden) II σελ. 118 ὡς καὶ ὁ H. Schrader, *Oesterr. Jahresh.* XIV (1911) 39, ὅστις ὅμως ἐν τῷ τελευταίῳ αὐτοῦ ἔργῳ, *Phidias* σελ. 76-77 κηρύσσεται ἀνεπιφυλάκτως ὑπὲρ τοῦ Φειδίου.

ρίζεται ὡς ἐργασία τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ, v. Sybel, AM 1880 σελ. 111, καὶ κυρίως τοὺς εἰδικῶς περὶ τοῦ τύπου γράψαντας Lange, Arch. Zeitung 1881 σελ. 197. Furtwängler, Meisterw. (1893) σελ. 46 καὶ Intermezzi (1896) σελ. 19 κ. ἐ., P. Hermann, Oesterr. Jahresh. II (1899) σελ. 155 κ. ἐ., Amelung, Oesterr. Jahresh. XI (1908) σελ. 169 κ. ἐ. καὶ Frickenhaus, Arch. Jahrbuch XXVIII (1913) σελ. 358 κ. ἐ.

β. Ἡ ἐπὶ ἀναγλύφου τοῦ Μικροῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως Εὐρετ. ἀριθ. 2426. Ἐνταῦθα ἡ κεφαλὴ ἄνευ τῆς πρὸς τὰ δεξιὰ ἐλαφρῶς στροφῆς, παρὰ δὲ τὴν θεὰν δένδρον ἐλαίας, ἐφ' οὗ γλαυξ. Ἡ ἀριστερὰ χεὶρ τῆς θεᾶς φέρει μόνον τὴν ἀσπίδα ἐν ᾗ ἡ δεξιὰ εἶναι ἀποκεκρουσμένη. Ἐν τούτῳ ὡς καὶ ἐν τοῖς δύο ἐπομένοις ἀναγνωρίζεται ὁ τύπος ὑπὸ τοῦ v. Sybel, AM, V (1880) σελ. 102. Πρὸβλ. Walter Katalog von klein. Mus. von Akropolis σελ. 35.

γ. Τεμάχιον μικροῦ ἀγαλματίου, v. Sybel, Katalog der Skulpturen zu Athen N° 6705, AM, V (1880) σελ. 108.

δ. Κορμὸς ἀγαλματίου μικροτέρου τοῦ φυσικοῦ, προερχόμενος ἴσως ἐκ Δήλου, Εὐρετ. Ἐθν. Μουσείου Ἀθηνῶν ἀρ. 1622, v. Sybel, AM, V σελ. 109 κ. ἐ.

ε. Ἡ Ἀθηνᾶ τοῦ ἀναγλύφου τῶν Ἀμπελοκήπων, γνωστοῦ μόνον ἐκ παλαιότερου σχεδίασματος, καθ' ὃ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Wolters BCH (1894) σελ. 448 κ. ἐ. Ἐπ' αὐτοῦ ἴσταται ἡ θεὰ μεταξὺ ἀνορθουμένου ὄψεως (δεξιὰ) καὶ γλαυκὸς (ἀριστερά), φέρει δὲ φιάλην ἐν τῇ δεξιᾷ, ἐν ᾗ ἡ ἀριστερὰ διερχομένη διὰ τοῦ ὀχάνου τῆς οὕτω φερομένης ἀσπίδος κρατεῖ ἅμα καὶ τὸ δόρυ. Ἀναγνωρίζεται τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Furtwängler, Intermezzi σελ. 21 σημ. 2, καὶ τίθεται ὑπ' αὐτοῦ ὡς καὶ ὑπὸ τοῦ Amelung βραδύτερον, Oesterr. Jahresh. II σελ. 169 κ. ἐ., ὡς βάσις τῆς ἀναπαραστάσεως τοῦ τύπου, ἐνῶ ὁ Frickenhaus, Jahrbuch XXVIII σελ. 358 κ. ἐ. ἀρνεῖται τὴν μεταξὺ ἀναγλύφου καὶ Athena Medici σχέσιν.

στ. Ἡ κολοσσοῦ μεγέθους Ἀθηνᾶ τῆς Casa de Pilatos ἐν Σεβίλλῃ. Hübner, Antike Bildwerke in Madrid (1822) N° 839. Ἐκ νεωτέρας συμπληρώσεως τὸ ἄνω μέρος τῆς κεφαλῆς μετὰ τοῦ κράνους, οἱ ἔνθετοι ὀφθαλμοὶ καὶ ἀμφότεραι αἱ χεῖρες ἀπὸ τῶν βραχιόνων καὶ κάτω ὀμοῦ μετὰ τοῦ ῥοπάλου καὶ τῆς ἀσπίδος. Ἀναγνωρίζεται, ὡς καὶ τὸ ἀμέσως ἐπόμενον, ὑπὸ P. Hermann, Oesterr. Jahresh. II (1899) σελ. 155 κ. ἐ. Πίν. 2.

ζ. Μία δευτέρα κολοσσοῦ μεγέθους Ἀθηνᾶ τῆς Casa de Pilatos. Hübner, Ant Bildw. in Madrid N° 840. Ἐκ νεωτέρας συμπληρώσεως ἡ κεφαλὴ καὶ ἀμφότεραι αἱ χεῖρες ἀπὸ τῶν βραχιόνων καὶ κάτω ὡς καὶ ἡ ἀσπίς καὶ τὸ δόρυ. Ἡ ἐργασία καλλιτέρα ἢ ἐν τῷ **στ**, Oesterr. Jahresh. II Πίν. 3.

η. Ἡ κολοσσοῦ μεγέθους κεφαλὴ (= βραχεῖα προτομὴ) τῆς Villa Carpegna εὐρισκομένη ἤδη ἐν τῷ Μουσείῳ τῶν Θεσμῶν. Helbig, Führer N° 1867. Τὸ

ἄνω μέρος ταύτης, εἰργασμένον ἰδιαιτέρως, λείπει, ἐπὶ δὲ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ σωζομένου τμήματος ὑπάρχει ἀύλαξ στενεύουσα ἐκ τῶν ὀπίσω πρὸς τὰ ἔμπροσθεν καὶ εὐρυνομένη κατὰ τὸν πυθμένα (πλάτος ἀρχῆς 0,04, πλάτος τέλους 0,03, βάθος 0,06). Ἐν τῷ μέσῳ τῆς αὐλάκος ὀπῆ συνδέσεως (γόμφου).

Ἡ κάτω ἐπιφάνεια τῆς προτομῆς στερεῖται τοῦ κωνικοῦ τέρματος, δι' οὗ ἐγένετο ἡ στερέωσις ἐπὶ τοῦ κορμοῦ, φέρει δὲ ἀντὶ τούτου δύο ὀπὰς γόμφων, μίαν τετράγωνον καὶ τὴν ἑτέραν κυκλικήν.

Κάτωθεν τῆς μόλις φαινομένης στεφάνης τοῦ κράνου διακρίνονται ἐπὶ τοῦ μετώπου μικραὶ ὀπαὶ τρυπάνου, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν κροτάφων. Τὸ κάτω μέρος τῆς ὀπίσω κόμης ἦτο, ὡς δεικνύει ὀπῆ συνδέσεως, πρόσθετον, οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ ἔνθετοι.

Τὸ μάρμαρον πεντελῆσιον, ἡ δὲ ἐργασία οὐχὶ πολὺ καλή.

Ἀναγνωρίζεται, ὡς καὶ αἱ *ϑ. ι, ια*, ὑπὸ τοῦ *Amelung Oesterr. Jahresh. XI*, (1907) σελ. 170 κ. ἔ.

ϑ. Ἡ κολοσσικοῦ μεγέθους κεφαλὴ (= βραχεῖα προτομή) τοῦ Βατικανοῦ (*Museo Chiaramonti* 197) *Helbig, Führer N° 70*. Ἔργασία τῶν χρόνων ἴσως τοῦ Ἀδριανοῦ, ἐκ μαρμάρου λευκοῦ χονδροκόκκου. Εὐρέθη ἐν *Laurentum*, ὁμοῦ δὲ μετ' αὐτῆς εὐρέθησαν καὶ εἰς βραχίων καὶ εἰς πούς ἀντιστοιχοῦ μεγέθους καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ μαρμάρου, ἰδιαιτέρως ἀμφοτέρω εἰργασμένοι, ὧν ὁμως ἡ τύχη ἀγνοεῖται. Ἐκ νεωτέρας συμπληρώσεως τὸ ἄνω μέρος τῆς κεφαλῆς μετὰ τοῦ κράνου, ἡ κόμη, οἱ ἔνθετοι ὀφθαλμοὶ, καὶ τὸ κάτω μέρος τῆς προτομῆς. Κατὰ παρατήρησιν γενομένην πρὸ τῆς συμπληρώσεως διαπιστοῦται καὶ ἐνταῦθα ἡ ἐν τῇ κεφαλῇ *Capregna* μνημονευθεῖσα αὐλάξ. Τὰ ὄσα διάτρητα, διακρίνεται δὲ καὶ ἡ κατὰ τὸ μέσον τῆς στεφάνης τοῦ κράνου θλάσις. *Oesterr. Jahresh. XI*, 173.

ι. Ἡ κολοσσικοῦ μεγέθους μετὰ συμπληρώσεων τοῦ γλύπτου *Bartolommeo Cavaccerpi* βραχεῖα προτομή τῆς Βιέννης. *R. v. Schneider, Album auserlesener Gegenstände der antik. Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses* (1895) Πίν. III.

Τὸ ἄνω μέρος τῆς κεφαλῆς τὸ ὑπὲρ τὴν στεφάνην, ὅπερ δὲν σώζεται, οἱ ἔνθετοι ὀφθαλμοὶ καὶ ἡ ἔμπροσθία κόμη ἦσαν ἰδιαιτέρως εἰργασμένα. Ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὀφθαλμοῦ ἔχνη ὀξειδώσεως χαλκοῦ, ἐκ δὲ τοῦ ἑνὸς τῶν διατρήτων ὠτων καὶ κρέματα χαλκοῦς κρίκος. Ἄνωθεν τῆς στεφάνης τοῦ κράνου σειρὰ δέκα τριῶν ὀπῶν τρυπάνου, ὧν τινες φέρουσιν ἔτι θραύσματα χαλκοῦ σύρματος.

Ὅμοῦ μετὰ τῆς κεφαλῆς ταύτης, προερχομένης ἐκ τῆς ἐν *Tivoli* ἐπαύλεως τοῦ Ἀδριανοῦ, εὐρέθησαν καὶ δύο ἄκροὶ πόδες συμφωνοῦντες κατὰ πάντα πρὸς τὰ ἀντίστοιχα μέρη τοῦ κορμοῦ *Medici*, ἰδιαιτέρως εἰργασμένοι ἀλλ' ἄνευ ὀπῶν συνδέσεως. *Oesterr. Jahresh. XI*, 175.

ια. Ἡ ἐκ παρίου μαρμάρου κολοσσικὴ κεφαλὴ τοῦ Λονδίνου προερχομένη

ἐκ τῶν ἐγγύς τῆς Ρώμης. A. H. Smith, Catalogue of anc. sculpt. in Br. Museum III N° 1572. Ἐκ νεωτέρας συμπληρώσεως τὸ ἄνω μέρος τῆς κεφαλῆς μετὰ τοῦ κράνους, μέρος τοῦ δεξιοῦ ὠτός, τὸ ἄκρον τῆς ρινὸς καὶ τὸ ἐμπρὸς μέρος τοῦ λαιμοῦ. Οἱ ὀφθαλμοὶ ἦσαν ἐνθετοί, τὰ ὄτα διάτρητα. Ἐπὶ τῶν κροτάφων ὅπαι τρουπάνου, ἐπὶ δὲ τοῦ μετώπου κάτωθεν τῆς στεφάνης τοῦ κράνους ἀντὶ ὀπῶν ἐπιμήκεις κοιλότητες. Λεῖα ἐργασία πιθανῶς τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ. Oesterr. Jahresh. XI, 177.

ιβ. Κορμὸς τοῦ Museum Kircherianum μετὰ πολλῶν νεωτέρων συμπληρώσεων (ῦψος 0,54), ἀναγνωρισθεὶς ὡσαύτως ὑπὸ τοῦ Amelung, Oesterr. Jahresh. XI, 185. Ἡ κεφαλὴ ἦτο ἐνθετος, οἱ δὲ πῆχες τῶν χειρῶν πρόσθετοι. Οἱ πόδες ἐλλείπουσι. Ὁ ἀριστερὸς βραχίον ἐῖνε οὕτως εἰργασμένος πρὸς τὰ ἔξω, ὥστε νὰ φαίνεται ἡ προσαρμογὴ τῆς ἀσπίδος. Περὶ τὸ κάτω μέρος τῆς αἰγίδος ὅπαι τρουπάνου.

ιγ. Ἡ ἐξ Ἡλιδος μικρὰ (ῦψος 0,73) Ἀθηνᾶ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου. Εὔρετ. ἀριθ. 3000. Ἐκ μαρμάρου λεπτοκόκκου. Ἡ κεφαλὴ ἀπεκεκρουσμένη, ὡς καὶ ὁ δεξιὸς βραχίον ὀλίγον τι ὑψηλότερον τοῦ ἀγκῶνος: τὸ ὑπολειπόμενον μέρος τοῦ βραχίονος φέρεται ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ὀπίσω. Ὁ ἀριστερὸς πῆχυς ἰδιαιτέρως εἰργασμένος, τῆς πλίνθου ἧς ἡ κατασκευὴ δεικνύει ὅτι ἐνετίθετο ἐπὶ βάσεως, ἢ πρὸς τὰ ἀριστερὰ πλευρὰ ὡς καὶ ἡ ὀπίσω διατηροῦνται ἀρκούντως, ὥστε νὰ φαίνεται ὅτι ἀριστερὰ τῆς θεᾶς δὲν ὑπῆρχεν attributum. Ἐπὶ τῶν νώτων ἐκατέρωθεν τῆς κόμης ὑπάρχουσι κατὰ τὸν ἐκδότην τοῦ ἀντιγράφου αἱ καταλήξεις τῶν πλαγίων λόφων τοῦ κράνους. Ἡ ὀπισθία ὄψις ἀμελέστερον εἰργασμένη, ἄλλως ἰσχυρὰ στίλβωσις καὶ ἔχνη πολυχρωμίας. Ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τοῦ Schober, Oesterr. Jahresh. XIV (1911) Beiblatt σελ. 127 κ. ἔ. Πρὸβλ. Frickenhaus, Phidias und Kolothes ἐν Arch. Jahrbuch XXVIII (1913) σελ. 357.

Ἡ ἐπὶ ἀθηναϊκῶν νομισμάτων τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων Ἀθηνᾶ τοῦ ἡμετέρου τύπου, ἐμφανιζομένη ἐν κατατομῇ διὰ πλήρους πρὸς τὰ δεξιὰ στροφῆς τοῦ ὄμου, διακρίνεται μόνον ἐκ τῆς στάσεως, μὴ ἐλεγχομένου τοῦ ἐνδύματος διὰ τὴν σμικρότητα (Köpp, neue Jahrb. XXIII, 474-475), καὶ ἡ

ιδ ἴσταται μεταξὺ ὀρθομένου ὄφους καὶ γλαυκὸς κρατοῦσα ἐν τῇ δεξιᾷ φιάλῃ, ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ ὀριζοντίως ἐκτεινομένη τὸ δόρυ ἄμα καὶ τὴν ἀσπίδα Imhoof Blumer - Gardner, Numism. Commentary on Pausanias Πίν. AA VI. Σβορώνου, Journal intern. d'Archéol. Numism. VII (1904) σελ. 120 N° 79 πίν. I, 34, ἀκριβῶς ὡς ἐν τῷ ἀναγλύφῳ τῶν Ἀμπελοκήπων (πρὸβλ. Frickenhaus, Arch. Jahrbuch XXVII σελ. 378) ἡ

ιε κρατεῖ ἐν μὲν τῇ ἀριστερᾷ ὀριζοντίως ἐκτεινομένη μόνον τὴν ἀσπίδα, τὸ δὲ δόρυ διὰ τῆς δεξιᾶς. Imhoof Blumer - Gardner, Numism. Comment. on

Pausanias Πίν. Ζ, Ι και Ι. Σβορώνος, Journ. intern. d'Archéol. Numism. VII (1904) Πίν. Ι, 37, 38, 39. Πρβλ. και Lange, Arch. Zeit. 1881 σελ. 147 ¹.

ιστ. Εἰς τὰ ἄνω ἤδη γνωστὰ πρέπει ἐνταῦθα νὰ προστεθῆ και μικρὰ (ὑψος 0,18) Ἄθηνά Εἰκ. 8 ἢ κάτωθεν τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τῆς Ἀκροπόλεως και ἀπέναντι του θεάτρου Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ εὑρεθεῖσα. Ἐθν. Μουσείου Εὔρετ.

Εἰκ. 8. Το ἀντίγραφον *ιστ.*

Εἰκ. 9. Ἡ ὀπισθεν ὄψις τοῦ ἀντιγράφου *ιστ.*

3466. Πρβλ. Ἀρχαιολ. Δελτίον Τόμ. 6, σελ. 124 ἀριθ. 43 εἰκ. 20. Ἀποκεκρουσμένα ἡ κεφαλή, αἱ χεῖρες ἀπὸ τῶν βραχιόνων και κάτω και ἡ δεξιὰ πλευρὰ τῆς πλίνθου. Ἐπὶ τῆς ἐτέρας τῶν ἐνταῦθα παρεχομένων εἰκόνων αὐτοῦ φαίνεται ἡ ἐν τῇ ἀριστερᾷ φερομένη ἀσπίς. Εἰκ. 9. — Τὸ μετριώτατον τοῦτο ἀντίγραφον δει-

¹ Ὁ Σβορώνος, Les Monnaies d'Athènes Πίν. 86, ἐν μὲν τοῖς *ιδ* ἀναγνωρίζει τὸν τύπον τῆς Ἀθηνᾶς τῶν Μεδίκων, ἐν δὲ τοῖς *ιε* τὴν Πρόμαχον.

κνύει ὁμοίαν ἐργασίαν τῷ τῆς Παρθένου τοῦ Lenormant (Πυκνός): ἐν ἀμφοτέροις ἐπὶ τῶν ῥάχεων τῶν πτυχῶν διακρίνεται ἡ χρῆσις τοῦ αὐτοῦ ἐργαλείου, — ὄξειας λεπίδος ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω ὠθουμένης.

* *

Κατὰ τὰ ὑπὸ πάντων¹ τῶν ἀντιγράφων τούτων βεβαιούμενα καὶ διὰ τοῦτο σαφῆ χαρακτηριστικὰ τοῦ τύπου: ἡ θεὰ ἴσταται — ἐστραμμένη τὸ πρόσωπον ἐλαφρῶς πρὸς τὰ δεξιὰ ἑαυτῆς, — βαίνουσα ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδός, τὸν δὲ δεξιὸν μετὰ αἰωρουμένης τῆς πτέρνας φέρουσα ὀλίγον τι πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ πρὸς τὰ ἔξω, — περιβεβλημένη δωρικὸν πέπλον ἐζωσμένον ὑπὲρ τὸ ἀπόπτυγμα καὶ — ὑπὸ τὸν πέπλον, ὅστις ἀνοίγεται κατὰ τὸ γόνυ, — λεπτὸν ποδήρη χιτῶνα, — πρὸς δὲ τούτοις ἱματίδιον ἀναπαυόμενον ἐπὶ τοῦ ὤμου τοῦ ἀριστεροῦ καὶ τῆς αἰγίδος ἐν μέρει. Ἀλλὰ παρὰ ταῦτα ὑπολείπονται καὶ τινὰ σημεῖα τοῦ τύπου ἐπιδεόμενα διαφωτίσεως, οἷα ὁ κόσμος τῆς κεφαλῆς τῆς θεᾶς, ἡ ἐνέργεια τῶν χειρῶν, ἡ ὕλη ἐξ ἧς τὸ πρωτότυπον καὶ ἡ πρὸς τὰ ἐκ παραδόσεως γνωστὰ ἔργα σχέσις αὐτοῦ.

Διὰ δὲ τῆς εἰς τὰ μέχρι τοῦδε γνωστὰ ἀντίγραφα προσθήκης καὶ τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Θεσσαλονίκης δὲν συμβαίνει νὰ αὐξάνεται ἀπλῶς ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν: διὰ τὴν ἐν τῷ ἀντιγράφῳ τούτῳ παρουσίαν στοιχείων, ἅτινα ἐν τοῖς ἄλλοις ἢ ὅλως ἐλλείπουσι ἢ ὑπάρχοντα ἐν αὐτοῖς ἐρμηνεύονται σαφέστερον διὰ τοῦ νέου εὐρήρηματος, οὐ μόνον δικαιολογεῖται ἀλλὰ ἴσως καὶ ἐπιβάλλεται ἡ

Γ. ΑΝΑΨΗΛΑΦΗΣΙΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΤΩΝ ΜΕΔΙΚΩΝ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ

ἥτις καὶ εἰς τὴν διαφώτισιν τῶν ἀγνώστων ἢ ἀμφισβητουμένων σημείων τοῦ τύπου δύναται νὰ προαγάγῃ καὶ ἀπὸ γενικωτέρας, τεχνοϊστορικῆς ἀπόψεως νὰ παράσχη ἴσως διδάγματα.

1. ΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΑΝΤΙΓΡΑΦΑ ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΝ

Ὅτι ἡ ἡμετέρα Ἀθηνᾶ συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν μεγάλων πλαστικῶν τύπων, οἵτινες καὶ εἰς τοὺς συγχρόνους τῶν δημιουργῶν αὐτῶν ἰσχυρῶς ἐπιβάλλονται καὶ ἐπὶ τὴν μετέπειτα τέχνην πολλαχῶς ἐπὶ σειρὰν αἰῶνων ἐπιδρῶσι, εἶναι ἀναμφισβήτητον. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἀκριβῶς προκειμένου περὶ ἀποκαταστάσεως καὶ ἐκτιμήσεως τοιούτων ἔργων ἐπὶ τῇ βάσει μόνον ἀντιγράφων καὶ δὴ διαφερόντων ἀλλήλων κατὰ εἶδος, μέγεθος, χρόνους καὶ τέχνην, ἐπιβάλλεται ἐκ τῶν

¹ Μικραὶ παραλλαγαὶ ἔχουσι σημειωθῆ ἐν τοῖς ἀντιγράφοις β, ιδ καὶ ιε.

προτέρων μεγίστη προσοχή, οὐδὲ θὰ ἐπετρέπετο ἀναντιρρήτως εἰς πάντα ἀδιακρίτως τὰ τυχόν ὑπάρχοντα ἀντίγραφα αὐτῶν νὰ ἀπονέμεται ἴσον κύρος καὶ σημασία.

Ἐγαλμάτια λόγου χάριν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ περιπτώσει, οἷα τὰ *γ, δ, ιβ, ιγ* καὶ *ιστ*, ὡς ἐλεύθερα¹ καὶ οὐχὶ ὑπὸ ὄρισμένην κλίμακα, πολλάκις δὲ καὶ ἀπὸ μνήμης ἴσως ἐκτελούμεναι ἐπιτομαὶ ἐνὸς μεγάλου ἔργου, οὐδὲν πλέον παρέχουσιν ἢ τὴν γενεαὴν ἐντύπων τοῦ πρωτοτύπου καθαρωτέραν ἢ ἀμυδροτέραν ἀναλόγως τοῦ μεγέθους καὶ τῆς τέχνης αὐτῶν. Ἐκ τῶν τῆς τοιαύτης κατηγορίας ἀντιγράφων ἐν γένει, ἐφ' ὅσον ἐλέγχονται πιστὰ καὶ ἂν ἡ διατήρησις αὐτῶν ἐπιτρέπη, ὅπερ ὁμως ἐν τῇ ἡμετέρᾳ περιπτώσει δὲν συμβαίνει, εἶνε δυνατὸν τὸ πολὺ νὰ διαφωτίζωνται ἀδρομερῶς λεπτομέρειαί τινες τοῦ μεγάλου ἔργου, οἷον τὸ εἶδος τοῦ κράνου ἢ τοῦ ἐνδύματος ἢ ἡ ἐνέργεια τῶν χειρῶν κ.τ.λ., ὅπως λ. χ. ἐκ τῶν ἀγαλματίων τοῦ Βαρβακείου καὶ τοῦ Leporimant διαφωτίζονται τοιαῦτά τινα σημεῖα τῆς Παρθένου: ἀλλὰ τῆς ἀληθινῆς τέχνης τοῦ πρωτοτύπου, τῶν ἀναλογιῶν, τοῦ ρυθμοῦ, τῆς καλλιτεχνικῆς — μὲ μίαν λέξιν — ἐν αὐτῷ πνοῆς — οὐδὲ ἔχνος συνήθως ἐν αὐτοῖς.

Ὡς ἔτι μειονεκτικωτέρα πρὸς ἐξακριβωσιν τοῦ πρωτοτύπου ἐλέγχεται ἡ χρησιμοποίησις μιᾶς δευτέρας κατηγορίας ἀντιγράφων, οἷα τὰ *β, ε, ιδ* καὶ *ιε*, — ἀναγλύφων πιθανῶς ἀναθηματικῶν, ἐφ' ὧν ἡ ἡμετέρα θεά, καὶ νομισμάτων.

Ἡ καθόλου ἐξέτασις τοῦ τρόπου τῆς μεταφορᾶς τῶν περιόπτων ἔργων ἐπὶ τῆς ἐπιπέδου ἐπιφανείας θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ ἀποτελέσῃ ἰδίᾳ μελέτης θέμα, μάλιστα ἐνδιαφερούσης ἀπὸ ἀπόψεως τεχνολογικῆς. Ἐνταῦθα θὰ ἀρκέσωσι δύο ἢ τρία παραδείγματα, ὅπως καταδειχθῇ, μετὰ πόσης ἐλευθερίας οἱ τὴν ἐπίπεδον ἐπιφάνειαν ἐργαζόμενοι, οἱ τεχνῖται λ. χ. ἀναγλύφων, ἀγγείων, νομισμάτων κ.τ.λ., παραλαμβάνουσι συνήθως τοὺς ὑπὸ μεγάλων καλλιτεχνῶν δημιουργημένους καὶ ἐν τῇ κοινῇ συνειδήσει ἀνεγνωρισμένους τύπους καὶ προσαρμόζουσιν πρὸς τὸ περιβάλλον καὶ ἐν τῷ πλαίσίῳ τῶν ἑαυτῶν ἔργων:

Οἱ δύο γνωστοὶ λ. χ. πλαστικοὶ τύποι τῆς Κόρης Albani καὶ τῆς Δήμητρος Chershel ὡς ἐμφανίζονται ἐπὶ τῶν Ἑλευσινιακῶν ἀναγλύφων² ἢ ὡς λαμβάνονται³ πρὸς δῆλωσιν διαφόρων ἄλλων προσώπων⁴ καὶ συμφώνως πρὸς τὴν δρᾶσιν αὐτῶν κινουῦνται ἐπὶ μιᾶς πυξίδος τοῦ Λονδίνου (Furtwängler-Reichhold πίν. 57, 3), εἶνε ἀρκούντως διδακτικοί.

Ἄλλ' ἔτι σαφέστερον καταδεικνύεται τὸ πρᾶγμα ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἐπισήμου πολιτικοῦ χαρακτῆρος ἀναγλύφων (Urkundenreliefs), ἐφ' ὧν τὴν ἔννοιαν τοῦ

¹ Πρβλ. Lippold, *Kopien und Umbildungen griech. Statu.* σελ. 146.

² Πρβλ. H. Schrader, *Phidias* (1924) σελ. 88.

³ Πρβλ. L. Curtius, *Hans Schraders Phidias ἐν Gnomon I* (1925) σελ. 7.

⁴ Τῆς Κυμοδώκης, τῆς Δοσοῦς, τῆς Ποντομεδείας.

κράτους συμβολίζει ἡ τῶν Ἀθηνῶν πολιοῦχος θεὰ κατὰ μὲν τοὺς ἀρχαίκοις τῆς τέχνης χρόνους ὑπὸ τὸν τύπον τῆς ὡς ἐν πολέμῳ βιαίως κινουμένης Ἀθηνᾶς, ὅστις παρουσιάζεται καὶ ἐπὶ τῶν παναθηναϊκῶν ἀμφορέων, ἀπὸ δὲ τοῦ Φειδίου καὶ ἐξῆς ὑπὸ τὸν τύπον τῆς ἡρέμα ἱσταμένης Παρθένου. «Ἐἶνε ἀληθὲς ὅτι ἐπὶ οὐδενὸς τῶν μνημείων τοῦ κύκλου τούτου διακρίνεται τάσις τῶν τεχνιτῶν πρὸς ἀπομίμησιν τοῦ χρυσοελεφαντίνου ἀγάλματος τοῦ Φειδίου, τοῦναντίον δὲ πάντοτε παρίσταται ζωντανὴ ἢ θεὰ (οὐχὶ ὡς παλλάδιον) καὶ μετέχει τῆς δράσεως ἣν τὸ ἀνάγλυφον ἀπεικονίζει. Καὶ ὅμως ἐπὶ ἐκάστῳ ἐξ αὐτῶν ἀναγνωρίζεται καὶ μία νέα πάντοτε παραλλαγή τοῦ μεγαλειωδῶς ἀπλοῦ δημιουργήματος, ὅπερ ἐδέσμευε τὴν φαντασίαν τῶν μετέπειτα γενεῶν»¹.

Ὁ λόγος, δι' ὃν ταράσσεται ἡ ἡρεμία τοῦ πρωτοτύπου ἐν ταῖς ὡς ἄνω ἢ ἐν ἄλλαις ὁμοίαις περιπτώσεσιν ἢ παρουσιάζεται παρηλλαγμένη ἢ θέσις καὶ ἢ ἐνέργεια τῶν χειρῶν αὐτῶν καὶ ἰδίᾳ τῆς δεξιᾶς, εἶνε αὐτονόητος, δεδομένου ὅτι ὁ περιοπτος τύπος μεταφερόμενος ἐπὶ τῆς ἐπιπέδου ἐπιφανείας ζωντανεύει καὶ κινεῖται ἀναλόγως τοῦ ἐκάστοτε θέματος τῶν ἀναγλύφων παραστάσεων. Ἀλλὰ πλὴν τούτου, ἐπειδὴ ἐπὶ τῆς ἐπιπέδου ἐπιφανείας, ἐφ' ἧς ἐλευθέρως ἐργάζονται οἱ τεχνῖται τῶν ἀναγλύφων, παρέχεται μείζων ἄδεια παρατάξεως ἢ εἰς τὸν καλλιτέχνην περιοπτοῦ ἔργου, διὰ τοῦτο εἶνε δυνατόν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἐπὶ τῶν ἀντιγράφων τῆς κατηγορίας ταύτης νὰ παρουσιάζωνται προσθήκαι διάφοροι, οἷον συμβόλων ἀνηκόντων εἰς μίαν θεότητα ἀλλὰ μὴ χρησιμοποιηθέντων ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ ἑνὸς μεγάλου τύπου αὐτῆς, ἢ κατὰ ἓνα οἰονδήποτε τρόπον νὰ συμπύρνωται δύο διάφοροι τύποι ἢ ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἀντιγραφομένου τύπου νὰ ἀποδίδεται καὶ μέρος τοῦ περιβάλλοντος², ἐν ᾧ ἐκεῖνος ἴστατο.

Ὡς κατὰ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ πνεῦμα προσθήκαι, οὐδαμῶς δὲ ὡς στοιχεῖα τοῦ πρωτοτύπου πρέπει ἀναμφιβόλως νὰ νοηθῶσι καὶ ἐν τῇ ἡμέτερᾳ περιπτώσει τὸ τῆς ἐλαίας δένδρον μετὰ τῆς ἐπ' αὐτοῦ γλαυκὸς ἐν τῷ ἀντιγράφῳ β, ὡς καὶ τῶν ἀντιγράφων ε καὶ ιδ ἢ ἐν τῇ δεξιᾷ φιάλῃ, ὁ ἀνορθούμενος ὄφιν καὶ ἡ γλαῦξ. Μήπως ἄλλως τὸν ἀνορθούμενον ὄφιν δὲν συναντῶμεν ὅλως ἐκ περισσοῦ προστιθέμενον καὶ δεξιὰ τῆς Παρθένου ἐπὶ ἀθηναϊκῶν νομισμάτων³ τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων;

Δεδομένου ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε διερευνήσεως, ὅτι οὔτε τὰ μικρότερα ἀγαλμάτια οὔτε τὰ ἀνάγλυφα δύνανται νὰ παράσχωσι ἡμῖν ἀσφαλῆ συμβολὴν πρὸς συμπλήρωσιν καὶ ἀποκατάστασιν τοῦ ἡμετέρου τύπου, ὡς μόνη σταθερωτέρα βᾶσις τῆς πρὸς τοῦτο μελέτης ὑπολείπονται τὰ ἀντίγραφα τοῦ κολοσσικοῦ μεγέθους, οἷα

¹ Schöne, Griechische Reliefs (1872) σελ. 82 καὶ πίν. VII - XXI, ἐνθα δλόκληρος ἡ σειρά.

² Προβλ. Journal intern. d'Archéol. numismat. 1912 σελ. 91.

³ Imhoof Blumer - Gardner, Numismatic Comment. on Pausanias Πίν. V, XX καὶ XXI.

τὰ α, στ, ζ, η, θ, ι, ια, καὶ τὸ τῆς Θεσσαλονίκης, ἐγγυώμενα καὶ ἐκ τῶν προτέρων ἔνεκα τοῦ μνημειώδους αὐτῶν χαρακτήρος ἀκριβεστέραν τὴν τοῦ πρωτοτύπου ἀπόδοσιν.

2. Η ΤΩΝ ΚΟΛΟΣΣΙΚΩΝ ΑΝΤΙΓΡΑΦΩΝ ΠΡΟΣ ΑΛΛΗΛΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣ ΤΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΝ ΣΧΕΣΙΣ

Ἐπι τῆς τελευταίας ταύτης κατηγορίας ἀντίγραφα, εἴτε μόνον ὡς κεφαλαὶ εἴτε μόνον ὡς κορμοὶ περιῆλθον μέχρις ἡμῶν, εἰς τὸν αὐτὸν ὄντως ἦτοι τὸν τῆς Ἀθηνᾶς τῶν Μεδίκων συνανήκουσι τύπον, καταδεικνύεται πρῶτον ἐκ τοῦ ἀντιγράφου στ (Σεβίλλης Α), ἔνθα κεφαλὴ καὶ κορμὸς σώζονται ἠνωμένα¹, εἴτα ἐκ τῆς ὁμοῦ μετὰ τῆς κεφαλῆς ι (Βιέννης) εὐρέσεως καὶ τῶν ἄκρων ποδῶν² τοῦ ἀγάλματος. (Πρβλ. καὶ ἀντίγραφον θ). Ἡ ὁμοῦ μετὰ τῆς κεφαλῆς τῆς Θεσσαλονίκης εὐρεσις καὶ μελῶν τοῦ κορμοῦ ἔρχεται ὡς μία ἐπὶ πλέον βεβαίωσις τοῦ πράγματος.

Τὰ ἀντίγραφα ταῦτα ἀντιπαραβαλλόμενα παρέχουσι ἀναλογικὰς σχέσεις τὰς ἑξῆς³:

Κ Ε Φ Α Λ Η

	Θεσσαλο- νίκης	Βιέννης ι	Βατικα- νου θ	Λονδίνου ια	Καρπένια η
Ἀπὸ αἰχμῆς στεφάνης μέχρις ἄκρου ρινός .	0,14 ;	0,145	0,149	0,14	0,146
Ἀπὸ αἰχμῆς στεφάνης μέχρι ἀνοίγμ. στόματος	0,17	0,17	0,17	0,17	0,17
Ἀπὸ αἰχμῆς στεφάνης μέχρις σιαγόνος . . .	0,235	0,25	0,25	0,235	0,25
Ἀπόστασιν ἐσωτερικῶν κανθῶν ὀφθαλμῶν	0,045	0,05	0,049	0,05	0,047
Ἀπόστασιν ἐξωτερικῶν κανθῶν ὀφθαλμῶν	0,151	0,15	0,152	0,15	0,149
Ἀπόστασιν ὠτων	0,23	0,225	0,23	0,237	0,23
Πλάτος στόματος	0,065	0,062	0,067	0,067	0,061
Διάμετρον λαμποῦ	0,196	0,195	0,198	0,197	0,19

¹ Hermann, Oesterr. Jahresh. II (1899) σελ. 161 - 162.

² Amelung, Oesterr. Jahresh. II (1908) σελ. 176.

³ Ὁ ἐπόμενος συγκριτικὸς πίναξ εἶνε ὁ τοῦ Amelung (Oesterr. Jahresh. ἐνθ. ἀνωτ.) προστεθειμένων ἐν ἀντιπαραβολῇ καὶ τῶν ἀναλογιῶν τῆς κεφαλῆς Θεσσαλονίκης.

Αἱ ἐν τῷ ἄνω συγκριτικῷ πίνακι παρατηρούμεναι ἑλαφραὶ διακυμάνσεις τῶν ἀριθμῶν οὐδαμῶς αἴρουν τὴν μεταξὺ τῶν ὑπὸ ἐξέτασιν κεφαλῶν πλήρη κατὰ τὸ μέγεθος συμφωνίαν, ἄριστα δὲ δύνανται νὰ ἀποδοθῶσιν ἢ εἰς διάφορον βαθμὸν ἀκριβείας τῶν ἀντιγραφῶν ἢ καὶ εἰς τὸν ἀτελεῖ τῆς ἡμετέρας καταμετρήσεως ἄνωμάλων ἐπιφανειῶν, δεδομένου ὅτι καὶ τὸ αὐτὸ ἀκόμη ἀντικείμενον, ἐφ' ὅσον στερεῖται ἐπιπέδου ἐπιφανείας, μετρούμενον ὑπὸ διαφόρων ἀνεξαρτήτως ἀλλήλων προσώπων ἢ καὶ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀλλ' ἐν διαφόροις χρόνοις, δὲν δίδει πάντοτε τὰ αὐτὰ ἀκριβῶς ἀποτελέσματα ¹.

Ἄλλὰ πρὸς τῇ κατὰ μέγεθος συμφωνίᾳ τῶν κεφαλῶν οὐδαμῶς ἐλλείπουν τὰ τεκμήρια, ἐξ ὧν δηλοῦται, ὅτι καὶ οἱ κορμοὶ οἱ κολοσσοὶ τοῦ τύπου ἔχουν τὰς αὐτὰς πρὸς ἀλλήλους διαστάσεις.

Τὸ ὕψος λ. χ. ἀπὸ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῆς πλίνθου μέχρι τῆς ζώνης περιῖπου ἐν μὲν τῇ Athena Medici (α) ἀνέρχεται εἰς 1,77 ², ἐν δὲ τῇ τῆς Σεβίλλης Α (στ) εἰς 1,75 ³, ἐν δὲ τῇ τῆς Θεσσαλονίκης εἰς 1,76. Ὡσαύτως οἱ ἄκροι πόδες οἱ ὁμοῦ μετὰ τῆς κεφαλῆς τῆς Βιέννης (ι) εὐρεθέντες ἀντιστοιχοῦσι κατὰ μέγεθος ἀκριβῶς πρὸς τοὺς πόδας τῆς Athena Medici ⁴.

Διαπιστουμένων οὕτω τῶν αὐτῶν ἀναλογιῶν ἐν πᾶσι τοῖς ὑπὸ ἐξέτασιν ἀντιγράφοις, — ὅπερ σημαίνει ἐν ταύτῳ καὶ τὴν κατὰ πάντα πιστὴν ἐν αὐτοῖς τοῦ πρωτοτύπου ἀπόδοσιν ⁵, — καθίσταται εὐκόλος ὁ ὑπολογισμὸς τοῦ μεγέθους τοῦ τύπου καὶ δὴ ἐὰν ἢ ἐκ Θεσσαλονίκης κεφαλῆ (= προτομή), ἧς σώζεται καὶ τὸ ἄνω μέρος, ἤθελε προσαρμοσθῇ ἐπὶ τοῦ κορμοῦ Medici, ὁπότε τὸ ὅλον ὕψος τῆς ἡμετέρας Ἀθηνᾶς, μὴ συνυπολογιζομένου τοῦ ἐπιθέτου κόσμου τοῦ κράνους, ἀνέρχεται εἰς 3 μ. περιῖπου ⁶ ἦτοι: 0,50 (= ἡ κεφαλῆ ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ κράνους

¹ Πρὸβλ. Jamot, Rev. Archéol. 1895² σελ. 21.

² Hermann, Oesterr. Jahresh. II σελ. 162.

³ Hermann, ἐνθα ἀνωτέρω.

⁴ Amelung, Oesterr. Jahresh. II σελ. 176.

⁵ Πρὸβλ. Reinach, Monuments nouveaux de l'art antique (1924) σελ. 208 = Gazette de Baux Arts 1894 II σελ. 213 κ. ε.

⁶ Ὁ Furtwangler, Intermezzi (1896) σελ. 22 σημ. 1, ἔχων ὑπ' ὄψει μόνον τὸν κορμὸν Medici καὶ ὑπολογίζων τὸ ἐλλείπον ὕψος τοῦ ἔργου διὰ μαθηματικῆς ἀναλογίας πρὸς τὴν Ἀθηνᾶν τοῦ Βαρθακειοῦ — ἀλλ' ὁμοῦ μετὰ τοῦ κόσμου τοῦ κράνους — ἀναβιβάζει τὸ ὅλον ὕψος αὐτοῦ εἰς 3,40 μ.

Ἄλλ' ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι αἱ ἐν σμικρῶ μεγάλων ἔργων ἀντιγραφαί, ὡς λ. χ. ἡ τῆς Ἀθηνᾶς τοῦ Βαρθακειοῦ ἐν τῷ προκειμένῳ, ἐξετελοῦντο ἐλευθέρως καὶ οὐχὶ ὑπὸ κλίμακα (Kalkman, Die Proportionen des Gesichtes (1893) σελ. 19. Lippold, Kopien und Umbildungen gr. Statuen σελ. 148) οὐδεμία μένει ἀμφιβολία ὅτι κατ' ἀρχὴν ὁ ἡμέτερος ὑπολογισμὸς ἐγγυᾶται μείζονα ἀσφάλειαν.

Ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ἡ δοκιμὴ πρὸς ὑπολογισμὸν τοῦ ὕψους τοῦ ἡμετέρου τύπου μετὰ καὶ τοῦ ἐπιθέτου κόσμου τοῦ κράνους ἐκρίθη ἄσκοπος ἐνταῦθα, καθότι οὔτε τὰ πρὸς τοῦτο στοιχεῖα παρέχονται ἐν τοῖς ἀντιγράφοις ἀλλ' οὔτε καὶ ἐν ἄλλοις παρομοίοις τύποις φαίνεται νὰ ὑπάρχη ὠρισμένη ἀναλογικὴ σχέσις μεταξὺ τοῦ ὕψους τοῦ κράνους καὶ τῆς κεφαλῆς ἢ τοῦ ὅλου σώματος.

μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ ὄμου) + 2,45 μ. (= τῷ κορμῷ ἀπὸ ἀρχῆς ὄμου μέχρι τῆς πλίνθου).

3. Ο ΕΠΙΘΕΤΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΗΣ

τῆς θεᾶς — ἐξ ἄλλης¹ ὕλης ἐν τοῖς κολοσσικοῖς ἡμῶν ἀντιγράφοις, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς μεθόδου συναρμογῆς αὐτοῦ, ἣτις ἦκιστα ἀρμόζει εἰς κόλλημα μαρμάρου πρὸς μάρμαρον, — παρέχεται ἡμῖν προφανῶς ἐκ τοῦ ἀντιγράφου τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἀσφαλέςτερον καὶ πλουσιώτερος ἢ ὡς μέχρι τοῦδε ἐκ τῶν ἄλλων ἀντιγράφων ἀναπαρίστατο².

Κατὰ τοῦτο, ὡς σαφῶς δηλοῦσιν αἱ θέσεις τῶν κατὰ τὸ μέσον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τριῶν μεγάλων ὀπῶν συναρμογῆς (πρβ. Πίν. καὶ εἰκ. 1), τὸ κράνος τῆς θεᾶς ἐκοσμεῖτο ἐν πρώτοις διὰ τῶν τριῶν καθιερωμένων μυθικῶν ζώων: τὸ μείζον αὐτῶν, ἢ ἐν τῷ μέσῳ σφίγξ, τοποθετουμένη ὑψηλότερόν πως ἐπὶ τοῦ κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ προσώπου χαμηλοῦ λόφου, — ὅστις πιθανῶς ἐξηφανίζετο ἐντὸς τοῦ ἐπιθέτου κόσμου, — ἐκάθητο, ὡς ἐν τῇ Παρθένῳ τοῦ Βαρθακείου, ἐπὶ τῶν ὀπισθίων ποδῶν, ἐνῶ τὰ ἄκρα τῶν προτεταμένων ἐμπροσθίων κατέληγον ἐντὸς τῶν δύο πρὸ τοῦ μνημονευθέντος λόφου ἀβαθῶν κοιλοτήτων³: οἱ ἀνὰ ἓνα ἐκατέρωθεν αὐτῆς πῆγασοι ἢ γρῦπες⁴, τοποθετημένοι ὀλίγον τι πρὸς τὰ ὀπίσω, ἐστερεοῦντο καὶ χαμηλότερόν πως ἐπὶ τῆς κυρτότητος τοῦ κράνου.

Ἡ ἐπὶ τῶν τριῶν ζώων εἰκαζομένων πρότερον ἀπλῶς, νῦν δὲ καὶ ἐπιθεβαιουμένων ἐκ τοῦ ἀντιγράφου Θεσσαλονίκης — ἢ ἐπὶ τούτων στήριξις τοῦ τριπλοῦ λόφου, ὡς ἔχει ἐν τῇ ἐκ γύψου ἀποκαταστάσει τοῦ Amelung, οὐδαμῶς στερεῖται καθ' ἑαυτὴν πιθανότητος. Ἄλλ' ἢ διαπίστωσις⁵ καὶ ἰχνῶν τοῦ λόφου τούτου ἐν τῷ μικρῷ ἀντιγράφῳ *ιν* (τῆς Ἡλίδος) δὲν φαίνεται νὰ βεβαιώνεται ὑπὸ τοῦ πράγματος: αἱ ἐπὶ τῶν νώτων τοῦ ἀγαλματίου τούτου μικραὶ ἔξοχαὶ αἱ ὡς καταλήξεις

¹ Ἐν τῷ ἀντιγράφῳ ε (Βιέννης) λ. χ. κατὰ σαφεῖς ἐνδείξεις ἐκ χαλκοῦ. Ἐν τῷ ἀντιγράφῳ Θεσσαλονίκης ἢ παντελῆς ἐλλειψὶς ὀξειδώσεως, ἀν μὴ εἶνε ὅπως τυχαία, προϋποθέτει ἴσως τὸν ἐπιθετον κόσμον ἐξ ἐπιχευομένου ξύλου ἢ ἄλλως χαλκοῦν μὲν, προσηλούμενον δὲ διὰ ξυλίνου ἐμβόλου ἢ ἐν ἀφθόνῳ τινι κολλητικῇ ὕλῃ.

² Ὑπάρχουσι, — πλὴν τῆς ἐν σχεδίῳ ἀναπαραστάσεως τοῦ Furtwängler ἐν Intermezzi — καὶ δύο ἐν γύψῳ ἀποκαταστάσεις τοῦ τύπου κατὰ Amelung, ἢ ἐν Μονάχῳ, ἧς εἰκὼν ἐν Oesterr. Jahresh. II, καὶ ἢ ἐν τῷ Μουσείῳ ἐκμαγείων τοῦ Πανεπιστημίου Ρώμης — ἀνευ συμπληρώσεως τῶν χειρῶν αὐτῆ — ἧς εἰκὼν παρὰ Frickenhaus ἐν Jahrbuch XXVIII.

³ Βεβαιουμένων διὰ τοῦ ἀντιγράφου Θεσσαλονίκης τῶν τριῶν ζώων ὡς κόσμου τοῦ κράνου ἢ ὑπόθεσις τοῦ Frickenhaus. Jahrbuch XXVIII (1915) σελ. 367. (Πρβλ. Pauli - Wissowa, R. E. XI, (1123), καθ' ἣν ἐν τῷ ἡμετέρῳ τύπῳ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναζητηθῇ ἢ χρυσολεφαντίνη Ἀθηνᾶ ἢ ἐν Ἡλίδι τοῦ Κολώτου (Plin XXXV, 54), ἢ φέρουσα ἐπὶ τοῦ κράνου ἀλεκτριονά (Παυσ. VI, 26, 2), ἀποδεικνύεται ἐστερημένη βάσεως.

⁴ Τοιοῦτοι διεπιστώθησαν ἐπὶ τοῦ κράνου τῆς Minerve au collier. Michon, Monum. Piot VII (1900) σελ. 163.

⁵ Oesterr. Jahresh. XIV (1911) Beiblatt σελ. 117.

τῶν πλαγίων πετρῶν τοῦ τριπλοῦ λόφου ἐκληφθεῖσαι οὐ μόνον οὐδὲν ἴχνος ἀποθραύσεως δευκνύουσι ἀλλὰ καὶ πολὺ ἀλλήλων ἀπέχουσι καὶ τόσον χαμηλὰ κείνται, ὅσον εἶνε δύσκολον νὰ κατέρχεται κρᾶνος ὀπωοδήποτε πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ ἀγαλματίου σύμμετρον. Ὡς ἐκ τῆς τοιαύτης αὐτῶν θέσεως αἱ ἄνω καταλήξεις παρουσιάζουσι τι ὄλως ἀνάλογον πρὸς τὰ κομβία τὰ διακρινόμενα ἐπὶ τοῦ ὀπίσω τμήματος τῆς ἐν εἶδει περιτραχηλίου φερομένης αἰγίδος τῆς Ἀθηνᾶς Βαρβακείου καὶ ὡς τοιαῦτα πρέπει μᾶλλον νὰ ἐρμηνευθῶσιν, ἔστω καὶ ἂν τὸ ἕτερον ἐξ αὐτῶν κοσμῆ — πιθανῶς κατὰ παρανόησιν τοῦ ἀντιγράφους — τὴν ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου πρὸς τὰ ὀπίσω καταπίπτουσαν μᾶζαν τοῦ ἱματιδίου.

Ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, πλὴν τῶν τριῶν ζῳῶν καὶ τῶν ὀρθῶν, λοξῶς πρὸς τὰ ἔξω τεταμένων — καὶ μετὰ ἀναγλύπτου ἴσως διακοσμήσεως¹ — παραγναθίδων, αἵτινες ὡσαύτως ἐκ τοῦ ἀντιγράφου Θεσσαλονίκης διαπιστοῦνται², — πλὴν τούτων ὑπὲρ τὴν στεφάνην τοῦ κρᾶνου εἴφερον ἢ θεὰ καὶ ἄλλον τινὰ κόσμον, ὡς δευκνύεται ἐκ τῆς κατὰ τὴν χώραν ταύτην σειρᾶς ὁπῶν ἐν τοῖς ἀντιγράφοις Θεσσαλονίκης (πρβ. Πίν. καὶ εἰκ. 1) καὶ Βιέννης.

Ἐκ τῶν ἐνδείξεων τούτων ὁ Amelung, Oeserr. Jahresh. II σελ. 176, εἰσηγουμένου τοῦ v. Schneider, ἤκασεν στέφανον, οἷος κοσμεῖ τὸ κρᾶνος τῆς θεᾶς ἐπὶ νομισμάτων.

Εἶνε πρόδηλον ὅτι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δυσκόλως πως θὰ ἐνοεῖτο — ὅχι τόσον βέβαια ὁ κατὰ τὸ μέτωπον μόνον περιορισμὸς τοῦ τοιοῦτου κόσμου ἐν ἀγάλματι περιόπτῳ, ὅσον — ὁ λόγος τῆς σχετικῶς λίαν ἰσχυρᾶς στερεώσεως αὐτοῦ (δι' ἔνδεκα ἤλων ἐν τῇ Ἀθηνᾷ τῆς Θεσσαλονίκης, διὰ δέκα τριῶν δὲ ἐν τῇ Βιέννης). Ἄλλ' ἀνεξαριχθῶς τούτου, εἰς διάφορον τῆς παρὰ Amelung συμπλήρωσιν ἀγόμεθα καὶ ἐκ τῆς παραβολῆς τῆς τοῦ ἡμετέρου τύπου κεφαλῆς πρὸς τὴν τῆς Παρθένου.

Ἐν μὲν ὅλη σειρᾷ τῶν μέχρι τοῦδε ἀνεγνωρισμένων ὡς ἀντιγράφων τῆς τελευταίας, οἷα ἡ *Minerve au Collier* τοῦ Λούβρου³, ἡ κολοσσικὴ κεφαλὴ Ἀθηνᾶς τοῦ Βερολίνου⁴, ἡ τῆς Κολωνίας⁵, μία ἄλλη τοῦ Λούβρου⁶, αἱ κεφαλαὶ ἐπὶ τῶν δύο χρυσῶν μεταλλείων τοῦ *Ermitege*⁷, ἐπὶ τοῦ δακτυλιολίθου τοῦ Ἀσπα-

¹ Περὶ ἀναγλύπτων παραγναθίδων πρβλ. Kieseritzky, AM VIII, 291 κ. ἐ., ἔνθα ἐρμηνεύει τό: «καθ' ἐκείτην τὴν κρᾶνον γὰρ εἰσὶν ἐπιγεγραμμένοι» (Παυσ. I, 24, 6).

² Τῶν παραγναθίδων ἐνδείξεις δὲν εὑρίσκει ὁ Amelung (σελ. 179) ἐν τοῖς ἄλλοις ἀντιγράφοις.

³ Schreiber, *Athena Parthenos des Phidias* (1883) πίν. III.

⁴ *Beschreibung der antik. Skulpt. zu Berlin* 76 A — *antiken Denkmäler* I πίν. 3.

⁵ Löschcke, *Kopf der Athena Parthenos* (Festschrift κτλ.) σελ. 5.

⁶ E. Michon, *Monum. Piot VII* (1900) σελ. 153.

⁷ Kieseritzky, AM VIII σελ. 301.

σίου¹, ἐπὶ διαφόρων Ἀθηναϊκῶν νομισμάτων², — ἐν πᾶσι τούτοις, εἴτε περίοπτα εἶνε εἴτε ἀνάγλυπτα, τὸν ὑπὲρ τὴν στεφάνην καὶ πρὸ τῶν τριῶν μεγάλων ζῶων κόσμον τῆς θεᾶς ἀποτελοῦσιν ἢ α') μικρότερα ζῶα ὀλόκληρα ἐν στίχῳ καὶ κατὰ μέτωπον παρατεταγμένα (γρυῖπες, πῆγασοι, ἔλαφοι), ἢ αἱ προτομαί, αἱ κεφαλαὶ δηλονότι αὐτῶν, β') μετὰ τμήματος μόνον τοῦ λαιμοῦ, ἢ γ') μετὰ καὶ τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν. Τῶν τριῶν τούτων ἐν τοῖς ἀντιγράφοις παραλλαγῶν δυσκόλως ἐξακριβοῦται ποία ἀποδίδει τὸ πρωτότυπον³, καθορίζεται ὅμως δι' αὐτῶν γενικῶς ἡ μορφή ζῶου ὡς στοιχεῖον τῆς ὑπὲρ τὴν στεφάνην τῆς Παρθένου διακοσμῆσεως.

Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς διακοσμῆσεως τὸ διὰ τὴν Παρθένον ἰσχύον, ἢ ὑπὲρ τὴν στεφάνην δηλονότι καὶ πρὸ τῶν τριῶν μεγάλων ζῶων παρὰ ταξίς ἄλλων μορφῶν ζῶων μικροτέρων, δὲν θὰ ἀπεκλείετο καὶ ἐκ τῶν προτέρων διὰ τὸν τύπον τῆς Ἀθηνᾶς τῶν Μεδίκων, ἐὰν ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν τὰ ἄλλα ταύτης πρὸς ἐκείνην ἀνάλογα, οἷον τὸ αὐτὸ καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον διακεκοσμημένον κράνος καὶ ἡ καθόλου καὶ ἀπὸ ἀπόψεως μορφῆς καὶ ἀπὸ ἀπόψεως τέχνης μεγίστη τῶν δύο τύπων συγγένεια. Ἀλλὰ καὶ αἱ ἐν τοῖς ἀντιγράφοις Θεσσαλονίκης καὶ Βιέννης ὑπὲρ τὴν στεφάνην, ἐν στίχῳ καὶ κατὰ ὠρισμένα ἀπ' ἀλλήλων διαστήματα, ὅπαὶ παρέχουσι ἀρκούντως σαφεῖς ἐνδείξεις τοῦ πράγματος: ἐν ἡ χώρᾳ κατέχουσι τοῦ κράνου, οὐδεὶς ἴσως ἄλλος κόσμος μᾶλλον ἀρμόζει ἢ βραχεῖαι προτομαί, αἱ κεφαλαὶ δηλ. μετὰ τμήματος τοῦ λαιμοῦ, πηγᾶσων ἢ γρυπῶν, οἵαι αἱ ἐπὶ τοῦ κράνου τῆς Παρθένου ἐν τοῖς μεταλλίοις τοῦ Ermitage καὶ ἐν τῷ δακτυλιολίθῳ τοῦ Ἀσπασίου.

Τῶν τοιούτων ἐκ μετάλλου πρὸς διακόσμησιν τοῦ κράνου προτομῶν ἄμεσον γνῶσιν δὲν ἔχομεν. Ἐκ τῶν μεταλλίνων ἀγγείων⁴ τῆς πρωίμου ἀρχαϊκῆς τέχνης, ἐφ' ὧν ὡσαύτως χρησιμοποιοῦνται ὡς ἀποτρόπαια⁵, φαίνονται ἰδιαιτέρως — καὶ δὴ ὡς κοίλαι μορφαί, ἐνίοτε εἰς δύο ἡμίση ἐνούμενα⁶, — εἰργασμένοι, εἶτα δὲ ἐπικολλώμεναι ἢ προσηλούμεναι ἐπὶ τῆς πρὸς διακόσμησιν ἐπιφανείας. Ἴσως δὲ καὶ διὰ τῶν ἐν τοῖς ἀπολογισμοῖς τῶν ταμιῶν τοῦ Παρθενῶνος ἀναγραφόμενων εἰδῶν⁷, οἷον *Γοργόνειον, κάμπη· ἐπίχρυσα. Ἴππος, γρύψ, γρυπὸς προ-*

¹ Furtwangler, Jahrbuch IV (1899) σελ. 47 καὶ Die antiken Gemmen LI, 16.

² Beulé Les monnaies d'Athènes σελ. 83, 90, 92, καὶ ἀλλαχοῦ, Imhoof Blumer-Gardner, Num. Comment. on Pausanias σελ. 127 πίν. V, XXXIV-XV.

³ Ὁ Kieseritzky, AM VIII σελ. 291 κ. ἐ., ἐπὶ τῇ βάσει κυρίως τῶν χρυσοῦν μεταλλίων τοῦ Ermitage, ὑποσηρίζει τὰς βραχεῖας προτομὰς ἐν τῷ πρωτοτύπῳ.

⁴ Olympia IV πίν. XLV-XLIX. Compt. rend. 1883 πίν. I, 7-8. Antiquites de Bosph. Cim. πίν. XXXII, 11 πρὸς Poulson, Der Orient und die frühgr. Kunst. σελ. 25, 126, 129.

⁵ Furtwangler, Roschers, Lex. I σελ. 1765. Loschcke Athena Parthenos σελ. 9 κ. ἐ.

⁶ AM VIII σελ. 302 (Kieseritzky).

⁷ GIA, I 161 κ. ἐ. Πρὸς Michaelis, Parthenon σελ. 296, 297, 303, 313. Περὶ κόσμου περιελοθόντος εἰς ἀχρησίαν πρὸς CIA, II, 646, 6 κ. ἐ. καὶ Lelner, Ueber die athen. Schatzverzeichnisse des IV. Jahrh. σελ. 68.

τομή, λέοντος κεφαλή, ὕρμος ἀνθέμων, δράκων· ἐπίχρυσα κ.τ.τ. — ἴσως καὶ διὰ τινῶν ἐκ τούτων τῶν εἰδῶν σημαίνεται ἐπιθετός — καὶ δὴ ὁμοίος πρὸς τὸν ἐν τῷ προκειμένῳ — κόσμος τῆς θεᾶς, φυλαττόμενος ἐν τοῖς θησαυροῖς τοῦ ναοῦ ὡς εἰς ἀχρηστίαν περιελθὼν ἢ καὶ δι' ἐνδεχομένην ἀνάγκην ἀνταλλαγῆς.

Αἱ ἐπὶ τοῦ κράνους τῆς ἡμετέρας Ἀθηνᾶς προτομαί, ὅπως εἶνε δυνατὴ ἢ ὀρθὴ στάσις αὐτῶν ἐπὶ τῆς κυρτῆς ἐπιφανείας, πρέπει νὰ νοηθῶσιν καταλλήλως τετμημένοι περὶ τὴν βᾶσιν. Ὁ δὲ ἀριθμὸς αὐτῶν ἐν τοῖς ἀντιγράφοις, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἐπ' αὐτῶν ὀπῶν συναρμογῆς, ἐποίκιλλεν ¹.

Ἄλλην λεπτομέρειαν τοῦ ἡμετέρου τύπου τῆς Ἀθηνᾶς ἀποκαθισταμένην διὰ πρῶτην φορὰν ἤδη ἐκ τοῦ ἀντιγράφου Θεσσαλονίκης ἀποτελεῖ τὸ σχῆμα τῆς ἔμπροσθεν καὶ περὶ τὸ πρόσωπον κόμης, ἣτις ὡσάυτως φαίνεται ἐν τοῖς ἀντιγράφοις ἐξ ἄλλης ὕλης προστιθεμένη, ἐκ χαλκῶν λ. χ. ἢ ἄλλου μετάλλου ἐλασμάτων καὶ δὴ ἐπικολλωμένων ἅμα καὶ προσηλουμένων, ὡς δεικνύει ἢ ἐν τῷ ἡμέτερῳ τοῦλάχιστον ἀντιγράφῳ παρουσία κυπημάτων ἅμα ξοῖδος καὶ ὀπῶν τρυπάνου.

Ὁ Amelung ², ἔχων ὑπ' ὄψει μόνον τὰς ἐπὶ τοῦ μετώπου καὶ τῶν κροτάφων ὀπὰς ἄλλων ἀντιγράφων, συμπληροῖ τὴν κόμην ταύτην κατὰ τὴν Ἀθηνᾶν τῆς συλλογῆς Jacobsen ³ καὶ τὴν Ἀθηνᾶν Albani ⁴ ὡς μόλις μέχρι τῶν ὄτων κατερχομένην. Ἄλλ' ἢ ἐν τῷ ἀντιγράφῳ Θεσσαλονίκης ἐπὶ τῶν παρεῖων — μεταξὺ ὀφθαλμῶν καὶ ὄτων ἐκατέρωθεν — καὶ ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ ἄνευ διακοπῆς ἔξεργος ἐπιφάνεια ἢ διὰ κυπημάτων ξοῖδος καὶ ὀπῶν τρυπάνου καταλλήλως παρεσκευασμένη δεικνύει ὄλως διάφορον διάταξιν (πρβ. Πίν. καὶ εἰκ. 1): σημειωτέον ὅτι κυπητήματα ξοῖδος ἢ χαράγματα ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ ὑπάρχουσιν καὶ ἐν τῷ ἀντιγράφῳ Carpegna, διακρινόμενα σαφῶς ἐπὶ τῆς φωτογραφίας τοῦ Amelung (Oesterr. Jahresh. II εἰκόνας 58 καὶ 60).

Ἐκ τῶν νέων τούτων στοιχείων καθίσταται δῆλον ὅτι ἐν τῷ ἡμέτερῳ τύπῳ ἢ ἐκ τοῦ κράνους πρὸς τὰ ἔμπρὸς καὶ περὶ τὸ πρόσωπον ἐκκεχυμένη κόμη δὲν περιοριζέτο μόνον ἐπὶ τῶν κροτάφων ἀλλὰ διηυθετημένη εἴτε εἰς πλέγμα εἴτε εἰς μᾶζαν κυματίζοντων βοστρύχων κατήρχετο — μεταξὺ τῶν ὄτων καὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἐκατέρωθεν — καὶ ἐπὶ τῶν παρεῖων καὶ ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ, μόλις δὲ χαμηλότερόν πως τοῦ ἐπαυχενίου καμπτομένη ἦνοῦτο μετὰ τῆς ὀπίσω κόμης, ὡς σαφῶς δηλοῦσιν αἱ ἐπὶ τῶν κρασπέδων τῆς τελευταίας ἐκατέρωθεν ὀπαι συνδέσεως.

Ἐκ δὲ τοῦ κατὰ καθέτους ζώνας ἠλλοιωμένου χρώματος τοῦ μαρμάρου ἐπὶ

¹ Ὁ ἀριθμὸς τούτων κοικίλλει καὶ ἐν τοῖς ἀντιγράφοις τῆς Παρθένου. Loschcke, Kopf der Athena Parthenos, Festschrift κλπ. σελ. 9.

² Ἐν τῇ πολλῇ μνημονευθείσῃ μελέτῃ.

³ P. Arndt, Collection Ny - Carlsberg πίν. 41, 42.

⁴ P. Arndt καὶ Amelung, Einzelaufnahmen N° 1115, 1116.

τοῦ ἄνω στήθους καὶ τοῦ ἐμπρός λαιμοῦ δεικνύεται ἴσως ὅτι συστάδες βόστρυχων ἐκφεύγουσαι κατέπιπτον καὶ ἐπ' αὐτῶν.

Διὰ τῆς βαρείας ταύτης κόμης, ἣτις ὡς ἐν πλαισίῳ περιβάλλει τὸ πρόσωπον καὶ ἐν μέρει καλύπτει αὐτό, προκύπτει βεβαίως ἐν τῷ ἡμετέρῳ τύπῳ Ἀθηνᾶ ἀρκούντως διάφορος ἢ ὡς μέχρι τοῦδε ἀναπαρίστατο, μᾶλλον ἀρρενωπὴ καὶ δεινὴ, κατὰ ταῦτα δὲ καὶ πολὺ ὀλιγώτερον ἢ πρὶν ἐνθαρρυντικὴ τῆς καὶ ἄλλως ἐγκαταλειμμένης ὑποθέσεως¹ περὶ τῆς Λημνίας Ἀθηνᾶς, τῆς ὁποίας κυρίως «ἡ τοῦ προσώπου περιγραφή καὶ τὸ ἀπαλὸν τῶν παρειῶν» ἐθαυμάζετο².

Ἄλλὰ πλὴν τούτου ἢ ὡς ἄνω ἐξακριβωμένη διάταξις τῆς ἐμπροσθεν κόμης ἔχει κυρίως κατὰ τοῦτο σημασίαν, καθόσον δι' αὐτῆς ἡ κεφαλὴ τοῦ ἡμετέρου τύπου ἐξατομικεύεται πως καὶ διακρίνεται ἀπὸ τὴν τῆς Παρθένου³: διότι ἄλλως αἱ κεφαλαὶ τῶν δύο τούτων ἔργων καὶ λόγῳ μορφῆς καὶ λόγῳ τέχνης παρουσιάζουσι μεγάλην πρὸς ἀλλήλας ὁμοιότητα καὶ θὰ ἠδύναντο εὐκόλως νὰ προσπίπτουσιν ὡς ἀνιαρὰ ἢ μία τῆς ἄλλης ἐπανάληψις. Ἄν δὲ παρὰ ταῦτα καὶ ἄνευ τῆς γνώσεως τοῦ ἀντιγράφου Θεσσαλονίκης δὲν ἔχη συγκαταλεχθῆ μεταξὺ τῶν ἀντιγράφων τῆς Παρθένου καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ ἡμετέρου τύπου καθ' ἑαυτήν, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἀπλὴν σύμπτωσιν ὅτι πρὸ ταύτης εἶχε γνωσθῆ καὶ μελετηθῆ ὁ εἰς ὃν ἀνήκει κορμός, καὶ λόγῳ τέχνης καὶ λόγῳ μορφῆς ἀρκούντως διάφορος τοῦ τῆς Παρθένου.

4. Τ Ο Θ Ε Μ Α

ἦτοι ἡ στάσις καὶ κίνησις καὶ δρᾶσις, ἣν ὁ καλλιτέχνης ἐκλέγει πρὸς ἀπεικόνισιν, ἐν τῷ ἡμετέρῳ πλαστικῷ τύπῳ τῆς Ἀθηνᾶς, ὡς νῦν οὗτος ἔχει, δυσκόλως διαγιγνώσκεται ἐξ ὀλοκλήρου.

¹ Ἡ ὑπόθεσις τοῦ Amelung (Oesterr. Jahresh. II), καθ' ἣν ἡ Ἀθηνᾶ τοῦ ἡμετέρου τύπου θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ ταύτισθῆ πρὸς τὴν ἐκ τῆς παραδόσεως γνωστὴν Λημνίαν τοῦ Φειδίου, πολεμηθεῖσα πολλαχόθεν (De Ridder, Rev. etud. gr. XXII (1909). Noack, Berlin. Philol. Wochenschrift 1909 σελ. 632. Kopp, N. Jahrbucher XXIII σελ. 472 κ.έ. Sauer, N. Jahrbucher XXV (1910) σελ. 620. H. Schrader, Oesterr. Jahresh 1911 σελ. 38. Peterseu, Götting. Gelehrte Anzeigen 1912 σελ. 39) ἐγκαταλείπεται καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου (Helbig, Fuhrer N° 1367).

² Λοκ. Εἰκόν. 6.

³ Ἐν τῇ Παρθένῳ κατὰ τὴν Ἀθηνᾶν τῆς Μαδρίτης (Arnold-Amelung, Einzelaufn. 1514/1515) καὶ τὸν δακτυλιόλιθον τοῦ Ἀσπασίου κατέρχεται ὡσαύτως ἐπὶ τῶν παρειῶν ἐκατέρωθεν ἢ ἀπὸ τῶν κροτάφων κόμη ἀλλὰ κατὰ διάφορον τρόπον, ὡς βόστρυχοι δηλονότι ἐλικοειδεῖς παραλλήλως πρὸς τὰ ὠτα καὶ μόλις πως χαμηλότερον αὐτῶν χωροῦντες (= παρωτίδες Πολυδ. Ὀνομαστ. II, 28 πρὸβλ. Payli-Wissowa, R. E. VII, 2 σελ. 2134). Σχετικῶς πρὸς τὰ μετάλλια τοῦ Ermitage, μεταξὺ τῶν λόγων, δι' οὓς ὁ Furtwangler (Archaeol. Jahrbuch IV 1889 σελ. 47 κ.έ.) εὕρισκε αὐτὰ κατὰ πολὺ ὑπολειπόμενα τοῦ δακτυλιόλιθου Ἀσπασίου ὡς πρὸς τὴν ἀκριβῆ ἀπόδοσιν τοῦ πρωτοτύπου, εἶνε καὶ τὸ σχῆμα τῆς ἐμπροσθεν κόμης, ἣτις καὶ ἐνταῦθα κατέρχεται ἐπὶ τῶν παρειῶν τῆς θεᾶς ὡς περιῖπου ἐν τῷ ἡμετέρῳ τύπῳ. Ἄλλὰ διὰ τὸν λόγον ἀκριβῶς τοῦτον ἀγνωστὸν ἂν δὲν θὰ ἔπρεπε μᾶλλον νὰ ἀπαλείψῃ τις ἐντελῶς ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν τῆς Παρθένου ἀντιγράφων τὰ μετάλλια ταῦτα, ἀναγνωρίζω ἐν αὐτοῖς ἄλλης Φειδιακῆς Ἀθηνᾶς ἀντίγραφον καὶ δὴ τῆς τοῦ ἡμετέρου τύπου τὸ ἀρχαιότατον.

Ὡς παραδίδεται ἡμῖν ἡ θεὰ ἐν μὲν τοῖς κολοσσικοῖς ἀντιγράφοις ὄλως ἐστερημένη ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν, ἐν δὲ τοῖς μικροῖς (κυρίως τοῖς ἀναγλύφοις) ἀπασχολοῦσα αὐτὰς οὐχὶ κατὰ τὸν αὐτὸν πάντοτε τρόπον, ἡ θέσις καὶ ἡ ἐνέργεια τῶν χειρῶν αὐτῆς, σπουδαιότατον στοιχεῖον τοῦ θέματος, ἢ τελείως ἀγνοεῖται ἢ παρέχει ἕδαφος πρὸς ἀμφισβήτησιν, πρὸς τούτοις — ἐξ ἀφορμῆς τῶν μικρῶν ἀναγλύπτων ἀντιγράφων — προέκυψε καὶ ἡ ὑπόνοια ὅτι ἡ θεὰ καὶ ἐν τῷ τύπῳ τούτῳ ἠδύνατο νὰ φέρῃ τὰ γνωστὰ αὐτῆς σύμβολα.

Πρῶτος ὁ Furtwängler — ἐκλαβὼν ¹ διὰ μίαν στιγμὴν τὴν Athena Medici (α) ὡς πρωτότυπον ἔργον καὶ δὴ ὡς τὴν κεντρικὴν μορφήν τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος τοῦ Παρθενῶνος — συμπληροῖ τὴν θεὰν κατὰ τὸ ἀνάγλυφον τῶν Ἀμπελοκήπων (ε) μετὰ ἐνὸς ἐκ τοῦ ἑδάφους ἀνορθουμένου ὄψεως πρὸς τὸ δεξιὸν αὐτῆς μέρος καὶ κρατοῦσαν φιάλην μὲν ἐν τῇ δεξιᾷ, τὸ δὲ δόρυ διὰ τῆς ἀριστερᾶς διερχομένης διὰ τοῦ ὀχάνου τῆς οὔτω ἀπὸ τοῦ βραχίονος ἀνηρημένης ἀσπίδος.

Καθ' ὅμοιον τρόπον ἀποκαθιστᾷ ² τὸν τύπον ὡς περίοπτον ἔργον ὁ Amelung συμπληρῶν ὡσαύτως κατὰ τὸ ἀνάγλυφον τῶν Ἀμπελοκήπων (ε) καὶ τὰ πρὸς αὐτὸ συμφωνοῦντα νομίσματα (ιδ), προσθέτων δὲ κατὰ ταῦτα παρατακτικῶς καὶ ἀριστερὰ τῆς θεᾶς μίαν ἐπὶ τοῦ ἑδάφους ἰσταμένην γλαῦκα ὡς ἀντίστοιχον τοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ ἀνορθουμένου ὄψεως.

Ἄλλ' ὅτι ἐν γένει ἢ ἐπὶ τῇ βᾶσει μόνον ἀναγλύφων καὶ νομισμάτων ἀποκατάστασις περιόπτων ἔργων οὐδεμίαν ἐγγυᾶται ἀσφάλειαν, εἶνε φανερόν ἐκ τῶν εἰρημένων ἤδη ἐν τῷ κεφαλαίῳ περὶ τῆς σχέσεως τῶν διαφόρων ἀντιγράφων καὶ τοῦ πρωτοτύπου.

Κατὰ ταῦτα καὶ ἐκ νῶν προτέρων πείθεται τις ὅτι ἐν τῇ ἡμετέρᾳ περιπτώσει οὐδαμῶς ἐπιβάλλεται νὰ νοηθῶσιν ὡς ἀναγκαῖα καὶ ἀπαραίτητα τοῦ πρωτοτύπου γνωρίσματα ὁ ὄφις καὶ ἡ γλαῦξ λ. χ. τοῦ ἀναγλύφου τῶν Ἀμπελοκήπων (ε) καὶ τῶν νομισμάτων (ιδ) ἢ καὶ τὸ τῆς ἐλαίας δένδρον καὶ ἡ ἐπ' αὐτοῦ γλαῦξ τοῦ ἀναγλύφου τῆς Ἀκροπόλεως (β). Ἄλλ' ὅτι τὰ τοιαῦτα καὶ παντάπασιν ἔλειπον ἐν τῷ πρωτοτύπῳ, — εἰς τοιοῦτον μᾶλλον συγκεκριμένον συμπέρασμα ἄγει ἡ ἐξέτασις τοῦ ἀγαλματίου τῆς Ἥλιδος (ιγ), ὅπερ ὡς περίοπτον ἀντίγραφον ἐγγυᾶται πιστοτέραν ἢ τὰ ἀνάγλυφα ἀπόδοσιν τοῦ πρωτοτύπου καὶ ἐπὶ τῆς πλίνθου τοῦ ὁποίου, ἐπαρκῶς σωζομένης, οὐδὲν διακρίνεται ἴχνος ³ τῶν ἐν λόγῳ παρέργων προσθηκῶν.

¹ Iutermezzì (1896) σελ. 21 κ. ἐ., ἐνθα καὶ σχεδιάσμα τῆς ἀναπαραστάσεως. Ὁ αὐτὸς ἐν Meisterwerke (1893) εἶχεν ἐκφράσει τὴν γνώμην ὅτι πρόκειται περὶ ἀντιγράφου κατὰ τὴν Πρόμαχον, εἰς ἣν γνώμην ἐπανέρχεται πάλιν βραδύτερον ἐν Aegina (1906) σελ. 330.

² Πρὸβλ. ἀνωτέρω σελ. 30 σημ. 2.

³ Ἡ παρατήρησις ὀφείλεται εἰς τὸν Schober, Oesterr. Jahresh. XIV Beiblatt σελ. 120. Πρὸβλ. Jahrbuch XXVIII σελ. 358.

Ἄλλ' οὐ μόνον τὰ εἰρημένα σύμβολα ἀποδεικνύονται ἐκ περισσοῦ προστεθειμένα ἐν τῇ ἀποκαταστάσει τοῦ Amelung καὶ δὴ κατὰ παράταξιν, ἧς ἡ χρῆσις ἐν τῷ ἀναγλύφῳ μόνον εἶνε λίαν ἐλευθέρα, ἐν δὲ τοῖς περιόπτῳ ἔργοις διὰ λόγους τεχνικοὺς περιορισμένη¹: πρὸς τούτοις διάφοροι λόγοι πείθουσιν ὅτι καὶ ἡ τῶν χειρῶν τῆς θεᾶς ἐνέργεια ἄλλως εἶχεν ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ἢ ὡς ἀποκαθίσταται.

Ἀντιθέτως δηλονότι πρὸς τὸ ἀνάγλυφον τῶν Ἀμπελοκήπων καὶ τὰ νομίσματα (ιδ), ἐφ' ὧν παρίσταται ἡ ἡμετέρα Ἀθηνᾶ κρατοῦσα ἐν μὲν τῇ ἀριστερᾷ τὴν ἀσπίδα ἅμα καὶ τὸ δόρυ, ἐν δὲ τῇ δεξιᾷ φιάλην, — ἀντιθέτως πρὸς ταῦτα ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου² τῆς Ἀκροπόλεως (β) καὶ τῶν νομισμάτων μιᾶς ἄλλης σειρᾶς (ιε) ἡ θεὰ κρατεῖ ἐν τῇ ἀριστερᾷ μόνον τὴν ἀσπίδα, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς τὸ δόρυ³.

Ὁ λόγος δι' ὃν πρέπει εἰς τὴν τελευταίαν τῶν δύο ἐκδόσεων τοῦ τύπου νὰ ἀποδοθῇ μείζον κῦρος, εἶνε ὅτι καὶ ἐν τῷ ἀγαλματίῳ *ιστ*, ὅπερ, ἂν καὶ μετριοτάτης ἐργασίας, ὡς περίοπτον κατ' ἀρχὴν ἐγγυᾶται πιστοτέραν ἀπόδοσιν τοῦ πρωτοτύπου, — ὅτι καὶ ἐν τούτῳ ἡ ἀποκεκρουσμένη ἀριστερὰ φαίνεται ὅτι ἐκράτει μόνον τὴν ἐν μέρει σωζομένην μεγάλην ἀσπίδα, οὕτω δὲ διὰ τὴν δεξιάν, μὴ σωζομένην ὡσαύτως, ὑπολείπεται ἀναγκαίως τὸ δόρυ πρὸς συμπλήρωσιν, συμφώνως ἄλλως καὶ πρὸς τὴν καθόλου τοῦ ὅπλου τούτου χρῆσιν.

Κατὰ πόσον ὡσαύτως θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποδοθῇ σημασία εἰς τὸ ἕτερον τῶν ἀντιγράφων τῆς Σεβίλλης, ὅπερ φέρεται συμπληρωμένον μετὰ τοῦ δόρατος ἐν τῇ δεξιᾷ⁴, δὲν γνωρίζομεν, ἐφ' ὅσον εἶνε δύσκολον νὰ ἐξελεγχθῇ, ἂν ἡ ἐν αὐτῷ νεωτέρα συμπλήρωσις ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει δεδομένων στοιχείων ἢ κατὰ ὅλως ἐλευθέραν ὑπόθεσιν.

Ἄλλὰ τὴν ἰσχυροτάτην ἀπόδειξιν τοῦ πράγματος, ὅτι ὄντως ἡ Ἀθηνᾶ τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν τύπου ἐκράτει ἐν τῇ δεξιᾷ τὸ δόρυ, παρέχει ἡμῖν τὸ κολοσσικὸν ἀντίγραφον τῆς Θεσσαλονίκης ἥτοι ἡ ὁμοῦ μετ' ἄλλων τεμαχίων αὐτοῦ εὑρεθείσα καὶ εἰς αὐτὸ ἀνήκουσα δεξιὰ χεὶρ, δι' ἧς μόνον δόρυ εἶνε δυνατόν νὰ διήρχετο.

¹ Τὴν κατὰ τὸ ἀνάγλυφον τῶν Ἀμπελοκήπων ἀποκατάστασιν χαρακτηρίζει ὁ Frickenhaus, Jahrbuch (ἐνθ. ἀνωτ.) ὡς ein unerfreuliches Pastizzio = un étrange Pastizzio, de Ridder. Rev. Etud. gr. XXII (1909) σελ. 287.

² Ἐν τούτῳ ἡ ἀριστερὰ κρατεῖ μόνον τὴν ἀσπίδα, οὕτω δὲ διὰ τὴν δεξιάν, μὴ σωζομένην, ὑπολείπεται τὸ δόρυ.

³ Διὰ τοῦ δόρατος ὀπλιζοῦσι τὴν δεξιάν τῆς ἡμετέρας Ἀθηνᾶς — κυρίως κατὰ τὰ νομίσματα *ιε* — ἐν πρώτοις πάντες οἱ ὀπωσθήποτε σχετίζοντες τὸν τύπον αὐτῆς πρὸς τὴν Πρόμαχον, v. Sybel, AM V (1880) σελ. 103, K. Lange, Arch. Zeit. 1881 σελ. 197, Furtwängler, Meisterzw. 1893 σελ. 50 καὶ Aegina (1906) σελ. 330. Hadaczek, Rev. des Etud. gr. XXVIII (1913) σελ. 23, εἶτα δὲ καὶ ὁ P. Hermann Oesterr. Jahresh. II (1899) σελ. 173 καὶ ὁ Frickenhaus Jahrbuch XXVIII (1913) σελ. 358. Ὁ H. Schrader, Phidias σελ. 80 ἐφ' ὅσον σχετίζει τὸν ἡμέτερον τύπον πρὸς τὴν Πρόμαχον, ὀπλιζει ὡσαύτως τὴν δεξιάν τῆς θεᾶς διὰ τοῦ δόρατος. Ἄλλ' ἐν ταύτῳ πειρᾶται νὰ ἐξεύρη λόγον τινὰ καὶ διὰ τὴν ἐν τῇ δεξιᾷ φιάλην τῆς ἐτέρας ἐκδόσεως.

⁴ Oesterr. Jahresh. II πίν. II Reinach, Repert. de la Statuaire III σελ. 84, 1.

Ο ΕΦΗΒΟΣ ΤΟΥ ΜΑΡΑΘΩΝΟΣ

(ΠΙΝΑΚΕΣ 2-5)

Είναι συχνόν άκουσμα, ότι εύρισκονται υπό ἀπολοίκων ἀγροτῶν ἀνά τοὺς ἑλληνικοὺς τόπους διάφορα ἔργα τῆς ἀρχαίας τέχνης. Ἄλλ' ἦτο μοναδικόν ἔως τώρα γεγονός, ὅτι τὰ δίκτυα ἀνυπόπτων ἀλίεων κατὰ τὸν κόλπον τοῦ Μαραθῶνος ἔφερον εἰς τὸ φῶς δλόκληρον εὐμέγεθες χάλκινον ἄγαλμα. Φαίνεται, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ θάλασσα, ζηλότυπος διὰ τὴν φήμην τόσων μεγαλονύμων χερσαίων τόπων, προθυμεῖται νὰ μᾶς χαρίξῃ ἐξαιρετικῶς λαμπρὰ καὶ ἄρτια δῶρα. Διότι, ἂν ἐξαιρέσωμεν τοὺς τόπους τῆς τέφρας τοῦ Βεζουβίου, εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ προσέλθῃ ἐκ τῶν χωμάτων ἔργον τόσον καλῶς διατηρούμενον, ὅσον ὁ χάλκινος ἔφηβος τοῦ Μαραθῶνος.

Παρὰ τὸν ἤδη γνωστὸν ἔφηβον τῶν Ἀντικυθήρων τὸ νέον ἄγαλμα ἀποτελεῖ τὸ ἐνδοξότερον στίλισμα τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου. Τὸ ἐπαληθικῶς εὐλόγιστον ὥραϊον σῶμα τοῦ σεμνοῦ μειρακίου, μὲ τὸ πλήρες ἐκφράσεως πρόσωπον, δὲν ἀφῆνον ἀπαθῆ οὐδὲ τὸν ψυχρότερον παρατηρητήν. Ἄν καὶ ἡ τοποθέτησις τοῦ ἀγάλματος εἰς τὴν χαώδη στρογγύλην αἴθουσαν τῆς χαλκοθήκης καὶ ὁ ἀνατάλληλος φωτισμὸς ζημιώνουν μεγάλως τὴν ἀξίαν τοῦ ἔργου. Εἶναι διὰ τοῦτο ἀνάγκη ἰδιαίτερας προσοχῆς καὶ προσπαθείας ἐκ μέρους παντός, ἐπιθυμοῦντος νὰ ἐπιτύχῃ κατὰ σπουδαιότερον ἀπὸ τὴν ἀπλὴν εὐχάριστον ἐντύπωσιν. Διότι χωρὶς ἀμφιβολίαν ἔχομεν εἰς τὸ νέον εὔρημα ἔργον δοκίμου καλλιτέχνου πρωτότυπον, ἐκ τῶν ἀμέσως μετὰ τὸν μέγαν Πραξιτέλη χρόνων, ὑπὸ τινὰς ἀπόψεις μοναδικὸν καὶ τέλος ἐν ἐκ τῶν εὐαριθμῶν ὥραϊων χαλκῶν ἀγαλμάτων, τῶν περισωθέντων ἐκ τῆς ἀρχαιότητος.

Προτοῦ εἰσελθόμεν εἰς τὴν λεπτομερεῆ περιγραφὴν εἶναι καλὸν καὶ ἀπὸ τοῦδε νὰ σημειώσωμεν, ὅτι δὲν εἶναι πᾶσαι αἱ φωτογραφικαὶ εἰκόνες τοῦ κειμένου ἀξιοὶ τῆς αὐτῆς ἐμπιστοσύνης. Ὡρισμένως ἡ *ειμ. 9* τοῦ ἀγάλματος μὲ δλόκληρον τὸ πρόσωπον κατενώπιον καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα εἰς πλαγίαν ὄψιν ὡς καὶ ἡ ἀντίστοιχος ὄπισθεν *ειμ. 10*, δὲν ἀποδίδουν πιστῶς τὰς προθέσεις τοῦ ἀρχαίου καλλιτέχνου. Διότι ὡς ἔχει τώρα ἀποσπασθῆ τὸ ἄγαλμα ἐκ τῆς ἀρχαίας του θέσεως, δυνάμεθα βεβαίως νὰ τὸ φωτογραφώμεν κατ' ἀρέσκειαν ἀπὸ κάθε σημείου, ἀλλ' ἂν τοποθετήσωμεν αὐτὸ μεταξὺ παραστάδων, κινῶν ἢ ἄλλων ἀγαλμάτων, ὡς ἀσφαλῶς συνέβαινε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, θὰ ἦτο ἐντελῶς ἀδύνατον εἰς τὸν φωτογραφικὸν φακὸν ἢ τὸν ὀφθαλμὸν νὰ συλλάβῃ παρομοίας εἰκόνας. Ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, αἱ ἀπόψεις αὗται δὲν προωρίζοντο ὑπὸ τοῦ καλλιτέχνου νὰ

φαίνονται ως αὐτοτελεῖς εἰκόνες, ἀλλ' ἵνα τονώσουν ἀπαρατήρητοι τὴν κυρίαν ὄψιν καὶ τὰς δευτερευούσας, ἐπομένως δὲν δύνανται νὰ ἔχουν εἰμὴ βοθητικὴν καὶ περιορισμένην σημασίαν.

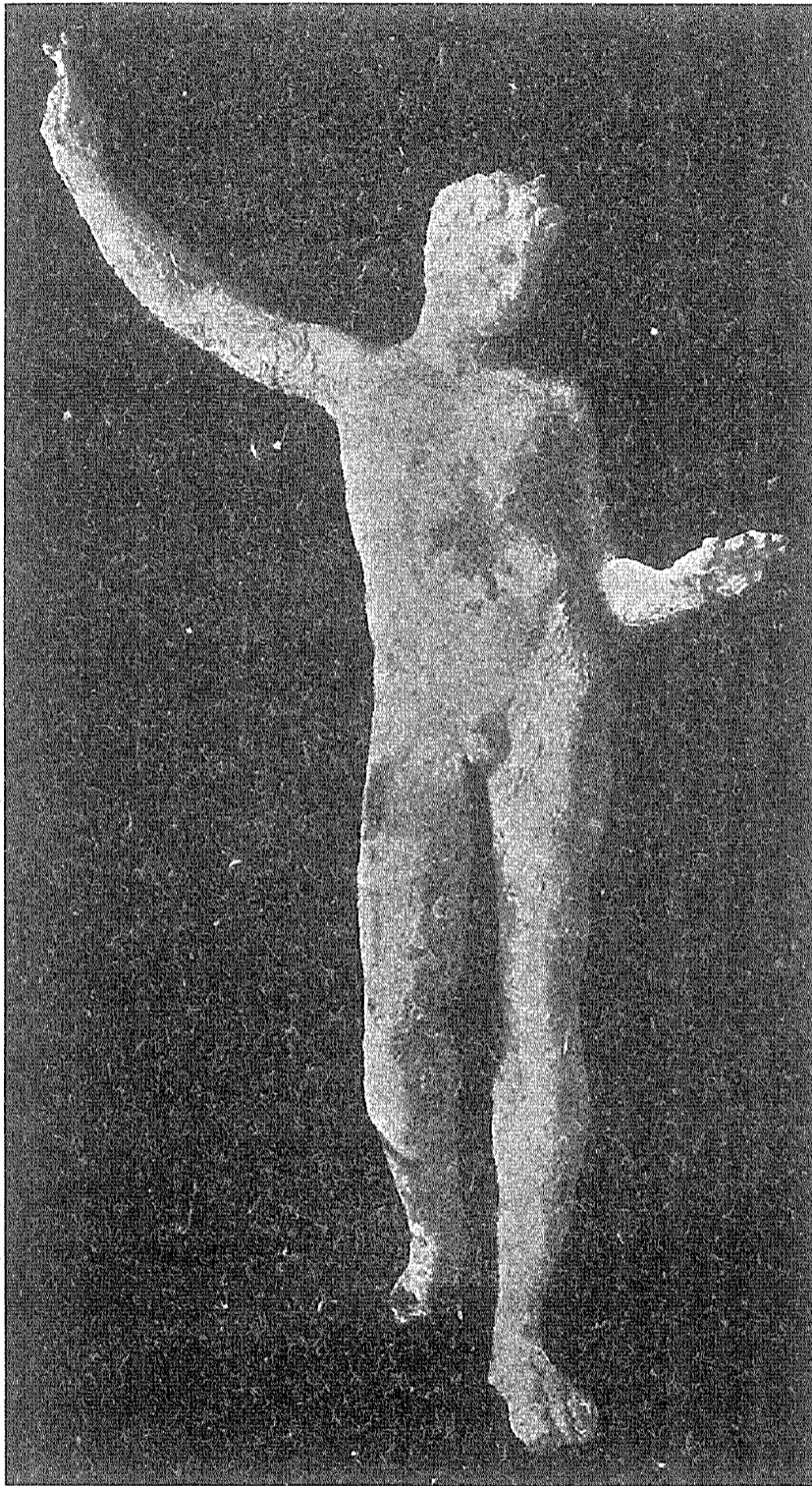
Ὅσον ἀπλῆ καὶ σύντομος, ἄλλο τόσον συγκινητικὴ καὶ σχεδὸν μυθώδης εἶναι ἡ ἱστορία τῆς εὐρέσεως. Μίαν ἡμέραν δηλ. κατὰ τὰ μέσα Ἰουνίου τοῦ 1925 ὁ Εὐάγγελος Λεωνίδας μὲ 5 - 6 ἄλλους συντρόφους τοῦ ἁλιεῖς, ἐνῶ ἀνέσυρον διὰ τῶν δύο πλοιαρίων τῶν τὴν ἀνεμότραταν κατὰ τὸν κόλπον τοῦ Μαραθῶνος μεταξὺ τῆς ἀκτῆς καὶ τινος μικροτάτης νησίδος, ἀντελήφθησαν αἴφνης, ὅτι τὰ δίκτυα περιεπλάκησαν εἰς βαρὺ πρᾶγμα καὶ ὅτι ἐκινδύνευον διὰ τοῦτο νὰ διαρραγοῦν. Ἐκ προνοίας ἔστρεψαν πρὸς τὰ ὀπίσω, ἀλλὰ τὰ δίκτυα δὲν ἀπηλλάγησαν τοῦ βάρους, ὅπερ ὅμως ἀπέβη ἐλαφρότερον, ἐπειδὴ τὸ ἀντικείμενον ἐμπλακὲν ἰσχυρῶς ὑψώθη ἤδη ὑπὲρ τὸν πυθμένα. Δὲν ἤκουσα διηγηματικόν τινα αὐτόπτην τῆς σκηνῆς, ἀλλ' εἶναι εὐκόλον νὰ ἀναπαραστήσῃ κανεὶς τὴν ἔκστασιν καὶ σύγχυσιν τῶν ἀπλοϊκῶν ἀνθρώπων πρὸ τόσον παραδόξου εὐρήματος. Ἐπὶ μακρὸν δὲν ἐστερήθησαν τῆς ψυχραιμίας τῶν καὶ μετὰ τὸν συνήθη πειραματισμὸν τῆς ἀποξέσεως ἐπέισθησαν, ὅτι «αὐτὸ εἶναι σῶμα, ἄγαλμα χάλκινο, ποῦ ἔχει ἑκατομμύρια!». Ἄλλ' ἀκριβῶς ἢ τελευταία ἀναγνώρισις ἔφερεν εἰς δεινὴν ψυχικὴν δοκιμασίαν τὸν καπετάνιον καὶ μόνον κύριον τοῦ θησαυροῦ. Ἐπὶ ἡμέρας, 5 - 6 τοῦλάχιστον, δὲν εὔρισκεν οὔτε ὕπνον οὔτε ἡσυχίαν σαλευόμενος μεταξὺ τῶν πλέον διαφορετικῶν σκέψεων καὶ ἀποφάσεων, ἕως ὅτου ὁ Ἄγαθὸς Δαίμων τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ τοῦ ἰδίου τὸν παρεκίνησε νὰ ἀναγγεῖλῃ τὸ εὔρημα εἰς τὸ Ἀρχαιολογικὸν Τμῆμα τοῦ Ὑπουργείου.

Δὲν ἐπίστευσα πολὺ, ὁμολογῶ, εἰς τὴν εἶδησιν τοῦ Λεωνίδα καὶ τὴν περιγραφὴν τοῦ εὐρήματός του ὡς ἀγάλματος χαλκίνου, 1.30 τοῦ μέτρου ὑψηλοῦ, διότι τοιαῦται εἰδήσεις περὶ μεγάλων ἐνίοτε καὶ χρυσῶν ἀγαλμάτων εἶναι γνωστόν, πόσον οἰκτρῶς διαψεύδονται. Παρὰ ταῦτα διὰ κάθε ἐνδεχόμενον ἐνόμισα, ὅτι, πρὸς πρόληψιν πιθανῆς μετανοίας καὶ ὑπεκφυγῆς τοῦ ἀναγγείλαντος τὸ εὔρημα θαλασσινοῦ, συνιστᾶτο ἡ ταχίστη ἐνέργεια. Πράγματι μετὰ μίαν ὥραν μετ' ἄλλων συναδέλφων παραλαβόντες τὸν Λεωνίδα διευθυνόμεθα εἰς Ῥαφήναν καὶ καθ' ὁδὸν ἤδη παρατηρήσαμεν πόσον ἐπεβάλλετο ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ γοργὴ ἐνέργεια, ἀφοῦ ὁ εὐρέτης ἐτρόπη εὐθὺς εἰς ἀθυμίαν καὶ παντὸς εἴδους δυστροπίαν. Ἐν τέλει τὰ πάντα κατέληξαν εὐτυχῶς. Ὑπὲρ πᾶσαν προσδοκίαν ἐξαιρετον ἦτο τὸ ἀναγγελθὲν ἄγαλμα καὶ γοητευμένοι ἐπανήλθομεν εἰς Ἀθήνας, ἵνα παραδώσωμεν τὸ μεσονύκτιον τῆς αὐτῆς ἡμέρας τὸ πολύτιμον κειμήλιον εἰς τὴν φρουρὰν τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου. Σπανίως ἐλύθη τόσον εὐτυχῶς καὶ τόσον ταχέως ἀρχαιολογικὴ ὑπόθεσις. Μετ' οὐ πολὺ καὶ ὁ εὐρέτης ἡμέμφθη ὑπὸ τοῦ Κράτους διὰ τῆς σχετικῶς γενναίας ἀμοιβῆς τῶν 300,000 δραχμῶν.

Πῶς εὐρέθη εἰς τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης τὸ ἀγαλμα; Τὸ πρῶτον, ὅπερ σκέπτεται κανεῖς, εἶναι, ὅτι ἔχομεν καὶ ἐδῶ ἐν ἄλλο ναυαγήσαν ἀρχαῖον πλοῖον, πληθεῖς ἔργων τέχνης, μεταφερομένων ἐξ Ἑλλάδος εἰς Ἰταλίαν ἢ ἄλλαχού. Ἐὰν διὰ τῆς μελλούσης ἐρεῦνης βεβαιωθῇ ἡ γνώμη αὕτη, θὰ ἔχομεν τότε κατὰ τὴν θάλασσαν τοῦ Μαραθῶνος τὸ τρίτον σωτήριον δι' ἡμᾶς ἀρχαῖον ναύγιον μετὰ τὸ πλοῖον τῶν Ἀντικυθήρων καὶ τὸ κατὰ τὴν Τύνιδα (Mahdia), εὐρήματα καὶ τὰ δύο Ἑλλήνων σπογγαλιέων. Ὑπὲρ τῆς γνώμης, ἀρκετὰ πιθανῆς καὶ καθ' ἑαυτήν, ὑπάρχουν καὶ τινες μικραὶ ἐνδειξεις. Οὕτω π. χ. ὁ κ. Δέφνερ ἐνθυμεῖται καλῶς, ὅτι καὶ ἄλλοτε πρὸ πολλῶν ἐτῶν παρατηρήθησαν κατὰ τὸν κόλπον τοῦ Μαραθῶνος ἀγάλματα χάλκινα φυσικοῦ μεγέθους καὶ ὅτι τότε ἐλήφθη σοβαρῶς ἡ ἀπόφασις τῆς ἀνεκλύσεως, ἥτις ὁμως ἀνεβλήθη καὶ δὲν ἐξετελέσθη. Καὶ ὁ Εὐάγ. Λεωνίδας ἀθρόομητος διηγεῖτο, ὅτι κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τόπον τὰ δίκτυά του πολλάκις περιεπλέκοντο εἰς τραχέα πράγματα καὶ ὅτι κάποτε ἐσαρώθησαν ἐκεῖθεν τεμάχια ξύλων. Παρὰ ταῦτα χρειάζεται ἐπιφύλαξις, διότι εἶναι δυνατὸν δι' οἰονδήποτε λόγον νὰ κατέπεσε μόνος ὁ χάλκινος ἔφηβος ἢ νὰ τὸν ἠκολούθησε μέρος μόνον τοῦ φορτίου. Τοῦτο τὸ ἐνδεχόμενον εἶναι κατὰ πολὺ πιθανώτερον προκειμένου περὶ δύο ἄλλων εὐρημάτων. Ἐνα μῆνα μετὰ τὸ μέγα εὐρημα τοῦ Μαραθῶνος ἀλιεὺς ἐξ Ἐρετρίας ἀνεῦρε πλησίον, κατὰ τὴν θέσιν Καβαλλιανῆν, τῆς παραλίας ὠραῖον μικρὸν χάλκινον πόδα θυμιατηρίου ἢ τρίποδος καὶ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1926 κατὰ τὸ Ἀρτεμίσιον τῆς Εὐβοίας ἀλιεῖς ἐπίσης ἀνέσυραν δεξιὰν χεῖρα κατὰ τι ὑπερφυσικοῦ χαλκοῦ ἀγάλματος. Εἶναι ὑπερβολικὸν νὰ δεχώμεθα παντοῦ πλοῖα βυθισθέντα.

Ἐπὶ τῆς *εἰκ.* 1 ἔχομεν τὸ ἀγαλμα, ὁποῖον ἦτο κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς εἰς Ἀθήνας μετακομίσεώς του. Ὡς βλέπει τις, αἱ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἐπικολληθεῖσαι ἐπὶ τόσους αἰῶνας οὐσίαι οὔτε πολλαὶ ἦσαν οὔτε καὶ ἐπιζήμιοι ἔγιναν. Τὴν αὐτὴν καλὴν διατήρησιν τῶν χαλκῶν ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς θαλάσσης ἔχομεν ἀνεξαιρέτως βεβαιωμένην καὶ ἐπὶ τῶν παλαιότερων εὐρημάτων. Ὁ καθαρισμὸς τοῦ ἀγάλματος ἀπῆρτησε μακρὸν σχετικῶς χρόνον, ὑπὲρ τοὺς 8 μῆνας. Διότι ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ τοῦ Μουσείου παλαιότεραν μέθοδον τῆς δι' ὀξέων καὶ ἄλλων χημικῶν μέσων ταχείας ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῶν παραμορφωτικῶν ἰζημάτων ἐπροτιμήθη ὁ ἀπλούστερος τρόπος τῶν λουτρῶν ἐντὸς κοινοῦ πρῶτον, συχνάκις ἀνανεουμένου, καὶ εἶτα ἀπεσταγμένου ὕδατος. Οὕτω ἀπεκολλῶντο ὁμαλῶς καὶ ἄνευ βίας τὰ ἐπικαθίσαντα ὄστρακα καὶ αἱ λοιπαὶ γεῶδεις ὕλαι, ἀπηλλάσσεται δὲ συγχρόνως ὁ χαλκὸς τοῦ ἐν αὐτῷ χλωρίου καὶ τῶν ἄλλων ἀλάτων. Τοῦ τρόπου τούτου ὄχι μόνον εἰσηγητῆς ἀλλὰ καὶ καρτερικὸς ἐκτελεστῆς ὑπῆρξεν ὁ ἀρχιτεχνίτης τοῦ Μουσείου κ. Στ. Κλαυδιανός. Τὸν καθαρισμὸν ἐπεδοκίμασε πλήρως ὁ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου χάριν μείζονος ἀσφαλείας διορισθεὶς πρόεδρος

έπιτροπῆς ἐκ χημικῶν καθηγητῆς κ. Κ. Ζέγγελης, οὗ τὸ μέγα ἐνδιαφέρον καὶ τὸ ἐπιστημονικὸν κῦρος παρεῖχε κατὰ τὴν λεπτὴν ἐργασίαν τὸ ἀναγκαῖον θάρρος.

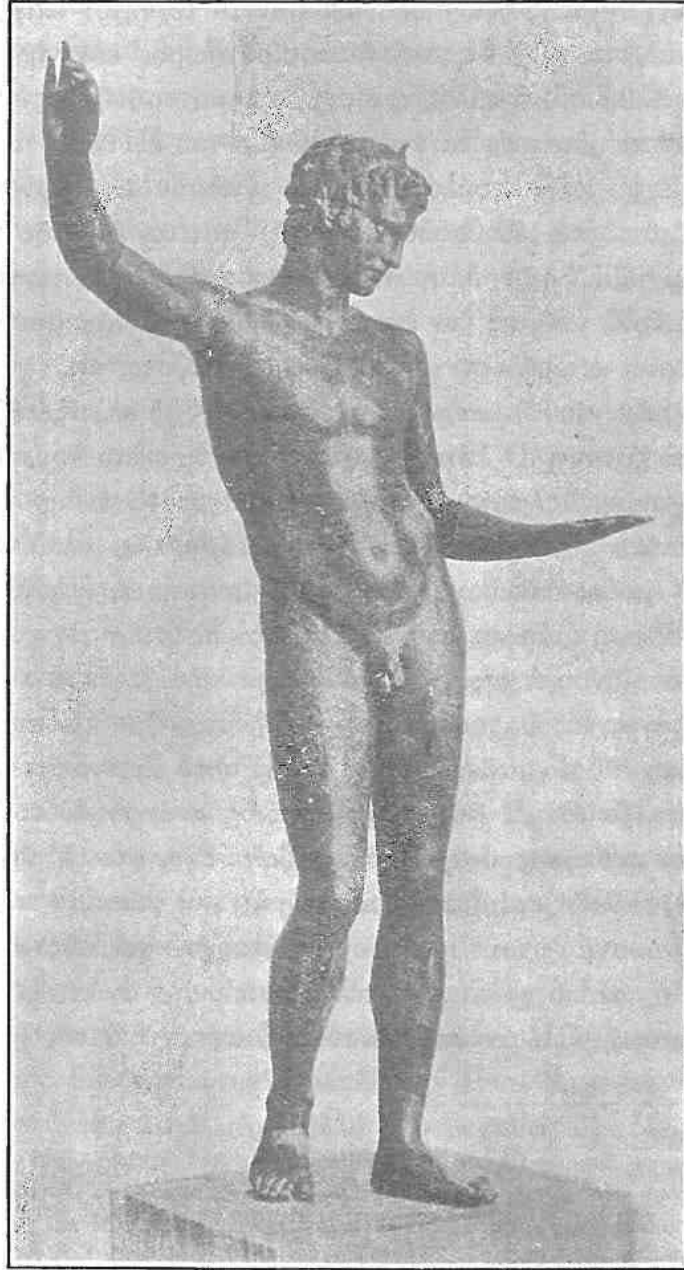

Εἰκ. 1. Τὸ ἄγαλμα πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ.

ρων παραγόντων ἐν τῇ θαλάσῃ, ὕδατος, ἄμμου, ὀστράκων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῆς μερικῆς φθορᾶς τῶν ὑπερκειμένων ἀλλήλων στρωμάτων, τοῦ πρασίνου πρῶτον,

Καθαρισθὲν καὶ τοποθετηθὲν ἐπὶ τοῦ νεωτέρου βάθρου τὸ ἄγαλμα μετρεῖ ὕψος μέχρι τῆς κορυφῆς τῆς κεφαλῆς 1.24 καὶ μέχρι τοῦ ἀνωτάτου ἄκρου τῆς δεξιᾶς 1.30. Λείπουν ἀποκρουσθέντα κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, τὸ ἄκρον τοῦ δεξιοῦ ποδός, συμπληρωθὲν βραδύτερον διὰ γύψου (εἰκ. 2) καὶ μικρὸν τεμάχιον κατὰ τὸ ἐξωτερικὸν σφυρὸν τοῦ ἀριστεροῦ (πλάτους μεγίστου .045 καὶ ὕψους .085). Ἡ διατήρησις τῆς ἐπιφανείας εἶναι ἀρκούντως ἱκανοποιητικὴ. Ἡ λεγομένη πάτινα εἶναι πολύχρωμος, ὑποπρασίνη, ὑποκύανος λευκάζουσα, ὑπέρουθρος καὶ μελανὴ στίλβουσα. Ἄλλ' ὅμως, ἐπειδὴ αἱ παραλλαγὰι τοῦ χρωματισμοῦ δὲν ἀντιτίθενται ζωηρῶς πρὸς τὰς γειτονικὰς καὶ δὲν ἐκτείνονται πολὺ, ἐνώνονται εὐχερῶς εἰς τὸν γενικὸν τόνον τοῦ σκοτεινοῦ πρασίνου καὶ ἡ ἐντύπωσις εἶναι ἐνιαία καὶ εὐχάριστος. Ἡ πολυχρωμία προῆλθεν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῶν διαφο-

ἐπικαθημένου ἐπὶ τοῦ ἐρυθρωποῦ χαλκοῦ, καὶ τοῦ ὑπεράνω λάμποντος μελανοῦ. Περὶ τοῦ τελευταίου τούτου μελανοῦ λείου καὶ στίλβοντος στρώματος, ὅπερ ἐκάλυπτε σημειωτέον πᾶσαν τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀγάλματος, μὴ ἐξαιρουμένης π. χ. τῆς κόμης, ὅπου φαίνονται ἴχνη, ὁ κ. Ζέγγελης, μελετήσας ἐμβριθῶς τὰ σχετικὰ ζητήματα καὶ ἐκδώσας πραγματείαν ἐν τῇ Ἄρχ. Ἐφημερίδι, τόμ. 1924 σελ. 86 - 101, φρονεῖ, ὅτι τοῦτο ἐπετέθη τεχνητῶς ὑπὸ τοῦ ἀρχαίου καλλιτέχνου χάριν διατηρήσεως καὶ χρωματισμοῦ τοῦ ἀγάλματος. Ἡ ὑπὸ τοῦ κ. καθηγητοῦ γενομένη ἀνάλυσις τοῦ κράματος τοῦ ἀγάλματος ἦτο: χαλκὸς 88.5, κασσίτερος 9.2, θεῖον 2, ἴχνη ψευδαργύρου, μολύβδου καὶ ἐλάχιστα ἀργύρου καὶ σιδήρου. Ἡ δὲ ἀνάλυσις τοῦ ὀνομασθέντος ἐπιχρίσματος ἀπέδωκε: χαλκὸν 89.6, κασσίτερον 6, θεῖον 4.2 καὶ ἴχνη ψευδαργύρου κ.τ.λ. Ἐκ τῆς διαφορᾶς εἰς ποσότητα τοῦ θείου ὁ κ. Ζέγγελης ἐξάγει τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ μέλαν ἐπίχρισμα ἀπετελεῖτο ἐκ τοῦ αὐτοῦ κράματος, οὗτινος ὅμως ἡ ἐπιφάνεια εἶχε προσβληθῆ τεχνητῶς ὑπὸ θείου (ἔ. ἀ. σελ. 90). Ἄλλ' εἶναι ἀδύνατον ἢ ἐπιπλέον ποσότης τοῦ θείου νὰ προστέθῃ τυχαίως καὶ νὰ προέρχεται ἐκ θειωδῶν ἀτμῶν; Τοῦλάχιστον ἄλλοι χημικοὶ

Εἰκ. 2. Τὸ ἄγαλμα μετὰ τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ δεξιῦ ποδός.

ἄνδρες¹ δέχονται μόνον τὰς ἐπιδράσεις ἐκ τοῦ θείου τῆς ἀτμοσφαιράρας, εἰς τὸ παράδειγμα δὲ ἡμῶν τὸ θεῖον ὑπάρχει ἤδη καὶ εἰς ὅλον τὸ κράμα, πρᾶγμα, ὅπερ σπανίως μέχρι τοῦδε εἰς ἀναλύσεις ἀρχαίων χαλκῶν παρατηρήθη². Περαιτέρω ὁ κ. Ζέγγελης θεωρήσας βέβαιον τὸ τεχνητὸν ἐπίχρισμα ἐπὶ τοῦ ἐφήβου ἐπιχειρεῖ νὰ ἀποδείξη, ὅτι καὶ ἡ λαμπρόχρωμος εὐγενὴς πάτινα τῶν ἀρχαίων χαλκῶν, ἡ στίλβουσα, ὀφείλει τὸν σχηματισμὸν αὐτῆς εἰς τεχνικὴν ἐπέμβασιν. Πρὸς τοῦτο ἀναφέρεται εἰς τὰ γνωστὰ χωρία τοῦ Πλινίου, ἀλλ' ὅμως τὰ πράγματα στηρίζουν μέχρι τοῦδε τοῦλάχιστον τὴν γνώμην τῶν ἀρνούμενων τὴν τεχνητὴν πάτιναν³. Διότι ἐνῶ ἐβεβαιώθη εὐγενὴς πάτινα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας κατόπτρων καὶ τῶν αἰχμῶν ξιφῶν, ὅπου ἀκατανόητος θὰ ἦτο ἡ τεχνικὴ ἐπέμβασις, οἱ ὑπέρμαχοι τῆς ἐτέρας γνώμης δὲν ἔχουν παρόμοιον ἐξαναγκαστικὸν λόγον. Οὔτε ἔχουν οἱ τελευταῖοι σύμφωνον τὸν Πλούταρχον, ὅστις εἰς τὴν πραγματείαν του *περὶ τοῦ μῆ χρᾶν νῦν ἔμμετρα τὴν Πυθίαν* (395 κέ.) ἐξετάζει ἐν πλάτει καὶ μὲ ἐνδιαφέρον τὸ ζήτημα. Ὁ λόγιος ξένος αὐτόθι προκειμένου περὶ τῶν ἀνδριάντων τῶν ναυάρχων ἐν Δελφοῖς ἐκ θαυμασμοῦ πρὸς τὸ ἀνθηρὸν τοῦ χαλκοῦ παραβάλλει μόνον τοῦτο πρὸς *βαφὴν κυάνου στίλβοντος*, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα θεωρεῖ ἀπαράδεκτον. Ὅμοιως ἀπέκρουσε τὴν ἐρμηνείαν μήπως ἡ λάμψις αὐτῆ ἡ κυανὴ προέρχεται ἐξ εἶδους κράσεως τοῦ χαλκοῦ τῶν παλαιῶν τεχνιτῶν. Ἀκολουθῶς μὲ μέθοδον ἐπιστημονικὴν ἀκριβῆ ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἄγνοιαν τῆς ἐποχῆς του ἀναπτύσσει, ὅτι ὁ λόγος τῆς ἐπιχρώσεως εἶναι ὁ λεπτὸς ἄμα καὶ πυκνὸς ἀήρ τῶν Δελφῶν. «*Ἐνδύμενον οὖν αὐτὸν (τὸν ἀέρα) ὑπὸ λεπτότητος καὶ τέμνοντα ἀναχρᾶσσειν πολὺν ἰδὸν ἐξ αὐτοῦ καὶ γεῶδη, στέγειν δὲ τοῦτον αἶθ' ἄλλιν καὶ πιέζειν τῆς πυκνότητος διάχυσιν μὴ διδούσης, τὸν δ' ὑφιστάμενον αὐτοῦ διὰ πλῆθος ἐξανθεῖν καὶ λαμβάνειν ἀήρη καὶ γάνωμα περὶ τὴν ἐπιφάνειαν*». Οἱ νεώτεροι συμφωνοῦν μὲ τὸν Πλούταρχον γενικῶς κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ ἀτμοσφαιρικός ἀήρ καὶ ὁ χαλκὸς συντελοῦσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ περὶ τὴν ἐπιφάνειαν γανώματος, ἀλλ' ἀντιλαμβάνονται διαφορετικὰ τὸν ῥόλον ἑκατέρου παρὰ γοντος. Τὴν

Σημ. 1. Π. γ. ὁ F. de Villenoisy ἐν Rev. Archéol. 1896 σελ. 203 γράφει τὰ ἑξῆς: . . de soufre, surtout sous forme de gaz hydrogene sulfuré, attaque le cuivre, le plomb et presque tous les metaux, en donnant des sulfures, qui generalement sont noir. Ἴδὲ καὶ Fr. Rathgen, Die Konservierung von Altertumsfunden, 2^a ἐκδοσις 1924, σελ. 10.

Σημ. 2. Rathgen, ἔ. ἀ. σελ. 18, 4.

Σημ. 3. Κατὰ τῆς τεχνητῆς πατίνης ἔγραψαν ὁ F. Villenoisy ἐν Rev. Archéol. 1896, 67 - 71 καὶ 195 - 212, ὁ E. Pernice ἐν Zeitschrift f. bild. Kunst 1910, 210 κέ. καὶ ὁ Rathgen ἔ. ἀ. σελ. 10 κέ. 18, 19. Ὁ Πουσόπουλος εἰς τὰς τελευταίας του ἐργασίας εἶχε μεταβάλει γνώμην ὑπὲρ τῆς τεχνητῆς. Ὁ Lechat ἀντέκρουσε ἀσθενῶς τὸν Villenoisy ἐν Rev. Arch. 1896, II, 381 κέ. Κατὰ τῆς τεχνητῆς πατίνης μαρτυρεῖ καὶ τὸ ἐκ Λυκαίου ἀγαλμάτιον ΔΕ 1904 εἰκ. 23 (πβλ. σελ. 209 - 210). Ἡ πατίνα ἐσχηματίσθη μόνον ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ ἀγαλματίου, τὸ ὅποιον δὲν ἐκαλύφθη ἀρχῆθεν διὰ μολύβδου, ἀλλ' ἦτο ἐκτεθειμένον εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν.

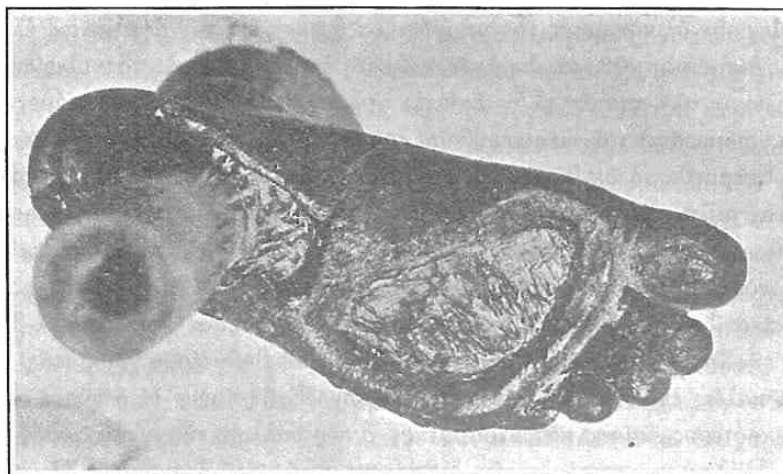
εὐγενῆ πάτινα, τὴν λάμπουσαν, οἰουδήποτε χρώματος, παράγουν ἀφ' ἑνὸς μὲν αἰ χημικαὶ ἐπιδράσεις τοῦ ἀέρος ἐπὶ τῶν συστατικῶν τοῦ χαλκοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ εἶδος τοῦ κράματος, ὅπερ ἀνάγκη νὰ μὴ εἶναι πορῶδες, ἀλλὰ λεπτόκοκκον, ὁμοιομερὲς καὶ πυκνὸν καὶ νὰ ἔχη τὴν ἐπιφάνειαν πολὺν λεῖαν, ὥστε ἡ ὀξειδῶσις νὰ ποχωρῇ βραδέως¹. Πιστεύω οὕτω, ὅτι αἱ ἐπὶ τοῦ ἀγάλματος ἡμῶν μελαναὶ λάμπουσαι κηλίδες εἶναι λείψανα τῆς ἀρχαῆς λείας ἐπιφανείας, ἥτις προσέλαβε σὺν τῷ χρόνῳ τὸ σκοτεινὸν χρῶμα ἐξ ἐπιδράσεως τοῦ ἐν τῷ κράματι θείου καὶ ἄλλων ἔξωθεν θειωδῶν ἀτμῶν καὶ ὅτι τὸν χαρακτήρα τοῦ ἐπιφλοιώματος δὲν ὀφείλει ἡ ἐπιφάνεια εἰς τὸν ἀρχαῖον τεχνίτην, ἀλλ' εἰς τὴν φθορὰν αὐτῆς ἐντὸς τῆς θαλάσσης.

Διάφορον ὕλικὸν ἐκτὸς τοῦ μπρούντζου ἔχομεν ἐπὶ τοῦ ἀγάλματος ἐλάσματα κυκλικά, διαμέτρου .02, ἐξ ἀκράτου χαλκοῦ, ἐντεθεμένα εἰς τὰς οἰκείας θέσεις πρὸς δὴλωσιν τῶν μαστῶν. Τὸν ἀκρατὸν χαλκὸν δηλώνει τὸ διαφαινόμενον πυρρότερον χρῶμα ἀντὶ τοῦ κυτρινερόθρου τοῦ κρατερώματος. Τοιοῦτον ἔσθαι χαλκὸν δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν διὰ τὰ χεῖλη, διότι ὁ ἐξέχων γῆρος τοῦ κάτω χεῖλους εἶναι πολὺ ταπεινὸς καὶ πιθανώτερον ἐξηρησήμευεν εἰς τὴν περιγραφήν τοῦ θαυμασίου μέλους. Οἱ ὀφθαλμοὶ ἀποτελοῦνται ἐκ πυκνοῦ τὴν σύστασιν λευκοῦ λίθου, ἐντὸς τοῦ ὁποῦ ἐστερεώθη κύκλος ἐκ πάσας ὑαλώδους, χρώματος ὑποκίτρινου, εἰκονίζον τὴν ἱριδα καὶ περιελείων τὴν ἑλλείπουσαν τώρα κόρην. Τὸ περιγραμμὰ τῆς ἱριδος ἦτο γῆρος ἰδιαίτερος ἐξ ὕλικου βαθυτέρου χρώματος, ὡς διατηρεῖται καλῶς ἐπὶ τοῦ Ἡνιόχου τῶν Δελφῶν. Ἐξηρησίμευε δὲ ὁ γῆρος οὗτος ὡς καὶ ὁ μικρότερος, ἐπίσης κατεστραμμένος, ὁ περιβάλλων τὴν κόρην, πρὸς διάκρισιν ἀπ' ἀλλήλων καὶ τονισμὸν τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ ὀφθαλμοῦ. Ὡς συνήθως, δὲν ἔχουν τοποθετηθῆ ἀμέσως ἐπὶ τῶν ἀνοικτῶν κογχῶν, ἀλλὰ προσηρηθῆσαν προηγουμένως ἐπὶ ἐλασμάτων εἰκονιζόντων τὰς βλεφαρίδας. Τούτων τὸ ὀδοντωτὸν περιγράμμα, τὸ προσωρισμένον νὰ δηλώνῃ τὰς τρίχας, ἔχει ἀποτριβῆ κατὰ μέγα μέρος, ὥστε οἱ ὀφθαλμοὶ σήμερον νὰ φαίνονται κατὰ τι μεγαλύτεροι. Λεπτομερείας περὶ τοῦ τρόπου τῆς χύσεως τοῦ ἀγάλματος εἶναι ἀδύνατον νὰ μάθωμεν, ἐπειδὴ τὸ ἐσωτερικὸν κοῖλον μέρος διὰ τὴν εὐτυχή διατήρησιν εἶναι ἀπρόσιτον εἰς τὴν ἔρευναν. Βεβαίως τὸ ἔργον ἐχύθη κατὰ μέρη, ἀλλὰ πάντα ταῦτα δὲν διακρίνονται. Οὐδεμία π. χ. φαίνεται γραμμὴ κατὰ τὸν λαϊμόν, ἥτις νὰ ὑποδεικνύη τὴν ἐκεῖ ἀναμενομένην συγκόλλησιν τῆς κεφαλῆς. Ἐπίσης τίποτε δὲν φαίνεται κατὰ τὸ ἀρσιτερόν σιέλως. Κατὰ τὸ δεξιὸν γραμμὴ τεθλασμένη ἀκανόνιστος, κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ μηροῦ παρατηρουμένη, πρέπει νὰ προέρχεται ἐκ τῆς ἐργασίας τῆς συνενώσεως. Περιέργον εἶναι ὅτι αἱ χεῖρες δὲν ἐχύθησαν ἰδιαίτερος μέχρι τῆς μασχάλης, ὡς εἶναι ἄλλοθεν γνωστὸν, ἀλλὰ μόνον μέχρι τοῦ ἀνωτέρου τρίτου τοῦ

Σημ. 1. Rathgen, §. 4. seel. 10.

βραχίονος. Μικρά ὀρθογώνια χαράγματα, δηλώνοντα ὡς γνωστὸν τὴν θεραπείαν τῶν ἀναποφεύκτων μικρῶν ῥηγμάτων κατὰ τὴν χύσιν διὰ τῆς ἐπιθέσεως καλυπτικῶν ἐλασματίων, παρατηροῦνται πανταχοῦ, ἀλλ' ὄχι τόσοσιν πολλά. Τὸ πάχος τοῦ χύματος κατὰ τοὺς πόδας καὶ τὴν ἀριστεράν, ὅπου μόνον ἦτο δυνατὴ παρατήρησις, κυμαίνεται μεταξὺ 3 - 4 χιλιοστῶν.

Ὡς πρὸς τὴν στάσιν τοῦ ἀγάλματος ἐπὶ τοῦ βάθρου εἴμεθα ἰδιαιτέρως εὐτυχεῖς, διότι ἔχομεν ἐπὶ τοῦ πέλματος τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς κάτω αὐτὴν ταύτην τὴν ἀρχαίαν βάσιν, διατηρουμένην εἰς ἰκανὴν ἔκτασιν. Ἐπὶ τῆς εἰκ 3, ὅπου δὲν πρέ-

Εἰκὼν 3.

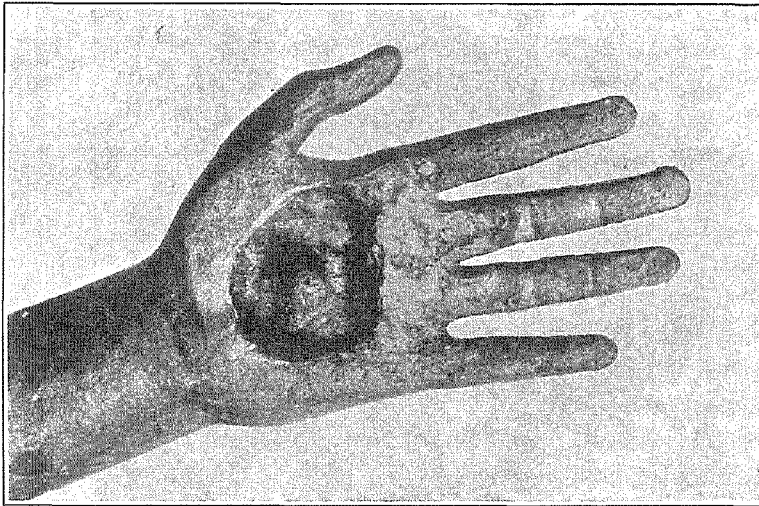
πει νὰ συγχυσθῶμεν μὲ τὸν τελευταίως χάριν τῆς στερεώσεως ἐμπαγέντα γόμφον, βλέπομεν, ὅτι τὸ πρὸς τὰ ἀριστερὰ μέρος τοῦ πέλματος μετὰ τῶν ἐξεχόντων μήλων τῶν τριῶν πρώτων δακτύλων ἔχει ἀποκοπῆ εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον, ὅπερ συνέπιπεν ἀσφαλῶς πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀρχαίου βάθρου. Τὸ ὑπόλοιπον μέρος πρὸς τὰ ἔξω ἦτο κατὰ τι ὑψηλότερον καὶ δι' αὐτὸ δὲν ἀπεκόπη. Ἡ κατὰ τὴν πτέρναν ἀρχαία ἐπιφάνεια δὲν διτηρήθη, ἀλλὰ δὲν μένει ἀμφιβολία, ὅτι εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον θὰ ἐτελείωνε, εἰς ὃ καὶ τὸ μεγαλύτερον ἔμπροσθεν μέρος. Ἀκόμη πληροφοροῦμεθα ἐκ τῆς εἰκόνας καὶ περὶ τοῦ τρόπου τῆς στερεώσεως τοῦ ἀγάλματος, ἥτις ἔγινε δι' ἀπλῆς μολυβδοχορήσεως, ἄνευ γόμφων. Ἡ διὰ τὴν εἰσορῆν τοῦ χυτοῦ μολύβδου ἀνοιχθεῖσα ὁπὴ ὑπῆρχε πιθανῶς περὶ τὴν πτέρναν καὶ διὰ τοῦτο ἴσως ἀπεκόπη κατὰ τὴν ἀπόσπασιν τοῦ ἀνδριάντος ἢ κατόπιν τὸ σήμερον ἔλλειπον μέρος. Ὁ διὰ τῆς ὁπῆς εἰσρεύσας μολύβδος ἐπλήρωσε πρῶτον τὴν προσκειμένην κάτω κοιλότητα, ἔπειτα ὑπερχυθεῖς κατὰ τὴν κοιλὴν ἐσωτερικῶς γέφυ-

ραν τοῦ ποδὸς τὴν ἄλλην ὑπὸ τὸ μετατάρσιον καὶ τέλος ἀνῆλθε μέχρι που ἀνωτέρω τῶν σφυρῶν εἰς ὕψος .09, ὅπου ὀριζόντιον χάλκινον διάφραγμα ἀπέφραττε τὴν περαιτέρω ἀνάβασιν καὶ ἐδυνάμωνε τὸ κάτω βαρὺ στήριγμα. Ἄλλὰ τὸ σπουδαῖον εἶναι ἡ ῥηθεῖσα ἰσοπέδωσις τοῦ ἐσωτερικοῦ ἡμίσεος τοῦ πέλματος, διότι διὰ ταύτης ἐπιτυγχάνομεν ἀσφαλῶς τὴν ἀρχαίαν στάσιν, ὅσον παράδοξος καὶ ἄν φαίνεται. Διὰ τοῦ ἐμπροσθίου μέρους τοῦ ἐτέρου ποδός, ὅπερ ἰεπάτει καὶ λείπει σήμερον, ἦτο ἀδύνατον νὰ ἠλλοιώνετο ἡ στάσις. Φανερὰ εἶναι ἡ κλίσις τοῦ κορμοῦ πρὸς τὰ ἀριστερά. Τὸ νῆμα τῆς στάθμης ἐξαρθρώμενον ἐκ τοῦ μέσου τῆς μνηοειδοῦς ἀποφύσεως ἀπομακρύνεται .03 ἐσωτερικῶς τῆς ἀριστερᾶς πτέρνης καὶ .055 ἔξω τῆς δεξιᾶς, ἐὰν ἐξαρτηθῆ ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς μασχάλης. Ἡ κλίσις δὲν προέρχεται ἐξ ἰδιαίτερας τινὸς προσπαθείας τοῦ δεξιοῦ μέρους τοῦ σώματος, ὅπερ μένει ἀκριβῶς ἄνετον, ἀλλ' ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν συνειδητὴν πρόθεσιν τοῦ καλλιτέχνου νὰ τονίσῃ τὴν ἐλαστικότητα τοῦ νεανικοῦ σώματος καὶ νὰ ἀναπτύξῃ αὐτὸ καθ' ὅλους τοὺς δυνατοὺς τρόπους. Εἶναι πρόδηλον, ὅτι θὰ ἠγνοοῦμεν ἓνα καλὸν μέρος τῶν προθέσεων τοῦ καλλιτέχνου, ἐὰν δὲν διετηρεῖτο ἡ ἰσοπεδωμένη βάσις.

Τί ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς χειρός, ὅπερ κινεῖ ἀρκετὰ ζωηρῶς τὴν προσοχὴν τοῦ ἐφήβου, εἶναι ἀδύνατον μὲ θετικότητά νὰ εἴπωμεν, διότι τὸ ἀντικείμενον ἐξηφανίσθη χωρὶς τὸ μικρότερον ἔχνος. Μόνον διατηρεῖται ἡ διευθέτησις τῆς χειρός, χάριν τῆς στερεώσεως τοῦ ὑποβασταζομένου (εἰκ. 4). Εὐθὺς μετὰ τὸν καρπὸν καὶ κατὰ τὸ μέσον τῆς παλάμης ἀνοίγεται βάθυσμα, οὗ ἡ ἀρχικὴ περιφέρεια διὰ τὴν φθορὰν εἶναι ἄγνωστος. Τὸ βάθυσμα τοῦτο εἶχεν ἤδη προβλεφθῆ ἐπὶ τοῦ κηρίνου προπλάσματος, διότι ἡ περιφέρειά του κατὰ τὴν πρὸς τὸν ἀντίχειρα πλευρὰν παρουσιάζει τὴν ὄψιν τοῦ χυμένου χαλκοῦ καὶ ὄχι τὴν βιαίαν ἐπέμβασιν αἰχμηροῦ ὄργανου γενομένην μετὰ τὴν χύσιν. Κατὰ τὸ κέντρον παρατηρεῖται ἀρκετὰ ἰσχυρὸς χαλκοῦς ἦλος μὲ κάπως πλατυτέραν ἄνω κεφαλὴν, εὐρισκομένην εἰς τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς ὕψος, ὡς ἡ λοιπὴ ἰσοπεδωμένη παλάμη. Ὁ ἦλος ἐχρησίμευσεν ὡς μολυβδοχοημένος γόμφος (ἔχνη ὀξειδωθέντος μολύβδου ἐβεβαιώθησαν ἐντὸς τοῦ βαθύσματος) διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ ὑπεράνω ἀντικειμένου, ὅπερ πρέπει νὰ ἦτο κάτω ἐπίπεδον ἢ νὰ εἶχε τοιαύτην βάσιν, διότι μετὰ τὴν χύσιν βεβαίως ὀλόκληρος ἡ παλάμη μετὰ τῶν δακτύλων ἰσοπεδώθη, ἀποκοπέτων ἢ ταπεινωθέντων τῶν ἐξεχόντων μερῶν. Τὸ ἄγνωστον ἀντικείμενον ἐξετείνετο τοῦλάχιστον ἐπὶ 20, διότι ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τοῦ ἄκρου τοῦ μέσου δακτύλου μέχρι τοῦ ἦλου εἶναι 10 ἑκατοστῶν, ἀλλὰ δὲ τόσα μετροῦνται ἀπὸ τοῦ ἦλου μέχρι ἐνὸς σημείου ἐπὶ τοῦ πήχεως, ὅπου εἶναι φανερὰ ἐλαφρὰ ταπεινώσις τῆς ἐπιφανείας. Κατὰ ταῦτα τὸ πρῶτον τοῦλάχιστον ἐπιτεθὲν ἀντικείμενον πρέπει νὰ εἰκόνιζε κάτι ἄψυχον. Τοῦτο ἀποκλείεται νὰ εἶναι φιάλη ἢ κύλιξ διὰ τὴν ἀπροσάρμοστον βάσιν,

ἢ λύχνος διὰ τὸ δυσανάλογον μέγεθος, εἶναι δὲ δυνατόν νὰ ἦτο δίσκος, πινάκιον, κανοῦν ἢ πῖναξ. Ἐπὶ ἐκάστου τούτων ἀνάγκη νὰ ὑπῆρχε τὸ προκαλοῦν τὴν προσοχὴν τοῦ ἐφήβου καὶ πιθανῶς τοῦτο νὰ εἰκονίζε τι ἔμψυχον.

Ἐκ τῆς ὅλης διαθέσεως τῆς δεξιᾶς χειρὸς εὐκόλως πιστεύει κανεὶς, ὅτι ὁ νεανίας ἀνασύρει νῆμα τι ἐκτυλισσόμενον ἐκ τοῦ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ἀντικειμένου ἢ ταινίαν ἐξαχθεῖσαν ἐκεῖθεν. Ἄλλ' ἂν ἐξετάσωμεν ἀκριβέστερον τὰς λεπτομερείας, δὲν θὰ διατηρήσωμεν ἐπὶ πολὺ τὴν πίστιν εἰς τὰς ἐρμηνείας αὐτάς. Πραγματικῶς

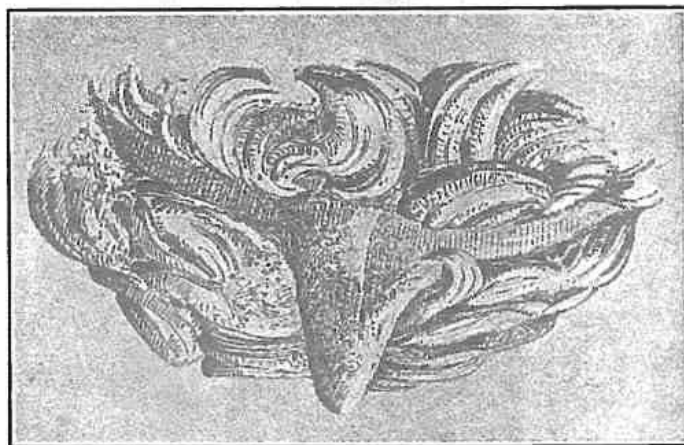

Εἰκὼν 4.

ἢ κινήσεις τῶν δακτύλων δὲν σημαίνει οὐδὲ τὴν πλέον ἐλαφρὰν ἐνέργειαν. Εἰς τὴν περιπτώσιν ἄλλως τοῦ νήματος διαφορετικὴ ἔδει νὰ εἶναι ἡ θέσις τῆς παλάμης καὶ τῶν ἀνασυρόντων δακτύλων. Ἀκόμη ὁ ἀντίχειρ δὲν συνεργάζεται μετὰ τοῦ δείκτου καὶ τὸ φαινόμενον, ὅτι πλησιάζουν ὁ εἰς τὸν ἄλλον, εἶναι τυχαῖον καὶ ἀσήμαντον. Ἐν ἀνάγκῃ θὰ ἠδυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι μετὰ τῶν δύο χαλαρῶν δακτύλων, οἵτινες ἀκριβῶς δὲν ἐφάπτονται ἀλλήλων, ἀλλ' ἀφίστανται κατὰ τὰ πλέον ἐξέχοντα σημεῖα ἐν χιλιοστόν, διήρχετο ταινία, ἀλλὰ τοιαύτη ἀνάγκη δὲν ὑπάρχει, ὥστε νὰ πιστεύσωμεν εἰς θέμα ἐπιφέρων διάσπασιν τῆς εἰκόνας καὶ ἄλλως ἀρκετὰ ἀνούσιον. Καὶ ἡ ὑπόθεσις, ὅτι τὸ μειράκιον ἐστηρίζετο διὰ τῆς δεξιᾶς ἐπὶ τοίχου ἢ κίονος, δὲν εὐοδοῦται, διότι ἔπρεπε νὰ ἔχωμεν κάπου τὴν ἔντασιν τῶν μυῶν ἢ τὴν δήλωσιν τῆς πίεσεως ἐκ τοῦ ἐπερειδομένου σώματος. Προτιμῶμεν διὰ ταῦτα τὴν γνώμην, ὅτι ἡ χειρονομία τῆς δεξιᾶς σημαίνει συμμετοχὴν

εἰς τὴν ἀπλὴν πνευματικὴν κίνησιν τοῦ συνόλου. Ὁ νέος προσβλέπει μὲ ἔκπληξιν καὶ προσοχὴν τὸ βασταζόμενον ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς, τὴν συγκίνησιν δὲ αὐτὴν ἐκφράζει καὶ τὸ ἀκρότατον δεξιὸν μέλος.

Παρὰ τὰς χεῖρας ὑπολείπεται, ὡς ἐξωτερικὸν ἐνδεικτικὸν σημεῖον, νὰ ἐξετάσωμεν τὴν ὑπὲρ τὸ μέτωπον κερατοειδῆ μικρὰν ἐξοχὴν, ἣτις ἐθεωρήθη κατ' ἀρχὰς πρωτοφανής. Ἡ κόμη περισφίγγεται ἑλαφρῶς διὰ μετρίας τὸ πλάτος ταινίας, δευτέρας ὀπισθεν κατὰ τὸν συνήθη ἀπλοῦν τρόπον καὶ ἔμπροσθεν στολιζομένης διὰ τοῦ παραδόξου αὐτοῦ κοσμήματος. Εἶναι τοῦτο κάτι χωριστόν, προσηρημένον εἰς τὴν ταινίαν. Γενικῶς ἔχει τὸ σχῆμα τοῦ καμπτομένου πρὸς τὰ ἔξω φύλλου, μὲ τὴν κάτω ὄψιν καὶ τὴν ἐξέχουσαν ῥάχιν ἔμπρός, ἀλλ' ἡ ἰδέα τοῦ φύλλου ἐπισκοτίζεται, διότι δὲν εἰκονίζεται τούτου τὸ μετὰ τοῦ μίσχου κατώτερον μέρος καὶ

Εἰκ. 5. Τὸ ἐπὶ τῆς ταινίας κόσμημα.

τοῦναντίον καλύπτεται ἐν μέρει ὑπὸ τῆς ταινίας. Ὡς λεπτομερέστερον φαίνεται ἐπὶ τοῦ σχεδίασματος (εἰκ. 5) ἡ ταινία σκεπάζει πρῶτον τὸ ἥμισυ τοῦ φύλλου κάτω ἀριστερὰ καὶ εἶτα χάριν τῆς προσαρμογῆς εἰσερχομένη εἰς σχισμὴν, ὑπάρχουσαν κατὰ τὸ μέσον, ὑποτρέχει τὸ ἕτερον ἥμισυ. Ἐπὶ τῆς ἐκ Ῥαμνοῦντος κεφαλῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου¹ (εἰκ. 6), ἣτις πιθανώτατα εἰκονίζει τὸν Ἑρμῆν, ἔχομεν τὸ ἴδιον κόσμημα, ἂν καὶ ἡ παράστασις αὐτοῦ δὲν εἶναι πλήρης. Ἡ ὑπεράνω ὀπὴ ἐχρησίμευεν εἰς ἔνθεσιν τεμαχίου μαρμάρου συμπληροῦντος τὴν εἰκόνα τοῦ κοσμήματος, ὅπερ κάτω τελειώνει εἰς εὐθείαν γραμμὴν καὶ ἐπιτιθέμενον ὀλόκληρον ἐπὶ τῆς ταινίας φαίνεται ὑπερέχον καὶ κατὰ τὰς τρεῖς πλευράς. Διάφορον τρόπον προσαρμογῆς παρουσιάζει ἡ λεγομένη στήλη Borgia² τοῦ Μουσείου τῆς Νεαπόλεως, ὡς ἐδιδάχθη ἐκ σχεδίασματος τοῦ κ. Amelung, εὐνοήσαντος καὶ

Σημ. 1. Τὴν κεφαλὴν (Καστριώτης, Γλυπτὰ 317 - 318), εὐρεθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Στάη κατὰ τὴν πρὸς τὴν θάλασσαν ὁδὸν (Ἀρχ. Ἐφημ. 1891, 57 κέ.), ἐδημοσίευσεν ὁ Blum ἐν Rev. Archeol. 1913, I, 275. Δὲν συμφωνῶ μετὰ τοῦ Blum χαρακτηρίζοντος τὴν κεφαλὴν ὡς εἰκονικὴν. Ἐπειδὴ κατ' οὐδὲν διαφέρει ἀπὸ τὰς δύο ἄλλας, τὴν μετὰ τοῦ ἐρμαϊκοῦ κορμοῦ διατηρηθεῖσαν (Καστριώτης, Γλυπτὰ 313) καὶ τὴν ἀνευ κορμοῦ ὑπ' ἀρ. 317, συνδέονται δὲ μὲ τὸν κοινὸν τύπον τῆς ἰδρύσεως (ὡς ἀναθήματα λαμπαδηδρόμων πιθανῶς καὶ αἱ τρεῖς, ὡς ὠρισμένως εἶναι ἢ δι' ἐπιγραφῆς τῶν ἀρχῶν 3ου αἰῶνος χαρακτηριζομένη ἀριθ. 313) καὶ τὸν αὐτὸν τύπον τῆς ἐρμαϊκῆς στήλης, πιστεύω, ὅτι πᾶσαι ἀνεφέροντο εἰς τὸν ἐναγώνιον Ἑρμῆν ὡς εἰκόνες τοῦ θεοῦ.

Σημ. 2. Brunn - Bruckmann 416. Perrot - Chipiez, VIII, 133, f. 73.

ἄλλως τὴν προκειμένην ἐργασίαν. Ἡ ἐπιταφία στήλη, ἀνήκουσα εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Ε΄ αἰῶνος, παριστᾷ ἄνδρα παίζοντα, ὡς ὁ Ἀλέξανδρος, μετὰ τοῦ κυνὸς αὐτοῦ. Τὸ φυλλοειδὲς στόλισμα δένεται ἐπὶ τῆς ταινίας διὰ λαορίου ἰδιατέρου, διαταχθέντος

Εἰκ. 6. Κεφαλὴ ἐκ Ῥαμονῶντος.

σταυροειδῶς. Καὶ ἐπὶ τρίτου ἐπιφανοῦς μνημείου τῆς πλαστικῆς, τοῦ Λαπίθου δηλ. τῆς Ὀλυμπίας τοῦ συσφίγγοντος τὸν λαιμὸν τοῦ Κενταύρου, ὑπάρχει τὸ αὐτὸ κόσμημα, ἂν καὶ δὲν εἶναι πολὺ γνωστὸν διὰ τὴν μετρίαν διατήρησιν¹. Φαίνεται ὡσεὶ ἐκφυρόμενον ἐκ τοῦ μέσου τῆς ταινίας. Ὅπωςδὴποτε πολλὰ παραδείγ-

Σημ. 1. Abhandlungen d. sächsischen Gesell. d. Wissens. 1907 σελ. 10, πίν. II, 10, 13 (Treu). Τὴν παραπομπὴν ὀφείλω εἰς τὸν κ. Buschor.

ματα δὲν ὑπάρχουν καὶ θὰ ἐπίστευε κανεὶς, ὅτι τὸ κόσμημα σημαίνει ἰδιαίτερον χαρακτηριστικόν, ἂν μὴ πολυάριθμοι ἀγγειογραφία τοῦ Ε΄ αἰῶνος ἐδίδασκον, ὅτι πρόκειται περὶ συνηθείας πολὺ διαδεδομένης. Συχνὴ πρὸ πάντων εἶναι ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἀπλοῦ καὶ κομποῦ στολιδίου μεταξὺ τῶν παλαιστριτῶν καὶ ἐν γένει τῆς νεολαίας καὶ τῶν περὶ αὐτήν¹. Οὐχ ἦττον κοσμοῦνται ἐπίσης καὶ ἄλλα πρόσωπα, ὡς οἱ ἀττικοὶ ἥρωες, Νῆσος, Πάλλας, Ὅρνειός, Λύκος ἐπὶ κρατῆρος ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως², διάφοροι θεότητες, περωτοὶ δαίμονες³ καὶ ἐπὶ κρατῆρος τοῦ Μουσείου τῆς Νέας Ὑόρκης παρὰ τοὺς Λαπίθας καὶ εἰς Κένταυρος⁴. Τὸ κόσμημα παριστάνεται συνήθως μὲ μικρὰν κάθετον κεραίαν, ἀλλὰ δὲν λείπουν ἐπὶ τῶν ἀγγείων παραδείγματα τῆς κεραίας κυρτωμένης ἔμπρὸς καὶ ἄλλα, ὅπου ἡ εἰκὼν τοῦ φύλλου εἶναι ἀναμφισβήτητος. Τὸ ὑλικὸν τοῦ μοναδικοῦ καὶ ἐπιφανοῦς κοσμήματος πρέπει νὰ ἦτο πολύτιμον. Ἄν κρίνωμεν ἐκ τῶν ἀναλογιῶν, ὡς εἶναι π. χ. οἱ λεγόμενοι ἄμπυκες, χρυσᾶ ἐλάσματα ὑψηλὰ προσεραμμένα ἐπὶ τῆς ταινίας, ἢ αἱ χρυσαὶ στλεγγίδες, ὀνομασθεῖσαι οὕτω διὰ τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸ κυρτὸν σκεῦος τῶν παλαιστριτῶν, τὸ φύλλον θὰ ἦτο ἐκ χρυσοῦ ἢ τὸ ὀλιγώτερον ἐκ δέρματος ἐπιχρῦσου⁵. Βεβαίως ὁ Ἐρμῆς ὁ ἐναγώνιος, τὸ πρότυπον τῶν παλαιστριτῶν, ἠδύνατο συχνότερον ἄλλων νὰ φέρῃ τὸν στολισμὸν αὐτόν, ἀλλ' ὅχι ὡς ἀποκλειστικὸν κτῆμα καὶ γνώρισμα. Τοῦτο συνέβη μόνον κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν, ὅτε ἐνόμισαν ἀπαραίτητα τὰ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς πτερὰ καὶ ἐπομένως ἀναγκαῖον τὸ συμπλήρωμα τοῦ μεταξὺ κενοῦ διὰ τοῦ φυλλοειδοῦς κοσμήματος. Ἡ διακοσμητικὴ ἄρα ἀνάγκη ἀπέδωκεν εἰς τὸν θεὸν ὡς μόνιμον κτῆμα τὸ κόσμημα. Τὰ πολυάριθμα χαλκᾶ ἀγαλμάτια, συνήθως προερχόμενα ἐξ ὑστέρων ῥωμαϊκῶν χρόνων, μὲ τὸ τριπλοῦν κόσμημα τῆς κεφαλῆς, εἰκονίζουσι τότε παρὰ τὸν λόγιον Ἐρμῆν καὶ τὸν παρόμοιον αἰγυπτιακὸν θεόν, τὸν ἐφευρέτην τῆς γραφῆς Θῶθ⁶.

Σημ. 1. Rom. Mitteilungen 1923/4, σελ. 86, 2 (Merklin) Pauly - Wissowa, Realenc. Τόμ. VII, σελ. 2131 - 2133. Rev. Archéol., 1913, I, σελ. 269 κέ. (Blum).

Σημ. 2. Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1885, πίν. 11 καὶ 12 (Τσοῦντας).

Σημ. 3. Furtwangler, Gr. Vasenmalerei, πίν. 70.

Σημ. 4. Furtwangler ἔ. ἄ. πίν. 118, σελ. 314 τόμ. II.

Σημ. 5. Πρὸβλ. Πολυδ. VIII, 9 (περὶ τῆς στλεγγίδος): δερμα κεχρυσωμένον, ὃ περὶ τῆ κεφαλῆ φοροῦσιν.

Σημ. 6. Εἶναι γνωστὸς ὁ πόλεμος μεταξὺ Furtwangler καὶ Forster προκειμένου περὶ τῆς ἐρμηείας τοῦ μεταξὺ τῶν πτερῶν ἀντικειμένου. Ὁ πρῶτος ὑπεστήριξε παραδόξως (Bonner Jahrb. τευχ. 103, 1 κ. ἔ., τ. 107, 37, τ. 108/9, 239, τ. 114, 193) ὅτι τὸ πρᾶγμα σημαίνει τὴν γραφίδα (Feder) τοῦ Θῶθ ὡς ἱερογραμματέως, ἐνῶ ὁ Forster (Jahrbuch 1898, 177 κ. ἔ., 1904, 137) δικαίως ἐτόνισε τὸν χαρακτήρα τοῦ φύλλου. Ἄλλ' ὅμως καὶ ὁ τελευταῖος ἐσφάλη ἀποδώσας τὴν εὐρεσίαν τοῦ κοσμήματος εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπου τὸ φύλλον, ὡς ἀνήκον δῆθεν κατὰ τοὺς βοτανικοὺς εἰς τὸ εἶδος Nymphaea Lotus, θὰ ἐσήμαινε τὸν θεὸν τῆς εὐφορίας, ὁὖτος ἀπέβη κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν παπύρων ὁ Ἐρμῆς εἰς τοὺς ὑστέρους ἀλεξανδρινούς χρόνους (μέγιστος θεός, ἀέναιος, κύριος κοσμοκράτωρ). Οἱ ἀναφερόμενοι ὑπὸ τοῦ Forster αἰγυπτιακοὶ θεοὶ, ὡς ὁ Ζεὺς Ἄμμων π. X. (Svoronos, Description des monnaies des Ptolemées pl. XVII) ἢ Ἴσις καὶ ἄλλοι φέρουσι μόνον ἄνθος λωτοῦ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ μετώπου, οὐδεὶς δὲ φύλλον. Ἐπειτα τὰ παλαιότερα γνωστὰ ἔργα τοῦ τύπου, ὡς

Ἐν τούτοις παρὰ τὴν ἀπουσίαν ἢ ἀνεπάρκειαν τῶν ἐξωτερικῶν γνωρισμάτων δὲν λείπουν ἐντελῶς ἄλλαι οὐσιαστικώτεραι ἐνδείξεις. Πρὸ παντὸς ἡ ἐξαιρέτος καλλονὴ τοῦ ἐκφραστικοῦ προσώπου συνιστᾷ ἀμέσως τὴν θείαν καταγωγὴν τοῦ εἰκονιζομένου. Εἶναι δὲ ἡ αὐθόρμητος αὕτη ἰδέα ἐνισχυτικὴ τῶν δισταγμῶν, εἰς οὓς θὰ περιπέσῃ τις, ἂν δεχθῆ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ θνητοῦ μειρακίου. Πραγματικῶς πολλαὶ εἶναι αἱ δυσκολίαι, ἂν δεχθῶμεν ἀθλητὴν παιῖδα νικήσαντα εἰς τινὰ τῶν ἀγώνων. Διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐννοήσωμεν, κατὰ τὰς μέχρι τοῦδε γνώσεις ἡμῶν τοῦλάχιστον, τὴν ἔντονον ἀνύψωσιν τῆς δεξιᾶς χειρὸς¹. Ἔδει ἐξ ἄλλου νὰ ἔχωμεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐν τοῦλάχιστον ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ νικητοῦ ἀθλητοῦ, ἢ στέφανον (ὠραία χαλκῆ κεφαλὴ ἐκ Benevento τοῦ Λούβρου) ἢ τοὺς ἐξωγκωμένους λοβοὺς τῶν ὠτων (θαυμασία κεφαλὴ παιδὸς τοῦ Μονάχου) καὶ θὰ περιεμένομεν σύμφωνα μὲ τὴν ἐποχὴν, διότι ὑπὲρ τὸ β' ἡμισυ τοῦ Δ' αἰῶνος δὲν δυνάμεθα νὰ ἀναβῶμεν, ρεαλιστικώτερον ὅπωςδήποτε παράστασιν τοῦ προσώπου. Προστίθεται ἀκόμη, ὅτι τὸ μέγεθος τοῦ ἀγάλματος (ὑψος 1.24 μ. παρὰ τὸ 1.49 τοῦ συνομηλικοῦ Σαυροκτόνου) εἶναι αἰσθητῶς μικρότερον τοῦ φυσικοῦ, μὲ τοιαύτας δὲ διαστάσεις δὲν ἔχομεν μέχρι τοῦδε περιόπτους εἰκόνας ἀθλητῶν². Τὸ

τὸ χάλκινον σύμπλεγμα ἐξ Ἀντιοχείας τοῦ Μουσείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Jahrb. 1898, πίν. II, σελ. 177 - 182, ὑψος 0.50) εἰκονίζον τὸν Ἑρμῆν, ὡς πρότυπον τῶν παλαιστῶν, καταβάλλοντα εὐχερῶς τὸν ἀντίπαλον καὶ χάλκινον ἀγαλμάτιον Ἑρμοῦ δισκοβόλου (Rom. Mitt. 1914, 168. Sitzungsb. Heidelberger Akad. 1917, 46 κέ. πίν. II καὶ III) οὐδόπως σχετίζονται πρὸς τὸν ὄψιμον ρόλον τοῦ Ἑρμοῦ ὡς θεοῦ καθολικοῦ τῆς εὐφορίας. Διὰ ταῦτα πιστεύω, ὅτι ἡ ἀνάγκη, ἣτις ἐγκατέστησε μονίμως μεταξὺ τῶν δύο πτερῶν τὸ ἔκπαιλαι γνωστὸν κόσμημα, ἦτο καθαρῶς τεχνικὴ χάριν πληρώσεως τοῦ κενοῦ καὶ ὅτι, ἂν ἀπεδόθη σημασία τις εἰς τὸ κόσμημα, αὕτη θὰ ἦτο ὑστερογενής.

Σημ. 1. Ὁ κ. Massow ἀναγγέλλων τὸ εὔρημα ἐν Gnomon, 1925 σελ. 244 ἐκφράζει τὴν γνώμην, ὅτι ὁ νικητὴς παῖς ἐκράτει ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ἐντὸς κίστης ἴσως τὸ βραβεῖον του καὶ ὅτι μὲ τὴν διάθεσιν τῶν δακτύλων τῆς δεξιᾶς ἐκφράζει τὴν χαρὰν του καὶ ἐπιδοκιμασίαν. Ἡ ἐρμηνεῖα εἶναι λογικὴ ἀληθῶς, ἀλλὰ δὲν στηρίζεται ἐπὶ τῆς παραδόσεως καὶ τὸ ἐντὸς κυτίου βραβεῖον φαίνεται πολὺ νεωτερικόν.

Σημ. 2. Τοῦ παιδὸς τοῦ Μονάχου (Furtw. Glyptothek ἀριθ. 457) τὸ ὑψος τοῦ προσώπου εἶναι 0,136, ἐξ οὗ συνάγεται ὑψος τοῦ ὅλου ἀγάλματος 1.36 μ. Μικρότερον μέγεθος ἀθλητοῦ δὲν γνωρίζω, ἂν ἐξαίρεσωμεν ἐννοεῖται τὰ πολυάριθμα μικρὰ χαλκᾶ ἀγαλμάτια, τὰ ἀνήκοντα εἰς τὴν κοινοτέραν συνήθη λατρείαν. Τὸ γνωστὸν Idolino (ἂν σημαίνει νικητὴν σπένδοντα) ἔχει ὑψος 1.50, τὸ αὐτὸ δὲ περίπου μέγεθος (1.45) παρουσιάζει ὁ Κυνίσκος καὶ ὁ ἐπίσης πολυκλείτειος παῖς τῆς Δρέσδης. Εἶναι ἄξιον προσοχῆς, ὅτι, ὡσάκις ἔχομεν $\frac{2}{3}$ ἢ $\frac{3}{4}$ τοῦ πιθανοῦ φυσικοῦ μεγέθους, ὁ εἰκονιζόμενος δὲν εἶναι πλέον θνητός. Ὁ λεγόμενος Νάρκισσος π. χ. μὲ ὑψος 1.16 δὲν παριστᾷ ἀθλητὴν καὶ ὁ τύπος τοῦ παιδὸς τῆς Δρέσδης μὲ σμίκρυνσιν $\frac{2}{3}$ εἰκονίζει τὸν Πᾶνα ἢ Διόνυσον (Furtwangler, Meisterwerke, 487, 485, 1). Καὶ ὁ κ. Amelung, ὡς εὐηρεστήθη νὰ ἀπαντήσῃ εἰς παράκλησίν μου, δὲν γνωρίζει ἀθλητῶν ἀγάλματα εἰς τὸ μέγεθος τοῦ μαραθωνίου. Τὸ φαινόμενον δὲν θὰ εἶναι τυχαῖον. Αἱ εἰκόνας τῶν θεῶν ἢ ἡρώων ἐμετροῦντο συμφώνως πρὸς τὰς οἰκονομικὰς δυνάμεις τοῦ ἀφιερώνοντος, ἀλλὰ προκειμένου περὶ τῆς μοναδικῆς καὶ κυρίας ἀφιερώσεως τοῦ ἀνδριάντος τοῦ νικητοῦ, ἐπειδὴ οὗτος ἐν μέρει τοῦλάχιστον καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς ἦτο εἰκονικός, τὸ μικρότερον τοῦ φυσικοῦ μέγεθος θὰ ἦτο ἀνάρμοστον. Τοῦ ὠραίου ἀγάλματος ἐκ τοῦ Ἐλευσινιακοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ἀριθ. 254 παραλλαγῆς τοῦ τύπου τοῦ Κυνίσκου τῶν ἀρχῶν τοῦ Δ' αἰῶνος, τὸ ὅλον ὑψος δύναται νὰ ὑπολογισθῇ εἰς 1.30 - 1.31. Ἄλλ' οὕτε βέβαιον εἶναι, ὅτι σημαίνει νικήσαντα ἀθλητὴν οὕτε ἢ ἐν τῷ Ἐλευσινιακῷ ἱερῷ ἴδρως τοῦ ἀγάλματος εἶναι κατ' ἀνάγκην ἢ πρώτη ἀφιέρωσις.

περιορισμένον μέγεθος θὰ συνεφώνει πρὸς τὴν ἐκδοχὴν, ὅτι ἔχομεν ἐνταῦθα εἰκόνα παιδός, ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸ ἱερατικὸν προσωπικὸν καὶ βοηθούντων εἰς τὰς θυσίας, ἀνέχοντος διὰ τῆς ἀριστερᾶς κανοῦν ἢ δίσκον μετὰ προσφορῶν. Τῷ ὄντι ὁ χαλκοῦς προσευχόμενος παῖς τοῦ Βερολίνου ἔχει ὕψος 1.26 καὶ ὁ ὡς σπλαγχνόπτης ἐρμηνευθεὶς παῖς τοῦ Ἐθν. Μουσείου, ἀριθ. 248, 1.30 μ.¹. Ἀλλὰ τότε, ἂν μὴ ἀδύνατον, δυσχερὲς ὁμῶς εἶναι νὰ προσαρμοσθῇ ἡ ἐκφραστικὴ χαρᾶς ἢ ἐνθουσιασμοῦ χειρονομία τῆς δεξιᾶς. Τέλος ὀφείλομεν νὰ ἀποκρούσωμεν τὴν ἐρμηνείαν, καθ' ἣν τὸ μειράκιον ἀσχολεῖται εἰς οἰονδήποτε παίγνιον², διότι τοιαύτη παράστασις (genre) εἶναι ἀσύμφωνος μετὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἔργου, παλαιότεραν πάντως, ὡς θὰ ἴδωμεν, τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων. Ἐὰν τώρα μετὰ τοὺς ἀρνητικὸς τούτους λόγους ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ θετικὸν δεδομένον τῆς σπανίας εὐγενικῆς καλλονῆς τοῦ προσώπου, θὰ ἀναγνωρίσωμεν μὲ μεγάλην πιθανότητα ἕνα νεανικὸν θεόν. Τούτου θεέντος, ἐπειδὴ ὁ Ἀπόλλων ὡς ἔχων πλουσιωτέραν πάντοτε κόμην καὶ ὁ Διόνυσος ὡς ὅλως διαφορετικὸς, ἀποκλείονται, ἀκολουθεῖ σχεδὸν ἀναγκάως, ὅτι τὸ ἄγαλμα εἰκονίζει τὸν πολυώνυμον υἱὸν τοῦ Διὸς καὶ τῆς Μαίας, τὸν Ἑρμῆν.

Ἀληθῶς ὁ ἀεικίνητος, πολυμήχανος καὶ συνετὸς θεὸς δὲν ἐμφανίζεται ἐπὶ τοῦ ἀγάλματος τοῦ Μαραθῶνος κατ' ἀσυνήθη τρόπον. Τούναντίον ἡ ζωηρὰ πνευματικὴ κίνησις, ἡ ἐμφαινομένη τόσον εἰς τὸ πρόσωπον, ὅσον εἰς τὴν χειρονομίαν τῆς δεξιᾶς, εὐρίσκουν τώρα τὴν ἀρίστην ἐξήγησιν. Ἐπὶ πολυαριθμῶν μνημείων, ἀγγειογραφῶν, ἀναγλύφων καὶ ἀγαλμάτων παντὸς μεγέθους ἀπαντῶμεν τὸν Ἑρμῆν ζωηρῶς χειρονομοῦντα³. Ἀναφέρομεν ἐκ τῶν ἐπιφανῶν ἔργων τὸν Ἑρμῆν Ludovisi καὶ τὸ θελκτικὸν πολυκλείτειον χαλκοῦν ἀγαλμάτιον τοῦ Annecy, παραθέτομεν δὲ διὰ τὸ πολυμερὲς αὐτῶν ἐνδιαφέρον τὰς εἰκόνας δύο ἄλλων χαλκίων

Σημ. 1. Ἐπειδὴ κατὰ τὴν πρώτην δημοσίευσιν τοῦ ἀγάλματος (Jahrbuch, 1898, 224) ἀνεγράφη τὸ ἐσφαλμένον ὕψος 1.50 μ., τὸ λάθος ἐκληροδοτήθη εἰς τὴν ἀκολουθήσαν βιβλιογραφίαν μέχρι τοῦ νεωτάτου Guide du Musée National σελ. 98 τῆς Δδος Σ. Παπασπυρίδη.

Σημ. 2. Εἰς τὴν ἐφημερίδα «Πρόοδος» τῆς 20 Ἰουνίου 1926 ὁ κ. Ἀρθανιτόπουλος προτείνει τὴν ἐρμηνείαν τοῦ βεμβικίζοντος, παίζοντος δηλ. μετὰ τὴν βέμβικα περιστρεφομένην ἐπὶ τοῦ δίσκου τῆς ἀριστερᾶς, σανιστᾶ δὲ συγχρόνως τὴν ἐπίνοιαν τοῦ κ. Πεζοπούλου, καθ' ἣν ἡ δεξιὰ ἐκράτει διὰ νήματος μηλολόνην. Βεμβικίζοντας παῖδας γνωρίζομεν ἐξ ἀγγειογραφῶν, ἀλλ' ἡ βέμβις περιστρέφεται πάντοτε ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, τὸ δὲ παίγνιον τῆς μηλολόνης οὐδαμῶς, καθόσον γνωρίζω, ἀπεικονίζεται. Ἐπειδὴ καὶ κατὰ τὰς δύο περιπτώσεις πρόκειται περὶ ἀσημαντοῦ καὶ ὄχι ἀγωνιστικῆς παιδιᾶς, ἡ κατασκευὴ καὶ ἀφιέρωσις τοιοῦτου ἀγάλματος φαίνεται ὅλως ἀπίθανος.

Σημ. 3. Ἐκ τῶν ἀγγειογραφῶν χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐπὶ κύλικος τοῦ Βρύγου τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου (Furtw. Reich., Vasenmalerei πίν. 47). Ἴδὲ τὸν Ἑρμῆν ὀδηγοῦντα τὰς Χάριτας ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τῆς Θάσου (Perrot, Hist. d. a. VIII, 353). Περὶ τοῦ ἀγαλματίου Annecy, πρβλ. Collignon, Sculpture καὶ Jahrbuch XXIV, 1 κέ. Ἄλλα χαλκᾶ ἀγαλμάτια ἴδὲ παρὰ Reinach, Repertoire d. l. statuaire, II, 152, 1, 152, 10, 153, 4. Ἐπὶ δακτυλιωθῶν Furtwängler, Gemmen πίν. 43, 71.

ἀγαλματίων. Τὸ τῆς εἰκ. 7 ἀνήκον εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Βιέννης καὶ εἰκονίζον τὸν Ἑρμῆν κρατοῦντα διὰ τῆς δεξιᾶς βαλάντιον εἶναι μέτριον ἔργον τῶν μετὰ τὸν Λύσιππον χρόνων¹. Τὸ τῆς εἰκ. 8 ἐξαιρετικὸν ἀγαλμάτιον τοῦ Λούβρου², χαρα-

Εἰκ. 7. Χαλκὸν ἀγαλμάτιον τοῦ Μουσείου τῆς Βιέννης.

κτῆρος πολυκλειτείου κατὰ τὸ μέγιστον μέρος, παριστᾷ ἐπίσης παρὰ τὴν ἀπουσίαν ἐξωτερικῶν σημείων τὸν αὐτὸν θεόν, μαντευόμενον πιθανῶς δι' ἀστραγάλων, ὅπως πολὺ εὐφυῶς ὑπεστήριξεν ὁ Mahler. Καὶ ἐπὶ τῶν δύο ἢ χειρονομία τῆς ἐτέρας τῶν χειρῶν εἶναι ἐκφραστικὴ τῆς ἐσωτερικῆς ἀνησυχίας καὶ συνήθης εἰς τὸν ἐμπολαῖον καὶ λόγιον θεόν, τὸν τὸ λέγειν τε καὶ τὸν λόγον μησάμενον κατὰ τὸν Πλάτωνα (Κρατ. 408). Ἐάν τῶρα ἡ χειρονομία τοῦ Μαραθωνίου διαφέρει κατὰ τι, ὡς ἐν μέρει σχηματικὴ (πρὸβλ. εἰκ. 11) καὶ ὄχι τόσο ἀμεσὸς καὶ φυσικὴ ὡς ἐπὶ τῶν ἀγαλματίων, ὁ λόγος πρέπει νὰ ζητηθῆ εἰς τὰς αὐστηροτέρας ἀπαιτήσεις τοῦ μεγάλου ἀγάλματος, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Μὲ ἐντόνωσιν ἀνοικτοῦς ὀφθαλμοῦς βλέπει ὁ Ἑρμῆς ἡμῶν πρὸς τὸ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ἀντικείμενον, ἀκριβῶς ὅπως ἐπὶ τοῦ ἀγαλματίου τοῦ Λούβρου. Τί εἶναι τὸ κινοῦν τὴν περιέργειαν τοῦ θεοῦ; Θὰ ἦτο ἐλκυστικὴ ἢ γνώμη, ὅτι ἔχομεν ἐδῶ σύμπλεγμα Ἑρμοῦ καὶ Διονύσου, παραπλήσιον πρὸς τὰ γνωστὰ τοῦ Πραξιτέλου, τοῦ Κηφισοδότου καὶ ἄλλων. Ἄλλ' ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἀνάγκη ταχέως νὰ ἐγκαταλειφθῆ, διότι ἀφύσικον θὰ ἦτο νὰ κρατηθῆ οὕτω ἐπὶ τοῦ ἄκρου τῆς τε-

ταμένης ἀριστερᾶς ὁ μικρὸς Διόνυσος. Ἐλαφρότερος παντὸς θεοῦ βρέφους καὶ

Σημ. 1. Τὴν εἰκόνα καὶ τὰς περὶ τοῦ ἀγαλματίου εἰδήσεις παρελάβομεν ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ A. Mahler, Polyklet und seine Schule (1902) σελ. 68 - 69.

Σημ. 2. Τὸ ἀγαλμάτιον, ὕψους 0,218, ἀνήκε προτέρον εἰς τὴν συλλογὴν Greau (Fröhner, Coll. Greau πίν. XXXII). Πρὸβλ. De Ridder, Bronzes antiques du Louvre, I, πίν. 19, ἀριθ. 184. Mahler ἔ. ἀ. εἰκ. 13 σελ. 57 κέ.

πλέον εὐμεταχείριστος εἶναι ὁ ἀλέκτωρ, ὅστις καὶ ξένος δὲν εἶναι εἰς τὸν Ἑρμῆν¹ καὶ ἄριστα ἀνταποκρίνεται εἰς τὸ βλέμμα τοῦ θεοῦ, τὸ ὑπεράνω τῆς χειρὸς διευθυνόμενον. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐρμηνεῖα αὕτη δὲν εὐοδοῦται, καθόσον εἶναι ἀνάγκη ὁ ἀλέκτωρ νὰ πατῆ ἐπὶ ἰδιαίτερας βάσεως ἢ δίσκου, πρᾶγμα, ὅπερ καὶ καθ' ἑαυτὸ ἀδικαιολόγητον εἶναι καὶ ἐκ τῶν μνημείων δὲν μαρτυρεῖται². Τοῦναντίον τοὺς ὄρους τοὺς ὑποδεικνυομένους ἐκ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς, ἐκ πληροῦ τελείως ἢ ἐκδοχῆ, καθ' ἣν ὁ καθηλωμένος δίσκος ἢ πινάκιον περιεῖχε εἰκονισμένην κεφαλὴν κριοῦ ἢ χελώνην, ἱερὰ εἰς τὸν Ἑρμῆν ζῶα. Ἐπὶ ὠραίου δακτυλιολίθου, ἔργου τοῦ γνωστοῦ γλύπτου Διοσκουρίδου³, εἰκονίζεται ἄγαλμα Ἑρμοῦ, εἰς τὴν στάσιν τοῦ πολυκλειτείου Δορυφόρου, κρατοῦντος διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἐπίπεδον εὐμέγεθες πινάκιον, ἐφ' οὗ φανερὰ εἶναι κεφαλὴ κριοῦ. Τὸν αὐτὸν τύπον ἀγάλματος τοῦ Ε' αἰῶνος ἀντιγράφουν ἰκανῶς πολυάριθμοι ἄλλοι δακτυλιολίθοι μὲ τὴν διαφορὰν, ὅτι ἡ ἀριστερὰ τοῦ Ἑρμοῦ στηρίζεται ἐπὶ κίονος καὶ κρατεῖ ἀπ' εὐθείας τὴν κεφαλὴν τοῦ ζῴου⁴. Διατί νὰ μὴ δεχθῶμεν, γνωστῆς οὔσης διὰ πολλῶν παραδειγμάτων τῆς μακροβιότητος τῶν θεμάτων, ὅτι καὶ κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα ὑπῆρχον ἀγάλματα Ἑρμοῦ ὡς τὸ ἀντιγραφὲν ὑπὸ τοῦ Διοσκουρίδου; Παρομοίας ἐμμέσους ἐνδείξεις, ἀλλ' ἀφθονωτέρας καὶ ποικιλωτέρας ἔχομεν περὶ τῆς ἐξόχως σημαντικῆς διὰ τὸν Ἑρμῆν χελώνης, ἐκ τοῦ ὀστράκου τῆς ὁποίας κατεσκευάσεν οὗτος τὴν πρώτην

Εἰκ. 8. Χαλκοῦν ἀγαλμάτιον τοῦ Λούβρου.

Σημ. 1. Ἐπὶ πηλίνου ἀναγλύφου τοῦ Ε' αἰῶνος ἐκ τῶν Ἐπιζεφυρίων Λοκρῶν ὁ Ἑρμῆς κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς ἀλέκτορα, *Ausonia*, III, 186. Ἐπὶ χαλκοῦ ἀγαλματίου τοῦ Ἑρμοῦ ἐκ Παραμυθιάς ὑπὸ τὸ βραχῶδες κάθισμα εἰκονίζεται ἀλέκτωρ (Farnell, *Cults* κ.τ.λ. V σελ. 58). Ἐκτος ἄλλων ἐμφαντικῶς δηλώνει τὴν σχέσιν ὁ δακτυλιολίθος παρὰ Furtwängler, *Gemmen* 46, 29, ὅπου εἰκονίζεται ἀλέκτωρ μὲ κεφαλὴν Ἑρμοῦ καὶ κηρύκειον.

Σημ. 2. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον δὲν δύναμαι νὰ δεχθῶ τὴν ἄλλως ἀξιόλογον ἐρμηνεῖαν τοῦ κ. Ricard (*Revue de l'art* 1926, Novembre, 241 - 4) καθ' ἣν ὁ ἔφηβος ἡμῶν εἰκονίζει νικητὴν εἰς ἀγῶνα ἀλεκτρονομίας ἀνέχοντα τὸ ἀγαπητὸν τὸν πτηνόν.

Σημ. 3. Πρβλ. Furtwängler, *Gemmen*, πίν. 54, 19 καὶ 49, 6, κείμενον III σελ. 355.

Σημ. 4. Furtwängler, *Gemmen*, πίν. 54, 44. Πρβλ. *Katalog d. Gemmen* τοῦ Βερολίνου ἀριθ. 2713,

λύραν. Ἐπὶ ἐκμαγείου δακτυλιολίθου διατηρουμένου ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ ἐν Ρώμῃ Γερμανικοῦ Ἰνστιτούτου εἰκονίζεται Ἑρμῆς κρατῶν κατὰ παρόμοιον τρόπον ἐπὶ πινακίου χελώνῃ¹ μετὴν ἐνδιαφέρουσαν λεπτομέρειαν, ὅτι ὁ θεὸς προσβλέπει μετὰ προσοχῆς τὸ βασταζόμενον. Τὸ αὐτὸ ζφάριον ἐπὶ κυκλοτεροῦς δίσκου ἢ πινακίου κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς μικρὸς χάλκινος Ἑρμῆς ἀνήκων εἰς ἄγνωστον τώρα συλλογὴν τῆς Ἰταλίας². Ὅτι ἡ παράστασις τοῦ Ἑρμοῦ ἐν σχέσει μετὴν χελώνῃ ἦτο συνήθης, ἴσως ἀπὸ τοῦ Ε΄ αἰῶνος καὶ ἐξῆς, ὑποδεικνύουν ἱκανὰ χάλκινα ἀγαλμάτια³ καὶ χαλκοῦς δίσκος τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου παρέχων ἀνάγλυπτον παράστασιν τοῦ Ἑρμοῦ ἀσχολουμένου εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς λύρας⁴. Εὐνόητον εἶναι ὅτι καὶ εὐμεγέθη ἀγάλματα δὲν θὰ ἔλειπον. Ἐν τοιοῦτον, πιθανῶς χάλκινον, ἀναφέρει ὁ Πausanias ἐντὸς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Λυκίου ἐν Ἄργει, II, 19, 7: ... καὶ Ἑρμῆς ἐς λύρας ποιήσιν χελώνῃ ἡρκῶς. Παρὰ τὴν βραχυτάτην περιγραφὴν εἶναι βέβαιοι, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἄργους ἡ χελώνη θὰ ἐχρησίμευεν ὡς χαρακτηριστικὸν παραπλήρωμα (Attribut) τῆς εἰκόνος τοῦ θεοῦ, μετὴν παρατήρησιν, ὅτι τοῦτο πρέπει νὰ ἦτο ἐπιφανὲς ἢ μοναδικόν, ὥστε νὰ ἐνθυμίση τὸν περιγητὴν τὴν ἱστορίαν τῆς λύρας. Τοιαύτην ἐπιφανῆ θέσιν ἔχει ἡ χελώνη ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος ἐκμαγείου καὶ ἐπὶ μικροῦ χαλκίμου ἀγαλματίου ὑστέρων χρόνων εὐρισκομένου εἰς τὴν Λυών⁵. Τὸ πιθανῶς γαλλορωμαϊκῆς προελεύσεως ἐρμίδιον διασφῆζει ἐν τούτοις παλαιὰν παράδοσιν καὶ ὁμοιάζει μεγάλως εἰς τὴν διάθεσιν τῶν χειρῶν καὶ τὸ προσεκτικὸν πρόσωπον μετὴν τὸ ἀνωτέρω ἀπεικονισθὲν ὠραῖον ἀγαλμάτιον τοῦ Λούβρου. Ἐπὶ τῆς ὑπτιᾶς ἀριστερᾶς ὑπάρχει ἡ χελώνη, μετὴν ἐκπλήξιν δὲ ὁ νεαρὸς θεὸς διευθύνει πρὸς αὐτὴν βλέμμα καὶ δακτύλους τῆς ὑψωμένης δεξιᾶς. Ἐνθυμεῖται τις τότε ἔστω καὶ πρὸ

2714, 3515, 3516. Ἴδὲ καὶ Gisela Richter, Catalogue of engraved gems τοῦ Μητροπολιτικοῦ Μουσείου τῆς Ν. Ὑόρκης σελ. 105 ἀριθ. 155.

Σημ. 1. Müller - Wieseler, Denkmäler ant. Kunst, II, 328 (impronte gemm. dell'Istit. di corr. arch. Cent. II, n° 11). Κατὰ τὴν αὐτόθι περιγραφὴν τὸ δοχεῖον ὀνομάζεται Schale δηλ. κύλιξ, ἀλλὰ προκειμένου περὶ μικροτάτου εἰκονιδίου πιστεύω, ὅτι ὁ καθορισμὸς τῆς κύλικος δὲν εἶναι δυνατὸς καὶ ὅτι δίσκος ἢ πινακίον εἶναι κατὰ πολὺ πιθανώτερα.

Σημ. 2. Müller - Wieseler, ἔ. ἀ. 327.

Σημ. 3. Ἐξέχει ὑπὲρ πάντα ἀγαλμάτιον τοῦ Μουσείου τῆς Βουδαπέστης τύπου Idolino, Oest. Jahreshefte, 1908, 236 κέ. Πρὸς τὸ παρὰ Reinach, Repertoire, IV, 89, 1 παρόμοιον εἶναι ἀγαλμάτιον τῆς συλλογῆς Καρπατάνου ἐν τῷ Ἑβρικοῦ Μουσείου ὑπ' ἀριθ. 564. Τὸ τελευταῖον διαφέρει μόνον ὡς ἔχον χλαμύδα καὶ πέτασον. Καὶ τὰ δύο ἔχουν στάσιμον σκέλος τὸ ἀριστερὸν καὶ κρατοῦν τὴν χελώνῃν διὰ τῆς ἀριστερᾶς. Περὶ τούτους Reinach ἔ. ἀ. II, 156, 3, 171, 6 IV, 87, 7.

Σημ. 4. Müller - Wieseler ἔ. ἀ. 249, Farnell, Cults V, πίν. VII. Ἄδικως ὁ Farnell ἔ. ἀ. σελ. 43 μέμφεται τὸν Paus., ὅτι παρηρημήνευσε προκειμένου περὶ τοῦ ἐν Ἄργει ἀγάλματος τὴν σημασίαν τῆς χελώνης, οὐσίας δὲ ἦθεν ἀπλοῦ συμβόλου (attributiv).

Σημ. 5. Τοῦ ἀγαλματίου εἰκόνα γνωρίζω μόνον τὴν παρὰ Reinach, Repertoire II, 171, 6.

τόσον ἀσήμου εἰκονιδίου, τοὺς ὠραίους στίχους τοῦ ὀμηρικοῦ ὕμνου, περιγραφικούς τῆς ἐκπλήξεως καὶ θυμοσοφίας τοῦ Ἑρμού:

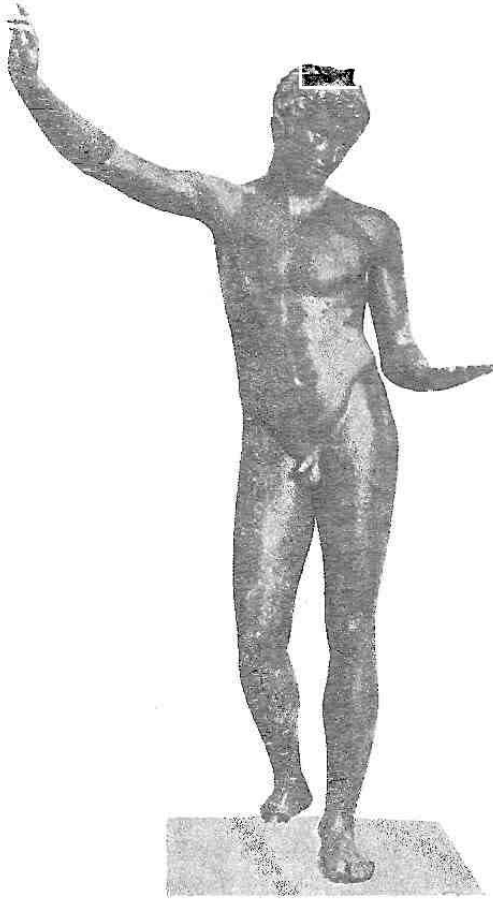
στ. 32 *Πόθεν τόδε καλὸν ἄθυρμα,
αἰδὸλον ὄστρακον, ἐσσί, χέλυς ὄρεσι ζώουσα;*
στ. 37 *ἦ γὰρ ἐπηλυσίης πολυπήμονος ἔσσαι ἔγμα
ζώουσα ἦν δὲ θάνης, τότε κεν μάλα καλὸν αἰεΐδεις.*

Ἄληθῶς ἡ γοητευτικὴ ἱστορία τῆς παραδόξου κατασκευῆς τῆς λύρας, παραμείνασα ἀλησιμόνητος καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα, δὲν ἄφησεν ἀδιαφόρους τοὺς ἀγαματοποιούς, ὅπως ἐβεβαιώθημεν ἤδη ἐκ τῶν δύο τοῦλάχιστον ἀνωτέρω μνημονευθέντων μικρῶν μνημείων. Εἰς ταῦτα εἶναι πιθανόν, ὅτι πρέπει νὰ προστεθῆ ὁ Ἑρμῆς τοῦ Ἄργου καὶ εἰς τὴν οὕτω συγκροτηθεῖσαν σειρὰν εὐρίσκει τὴν καταλληλοτέραν θέσιν τὸ νέον ἄγαλμα τοῦ Μαραθῶνος.

Δὲν διαφεύγει παρὰ ταῦτα τὸν ἀναγνώστην, ὅτι ἡ ἐρμηνεία τοῦ ἀγάλματος, ὡς εἰκονίζοντος τὸν Ἑρμῆν περιεργαζόμενον τὴν χελώνην, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὀριστικὴ καὶ βεβαία. Ἡ ἀπώλεια τοῦ χαρακτηριστικοῦ ἀντικειμένου, ὡς καὶ ἡ ἀνεπάρκεια τῶν ἀναλογιῶν, ἀφήνουν ἐλεύθερον τὸ στάδιον εἰς πολλὰς εἰκασίας. Ἄλλ' εἶναι ἀσύμφωρον νὰ ἐξαντλήσωμεν τὸν περὶ αὐτῶν λόγον, προκειμένου ἄλλως περὶ θέματος μικρᾶς σχετικῶς σημασίας. Ἡμεῖς πιστεύοντες εἰς τὴν ἀνωτέρω γνώμην, ὡς τὴν μέχρι τοῦδε τοῦλάχιστον πιθανότεραν, εἶναι καιρὸς νὰ τραπῶμεν εἰς τὸ οὐσιαστικὸν ζήτημα τῆς ἐκτιμήσεως τοῦ νέου εὐρήματος ὡς καλλιτεχνικοῦ ἔργου μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι ἐδῶ θὰ καταλήξωμεν εἰς συμπεράσματα βεβαιότερα.

Ὡς ἤδη ἐν ἀρχῇ εἶπομεν, δὲν εἶναι πᾶσαι αἱ ἀπόψεις τοῦ ἀγάλματος τῆς αὐτῆς ἀξίας. Μάλιστα μερικαὶ ἐξ αὐτῶν εἶναι ἐλαττωματικαὶ καὶ φανερῶς ἀντίθετοι πρὸς τὰς προθέσεις τοῦ καλλιτέχνου. Ἀπλῆ παραβολὴ τῶν εἰκόνων 9 καὶ 10 πρὸς τοὺς πίνακας 2 καὶ 3 καθιστᾷ ἔκδηλον τὸ πρᾶγμα. Ἀκριβέστερον, ὅλα ὑπολείπονται εἰς ἔκφρασιν καὶ δύναμιν ἐπὶ τῆς εἰκόνης 9 καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐπὶ τῆς ἀντιστοιχοῦσης ὀπισθεν φωτογραφίας 10. Ἡ κλίσις ἐν πρώτοις τοῦ κορμοῦ πρὸς τὰ ἀριστερὰ εἶναι τόση, ὥστε νὰ φαίνεται ἀμφίβολος ἡ εὐστάθεια τοῦ ὅλου σώματος. Συγχρόνως ὁ κορμὸς ἀποβαίνει καθ' ὑπερβολὴν λεπτός, ὡς διακοπτόμενος καὶ πρὸς τὰ δεξιὰ διὰ τοῦ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος σημαντικοῦ χάσματος. Ἐπίσης ὁ ἀριστερὸς μηρός, ὅπως καὶ ὁ ὀμόνυμος βραχίον, ὡς πεπλατυσμένοι καὶ δρώμενοι ἐκ τῆς ἔμπροσθεν στενωτέρας πλευρᾶς φαίνονται σχετικῶς ἀσθενεῖς. Τί δὲ νὰ εἴπωμεν διὰ τὴν δεξιάν; Ἐπειδὴ ἡ κατὰ τὸν ἀγκῶνα κάμψις εἶναι ἀφανής, ἐκτεινομένη συνεχῶς πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἀποσπᾶται τοῦ λοιποῦ σώματος καὶ χάνεται εἰς τὸ κενόν. Ἡ ἄρθρωσις τοῦ δεξιοῦ γόνατος κατὰ

τὴν ἔξω πλευρὰν σημειώνεται μόλις, ὥστε τὸ περίγραμμα ἀποβαίνει ὑπερβολικὰ στρογγύλον καὶ τὸ ὄλον σκέλος ἐντεροειδὲς καὶ ἄτονον. Ὁ πῆχυς τῆς ἀριστερᾶς, ὡς διευθυνώμενος σχεδὸν πρὸς τὰ ἔμπρως, σμικρύνεται δυσαρέστως καὶ τέλος ἡ

Εἰκ. 9. Ἐσφαλμένη ἀποψὶς τοῦ ἐφήβου.

κεφαλή, εἰς ὅψιν $\frac{3}{4}$, δὲν παρουσιάζει τὰς ἀκριβεῖς αὐτῆς διαστάσεις καὶ φαίνεται μικροτέρα.

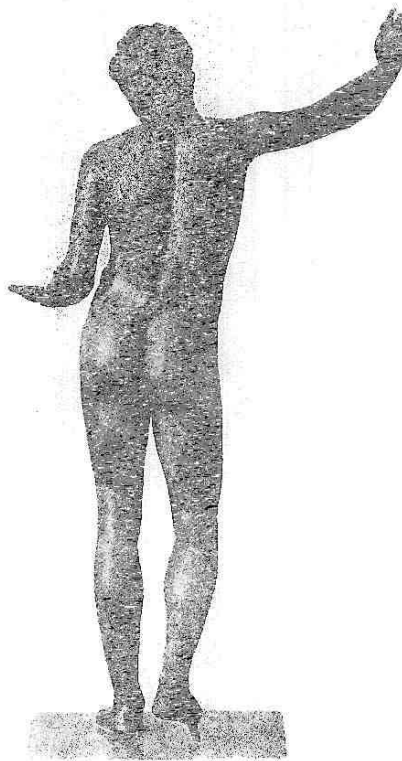
Ἐποῖα τώρα μεταβολή, ἂν στραφῶμεν εἰς τοὺς πίνακας! Εἶναι θαυμαστόν, πῶς διαμιάς ἐξαφανίζονται τὰ σημειωθέντα μειονεκτήματα καὶ μάλιστα μετατρέπονται εἰς φανερὰς ἀρετάς. Ἡ ὑπερβολικὴ κλίσις μετριάζεται αἰσθητῶς, ὥστε νὰ σημαίνῃ μόνον τὴν εὐλυγισίαν τοῦ κορμοῦ, ὅστις ἀποβαίνει μὲ τὴν γειτονίαν τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος πλατύτερος καὶ εὐρωστότερος. Ὁ ἀριστερὸς μηρὸς ὡς φαινόμενος ἐκ τῶν πλαγίων δὲν ὑπολείπεται τοῦ δεξιοῦ εἰς μέγεθος. Τονίζεται ἡ ἄρθρωσις κατὰ τὸ δεξιὸν γόνυ. Τὸ κατώτερον μέρος τῆς ἀριστερᾶς ἀναπτύσσεται ἐλευθέρως καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν. Ὅλως διαφορετικὴ φαίνεται τώρα ἡ δεξιὰ. Καμπτομένη σημαντικῶς εἰς τὸν ἀγκῶνα συνδυάζει τὴν μεγίστην πρὸς τὰ ἔξω κίνησιν μὲ τὴν ἐνεργὸν ἐπιστροφὴν καὶ συγκέντρωσιν. Κατὰ τὴν πλαγίαν ὅψιν ἐξακριβώνεται καὶ σαφηνίζεται τὸ μέγεθος καὶ ἡ θέσις τῆς κεφαλῆς. Ἐν τῷ

συνόλῳ ἡ εἰκὼν παρὰ τὴν μεγίστην δυνατὴν ἀνάπτυξιν τῶν λεπτομερειῶν παραμένει ἀδιάσπαστος καὶ ἑνιαία.

Αἱ πολλαὶ αὐταὶ καὶ οὐσιώδεις διαφοραὶ διδάσκουν ἡμᾶς φανερά, πῶς ἤθελε νὰ φαίνεται τὸ ἄγαλμα ὁ καλλιτέχνης καὶ πῶς δὲν ἤθελε. Εἶναι δὲ τόσον ἐκδηλὸς ἡ ἀρνητικὴ του θέλησις, ὥστε θὰ ἐλέγομεν, ὅτι εἶχεν ἀπαγορεύσει τὰς ἀπόψεις 9 καὶ 10 μὲ τὴν τοποθέτησιν τοῦ ἀγάλματος μεταξὺ τῶν τοίχων ναυδρίου ἢ τῶν

κίωνων στοᾶς ἢ ἄλλων ἀναθημάτων. Ἄλλ' ἡ ἀπαγόρευσις δὲν ἰσχύει πλέον. Ὁ θεατὴς διὰ τοῦτο περιφερόμενος σήμερον ἐλευθέρως περὶ τὸ ἄγαλμα ἀποκομίζει ἐντυπώσεις θολὰς καὶ ἀπέρχεται μὲ τινα σιωπηλὴν ἀπογοήτευσιν.

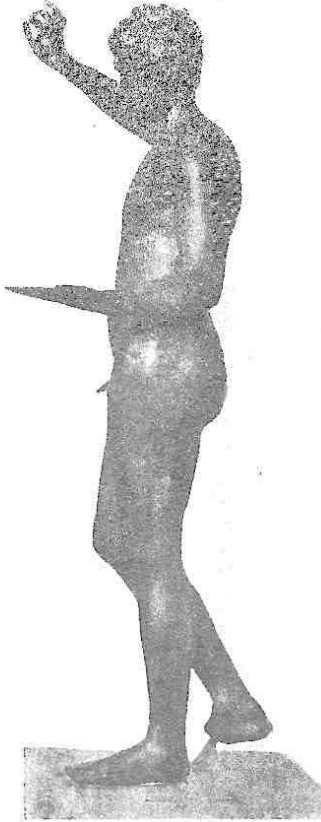
Εἶναι γνωστόν, πόσον ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἰδέα τῆς διαθέσεως τοῦ χώρου ὑπῆρξε σημαντικὴ εἰς τὴν τοποθέτησιν τῶν ἀρχαίων πλαστικῶν ἔργων. Δὲν ἦτο ἀπαραίτητος ὁ ἀρχιτεκτονικὸς ὄρος μόνον, ὅταν ἐπρόκειτο περὶ λατρευτικῶν ἀγαλμάτων ἢ τῶν Κορῶν τοῦ Ἑρεχθίδου καὶ τῶν παρομοίων, ἀλλὰ καὶ ὅταν οἱ ἀνδριάντες παρετάσσοντο ὡς ἀνάθημα εἰς τὴν σειρὰν πρὸ τοίχου ἢ παρὰ τινα ὁδόν. Ἀκόμη εἰς τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν τὸ ἀνάθημα δι' οἰονδήποτε λόγον ἦτο μονῆρες, ὑπῆρχε τὸ βᾶθρον, ὅπερ διὰ τοῦ σχήματος αὐτοῦ καθώριζε τὴν σχέσιν μὲ τὸν περίεξ ἄπειρον χώρον. Γνωρίζομεν πρὸς τούτοις, ὅποιαν θεμελιώδη ἐπίδρασιν εἶχεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πλαστικῆς τὸ ἀρχιτεκτονικὸν στοιχεῖον. Τὸ περίοπτον πλαστικὸν ἔργον ἔδει νὰ παρουσιάσῃ ἀριθμὸν εἰκόνων, αὐστηρῶς ὀρισμένον καὶ ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰς δυνατὰς δικαιολογημένας ἀπόψεις. Συνήθως αὐτὰ δὲν ὑπερέβαινον τὴν μίαν καὶ μόνην ἐμπροσθίαν εἰκόνα, εἰς ἣν προστίθεται κατ' ἀκολουθίαν ἢ ὀπισθεν παράλληλος. Μόνον εὐάριθμα ἔργα, ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Λυσίππου καὶ κάτω χρόνωνολογούμενα, παρουσιάζουν ἀπὸ παντὸς σχεδὸν σημείου ἀρτίας εἰκόνας. Ἄλλ' εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι καὶ ὁ Ἀποξυόμενος δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένος ἐντελῶς τῶν ἐλαττωματικῶν ἀπόψεων καὶ εἰς μίαν μάλιστα ἐξ αὐτῶν μέχρι ἐσχάτων ἀπεικονίζεται¹.

Εἰκ. 10. Ἐσφαλμένη ἄποψις τοῦ ἐφήβου.

Σημ. 1. Π. χ. εἰς τὴν τελευταίαν ἔκδοσιν, 1923, Springer - Wolters, Kunst d. Altertums, σελ. 360 εἰκ. 675 ἡ εἰκονιζομένη ὄψις εἶναι ἐπιστηθῶς μειονεκτικὴ. Τὸ δεξιὸν οὐκ εἶναι σαφῆ τὴν ἀρθρω-

Ίσως τὰ ἀνωτέρω, ὡς πολὺ γνωστά, φανοῦν ἐνταῦθα κοινοτοπία. Ἄλλ' ὁμως, ἐφόσον ἔχομεν μέγαν ἀριθμὸν ἔργων μακρὰν τῶν βάρθρων αὐτῶν¹, εἶναι χρήσιμον νὰ ἐνθυμούμεθα τὴν θεμελιώδη ἀλήθειαν. Διότι μόνον οὕτω θὰ ἐλαττωθῆ ἡ ἀπροσεξία εἰς τὴν τοποθέτησιν τῶν ἀγαλμάτων εἰς τὰ Μουσεῖα καὶ τὴν ὀρθὴν αὐτῶν ἀπεικόνισιν. Τὸ ζήτημα ἀληθῶς εἶναι ἄξιον τῆς μεγαλυτέρας προσοχῆς, ἀλλὰ καὶ δύσκολον συγχρόνως. Σημαντικὰ ἐμπόδια εἰς τὴν ἔρευναν εἶναι αἱ προσωπικαὶ ἀντιλήψεις καὶ προτιμήσεις, ἐπειδὴ καὶ εἰς τὰς δευτερευούσας ἀπόψεις δὲν λείπει ἐντελῶς τὸ θέλημα. Ἄλλ' ἐπιμελῆς σύγκρισις πολλῶν φωτογραφιῶν καὶ ἐξέτασις διαφόρων ἔργων τοῦ αὐτοῦ τύπου δύνανται νὰ ὀδηγήσουν, πολλάκις ἀσφαλῶς, εἰς τὴν βεβαίωσιν τῆς πληρεστερας εἰκόνας.

Εἰκὼν 11.

Ἡ πλαγία ὄψις, εἰκ. 11, εἶναι προφανῶς δευτερεύουσα. Ἐν τούτοις δὲν παρουσιάζει τὰ σημειωθέντα ἐπὶ τῆς εἰκ. 9 μειονεκτήματα. Τούναντίον αἱ κινήσεις πᾶσαι τῶν ἄκρων εἶναι φανεραὶ καὶ ἡ συγκέντρωσις ἀναμφισβήτητος. Μάλιστα ἡ εἰκὼν ἔχει τὸ ἰδιαίτερον θέλημα νὰ φανερώνη τὴν πρὸς τὰ ὀπισθεν κάμψιν τοῦ κορμοῦ, λυγίζομένου ὡς εὐχύμου νέου βλαστοῦ καὶ τὴν ἀντίστροφον κατάνευσιν τῆς κεφαλῆς. Πρὸς τούτοις εἶναι πρὸ πάντων ἐδῶ αἰσθητὴ ἡ ἐπίτηδες γενομένη μεγέθυνσις τῆς δεξιᾶς κνήμης, μακροτέρας 3 ἑκατοστὰ ὑπὲρ τὴν ἀριστεράν, προσδίδουσα ῥαδινότητα καὶ χάριν εἰς τὸ ὄλον ἀνάστημα. Ἐπίσης ἡ κάπως ὑπερβολικὴ διαπλάτυνσις τοῦ ἀριστεροῦ μηροῦ καὶ βραχιόνος ἀπέβη εὐνοϊκῆ εἰς τὴν συγκρότησιν τῆς συμπαθητικῆς

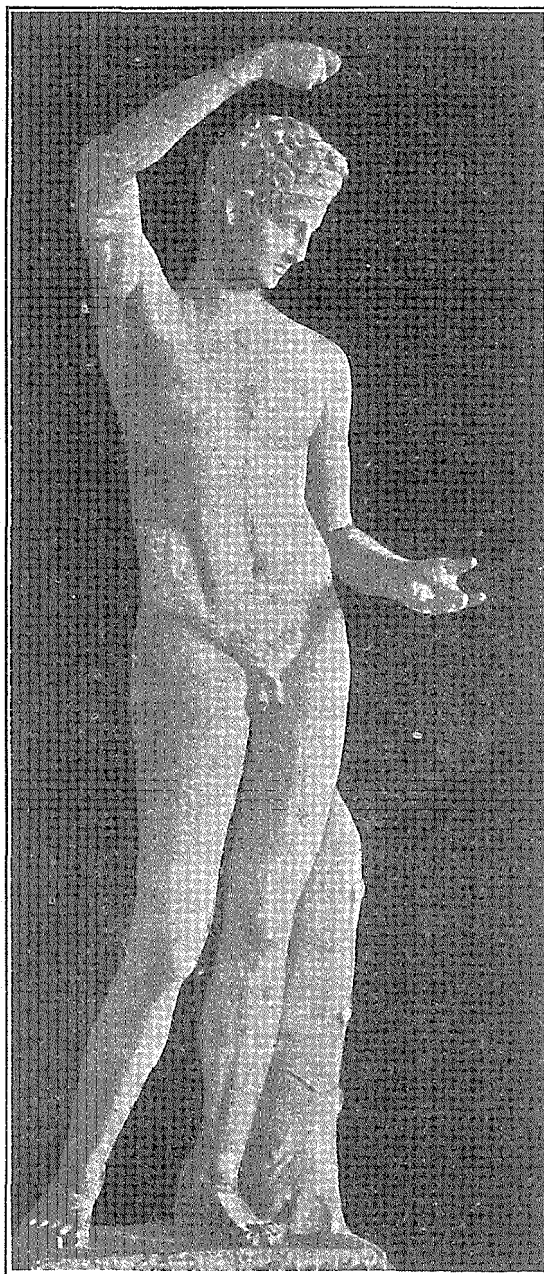
ἀπόψεως. Ἀλλὰ διατί νὰ ἐπισωρευθοῦν τὰ ἐλαττώματα ἐπὶ τῆς εἰκόνας 9; Τοῦτο

οἰν τοῦ γονατος καὶ ἡ δεξιὰ βραχύνεται δυσαρέστος. Ἡ αὐτὴ ἀτυχῆς εἰκὼν καὶ παρὰ Collignon, *Lysippe*, 25. Τὴν ὀρθὴν ἔμπροσθεν εἰκόνα ἰδὲ παρὰ Ch. Picard, *Sculpture antique*, τόμ. II, 169 καὶ παρὰ Winter, *Kunstgeschichte in Bildern* μετὰ τῶν δύο καλῶν πλαγίων ὄψεων.

Σημ. 1. Τοῦ ἐφήβου ἡμῶν π. χ. ἡ τοποθέτησις ἐπὶ τοῦ νεωτέρου βάρθρου δὲν εἶναι ἡ ὀρθὴ καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ διορθωθῆ, ὅπως εὐτυχῶς τοῦτο εἶναι εὐκόλον. Φανερῶς ἄτοπος εἶναι καὶ ἡ τοποθέτησις τοῦ Διαδομένου τῆς Δήλου ἐν τῷ Ἐθν. Μουσεῖῳ. Διατηρεῖται αὐτοῦ μόνον ἡ καμπύλη τὸ περίγραμμα πλίνθος,

βεβαίως δὲν θὰ ἀποδοθῆ εἰς ἀμέλειαν, ἀλλ' εἰς τὴν ἄμεσον γειτονίαν τῆς κυρίας εἰκόνας. Ἴνα ἀναπτυχθῶσιν ἐπὶ τῆς τελευταίας τὰ ἐκατέρωθεν ἄκρα πρὸς τὰ ἔξω, ἠκολούθησε κατ' ἀνάγκην τὸ ἀποτελεσμα, τὰ μὲν τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς νὰ διευθύνωνται ἐπὶ τῆς γειτονικῆς ὄψεως σχεδὸν κατ' εὐθείαν πρὸς τὸν θεατὴν, τὰ δὲ τῆς ἐτέρας νὰ φεύγουν ὑπὲρ τὸ δέον. Οὕτω ὁ τονισμὸς τῆς κυρίας εἰκόνας ἀπέβη εἰς βάρος τῆς γειτονικῆς, ἀδίκημα, βεβαίως ἀνώδυνον καὶ χρήσιμον.

Ἀσχέτως πρὸς τὰ ἀνωτέρω, τὴν ὀρθότητα τοῦ ἰσχυρισμοῦ περὶ τῆς μοναδικῆς κυρίας εἰκόνας ἀποδεικνύει καὶ μόνον ἀπλῆ παραβολὴ πρὸς τὸν γνωστὸν οἰνοχοοῦντα Σάτυρον. Τούτου παραθέτομεν εἰκόνα συμφώνως πρὸς τὸ καλύτερον σχετικῶς ἀντίγραφον τῆς Δρέσδης (εἰκ. 12). Τοῦ ἔργου, τὸ χάλκινον πρωτότυπον τοῦ ὁποίου ὑποστηρίζεται ἰσχυρῶς ὡς πραξιτέλειον, ἡ ὁμοιότης τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὸν τύπον εἶναι πρόδηλος. Τὸ αὐτὸ ἀριστερὸν στάσιμον σκέλος καὶ ἡ αὐτὴ γενικῶς διάθεσις τῶν λοιπῶν ἄκρων. Τίς λοιπὸν ἤθελε προτείνει ὡς κυρίαν ἢ ἰσοδύναμον εἰκόνα τοῦ Σατύρου, ἐπειδὴ ἴσως θὰ ἐφαίνετο μεγαλύτερον μέρος τοῦ προσώπου, τὴν ἐκ τῶν δεξιῶν ἀποψιν; Τὴν πρότασιν ἀπέκρουσεν ἤδη ὁ ἀρχαῖος ἀντιγραφεύς, τοποθετήσας τὸν κορμὸν τοῦ δένδρου εἰς θέσιν κατάλληλον, ὥστε νὰ ἀναδείξῃ τὴν μόνην κυρίαν εἰκόνα καὶ νὰ ἀποφράξῃ τὴν ἀσήμαντον. Παρὰ τὰς δυσκολίας ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ ὑλικοῦ, τῆς ἐργασίας καὶ ἴσως τῆς ἐλάχιστα μεγαλυτέρας ἡλικίας τοῦ Σατύρου, ἡ σύγκρισις ἄγει εἰς τὸ

Εἰκ. 12. Μαρμάρινον ἄγαλμα Σατύρου τοῦ Μουσείου τῆς Δρέσδης.

ἥτις εἶναι ἀνάγκη νὰ στραφῇ μικρὸν πρὸς τὰ ἀριστερά, ὥστε νὰ φανῇ ἡ ἄρθρωσις κατὰ τὸ γόνυ τοῦ ἀριστεροῦ σκέλους. Ἐπίσης πρέπει νὰ στραφῇ ἡ πλίνθος τοῦ ἐκ Δήλου παγκρατιαστοῦ ὑπ' ἀριθ. 1328. Ὡς ἔχει

συμπέρασμα, ότι ο μαραθώνιος έφηβος ανήκει εις νεωτέραν κατά τι εποχήν. Ὁ Σάτυρος διατηρεῖ ἔτι μέρος τοῦ παλαιότερου τετραγώνου σχήματος τοῦ κορμοῦ καὶ τὸ κάτω ἦμισυ τοῦ σώματος δὲν υπερβάλλει τόσον τὸ ἄνω. Εἰς δὲ τὴν νεωτέραν εποχήν ἀντιστοιχεῖ ἡ μεγαλυτέρα ἀνάπτυξις τοῦ κοινοῦ τύπου, ὃν τὸ πρῶτον θὰ συναντήσωμεν εἰς εποχήν κατὰ αἰῶνα παλαιότεραν.

Μαρμάρινον ἄγαλμα ἰδιωτικῆς συλλογῆς ἐν Retworth τῆς Ἀγγλίας, εἰκονίζον ἀθλητὴν ἐγχριόμενον, οὗ τὸ πρωτότυπον ἀνήκειν εἰς τὸν πολυκλείτειον κύκλον, εἶναι τὸ ἀρχαιότατον παράδειγμα τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν τύπου ¹. Μὲ στάσιμον σκέλος ἐπίσης τὸ ἀριστερὸν ὁ ἀθλητὴς ὑψώνει τὴν δεξιὰν σημαντικῶς ὑπὲρ τὸν ὄμων, ἵνα ἀποστάξῃ τὸ ἔλαιον, ὅπερ μέλλει νὰ ὑποδεχθῇ ἡ πρὸ τοῦ στήθους ἀριστερά. Ἡ κεφαλὴ στρέφεται μὲν πρὸς τὸ ἀριστερὸν μέρος τοῦ σώματος, ἀλλ' ἔνεκα τοῦ θέματος ὄχι τόσον ἐνεργῶς, ὅσον ἐπὶ τοῦ Σατύρου καὶ τοῦ ἐφήβου. Προσέτι διὰ τὴν εποχήν ὁ κορμὸς καὶ τὰ ἄκρα κινουῦνται κατὰ τρόπον μᾶλλον συντηρητικόν. Ἄλλ' ἵνα καλύτερον κατανοήσωμεν τὸν πολυκλείτειον τύπον, ὅπως εἶναι ἀπαραίτητον δι' ἡμᾶς ἐνταῦθα, δὲν θὰ περιορισθῶμεν εἰς τὸ σχεδὸν κρυφὸν ἀνωτέρω ἔργον. Ὁ Δορυφόρος καὶ ὁ Διαδούμενος, τὰ περίφημα καὶ βέβαια ἔργα τοῦ μεγάλου Ἀργείου, εἶναι τὰ διδακτικώτερα παραδείγματα, ἡ δὲ διαφορὰ εἶναι ἀσήμαντος, ὅτι ἐπ' αὐτῶν ὡς στάσιμον σκέλος χρησιμεύει τὸ δεξιόν.

Ὡς συμβαίνει συνήθως εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας τέχνης, τὰ μεγάλα κεφαλαίωδη ζητήματα εἶναι τὰ περισσότερον παρημελημένα. Οὕτω περὶ τῆς πολυκλείτειου στάσεως συχνότατα ὁ λόγος περιορίζεται εἰς ὀλίγας, τὰς κυριώτερας, κινήσεις καὶ οὔτε τούτων ἡ καλλιτεχνικὴ ἀξία κατανοεῖται οὔτε τὸ καιρῖον ζήτημα σαφηνίζεται, ἂν ἔχομεν στάσιν ἢ βᾶδισμα. Καὶ ὁμως πρόκειται περὶ μεγάλου θριάμβου τῆς ἀρχαίας πλαστικῆς καὶ μιᾶς ἀπαραμίλλου καλλιτεχνικῆς εὐρέσεως, ἀναπτυχθείσης ἐξαιρέτως εἰς τὴν πολυκλείτειον σχολὴν τοῦ Ἀργείου, καθ' ἣν εἰς τὸ ἰστάμενον καὶ γενικῶς ἤρεμον σῶμα παρέχεται τὸ μέγιστον δυνα-

ἐκτεθῆ, ἀσχημον εἶναι τὸ ἀριστερόν του σκέλος καὶ τὸ μεταξὺ τῶν σκελῶν ἄνοιγμα. Ὡς πρὸς τὰς ἀπεικονίσεις σημειώσωμεν, ὅτι ὁ ὠραῖος ἐφηβος τῶν Ἀντικυθήρων σπανίως ἀπεικονίζεται καλῶς. Ἡ ἐν τῇ Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1912 πίν. 10 ἀπεικονιζομένη προτομὴ αὐτοῦ μὲ τὴν πληρέστερον ἀνεπτυγμένην ἀριστερὰν παρεῖαν σημαίνει τὴν ὀρθὴν ἄποψιν, ἀλλ' ἀκριβῶς τὸ μᾶλλον ἐνδιαφέρον ἀριστερὸν μέρος τοῦ προσώπου φωτίζεται ἀτελέστερον. Παρὰ Bulle, D. schöne Mensch σελ. 117 παρέχεται ἡ σωστὴ εἰκὼν, ὅπως καὶ παρὰ Ch. Picard, Sculpture antique, II, 67. Ἄδικεῖται ὁ ὠραῖος Ἀποξυόμενος τῆς Ἐφέσου εἰς τὴν παρὰ Springer - Wolters, 319 ἀπεικόνισιν. Ἄσχημον εἶναι τὸ μέγα ἄνοιγμα τῶν σκελῶν. Πολὺ καλὴ εἶναι ἡ εἰκὼν αὐτοῦ ἐν Forschungen in Ephesos, I, πίν. XI μὲ τὴν παρατήρησιν, ὅτι ἔδει νὰ στραφῇ κατὰ τι πρὸς τὰ ἀριστερά του ὁ ἀνδρῖας, ὥστε νὰ φαίνεται ἡ καλυτέρα ἐργασία τοῦ δεξιοῦ κροτάφου. Τοῦναντίον τερατώδης εἶναι ἡ εἰκὼν τῆς κεφαλῆς ὀρθίας ἐν πίν. IX.

Σημ. 1. Furtwängler, Meisterw. 464 εἰκ. 77. Φαίνεται ὅτι ἐν Θήρῳ, εἰς κεφαλὴν νέου εὐρεθεῖσαν εἰς τὰς ἀνασκευὰς τοῦ Γυμνασίου, ἔχομεν δεύτερον ἀντίγραφον τοῦ αὐτοῦ ἔργου (Hiller von Gärtringen, Thera I, σελ. 210 πίν. 27).

τὸν ποσὸν κινήσεως καὶ ζώης. Ὄταν ἐπὶ τοῦ Δορυφόρου καὶ τοῦ Διαδουμένου τὸ μέγιστον βάρος τοῦ σώματος μεταβιβάζεται ἐπὶ τοῦ δεξιῦ σκέλους καὶ τὸ ἀριστερὸν συρόμενον ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ὀπίσω πατεῖ μὲ ὑψωμένην τὴν πτέρναν διὰ τοῦ ἐμπροσθίου μόνον μέρους τοῦ ποδός, κατὰ τὴν βάσιν τοῦ κορμοῦ παρατηρεῖται κινήσεις σημαντικῆ, παραπλησία, ἀλλ' οὐδαμῶς ἢ αὐτῆ, πρὸς τὴν κίνησιν τοῦ βαδίσματος. Τὸ δεξιὸν δηλ. ἰσχίον προχωρεῖ μικρὸν πρὸς τὰ ἐμπρός, τὸ δὲ ἀριστερὸν ἀντιθέτως, ὥστε καὶ τὰ δύο ἀπομακρύνονται τοῦ κατακορύφου ἐπιπέδου τοῦ ἐξίσου ἐπὶ τῶν δύο σκελῶν ἐδραζομένου σώματος. Τοῦτο συνεπάγεται τὴν ἀντίρροπον κίνησιν τοῦ ἀνωτέρου κορμοῦ μὲ τὸν ἀριστερὸν ὠμον ἐμπρός. Ὁ χιασμὸς τῶν μελῶν, γνωστὸς πρὸ πάντων ἐκ τοῦ βαδίσματος, παρατηρεῖται ὠρισμένως ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω ἔργων καὶ μόνον ἢ κακῆ τοποθέτησις τὸν καθιστᾷ ἀφανέστερον¹. Πρὸς τούτοις διὰ τὴν κάμψιν τοῦ ἀριστεροῦ σκέλους προέχει τὸ ὀμόνυμον γόνυ, καὶ ἀντιθέτως κάτω προηγεῖται ὁ δεξιὸς πούς. Ὡστε τὸ ὅλον σῶμα εἶναι διατεθειμένον εἰς τέσσαρα λοξὰ ἐπίπεδα, ἐναλλασσόμενα κατὰ τὴν διεύθυνσιν, τῶν ὁποίων τὰ προέχοντα μέρη κατὰ σειρὰν εἶναι: ἀριστερὸς ὠμος, δεξιὸν ἰσχίον, ἀριστερὸν γόνυ, δεξιὸν πέλμα². Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ προστεθῇ ἐν πέμπτον σπουδαιότατον λοξὸν ἐπίπεδον, ὅπερ ἀποτελεῖ ἡ πλαγία ὄψις τῆς κεφαλῆς, διευθυνομένης πρὸς τὸ στάσιμον σκέλος. Εἶναι μέγα τὸ θέλημα ἐκ τῶν ἀφανῶν ἀλλ' ἐν τούτοις τόσον θεμελιωδῶς ὀργανικῶν τούτων κινήσεων, εἰς αἷς πρέπει νὰ συνάψωμεν τὴν ἐλαφρὰν κάμψιν τοῦ κορμοῦ πρὸς τὰ ὀπίσω, κλειομένην ἐμπρός μὲ τὴν ἐπιστρέφουσαν κεφαλὴν. Τί συμβαίνει ὡς πρὸς τὸ πλάτος; Μὲ τὴν ἄνισον κατανομήν τοῦ βάρους, εἶναι φυσικόν, ὅτι τὰ δύο ἡμίση τοῦ σώματος ἀπομακρύνονται ἀλλήλων, ἢ δὲ ἀπόκλισις αὕτη παρακολουθουμένη συστηματικῶς καὶ τονιζομένη ἐπιφέρει τὴν ἀνάπτυξιν τῆς μορφῆς. Οὕτω τὰ πέλματα τῶν ποδῶν, δηλωτικὰ τῆς ὅλης διευθύνσεως τῶν σκελῶν, βλέπουν ἀντιθέτως πρὸς τὰ ἔξω. Ὁ κορμὸς διὰ τὴν φυσικὴν εὐλυγισίαν δὲν μένει ὀρθὸς ἀκριβῶς, ἀλλὰ καμπυλῶνεται καὶ ἐκτείνεται πλατύτερον δεξιὰ καὶ ἀριστερά. Ἡ κεφαλὴ, διευθυνομένη κατὰ κανόνα πρὸς τὸ στάσιμον σκέλος, παρουσιάζει ἐπιφανῶς ἀνεπτυγμένην τὴν πλαγίαν ὄψιν καὶ ἐντεῦθεν πιστεύομεν, ὅτι ἔχει τὴν καταγωγὴν του ὁ ἰδιάζων εἰς τὰ πολυκλείτεια τετραγώνος σχηματισμὸς αὐτῆς. Ἐν τέλει σημειώνομεν τὰς κινήσεις τὰς ἀναφερομένας εἰς τὸ ὕψος. Ὁ δεξιὸς ὠμος καταβαίνει καὶ πλησιάζει πρὸς τὸ ἀνερχόμενον ἰσχίον, ἐνῶ τὰ ἀντίστοιχα μέλη τῆς ἐτέρας πλευρᾶς ἀπομακρύνονται ἀλλήλων. Ἡ ἀπόκλισις τῶν

Σημ. 1. Περὶ τῆς ἐσφαλμένης τοποθετήσεως τοῦ Διαδουμένου τῆς Δήλου πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 166 σημ. 1.

Σημ. 2. Τὸν περὶ τῶν 4 ἐπιπέδων λόγον, θαυμασίως διατυπωμένον εὔρον ἐγὼ τοῦλάχιστον μόνον εἰς τὸ ὄραϊον, ἀλλ' ὄχι βέβαια ἀρχαιολογικόν, βιβλίον τῶν Rodin - Gsell, L'art σελ. 258 κέ.

μορφῶν τῆς ἀνέτου πλευρᾶς, πόρισμα τῆς ἀπέναντι συγκλίσεως¹, εὐνοεῖ τὴν εἰς ὕψος ἀνάπτυξιν αὐτῶν καὶ συντελεῖ μεγάλως εἰς τὴν ἐντύπωσιν τοῦ ἐλαφροῦ καὶ ὑψηλοῦ ἀναστήματος.

Ἄν καὶ τινες ὁμοιάζουν πρὸς τὰς χαρακτηριστικὰς κινήσεις τοῦ βαδίσματος, ὅμως οὐδεμία τούτων ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν μετατόπισιν τοῦ σώματος. Πᾶσαι εἶναι φύσεως στατικῆς καὶ χρησιμεύουν εἰς τὸ ζύγισμα τῶν διαφόρων μελῶν καὶ τὴν ἰσορροπῆσιν. Βασικὴ καὶ πηγαία κίνησις εἶναι ἡ καθορίζουσα τὸ στάσιμον καὶ ἄνετον σκέλος. Εἰς ῥυθμὸν ἀκόλυτον καὶ ἐνιαῖον ἀκολουθοῦν πᾶσαι αἱ ἄλλαι. Ἀκόμη καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς τὸ θέμα κινήσεις τῶν ἄνω ἄκρων προσαρμολογούνται πρὸς τὰς ὑπαρχούσας στατικὰς κινήσεις. Οὕτω ἐννοοῦμεν διατὶ ὁ Δορυφόρος ἀνεχεῖ τὸ δόρυ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου καὶ διατὶ τοῦ Διαδομένου ὁ ἀριστερὸς βραχίον ὑψώνεται περισσότερον. Αἱ ἐξαιρέσεις ἢ ἀνεπιτυχεῖς λύσεις ἐνισχύουν καὶ σαφηνίζουν τὸν κανόνα². Οὕτω π. χ. ἐπὶ τοῦ λεγομένου Κυνίσκου ἡ κεφαλὴ κλίνει πρὸς τὸν ἀνυψούμενον ὤμον καὶ ἐπέρχεται σύγκρουσις τῶν ἀντιθέτων κινήσεων, ἣτις σταματᾷ τὸν ἐλεύθερον ῥυθμὸν. Χειροτέρα ἀκόμη εἶναι ἡ λύσις ἐπὶ τοῦ λεγομένου παιδὸς τοῦ Δρέσδης καὶ τοῦ ἀνωτέρω ἀπεικονισθέντος χαλκίνου ἀγαλματίου τοῦ Λούβρου (ιδεὲ εἰκ. 8). Ἡ κεφαλὴ στρεφομένη πρὸς τὸ ἄνετον σκέλος κλίνει οὕτω πρὸς τὸν ἀνερχόμενον ὤμον καὶ ὁ δεξιὸς βραχίον τείνει νὰ ἀνυψωθῇ ἐκ τοῦ κατερχομένου ὤμου τῆς στασίμου πλευρᾶς.

Εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ συγκρότησις τῆς ὥραιας εἰκόνας τοῦ νεανικοῦ σώματος εἶναι ὁ μοναδικὸς ὑψηλὸς σκοπὸς τοῦ καλλιτέχνου. Διὰ τοῦτο βλέπομεν τὸν περιορισμὸν τῶν θεμάτων εἰς τὰς πλέον ἀσημάντους ἱστορίας καὶ τὴν τροποποίησιν αὐτῶν, τὴν ἀγνόησιν τῶν συμβόλων καὶ τὴν τελείαν «ἡρωϊκὴν» γυμνότητα, ἣν δὲν ἐξηγεῖ ἐπαρκῶς ἡ συνήθεια τοῦ γυμνασίου. Τὸ στήριγμα ἐπὶ τοῦ ἐνὸς σκέλους μὲ τὴν ὑψωμένην πτέρναν τοῦ ἑτέρου εἶναι στάσις φυσικὴ ἀναντιρρήτως, ἀλλὰ σπανία εἰς τὴν ζωὴν. Κατὰ πολὺ συχνότερα καὶ ἀναπαντικωτέρα, συνηθεστέρα εἰς τὴν ἀττικὴν τέχνην, εἶναι ἡ στάσις μὲ τὸ ἄνετον σκέλος πατοῦν ἐπὶ ὀλοκλήρου τοῦ πέλματος. Ἄλλ' ἢ σπανιωτέρα στάσις ἔχει μείζονα καλλιτεχνικὴν ἀξίαν καὶ συνοδεύεται ὑπὸ πλήθους ἀπλῶν καὶ ποικίλων κινήσεων, ὥστε νὰ ἀποτελέσῃ μετ' αὐτῶν ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς ἡρεμίας τὴν θαυμασιωτέραν εἰκόνα τῆς ἔνδοθεν παλλομένης ὀργανικῆς ζωῆς. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ὁ μέγας ἐνθουσιασμὸς

Σημ. 1. Ὁ Rodin - Gsell ε. ἀ. σελ. 259 παραβάλλει εὐφυῶς ὡς πρὸς τὸν μηχανισμόν τῶν ἀμοιβαίως καθοριζουσῶν ἀλλήλας τούτων κινήσεων πρὸς τὸ μουσικὸν ὄργανον accordéon, τὴν παρ' ἡμῶν φυσαρμόνικαν.

Σημ. 2. Παρὰ τὸν Δορυφόρον καὶ Διαδόμην εἰς τὰ κανονικὰ πολυκλείτεια ἔργα ἐπὶ τοῦ ἐγγυσιμένου τοῦ Petworth καταλέγεται καὶ ὁ Ἑρμῆς Boboli (Jahrbuch, 1909, σελ. 1 κέ.) τοῦ ὁποίου τὸ πρωτότυπον πιστῶς ἀποδίδει τὸ θαυμάσιον ἀγαλμάτιον τοῦ Annecy. Παραλλαγὴν τοῦ Δορυφόρου ἐνδιαφέρουσαν σημαίνει τὸ ὄρατον χαλκοῦν ἀγαλμάτιον Πανὸς τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων.

τῶν ἀρχαίων ὑπὲρ τοῦ τύπου, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπίδρασις ἐπὶ τῶν ἀττικῶν ἔργων εἰθὺς ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Παρθενῶνος εἶναι ζωηρῶς αἰσθητὴ (Παρθένος, Λημνία, Ἡρα Barberini, Ἀθηναῖα Farnese, Ἀφροδίτη « Ἀλκαμένους » κ.τ.λ.). Ἀλλὰ καὶ αὐτούσιος ὁ πολυκλείτειος τύπος εὐρίσκει ὑποδοχὴν καὶ ἀνάπτυξιν ἐν Ἀθήναις εἰς τὸν πραξιτέλειον κύκλον, ἔνθα καὶ ἄλλως συνεχίζεται ἡ αὐτὴ παράδοσις τῶν γυμνῶν νεανικῶν σωμάτων μετὰ τὴν κατανεύουσαν κεφαλὴν καὶ τιμᾶται κατ' ἐξοχὴν τὸ ῥυθμολογικὸν καὶ μορφολογικὸν ἰδεῶδες.

Βεβαίως ὁ γνωστότερος πραξιτέλειος τύπος εἶναι ὁ μετὰ στηρίγματος καὶ δευτέρου καθέτου ἄξονος, ἐπειδὴ τὰ περιήφημα ἔργα, ὁ Ἐρμῆς, ἡ Κνιδία, ὁ Σαυροκτόνος, ἀνήκουν ἐνταῦθα. Ἀλλ' οὐχ ἥτιον συνήθης εἶναι ὁ τύπος τοῦ ἐλευθέρως ἱσταμένου ἀγάλματος. Διότι καὶ ἂν ἐξαιρέσωμεν τοὺς γυναικίους τύπους (τῆς Ἀρτέμιδος Βραυρωνίας = Ἀρτ. Gabii, τῆς Ἀφροδίτης Arles) ἔχομεν νὰ τάξωμεν εἰς τὴν αὐτὴν σειρὰν τοῦ Διαδουμένου τὸν οἰνοχοῦντα Σάτυρον, ἕνα τοῦλάχιστον ἐκ τῶν Ἐρώτων καὶ τὸν ὑπέροχον Ἐρμῆν τῆς Ἄνδρου. Ἀρκεῖ δι' ἡμᾶς ἐνταῦθα ἡ ἐξέτασις τοῦ Σατύρου. Αἱ περιγραφεῖσαι ἀνωτέρω κινήσεις εἰς βάθος, πλάτος καὶ ὕψος ὑπάρχουν ὅλαι καὶ τονίζονται αἱ κυριώτεραι μετὰ τὴν μεγαλυτέραν κάμψιν τοῦ κορμοῦ καὶ τὴν κατάλληλον προσαρμογὴν τοῦ θέματος. Δὲν εἶναι ἀσήμαντον, ὅτι ἡ δεξιὰ ἀνυψώνεται πρὸς τὰ ἔμπροσθεν καὶ ἡ ἀριστερὰ πρῶτον μὲν καταβαίνει ἔπειτα δὲ προβάλλει. Βεβαίως αἱ κινήσεις αὗται ἀποβλέπουν εἰς τὴν ἐξεικόνισιν τῆς οἰνοχοήσεως, ἀλλ' οὐχ ἥτιον ἐξυπηρετοῦν τὰς ἀνάγκας τοῦ τύπου. Διότι, ἀφοῦ ἐνταῦθα στάσιμον σκέλος εἶναι τὸ ἀριστερόν, πρέπει νὰ προέξῃ τὸ ἀριστερόν ἰσχυρίον, ὅπερ τονίζει ἡ προτεινομένη ἀριστερὰ, νὰ καταβαίνει καὶ ὑποχωρῇ ὁ ἀριστερὸς ὄμος, πρὸς ὃν συμμορφώνεται ὁ παραπλεύρως βραχίον καὶ νὰ ὑψώνεται καὶ προχωρῇ ὁ δεξιὸς μετὰ πλήρη ἐναρμόνισιν τῆς ὁμωνύμου χειρός. Προσαρμογὴ θαυμασία. Ἡ κίνησις τῶν χειρῶν σημαίνει συνέχειαν ἀκόλυτον τοῦ μεγάλου ἐσωτερικοῦ ῥυθμοῦ καὶ ἐξωτερικέουσι αὐτοῦ ἐντονωτέραν. Ἐὰν ὑπάρχῃ τις ἀντίθεσις, θὰ ἐξομαλυνθῇ συμφώνως πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς κυριαρχούσης ῥυθμικῆς εἰκόνας. Οὕτω συνέβη ἐπὶ τοῦ Σατύρου, ἡ δεξιὰ νὰ ἀφήσῃ τὴν φυσικωτέραν διεύθυνσιν πρὸ τῆς κεφαλῆς καὶ νὰ τοξοποιηθῇ ὑπὲρ αὐτήν, δηλώνουσα ἐμφανῶς τὴν περιφέρειαν τοῦ νοητοῦ κύκλου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀναπτύσσεται ἡ ὅλη μορφή. Ἀλλ' ὁ μερικὸς οὗτος περιορισμὸς τοῦ θέματος, ὁ κινῶν ἐνίοτε τὰς μεμψιμοιρίας τῶν κριτικῶν¹, διδάσκει ἡμᾶς φωτεινῶς, ποῦ διηυθύνετο τῶν Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν ἡ πνευματικὴ συγκέντρωσις. Ὁ τύπος, τὸ μοναδικὸν μέγα κοινὸν κτήμα τῶν συγχρόνων, ἦτο τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀγάπης καὶ ἀφοσιώσεως καὶ τοῦ μεγαλοφυστέρου καλλιτέχου. Ἀρκεῖ νὰ εἴπωμεν, ὅτι καὶ ἐπὶ ἐνὸς ἐκ τῶν μεγίστων διασω-

Σημ. 1. Οὕτω τελευταῖον ὁ Picard ἐν *Sculpture antique*, II, 120 καλεῖ τὴν ὅλην στάσιν «fort theatrale a vrai dire».

θέτων ἀριστουργημάτων, τοῦ Ἑρμοῦ τῆς Ὀλυμπίας, εἶναι φανερὰ ἡ καταδυναστευσις τοῦ θέματος ὑπὸ τῆς μεγάλης τυπικῆς εἰκόνος¹.

Ἐπανερχόμενοι τώρα πρὸ τοῦ ἀγάλματος τοῦ Μαραθῶνος θὰ ἐννοήσωμεν εὐκόλως, πόσον εἶναι ἐπ' αὐτοῦ εἰς τὸν ἀνώτατον βαθμὸν τονισμένα τὰ γνωσθέντα χαρακτηριστικὰ τοῦ παλαιοῦ τύπου. Ἰδίως προέχει ἡ ἀνάπτυξις τῆς εἰκόνος εἰς πλάτος. Ὁ κορμὸς καμπυλῶνεται ἰσχυρότερον ἢ ἐπὶ τοῦ Σατύρου, ἰσορροπομένης τῆς τολμηρᾶς καμπύλης μετὰ μεγαλυτέραν κατάνευσιν τῆς κεφαλῆς. Προσασκευάζεται δὲ ἡ μεγάλη κλίσις πρὸς τὰ ἀριστερὰ, ἦν, ὡς εἶδομεν, ἐλέγχει τὸ γεγονός, ὅτι αἱ κατακόρυφοι ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ λαμποῦ καὶ τῆς μασχάλης καταπίπτουν ἔξω τῶν ἀντιστοιχῶν πετρῶν, ἀπὸ τῆς βάσεως αὐτῆς τοῦ ἀριστεροῦ ποδός, ἐπειδὴ τὸ πέλμα, κατὰ συνήθειαν γνωστὴν ἐκ τῶν λυσιπείων χρόνων², πατεῖ μόνον κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν ἡμισυ αὐτοῦ (βλ. εἰκ. 3). Χάριν τοῦ αὐτοῦ σκοποῦ τῆς ἀναπτύξεως εἰς πλάτος, ἡ ἀριστερὰ κατὰ τὸ κατώτερον αὐτῆς μέρος καὶ δλόκληρον τὸ δμῶνυμον σκέλος μετὰ τοῦ ποδός ἀνοίγεται ὅσον ἐνδέχεται πρὸς τὰ ἔξω. Δὲν καθυστεροῦν εἰς τὴν αὐτὴν προσπάθειαν τὰ ἄκρα τῆς ἐτέρας πλευρᾶς. Ἰδίως ἡ ὕψωμένη δεξιὰ ἐξαντλεῖ πᾶσαν δυνατότητα ἀπομακρύνσεως καὶ εἰς τοῦτο πιθανῶς ὀφείλεται ἡ σχηματικὴ κάπως παρᾶστασις τῆς ἄκρας χειρὸς. Διότι φυσικωτέρα θὰ ἦτο ἡ χειρονομία τῆς ἐκπλήξεως, ἂν ἡ παλάμη μετὰ τοὺς δακτύλους ἔβλεπον πρὸς τὰ ἐντός. Ἐχομεν ἄρα καὶ ἐδῶ μικρὰν παραβίασιν τοῦ θέματος ἐπιβληθεῖσαν ὑπὸ τῆς κυριάρχου εἰκόνος. Τέλος ἡ κεφαλὴ ἀναπτύσσεται ἐπίσης. Διὰ τοῦτο διατηρεῖ τὸν γενικῶς τετραγώνον χαρακτήρα, ὅχι κατὰ τινὰ προτίμησιν, ἀλλ' ἐκ τοῦ οὐσιώδους ἐσωτερικοῦ λόγου, ὅτι εἰς τὴν μεγάλην εἰκόνα ὑπάρχει μόνον κατὰ τὴν πλαγίαν αὐτῆς ὄψιν. Τὴν αὐτὴν γνώμην ὑπεστηρίζαμεν ἀνωτέρω προκειμένου περὶ τῶν πολυκλειτείων κεφαλῶν, ἀλλὰ κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα τὸ πρᾶγμα βεβαιώνεται δι' ἰσχυρότερον ἐνδείξεων. Ὁ Ἀποξυόμενος π. χ. τῆς Ἐφέσου ἔχει κρᾶνίον στρογγύλον ὀπισθεν καὶ περιωρισμένον, ἀφοῦ τὸ ἀγαλμα ἐφαίνετο πρὸ πάντων ἐκ τῶν ἔμπροσθεν, ἐνῶ δ' ἔφηθος τῶν Ἀντικυθήρων παρουσιάζει σχῆμα γωνιωδέστερον τῆς κεφαλῆς, ἐπειδὴ ταύτης μᾶλλον προεῖχεν ἡ πλαγία ὄψις³. Καὶ αἱ εἰς

Σημ. 1. Ὅπως ὁ τύπος ἀπαιτεῖ τὸν περιορισμὸν τοῦ μικροῦ Διονύσου εἰς τὸν ἐλάχιστον χῶρον, οὗτο ἐπιβάλλει καὶ τὴν ὄψιν τῶν 3/4 εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ τὸν κορμόν. Ἐνεῦθεν αἱ ψυχολογικαὶ παρατηρήσεις, ὅσον λεπταὶ καὶ ἂν εἶναι (Picard ἔ. ἀ. 126) περὶ ἀφηρημάδας ἢ ἀπαξιώσεως τοῦ Ἑρμοῦ νὰ δεχθῆ τὸν ταπεινὸν ὄβλον τοῦ παιδαγωγοῦ φαίνονται περιτταί.

Σημ. 2. Ἀναφέρομεν ἐδῶ τὴν γνωστὴν βάσιν εἰς σχῆμα ἀστραγάλου τῆς Ὀλυμπίας, ὅπου τὸ στάσιμον πέλμα πρέπει νὰ ἐπάτει κατὰ τὸ ἡμισυ καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀνήκη εἰς τὸν talo incessentem τοῦ Πολυκλείτου (Olympia, τόμ. 3ος πίν. 55, 4, 5 σελ. 212) κατὰ τὸν Πλίνιον.

Σημ. 3. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐξηγεῖται καὶ ἡ υπερβολικὴ διαπλάτυσις τοῦ προσώπου τοῦ Ἀποξυόμενου καὶ ἡ ὑποχώρησις τῆς σιαγόνος πρὸς τὰ ὀπίσω, ἡ σχετικῶς μεγάλη. Πλάτυνσι τοῦ προσώπου καὶ μικρὸν βάθος παρουσιάζει καὶ ἡ παρὰ Hiller von Gärtringen κεφαλὴ τοῦ Ἡλίου ἐκ Ῥόδου, ἐπειδὴ προδήλως ἐφαίνετο ἐκ τῶν ἔμπροσθεν. Ἴδὲ Strena Helbigiana, 99 κέ. (Gräf).

βάθος κινήσεις, τονίζονται ισχυρῶς μὲ τὴν ἔντονον κάμψιν τοῦ κορμοῦ καὶ τὴν ἄκρως ἐπιτυχή διάθεσιν τῶν χειρῶν. Τὰ δύο κύρια λοξὰ ἐπίπεδα τοῦ κορμοῦ ἀναπτύσσονται οὕτω μεγάλως καὶ ἀποβαίνουν τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς ὅλης εἰκόνας. Τέλος τὸ ὕψος δὲν ἐξαιρεῖ μόνον ἡ μεγίστη ἀνάπτυξις τοῦ περιγράμμα-
τος τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς, ἀλλὰ τονίζει εἰς σημαντικὸν βαθμὸν ἡ μεγαλυτέρα ἀνύ-
ψωσις τῆς πτέρυγης καὶ ἡ ὑπὲρ τὴν ἀριστερὰν κατὰ 3 τοῦλάχιστον ἑκατοστὰ μεγέ-
θυνσις τῆς δεξιᾶς κνήμης. Ἐννοοῦμεν καλῶς, ὅτι τὸ ἀναβαῖνον γόνυ δίδει ἀέρα
εἰς τὸ ἀνάστημα.

Οὕτω ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πολυκλειτείου τύπου ἐφθασεν ἐπὶ τοῦ ἐφήβου τοῦ Μαραθῶνος τὰ ἀκρότατα ὄρια. Τίποτε δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προσετιθῇ εἰς τὸ ἐξῆς νέον, χωρὶς νὰ ἀλλοιωσῇ τὸν οὐσιώδη χαρακτήρα τοῦ παλαιοῦ τύπου. Διότι ὁ ἔφηβος τῶν Ἀντικυθήρων μὲ τὴν ἐνεργὸν ἀπομάκρυνσιν τοῦ δεξιοῦ οἰέλου καὶ ὁ Ἀποξυόμενος τῆς Βιέννης μὲ τὸ αὐτὸ ἰδίωμα καὶ τὰς προβαλλομένας χεῖρας ἔχουν ἤδη λάβει τὴν πρὸς τὸν λυσιπέπιον Ἀποξυόμενον ἄγουσαν. Τὸ χάλκινον ἀγαλμα¹ Ἐρωτος ἢ κατ' ἄλλους Ἀγῶνος, τὸ ἀνασυσθὲν ἐκ παραλίας τῆς Τύνιδος, ἂν καὶ εἶναι ἔργον μεταλυσιπέπιον, ἐπαναλαμβάνει τὸν τύπον τοῦ Κυνίσκου ἄνευ τινὸς σημαντικῆς προόδου. Τὸ ἀνωτέρω ἀπεικονισθὲν (σελ. 160) χάλκινον ἀγαλμάτιον Ἐρμού τοῦ Μουσείου τῆς Βιέννης, ὁμοίως μεταλυσιπέπιον χρόνων, δὲν παρουσιάζει ἐπίσης τίποτε τὸ νεώτερον. Κατὰ ταῦτα ὁ ἔφηβος τοῦ Μαραθῶ-
νος σημαίνει τὸ τελευταῖον ἐπιφανὲς μέλος τῆς σειρᾶς, ἧς ἐξάρχει ὁ Δορυφόρος. Τοῦτο εἶναι σημαντικόν, διότι ἡ ἱστορία τοῦ τύπου, ἐκτεινομένη ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Ε' μέχρι μικρὸν περὶ τῶν μέσων τοῦ Δ' αἰῶνος, ἀποτελεῖ στοιχειώδεις κεφάλαιον τῆς ἑλληνικῆς πλαστικῆς. Ἐπὶ τῶν σχετικῶν ἀγαλμάτων μελετῶμεν καλύτερον τὴν σκέψιν τοῦ καλλιτέχνου ἢ ἐπὶ τῶν ἐνθέου πνοῆς ἔργων τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ ὄμητικοῦ Σκόπα, βλέπομεν δὲ καθαρώτερα τὰ καλλιτεχνικὰ προβλήματα καὶ τὰς λύσεις αὐτῶν. Πρὸ τοῦ ἐνδιαφέροντος ὑπὲρ τῆς συμμετρίας τοῦ ῥυθμοῦ καὶ τῆς καλλονῆς τοῦ τελείου νεανικοῦ σώματος ἐξαφανίζονται πάντα τὰ ἀντικαλλιτε-
χνικὰ στοιχεῖα, ὡς θὰ ἦσαν τὰ ἐνδύματα ἢ ἐξωτερικὰ γνωρίσματα τῶν εἰκονιζο-
μένων ἢ θέματα σπουδαῖα, διαταρακτικὰ τῆς ὠραίας ἡρέμου εἰκόνας. Τούτων τέλειον παράδειγμα εἶναι ὁ ἡμέτερος ἔφηβος μὲ τὴν «ἠρωϊκὴν» του γυμνότητα. Ἀκόμη εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι εἰκονίζει τὸν Ἐρμῆν, ὁ τύπος ἤθελεν ἐπιβάλλει τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν πτερῶν ἢ τῆς χλαμύδος καὶ θὰ ἐπέτρεπεν ἔτι τὴν ἀπουσίαν τοῦ κρησκευοῦ, ἐπειδὴ θὰ ἤρκει τὸ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς γνώρισμα ἢ ἡ ἐπὶ τοῦ βάρθρου μόνον ἐπιγραφὴ. Ἀλλ' εἶναι ἐπίσης ὠραῖον τὸ ἀγαλμα κατὰ τὴν παρά-
στασιν τῆς ἐπιφανείας καὶ τὴν καθέκαστα μορφολογίαν;

Σημ. 1. Πρὸς. Ch. Picard, *Sculpture antique*, II, 118-119. Springer - Wolters, 1923, 405 εἰκ. 765.

Ἡ πρώτη ἐντύπωσις περὶ ὠραίας ἐργασίας ὄχι μόνον ἀντέχει εἰς τὴν δοκιμασίαν ἀλλὰ καὶ φωτιζομένη ἔκ τῆς παρατηρήσεως ἐνισχύεται ὁλοέν. Πανταχοῦ ἡ ὀργανικὴ ζωὴ ἐν συμφωνίᾳ πρὸς τὴν δεδομένην περίστασιν ἀπεδόθη μὲ ἀκριβειαν μέχρι τῶν ἐλαχίστων. Ὅλιγα παραδείγματα θὰ πείσουν περὶ τούτου. Τὸ κάτω περίγραμμα τοῦ θώρακος τῆς ἰδεξιᾶς πλευρᾶς μὲ τὴν ἀνάτασιν τῆς χειρὸς ἀπέθη ἐμφανέστερον καὶ ἢ ἐντεῦθεν προελθοῦσα μικρὰ διαφορὰ πρὸς τὸ ἀπέναντι πλευρὸν ἀπεδόθη μὲ διακριτικὴν λεπτότητα. Κατὰ τὴν κάμψιν τοῦ κορμοῦ δὲν ἐλησμονήθη ὁ ὀμφαλός, ὅστις ἐκ τῆς σχετικῆς πίεσεως προσέλαβεν ἐλαφρῶς ἐπίμηκες σχῆμα. Διὰ τὴν ἔντονον πρὸς τὰ ἀριστερὰ κινήσιν μετεκινήθη καὶ τὸ αἰδοῖον ἐκ τῆς κανονικῆς του θέσεως. Ἡ πτέρνα τοῦ δεξιῦ ποδὸς ὡς μετέωρος καὶ χαλαρὰ εἰκονίζεται ὀλίγον ὑψηλότερα τῆς ἐτέρας, ἥτις συμπίπτει καὶ ταπεινοῦται. Ἐπίσης διαφέρουν ἐλάχιστα καὶ ὅσον πρέπει οἱ τένοντες κατὰ τὰ σφυρὰ καὶ τὸ ἀντικνήμιον. Οἱ ὀσφρακοὶ μῦες κατὰ τὴν δεξιᾶν πλευρὰν ὡς ἀνατεινόμενοι εἶναι φανερώτεροι. Ὅλαι αὐταὶ αἱ μικραὶ διαφοραὶ ἀποδεικνύουν, πόσον ἐπρόσθεξεν ὁ καλλιτέχνης εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ζωὴν, ἥτις δὲν ἐκδηλώνεται μόνον διὰ τῶν μεγάλων κινήσεων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν μικροτάτων μεταβολῶν εἰς κάθε σημεῖον τῆς ἐπιφανείας.

Ἡ ἔκφρασις τῶν πολλῶν τούτων λεπτομερειῶν, συνοδευομένη μὲ λεπτότητα καὶ εὐαισθησίαν, εἶναι βεβαίως καλλιτεχνικὸν στοιχεῖον ἀξιοσημείωτον. Ἄλλ' ὅπερ ἀναβιβάζει τὸ ἔργον εἰς τὸ ὑψηλὸν ἐπίπεδον τῆς ἀνωτέρας τέχνης, εἶναι ἡ τολμηρὰ καὶ ἐπιτυχὴ χρῆσις τῶν γνησιωτέρων καλλιτεχνικῶν μέσων. Εἶδομεν ἀνωτέρω, ὅτι παρὰ τὴν κοινοτέραν φυσικὴν ἀλήθειαν ἢ δεξιὰ κνήμη εἶναι μακροτέρα τῆς ἀριστερᾶς. Ἡ παραβίασις αὕτη τῆς ἀνατομικῆς ἀκριβείας δὲν εἶναι μοναδική. Τὸ κρανίον ὀρώμενον ἐκ τῶν ἄνω ἴπαρουσιάζει, ὡς γνωστόν, σχῆμα στενούμενον πρὸς τὸ μέτωπον καὶ ἐξογκούμενον κατὰ τοὺς κροτάφους. Ἄλλὰ τὸ σχῆμα τοῦτο εἶναι αἰσθητῶς ἐλλιπὲς κατὰ τὸν δεξιὸν κροτάφον, ἂν ἀναβῆ τις ὑψηλότερα καὶ κοιτάξῃ ἄνωθεν τὸ ἄγαλμα ἢ ἂν ὁ ἀναγνώστης ἐνταῦθα προσέξῃ εἰς τὴν εἰκόνα 15. Ἡ ἔξαιρέτως τολμηρὰ συμπίεσις ἢ ἀποκοπὴ μέρους τοῦ κρανίου σημαίνει ἐν τούτοις τὴν ἀρίστην διευκόλυνσιν εἰς τὴν ἐξεκόνισιν τῆς πρὸς τὰ δεξιὰ κλινούσης κεφαλῆς. Ἡ διαπλάτυσις τοῦ ἀριστεροῦ μηροῦ ὑπερβαίνει σημαντικῶς τὰ φυσικὰ ὄρια, ἀλλ' ὅπως ἐπὶ τοῦ κρανίου δὲν παρατηρεῖται καὶ τοῦναντίον ἀποδίδει τὴν ἐντύπωσιν τοῦ εὐτόνου καὶ ἰσχυροῦ σκέλους. Τὴν αὐτὴν ὑπερβολὴν χάριν τῆς ἐκφράσεως παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὸν ἀριστερὸν βραχίονα, πλατυνόμενον ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν στρογγυλότερον δεξιόν. Ὑπὲρ τὴν φύσιν ὀγκώνεται ὁ θώραξ ὀπισθεν κατὰ τὴν ὀμοπλάτην. Πῶς θὰ εἰκονίζετο καλύτερον ἢ ζωὴ εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς ἀναπνοῆς; Διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν τῆς ἰσχυρᾶς ἐκφράσεως τονίζεται ὁ μέγας ὀρθὸς κοιλιακὸς μῦς καὶ χωρὶς νὰ ἐξαφανίσῃ οὐδεμίαν ἐκ τῶν λεπτομερειῶν προσ-

λαμβάνει σχῆμα μεγάλου τόξου, ὅπερ παραλλήλως πρὸς τὸ ἑκατέρωθεν περίγραμμα ἐξαίρει τὴν εὐκόλον κάμψιν τοῦ νεαροῦ κορμοῦ. Ἐν τέλει δὲν λησμονοῦ-

Εἰκὼν 13.

μεν ἐνταῦθα καὶ τὴν τολμηροτάτην ἀπόκλισιν τοῦ ἄξονος πρὸς τὰ ἀριστερά, διότι ἀποβλέπει εἰς τὴν ἔντονον ἔκφρασιν καὶ μένει ἀπαρατήρητος, ὡς ἰσορροπουμένη μὲ τὴν ἀντίροπον κατάνευσιν τῆς κεφαλῆς καὶ τὸ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ἀντικείμενον.

Ὅπως ἐπὶ τῶν μεγάλων ἔργων τῆς ἑλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς αἱ καμπύλαι ἢ κλίσεις ἐσήμαινον μέσα καὶ ὄχι σκοπούς, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν δυνατῶν ἔργων τῆς ἀρχαίας πλαστικῆς αἱ παραβιάσεις τῆς ἀνατομικῆς ἀκριβείας ἢ οἰαιδῆποτε ὑπερβολαὶ δὲν προωρῶντο δι' ἑαυτὰς ἀλλὰ διὰ τὰ ἀποτελέσματά των. Ἀρχίζουσι δὲ

Εἰκὼν 14.

ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων, ὅπως φανερόνουν αἱ διδακτικῶς ἀσύμμετροι κεφαλὰὶ τοῦ τρισωμάτου δαίμονος τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ εἶναι ἀναπόσπαστοι πρὸς πᾶσαν γενναίαν καλλιτεχνικὴν ἐργασίαν. Κατὰ τὸν προχωρημένον Δ' αἰῶνα εἶναι συνηθέσταται. Ὁ πραξιτέλειος ἀναπανόμενος Σάτυρος ἔχει ἐπίσης τὴν ἄνετον

κνήμην μακροτέραν καὶ ὁ Ἀπόλλων τοῦ Belvedere παρουσιάζει πλείονας ἀνακριβείας. Ὁ Ἑρμῆς τῆς Ὀλυμπίας ὁμοίως δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένος ἀσυμμετριῶν¹ καὶ ἡ Καλλίπυγος Ἀφροδίτη τοῦ Μουσείου τῆς Νεαπόλεως ὁρωμένη ἐκ τῶν πλαγίων φαίνεται πῶς θὰ πέσῃ². Ἀλλ' ὅσον διαδεδομένα καὶ ἂν εἶναι τὰ ἐξαιρετα ταῦτα καλλιτεχνικὰ μέσα, ἡ χρῆσις αὐτῶν ἢ δεξιὰ ἀνήκει μόνον εἰς τοὺς μεγάλους καὶ τολμηροὺς, εἰς τὸ ἐπικίνδυνον δὲ τοῦτο στάδιον ὁ δημιουργὸς τοῦ ἐφήβου ὠρισμένως δὲν ὑπελείφθη.

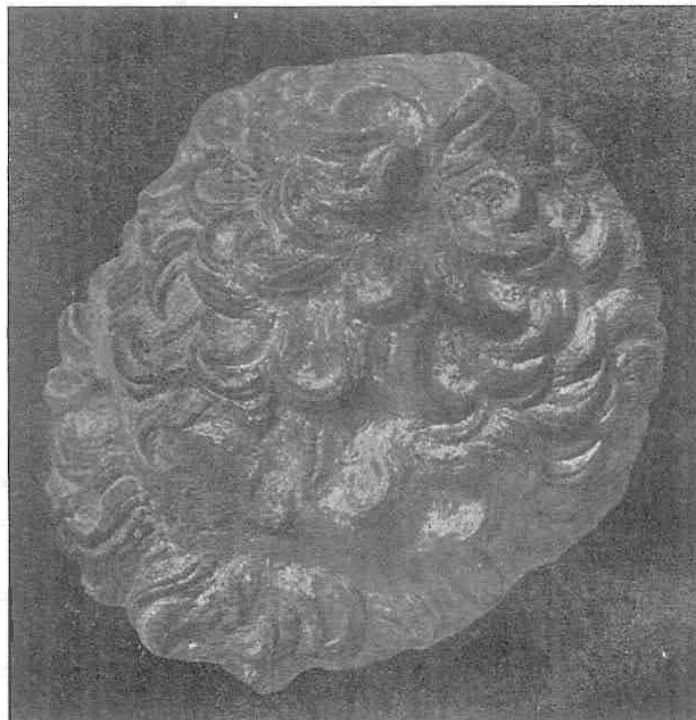
Τὴν ἐξέτασιν τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ προσώπου θὰ ἐπιχειρήσωμεν ἰδιαίτε-
 ρως, διότι ἔχομεν ἀναντιρρήτως ἐπ' αὐτῆς τὸ κορύφωμα τῆς ἐπιτυχίας. Καὶ
 μόνη ἂν διειρηθεῖτο, θὰ ἤμεθα βέβαιοι, ὅτι κατέχομεν ἀνεκτίμητον κειμήλιον
 ἐκ τῆς ἀρχαίας πλαστικῆς. Ὑπὸ τὸν κόσμιον στέφανον τῆς ἀφθόνου κόμης
 ἀκτινοβολεῖ τὸ νεανικὸν πρόσωπον πλήρες χάριτος καὶ σωφροσύνης. *Ὅμμα
 δὲ ἱμερῶδες ἦν αἰδοῦ συμμιγῆς* θὰ ἔλεγε καὶ πάλιν ὁ Καλλίστρατος, ὅπως
 ὅταν περιέγραψε τὸν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως παρόμοιον χάλκινον ἠΐθεον τοῦ Πρα-
 ξιτέλους³. Πραγματικῶς τὸ ὅλον πρόσωπον εἶναι εἰκὼν τῆς νεανικῆς καλλο-
 νῆς, τῆς ἀνεπιτηδεύτου καὶ συγκρατουμένης τόσον ὑπὸ τῆς φύσεως ὅσον καὶ ὑπὸ
 τῆς ἀγωγῆς. Ἐντεῦθεν αἱ γενικαὶ ἐντύψεις τῆς ἐρασμιότητος καὶ αἰδημονύνης,
 αἵτινες πρὸ πάντων φανερώνονται εἰς τὰς πλαγίας ὄψεις, ἐπὶ τῶν πινάκων, διότι
 τονίζονται διὰ τῆς θαυμασίας κλίσεως τῆς κεφαλῆς. Ἀλλὰ καὶ τὸ πρόσωπον κατε-
 νώπιον κινεῖ μέγας τὸ ἐνδιαφέρον. Διὰ τὴν συνολικὴν ἐντύπωσιν θὰ χρησι-
 μεύσῃ ἡ εἰκὼν 13, ἡ παρέχουσα ὄχι μόνον τὴν ἀκριβῆ θέσιν τῆς κεφαλῆς σχε-
 τικῶς πρὸς τὸν κορμὸν καὶ τὰς ἀληθινὰς προοπτικὰς διαστάσεις, ἀλλὰ καὶ τὴν
 ἔντονον θέλησιν καὶ φρόνησιν τοῦ νεανίου. Θαυμαστὴ εἶναι ἡ μεγάλη δια-
 κύμανσις τοῦ μετώπου ἐν συνδυασμῶ μετὰ τὸ ἄνω θαλερὸν φύλλωμα τῆς κόμης.
 Μόνον αἱ ἰσχυραὶ σκιάσεις, αἱ προερχόμεναι ἐκ τοῦ ἀτελοῦς καὶ ἀκαταλλήλου
 φωτισμοῦ τοῦ Μουσείου, προσδίδουσιν εἰς τὸ πρόσωπον τὸν χαρακτῆρα τῆς
 ὑπερβολικῆς συνέσεως, ἐγγιζούσης τὴν σκυθρωπότητα. Ὡς βοηθητικὴ διὰ τοῦτο
 εἰκὼν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ἡ ὑπ' ἀριθ. 14. Ἡ φωτογραφία ἐλήφθη ἐκ τῶν
 κάτω καὶ δεξιότερα μετὰ κλίσιν ἀκόμη τοῦ φακοῦ σχεδὸν τὴν αὐτὴν μετὰ τὴν κλίσιν
 τῆς κεφαλῆς. Ὅθεν εἶναι μὲν ἡ εἰκὼν ἀπατηλὴ ὡς πρὸς τὴν θέσιν τῆς κεφαλῆς
 ἀλλὰ παρέχει ἐντύπωσιν ἐνδιαφέρουσαν καὶ φωτεινὴν ὡς πρὸς τινὰς λεπτομε-

Σημ. 1. Ἴδὲ τὰς παρατηρήσεις τοῦ γλύπτου Elo παρὰ Fr. Poulsen *Delphische Forschungen*, 73.

Σημ. 2. Stratz, *Darstellung des menschlichen Körpers in der Kunst*, σελ. 98.

Σημ. 3. Καλλίστρατου, Ἐκφράσεις, ἀγαμάτων 11. Εἶναι τόσαι αἱ ὁμοιότητες τοῦ περιγραφομένου ὑπὸ τοῦ ῥητορικοῦ σοφιστοῦ πραξιτελείου ἀγάλματος πρὸς τὸν ἔφηβον τοῦ Μαραθῶνος (ἠΐθεος, γυμνός, διάδημα τῆς κόμης συγκρατοῦν τοὺς βοστρύχους κ.τ.λ.), ὥστε σκέπτομαι, ὅτι ἄλλος τολμηρότερος θὰ προέβαινε εἰς τὴν ταύτισιν.

ρείας. Ούτω φαίνονται καθαρά ὁ ἀβρὸς εὐτονος λαιμός, τὰ ἐλαφρῶς ἀνοιγόμενα καὶ θαυμασίως ἐσχεδιασμένα χεῖλη, ἡ περιοχὴ τῆς ῥινὸς ἢ παιδικὴ καὶ ἡ διάφορος θέσις τῆς κόρης εἰς ἐκάτερον ὀφθαλμὸν εἰς ἔκφρασιν τοῦ πλήρους περιεργείας βλέμματος¹. Προσθέτομεν, ὅπερ πάντοτε ἐπὶ τῶν φωτογραφιῶν δὲν εἶναι αἰσθητόν, ὅτι ἡ ἐργασία πανταχοῦ εἶναι ἐπιτυχῆς καὶ ἐγκρατῆς. Δὲν λείπουν αἱ ἀσυμμετρίας. Τὸ ὕψος ἀπὸ τῆς γωνίας τοῦ στόματος μέχρι τῆς ἀντιστοίχου ὀφρῦος εἶναι

Εἰκ. 15. Σχηματισμὸς τοῦ κρανίου τοῦ ἐφήβου, δρῶμενος ἐκ τῶν ἄνω.

μικρότερον ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς καὶ διαφορετικὴ εἶναι ἡ διαμόρφωσις τῆς μεταξὺ ῥινὸς καὶ παρειᾶς περιοχῆς. Ἀντιθέτως μικροτέρα εἶναι ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς ῥινὸς μέχρι τοῦ δεξιοῦ ὠτός. Ὡς φαίνεται ὁ καλλιτέχνης ἐπεδίωξε διὰ τοῦ τελευταίου μέτρου νὰ διευκολύνῃ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ὠραίου προσώπου καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως τῆς κυρίας ἀπόψεως. Ὡς πρὸς τὸ θεῖον στόλισμα τῆς κόμης

¹ Σημ. 1. Τὴν αὐτὴν διάφορον θέσιν τῶν κορῶν ἔχομεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς Ν κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως, ἣν ὁ Studnitzka ἀπέδωκεν εἰς Ἀριάδην καὶ ἐπὶ τινων κεφαλῶν τῆς ἐκ Σιδῶνος σαρκοφάγου μετὰ τὴν κυνηγετικὴν σκηνὴν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

ἀφήνομεν τὴν περιγραφὴν εἰς τὰς εἰκόνας, εἰς ἃς πρέπει ὡς πέμπτη νὰ προστεθῆ ἢ ὑπ' ἀριθ. 15 ἐκ τῶν ἄνω εἰλημμένη φωτογραφία. Διότι ἡ καλλονὴ τοῦ συνόλου καὶ ὁ πλοῦτος τῶν διαφόρων μορφῶν καὶ διευθύνσεων τῶν βοστρυχιδίων εἶναι μυθικός. Ἐν τούτοις εἰς τὸ βάθος τῆς τρικυμιώδους ἐπιφανείας ὑπάρχει ἡ ἡρεμία τοῦ σχήματος, τοῦ ἀφανοῦς σχήματος τῶν περὶ τὴν κορυφὴν συγκεντρικῶν κύκλων. Τοὺς κύκλους τούτους τῶν βοστρυχῶν τέμνει ὁπωσδήποτε κατὰ μῆκος ἡ αὐλαξ, ἡ ἀξιοῦσα τὴν θέσιν τῆς χωρίστρας, ἀλλὰ καὶ αὕτῃ ἐξαφανίζεται ὀριστικῶς διὰ τῆς βίας τοῦ διαδήματος, προκαλοῦντος ἅμα ὑπὲρ τὸ μέτωπον τὴν διαμόρφωσιν ἐξέχοντος ἰδιαίτερου θυσάνου.

Τοιοῦτον, οἶον εἶναι τὸ ἄγαλμα τοῦ Μαραθῶνος, ἦτο φυσικὸν νὰ προκαλέσῃ τὸν ἐνθουσιασμόν πολλῶν κριτικῶν τῆς ἀρχαίας τέχνης, οἵτινες πιστεύουν οὕτω, ὅτι εἰς τὸ νέον εὔρημα ἔχομεν πρωτότυπον ἔργον τοῦ Δ' αἰῶνος. Μεταξὺ τούτων θὰ ἀναφέρω τὰ ὀνόματα δύο ἐπιφανῶν ἀρχαιολόγων, τοῦ κ. Picard καὶ τοῦ κ. Buschor. Εἶναι ἀξιοσημείωτον, ὅτι ὁ πρῶτος, γνωστὸς διὰ τὴν αὐστηρὰν κριτικὴν διάθεσιν καὶ ὀλίγον ἐπιρρεπῆς εἰς ἐνθουσιασμούς, εὕρισκει τοὺς θερμότερους τῶν ἐπαίνων διὰ τὸ νέον ἄγαλμα¹. Ὁ κ. Buschor δεχόμενος τὴν πρωτοτυπίαν τοῦ ἔργου παρετήρησεν ἐν τούτοις, ὅτι ἡ ἐργασία τῶν χειρῶν δὲν συμφωνεῖ καὶ εἴκασεν, ὅτι καὶ αἱ δύο χεῖρες ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ βραχίονος καὶ κάτω πρέπει νὰ εἶναι συμπληρώσεις μεταγενέστεραι, τοῦ πρωτοτύπου καθόντος δι' ἄγνωστον αἰτίαν βλάβας κατὰ τὰ εἰρημένα ἄκρα. Ὅτι κάποια ὑπερβολικὴ ἀπλότης καὶ ξηρότης ἀκόμη χαρακτηρίζει τὴν ἀριστεράν, ἰδίως κατὰ τὸν πῆχυν καὶ τοὺς δακτύλους, εἶναι βέβαιον. Ἄλλ' ἕνεκα τούτου δὲν νομίζω, ὅτι πρέπει νὰ σπεύσωμεν. Ἡ ἀπλοῦστευσις τῆς ἐργασίας δυνατὸν νὰ εἶναι θεληματικὴ, ὥστε ὁ πῆχυς νὰ συμφωνῆ πρὸς τὸν ἐπίτηδες διαπλατυνθέντα, ὡς εἶδομεν, βραχίονα, τὴν δὲ ξυλίνην ξηρότητα τῶν δακτύλων κατὰ σημαντικὸν μέρος πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὴν ἀποκοπὴν τῆς ἄνω ἐπιφανείας χάριν τῆς ἀναγκαίας ἰσοπεδώσεως. Τὴν γνώμην περὶ τῆς πρωτοτυπίας τοῦ ἀγάλματος στηρίζει ἀκλονήτως ἡ ἀριστοτεχνικὴ ἐργασία, τὴν ὁποίαν, ὡς ἀνεπτύξαμεν ἀνωτέρω, θαυμάζομεν εἰς πάσας τὰς λεπτομερείας καὶ τὸ σύνολον. Ἀκόμη καὶ ἂν ἐκνικήσῃ ἡ περὶ νεωτέρας ἐπισκευῆς γνώμη τοῦ κ. Buschor, ἐλάχιστα θεὰ ζημιωθῆ τὸ κειμήλιον καὶ ἀφ' ἐτέρου ἡ ἰδέα τῆς πρωτο-

Σημ. 1. Ἴδὲ τὸ ὄραϊον περιεκτικὸν ἄρθρον ἐν *Revue de l'art* τοῦ Νοεμβρίου, 1926, σελ. 241-244. - Mais certes, au compte d'un createur inconnu un chef d'oeuvre». Πρὸς βλ. ἔτι τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως μικρὰ ἄρθρα ἐν *Revue de l'art*, 1926, Avril, 243-4, Juillet, 113-6, Acropole, 1926, 40-42 καὶ *Revue archéol.*, 1926, 132-4.

¹ Ὁραϊὸν μικρὸν ἄρθρον ἐδημοσίευσεν καὶ ὁ κ. P. De la Coste - Messelière ὑπὲρ τῆς πρωτοτυπίας τοῦ ἀγάλματος κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν φειδιακὸν ἔφηβον τῆς Πομπηίας, τὸν συγχρόνως εὕρεθέντα, ἐν *Journal des Debats*, 22 Juin, 1926.

τυπίας του ύπολοιπου μεγίστου μέρους θα ένισχυθῆ ἔτι μᾶλλον. Πρὸς τούτοις καὶ ἂν ἀκόμη δειχθῆ δι' ἀπροσδοκίτου τινὸς εὐρήματος, ὡς τοῦ συνανήκοντος βάρθρου μετ' ἐπιγραφῆς, ὅτι τὸ ἔργον ἀνήκει εἰς μεταγενέστερον ἀντιγραφέα νεοαττικόν, οἷος π. χ. εἶναι ὁ ἐκ Μαραθῶνος Ἐπολλώνιος ὁ Ἀρχαίου, θὰ καταλήξωμεν καὶ πάλιν εἰς τὴν γνώμην, ὅτι κατέχομεν αὐτουσίαν τὴν ἀρχαίαν εἰκόνα, εἰς δὲ τὸν νεώτερον τεχνίτην θὰ ἀποδώσωμεν τὸ ὑλικὸν μέρος τῆς ἐργασίας, τὴν μηχανικὴν δηλ. ἀναπαραγωγὴν ἐκ μητρῶν πολλῶν¹; εἰλημμένων ἐκ τοῦ πρωτοτύπου.

Χρονικῶς παρὰ ταῦτα τὸ ἄγαλμα δὲν καθορίζεται μὲ τὴν περὶ πρωτοτυπίας γνώμην. Διότι ὄχι μόνον κατὰ τὴν πρώϊμον ἐλληνιστικὴν περίοδον τοῦ Γ' αἰῶνος, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλον τὸν Β' καὶ τὸν Α' ἔτι αἰῶνα ἔχομεν πρωτότυπον δημιουργικὴν τέχνην. Ἄλλ' ὅμως ὑπάρχουν λόγοι πειθόντες ὅτι δὲν πρέπει νὰ καταβῶμεν κατωτέρω τοῦ Δ' αἰῶνος. Ὁ ἔφηβος τοῦ Μαραθῶνος κατὰ τὴν ἡλικίαν δὲν φαίνεται αἰσθητικῶς μεγαλύτερος τοῦ Προσευχομένου τοῦ Βερολίνου, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ πρώτου ἢ παιδικῆ φύσιν εἰκονίζεται κατὰ τὸν ἀρχαιότερον τρόπον μὲ τὰς ἡλατωμένῃς δηλ. διαστάσεις, οὐδεμίαν δὲ μαλακότητος καὶ τρυφερότητος τῶν μορφῶν παρατηρεῖται, ὅπως ἐπὶ τοῦ Προσευχομένου, τοῦ ἀποδιδόμενου γενικῶς εἰς τὸν μαθητὴν καὶ υἱὸν τοῦ Λυσίππου Βοήδαν. Καὶ ἐν μικρὸν χαρακτηριστικὸν εἶναι διδασκικόν. Ἡ ἐπιδερμὶς ἐπὶ τοῦ ὄσχευ τοῦ ἐφήβου πτυχώνεται κάτω ἐλάχιστα, ἐνφ' ἐπὶ τοῦ Προσευχομένου, κατὰ τὴν κλίσιν τῆς ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς νὰ προσέχη τὸ δέσμα, ἢ πτύχωσης εἶναι σημαντικῆ. Ἐπίσης διαφέρει ὁ ἔφηβος ἀπὸ τοῦ ἐν Βερολίῳ χαλκοῦ ἀντιγράφου τοῦ Ὑπνου², ἐπὶ τῶν σκελῶν τοῦ ὁποίου βλέπομεν τὰς ἀληθινὰς τρυφερὰς παιδικὰς μορφάς. Ἀναβαίνοντες οὕτω εἰς τὸν Δ' αἰῶνα ἔχομεν ἐν πρώτοις νὰ ὀρίσωμεν, εἰς τίνα ἐκ τῶν ἐπικρατουσῶν γνωστῶν διευθύνσεων ἢ σχολῶν θὰ κατατάξωμεν τὸ ἄγαλμα. Περὶ τοῦ σκοπαδεῖου κύκλου οὐδεὶς δύναται νὰ γίνῃ λόγος. Ἄλλὰ καὶ μὲ τὴν λυσιπτεῖαν τέχνην τίποτε τὸ σημαντικὸν δὲν συνάδει τὸν ἔφηβον. Ἡ ἰσχυρὰ ταλάντευσις τοῦ κορμοῦ δυνατὸν νὰ εἶναι κοινὸν κτῆμα κατὰ τὸ θ' ἡμισυ τοῦ αἰῶνος, ὅπως εἶναι καὶ τὸ πάτημα ἐπὶ τοῦ ἡμίσεος πέλματος, χαρακτηριστικὸν ἐμφανιζόμενον καὶ ἐπὶ τοῦ μὴ ἀκριβῶς λυσιπτείου ἐφήβου τῶν Ἀντικυθήρων. Ἡ κατὰ τὸ μέσον τοῦ μετώπου ὀριζοντία αὐλαξ εἶναι μὲν ἐπὶ τοῦ ἐφήβου ἀνεπτυγμένη ἀλλ' εἶναι πλατεῖα καὶ δὲν ὁμοιάζει πρὸς τὴν στενὴν καὶ βαθεῖαν πτυχὴν τοῦ Ἀποξυομένου. Ἐπίσης δὲν διακρίπεται κατὰ

Σημ. 1. Μέχρις ἐσχάτων ἐπιστεύετο, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἐγνώριζον τὰς ἐκ γύψου μήτρας, τὰς ὁποίας μεταχειρίζοντο, ἵνα διαμορφώσουν τὸ κήρινον πρόπλασμα κατ' ὀλίγας μεγάλας ἐπιφανείας καὶ ὅτι δὲν ἐγνώριζον ἢ ἀπέφευγον τὴν γύψιν ἐντὸς μονίμων μητρῶν ἐξ εἰδικοῦ ἄμμου (Formsand). Oester. Jahr. 1904, VII, 154 κ.ε. (Pernice). Τελευταῖον ὅμως, ὡς θὰ γνωσθῆ ἐκ μέρους εἰδικῶν, ἐθεβαιώθη, ὅτι καὶ οἱ παλαιοὶ ἐγνώριζον τὴν αὐτὴν ἀναχύσεως μέθοδον, ὡς οἱ νεώτεροι.

Σημ. 2. Πρβλ. Kekule, Gr. Sculptur, 262 καὶ τὴν ὠραίαν ἐργασίαν περὶ τοῦ Ὑπνου ὡς ἔργου τοῦ Λεωγράφου τοῦ H. Schrader, 85ον Wiewelmannspragramm, Hypnos, 1926.

τὴν διεύθυνσιν τῆς ῥινός, ὅπως ἐπὶ τῶν λυσιππειῶν, ἢ κάτωθεν τῆς αὐλακος προεξοχῆ τοῦ μετώπου καὶ ἢ διαμόρφωσις τοῦ στόματος καὶ τῆς κάτω σιαγόνας, μὴ χωριζομένων ἀπὸ τῆς γειτονίας, εἶναι διαφορετικὴ¹. Ἄλλ' ὅτι ἐν γένει ἀπομακρύνει τὸ ἄγαλμα ἀπὸ τοῦ λυσιππειοῦ τρόπου, τὸ ἴδιον τὸ φέρει πλησίον εἰς τὸν πραξιτέλειον κύκλον. Εἶδομεν ἀνωτέρω, πόσον συνήθης εἰς τὸν κύκλον τοῦτον ἦτο ὁ πολυκλείτειος παλαιὸς τύπος, οὗ τελευταῖον μέλος ἀποτελεῖ ὁ ἔφηβος. Βεβαίως ἠσχολήθη καὶ ὁ μέγας Σικυώνιος μὲ τὸν ἴδιον τύπον, ἀλλ' ἵνα οὐσιωδῶς μεταβάλλῃ αὐτόν. Τὸ ὠραῖον σχῆμα τῆς σφροσύνης καὶ χάριτος ἠλλοιώθη καὶ ἀντὶ τούτου ἔχομεν τοὺς νευρώδεις νέους τῆς παλαιστρας μὲ ὀρθίαν πάντοτε τὴν κεφαλὴν νὰ κινοῦνται ἐλευθέρως καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις. Ἐξ ἄλλου τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου στηρίζουν τὴν ἐκ τοῦ τύπου ὑποβαλλομένην ὑπόθεσιν. Τὸ εὐμέγεθες, κάτω στενούμενον, πρόσωπον καὶ ἢ ὅλη ἔκφρασις, ἢ πνευματώδης καὶ μαλακῆ, εἶναι γνησίως πραξιτέλεια, ὁ δὲ σχηματισμὸς τοῦ μετώπου ἐνθουμίζει ζωηρῶς τὸν Ἑρμῆν τῆς Ὀλυμπίας. Ἡ διαφορὰ εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τῆς κόμης καὶ τὴν στενότητα τῆς ῥινός ἄνω πρέπει ἀναντιρρήτως νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὸ διάφορον ὕλικόν. Ἐπὶ τοῦ Ἑρμοῦ τῆς Ἄνδρου, οὗ τὸ πρωτότυπον ἦτο βεβαίως χάλκινον, διτηρήθη ὁ αὐτὸς λεπτὸς κορμὸς τῆς ῥινός, ἐνῶ ἐπὶ τοῦ ἀριστουργήματος τῆς Ὀλυμπίας ἡ διαφάνεια τοῦ μαρμάρου ἐπέτρεπε τὴν εἰς πάχος καὶ μέγεθος ἀνάπτυξιν. Θὰ προσθέσωμεν ἀκόμη ὡς συνδεικτὸν χαρακτηριστικόν, τὴν παρομοίαν μαλακότητα καὶ ὑγρότητα τοῦ κορμοῦ, ὅπως συμπεραίνομεν αὐτὴν ἐκ τῶν μαρμαρίνων ἀντιγράφων τοῦ Σαυροκτόνου καὶ τῆς χαλκίνης σμικρύνσεως τῆς Villa Albani².

Ὅτι εὐκόλως καὶ μὲ ἰσχνὰς ἐνδείξεις ἀπεδώκαμεν τὸ ἄγαλμα εἰς τὸν πραξιτέλειον κύκλον, δὲν θὰ φανῆ παράδοξον. Τὴν τέχνην τοῦ μεγάλου Ἀθηναίου γνωρίζομεν σχετικῶς καλύτερον, ἀλλὰ πάντοτε ἀτελῶς — δὲν ἔχομεν χάλκινον πρωτότυπον ἐκ τοῦ ἐργαστηρίου του — τὸ δὲ χειρότερον ἀγνοοῦμεν ἐντελῶς ἢ σχεδὸν ἐντελῶς τὴν τέχνην πολλῶν ἄλλων συγχρόνων του ἐπιφανῶν ἢ ἀσημοτέρων. Πραξιτέλειον ἄρα σημαίνει ὄνομα τῆς ἀνάγκης, χρήσιμον νὰ περιλάβῃ πολὺ ἢ ὀλίγον ὁμοιάζοντα ἔργα, τὰ ὁποῖα ἀδυνατοῦμεν νὰ κατατάξωμεν ὑπὸ τὴν παρομοίαν ἐπιγραφὴν τῶν λυσιππειῶν ἢ σκοπαδείων. Κατὰ ταῦτα δὲν θὰ εἶναι θαῦμα, ἂν τὸ ὄνομασθὲν πραξιτέλειον ἄγαλμα τοῦ Μαραθῶνος ἀποδειχθῆ ποτε δι' εὐρημάτων τοῦ μέλλοντος ἔργον τοῦ Λεωχάρους π. χ. ἢ τοῦ Εὐφράνορος ἢ τοῦ Σθένιδος κ.τ.λ. Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος αἱ γνώσεις ἡμῶν δὲν ἐπιτρέπουν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τοῦ Πραξιτέλους καὶ τῶν περὶ αὐτόν, ἐξ ὧν πρώτους θὰ μνημονεύσωμεν τὸν πρα-

Σημ. 1. Περὶ τοῦ σχετικοῦ λυσιππειοῦ τρόπου ἰδὲ Strena Helligiana, σελ. 108 (Graf).

Σημ. 2. Picard, Sculpture, II, 121, εἰκ. 52 (ἀντὶ τοῦ 0,40 τοῦ ὕψους γρ. 0,96).

ξετελιζόντα Βρούξιν¹ και τούς υιούς, Κηφισόδοτον και Τιμαρχον, οἵτινες ἐργαζόμενοι μετὰ τὴν φίρμαν τοῦ πατρὸς αὐτῶν και ὡς Πραξιτέλους υἱεὶς ὑπογραφόμενοι εἶναι βέβαιοι, ὅτι δὲν ἐνεωτέρισαν κατὰ πολὺ². Ἀκόμη δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν ὠρισμένως, ὅτι μᾶλλον πρὸς τὸ τέλος τῆς σταδιοδρομίας τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου πρέπει χρονικῶς νὰ τοποθετηθῆ ὁ ἔφηβος. Τὴν γνώμην θὰ ἰενισχύσῃ μία τελευταία ἔρευνα ἐπὶ τῆς συμμετρίας τοῦ ἀγάλματος ἐν σχέσει πρὸς ἄλλα ἔργα, ἀρχαιότερα και νεότερα αὐτοῦ.

Ὡς εἶναι γνωστόν, ἡ κατανόησις τῶν ἀναλογιῶν και τοῦ συστήματος τῆς συμμετρίας τῶν ἀγαλμάτων δὲν εἶναι ὅσον εἰς τὰ ἀρχιτεκτονικὰ ἔργα εὐκόλος. Διότι εἰς ταῦτα μὲν αἱ διαστάσεις εἶναι καθωρισμέναι και ἀναντίρρητοι, εἰς δὲ τὴν πλαστικὴν τὰ πέρατα τῶν μελῶν δὲν εἶναι πάντοτε σαφῆ και, ὅταν ὁ ἄξων τοῦ σώματος δὲν εἶναι κατακόρυφος, αἱ διαστάσεις τῶν μελῶν και τοῦ συνόλου εἶναι διτταί, ὡς φαίνονται και ὅπως πράγματι εἶναι. Τὸ ζήτημα περιπλέκεται ἀκόμη μετὰ τὰς ἀνισότητας τῶν συγκρινομένων ἔργων, ὡς πρωτοτύπων ἢ ἀντιγράφων, και μετὰ τὰς ὑποδεικνυόμενας πλείονας τῆς μᾶς μονάδας, ὡς εἶναι τὸ ὕψος τῆς κεφαλῆς, τοῦ προσώπου και τὸ μῆκος τοῦ ποδός. Ἐντεῦθεν ἐπεκράτησεν ἀποθάρρυνσις και αἱ περὶ ἀναλογιῶν ἔρευναι δὲν τιμῶνται ἀφ' ἱκανοῦ χρόνου μεταξὺ τῶν ἀρχαιολόγων³.

Ἐν τούτοις τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι, ὅσον φαίνεται, ἀπηλπισμένον. Ὡς πρὸ πολλοῦ ὑπέδειξεν ὁ κριτικώτατος ἀλλ' ἀτυχῶς προῶρος ἀποθανὼν Kalkmann διὰ τῆς σπουδαίας ἐργασίας του περὶ τῶν ἀναλογιῶν τοῦ προσώπου⁴, εἶναι δυνατὸν δια προσεκτικῆς και συγκριτικῆς μελέτης πολυαριθμῶν ἔργων νὰ ὑποπεύσωμεν τοῦλάχιστον τὰς ἀντιλήψεις τῶν παλαιῶν και νὰ σαφηνίσωμεν ἐν μέρει τὴν ἱστορικὴν κατάταξιν. Σήμερον μάλιστα, ὅτε εἴμεθα ἀπηλλαγμένοι τῆς ἐσφαλμένης γνώμης τοῦ Βιτρουβίου (III, 1,65) ἢ τῆς ἐρμηνείας τῆς γνώμης αὐτοῦ, καθ' ἣν τὸ ὕψος τῆς κεφαλῆς μετρεῖται ἀπὸ τῆς σιαγόνης μέχρι τῆς ἀνωτάτης κορυφῆς (ad summum verticem), ἥτις διὰ τὴν διάφορον ἀφθονίαν και τὸν σχηματισμὸν τῆς κόμης δὲν παρέχει πάντοτε τὸ αὐτὸ ἀναντίρρητον ὄριον, δυνάμεθα νὰ προχωρή-

Σημ. 1. Picard, Sculpture, II, 95 κέ.

Σημ. 2. Ἐν Jahrbuch, 1923/24, σελ. 249 κέ. ἢ M. Bieber ἐξετάζει μετὰ πᾶσαν εὐρύτητα τὰ εὐρεθέντα λείψανα γλυπτῶν ἐν τῷ Ἀσκληπιεῖ τῆς Κῶ, τῶν μνημονευομένων παρὰ Ἡρόνδῃ (IV, 1) ὡς ἔργων τῶν υἱῶν τοῦ Πραξιτέλους. Ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι ἡ συγγραφεὺς καταβιβάζει τὴν δρᾶσιν τοῦ Πραξιτέλους μέχρι τοῦ 320 π. Χ. και συγχρονίζει σχεδὸν αὐτὸν μετὰ τὸν Λύσιππον.

Σημ. 3. O L. D. Caskey ἐν AJA, 1924, 358, ἀναφερόμενος και εἰς τὰς γνώμας τοῦ Guillaume θεωρεῖ ἀδύνατον π. χ. τὴν ἐξακριβῶσιν τῶν μέτρων τοῦ Δορυφόρου, ἀφοῦ ἔχομεν πρὸ ἡμῶν μόνον ἀντίγραφα και στεροῦμεθα τὴν σχετικὴν συγγραφὴν τοῦ Πολυκλείτου.

Σημ. 4. August Kalkmann, Die Proportionen des Gesichtes in der griechischen Kunst, 58^{ον} Winkelmanns programm, 1893.

σωμεν ἀσφαλέστερον. Ἐὰν πράγματι τὸ μέγεθος ὀρίσωμεν κατὰ τὴν ἀνθρωπολογικὴν μέθοδον¹, διπλασιάζοντες δηλ. τὸ ὕψος ἀπὸ τῆς σιαγόνος μέχρι τοῦ κανονικοῦ κέντρου τῆς κόρης τῶν ὀφθαλμῶν, θὰ ἔχωμεν τότε μονάδα μέτρου ἀκριβέστερον καθωρισμένην καὶ χρησιμωτέραν εἰς τὰς συγκρίσεις. Ἡ τοιαύτη μετρικὴ μονάδα ἐπαναλαμβάνεται εἰς στρογγύλους ἀριθμοὺς ἐπὶ τοῦ ὄλου ὕψους. Ἐπὶ τοῦ ἐφήθου π. χ. μὲ ὕψος τῆς κεφαλῆς 160 χιλιοστά (2×80) φθάνομεν μέχρι τῆς ταινίας τῆς κόμης εἰς σημεῖον ὑψοῦμενον ὑπὲρ τὴν βᾶσιν 1200 χιλ., ἀριθμὸν, ἐν ᾧ τὰ 160 ἐπαναλαμβάνονται ἀκριβῶς 7 1/2 φορὰς². Ἄν ὑπὲρ τὴν ταινίαν μέχρι τῶν ἀνωτάτων τριχῶν ὑπολείπονται 40 χιλ., τοῦτο εἶναι, ὡς λέγομεν, ἄλλος λογαριασμός. Ἐπὶ τοῦ ἐφήθου τῶν Ἀντικυθέρων τὸ ὕψος τῆς κεφαλῆς ἐπαναλαμβάνεται ἀκριβῶς 8 φορὰς (8×240) μὲ περίσσευμα ἐπίσης 40 χιλ., ὅπου ὁμως εἶναι διὰ τὴν ὀρθίαν στάσιν τῆς κεφαλῆς σχεδὸν ἀνύπαρκτον. Ἐπὶ τοῦ Ἑρμοῦ τῆς Ἄνδρου δὲν ἔχομεν περίσσευμα καὶ τὸ ὄλον ὕψος συνίσταται ἐξ 8 ἀκριβῶς μονάδων (8×250). Ἐπὶ τοῦ Ἑρμοῦ τῆς Ὀλυμπίας εἰς τὸ κανονικὸν ὕψος (8×260) συνάπτονται 57 χιλ. τῆς ἀνωτάτης κόμης, ἐν ᾧ ἐπὶ τοῦ Ἑρμοῦ τῆς Ἀταλάντης (8×234) μόνον 28. Βεβαίως τὰ περισσεύματα ταῦτα, ὅσον μικρὰ καὶ ἂν εἶναι καὶ ὅταν δὲν ὑπάρχουν καθόλου, εἶναι σημαντικὰ διὰ τὸ μέγεθος τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ συνόλου, δὲν ἀναιροῦν ὁμως τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἡθείσης μετρικῆς μονάδος. Τούναντιον προκειμένου περὶ τοῦ πολυσυνθέτου ἔργου τῆς φύσεως, οἷον εἶναι τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, καὶ τῶν εἰκόνων αὐτοῦ ὀφείλομεν νὰ περιμένωμεν παρὰ τὴν βασικὴν ἀπλὴν συμμετρίαν καὶ ἄλλους ὑπολογισμούς. *Τὸ γὰρ εἶ παρὰ μικρῶν διὰ πολλῶν ἀριθμῶν ἔφη γίνεσθαι* (: Πολύκλειτος ὁ ἀνδριαντοποιὸς) κατὰ τὴν σημαντικωτάτην μαρτυρίαν Φίλωνος τοῦ Βυζαντίου (Περὶ μηχανικῆς συντάξεως IV, 2). Ἄλλ' ἐὰν δὲν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ εὐρίσκωμεν τοὺς ἀριθμοὺς πάντας, τοῦτο δὲν εἶναι λόγος νὰ δεχθῶμεν αὐτολεξεὶ τὴν γνώμην τοῦ Διοδώρου (I, 98, 7), ὅτι οἱ Ἕλληνες κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους, ἐργαζομένους ἐπὶ ἀριθμῶν, ἔκρινον τὴν συμμετρίαν τῶν ἀγαλμάτων μόνον ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν ὄρασιν φαντασίας. Βεβαίως ἡ

Σημ. 1. Περὶ τῆς μεθόδου ἰδὲ Stratz, Darstellung d. menschlichen Körpers in der Kunst σελ. 9, ὅπου ὡς ἂν πέρασ ὀρίζεται ἡ εὐθεῖα ἢ ἐνώουσα τὰ κέντρα τῶν δύο κορῶν (φέρουσα τὸ ὄνομα τοῦ ἀνθρωπολόγου Seggel). Πρὸβλ. καὶ σελ. 21 σημ. 2, σελ. 13 εἰκ. 3 ἂν ἀριστερά.

Σημ. 2. Παρέχονεν ἐνταῦθα τὰ ἐπὶ τὸ ἐφήθου παρατηρηθέντα μέτρα: τὸ ὄλον ὕψος 1.24, ὕψος προσώπου 120 - 4 χιλ., ὕψος κεφαλῆς 205, μεταξὺ σιαγόνος καὶ μέσου ὀφθαλμῶν 80, ἀπόστασις ἐξωτερικῶν γωνιῶν ὀφθαλμῶν 67, ἐσωτερικῶν 25, ἀπόστασις μαστῶν 170, ὕψος μαστῶν ὑπὲρ τὸν ὀφθαλμὸν 170, κλάτος ὤμων (168+168) 336, ἀπὸ τῆς ῥιζῆς τοῦ αἰδοίου καὶ κάτω 635, μῆκος ἀριστεροῦ ποδὸς 195. Μὲ τὸ ὕψος κεφαλῆς 205 οὐδεμίαν εὐρίσκωμεν ἀπλὴν σχέσιν πρὸς τὸ ὄλον ὕψος, εἴτε τοῦτο ὡς 1,24 ἢ 1,20 ἐκλάβωμεν. Χαρακτηριστικὸν τῆς ἀκαταλληλότητος τῆς τοιαύτης μετρήσεως εἶναι, ὅτι ὁ Benndorf κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Ἀποξυομένου (Ephesos I, 181 κθ. 184) μὴ εὐρίσκων ἀπλὴν ἀριθμητικὴν σχέσιν μεταξὺ τοῦ ὕψους 305 τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ ὄλου ὕψους 1.91 καταφεύγει εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἂν ὁ νέος ὠρθάνειο θὰ ἔφθανε τὸ ὕψος τῶν 2,00 μ. Ἄλλὰ καὶ οὕτω τὸ ποθούμενον μόνον κατὰ προσέγγισιν ἐπιτυγχάνεται, ὁ δὲ λόγος εἶναι 6 1/2.

ἐντύπωσις ἦτο ὁ ὑπέρτατος ὄρος, ἀλλ' οἱ ἀριθμοὶ ἦσαν ἐν χρήσει καὶ ὑπάρχουν, ὡς θὰ πεισθῇ τις, ἂν μόνον ἐπιχειρήσῃ πολλὰς ἰδιοχείρους μετρήσεις. Ἴδου δὲ πῶς ὁ ἴδιος ἐπέισθην. Κατὰ τὰς μετρήσεις ἐπὶ τῶν μαρμάρων τοῦ Ἐθν. Μουσείου καὶ τινῶν εὐαρίθμων γυνύινων παρετήρησα, ὅτι, ὡσάκις τὸ ἄγαλμα ἦτο ὄρθιον (Ἐρμῆς Ἀταλάντης, ἔφηβος Ἀντικυθήρων), τὸ ἄκρον τοῦ διαθήτου κατὰ τὴν ἐπανάληψιν τοῦ ὕψους τῆς κεφαλῆς ἔφθανε ἐλάχιστα ὑπεράνω τῆς γραμμῆς τῶν μαστῶν καὶ κατὰ τὴν τρίτην ἐπανάληψιν μικρὸν ὑπεράνω τοῦ ὀμφαλοῦ, ἐνῶ ἐπὶ τῶν ἀγαλμάτων μετὰ καμπῆς τῆς σπονδυλικῆς στήλης καὶ κλίσεως τῆς κεφαλῆς (Ἐρμῆς Ὀλυμπίας, ἄνδρου, ἔφηβος Μαραθῶνος) τὰ ἀντίστοιχα σημεῖα εὐρίσκοντο χαμηλότερα. Ἀκολουθεῖ, ὅτι ἡ διαφορὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν κλίσιν καὶ ὅτι τὰ τρία μέρη εἶναι ἴσα πρὸς ἄλληλα, ἀλλὰ μετροῦνται καθ' ἑαυτά, τὰ δὲ πέρατα δὲν καθορίζονται ἐκ τῆς ἐπαναλήψεως τῆς κεφαλῆς εἰς τὸ ὅλον ὕψος. Εἶναι ἄρα φανερόν, ὅτι πάντα ταῦτα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κανονίζονται ἀπλῶς ἐκ τῶν ἐντυπώσεων καὶ ἄνευ τῆς βοήθειας τῶν ἀφανῶν ἀριθμῶν.

Οἱ αὐτοὶ συγκεκαλυμμένοι ἀριθμοὶ εἶναι βέβαιοι καὶ ὡς πρὸς τὸ ὕψος τοῦ προσώπου. Ἐπὶ τοῦ ἀγάλματος ἐμετρήσαμεν ἀπὸ τῆς σιαγόνας μέχρι τῶν ὑπὲρ τὸ μέτωπον πρώτων τριχῶν 120 χιλιστά. Ἀλλὰ τὸ τελευταῖον ὄριον δὲν εἶναι αὐστηρῶς ὠρισμένον, ὥστε καὶ τὸ ὕψος τῶν 124 χιλιοστῶν νὰ μὴ ἀποκλείεται. Ἐντεῦθεν, ἐνῶ εἶναι βέβαιον, ὅτι τὸ πρόσωπον εἶναι τὸ δέκατον τοῦ ὅλου ὕψους, καθὰ ἀπαιτεῖ ὁ Βιτρούβιος, ἔ. ἀ., ἡ μαθηματικὴ ἀκρίβεια εἶναι ἀνεπίτευκτος καὶ δὲν γνωρίζομεν εἰς τίνα ἐκ τῶν δύο ἀριθμῶν (1,24 ἢ 1,20) ἀντιστοιχεῖ τὸ ὕψος τοῦ προσώπου.

Γενικῶς οἱ κίνδυνοι ἐκ τῆς φυσικῆς ἀοριστίας τῶν μεγεθῶν δὲν εἶναι μεγάλοι καὶ δύνανται νὰ περιορισθοῦν εἰς τὸ ἐλάχιστον διὰ τῆς χρήσεως συγκριτικοῦ πίνακος. Κατωτέρω, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Kalkmann, παραθέτομεν πίνακα, ἐν ᾧ περιλαμβάνονται ἐκτὸς μερικῶν ἐκ τῶν ὑπ' αὐτοῦ μετρηθέντων ἔργων καὶ τινὰ νεώτερα τοῦ 1893 εὐρήματα, ἐν οἷς καὶ τὸ νέον ἄγαλμα. Εἰς τὴν πρώτην σειρὰν περιελήφθησαν ὀλίγα ἔργα τοῦ Ε' αἰῶνος, εἰς τὴν δευτέραν ἀγάλματα τοῦ Δ' ἀνεπτυγμένων ὠρίμων νέων καὶ εἰς τὴν τρίτην εἰκόνες μαιρακίων εἰς τὴν ἡλικίαν περιήπου τοῦ ἐφήβου τοῦ Μαραθῶνος. Μετὰ τὴν στήλην τοῦ ὀλικοῦ ὕψους αἱ στήλαι Α, Β, Γ, περιέχουν ἀριθμούς, δηλοῦντας διαστάσεις σχετικὰς μὲ τὴν προϋπόθεσιν, ὅτι τὸ ὀλικὸν ὕψος παντὸς ἀγάλματος = 2000. Ἐκ τούτων ἡ μὲν Α στήλη παρέχει τὰς ἀποστάσεις τῶν ἐξωτερικῶν γωνιῶν τῶν ὀφθαλμῶν, ἡ Β τὸ ὕψος ἀπὸ τῆς σιαγόνας μέχρι τοῦ μέσου τῶν κορῶν, ὅπερ διπλασιαζόμενον ἀποτελεῖ τὸ ὕψος τῆς κεφαλῆς¹ καὶ ἡ Γ τὸ ὕψος τοῦ προσώπου.

Σημ. 1. Εἰς τὴν Β στήλην ὅπου συνάπτεται +, ἐννοεῖται, ὅτι πρέπει νὰ προστεθοῦν περὶ τὰ 2-3 χιλιοστά. Τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖόν, διότι ὁ Kalkmann ἐμέτρει μέχρι τῆς ἐσωτερικῆς γωνίας τῶν ὀφθαλμῶν (ἔ. ἀ. σελ. 17), τὸ δὲ μέσον τῶν κορῶν, μέχρι τοῦ ὁποίου ἡμεῖς ἐμετρήσαμεν, εἶναι εἰς τὴν πραγματικότητα κατὰ 1-2 χιλ. ὑψηλότερον.

	Ὅλικόν ῦψος	A	B	Γ
Δορυφόρος	1.980	100,8	126 +	201,5
Κυνίσκος (= ἄθλητῆς Westmacott)	1.458	103,2	127,2+	201,3
Idolino	1.500	111,3	136 +	196
Διαδούμενος Δήλου	1.850	109,1	132,9	180,5
Ἀποξυόμενος Ἐφέσου	1.910	107	123,5	212
Ἐρμῆς Ὀλυμπίας	2.137	104	122	183
Ἐρμῆς Ἄνδρου	2.000	93,5	124	186
Ἐφηβος Ἀντικυθήρων	1.960	101	124	188
Ἐρμῆς Ἀταλάντης	1.900	95	123	200
Ἀπόλλων Belvedere	2.145	96	116,6+	193
Ἀποξυόμενος Λυσιππου	1.945	88,9	117,2+	179,9
Σάτυρος οἰνοχόος	1.452	92,3	115 +	180,4
Σάτυρος ὁ «Περιβόητος»	1.710	107,6	128,1+	190,1
Σταυροκτόνος Λούβρου	1.493	103,8	127,3+	213
Ἐφηβος Μαραθῶνος	1.240	108	129	200
Προσευχόμενος Βερολίνου	1.266	117	133	198
Σταυροκτόνος Villa Albani	960	130,2	141,7+	231,2

Ἐὰν δι' εὐκολίαν ἀποβλέψωμεν πρῶτον εἰς τὴν στήλην Β, θὰ ἴδωμεν, ὅτι κατὰ μὲν τὸν Ε' αἰῶνα οἱ ἀριθμοὶ εἶναι ἀδιακρίτως ἡλικίας ἀρκετὰ μεγάλοι, κατὰ δὲ τὸν Δ' αἰ διευθύνσεις διχάζονται, ὥστε ἐπὶ μὲν τῶν νεαρῶν ἀνδρῶν τὰ ῦψη νὰ μειώνονται φανερῶς, ἐπὶ δὲ τῶν μικροτέρων μὲ ἦθην ἄτριχον ἐφήβων, ἐκτὸς τῆς μοναδικῆς περιπτώσεως τοῦ οἰνοχοῦντος Σατύρου, ὅχι μόνον νὰ διατηροῦνται ἀλλὰ καὶ νὰ τείνουν εἰς αὔξησιν. Ἀποτέλεσμα τούτου εἶναι, ὅτι εἰς μὲν τὰ παραδείγματα τοῦ Ε' αἰῶνος ἡ κεφαλὴ ἐπαναλαμβάνεται περίπου 7 1/2 εἰς τὸ ὅλον ῦψος, εἰς τὸν Δ' ἐπὶ τῶν ἀνδρῶν 8 - 8 1/2 καὶ ἐπὶ τῶν ἐφήβων, πλὴν τοῦ αὐτοῦ Σατύρου, 7 1/2. Σχετικῶς πρὸς τοὺς τελευταίους εἰς τὰ τρία παλαιότερα παραδείγματα (Περιβόητος, Σταυροκτόνος, Προσευχόμενος) προστίθεται τώρα ὁ Ἐφηβος τοῦ Μαραθῶνος, ὥστε νὰ βεβαιώνεται ἡ πρόθεσις τῆς μεγεθύνσεως τῆς κεφαλῆς συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν τῆς μικροτέρας ἡλικίας. Τὴν γνώμην ἐνισχύει μεγάλως ὁ χαλκοῦς Σταυροκτόνος τῆς Villa Albani. Ἐπειδὴ οὗτος ἐποιήθη κατ' ἐλευθέραν μίμησιν καὶ σμίκρυνσιν τοῦ πρωτοτύπου εἰς ἐποχὴν νεωτέραν τοῦ Δ' αἰῶ-

νος, είναι φυσικόν, ὅτι παρουσιάζει διαστάσεις τῆς κεφαλῆς μεγαλυτέρας καὶ ἔτι μᾶλλον προσεγγιζούσας εἰς τὴν ἀλήθειαν. Πρὸς τὴν αὐτὴν γενικῶς κατεύθυνσιν συμφωνοῦν καὶ τὰ ὕψη τῶν προσώπων τῆς στήλης Γ. Κανονικῶς τὸ πρόσωπον ἐπαναλαμβάνεται δεκάκις εἰς τὸ ὅλον ὕψος κατὰ τὸν Ε΄ αἰῶνα, ἑνδεκάκις ἐπὶ τῶν ἀνδρῶν καὶ δεκάκις ἐπὶ τῶν ἐφήβων τοῦ κατόπιν αἰῶνος, ἐννοεῖται χωρὶς νὰ λείπουν μερικαὶ ἐξαιρέσεις τοῦ κανόνος, ὅχι ἐντελῶς ἄποροι καὶ ἡ σύμφωνος πρὸς τοὺς χρόνους τάσις αὐξομειώσεως. Ἐπίσης τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρατηροῦμεν καὶ ἐπὶ τῶν ἀριθμῶν τῆς στήλης Α τῶν δηλούντων τὸ πλάτος τοῦ προσώπου καὶ ἐπομένως σημαντικῶν τοῦ μεγέθους τῆς ὅλης κεφαλῆς.

Οὐχ ἦττον ἡ διαφωνία τοῦ οἰνοχοοῦντος Σατύρου εἶναι κτυπητή. Ἐὰν καὶ τὸ μικρὸν ὕψος τῆς στήλης Β δύναται νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὴν πρόνοιαν τοῦ νὰ μὴ ἀξιεθῆ ὑπὲρ τὸ δέον ἢ ἤδη πρὸς τὰ ἄνω ὑψηλὴ γενομένη κεφαλὴ (φαινόμενον, ὅπερ ἀκριβῶς παρατηρεῖται καὶ ἐπὶ τοῦ Ἐπόλλωνος Belvedere) τὸ δὲ μικρὸν πρόσωπον ἐρμηνεύεται ἐκ τῆς στενευούσης αὐτὸ ταινίας, ὑπολείπεται τὸ μικρὸν πλάτος τῆς στήλης Α, ὅπερ ἀποσπᾷ τὸν Σάτυρον ἐκ τῆς τάξεως τῶν συνομηλικῶν καὶ κατατάσσει αὐτὸν μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν καὶ πλησιέστατα τοῦ Ἀποξυομένου. Μήπως τὸ μικρὸν τοῦτο πλάτος ἔδει νὰ ἀκολουθήσῃ εἰς τὸ μικρὸν ὕψος τοῦ κατωτέρου ἡμίσεος τῆς κεφαλῆς; Δυνατόν. Ἄλλ' ὅπωςδήποτε ἐπὶ τοῦ οἰνοχοοῦντος Σατύρου ἔχομεν ὡς πρὸς τὰς διαστάσεις διάφορον ἀντίληψιν. Τὸ νὰ ἀρνηθῶμεν ἕνεκα τούτου τὴν πραξίτελειαν καταγωγὴν εἶναι ὑπερβολικόν. Διότι ἄριστα εἶναι δυνατόν, ὁ αὐτὸς καλλιτέχνης νὰ ἔδωκεν εἰς ὠρισμένην ἐποχὴν διάφορον λύσιν εἰς τὸ ζήτημα. Ὅτι ἡ ἐποχὴ αὕτη εἶναι ἡ παλαιότερα τοῦ καλλιτέχνου¹, στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀντιθέσεως τῶν ὠρίμων πραξίτελειῶν ἔργων, τοῦ Σταυροκτόνου καὶ τοῦ «Περιβοήτου»², εἰς ἃ προστίθεται ἤδη ἐμφανῶς ὁ ἔφηβος τοῦ Μαραθῶνος. Τὰς αὐξηθείσας τούτων διαστάσεις τονίζει ἔτι μᾶλλον, ὡς εἶναι φυσικόν, ὁ κατὰ τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος ποιηθεὶς Προσευχόμενος.

Ἐν τέλει συγκεκριαλιώνομεν τὰ πορίσματα τῆς γενομένης ἐρεύνης. Ὡς εἶδομεν, ἡ ἐλαττωματικὴ διατήρησις κατὰ τὴν ἀριστερὰν δὲν ἐπιτρέπει τὸν βέβαιον καθορισμὸν τοῦ εἰκονιζομένου καὶ μόνον περὶ πιθανοτήτων δύναται νὰ γίνῃ λόγος. Ἐπροτιμήσαμεν τὴν ἐκδοχὴν τοῦ Ἐρμού προσβλέποντος μετ' ἐκπλήξεως χελώνην, ἢ ἄλλο τι ἱερὸν εἰς αὐτὸν ζῶον, ἀλλὰ δὲν ἀπεκλείσαμεν τὴν ἐρμηνείαν

Σημ. 1. Τοῦτο καθώρισε δι' ἰσχυρῶν λόγων ὁ Furtwangler ἐν Meisterw. 536. κέ. Ἡ δυσπιστία τοῦ Picard, Sculpture 116 μού φαίνεται ὑπερβολικὴ.

Σημ. 2. Ὁ Wolters ἐκτός ἄλλων ἐν Handbuch, 1923. 339 δὲν νομίζει ἀναγκαῖον νὰ δεχόμεθα τὴν πραξίτελειαν προέλευσιν τοῦ «Περιβοήτου» καὶ ὁ Kalkmann ἔ. ἄ. σελ. 62 δὲν εὐρίσκει συμφώνους πρὸς πραξίτελεια ἔργα τὰς διαστάσεις αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἂν ταῦτα δεχθῶμεν ὡς ἀληθῆ, ἡ χρονολόγησις εἰς τὸ 6' ἡμισυ τοῦ Δ' αἰῶνος, ὅπερ ἡμᾶς ἐνταῦθα ἐνδιαφέρει, μένει ἀκλόνητος.

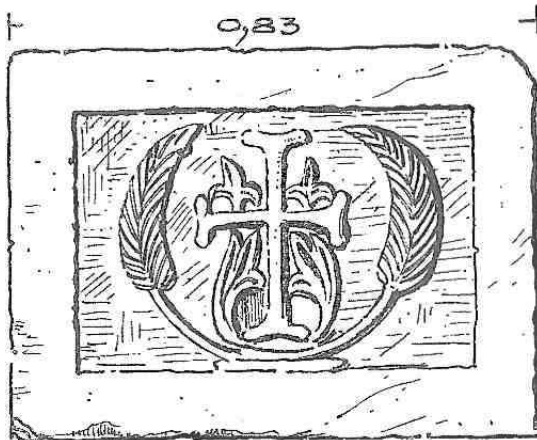
τοῦ διακονοῦντος εἰς θυσίας παιδός, ἐνῶ τὴν ὀνομασίαν τοῦ ἀθλητοῦ εὗρομεν δυσκολωτέραν. Ἀντιθέτως ἡ θαυμασία διατήρησις τοῦ πέλματος τοῦ ἀριστεροῦ ποδός ἐβεβαίωσε τὴν τοποθέτησιν τοῦ ἀγάλματος μετὰ τῆς παραδόξου ἐκ πρώτης ὄψεως ἐλαφρᾶς κλίσεως. Σπουδάσαντες εἶτα τὴν διάθεσιν τῶν μελῶν καὶ τὴν μορφολογίαν αὐτῶν ἤχθημεν εἰς θετικά συμπεράσματα. Ὁ ἔφηβος ὠρθώνετο ἐλευθέρως χωρὶς νὰ στηρίζεται οὐδαμοῦ, ἐχειρονόμει δὲ μὲ τὴν δεξιάν, ἥτις τίποτε δὲν ἐκράτει. Ὡς ἐκ πλείστων ἐνδείξεων προκύπτει, τὸ ἄγαλμα προωρίζετο νὰ φαίνεται ἐκ μιᾶς κυρίως ἔμπροσθεν θέσεως, ἀφ' ἧς ἡ κεφαλὴ παρουσιάζετο εἰς πλαγίαν ὄψιν. Ἄλλ' ὑπῆρχον καὶ δευτερεύουσαι ἀξιόλογοι εἰκόνες, ἐνῶ αἱ ἀμέσως γειτονεύουσαι πρὸς τὴν κυρίαν εἰκόνα πλευραὶ ἦσαν πραγματικῶς ἀνόπαρκτοι καὶ διὰ τῆς ἀρνητικῆς αὐτῶν ιδιότητος συνετέλουν εἰς τὴν ἔξαρσιν καὶ τὸν τονισμόν τοῦ ὅλου ἔργου. Μελετήσαντες ἔπειτα τὸ ἄγαλμα ὡς πρὸς τὴν ὄλην στάσιν εὗρομεν, ὅτι ἐπ' αὐτοῦ ἔχομεν τὴν τελευταίαν ἀνάπτυξιν τοῦ παλαιοῦ πολυκλειτείου τύπου τοῦ Δορυφόρου, τὸν ὅποιον θὰ ὀνομάζομεν τύπον τῶν πέντε λοξῶν ἐπιπέδων. Ἐδιδάχθημεν οὕτω, ὅτι τῆς λαμπρᾶς σειρᾶς περιφῆμων ἔργων ὁ ἔφηβος ἀποτελεῖ τὸ ἀκρότατον ἐπιφανὲς μέλος. Ὅτι τὸ ἔργον εἶναι πρωτότυπον, ἔπεισεν ἡμᾶς ἡ πανταχοῦ ἐκτεινομένη θαυμαστὴ ἀπόδοσις τῆς ὀργανικῆς ζωῆς, συνδυαζομένη μὲ ἐγκράτειαν καὶ μὲ δεξιότητα εἰς τὴν χρῆσιν τῶν τολμηροτέρων καλλιτεχνικῶν μέσων. Τὸν καλλιτέχνην ἦτο ἀδύνατον νὰ ὀνομάσωμεν, ἀλλὰ μὲ ἱκανὴν ἀσφάλειαν ἀπεδώκαμεν τὸ ἔργον, καθόσον ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπιτρέπεται, εἰς τὸν πραξιτέλειον κύκλον. Τέλος χρονικῶς δὲν ἀπομακρυνόμεθα πολὺ τῆς ἀληθείας, ἂν ἀποδώσωμεν τὸ ἄγαλμα εἰς τοὺς χρόνους μεταξὺ 340 - 320 π. Χ.

Πιθανὸν μερικᾶ ἐκ τῶν ἀνωτέρω συμπερασμάτων νὰ διορθωθῶσιν εἰς τὸ μέλλον. Ἄλλ' ἡ πίστις εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν ἀξίαν τοῦ ἔργου θὰ μείνῃ σταθερά. Τὴν λάμπριν τοῦ ὄραίου ἐφήβου δὲν εἶναι δυνατὸν ἐπὶ πολὺ νὰ ἐπισκιαζῇ τὸ ἔξωτερικὸν μειονέκτημα τῶν μικροτέρων διαστάσεων, ὡς καὶ ἡ παροδικὴ δυσχέρεια τοῦ ἀκαταλλήλου φωτισμοῦ. Καὶ τότε τὸ ἄγαλμα τοῦ Μαραθῶνος δύναται νὰ ὑπομείνῃ ἀμείωτον οἰανδήποτε σύγκρισιν. Ἀκόμη καὶ ἂν ἡ αὐτὴ θάλασσα τοῦ ἐνδόξου τόπου μᾶς ἐπιφυλάσῃ πολλὰς ὁμοίας ἐκπλήξεις, τὸ ἄγαλμα θὰ διατηρήσῃ τὴν πρώτην αἴγλην. Διότι φέρει τὴν γνησίαν καλλιτεχνικὴν σφραγίδα καὶ, ὡς ὅλα τὰ ἀριστουργήματα, εἶναι μοναδικόν.

Κ. Α. ΡΩΜΑΙΟΣ

ΠΡΟΣΤΟΜΙΑΙΟΝ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Αἱ κάτωθι δημοσιευόμεναι ὑπ' ἀριθμ. 1, 2, 3 καὶ 4 εἰκόνες παρέχουσι τὰς ἀναγλύφους παραστάσεις, δι' ὧν κοσμοῦνται αἱ τέσσαρες κατακόρυφοι παρειαὶ κυβικοῦ μαρμαρίνου *προστομίου* (στομίου φρέατος) εὐγενῶς παραχωρηθέντος μοι πρὸς δημοσίευσιν παρὰ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου κ. Στεφάνου Ξανθοῦδίδου. Τὸ γλυπτὸν ἀπόκειται ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου προέρχεται δ' ἐκ τῆς αὐτῆς πόλεως. Αἱ διαστάσεις του εἶναι: μῆκος 0.83,

Εἰκ. 1. Σταυρὸς μετὰ φύλλων.

πλάτος 0.82, ὕψος 0.615, ἡ δὲ διάμετρος τῆς κοιλότητος τοῦ φρέατος 0.56. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας εὗρηται περιθώριον πλάτους 0.10 ὑψοῦμενον κατὰ 0.02 ὑπὲρ τὴν λοιπὴν ἐπιφάνειαν τοῦ λίθου. Ὅσαι γομφώσεως ἐπὶ δύο ἀπέναντι πλευρῶν τῆς ἄνω ἐπιφανείας εὗρισκόμεναι φέρουσαι δὲ καὶ ζωηρὰ ἴχνη σκωρίας ὑπο-

δηλοῦσι τὴν ὑπεράνω ὑπαρξιν σιδηροῦ ἀνυψωτηρίου τῶν κάδων βαρούλκου. Τὴν χρῆσιν τοῦ λίθου ὡς *προστομίου* μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἐκ τῶν σχοινίων χαρακτηριστικὴ φθορὰ τοῦ μαρμάρου κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν χεῖλος τοῦ κύκλου.

Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς πλευρᾶς τοῦ κύβου (εἰκ. 1) εἰκονίζεται ἀγκυρωτὸς σταυρὸς ἀπὸ τῆς βάσεως τοῦ ὁποίου ἐκφύονται ἑκατέρωθεν δύο μεγάλα φύλλα ἐν ᾧ μεταξὺ τῶν κεραιῶν ὑπάρχουσι κάτω καὶ ἄνω τρίφυλλα. Ἡ ὅλη παράστασις περιβάλλεται ὑπὸ πλαισίου πλάτους 0.10.

Ἐπὶ τῆς δευτέρας πλευρᾶς (εἰκ. 2) εἰκονίζονται κατὰ κρῶταφον δύο ἀντιμέτωποι λέοντες ἔχοντες κοινὴν τὴν κεφαλὴν βλέπουσαν κατ' ἐνώπιον. Μεταξὺ τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν των καὶ κάτωθεν ἀκριβῶς τῆς κεφαλῆς των εἰκονίζεται πιθανῶς περιθραντήριον βαῖνον ἐπὶ καρδιοσχῆμου φύλλου ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐκφύονται μακροὶ μίσχοι καμπτόμενοι διαγωνίως πρὸς τὰ ἄνω καὶ καταλήγοντες κατὰ τὰς γωνίας εἰς δέσμη 3 ἢ 5 φύλλων. Ἡ χαίτη τῶν λεόντων εἶναι δεδηλωμένη διὰ

παρὰλλήλων κυματοειδῶν χαράξεων, ὁμοίως δὲ καὶ αἱ πλευραὶ των. Οἱ λέοντες δὲν εἶναι ἐνταῦθα πλαστικῶς δεδηλωμένοι ἀλλὰ ἐλαφρῶς ἔκτυποι καὶ γεωμετρικῶς ἐν ἐνὶ ἐπιπέδῳ ἀποδομένοι, κατὰ διακοσμητικὴν ὅλως τεχνοτροπίαν.

Ἐπὶ τῆς ἀπέναντι τῆς εἰκό-
νος 2 πλευρᾶς εἰκονίζεται ἐντὸς
περιθωρίου ἐν καὶ μόνον ζῷον
(εἰκ. 3) ἔχον κορμὸν μὲν καὶ ὀπί-
σθια ἄκρα λέοντος, κεφαλὴν δὲ
καὶ ἐμπρόσθια ἄκρα πτηνοῦ κα-
θὼς καὶ πτέρυγας· πρόκειται λοι-
πὸν ἐνταῦθα περὶ τῆς μικτῆς
παραστάσεως γρυπὸς καὶ λέον-
τος (γρυπολέοντος) ἣτις τόσον
συχνὰ ἀπαντᾷ εἰς τὴν βυζαντι-
νὴν τέχνην. Ἡ τεχνοτροπία καὶ
τῆς πλευρᾶς ταύτης εἶναι ἢ αὐτὴ
καὶ ἢ τῆς προηγουμένης ἤτοι ἢ ἐπιπεδόμορφος.

Εἰκ. 2. Λέοντες.

Εἰκ. 3. Γρυπολέον.

Κατὰ διακοσμητικὴν δ' ὅλως
ἄδειαν τὰ μὲν πτίλα τοῦ λαι-
μοῦ ἀπεδόθησαν διὰ ρόμβων,
αἱ δὲ πλευραὶ διὰ παρὰλλή-
λων χαράξεων, καὶ οἱ μῦες τῶν
μηρῶν διὰ καρδιοσχημῶν σχη-
μάτων.

Τέλος ἐπὶ τῆς τετάρτης
πλευρᾶς εἰκονίζεται συνθετω-
τέρα τις παράστασις κυνηγίου
(εἰκ. 4). Δύο ἄνδρες μακρολαι-
μοι ἐνδεδυμένοι βραχεῖς χιτῶ-
νας μετὰ διακόσμων παρυφῶν
καὶ περιπόδια καλύπτοντα καὶ
τοὺς μηροὺς κατὰ τὸν τύπον
τῶν εὐζωνικῶν «καλιτσῶν» φέ-
ροντες δὲ καὶ ὑποδήματα δερ-

μάτινα προσαρμοζόμενα ἐπὶ τῶν ποδῶν δι' ἱμάντων εἰκονίζονται κατὰ κρόταφον,
ὁ μὲν βλέπων πρὸς τ' ἀριστερά, ὁ δὲ πρὸς τὰ δεξιὰ. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος κρατεῖ

ἀσπίδα τριγωνικήν καὶ δόρυ ἐπιτίθεται δὲ κατὰ ζώου (λύκου;), ὁ δὲ δεξιὸς τοξεύει πρὸς τὰ δεξιά. Δύο δένδρα εἰκονιζόμενα ἑκατέρωθεν μεταξὺ τῶν κυνηγῶν καὶ τῶν ζώων ὑποδηλοῦσι ὅτι ἡ σκηνὴ λαμβάνει χώραν ἐντὸς δάσους.

Ὡς πᾶσαι αἱ λοιπαὶ πλευραὶ οὕτω καὶ ἡ τελευταία αὕτη ἐξετελέσθη κατὰ τὸν αὐτὸν ἀφελῆ διακοσμητικὸν τρόπον, ὅστις ἐχρησιμοποιεῖτο κυρίως ὑπὸ τῆς

Εἰκ. 4. Σκηνὴ κυνηγίου.

λαϊκῆς τέχνης κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἐν ᾧ ἡ μνημειώδης γλυπτικὴ λεπτολογουῖσα περισσότερον προτιμᾷ τὰ λοξὰ ἐπίπεδα καὶ τὰς σοφῶς πλεκομένας γραμμάς. Ὅμοιον πρὸς τὸ ἡμέτερον λαϊκῆς τέχνης ἀνάγλυφον εἶναι καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Traquair δημοσιευθὲν ἐκ Πλάττας τῆς Μάνης¹ ἀνάγλυφον ἐπὶ κιονοκράνου, τὸ παριστῶν κυνήγιον ἄρκτου².

¹ British School Annual 1908 - 9 σελ. 203.

² Ὅμοιότης τεχνοτροπίας ὑπάρχει ἐν τινι μέτρῳ καὶ πρὸς τὸ ἀνάγλυφον τῆς Γερᾶνας καὶ τοῦ Πηγ-

Προστομαῖα τετράγωνα ἢ κυκλωτερῆ βυζαντινῶν χρόνων (7^{ου} μέχρι 10^{ου} αἰῶνος) ἀφθονοῦσι κυρίως ἐν Ἰταλίᾳ¹ ἰδίᾳ δ' ἐν Βενετίᾳ· εὐρέθησαν ὁμοίως καὶ τινα ἐν Ἀγγλίᾳ². Ἐν Ἑλλάδι τὸ ἐνταῦθα δημοσιευόμενον εἶναι τὸ πρῶτον εὐρισκόμενον, καθόσον τοῦλάχιστον γνωρίζω.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν χρονολογίαν κατασκευῆς τοῦ προστομαίου, αὕτη δὲν εἶναι δυνατὸν ἐκ τῶν παρεχομένων στοιχείων νὰ καθορισθῆ ἀσφαλῶς, κυμαίνεται ὁμοίως πάντως μεταξὺ τοῦ 12^{ου} καὶ τοῦ 13^{ου} μ. Χ. αἰῶνος. Πιθανῶς τὸ ἐξ Ἡρακλείου προστομαῖον νὰ ἐξετελέσθη μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς νήσου ὑπὸ τῶν ἐνετῶν ὑπὸ βυζαντινοῦ τεχνίτου μιμηθέντος καθ' ὑπόδειξιν τὰ ἐνετικά προστομαῖα.

A. K. ΟΡΑΝΔΟΣ

μαίου τὸ ἐν τῷ Βυζαντ. Μουσεῖφ Ἀθηνῶν νῦν ἀποκειμένφ, οὔτινος εἰκόνα ὄρα παρὰ *Bréhier* Nouv. Arch. des Missions Scientif. Nouv. Ser. Πίν. VIII εἰκ. 15.

¹ *Cattaneo* L'architecture en Italie Venise 1890 εἰκ. 154, 155, 160 (Βενετίας), εἰκ. 85 καὶ 97 (Ρώμης).

² *Rivoira* Le origin idella architettura lombarda Milano 1908 εἰκῶν 423 (Canterbury), εἰκῶν 532 (Winchester).

ΦΡΑΓΚΙΚΗ ΣΦΡΑΓΙΣ ΕΚ ΔΑΦΝΙΟΥ

Κατὰ τὰς ἐν ἔτει 1926 γενομένας ἐργασίας στερεώσεως τῆς Μονῆς Δαφνίου ἀνευρέθη ὑπὸ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς ἀναστηλώσεως Μιχ. Ἀγγελικῆ ἐντὸς τῶν χωμάτων τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς καὶ παρὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ Καθολικοῦ μεταλλικὴ σφραγὶς διαμέτρου 0.033. Ἡ σφραγίς, ἥς φωτογραφίαν τοῦ θετικοῦ ἐκμαγείου παρέχει ἢ παρατιθεμένη εἰκὼν, φέρει ἐν τῷ μέσῳ τὴν παράστασιν χειρὸς ἔξερχομένης ἐκ πλατείας χειρὶδος (φαρδομάνικο) κρατούσης δὲ ράβδον καταλήγουσαν, ὡς πολλαὶ ποιμενικαί, εἰς ἑλικοειδῆ λαβήν. Πρὸ τῆς χειρὸς εἰκονίζονται ὁ εἷς ὑπὸ τὸν ἄλλον δύο ἀστέρες. Ἡ περιγραφεῖσα παράστασις περιβάλλεται ὑπὸ λατινικῆς ἐπιγραφῆς ἐχούσης ὧδε:

Εἰκ. 1. Σφραγὶς Δαφνίου.

+ C. S'. ABBATIS D. FIRMITATE

Καὶ τὸ μὲν ἀρχικὸν C εἶναι βεβαίως σύντμησις τοῦ c(um), ὡς μαρτυρεῖ ἢ ἐν τέλει ἀφαιρετικῆ firmitate, τὸ δὲ δεύτερον γράμμα S' πρέπει ἀναμφιβόλως νὰ ἀναγνωσθῆ s(ancti). Ὡς πρὸς δὲ τὸ πρὸ τοῦ firmitate D. τοῦτο εἶναι βεβαίως συνήθως συντομογραφία τοῦ domini, ἀλλ' εἶναι πιθανώτερον ἐνταῦθα νὰ θεωρηθῆ ὡς σύντμησις τοῦ D(alphini) ἢ D(alphineti), δεδομένου ὅτι ἐπὶ φραγκοκρατίας τὸ Δαφνὶ ἐκαλεῖτο Dalphinum ἢ Dalphinetum¹.

Κατὰ ταῦτα ἡ ἐπιγραφή ἀναγινώσκεται οὕτω:

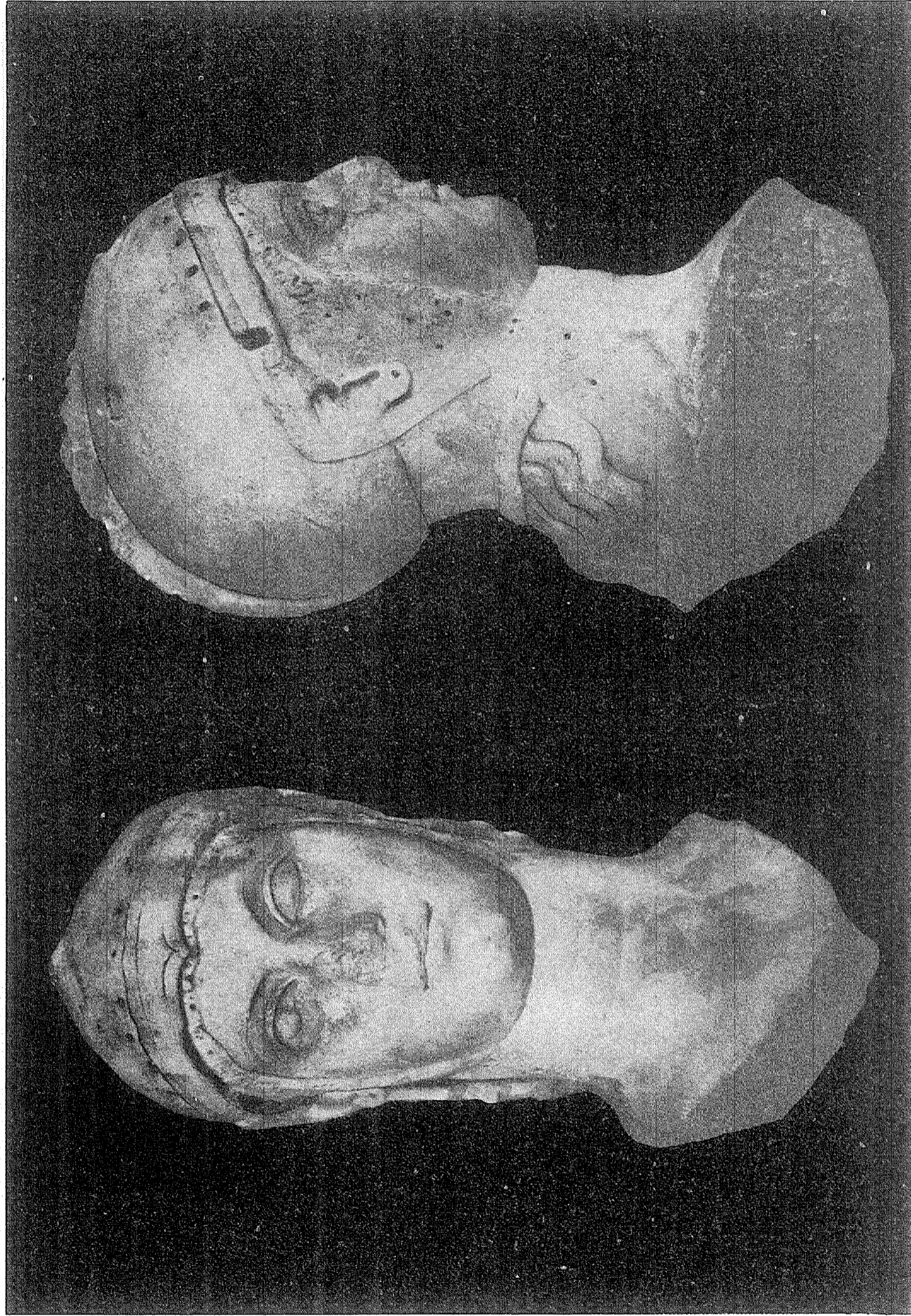
† Cum sancti abbatis Dalphini firmitate ἦτοι
† Μὲ τὴν δύναμιν τοῦ ἁγίου ἡγουμένου Δαφνίου.

Πρόκειται λοιπὸν ἀναντιρρήτως περὶ τῆς βούλλας ἐνὸς ἐκ τῶν Φράγκων ἡγουμένων τῆς Μονῆς Δαφνίου (XIII ~ XV αἰῶνος) ἄγνωστον ὅμως τίνος², ἀφ' οὗ τὸ ὄνομα αὐτοῦ δὲν μνημονεύεται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς σφραγίδος.

A. K. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

¹ Ὅρα τὰς παραλλαγὰς τοῦ ὀνόματος τοῦ Δαφνίου ἐπὶ Φραγκοκρατίας παρὰ G. Millet, Le monastère de Darhni σελ. 27 σημ. 1.

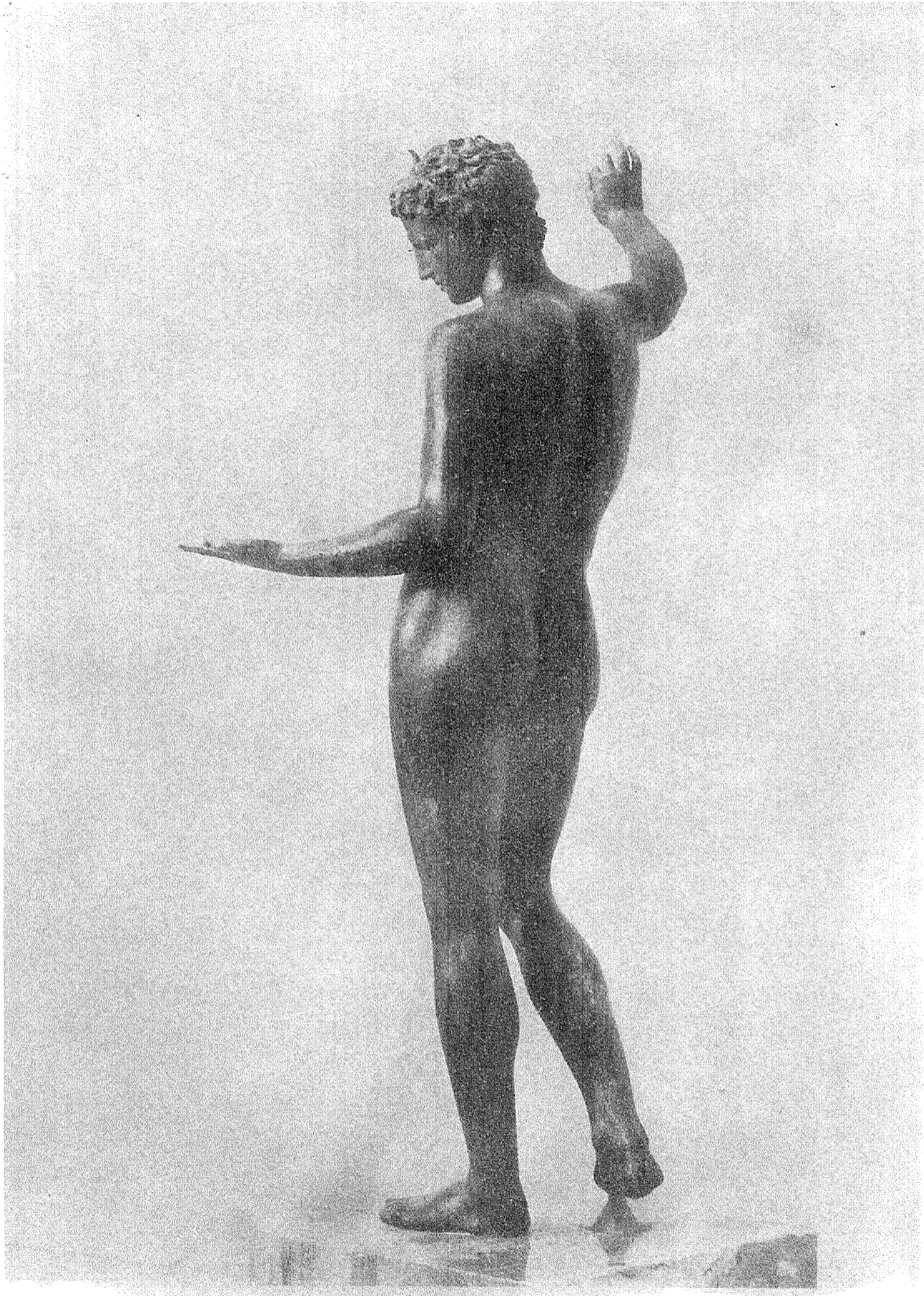
² Ὄνόματα Φράγκων ἡγουμένων τῆς Μ. Δαφνίου ὄρα παρὰ Millet ἔ. ἀ. σελ. 41.

Κεφαλή Ἀθηνᾶς Θεσσαλονίκης.

Ὁ ἔφηβος τοῦ Μαραθῶνος.

Ὁ ἔφηβος τοῦ Μαραθῶνος.

Ὁ ἔφηβος τοῦ Μαραθῶνος.

Ὁ ἔφηβος τοῦ Μαραθῶνος.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

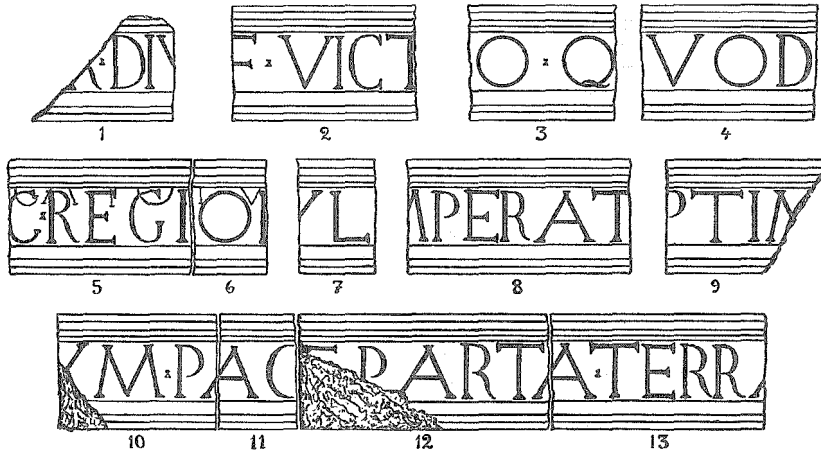
ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ ΤΟΥ 1922-25

ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΕΚ ΤΗΣ 8^{ης} ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1922-25

ΝΙΚΟΠΟΛΙΣ

Εἰς τὸ Παράρτημα τοῦ Ἀρχαιολ. Δελτίου 1920-1 σελ. 172 ὑπέδειξα δι' ὀλίγων τὴν ἀνάγκην νὰ ἐξετασθῇ, ὡς ἀρμόζει, ἡ σημαντικὴ ἐπιγραφή τοῦ Αὐγούστου, ἣν εὗρεν ὁ κ. Φιλαδελ-

προσπάθειαν μεγαλυτέραν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀποκατασταθῇ εἰς τὸ ἀκέραιον ἢ ἱστορικὴ ἐπιγραφή. Ἄλλ' ὅμως οὔτε τότε οὔτε κατόπιν ἠδύκαίρησα. Δι' αὐτὸ ἀποφεύγων νέαν ἀναβολὴν περιορίζομαι νὰ ἐκθέσω ἐδῶ, ὅτι ἐκ τῶν ἤδη γνωστῶν λίθων ἠδυνήθηεν νὰ ἐννοήσω.

Εἰκ. 1. Ἐν τῆς ἀφιερῶσεως τοῦ Αὐγούστου.

φεὺς παρὰ τὴν Νικόπολιν¹. Πρὸς τοῦτο τὸ θέρος τοῦ 1922 ἐξήτασα καὶ πάλιν τοὺς λίθους, εἰς τοὺς ὁποίους προσέθεσα τέσσαρας ἄλλους (τοὺς ὑπ' ἀριθ. 1, 4, 7 καὶ 13 τῆς εἰκόνας) μετὰ τὴν βοήθειαν ὀλίγων ἐργατῶν, οὓς φιλικῶς παρεχώρησεν ὁ αὐτὸς ἀνασκαφεὺς τῆς Νικολέως. Τοῦτο κατορθώθη μετ' ἐργασίαν ὀλίγων μόνον ἡρῶν, ἡ δὲ σχετικὴ ἐπιτυχία καὶ οἱ ἀκίνητοι λιθοσφραγῆται ἐπιμύνησκον ὅτι με-

Εἰς 13 τὸ ὅλον ἀνέρχονται οἱ ἐπὶ τοῦ παρόντος διαθέσιμοι λίθοι (εἰκ. 1)¹. Οὗτοι κατάκεινται πάντες μετὰ πολλῶν ἄλλων ἀναμῆ κατὰ μῆκος τῆς νοτίας πλευρᾶς μεγάλου κρηπιδώματος, ἐστραμμένου πρὸς ἀνατολάς, οὗ τὸ μὲν μῆκος εἶναι 82, τὸ δὲ πλάτος 45 μ. Οἱ λίθοι ἔχουν ὅλοι ἀρισμένον ὕψος, 0,61, καὶ κοσμοῦνται κάτω καὶ ἄνω μετὰ διάφορον σειρὰν κυματίων

¹ Ἡ εἰς τὰ Πρακτικά τοῦ 1913, σελ. 85-91, δημοσίευσίς τοῦ εὐρήματος εἶναι τόσον ἀνακριβής καὶ ἀντιεπιστημονικὴ, ὥστε περιτενεῖ οἰσοδῆποτε περὶ αὐτῆς λόγος.

¹ Ἡ εἰκὼν κατηρτίσθη σύμφωνα πρὸς τὰς μετρήσεις καὶ τὰ πρὸ τῶν λίθων σχεδιάσματά μου. Ταῦτα δὲν ὑστεροῦν ὡς πρὸς τὴν ἀναγκαίαν ἀκριβείαν ἀλλὰ βεβαίως δὲν ἀποδίδουν τὴν ἐξαιρετικὴν λεπτότητα τῶν ἀρχαίων χαραγμάτων.

καὶ ταινιῶν. Πλὴν τούτου ἐνῶ ἡ κάτω στολι-
σμένη ἐπιφάνεια ἔχει ὕψος 0,16, ἡ ἄνω μερεῖ
μόνον 0,15. Εἶναι φανερόν ὅτι ἡ ἀφιερωματικὴ
ἐπιγραφή εἶχε χαραχθῆ ἐπὶ ζώνης ὁμοίων λίθων,
διηκούσης καθ' ὅλην τὴν νοτιὰν μακρὰν πλευ-
ράν. Τῆς ζώνης ταύτης, ἧς ἡ θέσις τόσον μόνον
εἶναι γνωστὴ, ὅτι τοῦλάχιστον ἦτο ὑπὲρ τὰς 4
διατηρουμένας σειρὰς λίθων, δὲν κατελάμβανεν
ἡ ἐπιγραφή ὅλην τὴν ἔκτασιν. Διότι κατὰ τὸ
δυτικὸν ἄκρον τῆς πλευρᾶς παρετήρησα ἐπὶ τοῦ
ἐδάφους δύο ἀγράφους λίθους τοῦ αὐτοῦ σχή-
ματος, ἡ δὲ ἀριθμητικὴ σειρά τῶν ἐνεπιγράφων
δὲν ἀνταποκρίνεται μόνον πρὸς τὴν πιθανὴν
ἀναπαράστασιν τοῦ κειμένου, ἀλλὰ περίπου καὶ
πρὸς τὴν ἀπόστασιν, εἰς ἣν εὐρίσκειται ἕκαστος
τούτων ἀπὸ τῆς ΝΔ γωνίας. Οὕτω π. χ. οἱ λί-
θοι 1 καὶ 2 κατὰκινται εἰς ἀπόστασιν 10 μ.
ἀπὸ τῆς γωνίας, οἱ 10, 11, 12 καὶ 13 εἰς ἀπό-
στασιν 25 - 28 μ., ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἀναλόγως οἱ
λοιποί. Ἐκ τούτων ἐξάγομεν: 1) ὅτι οἱ λίθοι
μετὰ τὴν κατάπτωσιν δὲν ἀπεμακρύνθησαν πολὺ
ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς τῶν θέσεως (ἐκτὸς ἴσως μιᾶς
περιπτώσεως), 2) ὅτι ἡ ἐπιγραφή ἤρχιζε μετὰ
κενὸν 6 - 8 μ. καὶ 3) ὅτι, ἂν ὡς εἶναι λογικὸν
ὁ χαρακτὴρ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν συμμετρίαν, τὸ
ἦμισον σχεδὸν τῆς ὅλης ἐπιγραφῆς πρέπει εἰς
τὸ μέλλον νὰ ἀναζητηθῆ πρὸς τὰ δεξιὰ μετὰ
τὸν λίθον 13.

Ἐπὶ τῆς εἰκόνης φαίνεται, ὅτι μερικοὶ ἐκ τῶν
λίθων συνεσχετίσθησαν, ὡς π. χ. οἱ λίθοι 5 καὶ
6 ὡς καὶ 10 - 13. Διὰ τὴν ἔλλειψιν τῶν σχετι-
κῶν μέσων ἡ συναρμογὴ ἔγινε μόνον γραφικῶς,
σύμφωνα μὲ τὰς ἀσφαλεῖς ἐνδείξεις τῆς
γειτονίας τῶν ὀγκολίθων, τῆς φορᾶς τῶν χαρα-
κτῆρων καὶ τοῦ περιεχομένου. Κατ' αὐτὸν τὸν
τρόπον συνῆψα τὸ 1921 τοὺς 3 λίθους, 10, 11
καὶ 12, καὶ ἀνέγνωσα τὴν σημαντικὴν φράσιν
pace par̄ta. Τὸ ἀρχικὸν γράμμα τοῦ λίθου 12
μόνον ὡς Ε ἦτο δυνατὸν νὰ συμπληρωθῆ. Ἦτο
φανερὸν ἐκ τούτων, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τῆς
ἀναμενομένης εἰς τὸν τόπον ἀφιέρωσος τοῦ
Αὔγουστου, ὅστις μετὰ τὴν νίκην τοῦ Ἀκτίου
διεκλήρυσεν. ἀρκετὰ πομπωδῶς τὴν δι' αὐτοῦ γε-
νομένην παγκοσμίαν εἰρήνην. Ἡ φράσις ἐπεβε-
βαιώθη τὸ 1922, ὅτε ἀνατραπέντος τοῦ γειτονι-
κοῦ λίθου ἀνεγνώσθη ἐπ' αὐτοῦ τὸ μεγαλύτερον
μέρος τοῦ Α καὶ τὸ προσδοκώμενον terra. Εἶ-
ναι αὐτόδηλον, ὅτι ἐπ' ἄλλων λίθων θὰ ἔχομεν
τὸ φυσικὸν συμπλήρωμα: marique.

Τὸ ἄλλο συγκρότημα, 5 + 6, ἐπετεύχθη κατὰ
περίεργον ἀληθῶς τρόπον. Δὲν σημαίνει πολὺ,
ὅτι οἱ λίθοι εὐρέθησαν ἐγγύτατα ἀλλήλων, ἀλλὰ
τὸ περιεχόμενον ἐπιγραφῆς παλαιότερας, ἀπο-
ξοσθεῖσης, συνάπτει ἀναμφισβητήτως τοὺς δύο

λίθους. Ἐπὶ τοῦ πρώτου ἀναγινώσκονται ἀσφα-
λῶς GAIIO, ἂν καὶ διατηροῦνται μόνον τὰ κα-
τώτερα ἡμίση τῶν χαρακτῆρων, ἐπὶ δὲ τοῦ δευ-
τέρου IV, ὅπερ περαιτέρω πρέπει νὰ συμπλη-
ρωθῆ εἰς IVLIO. Εἶχεν ἄρα προηγηθῆ ἐπὶ τῆς
ζώνης διάφορος ἀφιέρωσις, καθ' ἣν τὸ ὄνομα
τοῦ νικητοῦ ἐφέρετο κατ' ἀφαιρετικὴν πτώσιν.
Ἄλλ' ἡ πρώτη αὕτη ἀφιέρωσις δι' ἄγνωστον
λόγον ἀπήρυσεν. Παρηγγέλθη ἄλλη διατύπωσις,
τὰ γράμματα ἔγιναν μεγάλα, ἐτάχθησαν εἰς μίαν
σειρὰν καὶ τότε πρῶτον ἐχαραχθήσαν αἱ διακο-
σμητικαὶ ταινίαι. Τὸ φαινόμενον εἶναι ἄξιον
προσοχῆς. Διότι εἰς μέλλουσαν προσεκτικὴν ἐξέ-
τασιν ὅλων τῶν λίθων πιθανὸν νὰ ἀναγνωσθῆ
καὶ ἡ ἀποκρουσθεῖσα διατύπωσις. Ἐπὶ τοῦ πα-
ρόντος εἴμεθα βέβαιοι, ὅτι οἱ λίθοι 5 καὶ 6
συνανήκουν καὶ ὅτι μετὰ λέξιν λήγουσαν εἰς C
πρέπει νὰ ἀναγνώσωμεν: region . . .

Ἐπίσης συνανήκουν οἱ λίθοι 3 καὶ 4 διὰ
τὸ quod, ἂν καὶ κατὰ παραδρομὴν ἐτέθησαν
ἐπὶ τῆς εἰκόνης χωριστά. Μεταξὺ τοῦ 1^{ου} καὶ
τοῦ 2^{ου} λείπει εἰς μόνον λίθος περιέχων τὸ πρὸς
δεξιὰ ὑπόλοιπον τοῦ V, τὸ I καὶ τὴν κάθετον
κεραίαν τοῦ F. Διότι εἶναι φανερόν καὶ μόνον
ἐκ τοῦ πρώτου λίθου, ὅπου ἔχομεν λέξιν τελειώ-
νουσαν εἰς R, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ νικητοῦ
τοῦ Ἀκτίου.

Κατὰ ταῦτα προτείνομεν τὴν ἀκόλουθον συμ-
πλήρωσιν τῆς ἐπιγραφῆς:

Gaius Iulius Caesa]r Div[i] f., vict[or, Apol-
lini Acti]o, quod [fecit hui]c, region[is ul]tor[i],
i]mperat[ori o]ptim[o, templ]um, pace par̄ta
terra [marique . . .]¹ Ἦτοι: Γάιος Ἰουλίος Καῖ-
σαρ, θεοῦ υἱός, νικήσας, Ἀπόλλωνι Ἀκτίῳ ὅπερ
κατεσκεύασεν αὐτῷ, τῆς χώρας τιμωρῷ, στρα-
τηγῷ ἀρίστῳ, ἱερὸν, εἰρήνης γενομένης κατὰ γῆν
καὶ θάλασσαν . . .

Apollini Actio. Ἄν καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ
θεοῦ μόνον τὸ τελευταῖον γράμμα διετηρήθη
ἐπὶ τοῦ λίθου 3, ὅμως ἡ συμπλήρωσις εἶναι ἱκα-
νῶς βεβαία. Διότι εἶναι ἀδύνατον ὁ θεός, εἰς
ὃν ἀφιερώνεται τὸ ἱερὸν, νὰ μὴ εἶναι ὁ αὐτὸς
πρὸς τὸν κατώτερον ἀναφερόμενον regionis ul-
torem, ὅστις πρέπει συγχρόνως νὰ εἶναι καὶ
optimus imperator τοῦ μεγάλου ἀγῶνος. Τίς
δὲ ἀγνοεῖ, ὅτι ὁ Αὔγουστος ἐκ λόγων πρωτί-
στως πολιτικῆς προνοίας ἀπέδωκε τὴν νίκην του

¹ Μίαν ἄλλην συμπλήρωσιν τῆς ἐπιγραφῆς κατεχώ-
ρισια εἰς τὴν Chronique τοῦ BCH, 1922, p. 515 τὴν
ὁποῖαν τώρα ἀνακαλῶ ὡς πολὺπλοκον. — Ὡς πρὸς τὴν
ἀνωτέρω ἀπλουστεράν συμπλήρωσιν ἀμφιβάλλω μόνον
ὡς πρὸς τὸ ul]tor[i]. Διότι ἐπὶ τοῦ λίθου 7 ἂν καὶ ὑπάρχει
χῶρος οὐδὲν φαίνεται ἔχοντος τοῦ T. Προσθέτω ὅτι ἀντὶ
τοῦ huic εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπῆρχε hic = ἐνταῦθα.

εις τὸν θεὸν τοῦ Ἀκτίου; Ἀρκεῖ να ὑπενθυμώμεν, ὅτι κατὰ τὴν περιγραφὴν τῆς ἀσπίδος τοῦ Δινείου, ὅπου πλὴν ἄλλων παριστάνεται ἀναχρονιστικῶς ἡ περιφίμος ναυμαχία, ὁ Βιργίλιος ῥητικῶς ἀποδίδει εἰς τὸν αὐτὸν θεὸν τὴν νίκην κατὰ τῶν βαρβάρων, ἐνῶ οἱ Ῥωμαῖοι ἀντίπαλοι φυσικὰ ἀποσιωπῶνται.

Aen. VIII, 704:

Actius haec cernens arcum tendebat Apollo.

Ἄλλ' ἔχομεν καὶ ῥητὰς καὶ σαφεῖς μαρτυρίας ἀναφερομένας εἰς τὸν τόπον τῆς ἐπιγραφῆς τῶν δοκιμωτέρων συγγραφέων. Οὕτω ὁ Στράβων, ὅστις κατὰ τὸ ἔτος 29 π. Χ. διήλθε τοῦλάχιστον ἐκ Νικοπόλεως κατὰ τὸ γνωστὸν αὐτοῦ ταξίδιον διὰ τῶν Κυκλάδων καὶ Κορίνθου εἰς Ῥώμην, ἀναφέρει τὰ ἐξῆς σχετικὰ πρὸς τὸ ἐν λόγῳ ἱερόν, Ζ, 6: *Ἡ μὲν οὖν Νικόπολις . . . χώραν τε ἔχουσα πολλὴν καὶ τὸν ἐκ τῶν λαφύρων κόσμον, τὸ τε κατασκευασθὲν τέμενος ἐν τῷ προαστείῳ τὸ μὲν εἰς τὸν ἀγῶνα τὸν πεντετηρικὸν ἐν ἄλσει ἔχοντι γυμνάσιον τε καὶ στάδιον τὸ δ' ἐν τῷ ὑπερυμειμένῳ λόφῳ τοῦ Ἀπόλλωνος.* Κατὰ ταῦτα τὸ ἐν τῷ προαστείῳ τέμενος διαίρεται εἰς δύο μέρη, τὸ κάτω, ὅπερ περιλαμβάνει τὸ στάδιον κ.τ.λ. καὶ τὸ ὅποιον ἄριστα γνωρίζομεν, διότι φαίνεται καὶ σήμερον βορείως τῆς πόλεως τὸ στάδιον, παρὰ τὸ μέγα θέατρον (ἀνιημιόνευτον ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ὡς νεώτερον) καὶ τὸ ἄνω μέρος ἐπὶ τοῦ ὑπερυμειμένου λόφου, ὅπερ ῥητικῶς ἀποδίδεται εἰς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ εἶναι τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ ἡμέτερον ἱερόν. Ἐξ ἄλλου ὁ καλύτερος ἐκ τῶν Ἑλλήνων ιστορικῶν, τῶν ἀσχοληθέντων μὲ τὰ ῥωμαϊκὰ πράγματα, ὁ Κάσιος Δίων, εἰς δὲν ὀφείλομεν τὴν ἀρίστην περιγραφὴν τῆς ναυμαχίας καὶ τῶν σχετικῶν τόπων, ἀφοῦ προηγουμένως σαφέστατα περιέγραψε τὸν τόπον ἐνθα ἐστήσε τὴν σκηνὴν τοῦ Ὀκταβίου, I, 12, ἀναποκρινόμενον ἄριστα εἰς τὴν τοποθεσίαν τοῦ ἀποκαλυφθέντος κτισματος (ἐπὶ μετεώρου κ.τ.λ.) ἐπιφέρει βραδύτερον, ἐν I, 3, τὴν πλεόν ἐπιθυμητὴν περιγραφὴν: *τὸ τε χωρίον, ἐν ᾧ ἐσκήγησε, λίθους τε τετραπέδους ἐρηγιδίωσε καὶ τοῖς ἀλόσιον ἐμβόλους ἐκόσμησεν, ἔδος τε τοῦ Ἀπόλλωνος ὑπαίθριον ἰδρυσάμενος.* Ἐνταῦθα τὸ ἔδος πρέπει νὰ ἐκληφθῇ ὡς γάλμα, ἀλλὰ διὰ τούτου μανθάνομεν ἀναντιρῶτως εἰς τίνα ἐγένετο ἡ ἀφιέρωσις. Ὅταν λοιπὸν ἔχομεν δύο πολὺ ἰσχυρὰς μαρτυρίας, εἰς τὰς ὁποίας προστίθεται τρίτη διὰ τῆς ἄνω συμπληρώσεως τῆς ἐπιγραφῆς, μικρὰν νομικῶν βαρῦτητα δύναται νὰ εἶη ἡ διάφορος μαρτυρία τοῦ Σουητωνίου, Aug. § 18: *locum castrorum, quibus fuerat usus, exornatum navalibus spoliis Ne-*

ptuno et Marti consecravit. Ὁ συγγραφεὺς τῶν βιογραφιῶν τῶν Καισάρων ἴσως να ἐπλαγήθη ἐκ τινος συμπληρωματικῆς ἀναγραφῆς, καθ' ἣν τὰ ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ τὸ Ἀπόλλωνος τοποθετηθέντα λάφωρα ἐκ τῶν περὶομαχίων καὶ κατ' ἐξοχὴν τὰ ἐμβολα τῶν ἐθθρικών πλοίων ἀφιερώνοντο εἰδικῶς εἰς τὸν Ποσειδῶνα καὶ τὸν Ἄρην. Εἶναι πιθανὸν δηλ. ἡ ὅλη ἀφιέρωσις νὰ κατέληγεν ὡς ἐξῆς: *spoliaque ab inimicis capta Neptuno et Marti consecravit.*

Templum. Τὸ διατηρηθὲν ὑμ συνελήρωσα εἰς templum, ὅχι μὲ τὴν σημασίαν τοῦ ναοῦ ἀλλὰ μὲ τὴν τοῦ ἱεροῦ, τοῦ τέμενος, ὡς ἀκριβῶς ὀνομάζει τὸ ἴδρυμα ὁ Στράβων ἀναφέρει. Ὁ Δίων ὁμιλεῖ περὶ κρητιδώματος μόνον. Ὁ αὐτὸς LI, 19, ἀναφέρει, ὅτι καὶ ἐν Ῥώμῃ ὁ Αὐγουστος ἐκόσμησε τὴν κρητιδα τοῦ Ἰουλείου ἡρώου κατὰ τὴν αὐτὴν εὐκαιρίαν μὲ τὰ ἐμβολα τῶν ἐθθρικών πλοίων. Εἶναι φησικόν, ὅτι τὰ ἐπιδεικτικά ταῦτα τοῦ θριάμβου λάφωρα, δὲν ἐκρύπτοντο ὑπὸ στέγῃ. Ὅτι τὰ ἐμβολα ἦσαν τοποθετημένα ἐν ὑπαίθρῳ παρὰ τὴν Νικόπολιν εἰκονίζεται ζωηρῶς εἰς τὸ ὄραϊον ἐπιγραμμά τοῦ Φιλίππου, Anthol. Pal. VI, 236:

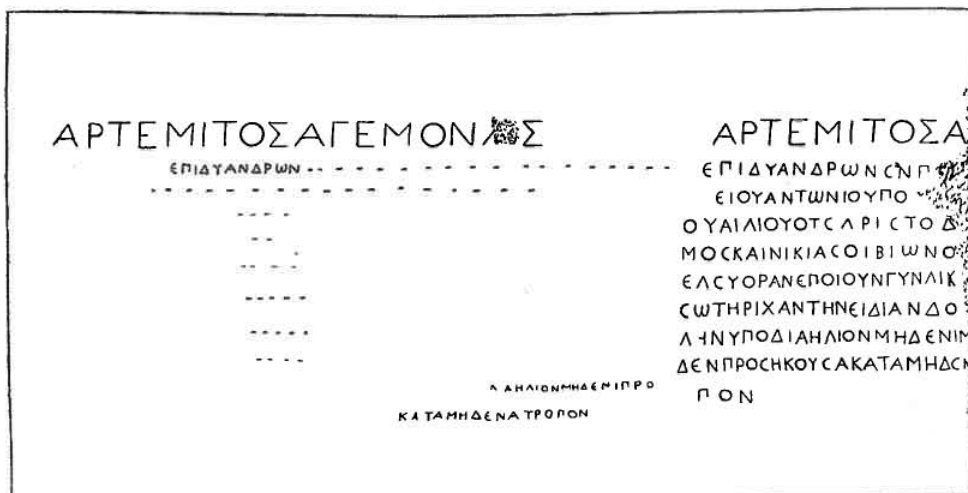
Ἐμβολα χαλκογένεια, φιλόπολα τέχνη νηῶν, Ἀκτιακῶν πολέμων κείμεθα μαρτύρια ἥϊδε συμβλέσει κηρόεσσα ὄφρα μελισσῶν ἐσφῶ βομβητῆ κυκλῶσε βροθόμενα. Καίσαρος ἐνομίαις χρησθῆ χάρις ὄπλα γὰρ ἐχθρῶν καρπούς εἰρήνης ἀντεδίδαξε τρέφειν.

Ἐκτὸς τούτων ἐπὶ τοῦ κρητιδώματος ἀνεκείτο καὶ τὰ χαλκὰ ἀγάλματα τοῦ Εὐτύχου καὶ τοῦ ἄνου αὐτοῦ, τοῦ Νίκωνος, τὰ ὁποῖα ἐστήσε ἐκεῖ ὁ Καίσαρ συμφώνως πρὸς τὸ παρὰ Πλουτάρχῳ ἀνέκδοτον (Ἄντων. 65. Πρβλ. καὶ Ζωναράν, X, 30). Τὰ ἀνευρεθέντα ἄρα ἀρχαιολογικὰ μέλη δὲν ἀνήκον εἰς ναὸν καταλαμβάνοντα ὁλόκληρον τὸν χώρον. Ἄν μετὰ τὸν Αὐγουστων οἱ Νικοπολίται ἦ τις ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων ἐκτίσεν ἐνταῦθα ναόν, οὗτος δὲν κατέλαμβάνει πάντως μέρος μόνον τῆς κρητιδος.

Pace parata terra marique. Αἱ λέξεις ἐκφράζουν τὸ μέγιστον καύχημα τοῦ Ὀκταβίου, ὅπερ οὐδέποτε ἐβαρύνετο νὰ τονίξῃ ὁ μέχρι πονηρίας φρόνιμος αὐτοκράτωρ. Χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ τοῦ Δίωνος, II, 20, 4: *Πλεῖστον δ' ὄμως ὑπὲρ πάντα τὰ ψηφισθέντα οἱ ὑπερήσθη, οὐκ ἴσως τε πύλας τὰς τοῦ Ἰανθοῦ ὡς καὶ πάντων σφίσι τῶν πολέμων παντελῶς πεπανμένων ἐπέλεισαν* κ.τ.λ. Ὁμοίως καὶ τὸ τοῦ Ἀππιανοῦ, Ἐμφυλ. Πολ. Ε, 130: *Ἐκ δὲ τῶν ἐψηφισμένων τιμῶν ἔδεχτο πομπὴν . . . καὶ ἐν ἀγορᾷ ἐπὶ κίονος χρυσοῦς ἐστάσαν . . . περικειμένων τῷ κίονι ἐμβόλων. Καὶ ἔστημεν ἡ εἰκὼν ἐπιγρα-*

φήν ἔχουσα ὅτι τὴν εἰρήνην ἐστασιασμένην ἐκ πολλοῦ *συνέστησε κατὰ τὴν γῆν καὶ θάλασσαν*». Καὶ ὁ ἴδιος Αὐγουστος εἰς τὰ περίφημα ἀπομνημονεύματά του τοῦ Ἀγκυρανοῦ μνημείου δὲν παρέλειψε νὰ τονίσῃ τὴν σημασίαν τοῦ φιλειρηνικοῦ κατορθώματός του. Πρὸς Μομμσεν, *Res gestae Aug.*, Cap. XIII, LXXXIV καὶ LXXXV. Ἐντεῦθεν παρέλαβον καὶ κατὰ παρεμφερῆ τρόπον διετύπωσαν τὸ πρᾶγμα οἱ Ῥωμαῖοι ἱστορικοί, ὡς ὁ Λίβιος (I, 19) ὁ Σουητώνιος (*Aug.* 22) καὶ ὁ Velleius Paterculus (II, 38). Εἶναι ἄξιον προσοχῆς, ὅτι ἐπὶ πασῶν τῶν μαρτυριῶν ἡ μνεῖα τῆς ἐπιτευχθείσης εἰρή-

ριος τοῖχος ἀλλὰ καὶ αἱ μακραὶ πλευραὶ κυρτώνονται ἑλαφρῶς κατὰ 0,40 μ. (πρὸς Ἀρχαιολ. Δελτίον, 1915, σελ. 244). Ἡ νοτιὰ στενὴ πλευρὰ τῆς εἰσόδου ἐσχηματίζετο δι' εὐθυγράμμου τοῖχου ἀναχωροῦντος ἑκατέρωθεν καὶ διακοπτομένου κατὰ τὸ μέσον. Τὸ ἄνοιγμα ἐν τούτοις τῆς θύρας δὲν ἐβεβαιώθη. Ἐσημειώθησαν καὶ πάλιν χαρακτηριστικὰ ὄστρακα, ἀνήκοντα εἰς τὴν παλαιότεραν καὶ τὴν νεωτέραν περίοδον τοῦ κτίσματος, εἶναι κατὰ τὴν διακόσμησιν τὰ αὐτὰ πρὸς τὰ προμυκηναϊκὰ γεωμετρικὰ ὄστρακα, ἔγχρωίου κατασκευῆς, ἀλλ' ἔχουν τώρα τὴν λάμψιν τοῦ γανώματος καὶ οὕτω ἐλέγχονται ὡς

Εἰκ. 2. Ἀπελευθερωτικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος Ἡγεμόνης.

νης συνάπτεται πρὸς τὴν ἐπακολουθήσαν γνῶμην τῆς συγκλήτου νὰ κλεισθῶσιν αἱ πύλαι τοῦ Ἱανοῦ. Εὐλόγον εἶναι διὰ τοῦτο νὰ περιμένωμεν εἰς τὴν ἀποκαλυφθησομένην συνέχειαν τῆς ἀφιερῶσεως καὶ εὐθὺς ἀμέσως τὴν ἀναγραφὴν τοῦ σχετικοῦ δόγματος τῆς συγκλήτου.

Ἐν τέλει ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν τῆς ἀφιερῶσεως σημειοῦμεν, ὅτι αὕτη προηγήθη τοῦ ἔτους 27 π. Χ. Διότι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὁ Ὀκτάβιος προσέλαβε καὶ τὸν τίτλον τοῦ Αὐγούστου, ὅστις δὲν ὑπάρχει ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς.

ΘΕΡΜΟΣ ΚΑΙ ΓΕΙΤΟΝΙΚΟΙ ΤΟΠΟΙ

Τὸ θέρος τοῦ 1924 ἔγινε μικρὰ σκαφικὴ ἐργασία εἰς τὸ ἱερόν καὶ ἐπερατώθη ἡ ἔρευνα τοῦ ὑπὸ τὸν μέγαν ἀρχαῖκὸν ναὸν παλαιότερου κτίσματος μετὰ τὴν γνωστὴν ἑλλειψοειδῆ κιονοστοιχίαν. Τούτου δὲν εἶναι μόνον καμπύλος ὁ βό-

μεταμυκηναϊκὰ. Πρὸς ἀποφυγὴν συγχύσεως καὶ χάριν ἐξασφαλίσεως τῶν ὑπεράνω λειψάνων τοῦ ἀρχαίου ναοῦ ἐπεχώσθησαν ἐν τέλει τὰ ἀνοιχθέντα χάσματα. Δι' ἄλλης μικρᾶς ἐργασίας ἀπεκαλύφθη τὸ βόρειον ἄκρον τῆς παρὰ τὴν κρήνην μεγάλης στοᾶς. Εὐρέθη μέχρι μιᾶς σειρᾶς θεμελίων λίθων κατεστραμμένη. Παραπλεύρως ἠνοίχθησαν ἑπτὰ τάφοι, τοῦ α' πιθανῶς π. Χ. αἰῶνος. Τὴν χρονολογίαν στηρίζουν συντρίμματα ἀγγείων ἀσφαλῶς συναντήκοντα. Τὸ εὐρημα βεβαιώνει τὴν ὀριστικὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ ἱεροῦ μετὰ τὴν ἐν ἔτει 206 π. Χ. δευτέραν ὀριζικὴν καταστροφὴν του (Πολυβ. XI, 7, 2).

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἰδρυήθη νὰ ἀποπερατώσω τὴν ἀνάγνωσιν τῆς πρὸ πολλοῦ γνωστῆς ἐνεπιγράφου πλακόσ, τῆς ἐντειχισμένης εἰς τὸν νότιον τοῖχον τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Νικολάου παρὰ τὴν γειτονικὴν Μόκισταν (IG, IX, 1, 413). Ἡ ἀνάγνωσις ἐδυσχεραίνετο διὰ τὴν

ἀσύμφορον θέσιν καὶ τὰ ἀβαθῆ χαραγμάτα, ὥστε μόνον μετὰ μακρὰν προσπάθειαν καὶ κατὰ τὰς δυσσευρέτους εὐκαιρίας τοῦ πλαγίου φωτισμοῦ ἔγινε δυνατὴ ἐν μέρει (εἰκ. 2). Ἡ πλάξ μετρεῖ: 1,41 × 0,70. Ὑπὸ τὰς ἐπικεφαλίδας, μὲ μεγάλους εὐθυγράμμους χαρακτῆρας, ἀκολουθοῦν ἀπελευθερωτικαὶ ἐπιγραφαὶ μὲ μικρότερα στρογγυλά γράμματα τῶν μ. Χ. χρόνων, τοῦ Β' πιθανῶς αἰῶνος. Ἐκ τοῦ βεβαίον λευπάνου τοῦ Α εἰσβραβεύσα, ὅτι ἡ θεὰ ἐπωνομάζετο Ἀγεμόνα, ὡς ἐπεριμέναμεν, καὶ ὄχι Ἀγεμῶν ὡς ἐξεδόθη. Ἐν μεταγραφῇ ἢ πρὸς τὰ δεξιὰ σχεδὸν τελείως ἀαναγνωσθεῖσα ἐπιγραφή ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ἐπι δὺ ἄνδρῶν CN Π[ο]π
λίου Ἀντωνίου, Πο[υ]λβί
ου Αἰλίου ὁ τε Ἀριστοδ[α]
μος καὶ Νικίας οἱ Βίονος
ἐλευθ(έ)ραν ἐποίουν γυναικ[α]
Σωτηρίαν τὴν εἰδίαν δο[ύ]
λην ὑπὸ Δία Ἥλιον, μηδενὶ μ[η]
δὲν προσήκουσα(ν) κατὰ μηδέν[α]
τρό[π]ον.

Τὰ δύο γράμματα μετὰ τὸ δὺ ἄνδρῶν ἀποτελοῦν συντομογραφίαν εἰς ἐμὲ τοῦλάχιστον δυσερμήνευτον. Δυνατὸν νὰ εἶναι, κατὰ λάθος πάντοτε, μεταφορὰ ἐκ τοῦ λατινικοῦ (CN = GN = Γναίου). Ἀλλὰ τότε θὰ ἔχωμεν καὶ ἄλλην δυσκολίαν τῶν δύο ὀνομάτων τοῦ γένους. Διήλωσις ἔτους ἀποκλείεται. Δι' αὐτὸ τὸ μονογράφημα ἢ θὰ εἶναι ἀντίστοιχον πρὸς τὸ λατινικὸν i. d. = (Iviri) iuri dicundo, δηλ. ἐπὶ δὺ ἄνδρῶν ἐ(ν) ν(όμοις), ὡς ἐπρότεινεν ὁ συναδέλφος κ. Πελεκίδης, ἢ πιθανὸν νὰ σημαίνει: ἐ(ν) Ν(ικοπόλει).

Τὸ σημαντικὸν εἶναι, ὅτι ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Σωτηρίδας ὡς καὶ ἡ πρὸς τὰ ἀριστερά, ἢ ἀτελῶς ἀναγνωσθεῖσα, χρονολογεῖται διὰ τῶν δὺ ἄνδρῶν. Τὸ ὄνομα τῆς ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς τῶν duoniviri ἀπαντᾷ σπανίως εἰς ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς. Ἐκ Τροιζήνης γνωρίζομεν τὸν Γν. Κορνήλιον κ.τ.λ. δὺ ἄνδρῶν ἀντιστρατήγον ἐν Κορίνθῳ, IG, IV, 795. Ἀκόμη ὁ τίτλος ἀναφέρεται εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Ὀλβίας ἐν Μ. Ἀσίᾳ, ὡς βλέπω εἰς τὸ Λεξ. τοῦ Herwerden (παραπέμποντος εἰς τὸ Wiener Stud. XXIV, 288, εἰς ἐμὲ ἀπρόσιτον). Ἄλλ' εἶναι ἱκανῶς γνωστόν, ὅτι ἡ ὑπάτη ἀρχὴ τῶν ῥωμαϊκῶν ἀποικιῶν οἱ Iviri ἦσαν καὶ ἐπώνυμοι τοῦ ἔτους (Marquardt, Röm. Staatsverwaltung, I, 154, 12), μακρὰ δὲ σειρά νομισμάτων τῆς ῥωμαϊκῆς ἀποικίας τῆς Κορίνθου μὲ τὰς ἐπ' αὐτῶν λατινικὰς ἐπιγραφὰς βεβαιώνει τὸ αὐτὸ (ΔΕΝΑρχ., 1899, σ. 89 - 116). Ἄλλ' ἀναγραφὴ τῶν δὺ ἄν-

δρῶν ὡς ἐπωνύμων διὰ πρώτην φορὰν σημειώνεται εἰς ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς, καθόσον γνωρίζω. Βεβαίως τοῦτο δὲν σημαίνει, ὅτι ἡ χρῆσις τοιούτων ἀναγραφῶν ἦτο ἐντελῶς ἐξαιρετική. Διότι πιστεύω, ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς ἐκ Θέρμου ἀπελευθερωτικῆς ἐπιγραφῆς, IG, IX, 1, 412, ἣτις καὶ κατὰ τὸν τύπον ὁμοιάζει πρὸς τὴν ἀνωτέρω (ὑπὸ Δία Γῆν Ἥλιον κ.τ.λ.) ἡ χρονολογία ἐδίδετο διὰ τῶν δυνάδων. Ὁ πρῶτος ἐκδότης αὐτῆς, ὁ Lolling ἐν AM. 1879, σ. 222 παρατηρεῖ, ὅτι ὑπεράνω τῆς δημοσιευομένης ἐπιγραφῆς, ὑπῆρχεν ἄλλη ἐπίτασιχος, ἣς ἡ πρώτη σειρά κατέληγεν εἰς: Μάρκου Νιγερίου, ὄνομα δυνάδου, ὡς εἶναι εὐλογον τῶρα νὰ δεχθῶμεν¹. Ἀκόμη πιστεύω, ὅτι ὀρθῶς ἀνέγνωσεν ὁ Imhoof Blumer τὸ ἐπὶ νομισμάτων τῆς Σικυωνος μονογράφημα δ(υ)α(νδρικοῦ) συνοδεύον τό: ἐπὶ Γ. Ἰουλ. Πολυαίου (Revue Suisse VI, 239) παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ Münsterberg (Oester. Jahresh. 1915, Beiblatt 309).

Ζητεῖται τῶρα εἰς τίνα ῥωμαϊκὴν ἀποικίαν ἀνήκον οἱ δυνάδου τῆς ἐπιγραφῆς καὶ ἐπομένως ἡ περὶ τὸν Θέρμον χώρα. Ἡ Κόρινθος εἶναι πολὺ μακρὰν. Ἀντιθέτως αἱ Πάτραι, ὅπου ὁ Αὔγουστος ἐγκατέστησεν ἀποικίαν, εἰς ἣν ὑπήγαγε καὶ τοὺς Ὀζόλας Λοκροὺς (Παυσ. X, 38, 9) γειτονεύουν καὶ δὲν θὰ ἐδυσκολευόμεθα νὰ τὰς θεωρήσωμεν ὡς τὸ πολιτικὸν κέντρον τῶν θεσμίων ὡς καὶ ἄλλων Αἰτωλῶν, ἐν δὲν εἴχομεν τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πausanίου, VII, 18, 8 καὶ X, 38, 4, καθ' ἣν μετ' ἄλλων χωρῶν καὶ ἡ Αἰτωλία συνεισέφερε καὶ ἡρημώθη χάριν τῆς Νικιόπολεως. Πραγματικῶς εἰς τὴν τελευταίαν ὑπῆρχεν αὐτόνομος πολιτεία (civitas libera) ἀλλὰ παρ' αὐτὴν φαίνεται ὅτι ἰδρύθη, ἐκεῖ που κατὰ τὴν σημερινὴν Πρέβεζαν, καὶ ἀποικία ῥωμαϊκῆ (Plin. IV, 5. Mart. VI, 651. Pomp. Mel. 113, 10).

Κατὰ τὸν τύπον ἡ ἀπελευθερωτικὴ ἐπιγραφή ἀνήκει εἰς τὴν τάξιν ἐκεῖνων, αἵτινες εἶναι ἐν μέρει θρησκευτικαί, διὰ τὴν ἐπικεφαλίδα καὶ τὴν γενικὴν ἐπίκλησιν τοῦ Διὸς καὶ Ἥλιου, καὶ ἐν μέρει πολιτικαί (πρβλ. Inscr. Juridiques II, 289). Ἡ ἐπίκλησις τῶν θεοτήτων τούτων μετὰ τῆς Γῆς εἶναι συνήθης καὶ εἰς παλαιότερους χρόνους ὡς π. χ. εἰς συνθήκας (Sylloge³, I, 360. 196, 39. 366, 8) ἀλλὰ καὶ εἰς νεωτέρους, ὡς ἐπὶ πολλῶν παπύρων (Mitteis-Wilcken, II, 1, 271).

¹ Ἡ σημειωθεῖσα ὁμοιότης ἐκτείνεται καὶ εἰς τὴν ἐπικεφαλίδα. Ὁ Lolling ε. ἀ. ἀναφέρει, ὅτι εἰς τὸ ἀνώτατον μέρος τῆς πλακῆς ὑπάρχουν μεγάλα γράμματα I O Y A τὰ ὅποια συμπληρώνει εἰς Κοί]νου Α[ἰτωλῶν. Θὰ ἐπρωτίμων τὴν ἀνάγνωσιν: Ἀπόλλωνος Θερμίου Ἀ[πόλλωνος Θερμίου.

Ἡ διατύπωσις τέλος: *μηδενὶ μηδὲν προσήκουσαν κατὰ μηδένα τρόπον ἀπαντᾷ* καὶ εἰς ἀπελευθερώσεις ἐκ Μαντινείας (Inscr. Jurid. II, 307, 41, 308, 42).

Πρωτότυπον εἶναι, καθόσον γνωρίζω, ἡ ἐπα-

τὰς 6 ὥρας ΒΑ τοῦ Θέρμον, ὁ Εὔθ. Μαρούκας παρουσίασε τὸ περυσινὸν ἔτος δύο πήλινας κεφαλὰς καὶ δύο συντρίμματα χειρῶν καὶ σκέλους, τυχαῖα εὐρήματά του ἐξ ἀγροῦ παρὰ τὸ χωρίον κειμένου. Ἐκ τῶν δύο κεφαλῶν (εἰκ. 3) ἡ μεγα-

Εἰκ. 3. Πήλινα τῆς Κόνιας.

ναλαμβανομένη ὑπὲρ τὰς στήλας τῶν ἀπελευθερώσεων ἐπικεφαλῆς. Ἡ Ἄρτεμις Ἡγεμόνη, εἰς ἣν ἀνήκει τὸ παρὰ τὸν Θέρμον τοῦτο ἱερόν, ἦτο ἡ ἐγγυήτρια θεότης.

Ἐκ τοῦ χωρίου τῆς Κόνιας, ἀπέχοντος περὶ

λυτέρα μετροῖ μέγ. ὕψος .195 καὶ ἡ μικροτέρα .125. Ὁ προορισμὸς τῶν δὲν εἶναι φανερός. Διότι ἂν μὲν ἀποβλέψωμεν εἰς τὰ συννευθεθέντα τεμάχια τῶν χειρῶν καὶ τοῦ σκέλους, ἀνήκοντα ἐπίσης εἰς τὴν τελευταίαν ἐποχὴν τοῦ ἀρχαῖσμου

ὀφειλομένον νὰ ἀποδώσωμεν ταύτας εἰς ἀγάλματα πηλίνα. Ἐάν παρατηρήσωμεν τὴν λοξὴν διεύθυνσιν τοῦ αὐχένου, θὰ ἐνθυμηθῶμεν τότε. ὅτι αἱ κεφαλαὶ ἐνδεχόμενον νὰ ἐκόσμουσαν τὰ μέτωπα ἡγεμόνων κεραμίδων. Τὸ ζήτημα θὰ διαφωτισθῆ ἴσως ἢ ἐρευνα τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεως. Ἄλλως αἱ κεφαλαὶ εἶναι πολὺ ἐνδιαφερόμενοι. Δὲν εἶναι γελοιογραφικαί. Ἐικονίζουσι μᾶλλον δαιμονικά ὄντα καὶ ἐνθυμίζουσι ζωηρῶς τὰ προσωπεῖα τῆς Σπαρτιατικῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος. Αἱ λεπτομέρειαι παρουσιάζουσι ἱκανὴν ἀρχαϊκὴν αὐστηρότητα, ἂν καὶ διαφέρει ἢ τολμηρὰ παραστάσις τῶν ὀφθαλμῶν μετὰ τὰς βαθυτάτας κόγχας, τοὺς σχεδὸν κυλινδρικοὺς βολβοὺς καὶ τὰς τρυπημένας κόρας.

Ἐπιμακρὰν τῆς Κόνισκας εἶναι ἡ Ἀμπρακιά, ὁποῦθεν προήλθε τὸ ἀξιόλογον ἀγαλματίον τοῦ κεραυνοβόλου Διός, περὶ οὗ συντόμως ἐπραγματεύθη ἐν τῷ Παράρτ. τοῦ Ἀρχ. Δελτ. 1920-21 169¹. Τὰ ἐκ τῶν δύο τόπων ἱερά, ἀκριβῶς ἐπειδὴ εὐρίσκονται εἰς τὰς ἀγρῶνας ὄρεινὰς αὐτὰς ἐρημίας καὶ ἔμειναν οὕτω λησιμονημένα ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος, ὑπόσχομαι πολλὰ εἰς τὸν μέλλοντα ἐξερευνητὴν τῶν. Ἐν τούτοις δὲν εἶναι ἴσως ἄσχετα τὰ ἱερά ταῦτα ἢ ἡ περίξ χώρα πρὸς τὸ παρ' Ἀθηναίων διασωθῆν ἀπόσπασμα τοῦ ἐξαιρέτου Αἰτωλοῦ συγγραφέως VII, 297^a: *Νικάνδρος ἐν πρώτῳ Αἰτωλικῶν τὴν μαντικὴν φησὶ Ἀπόλλωνα ὑπὸ Γλαύκου διδαχθῆναι θηρῶντα δὲ περὶ τὴν Ὀρεινὴν (ὄρος δὲ τοῦθ' ὑπάρχειν ὑψηλὸν ἐν Αἰτωλίᾳ) λαγῶν θηρᾶσαι κ.τ.λ.*

ΑΓΡΙΝΙΟΝ

Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Bazin (Missions Scientif. II, 1, 314) ἡ ἀρχαία πόλις τοῦ Ἀγρινίου ἐτοποθετήθη ἐφ' ἧς θέσεως, 20' ΝΔ τοῦ χωρίου τῆς Σπολαίτας, ὑπάρχει μικρὸν ἀρχαῖον τείχος (Woodhouse, Aetolia, 169 κ. ἔ.). Ὁ λόγος δὲ τῆς τοποθετήσεως ταύτης ἦτο ἡ μοναδικὴ τοπογραφικὴ ἐνδειξις τοῦ Πολυβίου, :V, 7, 7: *παρῆει (ὁ Φίλιππος) δ' ἐκ μὲν εὐωνύμων ἀπολείπων Στράτον, Ἀγρίνιον, Θεσιεῖς κ.τ.λ., ἐνδειξις προσλαβοῦσα μεγαλυτέραν σημασίαν, ἀφ' οὗτο ἐκτὸς τῆς πρὸ πολλοῦ γνωστῆς Στρά-*

τον ἐμάθομεν μετὰ βεβαιότητος καὶ τὴν θέσιν τῶν Θεσιεῶν ἐπὶ τῆς ἐπιβλητικῆς πυραμίδος τοῦ Βλοχοῦ. (Πρακτικά 1899, σελ. 63). Ἐάν ὁ Καθηγητὴς F. Noack ἀπέκρουσε τὴν ταύτησιν ταύτην πρὸς τὰ ἐρείπια τῆς Σπολαίτας ἀποβλέψας εἰς τὴν μικρότητα τοῦ τείχους, μὴ ὑπερβαίνοντος κατὰ πολὺ τὰ 4 στάδια καὶ μὴ ἀνταποκρινόμενου εἰς τὴν σπουδαιότητα τῆς ἀρχαίας πόλεως (Arch. Anz. 1916, 220, 3).

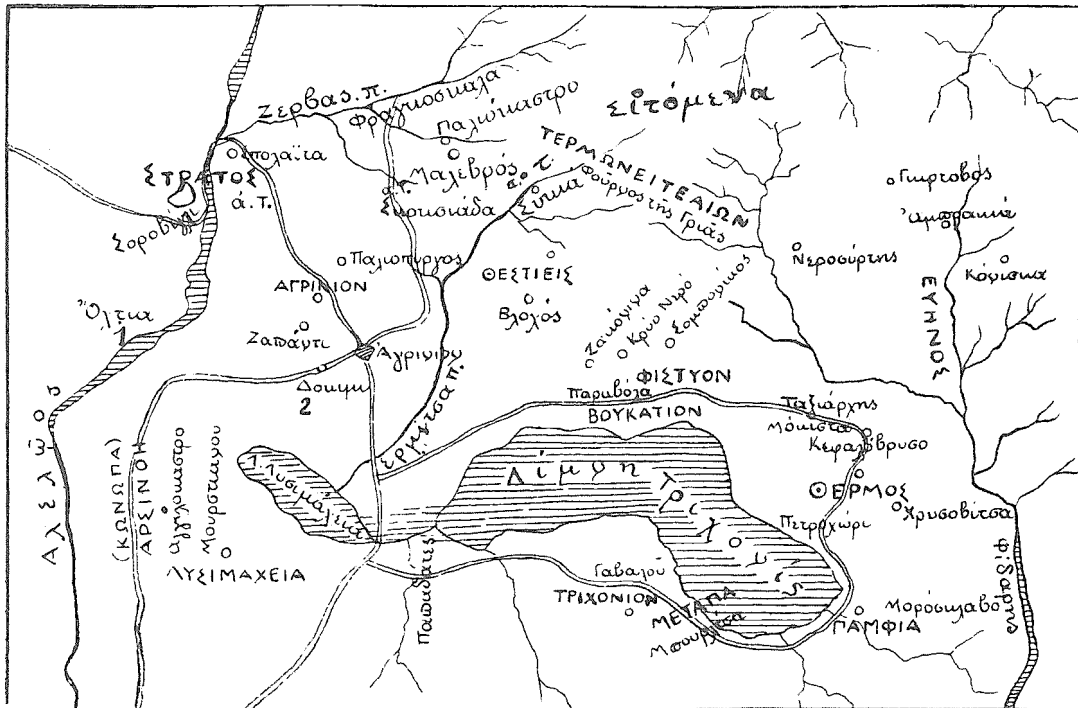
Τὴν σημασίαν τοῦ Ἀγρινίου μανθάνομεν πρὸ πάντων ἐκ τοῦ Διοδώρου. Ἐν XIX, 67, 4 δηλ. ἀναγινώσκουμεν, ὅτι ὁ Κάσσανδρος στρατοπεδεύσας, τὸ 314 π. Χ., κατὰ τὸν παραπονοῦντος τοῦ Ἀχελώου Καμπύλον (τὴν σημ. Μέγδοβαν) καὶ συγκαλέσας τοὺς φίλους τοῦ Ἀκαρνᾶνας εἰς κοινὴν σύσκεψιν συνεβούλευσε χάριν ἀσφαλείας ἀπὸ τῶν ἐπιφθόνων ἀντιπάλων, τῶν Αἰτωλῶν, νὰ συγκεντρωθῶν εἰς ὀλίγα μεγάλα μεθοριακά φρούρια. Τὴν συμβουλήν τοῦ Κάσσανδρου ἐπραγματοποίησαν ἄμέσως οἱ Ἀκαρνᾶνες καὶ οὕτω πλείστοι μὲν συνωκίσθησαν εἰς τὴν μεγάλην Στράτον, οἱ ἔστερημένοι τῆς πατρίδος τῶν ἀπὸ τοῦ 330 π. Χ. Οἰνιαδαὶ καὶ ἄλλοι εἰς τὴν Ἰθωρίαν (= τὸ μέγα τείχος τῆς Παλαιομάνινας) καὶ τέλος οἱ Δηριεῖς μετ' ἄλλους συνῆλθον εἰς τὸ Ἀγρίνιον (πρὸβλ. Ἀρχ. Δελτ. 1918, 113). Τὸ νὰ συνεστᾶται λοιπὸν τὸ Ἀγρίνιον μετὰ τὴν Στράτον καὶ τὴν Ἰθωρίαν σημαίνει, ὅτι ἡ πόλις εἶχεν ἀρκετὴν σπουδαιότητα καὶ πρὸ πάντων εὐρύχωρον φρούριον. Σημ. ὅτι ὡς φαίνεται ἐκ τῆς παρὰ Διοδ. XVIII, 38 τεταραγμένης κᾶπως ἀφηγήσεως οἱ Ἀκαρνᾶνες ἐπιτυχόντες τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἀπασχολήσεως τῶν Αἰτωλῶν εἰς Θεσσαλίαν διέβησαν τὸν Ἀχελῶον καὶ εἰς ἀντισέκωμα τῆς κατοχῆς τῶν Οἰνιαδῶν κατέλαβον τὸ Ἀγρίνιον (ἀπὸ τοῦ 321 π. Χ.). Ἄλλην ἐνδειξίν περὶ τοῦ μεγέθους τῆς πόλεως ἔχομεν ἐξ ἀνεκδότου ἐπιγραφῆς τοῦ Μουσείου τοῦ Θέρμου ἐκ Καλυδῶνος, καθ' ἣν (ἀριθ. εὐρ. 34) ἀναφέρεται ὡς τὸ τρίτον στρατηγῆσας τῶν Αἰτωλῶν Σάτυρος ὁ Ἀγρινιεύς. Προσέτι ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Θερμίου Ἀπόλλωνος προέρχεται καὶ βᾶθρον τῆς πόλεως τῶν Ἀγρινιέων ἀφιερύσεως τὸν Ἀλέξανδρον τὸν υἱὸν τοῦ Ἀλεξάνου (ἀριθ. εὐρ. 108).

Εἶναι πρόδηλον, ὅτι δι' ὅλα τὰ ἀνωτέρω ὀφειλομένον νὰ δεχθῶμεν τὴν ἀρνητικὴν γνώματευσιν τοῦ Noack. Ἀλλὰ ποῦ ἦτο τότε τὸ εὐμέγεθες φρούριον, ἀφοῦ ἡ Σπολαίτα ὡς ἀνεπαρκῆς ἔδει νὰ ἐγκαταλειφθῆ; Κατ' Αὐγουστον τοῦ 1921 (Ἀρχ. Δελτ. 1920-21, Παράρτ. 170) ἀποβλέπων ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Βλοχοῦ πρὸς τὸν τετράωρον βορείως ἀπέχοντα μικρότερον ἄλλ' οὐχ ἦττον ἐπιβλητικὸν λόφον τοῦ Μαλεβροῦ ἢ

¹ Περὶ τοῦ ἀγαλματίου ἔγραψε καὶ ὁ κ. Χ. Καρούζος εἰς τὸ Ἀρχ. Δελτ. 1923, 93, 1. Ἀτυχῶς αἱ παρατηρήσεις του δὲν προσέθεσαν τίποτε. Διότι μετὰ τὴν σπουδὴν νὰ διδάξῃ νέα δὴθεν πράγματα παρερμήνευσε τὴν ἀρκετὰ σαφῶς ἐκτεθεισάν γνώμην μου, ἐδέχθη ἀναλογίας ἀπατηλάς — αἱ παραπομπαὶ του εἰς Neugebauer, Anz. Bronzestat. 23, 27 καὶ 30 εἶναι ἀνακριβεῖς — καὶ πλὴν ἄλλων ἠθέλησε νὰ ἀγνοήσῃ τὴν στοιχειώδη εἰδήσιν τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεως τοποθετῶν τὴν Ἀμπρακίαν εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν.

Μαυροβροῦ, ὅπου ἐγνώριζον κατὰ τὴν πεοιγραφὴν τοῦ Woodhouse, ὅτι ὑπῆρχεν ἀρχαῖον τεῖχος, ἐσκέφθη, ὅτι ἐκεῖ ἦτο ἐνδεχόμενον νὰ ὑπῆρχε τὸ ζητούμενον ἰσχυρὸν φρούριον, ὅπου οἱ Ἀκαρῶνες ἠδύναντο μετ' ἀσφαλείας νὰ ἐγκατασταθοῦν. Κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν περιοδείαν καὶ ἐπιτόπιον ἐξέτασιν τοῦ συνοριακοῦ λίθου κατὰ τὸν Φοῦρνον τῆς Γριᾶς (ιδὲ χάρτην εἰκ. 4), τοῦ τεῖχους τοῦ Μαυροβροῦ καὶ τῶν

1 ὄραν Α τοῦ Νέου Χωριοῦ, παρὰ τὸν Φοῦρνον τῆς Γριᾶς μικρὸν παρόδιον σπήλαιον, ὅπου τηρεῖται περιεργὸν λαϊκὸν ἔθιμον ὑπὸ τῶν διαβατῶν, ὑποχρεουμένων νὰ συνεισφέρουν «ἓνα ξυλάκι γιὰ νὰ πυρωθῇ ἡ γριᾶ». Πρὸ τοῦ λίθου ἐβεβαιώθη, ὅτι τὸ γ' γράμμα τοῦ 4^{ου} στίχου εἶναι Σ, δὲν ἀνέγνωσα δὲ μετὰ τὸ Ε τὸ Ω, ὅπως ὁ Σωτηριάδης (εἰκ. 5). Οὐδεὶς ἐκ τῶν προηγηθέντων ἐρευνητῶν ἐπεχείρησε νὰ ἐρμη-

1 = τόπος ἐπιγράμματος.

Εικ. 4.

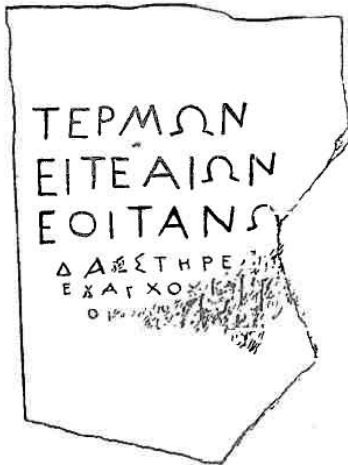
2 = τόπος κεράμου Λυσιμαχέων.

πέριξ τόπων ἐπέισθη, ὅτι ἡ βορείως τοῦ ὄρακος τῆς Ἐρμίτσας χώρα μετὰ τὰ διάφορα μικρὰ ὄχυράματα μέχρι τοῦλάχιστον τοῦ ποταμοῦ Ζέρβα ὑπεδεικνύετο νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν κυριότητα τῆς πόλεως τῶν Ἀγρινιέων.

Εἰς τὴν ἀνωτέρω γνώμην κατέληξα πρῶτον διότι εὔρα, ὅτι ἡ ἐρμηνεῖα τῆς συνοριακῆς ἐπιγραφῆς τοῦ συγγραφῆς τῆς Aetolia ἦτο ἐσφαλμένη καὶ ἄτοπα τὰ ἐξ αὐτῆς τοπογραφικὰ συμπεράσματα. Τὴν ἐπιγραφὴν ἀντέγραψε πρῶτος ὁ Bazin (Miss. Scient. II, 1, 368, N° 5) καὶ μετὰ τὸν Woodhouse (Aet. 180, πίν. 7) ὁ Σωτηριάδης (Πρακτ. 1899, σελ. 64). Ὁ μέγας ἀμμάδης λίθος (εἰκ. 5) 1,90 × 1,40 μ., εὑρίσκεται ἐγγύτατα τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τῆς Ἐρμίτσας,

νεύση τοὺς στίχους μετὰ τὰ μικρότερα γράμματα. Ὑποθέτω, ὅτι *δασστήρες* εἶναι οἱ ὀρίσαντες τὰ σύνορα, τοὺς τέρμονας, παρὰ τὸ δάσσασθαι ὄνομα παρόμοιον πρὸς τοὺς γαοδικὰς τῆς χαλκῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Θέρμου καὶ τοὺς ἀλλαγῶν τερμονιζοῦντας (Sylloge³, 471). Εὐαρχος εἶναι ἓνας ἐκ τῶν δασστήρων τούτων. Ἀλλὰ μετὰ τίνων τόπων ἐχρησίμευεν ὁ λίθος ὡς σύνορον; Ὁ Woodhouse (Aetolia, 87, 180) ἀνέπτυξεν, ὅτι ὁ ὄραξ τῆς Ἐρμίτσας ἦτο τὸ σύνορον μετὰ τῶν Εἰτειαίων κατοικοῦντων τὴν χώραν ἐπὶ τῆς μᾶς ὄχθης τοῦ ὄρακος καὶ τῶν Ἐοιτάνων νεμομένων τὴν ἄλλην καὶ ὅτι αἱ δύο αὗται φυλαὶ ἀπετέλουν τὸν λαὸν τῶν Θεστιέων. Εἰς ταῦτα ἔχομεν νὰ ἀντιτάξωμεν, ὅτι, ἂν ὁ

ποταμὸς ἐχρησίμευεν ὡς σύνορον, ἦτο ἀρκετὰ περιττὸν νὰ χαραχθῆ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ τέρμονος τόσον ἐμφανῶς ἐπὶ τοῦ παροχθίου λίθου. Θὰ ἦρκει νὰ μνημονευθῆ ὁ ῥυαξ ἐπὶ τοῦ συμφωνητικοῦ, τοῦ φυλασσομένου εἰς τὸ οἰονδήποτε ἀρχεῖον τῶν ἐνδιαφερομένων μερῶν. Ἐπειτα ἂν οἱ Εἰτεαῖοι ἦσαν διάφοροι τῶν Ἑοιτῶν ἢ διατύπωσης θὰ ἦτο συμφώνως πρὸς τὰς γνωστὰς ἀναλογίας: ἢ τέρμων Εἰτ. καὶ Ἑοιτ., ἢ τέρμων Εἰτ. πρὸς Ἑοιτῶνας, ἢ τι παρόμοιον. Διὰ τοῦτο δεχόμεθα, ὅτι ἐδῶ ἔχομεν ἐν μόνον

Εἰκ. 5. Ἡ κατὰ τὸν Φοῦρον τῆς Γριᾶς συνοριακὴ ἐπιγραφὴ.

ἐθνικόν, τοὺς Εἰτεαῖους, οἵτινες ἦσαν ἐκ τῶν Ἑοιτῶν, ὀνόματος φυλῆς γενικωτέρου. Οἱ Εἰτεαῖοι Ἑοιτῶνες ἐξτείνοντο ἀνατολικῶς τοῦ τέρμονος, δυτικῶς δὲ αὐτοῦ κύριοι τῆς χώρας ἦσαν βεβαίως οἱ Θεσπιεῖς. Οὕτω διὰ τοῦ τέρμονος χωρίζεται, ὡς ἦτο ἀνάγκη, κατὰ ἐν τοῦλάχιστον σημεῖον ἢ κατὰ μῆκος τῆς ἀριστερᾶς ὄχτης ἔκτασις καὶ τὴν Εἰτέαν, τὸ πιθανὸν ὄνομα τοῦ συνοικισμοῦ θὰ ἔχομεν ἐκεῖ ὅπου παρὰ τὸ χωρίον Σιτόμενα παρατηρήθησαν ἱκανὰ λείψανα ἀρχαιότητος. Περὶ τῆς πρὸς βορρᾶν τοῦ ῥυακος χώρας τίποτε δὲν μᾶς λέγει ἡ ἐπιγραφὴ. Διὰ τὴν νὰ ἀποδοθῆ εἰς τοὺς Θεσπιεῖς, ὡς θέλει ὁ Woodhouse, νὰ περιορισθῆ δὲ εἰς ἀσήμαντον ἔκτασιν ἢ πόλιν τοῦ Ἄγρινιου;

Κατὰ ὅλους διαφορετικὸν ἀφηγοῦνται τὰ διατηρούμενα τείγματα. Εὐθὺς ὡς διαβῶμεν τὴν Ἑρμίταν κατὰ τὸ Νέο Χωριὸν θὰ συναντήσωμεν ἐρείπια καλοῦ μικροῦ τείχους, τοῦ ὁποῦ διατηρεῖται εἰς μικρὸν ὕψος καὶ πύλη μετὰ πύργου. Δὲν μένει ἀμφιβολία, ὅτι τὸ τεῖχος τοῦτο

τὸ προστατεῖον τὴν εἴσοδον εἰς τὰς πρὸς τὸν Μαλεθρὸν στενάς κοιλάδας ἀνήκει εἰς κράτος διάφορον τῆς πόλεως τῶν Θεσπιεῶν, κατὰ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν ὁποῦν ἀκριβῶς ἦτο ἐκτὸς ἄλλων προωρισμένον. Εἰς τὸ αὐτὸ κράτος ἢ πόλιν, ὡς θὰ ἔλεγον οἱ παλαιοί, ἀνήκει καὶ μικρὸν τεῖχος, ὀρθογώνιον σχεδόν, 2 σταδίων περιμέτρον, παρατηρούμενον μετὰ τῶν οἰκιῶν τῆς Σκοτισιάδας (εἰκ. 6). Τρίτον τεῖχος πολὺ τῶν ἀνωτέρω ἰσχυρότερον διὰ τὴν θέσιν του, εἶναι τὸ παλιό-καστρο τοῦ Μαυροβροῦ. Τὸ βραχῶδες ὠραῖον βουνόν, ἐφ' οὗ τὸ τεῖχος (Πόρτα), εἶναι ἀρκετὰ ὑψηλόν, ἀλλ' ὅμως ἢ θέα δυτικῶς πρὸς τὴν εὐφορον πεδιάδα ἀποκρύπτεται ἐντελῶς διὰ τὰς ἔμπροσθεν ὄαεις. Παρὰ ταῦτα οἱ κατοικοῦντες τοὺς ὄρεινους, ἀξένους καὶ πτωχικοὺς τούτους τόπους, καταφεύγοντες ἐν ὥρᾳ ἀνάγκης εἰς τὰ μνημονευθέντα μικρὰ φρούρια δὲν ἦσαν ἀσχετοὶ πρὸς τοὺς νεμομένους τὴν πεδιάδα. Τοῦτο ἐδιδάχθημεν παρὰ τοῦ Woodhouse, παρατηρήσαντος εὐφυῶς (ἔ. ἀ. 178) ὅτι ὁ ἀρχαῖος κατασκοπευτικὸς πύργος, ὁ διατηρούμενος 1 ὠραν βορείως τοῦ σημερινοῦ Ἄγρινιου ἐπὶ τοῦ βουνοῦ τῆς Παναγίας Βλαξέρνας, ἐχρησίμευεν ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν σκοπὸν νὰ μανθάνουν οἱ ἐγκλειστοὶ τῶν βουνῶν ἀγρόται τί συμβαίνει κάτω εἰς τὴν πεδιάδα καὶ τὰνάπαλιν. Διότι μόνον ἀπὸ τοῦ πύργου τούτου φαίνεται τὸ κάστρο τοῦ Μαυροβροῦ.

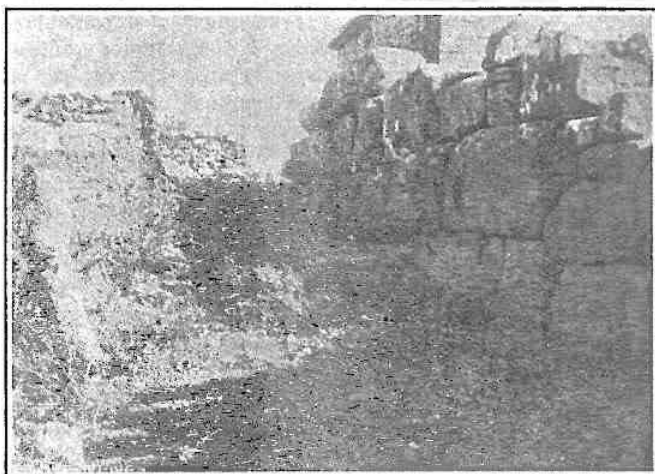
Εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ κεντρικὸς κύριος συνοικισμὸς τῆς πόλεως θὰ ἦτο ἐπὶ τοῦ Μαυροβροῦ, συνέτεινε καὶ ἡ παρατήρησις, ὅτι ἐντὸς τῆς ἄλλως ἀγρίας καὶ ἀκατασκευῆς ἀκροπόλεως ὑπῆρχε καὶ ναὸς δωρικὸς μετρίου μεγέθους ἐξ ἐγγωρίου ἀμμολίθου, ὡς ἠδυνήθη ἐκ τῶν ὀλίγων ἐμφανῶν μελῶν νὰ κρίνω τοῦ 5^{ου} π. Χ. αἰῶνος. Ἐντεῦθεν ὁ κ. Λουκόπουλος συνέλεξε καὶ μετέφερε εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Θέρμου εὐμέγεθες τεμάχιον χρωματιστῆς σίμης. Ἄλλ' ὅμως τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Μαυροβρὸς ἀπέχει 5 τοῦλάχιστον ὠρας ἀπὸ τῆς σχετικῆς πεδιάδος πρὸς δυσμᾶς, ἦτο σχεδὸν ἀνυπερβλήτων ἐμπόδιον. Ἐδει ἄρα νὰ ἀναμένωμεν καλυτέραν λύσιν τοῦ ζητήματος καὶ τοῦτο ἐπετεύχθη κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1925, ὅτε χάρις εἰς τὴν φιλοτιμίαν καὶ δραστηριότητα τοῦ φύλακος τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Ν. Μοσίου εὐρέθη μὲ βεβαιότητα ἡ θέσις τῆς ἀρχαίας πόλεως.

Κατὰ τὸ 3^{ον} χιλιόμετρον τῆς ἀπὸ τοῦ νεωτέρου Ἄγρινιου δημοσίας ὁδοῦ (πρβλ. χάρτην εἰκ. 3) ὁ Μόσιος ἠδυνήθη νὰ παρακολουθήσῃ τὸν ἐκτεταμένον περιβόλον τῆς ἀρχαίας πόλεως. Ὁ περιβαλλόμενος χώρος εἶναι ἐλαφρῶς κοῖλος, ἀνυψούμενος ἠπίως πρὸς δυσμᾶς καὶ ἀνατολάς, εἰς δὲ τὰ καλλιεργούμενα χωράφια οἱ λίθοι

οὐδαμοῦ ὑπερέχον τοῦ ἐδάφους. Ἄλλ' ὅμως ἡ γραμμὴ τοῦ τείχους ἰδίως ἐπὶ τῆς βορείας καὶ δυτικῆς πλευρᾶς εἶναι ἀναμφισβήτητος. Κατὰ ταῦτα ἡ ὅλη περιφέρεια εἶναι τοῦλάχιστον 12 σταδίων, περίπου ὡς ἡ τῆς Καλυδῶνος καθὰ ὑπελόγησεν αὐτὴν ὁ Noack (ἔ. ἀ. 221, 1). Πρὸς τοῦτοις ὁ περικλειόμενος χώρος δὲν εἶναι ἄμοιρος κτισμάτων. Ὁ ἐξαιρέτος φύλαξ παρατήρησε πολλοὺς εἰργασμένους λίθους, ἰδίως κατὰ τὰς ὄχθας τοῦ διαρρέοντος ῥυακίου καὶ πολυάριθμα ὀστρακα μὲ καλὸν ἀρχαῖον γάνωμα, κατέγραψε δὲ εἰς τὸ πλησίον χωρίον Ζαπάντι, τὸ ὁποῖον

ἐν τῆς Αἰτωλίας τοῦ Κασσάνδρου συστραφέντες τῶν Αἰτωλῶν εἰς τρισχιλίους καὶ περιχαράκωσαντες Ἀγρίνιον ἐπολιόρκουν, τῶν δὲ κατοικούντων τὸ χωρίον ὁμολογίαν ποιησαμένων, ὥστε τὴν μὲν πόλιν παραδουναὶ τῆς δ' ἀσφαλείας τυχόντας αὐτοὺς ἀπαλλαγῆναι, οὗτοι μὲν πιστεύοντες ταῖς σπονδαῖς ἀπήσσαν, οἱ δ' Αἰτωλοὶ παραβάντες τὰς συνθήκας καὶ καταδιώξαντες τοὺς σὺδὲν ἐλπίζοντας πείσεσθαι θεινὸν πλὴν ὀλίγων πάντας ἀπέσφαξαν.

Εἶναι ὅλως φυσικόν, ὅτι ὁ κύριος συνοικισμὸς τῶν Ἀγρινιῶν ἔκειτο κατὰ τὸ εὐφορώτερον μέρος τῆς περιοχῆς. Ἐν τούτοις ἡ μεγάλη πεδιάς μέχρι τοῦ Ἀχελῷου καὶ τῆς λίμνης Λυσιμαχείας δὲν ἀνήκειν ὁλόκληρος εἰς τὸ Ἀγρίνιον. Εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν βορείως τῆς λίμνης ἐξετείνοντο, ὡς φαίνεται, οἱ Λυσιμαχεῖς. Ὁ αὐτὸς φύλαξ Μόσιος εὗρεν εἰς θέσιν Τσιούλκα, ἡμίσειαν ὥραν δυτικῶς τοῦ Δοκιμίου (ἰδὲ χάρτην) μεταξὺ ὄγκολίθων καὶ συντριμμάτων πηλίνων καὶ τεμάχιον κεράμιον ἐσφραγισμένον μὲ γράμματα ὑστέρων χρόνων: *Λυσιμα[χέων]*. Ἄλλο δὲ εὔρημα τοῦ αὐτοῦ, περὶ οὗ κατωτέρω, παρέχει τὴν ἔνδειξιν, ὅτι οἱ Ἀρσινεῖς ἐξηπλοῦντο βορείως τῆς παρὰ τὸ Ἀγγελόκαστρο πόλεως αὐτῶν μέχρι τῆς θέσεως, ὅπου τὸ σημερινὸν χωρίον Ὀχτια. Ὁ περιορισμὸς οὗτος τῆς

Εἰκ. 6. Ἐκ τοῦ τείχους τῆς Σκοτισιάδας.

ἐπὶ τουρκοκρατίας ἤκμαζε καὶ κατέστρεψε τὰ τελευταῖα τῆς ἀρχαιότητος ἀπομεινάρια, διαφόρους εἰργασμένους λίθους καὶ μάρμαρα. Ἐπιγραφικὸν σχετικὸν εὔρημα δὲν ἔγινε κανέν, ἀλλ' ὅταν ἔχωμεν τὴν θέσιν καὶ ἔκτασιν τοῦ τείχους δυνάμεθα ἀζημίως νὰ τὸ στερηθῶμεν. Εἶναι ἀξιὸν προσοχῆς, ὅτι ὁ Leake, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τίποτε περὶ ἀρχαίων ἰχνῶν, ἐτοποθέτησε ὄχι μακρὰν τοῦ Ζαπαντίου τὸ ἀρχαῖον Ἀγρίνιον (North. Greece, I, 156). Ἐννοοῦμεν δὲ τὴν ἀρχαῖον πόλιν κατὰ τὴν πολιορκίαν τῶν προσωρινῶν κυρίων τοῦ Ἀγρινίου, Ἀκαρνάνων. Τὸ νὰ περικλείουν διὰ πασσάλων τὴν ὁμαλὴν ἔκτασιν εἶναι ἐνόητον, ἐνῶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα θὰ ἦτο ἄτοπον ἐπὶ τοῦ ἀγρίου βουνοῦ τοῦ Μαυροβοῦ. Ἴδου ἡ σχετικὴ περιγραφὴ τοῦ Διοδώρου, χαρακτηριστικὴ τοῦ φοβεροῦ μίσους μεταξὺ τῶν δύο γειτονικῶν λαῶν, XIX, 68: *Ἀπαλλαγέντες δὲ*

χώρας τοῦ Ἀγρινίου ὑπὸ τῶν γειτόνων ἀντιστοιχεῖ ἄλλως πρὸς τὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ θέσιν αὐτοῦ. Διότι ὅσον σημαντικὴ καὶ ἂν ὑπῆρχεν ἡ πόλις, ὡς ἐν ἀρχῇ εἴπομεν, ὅμως ὑπελείπετο κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῆς Συμπολιτείας τοῦ Τριχονίου καὶ τῆς Ἀρσινόης, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς τὰς γειτονικὰς πόλεις. Ἀπὸ τῶν πρὸς ἀνατολὰς Θεστιάων ἐχωρίζοντο διὰ τῆς Ἐρμίτσας, πρὸς βορρᾶν δὲ ἔκτος τοῦ Ἀχελῷου πιθανὸν σύνορον θὰ ἦτο ὁ παραπόταμος Ζέρβας, εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ ὁποίου κατὰ τὴν Φραγκόσκαλαν ὁ Woodhouse (σελ. 175) παρατήρησε καὶ ὑπερβολικὰ ἐθαύμασε τὰ ὑπολείμματα ἀρχαίου ναοῦ. Οὐχ ἦττον εἰς τὴν κυριότητα τῶν Ἀγρινιῶν ὑπῆγοντο, ὡς ἀνωτέρω ἐδείχθη, τὰ τειχίσματα τῆς Σπολαίτας, τῆς Σκοτισιάδας, τοῦ Νέου Χωριοῦ καὶ τοῦ Μαυροβοῦ. Μάλιστα διὰ τῶν τριῶν τελευταίων φαίνεται ὅτι τὸ Ἀγρίνιον ἐξησφάλιζε τὴν αὐτοτέλειάν του παρὰ τὴν

ἰσχυράν πόλιν τῶν Θεσιέων. Ἡ δὲ διάκρισις καὶ ἀντιπαράθεσις αὐτῆ τῶν δύο πόλεων ὑποδηλοῦται καὶ ἄλλοθεν. Διότι νομίζω, ὅτι πολὺν δικαίως ὁ Leake (North. Greece, I. 155) συνήψε τὸν Πορθαοιδὴν Ἄγριον πρὸς τὸ Ἄγρίνιον, παραδίεται δὲ πολλαχόθεν, ὅτι ὁ μυθικός οὗτος βασιλεὺς ἔδρασε κυρίως εἰς τὴν Καλυδῶνα, ἐνῶ δὲ Θεσίος καὶ οἱ Θεσιάδαι ἐβασίλευον εἰς τὴν ἀντίπαλον Πλευρώνα (Στραβ. 462. Πaus. II, 25, 2. Ἀπολλ. I, 8, 6).

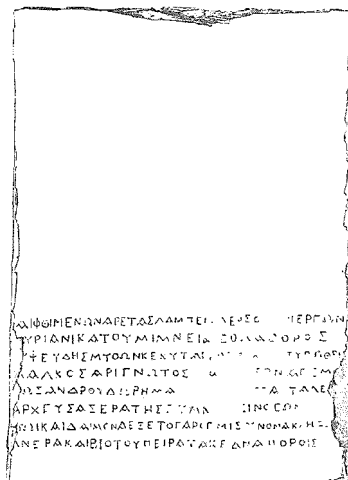
ΑΡΣΙΝΟΗ

Πρὸ πολλοῦ ἡ θέσις τῆς πόλεως, τῆς πρότερον ὀνομαζομένης Κωνώπης, εἶναι γνωστὴ (Woodhouse, 209 κ. ἔ.). Εἰς τὰς παλαιότερας ἐπιγραφικὰς ἐνδείξεις ὁ Σωτηριάδης προσέθεσεν ἐκ Κακκαβαριάς παρὰ τὸ Ἄγγε.ὄκαστρον δύο συντρίμματα κεράμων, ἐσφραγισμένα: ΑΡΞΙ... δηλ. Ἀρσι[νοῶν], φυλασσόμενα εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ Θέρμου. Εἰς τὴν αὐτὴν συλλογὴν κατέθεσε πέρυσι καὶ ὁ κ. Ν. Κοτζιάς παρόμοιον ἐνεπίγραφον ὄστρακον, εὐρὸν τοῦτο καθ' ἣν ἐνήργησε μικρὰν ἀνασκαφὴν κατὰ τὸν αὐτὸν τόπον. Εἰς τὴν παρὰ τὸ Ἄγγελόκαστρον μονὴν τοῦ Παντοκράτορος ὁ φιλόλογος Ἡγούμενος αὐτῆς συνέλεξε ἐκ τῶν περὶ εὐμερίας ἐπιταφίας στήλας, ἔξ ὧν ἀξιόλογος εἶναι μία στολιζομένη διὰ λαμπροῦ ἀναγλύφου συμπλεκομένων κλάδων δρυὸς καὶ ἄλλη, ἀτυχῶς ἑλλειπῆς, κοσμουμένη δι' ἀναγλύπτων Σειρήνων. Ἀλλὰ τὸ σημαντικώτερον εὑρημα εἶναι τὸ μνημονευθὲν ἐπίγραμμα, ὅπερ ἀνασυρθὲν πρὸ ἐτῶν ἐκ τῆς κοίτης αὐτῆς τοῦ Ἀγελῶου παρὰ τὰ Ὀχτια (πρβλ. χάρτην) μετεκομίσθη ὑπὸ τοῦ φύλακος Μοσίου εἰς τὸ ἐν Ἀγρινίῳ Γυμνάσιον. Εἰς τὸ ἐπίγραμμα ἐμμέσως ὑποδηλοῦται, ὅτι ἡ περιοχὴ τῶν Ἀρσινοέων ἔξετείνετο μέχρι τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεως, τρεῖς ὥρας δηλ. βορείως τοῦ Ἀγγελοκάστρου.

Τὸ ἐπίγραμμα ἔχει χαραχθῆ εἰς τὸ κάτω μέρος πλακῶς ἐκ λευκοῦ λίθου, 0,31 σφζομένου ὕψους, 0,23 πλάτους καὶ 0,07 πάχους (εἰκ. 7). Διὰ τὴν πρὸς τὰ ἄνω ἑλαφρὰν μείωσιν φαίνεται, ὅτι ἡ πλάξ, ὅτε ἦτο ἀκεραία, ἀπετέλει συνήθη ἐπιταφίαν στήλην. Τὸ παράδοξον, ὅτι τὸ ἐπίγραμμα ἐχαραχθῆ τόσον χαμηλὰ ἐρμηνεύεται ἂν ὑποτεθῆ ὅτι εἰς τὸν ὑπεράνω ἐλεύθερον χώρον εἶχε καθηλωθῆ τὸ χάλκινον ἀνάγλυπτον ὁμοίωμα (ὁ τύπος), τὸ μνημονευόμενον ἐν τῷ ἐπιγράμματι. Ἀλλ' ὅμως ἴχνη τῆς καθηλώσεως ἢ προσκολλησεως τοῦ ἀναγλύφου δὲν διατηροῦνται ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας.

Ἡ διατήρησις τῶν γραμμάτων δὲν εἶναι τελεία ὡς βλέπει τις ἐπὶ τῆς εἰκόνης, ὅπου ἄλλως

τὰ ἀσθενῆ χαράγματα διὰ τὴν σαφήνειαν ἐτονώθησαν. Διὰ τοῦτο παρέστη ἀνάγκη πολλῶν συμπληρώσεων, εἰς τὰς ὁποίας συνέβαλε σημαντικῶς ὁ Καθηγητὴς κ. Α. Wilhelm, μελετήσας τὰς σημειώσεις καὶ τὸ ἀντίγραφόν μου. Οὕτω ἡ ἀνάγνωσις τοῦ φάτις εἰς τὸν γ' στίχον, τοῦ Ἀγέμου εἰς τὸν δ' καὶ τοῦ γέραρε δὲ εἰς τὸν

Εἰκ. 7. Ἐπίγραμμα εἰς Πανταλέωνα.

ε' ἀνήκουν ἐξολοκλήρου εἰς τὸν ἐπιφανῆ ἐπιγραφικόν.

Καὶ φθμῶν ἀρετῶς λάμπει [κλ]έος δ[ψεσι]ν ἔργων, μῦρι' ἀνιάτου μῦμιε ἀεθλα δορός· οὐ ψευδῆς μύθος κέχεται φάτις; ἀ[λλὰ] τυπωθεῖς, χαλκὸς ἀρίγνωτος [Π]α[νταλέων] Ἀγέμου. Σ]ωσάνδρου δώρημα [γέραρε δὲ] Πα[νταλέων] ἀρχέυσα ερατῆς γύμνης Ἀρ[σινοέων]. Τῷ καὶ, δαίμον, ἀεξε, τὸ γὰρ [θε]μῆς οὄνομα κλήξ[ειν] ἀνέρα, καὶ βίτου πείρατα κεδνά πόροις.

Τὸ ὄψεσιν ἔργων τοῦ α' στίχου δὲν φαίνεται δόκιμον, ἀλλ' ὅμως τὸ Ο καὶ Ν εἶναι βέβαια. Ἀγέμου ὡς ὑποκοριστικὸν ἀντὶ Ἀγεμάου εἵκασεν ὁ κ. Wilhelm. Εἰς τὸν ε' στίχον ὁ αὐτὸς συμπληρώνει γυμνάδος = γυμνασιαρχίας. Ἀλλ' ὅμως δι' ὅλα τὰ γράμματα δὲν ὑπάρχει χώρος, διὰ τοῦτο συνεπλήρωσα γύμνης. Εἶναι δυνατόν ἐν τούτοις νὰ ἔχωμεν ἔδω τοπωνυμικόν, πρὸς ὃ θὰ προσηρμόζετο καλύτερον τὸ ἐρατῆς. Τὸ τοπωνυμικὸν ἀναφερόμενον εἰς κάμην τινὰ τῶν Ἀρσινοέων εἶναι δυνατόν νὰ ἤρχιζε καὶ διὰ τοῦ Ε.

Ἐκ τῶν 8 στίχων τοῦ ἐπιγράμματος τὸ μὲν

πρῶτον ἡμῶν ἀνήκει εἰς τὸν ἐγκωμισζόμενον νεκρὸν, οἱ δὲ λοιποὶ 4 εἰς τὸν δωρήσαντα Σώσανδρον. Φαίνεται, ὅτι Πανταλέον ὁ υἱὸς τοῦ Ἀγίμου πρέπει νὰ ἦτο σημαντικὴ προσωπικότης ἄλλὰ δὲν εἶναι πιθανόν ὅτι εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν παρὰ Πολυβίῳ (20, 9, 2 καὶ 28, 4, 9) Πανταλέοντα τὸν δρᾶσαντα κατὰ τὸ α' ἡμισυ τοῦ Β' π. Χ. αἰῶνος διὰ τὴν σημαντικῶς νεωτέραν ἐποχὴν τοῦ ἐπιγράμματος. Διὰ τὸ Α καὶ τοὺς λοιποὺς χαρακτῆρας νομίζω, ὅτι τοῦλάχιστον πρέπει νὰ κατέλθωμεν εἰς τὸ τέλος τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος. Ἀνάλογον παραδείγμα, καθ' ὃ ἐπὶ ἐπιταφίας στήλης ἀναφέρεται κατὰ τὸ δωρήσαντος αὐτὴν συνέλεξα ἄλλοτε ἐκ τοῦ ἐπιλείου τοῦ Θυρρείου (Ἀρχ. Δελτίου 1918, 183)¹.

Κ. Α. ΡΩΜΑΙΟΣ

Γ' ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ (ΚΡΗΤΗΣ)

ΕΙΣΗΓΗΣΙΣ 1925 - 1926

Ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἀνέλαβον τὴν Γ' Ἀρχαιολογικὴν Περιφέρειαν πέρυσιν (Ἰούνιον τοῦ 1925), καθήρησα ἰδιαίτερον βιβλίον ἐν ᾧ κρατῶ σημειώσεις διὰ πάσας τὰς τυχαίως ἀνακαλυπτομένας ἀρχαιότητας, ἐν ἀρχῇ δὲ τοῦ βιβλίου σημειῶ τὰς τοπωνυμίας κατ' ἀλφαριθμητικὴν σειρὰν μετὰ παραμποπῆς εἰς τὴν σελίδα ὅπου περιγράφονται τὰ εὐρεθέντα ἀρχαία.

Ἐκ τοῦ βιβλίου ἐκείνου ἀποσπῶ τὰς κυριωτέρας εἰδήσεις:

Αρχάναις. Τὸ μεγαλύτερον καὶ πλουσιώτερον χωρίον τῆς Κρήτης, 15 χιλιομ. πρὸς Ν. τοῦ Ἡρακλείου καὶ παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Γιούχτα (ὁ καθηγητὴς κ. Γ. Ν. Χατζιδάκις ἐταύτισε τὸ ὄνομα Γιούχτας πρὸς τὸ Ἴντζός, ἀναφερόμενον ἐν συνθήκῃ μετὰξὺ Κνωσίων καὶ Τυλισίων ἐν τῷ τελευταίῳ τόμῳ τῆς Ἀθηνᾶς), ἐφ' οὗ ὡς γνωστὸν ἐν τῇ ΜΜ ἤδη ἐποχῇ ὑπῆρχεν ἱερὸν (Byans Palace κλπ. 1, σελ. 151 ἔξ.). Ἐν τῷ χωρίῳ καὶ ἄλλοτε εὐρέθησαν Μινωικαὶ ἀρχαιότητες καὶ πέρυσιν (1925) χωρικὸς σκάπτων παρὰ τὸ ΒΑ. ἄκρον τοῦ χωρίου πρὸς ἀνέγερσιν οἰκίας ἀνεῦρε λίσσινα σημαντικοῦ Μινωικοῦ

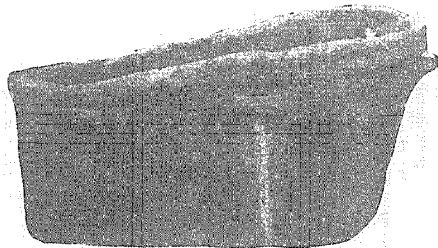
οικοδομήματος, τὰ ὅποια εἶχεν ἤδη διαλύσει ὅτε κατόπιν εἰδήσεως τῆς ἀστυνομίας μετέβην ἐπὶ τόπου. Πλείστοι μεγάλοι λίθοι εἶχον ἐξορυχθῆ, ὧν τινες πλακωτοὶ εἶχον μήκος μέχρι 2 μέτρων. Εἷς ἐξ αὐτῶν ἔφερεν ἀβαθῶς κεχαραγμένον τὸ γνωστὸν τριαινοειδὲς σύμβολον. Ἐπὶ τόπου ἐκείνῳ ἔτι μερικὰ τεμάχια ἀρχιτεκτονικὰ (στρογγύλη βᾶσις κίονος ἐκ τιτανολίθου, τεμάχιον φαινόμενον ὡς τὸ ἡμισυ Δωρικοῦ κιονοκράνου, ἀλλ' ἀμελῶς ἔχον πελεκημένον τὸν ἐχίνον, ἔξ ἀσβεστολίθου κλπ.). Εὐρέθη ἔτι τριπτήρ ἐκ ψαμμόλιθου καὶ πληθὺς Υ.Μ. ὀστράκων καὶ τινα ἀκέραια ἄωτα κύπελλα συνηθέστατα τῆς Υ.Μ. ἐποχῆς. Πρόκειται λοιπὸν περὶ οικοδομήματος τῆς Ὑστερομινωικῆς ἐποχῆς, τοῦ ὁποίου φαίνεται ὅτι ὑπάρχει συνέχεια ἐντὸς παρακαμμένης ἀμπέλου.

Σταυράκια. Ἐπὶ τοῦ 8^{ου} χιλιομέτρου τῆς ἀπὸ Ἡρακλείου εἰς Ἅγιον Μύρωνα ἀγούσης ὁδοῦ κατασκευάζεται διακλάδωσις πρὸς τὸ χωρίον Σταυράκια. Περὶ τὸ μέσον σημεῖον τῆς κατασκευαζομένης ὁδοῦ ἐπανειλημμένως εὐρέθησαν ὀστράκα καὶ ἀγγεῖα, ἐπανειλημμένως δὲ ἐπισκέφθη τὸ μέρος λεπτομερῶς χάρις εἰς τὴν εὐγενῆ καλωσύνην τοῦ φίλου μηχανικοῦ κ. Ἰω. Χρυσικοπούλλου. Πρόκειται περὶ ΜΜ καὶ Υ.Μ ἀγγείων, ὧν μερικὰ ἄωτα κύπελλα εὐρέθησαν ἀκέραια. Οὐδὲν δ' ὅμως ἴχνος οἰκίας ἢ τάφου παρατηρεῖται οὐδὲ λίθος κἂν καθ' ὅλην τὴν εὐρείαν ἀργιλόδη ἔκτασιν, πρόκειται δὲ πιθανῶς περὶ κεραμικοῦ τινος κλιθάνου, διότι τὸ χῶμα περὶ εἶναι οὐχὶ ἀπόσφορον, εὖρον δὲ καὶ πολλὰ τεμάχια λίθου ἰσχυρότατα κεκαυμένου, μέλανος, εὐθρόπτου καὶ μὲ μεγάλους πόρους ὡς σπόγγος. Εὐρέθη δὲ καὶ τεμάχιον δίσκου ἐξ ἐρυθροποῦ ψαμμίτου, ὅστις τὴν μὲν μίαν ἐπιφάνειαν ἦτο ἐπίπεδος καὶ λείος, τὴν δ' ἑτέραν ἀνώμαλος καὶ ἀκατέργαστος, ἔφερε δὲ λεπτήν ὀπλὴν 0,006 ἐν τῷ κέντρῳ. Προφανῶς διὰ ταύτης διήρχει μεταλλικὴ λεπτὴ ράβδος. Οἱ γνωστοὶ Μινωικοὶ κεραμικοὶ τροχοὶ ἔχουσιν ἐντελῶς διάφορον σχῆμα καὶ εἶναι πῆλινοι (διότι περὶ τῶν μαρμαρίνων ὑπάρχει διαίαια ἀμφιβολία μήπως ἦσαν τράπεζαι προσφορῶν Evans Palace I, σελ. 590, σημ.), στεροῦνται δ' ὅπῃς ἐν τῷ κέντρῳ (Franchet, Recherches techniques κλπ. σ. 49 ἔξ. καὶ πίν. I, extrait ἐκ Nouv archives des missions scientifi τόμ. 22 fasc. 15, 197). Τὸ παρὸν ἄρα τεμάχιον θὰ εἶχεν ἄλλην συγγενῆ τινα χρῆσιν.

Ἀγριανά. Ἡ τοποθεσία αὕτη κεῖται κατὰ τὸ 17^{ον} ἢ 18^{ον} χιλιόμετρον τῆς ἀπὸ Ἡρακλείου εἰς Χερσονήσον ὁδοῦ, παρὰ τὴν μεγάλην σιδηρῶν «Γέφυραν τοῦ Ἀποσελέμη». Ἐκεῖ, ἐν ἀγρῷ τὸ

¹ Ἀργὰ κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν εἶδον μὲ εὐχάριστον ἐκπληξιν, ὅτι τὸ ἐπίγραμμα εἶχεν ἤδη ἐκδοθῆ εἰς τὸ λαμπρὸν βιβλίον τῶν κ.κ. F. Courby καὶ Ch. Picard Recherches Archeologiques à Stratos σελ. 110 κέ. εἰς. 66 μὲ διαφορετικὰς σπουδαίας ἀναγνώσεις γενομένας ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ κ. E. Bourguet. Οὐδεμίαν ἀμφιβολία, ὅτι μετὰ τὴν ἐκ διαφόρων μερῶν ἰδιαίτερον μελέτην τοῦ δυσκόλου κειμένου ὁ λίθος πρέπει ἐκ νέου ἀ ἐξετασθῆ.

πρῶτον ἐκχεροσσομένῳ εὐρέθῃ πηλίνῃ λάρναξ Ὑστερομινωική (εἰκ. 1) μετὰ ἕξ ὀριζοντίων λαβῶν, φέρουσα δ' ἴχνη μέλανος χρώματος. Ἐντὸς αὐτῆς ὁ εὐρὼν χωρικὸς παρετήρησεν, ὡς λέγει, μόνον ὄστᾶ, πράγματι δ' αἱ λάρνακες τῆς ἐποχῆς ταύτης συνήθως οὐδὲν περιέχουσι πτερίσμα.

Εἰκ. 1. Πηλίνη ΥΜ λάρναξ ἐξ Ἀργιανῶν.

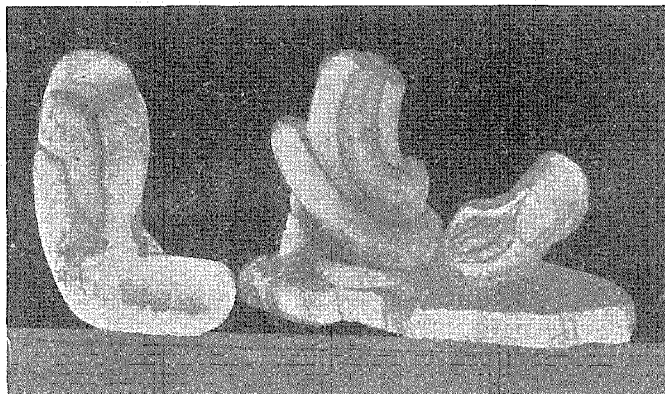
Εἶναι πιθανὸν ὅτι πρόκειται περὶ νεκροταφείου μετὰ πολλῶν λαρνάκων.

Ὀλίγον περαιτέρω, προχωροῦντες πρὸς τὴν Χερσονήσον εὐρίσκομεν τὸ βραχῶδες ὕψωμα

παραλίου πόλεως, ἀπεκαλύφθη ἀνδρὶὰς εἰκονιστικός, Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἀκέφαλος καὶ ἄπους, παριστῶν ἄνδρα περιεσφιγμένον ἐντὸς τοῦ ἱματίου.

Κατόπιν σχετικῶν ὑποδείξεῶν μου, κατετέθησαν ὑπὸ χωρικῶν εἰς τὸν Ἀστυνομικὸν σταθμὸν Χερσονήσου, ὡς με πληροφορεῖ ὁ ἐκεῖ σταθμάρχης, τέσσαρες μαρμαρίναι κεφαλαί, μία «βυζαντινῆ» πλάξ καὶ τινὰ νομίσματα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶδον ἀκόμη.

Ἐκ Μεσσαρᾶς. Εἰς τὰ Ν. παράλια τῆς Κρήτης εἰς τὸν λιμενίσκον τοῦ Λέντα (=λέοντα), ὅπου ὑπῆρχε τὸ Ρωμαϊκὸν Ἀσκληπιεῖον Λεβήνος εὐρέθη ἐφέτος ἐντὸς τῆς ἄμμου τοῦ αἰγιαλοῦ τὸ κάτω ἡμισυ μαρμαρίνου ἀγαλματίου παιδὸς (εἰκ. 2α), καθημένου ἐπὶ λίθου. Εἶναι ἐκ τῶν συνήθων παιδικῶν μορφῶν τῶν εὐρισκομένων ἐν τοῖς ἀσκληπιείοις (Ἰανίσκων). Ἡ τοποθεσία αὕτη ἀνεσκάφη μετ' ἐπιτυχοῦς ἀποτελέσματος ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν πρὸ 25ετίας περίπου, δυστυχῶς ὅμως καθυστερεῖ ἔτι ἡ δημοσίευσίς (Ἴδε μίαν ἐκθεσιν 2 σελίδων ἐν Nuova antologia, fascicolo 1 Φεβρ. 1902 σελ. 13). Ἀπεκαλύφθη ὁ

Εἰκ. 2. Τεμάχια μαρμαρίνων ἀγαλμάτων.

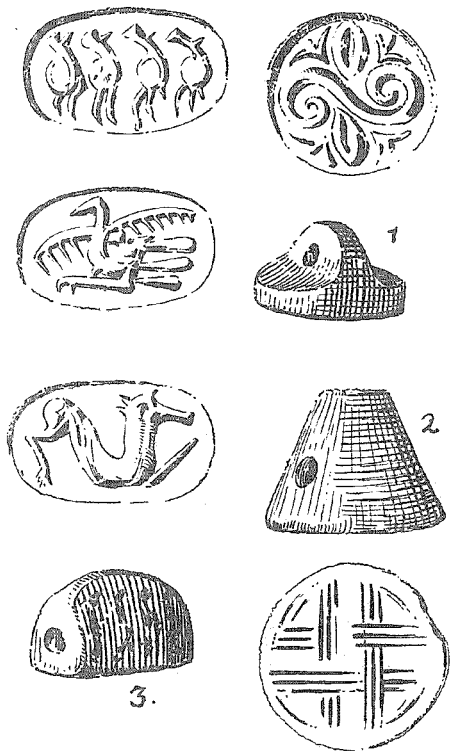
τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου μετ' ὁμωνύμου ἐκκλησιδίου. Ἡ ἐκεῖθεν διερχομένη νέα ὁδὸς ἣτις νῦν κατασκευάζεται, ἀπεκάλυψε κτιστοὺς τινὰς διὰ πλίνθων Ρωμαϊκοὺς τάφους, εἰς δὲ τουλάχιστον παραμένει ἔτι ἀσκαπτός. Περιεῖχον ὑάλινα συνήθη δοχεῖα καὶ λύχνον μὲ ἕκτυπα κοσμήματα ἄριστα διατηρούμενον.

Ἐντὸς αὐτῆς τῆς Χερσονήσου (25^{ον} χιλιόμετρον πρὸς Α. τοῦ Ἡρακλείου), πολίχνης κειμένης ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ὁμωνύμου ἀρχαίας

ναός, τὸ θησαυροφυλάκιον μετὰ καλῶς διατηρουμένου ψηφιδωτοῦ κλπ. Μία ἱαματικὴ πηγὴ ἣς σήμερον ἤρχισαν ἐκ νέου τὴν ἐκμετάλλευσιν, φαίνεται ἀσφαλῶς ἦτο ἡ αἰτία τῆς ἰδρώσεως τοῦ Ἀσκληπιείου. Εἰς τὸ πλησιέστερον χωρίον Μιαμοῦ, ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Δημ. Μανιδάκη εὐρίσκειτο ὁ πούς μετὰ τεμαχίου τῆς ῥάβδου καὶ τοῦ ἱεροῦ ὄψεως ἐκ μαρμαρίνου ἀγάλματος τοῦ Ἀσκληπιοῦ (εἰκ. 2β). Τὸ ἄγαλμα τοῦτο πρὸ 30 καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν εὐρεθὲν διετῆρε λείψανα

ἐπιχρυσώσεως δι' ὃ ἐθραύσθη ὑπὸ τῶν χωρικῶν ἐπ' ἐλπίδι ὅτι περιέκλειε θησαυρόν. Ἀμφότερα τὰ μάρμαρα τῆς εἰκ. 2 μετεκομίσθησαν εἰς τὴν συλλογὴν Γόρτυνος.

Ἐκ Μεσσαρᾶς προέρχονται (ἀπὸ τὰ περίεξ τοῦ Πλατάνου καὶ τῶν Ἀνωγείων) αἱ δύο Πρωτομινωικαὶ σφραγίδες ἐκ στεατίτου τῆς εἰκ. 3, ἀρ. 1 καὶ 2. Ἡ ὑπ' ἀρ. 2, σχήματος κολούρου κώνου,

Εἰκ. 3. Αἰθινὰ σφραγίδες. 1-2, ΠΜ ἐκ Μεσσαρᾶς. 3 ΜΜ τρίεδρος ἐκ Μάλων.

φέρει ἐν εἶδος πλέγματος, θέμα σύνθητες εἰς τὰς ΠΜ σφραγίδας. Ἡ ὑπ' ἀρ. 1, ἥτις εἶναι κομβιόσχημος, ἀνήκουσα εἰς προεχωρημένην φάσιν τῆς Πρωτομινωικῆς III ἐποχῆς, φέρει, ἀντὶ τετραπλῆς σσειράς, ἥτις εἶναι σύνθητες φαινόμενον τῆς ΠΜ III ἐποχῆς (πρὸς λ. χ. Evans Palace 1, σελ. 113 εἰκ. 81b), διπλῆν τοιαύτην, καὶ φυλλοειδῆς συμπλήρωμα εἰς τὰς κοιλότητας τῆς σσειράς. Ἐτι δὲ περιεργότερα εἶναι τέσσαρα καλυκώσχημα κοσμήματα τὰ ὅποια φέρει,

ὁμοιάζοντα πολὺ πρὸς τὰ ἐπὶ τοῦ ὄριμου ΜΜ II ἐποχῆς πίθου ἐκ Φαιστοῦ ἐν Monum. Ant. XIV πίν. IX6 (κατὰ τὸ eslatto) ἢ 356 (πρὸς καὶ Palace, 1, εἰκ. 1926).

Ἡ τρίεδρος τέλος σφραγὶς 3, ἐκ λευκοφαίου στεατίτου, σχήματος πρισματικοῦ ἀνήκει εἰς τὰς πρώτας φάσεις τῆς ΜΜ ἐποχῆς καὶ εὐρέθη εἰς τὰ Μάλια. Ὅμοιον κατὰ τὸ σχῆμα ἴδε ἐν Ξανθουδίδου Waulted Tombs, πίν. 4,528 ἐκ Κουμάσας. Αἱ γλυφαὶ παριστάνουν ἐν ἀγριμαῖον ζῶον, τέσσαρα πτηνὰ ἢ πτηνοειδῆ ὄντα βαδίζοντα ὀπισθεν ἀλλήλων καὶ ἐν ἰπτάμενον πτηνὸν κατὰ τεχνοπροσίαν κοινήν οὐ μόνον ἐν Κρήτῃ ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς Κυκλάδας ἐπὶ ἀγγείων (ἴδε λ. χ. Dugas, la céramique des Cyclades, Paris 1925 σελ. 66, εἰκ. 36a).

Ἀπτερα. Ἐν ταξιδίῳ μου κατὰ τὴν δυτικὴν Κρήτην ἠδυνήθην νὰ ἀσφαλίσω ἐν Ἀπτέρα δύο ἢ τρεῖς κολοθὰς ἐπιγραφὰς, μαρμαρίνον μέγα πόδα λέοντος προερχόμενον ἐκ τινος μνημείου (οὐχὶ ἀγάλματος), ὅστις μετέφερθη ἐν τῇ Συλλογῇ Χανίων καὶ τινὰς Βυζαντινὰς ἀρχαιότητας. Ἐν Ἀπτέρα εὐρίσκονται πάμπολλα νομίσματα καὶ δακτυλιόλιθοι κατ' ἔτος, ὧν τὸ ἐμπόριον δυστυχῶς δὲν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ ἐμποδίζωμεν. Κατόπιν σχετικῶν ὁδηγιῶν ὡς εἶχα ἀφήσει εἰς τὰς σχετικὰς ἀρχὰς Χανίων καὶ τὸν ἐκεῖ δραστήριον ἐπιμελητὴν κ. Γεῶ. Πιερρομπόννην κατέσχεν ἡ ἀστυνομία κατόπιν αἰτήσεως τοῦ τελευταίου ἔξ δακτυλιολίθους εἰς χεῖρας ἐνὸς χωρικοῦ τοῦ Καλαμίου (παρὰ τὴν Ἀπτεραν), εἰς χεῖρας δ' ἑτέρου «τέσσαρα ἀργυρᾶ νομίσματα, ὧν τὸ ἐν δίδραχμον καὶ τεσσαράκοντα ἐπτὰ χάλκινα τὰ πλείστα ἐν καλῇ καταστάσει». (Ἀναφορὰ ἐπιμελητοῦ 14 Ἰουνίου ἔ. ἔ.).

Ἐν Ἡρακλείῳ 22 Ἰουνίου 1926.

ΣΥΝΡ. Ν. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΚΑΤΩ ΓΟΥΜΕΝΙΤΣΗ, ΤΩΝ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ

Τὴν προσοχὴν τοῦ ταξιδευόντος ἀπὸ Πατρῶν εἰς Καλάβρυτα διὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ μόλις φθάσῃ εἰς τὸ 70ὸν χιλ. ἀποσπᾶ σειρὰ λόφων παλλεῦκων συνεχόμενων καὶ πρὸς ἀνατολὰς ἐκτεινομένων μέχρι τοῦ 72οῦ χιλ. ἔξωθεν δηλ. τοῦ χωρίου τῆς κάτω Γουμένιτσης τῶν Καλαβρυτῶν καὶ εἰς ἀπόστασιν δέκα λεπτῶν τῆς ὥρας ἀπ' αὐτοῦ.

Ἡ σύστασις τῶν λόφων τούτων εἶναι ἔξ ἀσβεστοβριθοῦς ψαμμίτου λίθου (ἀσπερόγεια κατὰ

τὴν ἔκφρασιν τῶν χωρικῶν) λίαν μαλακοῦ καὶ εὐκόλως τριβομένου κατὰ συνέπειαν καταλληλοτάτου διὰ τὴν κατασκευὴν λαξευτῶν σπηλαιωδῶν τάφων ὡς συνέθιζον νὰ κατασκευάζωσιν αὐτοὺς οἱ ἄνθρωποι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Ὁ ἐπιθυμῶν νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν ἀρχαιολογικὴν αὐτὴν περιοχὴν κατέρχεται εἰς τὸ 72 χιλ.

Ὅταν τις σταθῇ εἰς τὸν χώρον αὐτὸν βλέπει σχεδὸν δλόκληρον τὸν ὀμαλώτατον δῆμον τῶν Λαπαθῶν, εἰς τὸ βάθος δὲ καὶ ἐγγύτατα τὸ χωρίον κάτω Γουμένιτσαν, ἄνωθι τοῦ ὁποίου πρὸς ἀνατολὰς ὑψοῦνται τὰ ὑψώματα Σκεπαστό, Κάκαβο καὶ Μαῦρο Κούτσουρο.

Πρὸς Βορρᾶν ὑψοῦται λόφος Παληομονάστιρο καλούμενος, ὅπισθεν τοῦ ὁποίου ἀναφαί-

Εἰκ. 1. Εὐρήματα Μυκηναϊκῶν τάφων Γουμένιτσας.

τῆς δημοσίας ὁδοῦ εἰς τὴν θέσιν «Κουδουνόμυλος», καταβαίνει εἰς μίαν χαράδραν καὶ ἀνέρχεται εἰς εἴς τοὺς ἐκείθεν λόφους καὶ εἰς δέκα λεπτῶν ἀπόστασιν φθάνει εἰς αὐτήν. Εἶναι μέγας λευκὸς λόφος, οὐτινος ἡ κορυφὴ ἔχει ἰσοπεδωθῆ πρὸ πολλοῦ χρόνου, ἵνα χρησιμοποιηθῇ εἰς παλαιότεραν μὲν ἐποχὴν διὰ τὴν φύτευσιν ἀμπελων εἶτα δὲ τῶν ἀμπελων μὴ εὐδοκίμησασῶν, δι' ἀλόγια τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου μέχρι σήμερον.

νοῦται αἱ κορυφαὶ ἄλλου βουνοῦ «Ρακίτα» ὀνομαζομένου, ὅπισθεν τῆς ὁποίας διακρίνονται αἱ ὑψίσται κορυφαὶ τοῦ Παναχαϊκοῦ ὄρους.

Πρὸς Δυσμὰς διακρίνει τις ὑψωμα καὶ δάσος καλούμενον «Κάνισκα», ἀριστερώτερον δὲ καὶ εἰς τὸ βάθος ἔξχει μεγαλοπρεπῆς ἡ ὑψίστη κορυφὴ τοῦ Ἐρμυάνθου «Ἅγιος Ἡλίας» καλουμένη ἐκτεινομένου καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς Δύσεως.

Πρὸς Ν. ἐγγύτατα ὑπάρχει ὁ λόφος «Ἅγιοι Θεόδωροι» συνεχόμενος πρὸς τὸ χωρίον Σα-

ραδῆ, ἀριστερώτερον ἐν συνεχείᾳ τὰ ὑψώματα Κοκορέτσα, Ἀετοφωλιὰ καὶ Μπάρακα ὀπισθεν τῶν ὁποίων καὶ εἰς ἀπόστασιν ὥρας ἀπ' αὐτῶν ὑψοῦται λόφος, Κάστρον ὀνομαζόμενος, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποίου ὑπάρχει φρούριον Φραγκικόν, ἐπὶ δὲ ἀριστερώτερον ὁ λόφος Τοῦρλα, ὀπισθεν τοῦ ὁποίου καὶ εἰς τὸ βάθος διακρίνεται ὁ λόφος τῆς Ἀγ. Λαύρας.

Ἡ ἀρχαιολογικὴ αὕτη περιοχὴ περιβάλλεται πανταχόθεν ὑπὸ χαραδρῶν χωριζουσῶν τὰς ποικίλας λοφοσειράς, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὡς καὶ ἐντὸς τῶν χαραδρῶν ἀναβλύζουσι ἄφθονοι πηγαὶ ἀρίστων καὶ καθαρωτάτων ὑδάτων.

Οὕτω πρὸς Ν. ἐν ἀρχῇ ὀνομάζεται ἡ χαράδρα Κούβελος καὶ προχωροῦσα πρὸς ΝΔ. ἐν συνεχείᾳ συναντᾷ τὰς πηγὰς «Τρανὴν βρύσιν, Ράϊκο καὶ Πλῦτρες, Κρύαν βρύσιν, Κορρίταν, Κουδουνόμυλον, Λειβάδεια (πέντε - ἐξ βρύσες)» καὶ τὰς θέσεις Γολέμος, Κορπὸς καὶ Κενεδέζα.

Ἐνεκα δ' ὁμοῦ τῆς ἰσοπεδώσεως τῆς κορυφῆς αὐτοῦ καὶ διὰ φυσικοὺς λόγους καὶ διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν χωρικῶν, ὡς εἶπον, ἐλεπτύνθη τοσοῦτον ὁ οὐρανὸς τῶν τάφων τῆς ἀνωτάτης σειρᾶς, ὥστε κατέπεσεν οὗτος εἰς τινὰς τάφους, σχηματισθέντων οὕτω λάκκων ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὄροπεδίου.

Εὗρον γέροντας τοῦ χωρίου ὑπὲρ τὰ ἐνεήκοντα ἔτη γεγονότας, οἵτινες καλῶς ἐνεθυμοῦντο τὴν ὑπαρξίν τῶν λάκκων τούτων λέγοντες συγχρόνως ὅτι ἐκεῖ κατέφευγον κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 21 οἱ Ἕλληνας, φεύγοντες τὴν δίωξιν τῶν Τούρκων καὶ ἐφύλαττον τὰ σπαθία των.

Προφανῶς θὰ εἶχεν ἐρευνηθῆ εἰς ἀρχαιότεραν ἐποχὴν λάκκος τις καὶ θὰ ἦλθε εἰς φῶς Μυκηναϊκόν τι ξίφος.

Οἱ τάφοι οὗτοι εἶναι ἐκ τῶν γνωστῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐντὸς τοῦ βράχου λαξευτῶν θαλαμοειδῶν ἢ σπηλαιωδῶν μετὰ ἰδίου λαξευτοῦ

Εἰκ. 2. Εὐρήματα Μυκηναϊκῶν τάφων Γουμενίτης.

Πρὸς Α. τοῦ χωρίου εἶναι αἱ πηγαὶ Τουρλίδι, Κάκαθο, Βασιλικόθρουσι, Βρυσάρι (τὸ κάλλιστον τῶν ὑδάτων τῆς περιφέρειας, ἀπέχον μόλις 1500 μέτρα τοῦ χωρίου) τὰ Χανδάκια, τὸ Κεραμιδάκι, τὰ Νεράγκαθα καὶ οἱ Βρυσούλες.

Κάτωθι τῆς θέσεως Παληομονάστηρο εἶναι ὁ κάτω μῦλος, ὀλίγον ἄνωθεν τοῦ ὁποίου ἔχει εὑρεθῆ μαρμαρινὴ παραστάς ἀπολήγουσα εἰς ἡμικίονα ἀνήκουσα εἰς οἰκοδόμημα πιθανώτατα ῥωμαϊκῶν χρόνων.

Πρὸς Δ. τοῦ ὄροπεδίου τῶν ἀνασκαφῶν εἶναι ἕτερον ὑψωμα ὀνομαζόμενον Πόβλες ἐξ ἀσβεστοθριθοῦς ψαμμίτου λίθου χωριζόμενον ἀπὸ τὸν ἄγρον τοῦ χωρίου καὶ πρὸς τὴν ΜΑ. διεύθυνσιν τῶν ἀνασκαφῶν ἕτερον ὁμοίας συστάσεως λόφος «Πρινάκια» καλούμενος, ἐν ᾧ διέκρινα ἴχνη ὁμοίων λαξευτῶν τάφων, ὧν τὴν ἐρευναν ἀνέβαλον διὰ τὸ μέλλον.

Οἱ ΤΑΦΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τοῦ ἀρχαιολογικοῦ ὄροπεδίου εἶναι λελαξευμένοι τάφοι.

δρόμου καὶ λαξευτῆς θυρίδος. Ἄνευρον κατὰ σειρὰν 10 τοιοῦτους τάφους. Τούτων ὁ εἰς εἶχε βυθισθῆ ἄνωθεν. Ἰδὼν δὲ τοῦ τάφου τούτου τὴν θυρίδα ἔσωθεν κεκλεισμένην κατενόησα τὴν διεύθυνσιν τῶν εισόδων καὶ ἀκολουθήσας αὐτὴν ἀνεῦρον εἰς τὴν αὐτὴν γραμμὴν καὶ κατὰ σειρὰν 10 τάφων τοὺς δρόμους, οὓς κενώσας ἔφθασα μέχρι τῶν θυρίδων, δι' ὧν εἰσῆλθον εἰς τοὺς θαλάμους.

Λύο ἐκ τῶν τάφων τούτων εἶχον μὲν τὰς θυρίδας ἀθίκτους, ἃς ἠνοιξα, ἀλλ' ἦσαν βυθισμένοι καταπεσόντος τοῦ θόλου αὐτῶν καὶ ἔνεκα τούτου ἦτο ἀδύνατος ἡ ἐρευνα αὐτῶν. Ἠρεύνησα ὁμοῦ τοὺς λοιποὺς οἵτινες ἦσαν ὅλως ἀνεπαφοί. Οὐδὲν εἶχε διαταράξει ἐπὶ 30 αἰῶνας τὴν ἡσυχίαν τῶν νεκρῶν οὐδ' ὕδωρ εἶχε διεισδύσει εἰς αὐτούς, διότι οἱ σκελετοὶ τῶν νεκρῶν εὑρέθησαν ἐν τῇ θέσει ἐν ᾗ εἶχον τοποθετηθῆ ἀδιατάρακτοι καὶ πάντες εἰς θέσιν πλαγίως δολάζοντος.

Τὸ μήκος τῶν λελαξευμένων δρόμων τῶν τάφων ποικίλλει ἀπὸ τριῶν μέχρις 7 μέτρων ἐνώ τὸ ἐσωτερικὸν τῶν τάφων ἦτο σχεδὸν τὸ αὐτὸ

ἔχον διάμετρον ἀπὸ τριῶν μέχρι 4 ἢ 5 μέτρων καὶ ὕψος μέχρι 2 ἢ 3 εἰς τοὺς μεγαλυτέρους μέτρων ὥστε νὰ ἴστανται τις ὄρθιος εἰς δίλους τοὺς τάφους.

Αἱ θυρίδες εἶναι μικραὶ ἔχουσι ὕψος καὶ πᾶχος περίπου ἑνὸς μέτρου, πλάτος δὲ κατὰ τι ὀλιγώτερον ὥστε νὰ εἰσέρχεται τις πρηνῆς.

Ἐδρήματα εἰς δίλους τοὺς τάφους ἦσαν σχε-

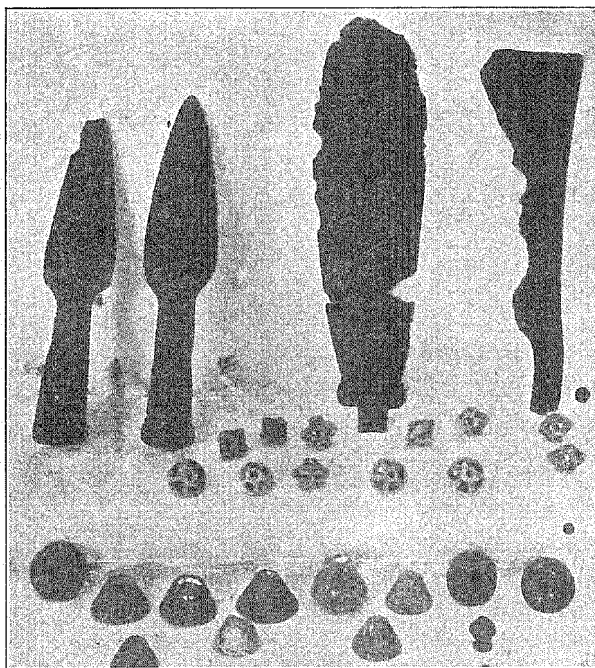
τῶν ὁποίων σώζεται ἡμισεσηπὼς καὶ ὁ κοντὸς τοῦ δόρατος.

Χαλκαὶ λεπίδες μαχαίριων.

Χαλκοῦς πέλεκυς.

Ἔτι δὲ Σφονδύλια ἐκ ποικιλόχρου στεατίτου καὶ ἐξ ὀπτῆς γῆς.

Χάνδραι μικραὶ ἐκ πρᾶσινοκ. θαλάσσης μάζης.

Εἰκ. 3. Ἐδρήματα Μυκηναϊκῶν τάφων Γουμνείτης.

δὸν τὰ αὐτὰ, μικρὰ δηλαδὴ ἀγγεῖα τῶν γνωστῶν Μυκηναϊκῶν τύπων ἦτοι:

Τρίαιτα Λεθήτια.

» Κρατήριον.

Μόνοτα Κύπελλα.

Ἐἷς εὐμεγέθους ἀμφορεὺς.

Τυφλόστομον ἀμφορεῖδιον μόνον ἓν.

Ἔτι δὲ

Δύο λίθινα διάτρητα ἐργαλεῖα ἐν σχήματι μᾶλλον μικροῦ πελέκους.

Δύο αἰχμαὶ δορᾶτων χαλκαῖ ἐντὸς τῆς μιᾶς

Χάνδραι ἐξ ὄχρατου.

Κομβία ἀμφικωνοειδῆ διάτρητα καὶ τεμάχιον ὀψιανοῦ λίθου.

Πάντα ταῦτα ἐκομίσθησαν εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν Συλλογὴν Πατρῶν.

Ἐπὶ τῶν ἀγγείων καίτοι δὲν ἐκαθαρίσθησαν εἰσέτι ἐπικρατοῦσιν τὰ γραμμικὰ κοσμήματα, κύκλοι, δικτυωτὰ τρίγωνα καὶ τὰ παρόμοια, ἀπαράλλακτα ὅπως εἰς τὰ κεφαλληνικὰ ἀγγεῖα ὡς καὶ εἰς τὰ ἀγγεῖα τοῦ Λόπεσι καὶ τῆς Ἀγραπιδιάς τῶν Συχουενῶν καὶ τὰ τῆς νῦν Πύλου.

Τὰ εὐρήματα ἐπομένως ταῦτα ἀνάγονται εἰς τὸ τέλος τῆς Μυκηναϊκῆς περιόδου (περὶ τὸ 1100 π. Χ.).

Ἰχνη Μυκηναϊκοῦ συνοικισμοῦ ἢ ἀκροπόλεως δὲν ἠδυνήθησαν νὰ εὕρω καίτοι περιηγήθη τὰ σπουδαιότατα τῶν περὶ μερῶν.

Λαμβάνοντες τοῦτο ὑπ' ὄψιν ὡς καὶ τὸ ὕψος εἰς ὃ εὐρίσκεται τὸ Μυκηναϊκὸν αὐτὸ Νεκροταφεῖον (850 μέτρα περίπου ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης) δικαιούμεθα πιθανῶς νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι πρόκειται περὶ παραθεριζόντων κατοίκων νοτιωτέρων μερῶν.

Μετὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Λόπεσι καὶ τῆς Ἀγραπιδιάς τῆς Ἀχαιῆς ἡ εὐρεσις καὶ αὐτοῦ τοῦ Νεκροταφείου τῆς κάτω Γουμηνίτισης ἄγει πλέον εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς τῆς ἐποχῆς ταύτης τοῦλάχιστον ἦτο εὐρύτατα διαδεδομένος καθ' ἅπασαν τὴν Δυτικὴν Πελοπόννησον καὶ δὴ ἐν Ἀχαΐα, ὅπου ὑπῆρχε μέχρι σήμερον ἰδέα ὅτι δὲν θὰ εὐρίσκοντο ἴχνη αὐτοῦ.

Ἐλπίζω ὅτι προσεχῶς καὶ ἀλλαγῶ θὰ ἀναγγείλω τὴν ἀνακάλυψιν ἑτέρου Μυκηναϊκοῦ Νεκροταφείου.

Ν. ΚΥΠΑΡΙΣΣΗΣ

Ἔφορος ἀρχαιοτήτων

ΝΕΑ ΠΡΟΣΚΤΗΜΑΤΑ ΕΘΝΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΑΠΟ ΤΟΥ 1923 - 1925

Α. Ἐν τῇ *Μυκηναϊκῇ Συλλογῇ* κατετέθησαν τὰ ἑξῆς:

1) Εἴκοσι καὶ ἓν πήλινα ἀγγεῖα διαφόρων σχημάτων (εἰκ. 1 - 5) μυκηναϊκῆς ἐποχῆς εὐρεθέντα ἐν Παλαιοχωρίῳ τῆς Κυνοῦρίας (πλησίον τοῦ χωρίου Γλυππίας) ἐν τῷ κτήματι τοῦ Π. Συκώκη, ἀπέχον τετράωρον δυτικῶς τοῦ Λεωνιδίου, ἐντὸς σπηλαιωδῶν τάφων. (Ἄριθ. Εὐρετ. Συλλ. Μυκηναίων 6262 - 6283).

Τὰ ἀγγεῖα εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον τῶν τελευταίων μυκηναϊκῶν χρόνων (L. H. III), ὀλίγα δὲ μόνον εἶναι παλαιότερα σύγχρονα πρὸς τὰ τοῦ ἀνακτορικοῦ ῥυθμοῦ (L. H. II).

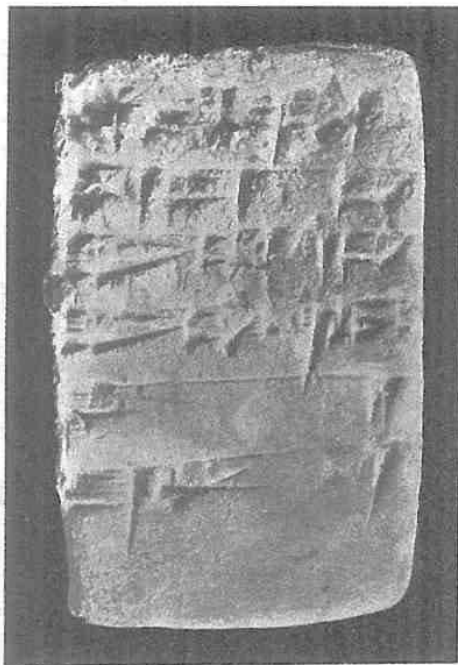
Διὰ τὸ μόνωτον ποτήριον εἰκ. 1, β', ἰδὲ Κορακοῦ Fig. 52, 1 καὶ 4 (ὅπου παραστάσεις διπλῶν πελέκεων) καὶ τὰ συντρίμματα (L.H.I) σελ. 40, καὶ πρὸς τούτοις Fig. 63,5 (= L.H.II).

Διὰ τὸ ἀσπιδοειδὲς κόσμημα τοῦ ἀγγείου β τῆς εἰκ. 2 πρὸβλ. Κορακοῦ, Fig. 52,3 (ὅπου τὸ σύντριμμα εἶναι L. Hell. I).

Διὰ τὴν πυξίδα τῆς εἰκ. 2, γ πρὸβλ. Furtwängler - Lösschke, Myk. Vasen Taf XXI, 153,

ὅπου τὸ αὐτὸ ἐσχηματισμένον πολὺ περισσότερον κόσμημα παριστῶν θαλάσσιον βράχον.

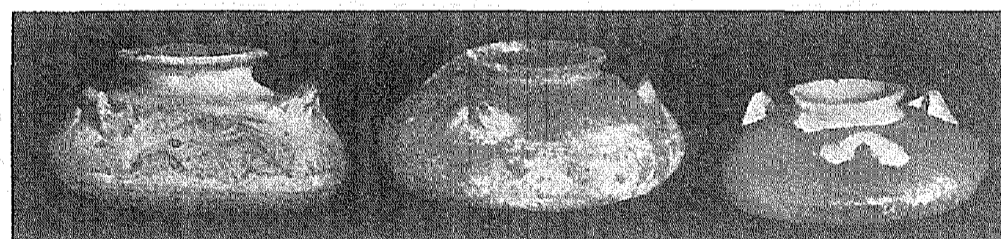
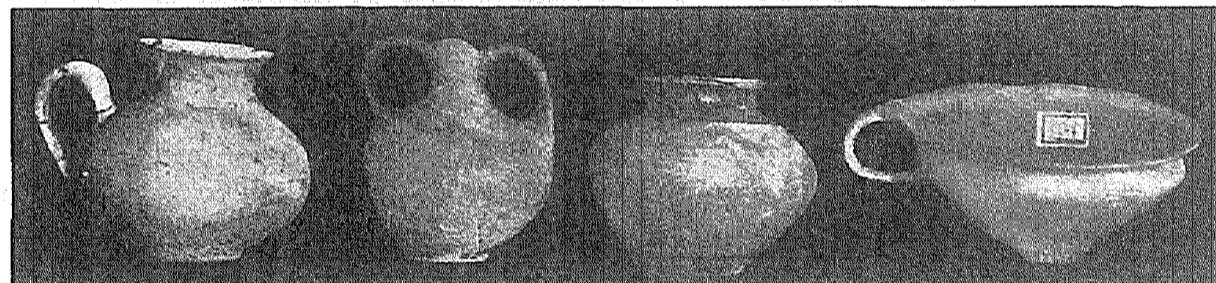
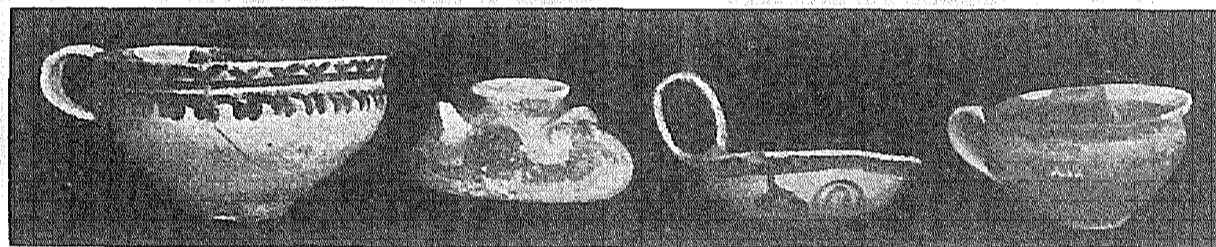
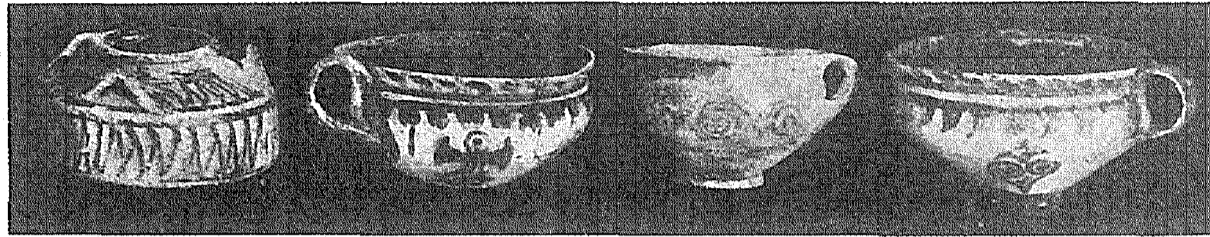
2) Χαλκοῦν «Μινωικὸν» ἀγαλμάτιον τοῦ ὁποίου λείπει τὸ δεξιὸν σκέλος ἀπὸ τοῦ γόνατος καὶ ὁ ἀριστερὸς πούς. Μὲ τὸ δεξιὸν σκέλος, ὡς φαίνεται, ὀλίγον πρὸς τὰ ὀπίσω τεθειμένον ἴστατο ὄρθιον ἔχον τὸ σῶμα ἐνδεικτικῶς ὀλίγον τεταμένον, προτείνον τὸ στήθος καὶ κάμπτον ἰκα-

Εἰκ. 6. Πλινθίς φέρουσα σφηνοειδῆ ἐπιγραφὴν.

νῶς πρὸς τὰ ὀπίσω τὸ ἄνω τοῦ σώματος («λορδωμένον»). Τὸν ἀριστερὸν βραχίονα ἔχει καθεμένον, τὸν δὲ δεξιὸν κάμπτει κατὰ τὸν ἀγκῶνα καὶ φέρει τὴν πυγμὴν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀποφράττῃ τούτους.

Ὁ σχηματισμὸς τοῦ σώματος εἶναι λεπτὸς, νευρώδης. Οἱ μύες, ἰδίᾳ τῶν βραχιόνων καὶ τοῦ στήθους τονίζονται ἰσχυρῶς· ἐγκοπαὶ βαθεῖαι ἐνιαχοῦ, ὑποδεικνύουσι τὰς πλευράς καὶ τὴν διαμόρφωσιν τῆς κοιλίας (ὄχι φυσικὴν). Φέρει τὸ Κρητικὸν περιβραχίονα μὲ τὴν φαλλοθήκην, ἐν ἣ ὁ φαλλὸς φαίνεται ὅτι ἐτηρεῖτο ὄρθος. Ἡ κεφαλὴ ἐντελῶς ὠοειδῆς· μακροὶ λεπτοὶ πλόκαμοι (εἰς ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ μετώπου καὶ δύο ὀπισθεν τοῦ κρανίου) εἶναι σπειροειδῶς ἀνάγλυπτοι ἐπὶ

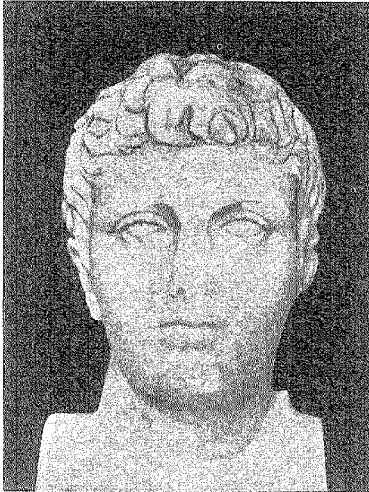

Εικ. 1 - 5. Έθνικου 'Αρχαιολογικού Μουσείου. Μυκηναϊκά αγγεία Κυνουρίας.

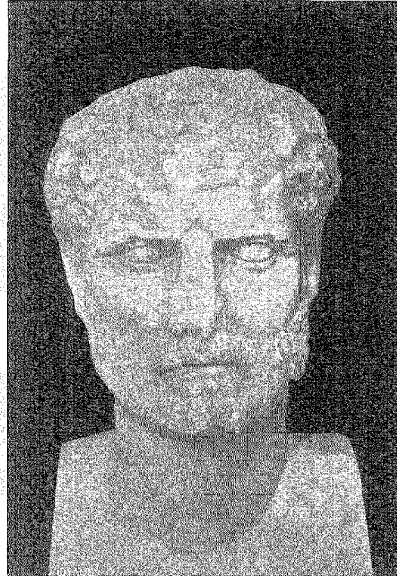
τοῦ πλαγίου τοῦ κρανίου καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ νάτου. Ὑψος 0,23. Προέρχεται ἐξ ἀγορᾶς. Ἀριθ. Ἐδρετ. Μουσείου 6284. (Δημοσιεύεται προσεχῶς ἐν Ἀρχαιολ. Ἐφημερίδι).

3) Πήλινον πλινθιον, ἦτοι πινακίς: ὕψος 0,09, πλάτ. 0,06 καὶ πᾶχ. 0,02 φέρουσα ἀμφοτέρωθεν ἐγχάρακτον σφηνοειδῆ ἐπιγραφὴν, εἰκ. 8. Εἶναι δὲ ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη κατὰ τὸν καθηγητὴν κ. Ὑνгер πολὺ σπουδαία καθότι εἶναι αὐτὸς ὁ

δὲν ἔχουσι βεβαίως σχέσιον μὲ τὰ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου (I 93) παραδιδόμενα περὶ ἐνοικοδομήσεως γλυπτῶν ἐξ ἀρχαίων μνημείων καὶ ἐπιτυμβίων στήλων εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους

Εἰκ. 9. Ἐδν. Μουσίου Ἀθηνῶν ἀριθ. 3484.

Εἰκ. 10. Ἐδν. Μουσίου Ἀθηνῶν ἀριθ. 3487.

θεμέλιος λίθος τοῦ ναοῦ Ἐανούα τῆς ἐν Οὐράκ θεᾶς Τσιχτᾶρ τοῦ ὑπὸ Σιν-Γκασιδ βασιλέως τοῦ Οὐράκ καὶ Ἀναουνοῦ περὶ τὰ 2100 π. Χ. ἀνοικοδομηθέντος.

Ἐδωρήθη ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Γιαντσούλου ἐκ Σμύρνης καὶ προέρχεται ἐκ Μεσοποταμίας. (Ἀριθ. Ἐδρετ. Συλλογῆς Μνημῶν 6261).

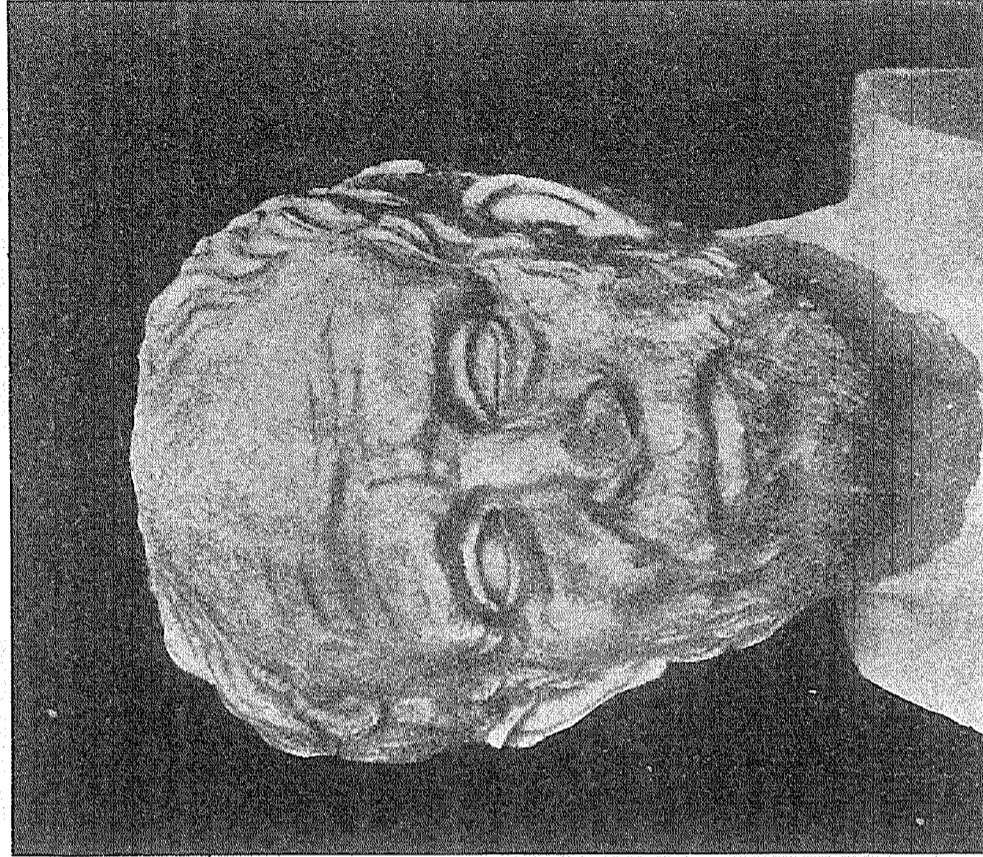
Β. Ἐν τῇ *Συλλογῇ τῶν Γλυπτῶν* εἰσήχθησαν κατὰ τὴν τελευταίαν τριετίαν τὰ ἐξῆς ἀρχαία σημεῖα διὰ τῶν ἀριθμῶν τοῦ Ἐδρετηρίου.

Αἱ δημοσιεύονται κατωτέρω μαρμάραινα κεφαλαί, ἑλληνιστικῶν καὶ Ρωμαϊκῶν χρόνων εὐρέθησαν ἔκδοσιμα μετὰ πλείστον ἄλλων τεμαχίων ἐπιτυμβίων στήλων, ἐντός τοῦ τείχους τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως. Τὰ γλυπτὰ ταῦτα,

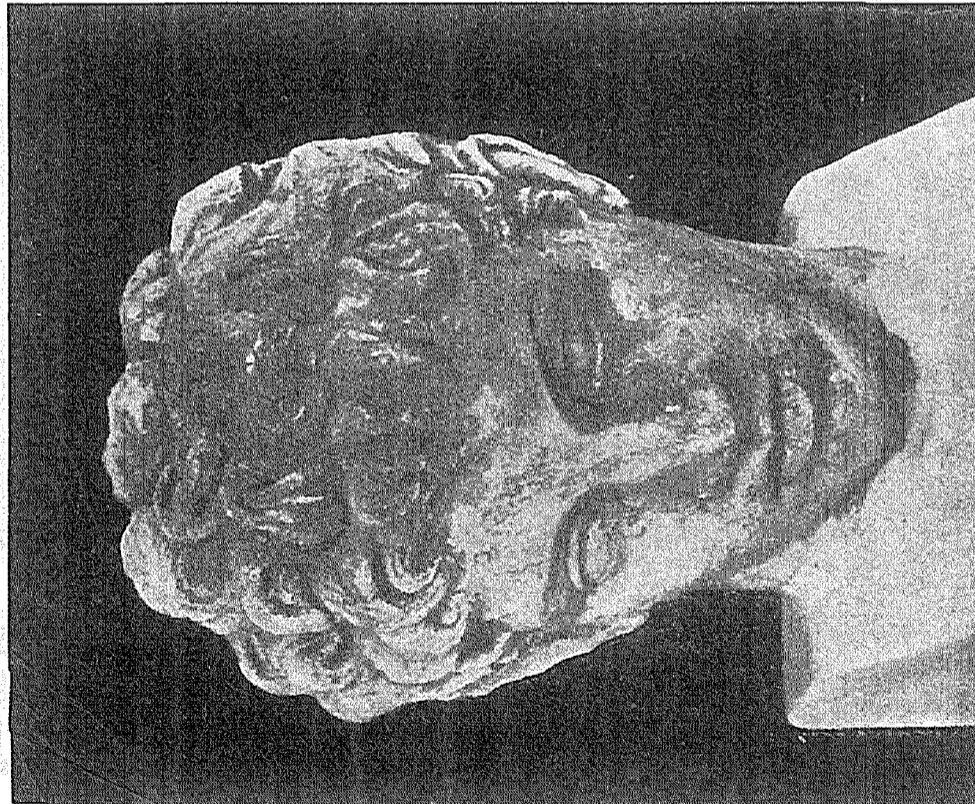
ἀνεγερθὲν ἐν τάξει τείχος, ἀλλὰ προέρχονται πιθανῶς ἐκ μεταγενεστέρως ἐπισκευῆς τοῦ τείχους τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως γενομένης ἴσως μετὰ τὴν καταστροφὴν τούτου ὑπὸ Σύλλα.

Τὸ μῆμα τοῦτο τοῦ τείχους εὐρέθη ἐν ὑπογείῳ οἰκίᾳ τινος κειμένη ἐν ὁδῷ Ἐρυσίθωνος πλησίον τοῦ Θησείου, ὅπερ ἡμεῖς ἐξηρευνήσαμεν διὰ σιαφῆς.

1) Κεφαλή νεανίου μετὰ τοῦ λαμποῦ (ἀριθ. 3482 εἰκ. 7), μεγέθους ὀλίγον τι μείζονος τοῦ φυσικοῦ, καλῆς διατηρήσεως, πλὴν τοῦ ἄκρου τῆς ῥινός, μικρὸν ἀποκεκρουμένης. Προέρχεται ἐξ ἐπιτυμβίου μνημείου ὄλως προστύπου. Κλίνει πρὸς τὸν δεξιὸν ὤμον. Κόμη ἐκ βραχέων κανονικῶν βροστῶν ἀποτελουμένη ἔχει ὁμοί-

Εικ. 8. Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν ἀριθ. 3483.

Εικ. 7. Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν ἀριθ. 3482.

Εἰκ. 13. Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν ἀριθ. 3490.

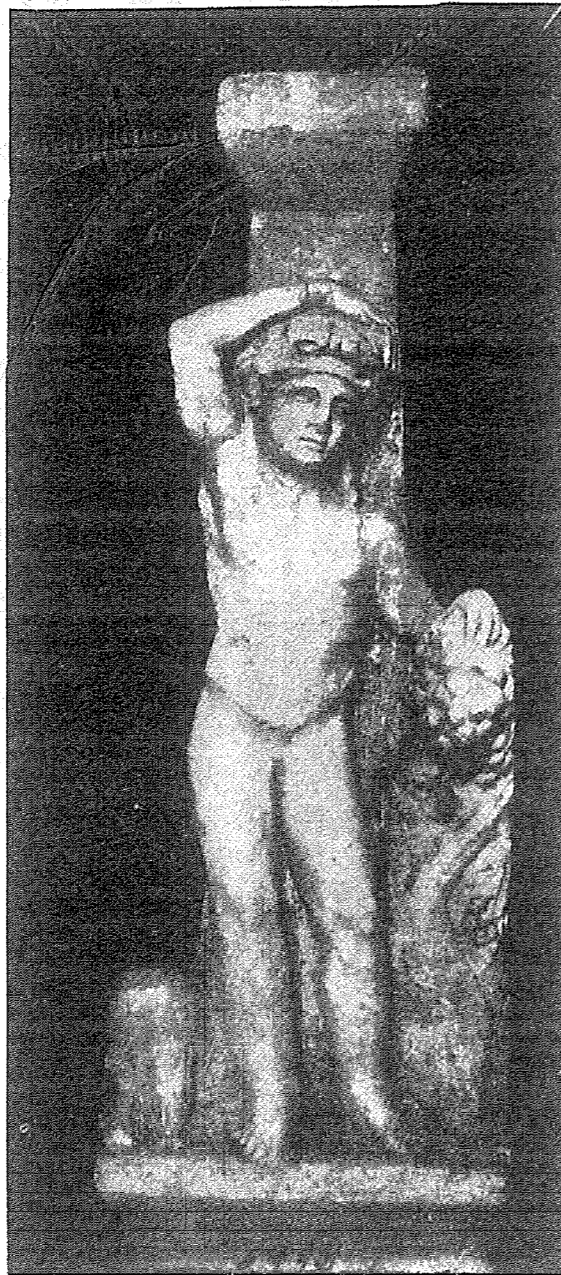

Εἰκ. 18. Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν (σελ. 28).

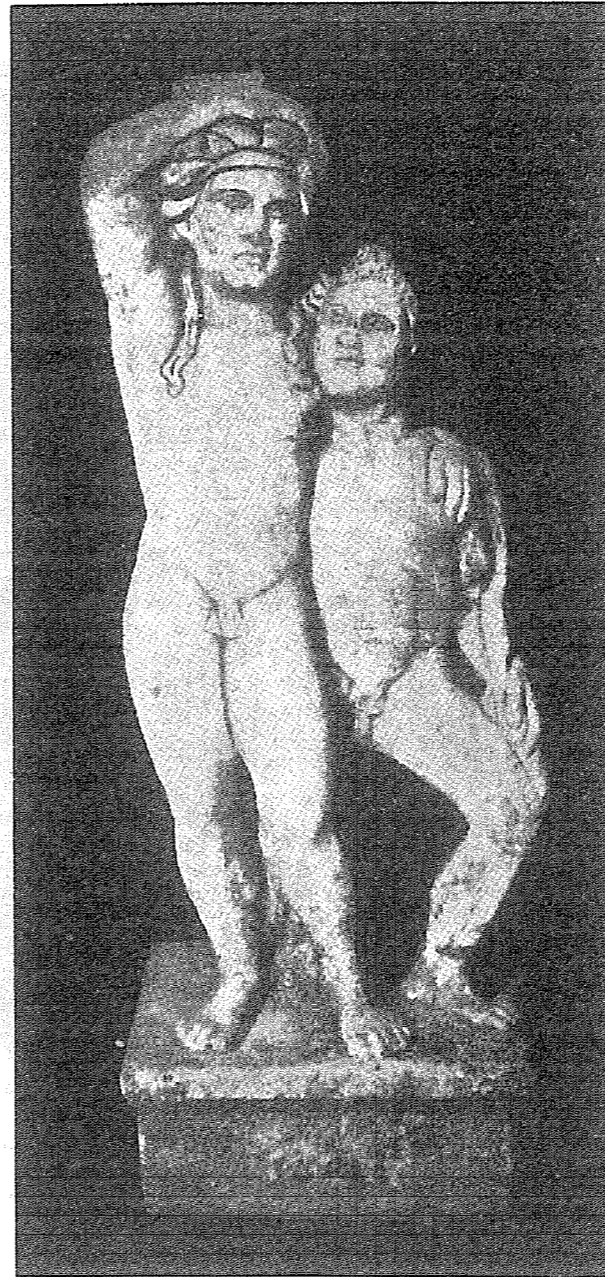
τητα πρὸς τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἑρμοῦ τοῦ Πραξιτέλους. Ὑψος 0,30.

2) Κεφαλὴ ἀνδρὸς γενειοφόρου (ἀριθ. 3483 εἰκ. 7) μετὰ μέρους τοῦ λαιμοῦ, μεγέθους ὀλίγον

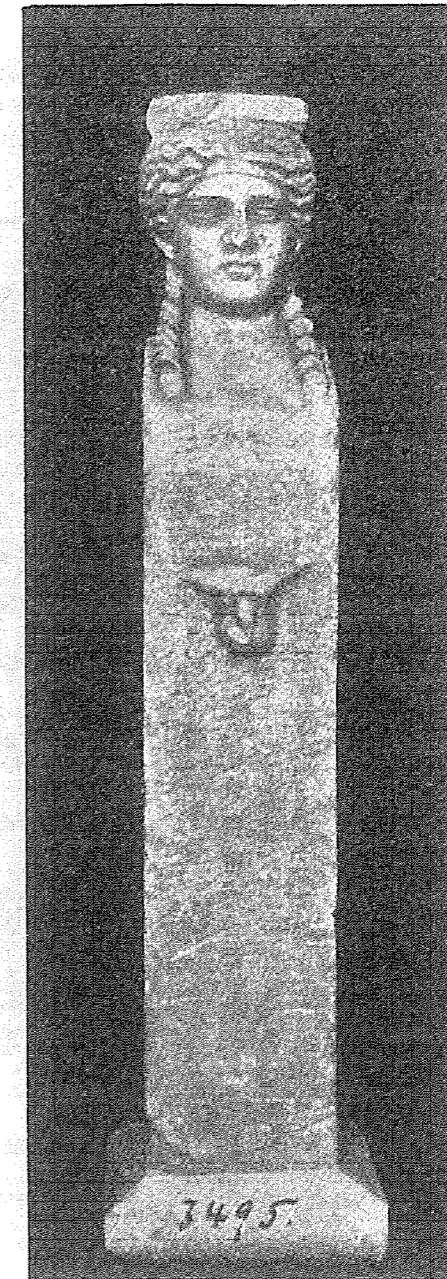
τιμικροτέρου τοῦ φυσικοῦ. Σώζεται καλῶς, πλὴν τοῦ ἅκρου τῆς ῥινὸς μικρὸν ἀποκεκρουμένης. Προέρχεται ἐξ ἐπιτυμβίου μνημείου, ἔχει μικρὰν ὁμοιότητα πρὸς τὴν κεφαλὴν τοῦ Δημοσθένους.

Εἰκ. 14. Πούς τραπέζης με ἀνάγλυπτον Διόνυσον ἐκ Μεγάρων. Ἐθν. Μουσείου Ἀθηνῶν ἀρ. 3493.

Εἰκ. 15. Διόνυσος καὶ Ζάγυρος ἐκ ποδὸς τραπέζης ἐκ Μεγάρων.

Εἰκ. 16. Στήλη Ἑρμαϊκὴ με προτομὴν Διονύσου ἐκ Μεγάρων.

3) Κεφαλή νεανίου μετὰ μέρους τοῦ λαιμοῦ (ἀριθ. 3484 εἰκ. 9) ἔξ ἐπιτυμβίου μνημείου προσερχομένη. Ὑψ. 0,22. Κόμη πλουσία ἐκ βοστρυχίων κυματοειδῶν ἀποτελουμένη· σῶζεται καλῶς πλὴν τοῦ ἄκρου τῆς θινὸς ἀποκεκομμένης. Παρίσταται ὄσει τεθλιμμένος.

4) Κεφαλή εἰκονιστικῆ φυσικοῦ μεγέθους (ἀρ. 3487 εἰκ. 10) μετὰ τοῦ λαιμοῦ, ἀνδρὸς γενειοφόρου, ἔξ ἐπιτυμβίου μνημείου, λίαν ἐκτύπου ἀνα-

6) Κεφαλή μικρᾶς κόρης κατ' ἐνώπιον μετὰ μέρους τοῦ λαιμοῦ. Ἐφ' ἑνὸς ἰμάτιον ὄπερ ἑκάλυπτε τὸ ἄνω τῆς κεφαλῆς. Ἐπὶ τοῦ μετώπου κατήρχετο ἡ κόμη ἀτημέλητος. Ὑψ. 0,17 (ἀριθ. 3489 εἰκ. 12, σελ. 29).

7) Κεφαλή μικρᾶς κόρης ἔξ ἐπιτυμβίου προστύπου ἀναγλύφου (ἀριθ. 3490 εἰκ. 13). Κόμη περιέργως χωριζομένη κατὰ τὸ μέσον κατέρχεται κυματοειδῆς ἐπὶ τῶν κροτάφων. Ἐπὶ τοῦ

Εἰκ. 20. Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν (σελ. 28).

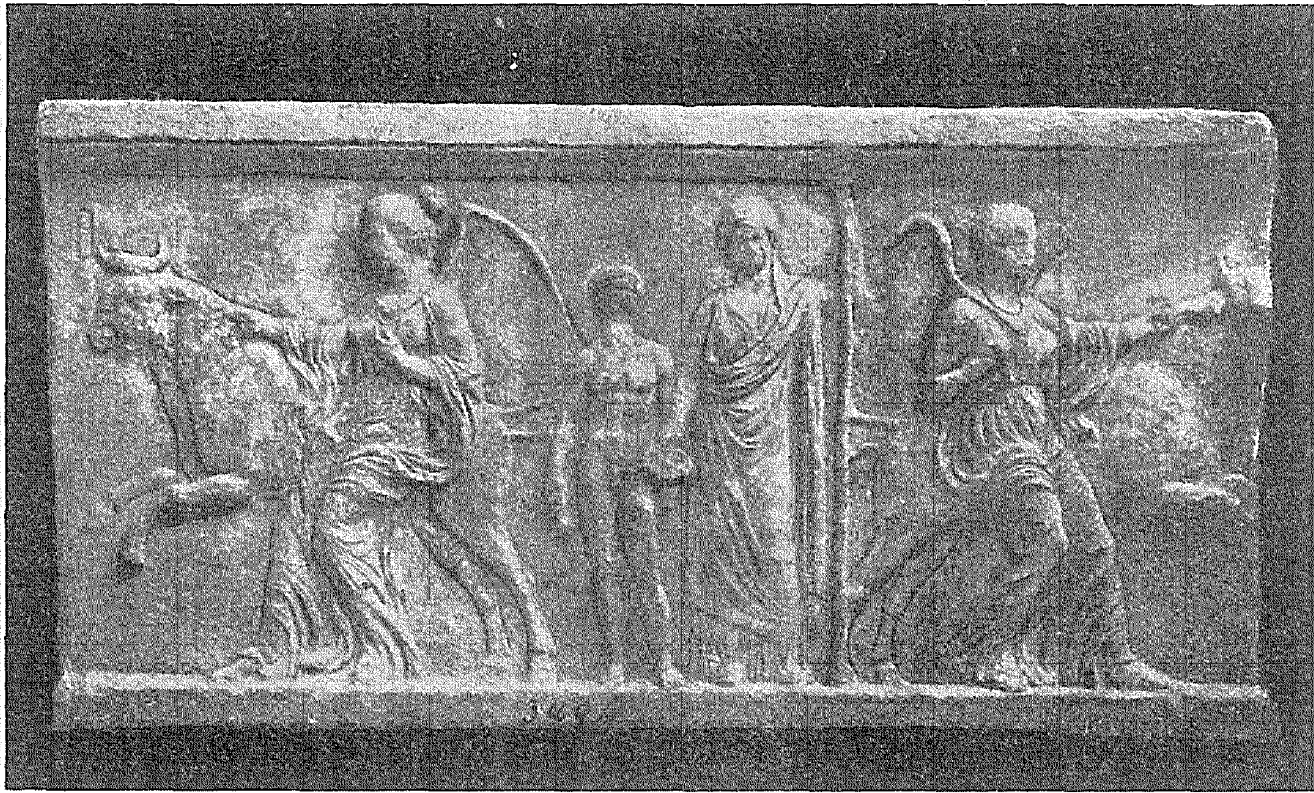
γλύφου προσερχομένου. Ῥίς ἀποκεκομμένη, ὡς καὶ μικρὸν κατὰ τὸ μέτωπον. Κόμη οὐλὴ ἐκ βοστρυχίων. Μέτωπον σύνοφρον. Ὑψος 0,23.

5) Κεφαλή ἀνδρὸς γενειοφόρου φέροντος μύστακα (ἀριθ. 3488 εἰκ. 11, σελ. 29) μεγέθους $\frac{1}{2}$ τοῦ φυσικοῦ μετὰ μέρους τοῦ λαιμοῦ, ἔξ ἐπιτυμβίου προστύπου ἀναγλύφου προσερχομένου. Κόμη ἐκ μικρῶν βοστρυχίων ὅλως ἀτημέλητος κατέρχεται ἐκ τοῦ μετώπου. Εἰκονίζεται κατ' ἐνώπιον. Διατήρησις καλή. Μέτωπον ἐρρυτιδωμένον. Ὑψος 0,18.

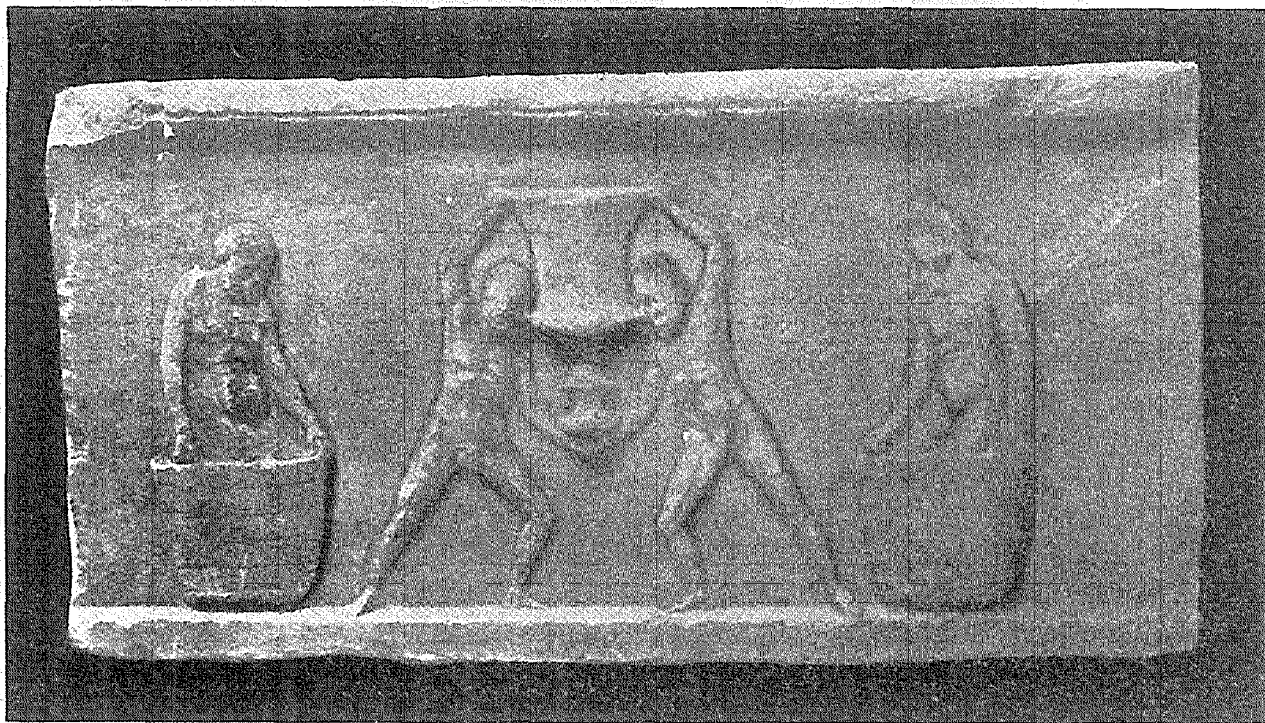
ἄνω μέρους τῆς κόμης σῶζονται δύο ὄπαι διατηροῦσαι καὶ τὰς ἐκ σιδήρου περάνας δι' ἃν προσηλοῦτο κόσμημα τι. Ὄφθαλμοὶ πλαστικῶς δεδηλωμένοι. Χεῖλη παχέα ὡς τῶν αἰθίοπων. Ἴσως οὐχὶ ἑλληνικῆ. Ὑψος 0,19.

8) Ψηφισματικὸν ἀνάγλυφον Ἀντιοχιδῶν (ἀρ. Εὔρετ. 3491). Π6Λ. Ἀρχαιολ. Δελτίον 1923 σελ. 92 ἀριθ. 2 (Χ. Καρούζος).

9) Ἀνάγλυφον ἐκ κορυφῆς ψηφίσματος (ἀρ. Εὔρετ. 3492). Ἀρχ. Δελτ. 1923 εἰκ. 3. Ἐκ τοῦ Ἡρακλείου τοῦ Κυνοσάργου (Χ. Καρούζος).

Εἰκ. 17. Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν.

Εἰκ. 19. Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν.

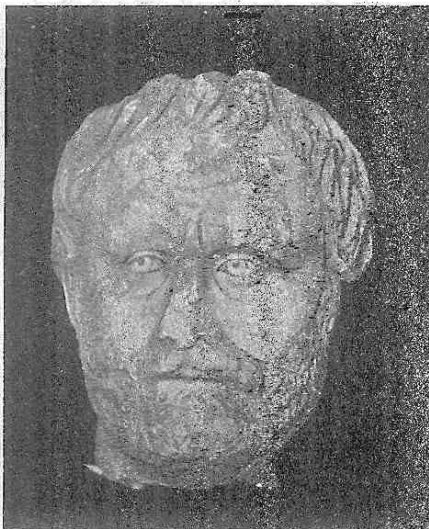
10) Πούς τραπέζης ἐπὶ ὑψηλοῦ τετραγώνου βάθρου ἱστάμενος εἰκ. 14. Παρίσταται ἀγαλματιον Διονύσου γυμνοῦ κατ' ἐνώπιον στηριζομένου ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδός, τὸν ἀριστερὸν ἔχοντος ἐν ἀναπαύσει. Τὴν δεξιὰν χεῖρα ἔχει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ὡς ἐν ἀναπαύσει, τὴν δὲ ἀριστερὰν στηρίζει ἐπὶ τοῦ παρὰ τὸν ἀριστερὸν πόδα κειμένου κορμοῦ δένδρου περὶ ὃ ἐλάσσεται ἄμπελος μετὰ σταφυλαῖν. Παρὰ τὸν δεξιὸν πόδα λεοντιδεύς, οὗ ἡ κεφαλὴ ἀποκεκρουμένη. Ὑψος 0,77 μετὰ

12) Στήλη Ἑρμοῦ τῆς τετραγώνου ἐργασίας χρησιμεύουσα ὡς πούς τραπέζης ἐφ' ἧς ἀνώθεν στρογγύλη κοιλότης ἐν ἣ ἐτίθετο τὸ ἐμβολον τῆς ἐπικειμένης πλακῆς, εἰκ. 16. Εἰκονίζεται κεφαλὴ Διονύσου νεαροῦ ἀγενείου μετὰ κόμης καλῶς διευθετημένης. Ἐκατέρωθεν ἐπὶ τῶν ὤμων ἀνά εἰς βόστρυχος. Ὑψος 0,75 (ἀριθ. 3495).

13) Πλάξ ἀνάγλυπτος ἐπιμήκης μετὰ στεφάνης ἄνω καὶ κάτω μήκ. 1,59, πλάτ. 0,81 (ἀριθ. 3496 εἰκ. 17). Κατὰ τὰς στενάς πλευράς φέρει

Εἰκ. 21. Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν.

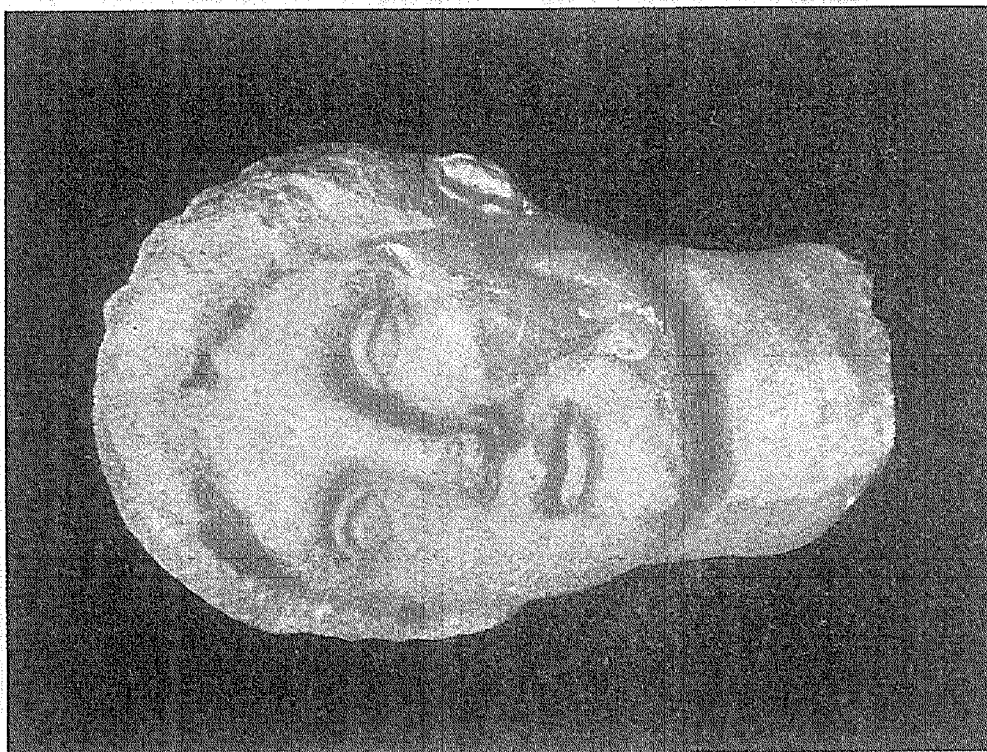

Εἰκ. 22. Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν ἀριθ. 3514.

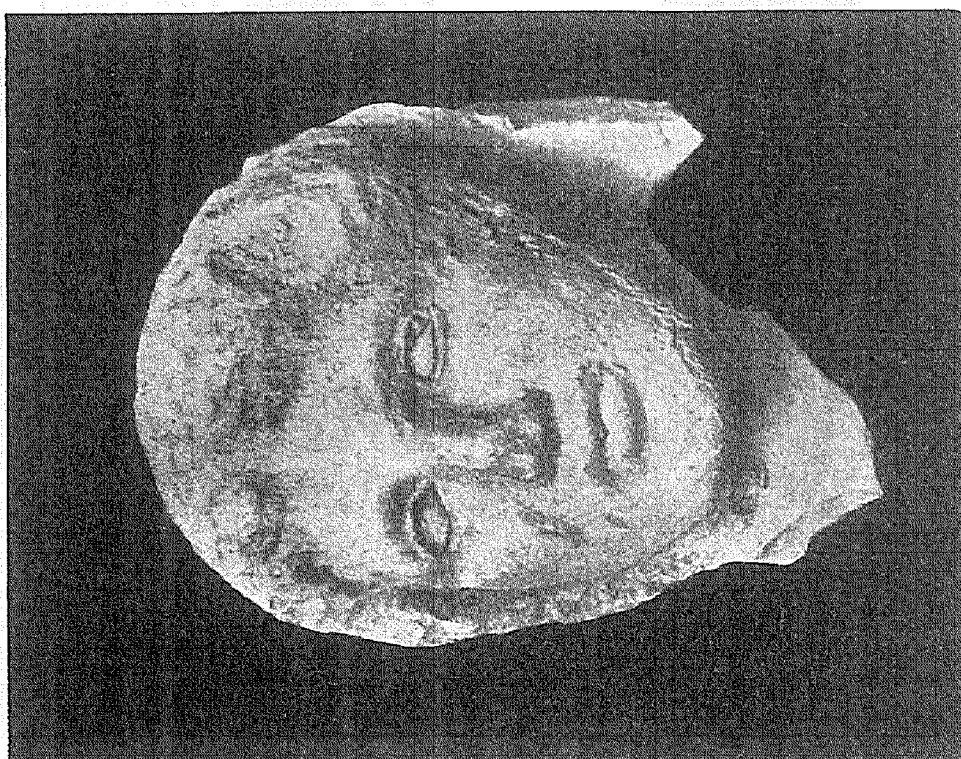
τοῦ βάθρου 0,95. Εὐρέθῃ ἐν Μεγάροις ἐν κτήματι Μπερδελῆ (ἀριθ. Εὐρέθ. Γλυπτῶν 3493).

11) Πούς τραπέζης ἐπὶ βάθρου οὐ προσερείδεται σύμπλεγμα Διονύσου καὶ Σάτυρου, εἰκ. 15. Διόνυσος γυμνός κατ' ἐνώπιον ἱστάμενος στηρίζων τὸ σῶμα ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδός, τὸν δὲ ἀριστερὸν ἔχων χιαστὴ ὡς ἐν ἀναπαύσει. Τὴν δεξιὰν χεῖρα ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν ἀνακαλιμένην ὡς ἐν ἀναπαύσει, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς περιπτύσσει ἀπὸ τοῦ ὄμου Σάτυρον ἐπίσης γυμνὸν μὲ διεστηκότα τὰ σκέλη καὶ κρατοῦντα διὰ τῆς ἀριστερᾶς καλαύροπα. Ὑψ. 0,65. Εὐρέθῃ ἐν Μεγάροις ἐν κτήματι Μπερδελῆ (ἀριθ. 3494).

ἀναθύρωσιν δι' ὧν συνείχετο μετ' ἄλλων πλακῶν. Εἰκονίζεται θεοῦς γυναικεῖα ἱσταμένη ἐν ποδόρει ἱματίῳ μετὰ διπλοῦδιου κρατοῦσα διὰ τῆς ὑψωμένης ἀριστερᾶς στήπυρον, διὰ δὲ τῆς καθειμένης δεξιᾶς φιάλην ἣν προστείνει εἰς τὸν δεξιὰ αὐτῆς ἱστάμενον νεανίαν κρατοῦντα διὰ τῆς δεξιᾶς οἰνοχόην. Ἐκατέρωθεν τῶν δύο τούτων μορφῶν ἀνά μία Νῆα πτερυγοφόρος ἐν πλουσίῳ πτυχωτῷ ἱματίῳ, ὄδηγοῦσα πρὸς θυσίαν Ταῦρον. Τέχνη ἐλληνιστικῶν χρόνων. Εὐρέθῃ ἐν Ἀθήναις κατὰ τὴν ὁδὸν Φηγίλλης ἐν θεμελίῳ οἰκίας Πανούτση μετὰ τῶν δύο ὑπ' ἀριθ. 14 καὶ 15 ἀκολουθῶν ἀναγλύφων.

Εικ. 24. 'Εθνικοῦ Μουσείου 'Αθηνῶν ἀριθ. 3516.

Εικ. 23. 'Εθνικοῦ Μουσείου 'Αθηνῶν ἀριθ. 3515.

14) Πλάξ ὁμοία τῇ προηγουμένη (ἀρ. 3497 εἰκ. 18). Παρίσταται ἐν ἀναγλύφῳ κατὰ τὸ μέσον πάνθηρ πρὸς δεξιὰ τρέχων.

15) Πλάξ ὁμοία ταῖς ἀνωτέρω (ἀριθ. 3498 εἰκ. 19). Εἰκονίζονται ἐν τῷ μέσῳ δύο Σάτυροι γυμνοὶ βαστάζοντες ἐν τῷ μέσῳ ἐπὶ τῶν ὤμων μέγαν κίνθαρον. Ἐκατέρωθεν τούτων δύο Σειληνοὶ ἐντὸς κοφίνων πατοῦντες σταφυλάς. Τέχνη ἑλληνιστικῶν χρόνων.

16) Μέγα ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον τῶν καλουμένων καιδίωσχημων (ἐλλείπει τὸ ἐπιστύλιον και

νεανίας γυμνὸς πρὸς ἀριστερά, στηριζόμενος ἐπὶ κιονίσκου, εφ' οὗ ἔχει ἀποθέσει τὴν χλαμύδα του. Τὴν δεξιάν χειρὰ ἔχει κεκαμμένην κατὰ τὸν ἀγκῶνα καὶ ὑψουμένην πρὸς τὴν κεφαλὴν, τὴν δὲ ἀριστερὰν ἐπίσης κεκαμμένην κατὰ τὸ μέσον τοῦ σώματος κρατῶν τὸ ἄκρον τῆς χλαμύδος του. Λείπει ἡ κεφαλὴ (ἀριθμὸς 3506 εἰκ. 21). Πρὸ

Εἰκ. 25. Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν.

αἱ παραστάδες). Εἰκονίζεται ἀριστερὰ γυνὴ ἐπὶ ἔδρας μετ' ἐρεισινώτου, καθημένη πρὸς δεξιὰ ἐν ποδῆρει ἱματίῳ ἀχειριδιώτῳ ἔχουσα τοὺς πόδας διισταυρωμένους, ἐδεξιούτο τὸν πρὸ αὐτῆς ἰστάμενον ἄνδρα (τὸν σύζυγόν της). Ἐλλείπουσιν ἀμφότεραι αἱ χεῖρες. Εἰς τὸ βάθος εἰκονίζεται ἐν ταπεινῷ ἀναγλύφῳ νεᾶνις καὶ γέρον τεθλιμμένος ἐν προσωπικῇ ὁμοιότητι εἰκονιζόμενος, πάντως ὁ πατὴρ τῆς θανούσης. Ὑψ. 1,45, πλάτ. 1,55. — Ἀττικῆς - Μαρκόπουλον ἐν ἀγρῷ Ι. Χασιώτου (ἀριθ. 3505 εἰκ. 20, σελ. 24).

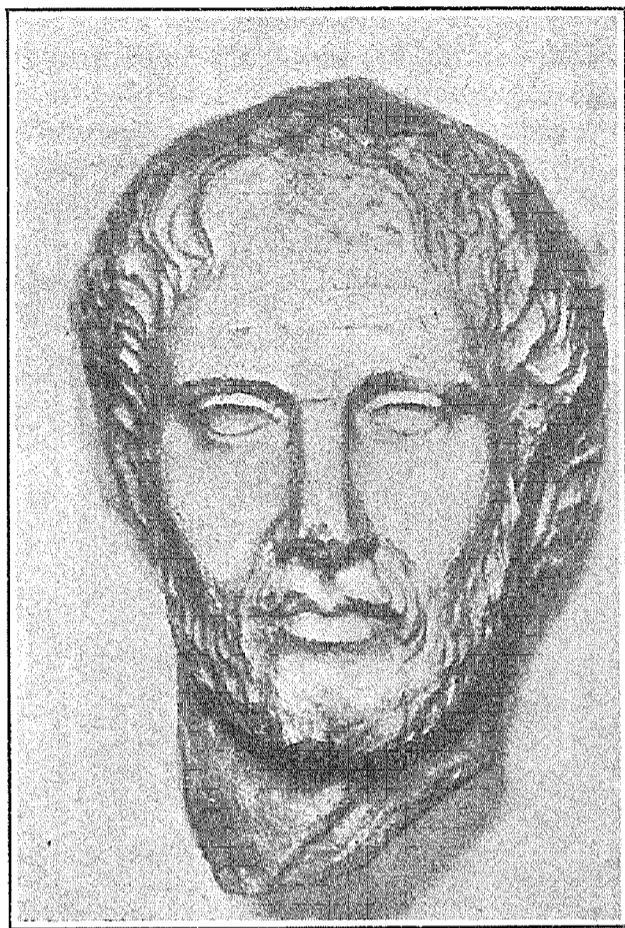
17) Μέγα ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον. Εἰκονίζεται

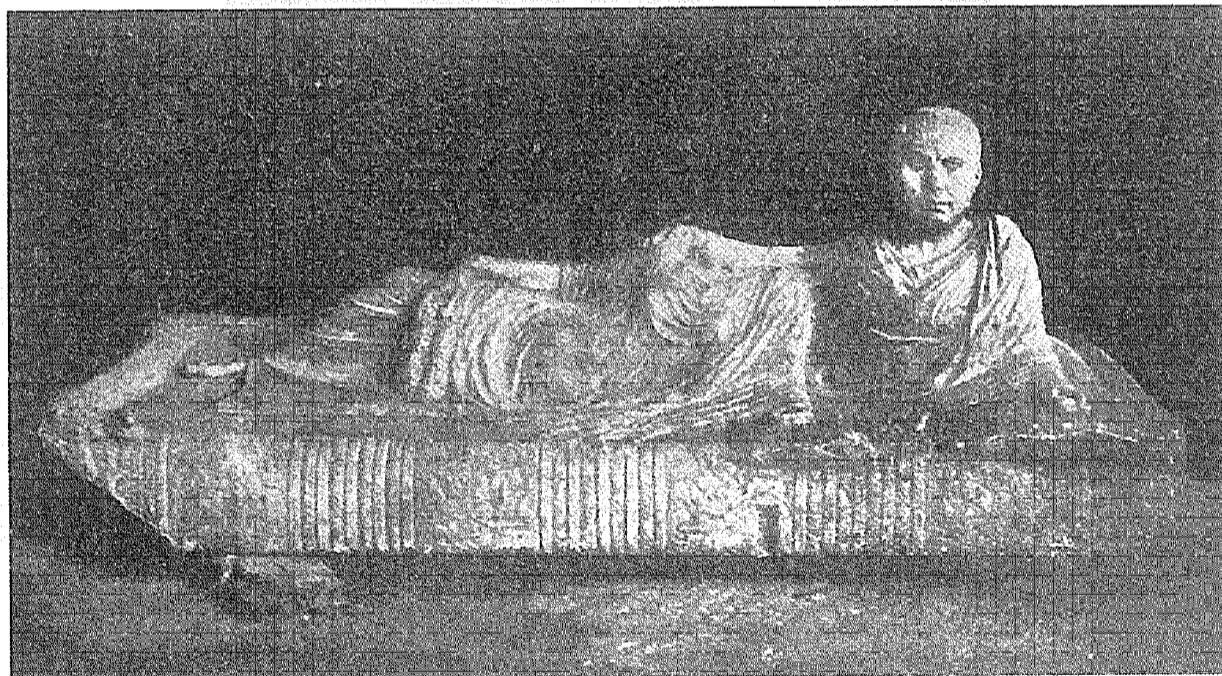
Εἰκ. 26. Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν.
Ἀφροδίτη πρῶην Ἥορ.

αὐτοῦ ἴστατο μικρὸς παῖς προσφέρων τι διὰ τῆς ὑψουμένης ἀριστερᾶς. Παρὰ τοὺς πόδας τοῦ νεανίου κύων. Ὑψος 1,44, πλάτος 0,94. Εὐρέθη ἐν Μαραθῶνι ἐν κτήματι Γεωρ. Βενιζέλου.

18) Εἰκονιστικὴ κεφαλὴ ἀνδρὸς παγωναφόρου, μεγέθους μείζονος τοῦ φυσικοῦ φέρουσα καὶ μύστακα. Κόμη εἰς βοστρύχους κατέρχεται

Εικ. 11. 'Εθν. Μουσείου 'Αθηνών αρ. 3488 σ. 24. Εικ. 12. 'Εθν. Μουσείου 'Αθηνών αρ. 3489 σ. 24.

Εικ. 29. 'Εθνικοῦ Μουσείου 'Αθηνών σελ. 32.

ἐπὶ τῶν κροτάφων καὶ τοῦ μετώπου. Μέτωπον σύνοφρον. Κόραι ὀφθαλμῶν πλαστικῶς δεδηλωμένα. Ἐχει τὸ βλέμμα πρὸς δεξιὰ ἐστραμμένον. Ἔργον ῥωμαϊκῶν χρόνων. Ὑψ. 0,34. Προέρχεται ἐκ κατασχέσεως (ἀριθ. 3514 εἰκ. 22 σελ. 26).

19) Κεφαλὴ γυναικὸς ἐξ ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου προσερχομένη, μετὰ μέρους τοῦ λαμποῦ καὶ τεμαχίου τοῦ μνημείου ἐξ οὗ ἀπεσπάρθη. Κόμη κατὰ τὸ μέσον διηρημένη κατέχεται κυματοει-

δὸ δεξιὸς ὄμος μετὰ τοῦ βραχίονος καὶ ἡ ἄκρα ἀριστερὰ χεῖρ, ἥτις ἦν πρόσθετος. Καὶ τῶν ποδῶν ἐλλεῖπει ὁ δεξιὸς ἄκρος ἀπὸ τοῦ ἀστραγάλου, τοῦ δὲ ἀριστεροῦ ἐλλείπουνσι οἱ δάκτυλοι. Ἡ θεὰ ἴσταιται ὀρθία στηριζομένη ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς κάμπουσα τὸν ἀριστερὸν κατὰ τὸ γόνυ. Εὐρέθη ἐν Ἀθήναις ἐν τῇ δδῷ Ἀριστιδίου (ἀριθ. 3521 εἰκ. 25).

22) Κορμὸς ἀγαλματίου Ἀφροδίτης γυμνῆς

Εἰκ. 27. Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν.

δης κατὰ τὰ πλάγια. Βλέμμα μεστὸν πάθους, σκοπᾶδειον. Διατήρησις καλὴ. Ὑψ. 0,25. Προέρχεται ἐκ κατασχέσεως (ἀρ. 3515 εἰκ. 23 σελ. 24).

20) Κεφαλὴ ὁμοία περιπού τῇ προηγουμένῃ ὑπ' ἀριθ. 3515 ἐξ ἐπιτυμβίου μνημείου ἀποσπασθείσα. Σῶζεται καλῶς μετὰ τοῦ λαμποῦ. Κόμη δεδεμένη ὑπὲρ τὸ μέτωπον σχηματίζει ὄσει στεφάνην. Ρίς μικρὸν ἀποκεκρουμένη. Βλέμμα μεστὸν πάθους, σκοπᾶδειον. Ὑψ. 0,30 (ἀριθ. 3516 εἰκ. 24 σελ. 27).

21) Ἀγαλματίον γυμνῆς Ἀφροδίτης, τοῦ τύπου τῆς Κνιδίας. Ἔργον ῥωμαϊκῶν χρόνων. Ὑψος 0,41. Λεῖπει ἡ κεφαλὴ μετὰ τοῦ λαμποῦ,

τοῦ τύπου τῆς Κνιδίας. Σῶζεται τὸ ἀπὸ τοῦ ὀμφοῦ μέχρι τῶν γονάτων περίπου μέρος. Ἰσταιτο, ὡς φαίνεται, ὀρθία, στηριζομένη ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς κάμπουσα μικρὸν τὸν δεξιόν. Ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ μηροῦ σώζεται ἄκρα ἀριστερὰ χεῖρ ἄλλης μορφῆς (Ἔρωτος;) κρατούσης κλάδου κισσοῦ, οὗ τὸ φύλλον καλύπτει τὸ αἰδοῖον τῆς θεᾶς. Ὑψος σωζόμενον 0,18. Ἐκομίσθη ἐκ Προύσσης ὑπὸ τοῦ Ἐπιμελητοῦ Λάσκιαρη (ἀριθ. Εἰδ. Γλυπτῶν 3523).

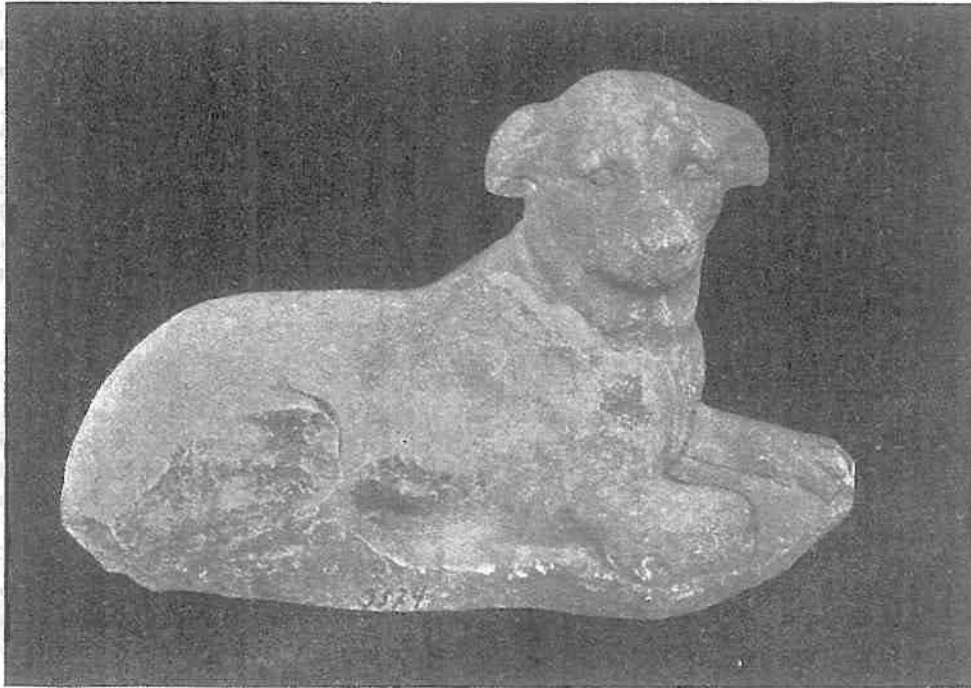
23) Ἀφροδίτη πρῶν συλλογῆς λόρδου Hope (Reinach Rép.). Ἠγοράσθη ὑπὸ τοῦ ἐν Λονδίνῳ ὁμογενούς Μιχ. Ἐμπεριίου ὑφ' οὗ καὶ

ἔδωρήθη εἰς τὸ Μουσεῖον (ἀριθ. 3524 εἰκ. 26).

24) Κεφαλὴ μικρὰ (Ἀφροδίτης;) μετὰ μέρος τοῦ λαιμοῦ (ἀρ. 3569 εἰκ. 27). Διατήρησις καλὴ σχετικῶς, πλὴν τοῦ ἄκρου τῆς ῥινὸς ἀποτετριμμένης. Ἡ κόμη διηρημένη κατὰ τὸ μέσον κατέρχεται εἰς κυματοειδεῖς βοστρύχους ἐπὶ τῶν ὠτῶν, εἶναι δεδεμένη διὰ ταινίας ὑψηλὰ ἐπὶ τοῦ μετώπου. Οἱ ὀφθαλμοὶ πλήρεις ἡδυπαθείας οἷα χα-

ῥερον καλῶν χρόνων. Ἔργασίᾳ ἐπιμελής. Εὐρέθη ἐν Ἀθήναις συνοικίᾳ Παγκράτι χρησιμεῖον ὡς κάλυμμα τάφου μεταγενεστέρων χρόνων (ἀριθ. Εὐρ. Γλυπτῶν 3572). Δημοσιεῖται προσεχῶς ἐν Ἀρχαιολ. Δελτίῳ.

26) Ἐν τῇ Αἰθούσῃ τῆς Θέμιδος ἀνιδρύθη ἐπὶ βάθρου τὸ ἄλλοτε ἐν τῷ κέντρῳ τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς τοῦ Μουσείου καὶ ἀπὸ ἐτῶν κατακεί-

Εἰκ. 28. Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν.

ρακτηρίζει τὴν θεάν. Ὑψος 0,18. Εὐρέθη ἐν Ἀθήναις.

25) Μέγα ἀνάγλυφον ἀναθηματικὸν μετὰ παραστάδων καὶ ἐπιστυλίου (λείπει ἡ ἀριστερὰ παραστάς ὡς καὶ τὸ ἀποκρουσθὲν κάτω μέρος. Σώζεται κατ' ἐνώπιον ἡ θεὰ Δημήτηρ πεπλοφόρος, ὀρθία ἰσταμένη στρέφουσα τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἐν ἱματίῳ ἀχειριδῶτῳ πορπομένῳ κατὰ τοὺς ὤμους πρὸ τοῦ στήθους. Δεξιὰ κατωτέρῳ παρίσταται ἡ θυγάτηρ αὐτῆς Περσεφόνη καθήμενη πρὸς ἀριστερά, ἣν περιβάλλει ἡ μήτηρ αὐτῆς διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀπὸ τοῦ ὤμου. Δεξιὰ ἐπὶ τῆς παραστάδος σώζεται ἡ ἐπιγραφή Δ]ΗΜΗΤ[ΗΡ. Πρόσωπον Δημήτηρος ἀποκρουμένον ὡς καὶ τὸ ὄλον ἀνάγλυφον ἀποτετριμμένον. Ὑψος σωζόμενον 1,15, πλάτ. 0,53.

μενον εἰς δύο τεμάχια ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου κολοσσαῖον ἀκέφαλον ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνος Μουσηγέτου («Πατρώου») τὸ εὐρεθὲν κατὰ τὸ 1917 ἐν ἀνασκαφαῖς τῆς Ἀρχαιολογ. Ἐταιρίας παρὰ τὴν Βασιλείον Στοᾶν ἐν Ἀθήναις, ἀνατολικῶς κάτωθεν τοῦ καλουμένου Θησείου (πρβλ. εἰκ. ἐν ΑΔ σελ.). Τὸ ἄγαλμα τοῦτο ἔργον πάντως ἐξόχου τεχνίτου τοῦ Δ' π. Χ. αἰῶνος (Εὐφράνορος;) καίπερ ἀκέφαλον καὶ ἀκρωτηριασμένον πολλαχοῦ πρόκειται προσεχῶς νὰ δημοσιευθῇ ἐκτενῶς καὶ λεπτομερῶς ὑπὸ τοῦ ἐνεργήσαντος τὰς ἀνασκαφὰς Γ. Οἰκονόμου διευθυντοῦ τοῦ Ἐθν. Νομισματικοῦ Μουσείου. Σωζόμενον ὕψος 2,65 (ἀριθ. 3573).

27) Μαρμάρινος κύων φυσικοῦ μεγέθους (ἀρ. 3574 εἰκ. 28) πάλαι ἐπὶ τάφου ἰδρυμένος. Παρί-

οταται καθήμενος ἐπὶ τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν μετὰ τὴν κεφαλὴν ἐστραμμένην πρὸς τὰ δεξιά. Ἀποκεκοιμημένος περὶ τὸν δεξιὸν πτεσίθιον πόδα καὶ τὴν οὐράν. Μῆκ. 0,80, ὕψος μετὰ τῆς βάσεως 0,53. Ἐκ Πειραιῶς.

28) Ἀγαλμάτιον Σαράπιδος ἐπὶ θρόνου καθήμενον κρατοῦντος διὰ τῆς δεξιᾶς κύνθαρον. Ὑψος 0,21. Εὐρέθη ἐν Μεγάροις.

29) Τεμάχιον βάσεως ἀναγλύπτου ἀρχαϊκῆς τέχνης μετὰ δύο ὄψεις. Α') Ἡρακλῆς σύρον τὸν Κέρβερον. Β') Ἡρακλῆς ἐξηπλωμένος. Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο ἐν τῇ Συλλογῇ Κορωπίου κείμενον παρετήρησε πρῶτος ὁ D' Wrede καὶ ἀνεγνώρισεν αὐτὸ ὡς ἀνήκον τῶ ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μουσείῳ δπ' ἀριθ. καταλόγου Γλυπτῶν 42 εὐρισκόμενον ἀντίστοιχον τεμάχιον, ὅπερ ἐδημοσιεύθη ἐν Ath. Mittheilungen 1887 σελ. 118 πίν. III, ὑπὸ τοῦ Milchhofer (ἀριθ. 3579).

30) Σαρκοφάγος μαρμαρινῆ τῶν καλουμένων Ἐτρουκίων μῆκ. 2,11, πλάτ. μετρ. (ἀριθ. 3580 εἰκ. 29, σελ. 29). Ἐπὶ τοῦ καλύμματος αὐτῆς οἰσίζονται κατὰ τὸν παρ' Ἐτρούσκους τρόπον τὰ ἀγάλματα τῶν ταφέντων ἐν αὐτῇ νεκρῶν. Παρίστανται ἀνακλιμένοι ἐν προσωπικῇ ὁμοίῳ τῃ ἀνῆρ καὶ γυνὴ (ἢς ἔλλειπει ἢ κεφαλὴ ἀποκρουσθεῖσα) κρατοῦντες διὰ μὲν τῆς ἀριστερᾶς ἀμφότεροι καρπὸν οὐσίας, ὁ δὲ ἀνῆρ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς περιπτύσει ἀπὸ τοῦ ὤμου τὴν σκύζόν του, ἢ δὲ γυνὴ κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς στεφάνην ἀνθέων. Ἐπὶ τῶν προσκεφαλαίων εἰκονίζεται ἐν ἀναγλύφῳ κινήγιον ἐλάφων, κυνῶν, λέοντος καὶ ταύρου, κατὰ δὲ τὰ ἀκρατῆρια δελφίνες καὶ κεφαλαὶ ἵππου καὶ λύκου.

Ὁ ἀνῆρ εἰκονίζεται μετὰ γένεια ἐκ μικρῶν βοστρυχιῶν. Κόραι ὀφθαλμῶν πλαστικῶς δεδηλωμένοι. Ἔργον 2^{ου} μ. Χ. αἰῶνος. Εὐρέθη ἐν τινὶ οἰκίᾳ κατὰ τὴν ὁδὸν Πανεπιστημίου παραπλευρῶς οὐσίας Σεργιεῖ, κατὰ τὴν ἀνόρυσιν βόθρου εἰς βάθος 2 1/2 μέτρων (ἀριθ. Εὐρετ. Γλυπτῶν 3530). Ἡ σαρκοφάγος τοῦ εἶδους τούτου εἶναι ἢ τετάρτη τῶν μέχρι σήμερον γνωστῶν ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις εὐρεθειῶν. Ὁμοίᾳ τοῦ εἶδους εὐρίσκειται ἐν Σπάρτῃ.

Ἐἰς τὴν συλλογὴν τῶν μικροτεχνημάτων εἰσῆχθησαν τὰ ἑξῆς σημειούμενα διὰ τῶν ἀριθμῶν τοῦ εὐρετηρίου.

15016. Στέφανος χρυσοῦς ἔχων ἐπὶ ἐλάσματος προσηλωμένα φύλλα δρυὸς καὶ πέντε βαλάνους ὡς καὶ τετραγώνον ἐμβλημα ἐξ ἐλάσματος φέρον ἔκτυπον κεφαλὴν Μεδούσης.

15017. Μήνοσιδὲς ἔλασμα φέρον ἔκτυπον κόσμημα ἰχθυοκακάνθης καὶ ἐξηρητημένα εἰκοσι χρυσοῦ φύλλα μυρσίνης. Κόσμημα στήθους.

15018. Ἄλυσις χρυσῆ λεπτὴ μετὰ ἄμματος Ἡρακλέους ἐξ ἐλάσματος χρυσοῦ μετ' ἔκτυπον κεφαλῶν μικρῶν Μεδούσης καὶ Σίληνι. Μῆκος 0,31.

15019. Ζεύγος ἐνωτίων ἐξ ἐλάσματος μετ' ἔκτυπον Νικῶν, ἐπὶ τῶν πτερυγῶν τῶν ὁποίων φέρεται μετάλλιον μετ' ἔκτυπου προτομῆς. Ὑψος 0,16.

15019 - 15022. Τέσσαρα χρυσοῦ μέταλλα βρακτιοειδῆ μετ' ἀποφύσεως πρὸς ἐξάρτησιν φέροντα ἔκτυπον τρισκελῆς (εἰκ. 30). Τὸ ἐν ἑκ τῶν δύο ἐλασμάτων συμπιεσμένον. Διαμ. 0,02.

15023. Μεταλλίδοχη χρυσοῦν ἔλασμα μετὰ κοκκιδίων, γραμμῶν καὶ ἐν τῷ μέσῳ κεφαλῆς Μεδούσης. Δύο ἀποφύσεις ἐλασματοειδεῖς πρὸς σύνδεσιν. Διαμ. 0,03.

15024. Φύλλα χρυσοῦ διάφορα εἰκοσι ἐπτά.

15025. Ταινία χρυσῆ ἐκ λεπτοῦ ἐλάσματος μετ' ἔκτυπον κοσμημάτων κοκκιδιωτῶν αποτελούντων κλάδους κισσοῦ μετὰ κορυμβίων. Ἐν τῷ μέσῳ Ἡρακλείον ἄμμα ἐξ οὗ κρέμνεται διὰ νήματος χρυσοῦ σύρματος καρπίσιου κισσοῦ (·). Μῆκ. 0,54.

15026. Ταινία χρυσῆ μετ' ἔκτυπον δικτυοτοῦ κοσμήματος καὶ ἐν τῷ μέσῳ Ἡρακλείου ἄμματος. Κατὰ τὰ κρᾶσπεδα κυμάτων. Μῆκ. 0,34.

15027. Ὁμοίᾳ χρυσῆ μετ' ἔκτυπον ἔλικον καὶ ἐν τῷ μέσῳ ὠσαύτως Ἡρακλείου ἄμματος ἑλλίπτης. Μῆκ. 0,295.

15028. Ὁμοίᾳ ταινία χρυσῆ ἑλλίπτης κατὰ τὸ ἔτερον τῶν ἄκρων. Μῆκ. 0,285.

15029. Ἡρακλείον ἄμμα χρυσοῦν ἀκέραιον, ἀποτελοῦν ποτε τὸ μέσον ὁμοίας ταῖς προηγουμέναις ταινίας. Μῆκ. 0,11.

15030. Ὁμοίᾳ ταινία χρυσῆ μετὰ γεωμετρικῆς διακοσμήσεως ἑλλίπτης. Μῆκ. 0,295.

15031. Ταινία χρυσῆ ἐκ πλειόνων τεμαχίων μετ' ἔκτυπον κοσμήματος ἰχθυοκακάνθης. Μῆκος 0,275.

15032. Ὁμοίᾳ τῇ προηγουμένῃ. Μῆκ. 0,24.

15033-15034. Δύο χρυσοῦ μεταλλίδοχη ἐλάσματα μετ' ἔκτυπον προτομῶν Ἡλίου (εἰκ. 31). Διαμ. 0,06 - 0,053.

15035 - 15038. Τέσσαρα ὅμοια χρυσοῦ μικρότερα μέταλλα μετ' ἔκτυπον προτομῶν Ἡλίου. Διαμ. 0,047 - 0,05, 0,048 - 0,047.

15039 - 15041. Τρία χρυσοῦ μέταλλα μετ' ἔκτυπον προτομῆς Ἐρωτος. Διαμ. 0,025.

Εἰκ. 30.
Χρυσῶν βρακτιοειδῶν μετ' ἔκτυπον τρισκελῆς. Ἐθν. Μουσείον ἀριθ. 15019.

15042. Ὅμοια μετὰ προτομῆς γυναικὸς φερούσης τὴν δεξιὰν πρὸ τοῦ στήθους δυσδιάγνωστον. Ἐλάσμα ἐξαρτήσεως. Διαμ. 0.025.

15043. Τριάκοντα ἐξ δανακοειδῆ κοσμήματα φέροντα Πήγασον. Διαμ. 0.015.

15041. Τριάκοντα ἐπτὰ ὅμοια μεταλλίδια φέροντα προτομὴν Ἐρωτος ἀντιωπὴν. Διαμ. 0.015.

Εἰκ. 31. Ἐθνικοῦ Μουσείου ἀριθ. 15033.

15045. Δύο δανάκι χρυσαῖ μετὰ περιστερας πετομένης πρὸς ἀριστερά.

15046. Σωλὴν χρυσοῦς ῥαβδωτὸς μῆκ. 0.055.

15047. Ζεύγος ἐνωτίων χρυσῶν σωληνοειδῶν μετ' ἐκτύπου λεοντοκεφαλῆς. Ἑλληνική.

15048. Δακτύλιος στρεπτός ἐν σχήματι ὄφως, ἐξ ἐλάσματος χρυσοῦ.

15049. Ὅμοιος μεγαλύτερος χρυσοῦς.

15050. Κρίκος χρυσοῦς ἀπλοῦς.

15051. Δακτύλιος ἐξ ἐλάσματος μετὰ ἔλλειψοειδοῦς σφενδόνης, λεπτῆς ἐργασίας.

15052. Δακτύλιος χρυσοῦς μετὰ κλιμακοειδοῦς σφενδόνης ἄνευ λίθου (εἰκ. 32).

Εἰκ. 32. Ἐθν. Μουσείου.

15053. Δακτύλιος χρυσοῦς μέγας μετ' ἔλλειψοειδοῦς σφενδόνης καὶ λίθου ἐρυθροῦ διαφανοῦς.

15054. Ὅμοιος μικρότερος χρυσοῦς, ἔλλιπῆς τὸν λίθον τῆς σφενδόνης.

15055. Δακτύλιος χρυσοῦς μέγας μετὰ ὑαλίνης γομώσεως τῆς σφενδόνης. Διαμ. σφενδόνης 0.05.

15056. Ὅμοιος χρυσοῦς ἄνευ λίθου, ἀτελής. Διαμετ. σφενδόνης 0.048.

15057. Βραχιόλιον χρυσοῦν ἐξ ἐλάσματος ὀφροσχήμου.

15058. Ἄλλο ὅμοιον βραχιόλιον.

15059. Ἄλλο ὅμοιον βραχιόλιον.

15060. Ἄλλο ὅμοιον βραχιόλιον.

15061. Ἄλλο βραχιόλιον.

15062. Ἄλλο βραχιόλιον.

15063. Κόσμημα στήθους ἐκ πλακιδίων χρυσῶν μετ' ἐκτύπων διπλῶν ῥόμβων καὶ ἐν τῇ μεσαίᾳ μετ' ἐκτύπου μνησοειδοῦς κοσμήματος καὶ μετ' ἐξαρτημάτων ἐξ ἀλυσιδίων καὶ στερεῶν θυσάνων. Ἑλληνική. Εὐρέθη ἐν Σπάτα (Ἀττικῆς) ἐκ γεωμετρικῶν τάφων ἀνασκαφέντων ὑπὸ τοῦ ἐφόρου Α. Φιλαδελφέως ἐν κτήματι Α. Γέροντα τῷ 1921.

6256. Τρίμματα φύλλων χρυσῶν εὐρεθέντων εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας τοῦ τάφου τῆς Κλυταιμνήστρας (Ἀνασκαφαὶ Ἀγγλικῆς Σχολῆς).

6224. Χρυσοῦν ἐπικάλυμμα ἐπίμηκες ὁστεῖνου ἴσως, ἐξαρτήματος μᾶλλον ἀμυγδαλοσχήμου, μετ' ἐκτύπων κοσμημάτων. Ἐξ ὑδραγωγείου νοτίως δρόμου τάφου Κλυταιμνήστρας.

Χρυσᾶ. Τὰ ὑπ' ἀριθ. 15008-15062 κατωτέρω περιγραφόμενα χρυσᾶ ἀντικείμενα εὐρεθέντα ἐν Κάτω Ἀχαΐᾳ ἐντὸς τάφου ἀνασκαφέντος ὑπὸ τοῦ ἐφόρου κ. Ν. Κυπαρίσση ἐν κτήματι Βασιλικῆς Πετροπούλου.

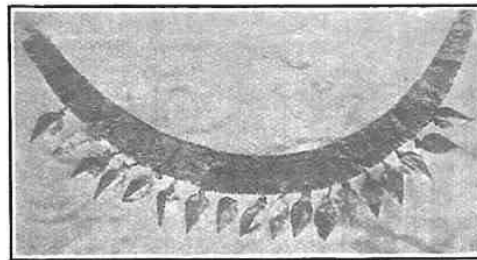
15008. Στέφανος χρυσοῦς συγκροτηθεὶς ἐκ πενήκοντα ἐνὸς φύλλων δάφνης.

15009. Στέφανος χρυσοῦς συγκροτηθεὶς ἐκ τριάκοντα ἐννέα φύλλων δάφνης.

15010. Στέφανος χρυσοῦς συγκροτηθεὶς ἐκ τριάκοντα τριῶν φύλλων δάφνης.

15011. Στέφανος χρυσοῦς συγκροτηθεὶς ἐκ τριάκοντα ἐνὸς φύλλων δάφνης ἐχόντων ἀνὰ τρία μίσχον ἐκ συνεστραμμένου νηματοειδοῦς σύρματος.

15012. Κλάδος ἀπαρτισθεὶς ἐκ δακατριῶν

Εἰκ. 33. Ἐθνικοῦ Μουσείου.

χρυσῶν φύλλων λογοειδῶν μετὰ μίσχων (εἰκ. 33).

15013. Κλάδος ἀπαρτισθεὶς ἐκ δέκα ἐξ χρυσῶν φύλλων ἐλαίας (;).

15014. Κλάδος χρυσοῦς ἐκ συνεστραμμένου ταινιοειδοῦς ἐλάσματος μετὰ εἰκοσιδύο φύλλων.

15015. Διάδημα ἐκ χρυσοῦ ἐλάσματος μετὰ

περικεικομένων φύλλων μυρσίνης καὶ μύρτων ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐλάσματος. Ἐν τῷ μέσῳ τετραγώνον ἐμβλημα μετὰ κεφαλῆς Μεδούσης. Φύλλα 31. Μύρτα 7, μήκ. 0.405.

Τριάκοντα πέντε φύλλα χρυσᾶ παριστάνοντα ὕψος φύλλα κρίνου καὶ τριάκοντα ἐπτὰ τριγωνικὰ μικρότερα, ἐξ Ἀθηνῶν, παρὰ τὸ Ζυθοπωλεῖον Φίξ (ἀριθ. Εὐρετ. Μουσείου 14997).

Ἄγυρα. Πυξίς ἀργυρᾶ κυλινδρική, μετὰ πάματος ἐν ἀρίστη διατηρήσει. Διαμ. 0.15, ἐξ Ἀθηνῶν Ζυθοπωλεῖον Φίξ (ἀριθ. Εὐρετ. Μουσείου 14998).

Πέντε ὑάλινα ἄγγεϊα σωληνοειδῆ με εὐρείαν βάσιν περιφερῆ ὕψος 0.14-0.16, ἐξ Ἀθηνῶν, οὐδὸς Θερμοπυλῶν ἀριθ. 76 ἐντὸς μαρμαρινῆς σαρκοφάγου, ἐν οἰκοπέδῳ Ν. Ἀλεξάνδρου (ἀριθ. Εὐρετ. Μουσείου 14999).

Ἄγγεϊον ὑάλινον, μόνωτον, πρόχους, φέρουσα περὶ τὴν κοιλίαν γραπτὸν μαϊάνδρον μυκηναϊκόν, μετὰ λαβῆς στρεπτής. Ἑλληνιστικῶν χρόνων ὕψ. 0.39. Δῶρον Β. Παπαναστασίου (ἀριθ. Εὐρετ. Μουσείου 15000).

Ἐπίχρως κυανοῦς ἀμφορίσκος ἔχων κιτρίνας τὰς λαβὰς, τὰ κράσπεδα τῶν χειλέων καὶ τὸν πόδα. Γραμμαὶ κίτρινα περὶ τῶν ὧμων καὶ περὶ τὴν κοιλίαν. Ἡ μεταξὺ τῶν ὧμων καὶ τὴν κοιλίαν ἐξόγκωσις ῥαβδωτὴ καὶ ἐπ' αὐτῆς σύνθετος ζηροειδὴς ταινία ἐκ γραμμῶν ἐναλλασσομένων βαθέος ἀνοικτοῦ κυανοῦ καὶ κιτρίνου χρώματος. Ἐκ δωρεᾶς Κ. Κατσάνου. Εὐρέθη ἐν Ἄργῃ (ἀριθ. Εὐρετ. Μουσείου 15001).

Πήλινα. Ἐν τῇ συλλογῇ τῶν πήλινων ἀγγείων καὶ εἰδωλίων εἰσήχθησαν τὰ ἑξῆς:

Ἐρυθρία ἐρυθρομόρφου ὀρθοῦ συμπεληρωμένη. Περὶ τὸ χεῖλος ἐξωτερικῶς φέρει κυματῶν ὠῶν. Κατὰ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ καὶ κατὰ τὴν κοιλίαν φέρει ἀνθεμίων ζώνην. Ἡ παράστασις εἶναι ἐλλιπής. Σῶζονται νῦν μορφαὶ ἐπὶ ἀκέραιαι καὶ ἐλλιπεῖς. Κατὰ τὸ μέσον τῆς παραστάσεως ἀνὴρ ἐν χιτῶνι ποικίλῳ ὀπλισμένος κράνει καὶ ἀσπίδι καὶ ἔχων ἀπορρίψει παρὰ τοὺς πόδας τὸ γυμνὸν ξίφος ὀρθᾶ πρὸς γυναῖκα ἐν βιαίᾳ κινήσει εὐρισκομένην (Μενέλαος καὶ Ἑλένη). Δεξιὰ, τούτων βωμός, οὗ ἐκατέρωθεν δύο γυναικεῖαι μορφαί. Τὰ ἄλλα σωζόμενα λείψανα εἶναι ἄνω μέρος ὀπίτου ἐν κράνει, ἀσπίδι καὶ δόρατι, τὸ μέσον μορφῆς νεανίου φέροντος πέτασον ἐξηρητημένον ὀπισθεν τῆς κεφαλῆς. Ὑψος ὕδριας 0.46. Εἰσήχθη ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀγορασθῆν παρὰ τοῦ ἀρχαιοπόλου Νουστράκη (ἀριθ. Συλλογῆς Ἄγγείων 14983).

Εἰδώλιον καθήμενης μορφῆς, κρατούσης εἰς τὰς χεῖρας ἐπὶ τῶν γονάτων λέοντα. Παρίστησι

τὴν Κυθῆλην φέρουσαν ποδῆρη χιτῶνα μετὰ ἀπόπτυγμα. Ὑψ. 0,19. (Κατεσχέθη παρὰ τὸ ἀρχαιοπώλη Πολυχρονοπούλω) ἀριθ. Συλλογῆς 14988.

Ἀλάβαστον Πασιάδου. Εὐρέθη ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς ἐν Δελφοῖς. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Demangel ἐν Monum. Piot 1926. Ἀριθ. Εὐρετ. Μουσείου 15002.

Μέγας κωδωνοειδὴς **κρατῆρ** συγκεκολλημένος καὶ συμπεληρωμένος διὰ γύψου. Περὶ τὸ χεῖλος κυματῶν. Ἄνωθεν καὶ περὶ τὴν παράστασιν πλατύς κλάδος δάφνης. Φέρει τὰς κάτωθι παραστάσεις.

1) Ἐπὶ ἔδρας με εἰρεισίνωτον κάθηται ὁ **Διώνυσος** πρὸς ἀριστερά· φέρει ἱμάτιον ἐπὶ τοῦ κάτω σώματος· στεφάνη ἐξ ἀνθέων περὶ τὴν κεφαλὴν· κόμη πίπτουσα εἰς βοστρύχους. Εἰς τὴν δεξιὰν στηρίζεται εἰς βακτηρίαν, τὴν ἄλλην δὲ ἐπακουμβᾶ ἐπὶ τοῦ εἰρεισίνωτου. Ἀπέναντι αὐτοῦ γυνὴ ὀρθία (σῶμα $\frac{3}{4}$, κεφαλὴ πρὸς ἀριστερά· πέπλος με μακρὸ ἀπόπτυγμα ἔχον μελανὴν παρυφήν, στέφανος φύλλων περὶ τὴν κεφαλὴν), κρατεῖ εἰς τὴν δεξιὰν θύρσον. Ὅπισθεν αὐτῆς, ἐπὶ τοῦ ἐδάφους εἶναι τύμπανον καὶ μεταξὺ τῶν δύο μορφῶν πετᾶ Ἔρως, πρὸς δεξιὰ, με ἀνοικτὰς τὰς πτέρυγας, ὅστις εἰς τὴν ἀριστερὰν κρατεῖ ἱμάτιον καὶ χονδροειδῆ θύρσον. Ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἔρωτος διακρίνεται κιονόκρανον.

Ὅπισθεν τοῦ Διονύσου κάθηται ἄνω ἐπὶ ὑψώματος γυνὴ (σῶμα πρὸς δεξιὰ, κεφαλὴ ἀντιθέτως), ἣτις κρατεῖ εἰς τὴν δεξιὰν τύμπανον καὶ εἰς τὴν ἄλλην θύρσον.

ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν εἶναι Σάτυρος (πρὸς δεξιὰ ἐλλείπει πρόσωπον καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ σώματος), κρατεῖ εἰς τὰς χεῖρας ἄγγεϊον. Δεξιότερα ὀπισθεν τῶν δύο εἶναι ὁ Πάν, πρὸς ἀριστερὰ στηριζόμενος εἰς θύρσον καὶ ἔχων εἰς τὸν ἀριστερὸν βραχίονα νεβρίδα. Ἀριστερά, τῆς πρὸ τοῦ Διονύσου Μαινάδος εἶναι Σάτυρος γυμνός, ἄνευ οὐρᾶς, ἐστεφανωμένος, φέρον πρὸς τὸν Διόνυσον κρατῆρα. Ἄνωθεν τοῦ Σατύρου, ἐπὶ ὑψώματος, κάθηται ὁ Ἐρμῆς (σῶμα $\frac{3}{4}$ πρὸς ἀριστερά, κεφαλὴ ἀντιθέτως) φέρον πῖλον καὶ κρατῶν εἰς τὴν ἀριστερὰν κηρύκειον. Πρὸ τοῦ Ἐρμοῦ, ἀριστερώτερα, εἶναι Σάτυρος γυμνός, με οὐράν, ἐστεφανωμένος, ὅστις προχωρεῖ δεξιὰ, στρέφων ὀπισθεν τὴν κεφαλὴν. Κάτωθεν τῆς παραστάσεως εἶναι ἀνθέμια περιλαμβανόμενα ἐντὸς τριγώνων.

2) Σύμπλεγμα νεανίου γυμνοῦ, ἐσταφανωμένου, ἔχοντος εἰς τὴν ὀμοπλάτην ἱμάτιον καὶ κρατοῦντος θύρσον, καὶ γυναικὸς φερούσης πέπλον με μακρὸ ἀπόπτυγμα, ἐχούσης ταινίαν περὶ τὴν κεφαλὴν καὶ κρατούσης εἰς τὴν δεξιὰν θύρ-

σον καὶ εἰς τὴν ἄλλην νεβρίδα καὶ τύμπανον.

Κάτωθεν τοῦ μέρους τούτου τοῦ ἀγγείου εἶναι κλάδος δάφνης. Πολὺ πρόχειρος ἐργασία τοῦ Δ' αἰῶνος. Λευκὸν χρῶμα εἰς τὰ γυμνά τῶν γυναικῶν. — Πιθανῶς βοιωτικοῦ ἐργαστηρίου (ἀριθ. Εὐρετ. Μουσείου 15072).

Παῖς καθήμενος κατ' ἐνώπιον, φέρων ἔνδυμα μὲ **κουκουῶλαν** ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἀφίνον γυμνὸν τὸ πρόσθιον σῶμα ἔχει ἐν τῇ ἀριστερᾷ ἀγκάλῃ χῆνα ὕψος 0.14 Μικρᾶς Ἀσίας (ἀριθ. Εὐρετ. Μουσείου 15073).

Σκύφος ἐρυθρόμορφος ὑψηλὸς μὲ ἐλαφρῶς ἐξωγκωμένην κοιλίαν καὶ στενοτέραν τὴν βάσιν. Κάτωθεν ἑκατέρωθεν τῶν ὀριζοντίων λαβῶν μέγα ἀνθέμιον. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως γυνὴ ἐν μακρῶν χιτῶν μὲ διπλοῖδα καὶ ἠνεμωμένην τὴν κόμην βαίνουσα πρὸς δεξιὰ, στρέφει πρὸς ἀριστερὰ τὴν κεφαλὴν, ὅπουθεν προσέρχεται Ἔρως, μέγας σχετικῶς, ὅλως γυμνός, κρατῶν ἐν τῇ προτεταμένη ἀριστερᾷ πινάκιον (;). Ἡ γυνὴ ἔχει τύμπανον ὑπὸ τὴν δεξιὰν χεῖρα. Ἐπὶ τῆς ἐτέρας ὄψεως ὁμοία γυνὴ καθημένη πρὸς δεξιὰ κρατεῖ ἐν τῇ ἀριστερᾷ ὀρθιον ὑπεροειδές τι (δαῖδα (;) θύρσον (;)) καὶ στρέφει τὴν κεφαλὴν πρὸς Ἐρωτα προσκύπτοντα ἐξ ἀριστερῶν πρὸ τῆς γυναικὸς εἶναι ἀνηρητημένον τύμπανον (;). Τέχνη ἀμελής ὕψος 0.19. Προέρχεται ἐκ κατασχέσεως (ἀριθ. Εὐρετ. Μουσείου 15083).

Χαλκᾶ. Ἀγαλμάτιον εἰκονίζον τράγον μὲ γένοιον. Ὑψος μετὰ τῶν κεράτων 0.10. Θεσσαλίας (ἀριθ. Εὐρετ. Μουσείου 14985).

Ἀγαλμάτιον εἰκονίζον ἄνδρα φέροντα ποδήρη χιτῶνα στενῶς συνεσφιγμένον κατὰ τὸν Αἴγυπτιακὸν τρόπον εἰς τὴν δεξιὰν θὰ ἐκράτει ἴσως δόρυ, εἰς τὴν ἀριστερὰν ἄλλο ἀντικείμενον ὕψος 0.10. Ἀλυζία Ἀκαρνανίας (ἀριθ. Εὐρετ. Μουσείου 14986).

Εἰδώλιον ἄνδρός, οὗ ἐλλείπουσιν αἱ χεῖρες. Στρέφει τὴν κεφαλὴν πρὸς τ' ἀριστερὰ τὸ ἀριστερὸν σκέλος κεκαμμένον ὕψος 0.09. Ἀλυζία Ἀκαρνανίας (ἀριθ. Εὐρετ. Μουσείου 14987).

Ἀγαλμάτιον παριστᾶ βουὴν βαδίζοντα ὕψος 0.03. Ἐκ τοῦ Μεγάρου τῆς Λυκοσοῦρας (ἀριθ. Μουσείου 14989).

Εἰδώλιον ἄνδρός μὲ κεκαμμένον τὸ ἐν σκέλος, τὴν μίαν τῶν χειρῶν ἔχει παρὰ τὸν μηρόν, κρατοῦσαν ἀντικείμενόν τι, τὴν ἄλλην δὲ φέρει πρὸ τοῦ στήθους. Ἐκ τοῦ Μεγάρου τῆς Λυκοσοῦρας (ἀριθ. Μουσείου 14990).

Τρεῖς μικροὶ κρίκοι. Ἐκ τοῦ Μεγάρου τῆς Λυκοσοῦρας (ἀριθ. Μουσείου 14991).

Σιδηροῦς δακτύλιος μὲ σφενδόνην, ἐξ ἧς ἐλλεῖπει ὁ δακτυλιόλιθος. Ὅμοίως προελεύσεως ὡς ἀνωτέρω (ἀριθ. Μουσείου 14992).

Μικρὰ ὠτογλυφὴς χαλκῆ μῆκ. 0.10. Ἐκ Λυκοσοῦρας (ἀριθ. Μουσείου 14993).

Κεφαλὴ βέλους χαλκῆ. Λυκοσοῦρας (ἀριθμὸς Μουσείου 14994).

Τρεῖς μικραὶ ψῆφοι ἐκ Λυκοσοῦρας (ἀριθ. Μουσείου 14995).

Ἀστράγαλος ἐξ ὑάλου. Λυκοσοῦρας (ἀριθμὸς Μουσείου 14996).

Χαλκοῦς κάπρος ἐν ἀρίστη διατηρήσει καὶ ἐξεργασία, ἐν σχήματι ἐφορμώντος πρὸς δεξιὰ: ἀποκεκρουμένα μόνον τὰ ἄκρα τῶν νώτων. Ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ γλουτοῦ ἔγκουλον τετραγώνον μῆκ. 0.105. Ἀγνώστου προελεύσεως (ἀριθ. Μουσείου 15007).

Ἀγαλμάτιον χαλκοῦν Ἡρακλέους γενειῶντος γυμνοῦ στηριζομένου ἐπὶ φύλλον κρῖνου διὰ τοῦ

Εἰκ. 34. Ἐθνικοῦ Μουσείου.

δεξιῦ ποδὸς καὶ προτείνοντος ἐν ἀναπαύσει τὸν ἀριστερόν, ἀναπαύοντος δὲ τὴν δεξιὰν χεῖρα ὄπισθεν ἐπὶ τοῦ δεξιῦ γλουτοῦ καὶ κρατοῦντος ἐν τῇ προτεταμένη ἀριστερᾷ μέρος τῆς λεοντῆς τῆς ὁποίας τὸ ὑπόλοιπον μέρος κρέμαται πρὸς τὸ μέρος τοῦ ἀριστεροῦ σκέλους, οἷονεὶ καλύπτον ἀφανὲς στήριγμα κορμοῦ (εἰκ. 34). Ὑστέρως τέχνης ἐξηρητημένον ἐκ τοῦ τύπου τοῦ Ἡρακλέους Fagnese ὕψος 0.23. Ἐκ Προύσης. Ἐκομίσθη ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ Ε. Παρασκευαΐδου (ἀριθ. Εὐρετ. Μουσείου 15006).

Π. ΚΑΣΤΡΙΩΤΗΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ ΤΩΝ ΒΡΑΣΤΙΝΩΝ
ΚΑΛΥΒΙΩΝ

Ἡ Κάτω Πλανὰ ἢ μερικώτερον τὰ Βραστινὰ Καλύβια κεῖνται βορειοανατολικῶς μὲν τῆς Ὀρμύλιας (Ἀρχαίας Σερμίλης)¹ καὶ εἰς ἀπόστασιν τεσσάρων περίπου ὥρων ἀπ' αὐτῆς, βορειοδυτικῶς δὲ καὶ εἰς ἀπόστασιν τριῶν ὥρων ἀπὸ

Εἰκ. 1. Προτομὴ κόρης ἐκ Βραστινῶν Καλυβιῶν.

τῶν ἐν τῷ Σιγγιτικῷ κόλπῳ Πυργαδικίων, περὶ ἃ τοποθετεῖται κοινῶς ἡ ἀρχαία Ἀσσα².

Ἡ καὶ ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ὑπαρξίς ἀρχαιοτήτων δὲν γνωρίζεται ἴσως διὰ πρώτην φοράν: ὡς πανταχοῦ σχεδὸν τῆς Χαλκιδικῆς, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἀπὸ τῶν χρόνων ἤδη τῆς Τουρκοκρατίας ἦσαν δεδιδαγμένοι οἱ χωρικοὶ νὰ ἀναζη-

¹ Πρὸς. Χρυσόχοου, Ἡ Σερμίλη ἐν Φιλ. Συλλόγῳ Παρνασσῶ Ἐπετηρίδι. Ἔτ. Δ' σελ. 105.

² Ἡ Ἀσσα Ἡροδ. VII, 122 ἢ τὰ Ἀσσηρα, Θεοπόμπ. παρὰ Στεφάνῳ Βυζαντίῳ ἐν λ. ἢ ἡ Ἀσσηριτις χώρα. Ἀριστοτ. Ἰστ. Ζῴ. III, 18. Πρὸς. Leake, North Greece, III, 153 κ. ἔ. Derdévires du Dezart, Geogr. de la Maced. Δήμιτσα, Γεωγρ. Μακεδον. II, 434. Σχινά, Ὀδοιπ. Σημ. 580. Oberhummer ἐν Pauly. Wissowa RE II, 1740. A. Struk, Makedon. Fahrten I Chalkidike σελ. 65.

τῶσι καὶ νὰ συλῶσι τοὺς ἀρχαίους τάφους, καὶ ἐν τῷ Ἀρχαιολογικῷ δὲ Μουσείῳ τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου διατείνονται ὅτι ἄλλοτε ἀπέστελλον ὅλα αὐτῶν τὰ εὐρήματα, δὲν ἀποκλείεται νὰ ὑπάρχωσιν διάφορα ἀρχαιολογικὰ ἀντικείμενα τῶν Βραστινῶν Καλυβιῶν. Ἀλλὰ πολλὰ μετὰ βεβαιότητος ἐκεῖθεν προερχόμενα πρόκεινται ἡμῖν ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Συλλογῇ τῆς Θεσσαλονίκης ἐκ κατασχέσεως τοῦ 1913, ἐξ ὧν μόνων εὐκόλως θὰ εἰκάζετο ἢ ἐκεῖ που, βορείως τῆς Ἀσσης καὶ τῆς Σερμίλης, ὑπαρξίς μιᾶς τρίτης ἀρχαίας πόλεως.

Ἐκ τῆς μικρᾶς ἀνασκαφῆς, τὴν ὁποίαν ἐνήργησα ἐν τῇ περιοχῇ τῶν Βραστινῶν Καλυβιῶν κατὰ τὸν παρελθόντα Ἰούλιον (1925) δαπάναις τῶν κυρίων Α. Καστοριάδου καὶ Γ. Συρίγου, διαπιστοῦται μᾶλλον συγκεκριμένως ἡ θέσις τοῦ νεκροταφείου τῆς ἀγνώστου αὐτῆς πόλεως: ἐκτείνεται παρὰ τὸν ἀρχαῖον τύμβον τὸν κοινῶς ὀνομαζόμενον Καστέλλι καὶ καταλαμβάνει τοὺς ἀγρούς τοὺς ὑπὲρ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τῆς Σμίξης — ῥύακος χυνομένου εἰς τὸν παρὰ τὴν Ὀρμίλιαν ἐκβάλλοντα ὁμώνυμον ποταμὸν (Χαθριάν). Πρὸς τοῦτοις πλείστοι ἐντελῶς ὅμοιοι πρὸς τοὺς τοῦ ἀνω νεκροταφείου τάφοι εὐρίσκονται καὶ ἐν τῷ ἀγροτικῷ συνοικισμῷ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου (Προδρομόν) κειμένῳ εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας ἀνοτολικῶς.

Τὸ νεκροταφεῖον τοῦτο ἐφ' ὅσον ἐπιτρέπεται νὰ κρίνωμεν ἐκ μόνων τῶν δοκιμῶν, εἰς τὰς ὁποίας περιωρίσθημεν, οὐδὲν παρέχει τὸ ἰδιαιτέρως ἄξιον λόγου: πρόκειται περὶ κοινῶν τοῦ Ε' κυρίως π. Χ. αἰῶνος τάφων, εὐρισκομένων εἰς βάθος σπανίως ὑπερβαίνον τὸ ἐν μέτρον, κεκαλυμμένων διὰ μιᾶς ἢ περισσοτέρων πλακῶν κοινῶς λίθου — συνήθως τοῦ κυανοῦ ψευδοσφίτου —, φερόντων δὲ σπανίως πλάκας καὶ κατὰ τὰς καθέτους αὐτῶν πλευράς. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ἴσως ὅτι μεταξὺ αὐτῶν πλεονάζουσιν αἱ πυραὶ, ἐν αἷς σχεδὸν κατὰ κανόνα εὐρίσκεται καὶ ἀνὰ ἐν κοινὸν μετὰ εὐρέως στόματος καὶ σφαιρικῆς βάσεως ἀγγεῖον ἐν τεμαχίῳ.

Τὰ ἐκ τῶν τάφων εὐρήματα ἔχουσιν ὡς ἐξῆς:

Α. Ἐκ πυρᾶς καθαρισθείσης ἐν τῷ ἀγρῷ τοῦ χωρικοῦ Στεργίου.

1. Προτομὴ κόρης μετὰ δύο ὀπῶν ἐξαρτήσεως ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Ὑψος 0,245, πλάτ. 0,18. Ἐν τῇ δεξιᾷ κρατεῖ πτηνὸν πρὸς τὸ στήθος, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς δυσδιάκριτόν τι. Περὶ τὸν λαιμὸν πλαστικῶς δεδηλωμένος ὄρμος. Εἰκ. 1.

2. Τεμάχια στλεγγίδος.

3. Δύο κοτύλαι ἐκ τῶν μετὰ ἰσχυρῶς ἀποκλί-

νοντος τοῦ χεῖλους, ἡ μεγαλυτέρα (ὑψος 0,245, διαμ. 0,15) μελαμβαφής.

Β. Ἐκ πυράς τοῦ αὐτοῦ ἀγροῦ.

1. Μικρὸς σκύφος (διαμ. 0,07) μετὰ μιᾶς λοξῶς ἐπὶ τὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου φερομένης λαβῆς, φαιδὸς ἐκ τῆς καύσεως.

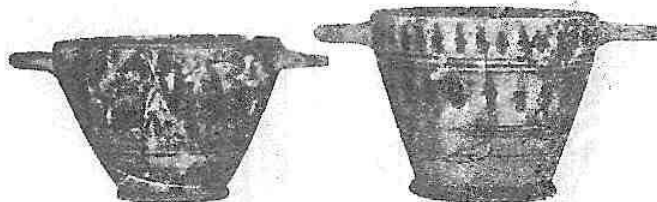
2. Προτομή κόρης. Ὑψος 0,14, πλάτ. 0,09.

3. Κύλιξ μελανόγραφος (ὑψος 0,095, διαμ. 0,14). Ἐκατέρωθεν τῶν λαβῶν μεταξὺ ἀνθεμίων ἀνά τρεῖς ἀσαφεῖς μορφαί.

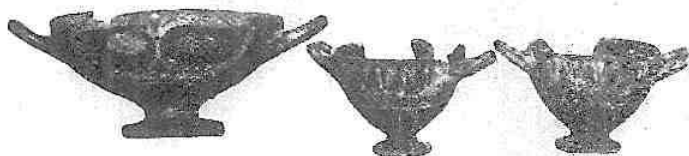
4. Τρεῖς λεπτοὶ δακτύλιοι, ὧν ὁ εἰς ἀργυροῦς.

Εἰκ. 2. Κοτύλη μελαμβαφῆς Βραστινῶν Καλυβιδῶν.

Εἰκ. 3. Μελαμβαφεῖς κοτύλαι Βραστινῶν Καλυβιδῶν.

Εἰκ. 4. Κοτύλαι Βραστινῶν Καλυβιδῶν.

2. Μελαμβαφῆς σκύφος (διαμέτρ. 0,10) μετὰ μιᾶς ὀριζοντίας λαβῆς.

Γ. Ἐκ τάφου τοῦ αὐτοῦ ἀγροῦ.

1. Μεγάλῃ (ὑψος 0,175, διαμ. 0,22) κοτύλῃ μελανόγραφος. Περί τὸ χεῖλος δύο σειραὶ στιγμῶν καὶ ὑπ' αὐτὰς ἐν πλατεία ἐρυθρὰ ζώνη σειρὰ ζώων (ἐλάφων καὶ κύνων ἐναλλάξ). Διάφοροι λεπτομέρειαι τῶν μορφῶν δηλοῦνται διὰ χαράξεως ἐπὶ τοῦ μέλανος. Εἰκ. 2.

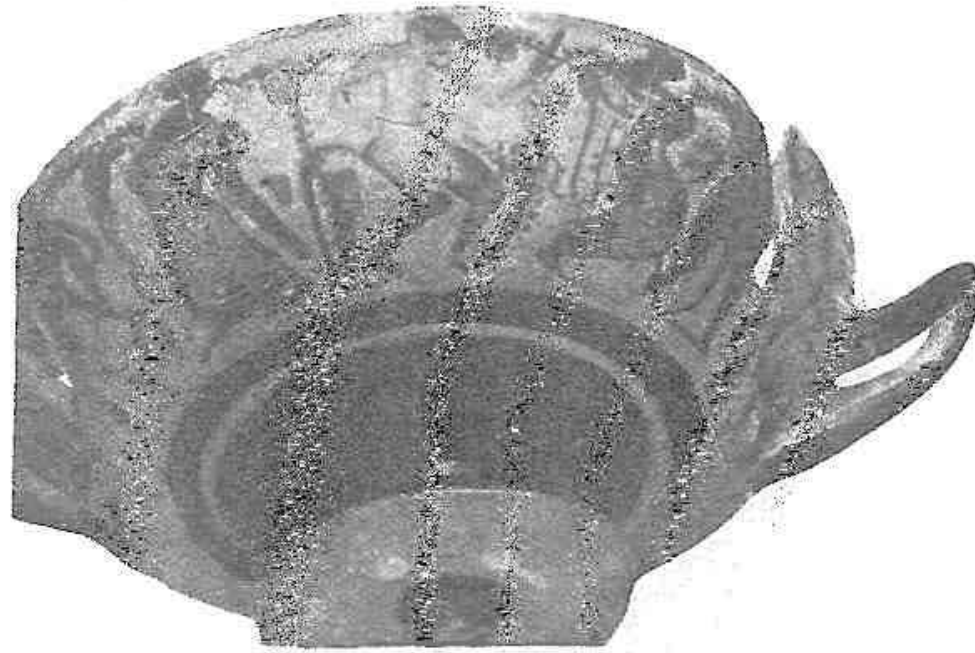
5. Τεμάχιον σιδηροῦ ὄπλου κεκαμμένον.

Δ. Ἐκ τάφου καθαρισθέντος ἐν τῷ ἀγρῷ τοῦ χωρικοῦ Γ. Τσώτσου.

1. Δύο προτομαὶ κορῶν. Ὑψος 0,11.

2. Κοινὴ κοτύλη (ὑψ. 0,18, διαμ. 0,26). Ἐξωτερικῶς ἐρυθραὶ περιφερικαὶ γραμμαὶ καὶ ζῶναι φύλλων.

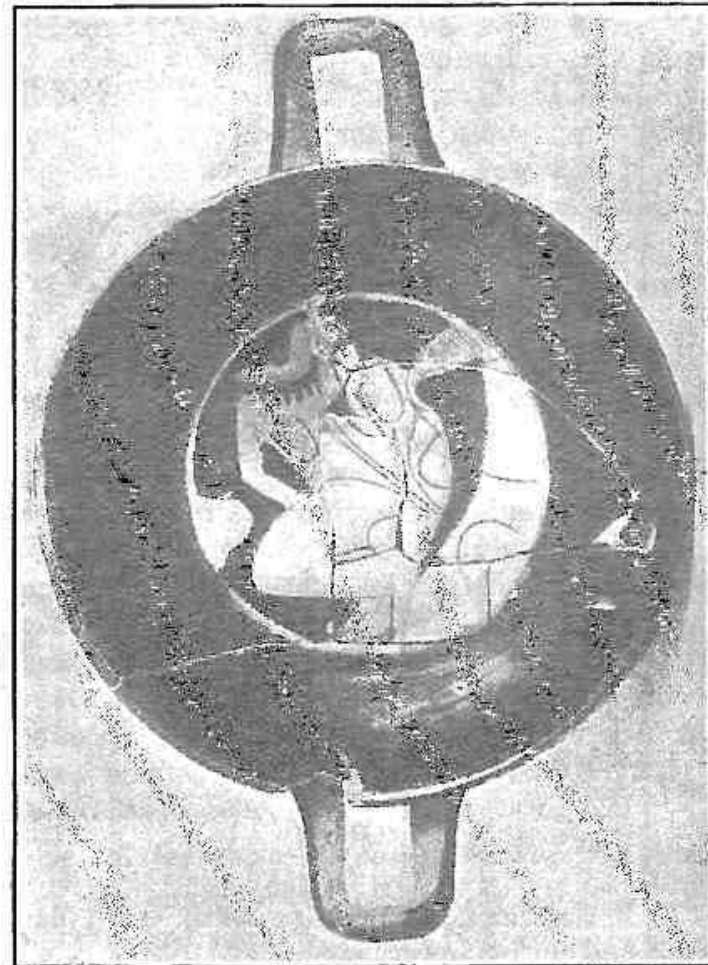
3. Κορινθιακὴ κοτύλη. Ὑψ. 0,11, διαμ. 0,13. Ἐξωτερικῶς περιφερικαὶ ζῶναι καλύκων.

Εἰκ. 5. Μελανόμορφος κύλιξ Βραστινῶν Καλυβιδῶν.

Εἰκ. 6α. Κύλιξ ἐρυθρόμ. Βραστινῶν Καλυβιδῶν.

Εἰκ. 6β. Κύλιξ ἐρυθρόμορ. Βραστινῶν Καλυβιδῶν.

4. Κορινθιακὴ κοτύλη. Ὑψ. 0,095, διαμ. 0,13. Μεταξὺ τῶν λαβῶν ἑκατέρωθεν ἀνά δύο ἀντιμετώπους Σειρήνας καὶ τι μεταξὺ αὐτῶν δυσδιάκριτον.

5. Δύο μικραὶ κοτύλαι μετὰ κοσμήματος ἐπὶ τῆς κοιλίας. Εἰκ. 4, 6, γ.

6. Ἐξ μικραὶ μελαμβαφεῖς κύλικες ὑπὸ τὸν πόδα μιᾶς αὐτῶν μεταγενέστερον χάραγμα (graffito).

7. Μικρὰ κύλιξ μετὰ περιφερεικῆς ζώνης ἀνθεμίων. Ὑψος 0,085, διαμ. 0,155.

8. Μικρὰ κύλιξ. Ὑψος 0,07, διαμ. 0,135. Ἀμφοτέρωθεν μετὰ τῶν λαβῶν ὀφθαλμοί. Εἰκ. 4, α.

9. Μελανόγραφος κύλιξ. Ὑψος 0,08, διαμ. 0,195. Ἐσωτερικῶς Σιληνός, ἔξωτερικῶς ζώνη Σιληνῶν καὶ Νυμφῶν. Διάφοροι λεπτομέρειαι τῶν μορφῶν δεδηλωμένα διὰ χαράξεως ἐπὶ τοῦ μέλανος. Εἰκ. 5.

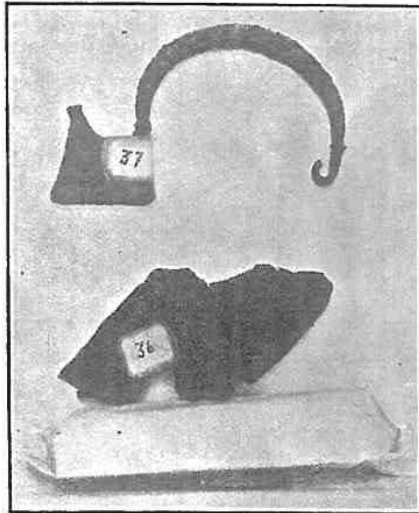
10. Κοτύλη μελονόγραφος. Ὑψ. 0,105, διαμ.

πην (Daremberg-Saglio, Dictionn. des antiq. II, 1105, α. Pauly-Wissowa, R.E. Suppl. III σελ. 503,40) καὶ ἀπαντῶντος καὶ ἀλλαχοῦ ἐν Μακεδονίᾳ. Εἰκ. 7.

Ε. Ἐκ πυρᾶς τοῦ αὐτοῦ ἀγροῦ.

1. Τεμάχια σιδηροῦ ὄπλου.

2. Λεπτὸν ῥομβοειδὲς ἔλασμα ἀργύρου, διάτρητον κατὰ τὰ ἄκρα τῆς μακροτέρας διαγωνίου, μετὰ ἐμπιέστου διακοσμῆσεως, πιθανῶς κόσμημα τοῦ μετώπου (στεφάνη). Πολλὰ ἐντελῶς ὅμοια τοῦ μετώπου κοσμήματα χρυσᾶ εὐ-

Εἰκ. 7. Ἐκ Βραστινῶν Καλυβιῶν.

0,135. Ὑπὸ τὸ χεῖλος ζώνη γλαυκῶν. Αἱ λεπτομέρειαι τῶν μορφῶν καὶ ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 10.

11. Μελανόγραφος λήκυθος. Ὑψ. 0,2. Ἐπὶ τοῦ ὤμου ἀνθέμιον. Ἐπὶ τῆς κοιλίας ἄρμα μετὰ ἠνιόχου καὶ παραβάτου ἐν κινήσει, πρὸ αὐτοῦ δὲ θέαν ὀπλίτης μετὰ ἀσπίδος, κράνου καὶ δόρατος. Αἱ λεπτομέρειαι δεδηλωμένα διὰ χαράξεως ἐπὶ τοῦ μέλανος.

12. Δύο μικραὶ ἐρυθρόγραφοι κύλικες. (Ὑψ. 0,085, 0,07, διαμ. 0,017, 0,155), ἔσωτερικῶς φέρουσαι ἀμφοτέραι ἀνὰ μίαν καθήμενην μορφήν. Εἰκ. 6 α καὶ 6 β.

13. Λεπτὸς δακτύλιος ἐκ χαλκοῦ καὶ τεμάχια σιδηροῦ ὄπλου.

14. Χαλκῆ πόρπη μετὰ τοῦ ποδὸς αὐτῆς πεπλατυσμένου ἐν σχήματι ἀξίνης — τύπου δηλονότι ὑπερθυμίζοντός πως τὴν γεωμετρικὴν πόρ-

Εἰκ. 8. Ἐκ Βραστινῶν Καλυβιῶν.

ρήθησαν ἐν τάφοις τοῦ Ε' αἰῶνος τῆς Τούμπας Θεσσαλονίκης.

Σ. Ἐκ τάφου εὐρεθέντος ἐν ἄλλῳ ἀγρῷ τοῦ Γ. Τσώτσου.

1. Πυξίδιον μελαμβάφες.

2. Πολλὰ διάτρητοι ψῆφοι ὄρμου.

Ζ. Ἐκ τάφου τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου.

1. Πυξίδιον ἀνευ βαφῆς μετὰ πεπλατυσμένης τῆς βάσεως καὶ καθέτου τοιχώματος.

2. Κρῖκος μετὰ καρδιοσχήμου ἐξαρτήματος.

3. Ἀργυροῦς δακτύλιος μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΚΑΛΗ.

Ποία ἀρχαία πόλις πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ ἐν τῇ περιοχῇ τῶν Βραστινῶν Καλυβιῶν ἢ ἀν πρόκειται περὶ μεσογείου τινὸς συνοικισμοῦ μίᾳ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου¹ μνημονευομένων πόλεων τοῦ Σιγγιτικοῦ κόλπου, δὲν εἶναι δυνατόν ἐκ τῆς γενομένης ἐρεῦνης νὰ ἐξακριβωθῆ. Καὶ

¹ VII, 122 «... κόλπου, ἐν τῷ Ἄσσα τε πόλις καὶ Πύλωρις καὶ Σίγγις καὶ Σάρτη οἰκονταί». Σημειωτέον ὅτι οὐδεμίας τῶν πόλεων τούτων ἡ θέσις εἶναι ἀσφαλῶς γνωστῆ. Πρβ. Δήμιτσα, Γεωγρ. Μακεδονίας σελ. 431 κ. ἑ.

αἱ δύο δὲ ἐπιγραφαὶ αἱ εἰς μικρὰν ἀπὸ τοῦ νεκροταφείου ἀπόστασιν ἐν τῷ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τῆς Σμίξης ἀγρῶ τοῦ Δ. Χαλκιά εὗρεθεῖσαι, ὧν πρόχειρος ἀνάγνωσις παρέχεται ἐν τοῖς ἐξῆς, — καὶ αὗται ἐν ἧ καταστάσει περιεσώθησαν οὐδὲν διδάσκουσι σχετικῶς:

1. Εἰκ. 8. Ἄνω τμήμα μαρμαρίνης πλακός, ἀμφοτέρωθεν ἀποκεκρουσμένον. Ὑψ. 0,17. Μέγιστον πλάτ. 0,14.

αὐτοῦ τὸ ὕψος. Ἐπὶ ἐπιφανείας, ἄνευ ἐπιμελείας ὠμαλισμένης, συμβόλαια πράσεως. Μεγέθ. γραμ. 0,01. Χαρακτῆρ γραμμάτων τοῦ Δ' αἰῶνος.

... σια ιερα ...
 ... φραντι ...
 ... Αριστοτιμο ...
 ... ως Δημητρι τη
 ... νχου ιερων τι ο
 ... Ζωίλος Στραταῖνος
 ... ς παρα Κλεωνος του

Εἰκ. 9. Ἐκ Βρασινῶν Καλυβιῶν.

Μέγεθ. γραμ. 0,015. Ἐπ' αὐτοῦ:

... αγαθει ουν ...
 ... ος ιερεις Καλ ...
 ... Μηνεκληω ...
 ... Στραταῖνος ...
 ... Ηρακλεωτου ...
 ... ιε ...
 ... ος ...

2. Εἰκ. 9. Λίθος, ὕψους 0,57, πλάτους 0,35, πλάτους 0,12 ἀποκεκρουσμένος πρὸς μὲν τὰ δεξιὰ ἄνω μόνον, πρὸς δὲ τὰ ἄριστερὰ καθ' ὅλον

Πολεμωνος τον αγρον
 ... εκλεκτη αυτοσ και απα ...
 ... Πολυδος επριατο παντα
 ... το χωριον ο επριατο παρα
 Καλλιβουλης Ωσορρουσ
 ... ιδιωτων Λυσια τα προς
 σεμβιν. παντα
 τιμη .Υ.ΒΒ ΧΧΧΧ μαρτυ
 ρες Διονυσιος Ξενω[νος
 ... αν Πολυδος του Νοη ...
 ... ιδωρου βεβαιωτης Νι ...
 γιος Κρασεος

Σ. ΠΕΛΕΚΙΔΗΣ

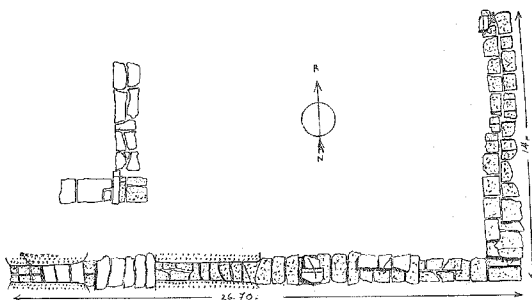
IB' ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ

I. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΝ ΛΕΣΒΩΙ

Πρὸ πολλῶν ἐτῶν ὁ R. Koldewey ἀνεκάλυψεν ἐν Λέσβῳ καὶ ἐδημοσίευσεν (Koldewey, Die antiken Baureste der Insel Lesbos Πίν. 16, 1 - 7) κιονόκρανον καὶ λείψανα βάσεως καὶ ἀπανδύλων κίονος, ὅπερ ὠνόμασεν «αἰολικόν». Τὸν ναόν, εἰς τὸν ὅποιον ἀνήκον τὰ ἀρχιτεκτονικὰ ταῦτα μέλη ἐνόμισεν μετὰ τοῦ Lolling ὅτι εὔρε πρὸς δυσμὰς τοῦ χωρίου Κλαμιδάδου (ὁ K. μεταγράφει τὸ ὄνομα ἐσφαλμένως Kolumdado) ἐπὶ τῆς θέσεως τῶν ἑρείπιων τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ταξιάρχου «στὴν Τρουλλωτῆ» καὶ

λαχοῦ νὰ στρέψω τὴν ἔρευναν. Μίαν ὥραν περίπου πρὸς δυσμὰς τοῦ χωρίου Ἁγ. Παρασκευῆς ἐν τῷ μετοχίῳ Κλοπεδῆς ἀνήκοντι εἰς τὴν μονὴν τοῦ Λεμῶνος ὁ φίλος πολιτευτῆς Λέσθου καὶ φιλόλαχος κ. Ὀρέστης Κυπριανὸς παρετήρησεν εἰς τὴν θέσιν «Κεραμιδιωτῆ» πληθύν κεραμῶν, οἵτινες ἔδωκαν τὸ ὄνομα εἰς αὐτήν. Μαθὼν ἐξ ἀνακονιώσεως αὐτοῦ τὸ πρᾶγμα ἐπελήφθη ἐγκρίσει τοῦ Ὑπουργείου δοκιμαστικῶν ἐκεῖ ἀνασκαφῶν, τῶν ὁποίων παρέχω ἐνταῦθα σύντομον ἔκθεσιν μετὰ προχείρων σχεδιασμάτων ἐπιφυλασσόμενος βραδύτερον νὰ ἐρευνησῶ λεπτομερέστερον τὴν θέσιν ταύτην.

Ὅντω ἀνευρέθησαν τὰ λείψανα μεγάλου ναοῦ, ἀλλὰ τοσοῦτον κατεστραμμένου, ὥστε εἶναι ἀδύ-

Σὺν. I. ΚΑΤΕΙΣ ΕΙΣ ΣΧΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΕΤΡΑΣΤΕΡΑ ΑΡΧΑΙΟΥ ΝΑΟΥ ΕΝ ΛΕΣΒΩΙ

ἀπέδωκεν αὐτὸν εἰς τὸν Ναπαῖον Ἀπόλλωνα (Στραβ. 9, 426. Koldewey, ἐνθ' ἄν. σελ. 44). Ἀπὸ τοῦ 1919 ἐπροσπάθησα ἐρευνᾶν νὰ καθορίσω ἀκριβῶς τὴν θέσιν αὐτοῦ καὶ ν' ἀνασκάψω αὐτήν. Ὅντω διὰ μικρᾶς δοκιμαστικῆς σκαφῆς ἐξηρεύνησα τὸν δηθέντα χώρον, τῆς ὁποίας τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο ὅτι οὐδὲν ἴχνος ἀρχαίου ναοῦ ὑπῆρχεν ἐκεῖ, τὸ δὲ ὑπὸ Koldewey ἀναφερόμενον ὅτι ὁ ναὸς ἔδραζεταί ἐπὶ τοῦ βράχου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀπ' εὐθείας ἢ μεσολαβούσης μαρμαρίνης πλακῶς ἔβαινον οἱ κίονες, δὲν στηρίζεται ἐπὶ τῆς πραγματικότητος. Ὁ Ταξιάρχης ἰδρύθη ἀπ' εὐθείας ἐν τῇ θέσει ταύτῃ, ἐπὶ τῆς ὁποίας οὐδὲν ἀρχαῖον κτίριον προὔπηρχε. Τὰ σφῆζόμενα ἐκεῖ ἀρχαῖα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἦσαν ἀπλοῦν οἰκοδομησμον ὄλικόν. Οὐδεμία δὲ ἄλλη ἔνδειξις παρέχει τὴν ὑπόνοιαν ἀρχαίου κτισματος, οὐδὲ τεμαχίον τι ἀρχαίου ἀγγείου κατάρθωσα νὰ ἀνεύρω.

Εὐνυτῶς ἀλλὰ παρατηρήσεις μετέπεισαν ἀλ-

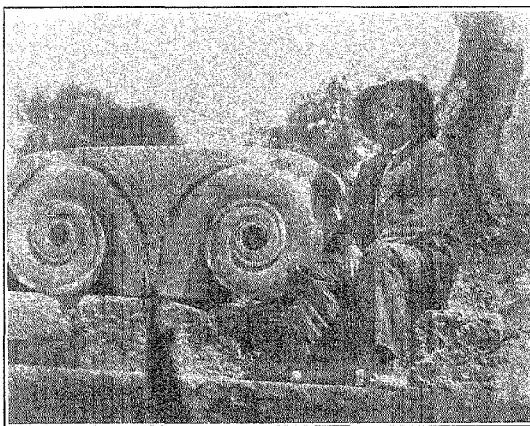
νατος ἢ συμπλήρωσις τοῦ σχεδίου αὐτοῦ. Καὶ δὴ τῆς μὲν νοτίας μακρᾶς πλευρᾶς ἀπεκαλύφθη τὸ πλεῖστον μέρος τῶν θεμελίων, ὡς καὶ τῆς ἀνατολικῆς, ἀλλὰ τῆς δυτικῆς καὶ βορείας οὐδὲν μὲν ἴχνος ἀνεφάνη κατὰ δοκιμαστικὴν ἐπ' αὐτῶν τάφρον, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα χρήζει ἐπιμελεστεράς καὶ τελειότερας σκαφῆς ἐκεῖ. Ἐντὸς πάλιν μόνον ἐλάχιστον μέρος τοῦ ὀπισθοδόμου παρατηρήθη (Εἰκ. 1).

Τὰ θεμέλια ταῦτα εἶναι κατεσκευασμένα διὰ μεγάλων πλακῶν κοινῶ ἐγχαρῖου τραχύτου ἀκανονίστου σχήματος καὶ ὕψους 0,30-0,35 μ., αἵτινες εἶναι τοποθετημέναι οἷτως ὥστε μίαν μὲν σειρὰν ἀποτελοῦσι δύο πλάκες, τὴν δ' ἐπ' αὐτῶν μία ἔχουσα τὸ πλάτος καὶ τὴν δύο ὀμοῦ. Δι' οὐδενὸς μέσου συνδέονται καὶ εἰς τὴν νοτιανατολικὴν γωνίαν φθάνουσι μέχρις ἐπὶ δύο δόμων δηλ. εἰς βάθος 2,35 περίπου ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου σφῆζόμενου δόμου. Ἐννοεῖται ὅτι

δὲν ὑπάρχουσι καθ' ὅλον τὸ μήκος ἅπαντες οἱ δόμοι ἀφαιρεθέντες ἄλλοι ἄλλοι, τὸ δὲ ἔδαφος πρὸς ἀνατολὰς εἶναι χαμηλότερον. Τὸ ὄλον σφρζόμενον μήκος τῆς νοτίας πλευρᾶς εἶναι 26,50, τῆς δὲ ἀνατολικῆς 14 μέτρα.

Ἄλλ' ἢ ἐκ τῆς συλλήσεως τῶν λίθων καὶ ἐκ τῆς ἐπανειλημμένης καλλιτεργείας τοῦ λίαν εὐφόρου ἔδαφους καταστροφή εἶναι τοιαύτη, ὥστε οὐδεὶς ἔστος λίθος ἐκ τῶν βαθμίδων ἢ τοῦ στυλοβάτου ἐσώθη. Κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν εἰς τὸ βάθος τοῦ θεμελίου ὑπῆρχεν ἀνεστραμμένον ἀκέραιον σχε-

λήγει κατ' εὐθείαν εἰς τὴν στρογγύλην ράβδον ἄνευ ἀποφυγῆς ὡς ἐν Koldewey ἐνθ' ἄν. Πίν. 16, 6-7. Εἰς τοὺς περίεξ τῆς ἀνασκαφῆς ἄγρους εὗρον καὶ ἄλλην βᾶσιν ὀλίγον ἄνω ἀποκεκρυμμένην (Εἰκ. 3, Α). Ὑψος 0,56, κάτω διάμετρος 0,76. Ἀντὶ τῆς λήγει κάτω εἰς χαμηλὴν στρογγύλην ράβδον ἢ δακτύλιον, εἰς ὃν μεταβαίνει ὁ κορμὸς κατ' εὐθείαν ἐπίσης ἄνευ ἀποφυγῆς. Τὸ ὑπὸ τὸν δακτύλιον τοῦτον μέλος τῆς βάσεως, ὃ παχὺς τόρος, εἰκόσῳ ὅτι πρέπει γὰ εἶναι τὸ ἐντὸς τῶν θεμελίων εὐρεθὲν τεμάχιον στρογγύλης πλα-

Εἰκ. 2. Αἰολικὸν κιονόκρανον Κλοπεδῆς Δέσβου.

δὸν κιονόκρανον, ὀλίγον βεβλαμμένον κατὰ τὰς ἀκμὰς, ὅμοιον ἐντελῶς πρὸς τὸ ὑπὸ Koldewey ἀπεικονισθὲν (Εἰκ. 2). Καὶ περίεξ ἐντὸς τῶν ἄγρων κατακωσμένα ἢ εἰς τὴν κατωφέρειαν κλισηθέντα παρτήρησα καὶ ἄλλα ὅμοια κιονόκρανα καὶ τεμάχια αὐτῶν, ἀποτελοῦντα ἐν ὄλῳ ἔξ τουλάχιστον κιονόκρανα ἐκτὸς τῶν ὑπὸ Koldewey μνημονευομένων.

Ὀλίγον κατωτέρω τῆς θέσεως ταύτης ὑπάρχει ἠρησκωμένον ἐρημοκλήσιον τοῦ Ταξιάρχου ὑποκίτου μεγάλου δρυῶν. Τὴν ἁγίαν Τράπεζαν αὐτοῦ ἀποτελεῖ βᾶσις, ἣτις κείται ἀνεστραμμένη καὶ ἔχει τὰς αὐτὰς περίπου διαστάσεις πρὸς τὴν ὑπὸ Koldewey δημοσιευομένην μὲ τὰς διαφορὰς ὅτι ἡ ἐνταῦθα ἔχει κάτω διάμετρον 0,82 (Koldewey 0,852) καὶ ὅτι ὁ κορμὸς τοῦ κίονος

κὸς ὕψος 0,16 (Εἰκ. 3, Β), ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι καὶ ἐκ δύο τεμαχίων ἠδύνατο ν' ἀποτελεῖται ἡ βᾶσις.

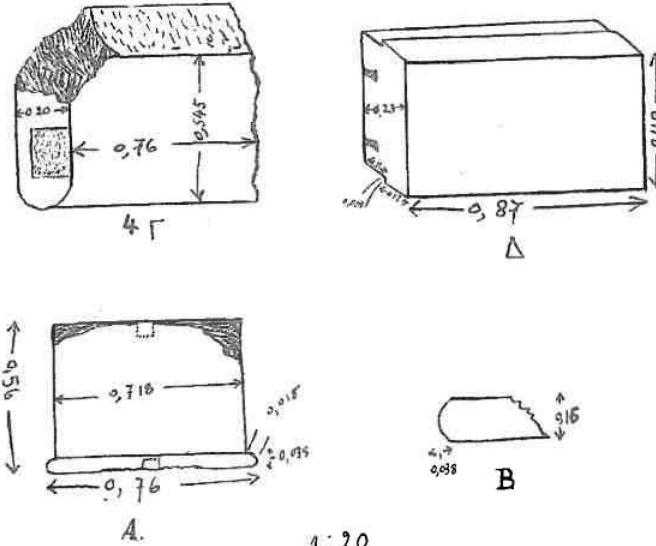
Ἐξω τοῦ μνημονευθέντος ἐκκλησιδίου παρὰ τὴν δεξομένην σφίζονται καὶ δύο ἀρράδωτοι σφόνδυλοι διαμ. 0,66 καὶ 0,67.

Τὰ εὐρεθέντα κιονόκρανα κατ' οὐδὲν διαφέρουν τοῦ ὑπὸ Koldewey γνωστοῦ γενομένου. (Βλ. ὅμοιον ἐκ Μυτιλήνης, νῦν ἐν Κωνσταντινουπόλει, Mendel, Catalogue des sculptures des musées impériaux Ottomans II σελ. 36 ἀριθ. 276). Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ὅμως εὐρέθη ἐν τεμαχίον ἐκ τοῦ αὐτοῦ λίθου, ἀποτελούμενον ἔξ ἐνὸς προσηφαλαίου μεταξὺ δύο δακτύλιων (Εἰκ. 4). Τοιοῦτον μέλος εὐρέθη καὶ ἐν Νεανδρίᾳ, ἀλλὰ μεγαλύτερων διαστάσεων, ὥστε ὁ

Koldewey νὰ σχηματίσῃ δι' αὐτοῦ ἴδιον κιονόκρανον (Koldewey, Neandria εἰκ. 61). Τὸ ἡμέτερον ὑποθέτω μάλλον ὅτι ἐκεῖτο ὑπὸ τὸ κιονόκρανον καὶ θὰ ἐσχημάτιζέ τι ἀνάλογον πρὸς τὸ ὑπὸ Koldewey συμπληρούμενον ἐκ Νεαν-

δρίας πρὸς τὴν ὀργανικὴν λιτότητα τοῦ δωρικοῦ ρυθμοῦ. Τὰ αἰολικὰ κιονόκρανα βλ. Dinsmoor, A. J. A. 1923 (27) σελ. 171 καὶ αὐτ. σημ. 3.

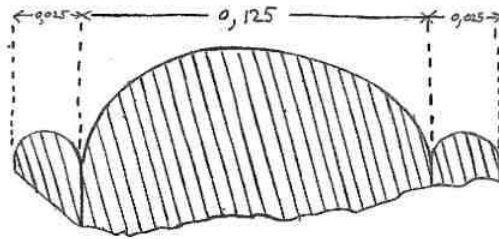
Εἰς τοὺς τοίχους τοῦ ἐκκλησιδίου τοῦ Ταξιάρχου ὑπάρχουν ἐντετοιχισμένοι καὶ οἱ λίθοι

Εἰκ. 3. Ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἀρχαίου ναοῦ Κλοπεδῆς Λέσβου.

δρίας ἔνθ' ἄν. εἰκ. 60 ἄνευ τοῦ τμήματος μὲ τὰ κρεμάμενα φύλλα.

Ἐκ τούτου βλέπομεν ὅτι καὶ τὸ ἐκ Λέσβου αἰολικὸν κιονόκρανον δὲν εἶναι ἀπλοῦν, ἀλλὰ πολυμερὲς καὶ συγγενὲς ὡς πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς

Εἰκ. 4. Τεμάχιον ἐξ αἰολικοῦ κιονοκράνου Κλοπεδῆς Λέσβου.

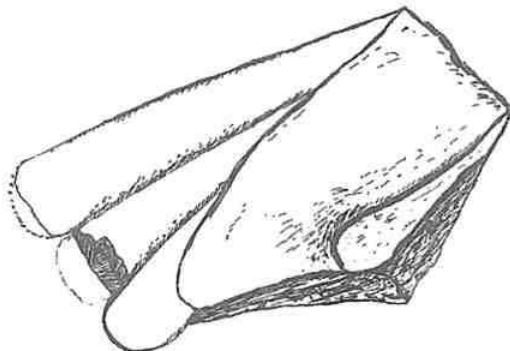
διακοσμήσεως πρὸς τὰ λοιπὰ αἰολικὰ ἐκ Νεανδρίας καὶ Λαρίσης. Πάντα ταῦτα διὰ τῆς πλουσίας αὐτῶν φυτικῆς διακοσμήσεως παρέχουσιν ἔμφανῆ τὴν ἀνατολικὴν ἐπίδρασιν καὶ δεικνύουσι δαψιλῆ διακοσμητικὴν διάθεσιν, ἧτις συσσωρεύει τοσαῦτα ποικίλα στοιχεῖα κατ' ἀντίθε-

Εἰκ. 3, Γ καὶ Δ ἀνήκοντες κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὸν ναόν.

Τοῦ θριγικοῦ οὐδὲν εὐρέθη, διότι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οὗτος ἐκ ξύλου ὦν ἐφθάρη ὑπὸ τοῦ χρόνου. Μόνον τῶν κεράμων τῆς στέγης περι-συνελέγησαν πλεῖστα τεμάχια. Τούτων ἄλλα μὲν εἶναι ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ μὲ γάνωμα στυλινὸν καστανόν, καστανέρυθρον ἢ ἐρυθρὸν κατὰ ζώνας (σχεδὸν ἴσας πρὸς τὸ πάχος τοῦ χρωσιτήρος) παχύτερας ἢ ἀραιότερας ἐπιτεθειμένον, ἄλλα δὲ ἐκ φαιοῦ πηλοῦ μὲ μέλαν γάνωμα καὶ ἐλάχιστα ἐκ κιτρινολεύκου πηλοῦ μὲ ζωηρὸν ἐρυθρὸν γάνωμα. Καὶ οἱ στρωτήρες καὶ οἱ καλυπτήρες εἶναι συνήθους τύπου. Τὰς πλαγίας πλευρὰς ἐκόσμου ἀκροκέραμοι, τῶν ὁποίων εὐρέθησαν τεμάχια τινὰ καὶ μάλιστα δύο τύπων. Οἱ τοῦ πρώτου τύπου (ἐν μόνον τεμάχιον) εἶναι ἀνθεμωτοὶ ἀκροκέραμοι μετ' ἀνθεμίου ἐπὶ δύο ἐλίγων. Οἱ τοῦ δευτέρου εἶναι πάλιν ἀνθεμωτοὶ ἀκροκέραμοι κοσμούμενοι ὅμως ὑπὸ ἀναγλύφων, τὰ ὅποια ἀπ' εὐθείας εἶναι ἐπιτεθειμένα ἐπὶ τοῦ μέσου τοῦ ριπιδοειδοῦς ἀνθεμίου χωρὶς νὰ χωρίζονται ἀπ' αὐτοῦ διὰ περιθωρίων ἢ ταινίας τινός, ὡς συνήθως ἀλλαχοῦ. Τούτων ἐλάχι-

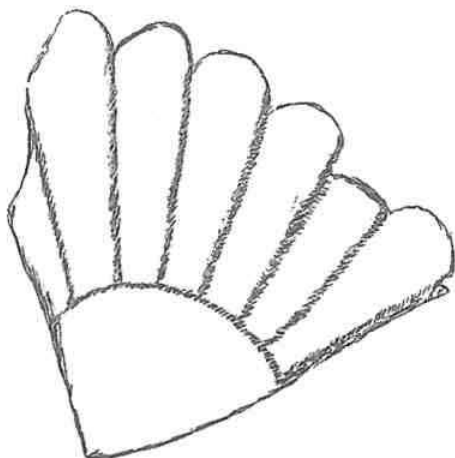
στα τεμάχια ἐσώθησαν. — Περιγράφω ἐνταῦθα τὰ κυριώτατα.

1. Τεμάχιον ἀκροκεράμου. Ἐρυθρὸς πηλός. Ὑψος 0,095. Σφίξει ἄνω δύο ὀριζοντίως διευθυ- νόμενα κυρτὰ φύλλα ἀνθεμίου, ὑποκάτω δ' αὖ-

Εἰκ. 5. Τεμάχιον πηλίνου ἀκροκεράμου ἐκ Κλοπεδης Λέσβου.

τῶν φαίνεται ἡ κερασφόρος κεφαλὴ μετὰ τοῦ λαιμοῦ καὶ μέρους τοῦ στήθους καὶ τῆς ράχως ἐλάφου, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔχει ἐπιπέσει λέων κατα- σπαράσσειν αὐτήν. Τοῦ λέοντος διακρίνεται ἡ κεφαλὴ ἀριστερόθεν τοῦ λαιμοῦ τῆς ἐλάφου καὶ

Εἰκ. 6. Τεμάχιον πηλίνου ἀκροκεράμου ἐκ Κλοπεδης Λέσβου.

οἱ ὄνυχες μετὰ τοῦ ποδός, ἐμπηγνόμενοι ἐπὶ τῆς ράχως τῆς ἐλάφου. Τὸ σύμπλεγμα εἶναι σὺνηθες εἰς ἀρχαϊκὰς παραστάσεις.

2. Ἐρυθρὸς πηλός. Ὑψος 0,09. Εἰκονίζεται γοργόνειον, τοῦ ὁποίου ἐλλείπουσιν ἡ κάτω σια- γῶν καὶ τὰ ἐκατέρωθεν ἄκρα τοῦ προσώπου.

Τὸ γοργόνειον ἐπὶ τῶν ἀκροκεράμων ἦτο τρό- πον τινὰ ἀποτρόπαιον καὶ προφυλακτικὸν κατὰ τῶν βασκάνων ὀφθαλμῶν βλ. Robinson, A.J.A. 1923 (27) σελ. 3/4.

3. Εἰκ. 5. Τοῦ ἀνθεμίου σφίζονται τρία φύλλα καὶ πρὸ αὐτῶν ὁ δεξιὸς βραχίων μέχρι τοῦ ἀγ- κῶνος ἀνθρωπίνης μορφῆς.

4. Εἰκ. 6. Τεμάχιον ἀνθεμίου ἐξ ἀκροκερά- μου, ὅστις φαίνεται ὅτι δὲν εἶχεν ἀνάγλυpton παράστασιν.

Τοιαύτη διακόσμησις ἀκροκεράμων ἀπαντᾷ καὶ ἀλλαχοῦ κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν ἐποχὴν ὡς ἐπὶ στεγῶν τῆς Κάτω Ἰταλίας, τῆς Ἐτροουρίας, τοῦ Θέρμου καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Πρὸβ. Koch, Die Dachtterrakotten in Kampanien, D. van Buren, Archaic fictile revetments in Sicily and Magna Graecia πίν. XIV, τοῦ αὐτοῦ, Figurative Terra-cotta revetments in Etru- ria and Latium καὶ Greek fictile revetments on the archaic period, passim. Πρὸβ. καὶ No- tizie degli Scavi, 1922 πίν. II (ἐκ τοῦ ἐν Veio ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος).

Ταῦτα εἶναι τὰ μόνα λείψανα τὰ περισω- θέντα ἐκ τοῦ μεγάλου τούτου ναοῦ, οὐτινος ἡ λατρεία φαίνεται ὅτι ἐξηκολούθησε μέχρι τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, ὡς φαίνεται τοῦλάχιστον ἐκ τῶν εὐρεθέντων ὀστράκων ἀγγείων.

2. ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΙ ἌΛΛΑ ΑΡΧΑΙΑ ΕΚ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ

Ἡ τοπογραφία τῆς Μυτιλήνης εἶναι εἰσέτι ἐντελῶς σχεδὸν ἄγνωστος, ἀφ' ἐνὸς μὲν διότι ἔνεκα τῆς συνεχοῦς οἰκῆσεως τῆς πόλεως καὶ τῶν μεγάλων ἐπιχώσεων κατεστράφησαν καὶ κατεκαλύφθησαν εἰς μέγα βάθος τὰ ἀρχαῖα κτί- ρια, ἀφ' ἐτέρου δὲ διότι ἔνεκα τούτου οὐδεμία ἀρχαιολογικὴ ἀνασκαφὴ ἐπεχειρήθη μέχρι τοῦδε. Ἐκ τῶν ἐκάστοτε ἀνακαλυπτομένων ἐπιγραφῶν ἐλάχιστα καὶ οὐχὶ βέβαια δυνάμεθα νὰ ἀρυσθώ- μεν, καθ' ὅσον αὐταὶ εὐρίσκονται συνήθως οὐχὶ κατὰ χώραν. Ἐκτὸς τοῦ θεάτρου, τῶν τειχῶν, τοῦ βορείου λιμένος καὶ τῆς ρωμαϊκῆς νεκρο- πόλεως οὐδὲν γνωρίζομεν περὶ τῶν ἄλλων οικο- δομημάτων τῆς πόλεως καὶ δὴ περὶ τοῦ ἐπιση- μοτάτου ἱεροῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τοῦ Ἀσκλη- πείου, ὅπερ καὶ ἐν ἐπιγραφαῖς ἀναφέρεται (Paton IG XII., 4, 15) Αἱ ἐπιγραφαὶ αὐταὶ εὐρέθησαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Συμεῶν καὶ περὶ τὸ Σαρῆ Μπαμπᾶ.

Ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ καὶ εἰς βάθος περίπου 1,80 μ. εὐρέθη καὶ ἡ ἐξῆς ἐπιγραφὴ εἰς Ἀσκλη- πιδόν. Ἀνασκαπτομένων θεμελίων ἐπὶ τῆς ὁδοῦ «Χατζηγιαννίκου Βρύση» διὰ τὸ κατάστημα Ἰγγλεζέλλη ἦλθεν εἰς φῶς ὀρθογώνιος βωμὸς

ἐκ μελανοφαίου μαρμάρου, ἄνω ἀποκεκρουμένον, κάτω δὲ λήγων εἰς κῦμα λέσθιον ἀνεστραμμένον. Ὑψος 0,56, πλάτ. 0,265 (κατὰ τὸ μέσον) καὶ 0,31 (κατὰ τὴν βάσιν) καὶ πᾶχ. 0,265-0,31. Ὑψ. γραμμ. 0,027 (Εἰκ. 7). Ἡ ἐπιγραφή ἔχει:

Μᾶρκος Ὀρδιό
νιος Διογέν
ης ἀν(έ)θηκε
ν Ἀσκληπιῶ
εὐχὴν.

Ὅθεν εἰς τὸν περὶ τὸ Σαρῆ Μπαμπᾶ χώρον πρέπει νὰ ζητηθῇ τὸ Ἀσκληπιεῖον. Τὸ ὑπὸ Παπαγεωργίου (Unedierte Inschriften von

Εἰκ. 7. Ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή ἐκ Μυτιλήνης.

Mytilene σελ. 23) λεγόμενον ὅτι κατὰ γενικὴν γνώμην τὸ Ἀσκληπιεῖον ἐκεῖτο ἐπὶ τοῦ χώρου, ἐν τῷ ὁποίῳ νῦν ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Θεράποντος, οὐδαμοῦ στηρίζεται, τὰ δ' ἐκεῖ σωζόμενα ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα (Koldewey, Die antiken Baureste der Insel Lesbos σελ. 9) προερχόμενα ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων οἰκοδομημάτων φαίνεται ὅτι ἀλλαγῶν δι' ἄγνωστον λόγον μετεκομίσθησαν ἐκεῖ καὶ τὰ βραδύτερον ἀποκαλυφθέντα ψηφιδωτὸν δάπεδον καὶ δύο μαρμαρίναι πτέρυγες (Parageorgiu ἐνθ' ἄν. σελ. X) οὐδεμίαν ἔνδειξιν ναοῦ παρέχουσι.

Ἐξ ἐπιγραφῆς εὐρεθείσης εἰς μέγα βάθος ἐν τῇ σημερινῇ Μητροπόλει (Paton IG XII², 67) δύναται τις ἴσως νὰ τοποθετήσῃ ἐκεῖ τὸ Βουλευτήριον. Ἡ πρὸς νότον δὲ τῆς Μητροπόλεως καὶ πρὸς ἀνατολὰς τῆς ἐμπορικῆς οδοῦ θέσις ὀνομάζεται καὶ σήμερον «Κουμιδιά», ὅπερ σημαίνει τόπον φυκῶν, τούτων δὲ πολλὰ εὐρέθησαν καὶ ἐν τῷ φρεατῷ τῷ λεγομένῳ τῆς Κουμιδιάς, οὐτίνος καὶ τὸ ὕδωρ εἶναι ὑφάλμυρον. Ἐκ

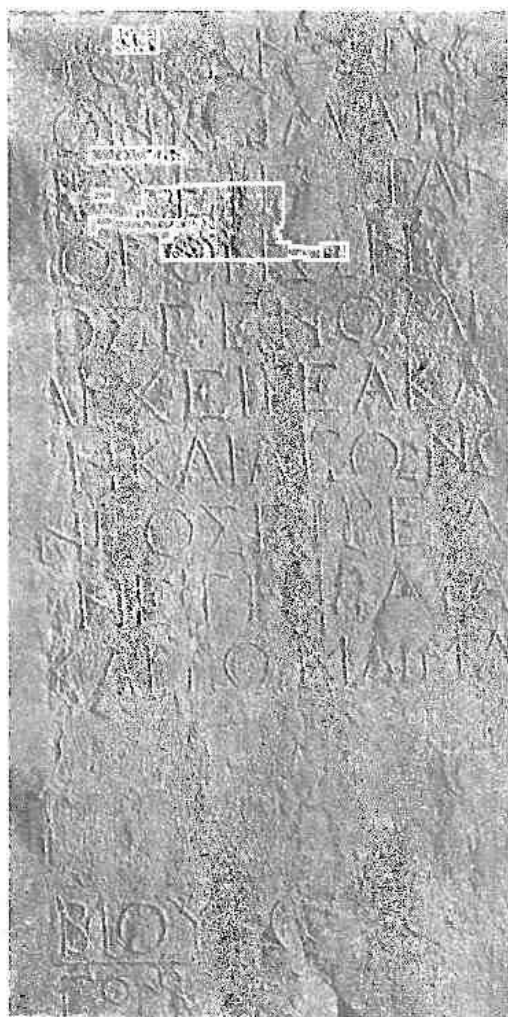
τούτων εὐλογον εἶναι νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐκεῖθεν θὰ διήρχετο ὁ συνδέων τὸν ἀρχαῖον ἢ βόρειον λιμένα πρὸς τὸν σημερινὸν εὐρύτερον (Πρβ. καὶ Parageorgiu, ἐνθ' ἄν. σελ. 28).

Ἴσως τὸ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς Paton ἐνθ' ἄν. ἀριθ. 92 πιθανολογούμενον ἱερὸν Ἀρτέμιδος *Αἰθιοπίας* (Πρβ. Bechtel, Aeolica σελ. 22) δυνάμεθα νὰ τοποθετήσωμεν εἰς τὸν τόπον τῆς εὐρέσεως αὐτῆς, ὅπου καὶ πολλαὶ ἄλλαι ἐπιγραφαὶ καὶ βάρθρα ἐνεπίγραφα εὐρέθησαν (Paton, 91, 92, 93, 88, 204, 222, 233, 257) καὶ κορμοὶ ἀγαλμάτων, ὧν πολλὰ σώζονται νῦν ἐν τῇ αὐλῇ τῶν Δικαστηρίων. Πάντα ταῦτα προέρχονται ἐκ τοῦ ἐν τῷ σημερινῷ Γυμναστηρίῳ τοῦ Ὀρφανοτροφείου ἀνασκαφέντος πρὸ πολλῶν ἐτῶν μεγάλου ἀρχαίου οἰκοδομήματος, τοῦ ὁποίου τὸ οἰκοδομήσιμον ὑλικὸν ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ὀθωμανικοῦ σχολείου (νῦν δικαστηρίου). Ἐγὼ αὐτὸς ἀνεῦρον αὐτόθι παρὰ τὴν ὁδὸν τῷ 1919 λείψανον μεγάλου τοίχου πᾶχ. 1,60 περίπου καὶ μήκους περὶ τὰ 20 μ. Οὗτος συνίστατο ἐκ δύο δόμων, ὧν ὁ μὲν κάτω ἐξ ἐρυθρίζοντος ἐγχωρίου λίθου, ὁ δὲ ἄνωτέρω ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν κατὰ τὴν πρόσοψιν καὶ ἐγχωρίων κατὰ τὴν πρὸς τὰ ἐντὸς ὄψιν. Ἐπὶ τοῦ τοίχου εὐρέθη καὶ ἰωνικὴ βάσις κίονος μετὰ πλίνθου. Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ τοίχου παρετήρησα καὶ λείψανα ψηφιδωτοῦ δαπέδου μετὰ γεωμετρικῶν πολυχρῶμων κοσμημάτων. Ὑποθέτω ὅτι ὁ τοίχος οὗτος θὰ ἐσχετίζετο πρὸς τὸ καταστραφέν οἰκοδόμημα, τοῦ ὁποίου εἶναι τὸ μόνον ἐκεῖ ἀπομείναν λείψανον.

Ἄλλο σημαντικὸν οἰκοδόμημα τῆς πόλεως θὰ ἦτο τὸ ἐν ἐπιγραφῇ IG XII², 51 (Πρβ. Parageorgiu ἐνθ' ἄν. σελ. 12 ἀριθ. 43) *Ποταμώνειον* (ἐκ συμπληρώσεως πιθανῆς τοῦ Παπαγεωργίου) καλούμενον. Ἐπὶ τῶν τοίχων αὐτοῦ καὶ οὐχὶ τοῦ Ἀσκληπιείου, ὡς θέλει ὁ Fabricius (A. M. IX, 86. Πρβ. Cichorius Rom und Mytilene σελ. 23), θὰ ἦσαν ἀναγεγραμμένα τὰ ἔργα καὶ ἡμέραι τοῦ περιφήμου Μυτιληναίου ρήτορος Ποτάμωνος. Ὁ Paton (ἐνθ' ἄν. σ. 13) ἤκασεν ὅτι θὰ ὑπῆρχεν ἰδίον τι οἰκοδόμημα πρὸς τὴν τοῦ Ποτάμωνος ἰδρυθέν, οὐτίνος οἱ τοῖχοι ἦσαν ἐπιγεγραμμένοι, ἐξ αὐτοῦ δὲ θὰ προέρχωνται οἱ σωζόμενοι ἐνεπίγραφοι λίθοι (IG XII², ἀριθ. 28-57 τοῦλάχιστον). Ἐκ τοῦ βάθους δὲ ἐν τῷ ὁποίῳ εὐρέθησαν δύο τῶν λίθων τούτων (ἀριθ. 23 καὶ 24) δύναται τις νὰ συμπεράνῃ ὅτι εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν θὰ ὑψοῦτο τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο, ὅπερ δυνάμεθα νὰ ταυτίσωμεν πρὸς τὸ Ποταμώνειον, καὶ δὴ εἰς τὰ μουσουλμανικὰ νεκροταφεῖα τοῦ βόρειου λιμένος (Βλ. IG XII², Πίν. I). Ἐκεῖθεν διεσκορπί-

σθησαν οἱ λίθοι αὐτοῦ, τῶν ὁποίων περὶ τοὺς ὀκτώ ἦσαν ἢ εἶναι εἰσέτι ἐντετειχισμένοι ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ μεσαιωνικοῦ φρουρίου.

Ἄλλὰ δὲν εἶναι οἱ μόνοι, καθόσον τοῦτο παρέσχε πλείστας ἄλλας ἐπιγραφάς. Ἐγὼ δ' αὐτὸς ἀνεῦρον καὶ τὴν ὑπὸ Paton ἀναφερομένην ἐνθα ἄνωτ. ἀριθ. 239, τὴν ὁποίαν οὗτος δὲν ἐξέδωκεν

Εἰκ. 8. Ἐπιγραφὴ ἐκ Μυτιλήνης.

ὀλόκληρον παριδὼν τὰς ὀλίγων κατωτέρω ὑπαρχούσας δύο σειρὰς γραμμάτων (Εἰκ. 8) ὕψος 0,71 (Paton 0,50). Στίχ. 8 συμπληρωτέον μᾶλλον διὰ γέ/νεος εἴρεα καὶ συχὶ Γρύ/νεος (?) τοῦ Paton. Στίχ. 11: ... βίου ιω ... Στίχ. 12: τὸ θ'.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τοίχου περὶ τὰ 4,50 μ. ἀνατολικώτερον καὶ ὀλίγον ὑψηλότερον εἶναι ἐντετειχισμένος ὀρθογώνιος λίθος κυανοῦ μαρμάρου,

τοῦ ὁποίου ἡ ἐπιφάνεια εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐφθαρμένη. Ὑψος 0,94, πλάτος 0,63, πάχος 0,32, ὕψος γραμμ. 0,052. Τώρα σώζονται μόνον ἐλάχιστα γράμματα τὰ ἑξῆς:

Ι Λ
Ε Ι Ο
Α Ι C . Ι
Ρ Ο Χ Ο

Ἐκ τοῦ μικροῦ δὲ παρὰ τὴν θάλασσαν κατὰ τὴν ΝΑ. ἄκρην τῆς Μυτιληναϊκῆς χερσονήσου μεμονωμένου στρογγύλου πύργου, ὅστις ὠνομάζετο Καστράκι καὶ κατηδαφίσθη τῷ 1921 πρὸς ἀνέγερσιν ἐκεῖ Ἡρώου τῶν πεσοντῶν ἐν τοῖς πολέμοις Λεσβίων, περιουνελέγη πλᾶξ μαρμάρου ὑποκυάνου σώζουσα μόνον μέρος τῆς ἀριστερᾶς ἀμῆς ἀκέραιον (Εἰκ. 9). Ὑψος 0,59, πλάτ. 0,63, πάχ. 0,17, ὕψος γραμμ. 0,02. Φέρει ἐπιγραφὴν εἰς δύο στήλας, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ ἀριστερὰ κατὰ τὸ κάτω μέρος εἶναι λίαν ἐξίτηλος ἀποτριβείσα. Ἡ πρώτη στήλη ἔχει εἴκοσι στίχους, οἵτινες λήγουσιν ἀνωμάλως ἐναντι τῆς ἀρχῆς τῶν στίχων τῆς δευτέρας στήλης, ἥτις ἔχει 21 στίχους καὶ εἶναι εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς πρώτης (0,10 μ.). Τούτων ἠδυνήθην ν' ἀναγνώσω τὰ ἑξῆς:

Στήλη α'

... αι χισ .
... -αυτῶν
... τοῦ ρωμαίων
... περιπεπω-
... α καὶ παν- 5
... ιη τρος πρεσ-
... πεφευγέναι
... αὐτοκ[ά]τορας ἡμῶν
καὶ τῶν λοι-
πῶν... [μ]αγ.ασιμιπων 10
... και βιω και
... ιον Σύλλαν
... σε και τον
... νο . οχε
... ονοιστε 15
... εραι τῆ με-
... τιδιατο
... ιλησημενη
... ιε . . . λαι-
αὐτῆς μητρὸς 20

Στήλη β'

φιλα ...
τόπου ...
κείωι δέδ ...
σομένους ...
αντιμῆς φιλα ...
αί σοι εδωκαν ...
ταύτην τε τὴν ...
θρων διαχιλίω[ν] ...
γεσίας ἀρετῆς ...
ωι δε δικαίω σ ...
μὲν ἀκόντως σ ...
οὐδένα δέ ...
κράτωρ ...
τούτων ...
γυναικὸς ...
προνομίαν κλε ...
καθὼς γ. αι [συμ-
βουλίου γνώμη ...
οὕτως τε ὑμῶν ...
καρπιζεσθαι
καὶ περὶ τοῦ κ

Πρὸς τούτοις κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τῆς πλατείας τῶν στρατῶνων τοῦ φρουρίου ὑπάρχει ἐντετειχισμένη ἐπὶ προχείρως κατεσκευασμένου τοίχου στήλη ἐκ μαρμάρου ἔχουσα δεξιὰ ἐξέχον πλαίσιον. Ὑψος 0,78, πλάτ. 0,225, ὕψος γραμμ. 0,025 - 0,027 (Εἰκ. 10).

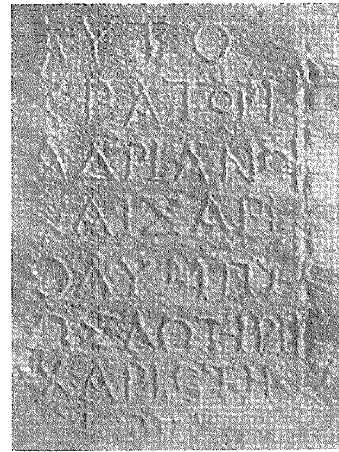
Εἰκ. 9. Ἐπιγραφή ἐκ Μυτιλήνης.

Αὐτο
κράτορι
Ἀδριανῶ
Καίσαρι
Ὀλυμπί-
ω σαώτηρι
χαριστή-
ριον

Ὁ Ἀδριανὸς διὰ πολλῶν τιμητικῶν στηλῶν ἐτιμήθη ὑπὸ τῶν Μυτιληναίων. Πρὸβ. IG XII₂, 183 ἔξ. Parageorgiu, Uned. Inschriften ἀριθ. 3, 15. Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἐχαράχθη μετὰ τὸ 129 μ. Χρ. ὅτε ὁ Ἀδριανὸς προσέλαβε τὴν προσω-
νυμίαν τοῦ Ὀλυμπίου.

Ἄλλὰ καὶ τυχαῖα εὐρήματα ἐπιγραφῶν ἐγένοντο ἐσχάτως πολλῶν νέων οἰκοδομῶν γενομένων καὶ κατὰ τὴν ἀνάγερσιν τοῦ προσφυγικοῦ συνοουισμοῦ.

Οὕτω κατὰ τὴν Ν. νεκρόπολιν τῆς Μυτιλήνης ἀνασκαπτομένων θεμελίων τῆς οἰκίας Φωκ. Λαλέλλη ἐπὶ τῆς πρὸς Χάλικα ὁδοῦ ἀνευρέθησαν τάφοι ρωμαϊκῶν χρόνων ἔχοντες ἀσήμαντα κτερίσματα. Ἐξ αὐτῶν προέρχεται ἡ δευτέρα

Εἰκ. 10. Ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή ἐκ Μυτιλήνης.

τῶν κάτω παρατιθεμένων ἐπιγραφῶν, ἐν ᾧ ἡ πρώτη ἐκ τῆς αὐτῆς μὲν θέσεως προέρχεται, ἀλλ' ἀγνοῶ ἂν ἦτο ἐπὶ τάφου.

Αὕτη εἶναι μικρὰ πλάξ κυανοῦ μαρμάρου

ἡμικυκλικὴ ἄνω, κάτω δὲ ἔχουσα μικροτάτην ἔσοχὴν μόλις διακρινομένην πρὸς στερεώσιν κάπου (Εἰκ. 11) ὕψ. 0,34, πλάτ. 0,17, πάχ. 0,04, ὕψος γραμμ. 0,01.

Ἀναξιδίκα Λυκεί-
νεα, γύνα δὲ Δαϊ-
θέμιδος Ζωήω (:)

Κατὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων ἢ ἐπιγραφῆ εἶναι τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ τρίτου αἰῶνος π. Χρ.

Ἡ δὲ δευτέρα εἶναι ἀετωματώδης στήλη ἐξ ὑποκυάνου μαρμάρου ἔχουσα τὴν κορυφὴν τοῦ

Τοῦ τρίτου π. Χρ. αἰῶνος.

Ἀπεικονίζω ἐνταῦθα καὶ τινὰ νέα προσκλήματα τῆς συλλογῆς Μυτιλήνης, τῆς ὁποίας τὰ ἀντικείμενα μετακομισθέντα κατὰ τὴν ἀπουσίαν μου ἐκ τῆς Νομαρχίας μετατραπέισης εἰς Ὁρφανοτροφεῖον ἔχουσιν ἀποθηκευθῆ προσωρινῶς ἐν τινὶ δωματίῳ τῆς αὐλῆς τοῦ Ὁρφανοτροφείου. Ἐκ τούτων τὰ δύο πρῶτα εὐρέθησαν κτιζομένου τοῦ κάτω τοῦ ἀρχαίου θεάτρου πέραν τοῦ «Τσινὰρ Τζαμί» προσφυγικοῦ συνοικισμοῦ.

Εἰκ. 13. Ἀνάγλυφον ἱεροῦ δείπνου λευκοῦ μαρμάρου, ὕψος 0,57, πλάτ. 0,42, πάχ. 0,17. Τὸ

Εἰκ. 11. Ἐπιτύμβιος ἐπιγραφὴ ἐκ Μυτιλήνης.

ἀετώματος, τὸ δεξιὸν καὶ κάτω μέρος αὐτῆς ἀποκεκρουμένον. Ὑψος 0,20, πλάτ. 0,24, πάχ. 0,05, ὕψος γραμμ. 0,015.

Λάβας
Σωσιγένη.
ΛΑΒΑΣ
ΣΩΣΙΓΕΝΗ

Τελευταίων ἐλληνιστικῶν χρόνων.

Ὀλίγον πλησιέστερον πρὸς τὴν πόλιν ὀπίσθεν τῆς οἰκίας τῆς κ. Εἰρ. Ἀθανασιάδου εὐρέθη καὶ ἡ ἐξῆς ἐπιγραφὴ καὶ προσεφέρθη εὐ-

Εἰκ. 12. Ἐπιτύμβιος ἐπιγραφὴ ἐκ Μυτιλήνης.

γενῶς εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν συλλογὴν (Εἰκ. 12). Εἶναι στήλη φαιοῦ μαρμάρου κάτω ἀποκεκρουμένη καὶ ἄνω ἀπεστρογγυλωμένη, ὡς συνήθως. Ὑψος 0,19, πλάτ. 0,175, πάχ. 0,06, ὕψος γραμμ. 0,015.

Κλείς
Βαρχεῖω.

Εἰκ. 13. Νεκρὸδειπνον ἐκ Μυτιλήνης.

ἄνω μέρος δηλ. τὸ γεῖσον μετὰ τῶν ἐπικράνων τῶν παραστάδων εἶναι κανονικῶς ἀποτετημένον ὡσεὶ ἦτο ἐξ ἰδιαίτερου τεμαχίου ἐπιτεθειμένον.

Πρὸ τραπέζης εἶναι ἀνακλιμένα ἐπὶ κλίνης τρεῖς μορφαί, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν μεσαία γυναικεία, αἱ δὲ ἐκατέρωθεν αὐτῆς γενειῶσαι ἀνδρικοί. Ἀριστερὰ κρατῆρ. Τὸ ἀνάγλυφον παρέμεινεν ἡμιτελὲς πιθανῶς ἔνεκα τῆς ἐλαττωματικότητος τοῦ τεμαχίου τοῦ μαρμάρου, ὅπερ εὐθραστον ἔχει ποικίλας ρωγμάς. Ὅθεν μόνον μέρος τοῦ ἄνω σώματος εἶναι ἐπεξεργασμένον καὶ αἱ κεφαλαὶ κατὰ τὰς γενικὰς γραμμάς.

Εἰκ. 14. Ἐπιτύμβιος βωμὸς ἐν σχήματι σαρκοφάγου ἐκ φαιοῦ μαρμάρου. Μία τῶν κάτω γωνιῶν ἀποκεκρουμένη. Ὑψος 0,27, πλάτ. 0,44, πάχ. 0,30. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια ὀγκομένη λήγει ἐν τῷ μέσῳ εἰς ὀμφαλωτὴν φιάλην, κατὰ τὰς γωνίας δὲ ἔχει ἀνθέμια. Αἱ τέσσαρες πλευραὶ κοσμοῦνται ὑπὸ ὀφιοειδοῦς ἀιμήτου γυρλάνδας

στηριζομένης κατὰ τὰς γωνίας εἰς κεφαλὰς κριῶν, περιβαλλούσης δὲ κατὰ τὸ μέσον ἐκάστης πλευρᾶς φιάλην ὀμφαλωτήν. Πρβ. Altmann, Archi-

Εἶναι ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ἔχοντος ἀραιὰς φαιὰς φλέβας (ἐκ Προκοννήσου;). Ὑψος 0,40. Διάμ. βάσεως 0,35, ὕψος ἄβακος 0,09, πλάτ. ἄβακος

Εἰκ. 14. Ἐπιτύμβιος βωμὸς ἐκ Μυτιλήνης.

Εἰκ. 15. Παλαιοχριστιανικὸν κιονόκρανον ἐκ Μυτιλήνης.

tektur und Ornament der römischen Sarkophagse sel. 38.

Εἰκ. 15. Ἐν τῇ ἀρχαιολογικῇ συλλογῇ Μυτιλήνης, ὑπάρχει τὸ ἀξιόλογον τοῦτο παλαιοχριστιανικὸν κιονόκρανον ἀγνώστου προελεύσεως.

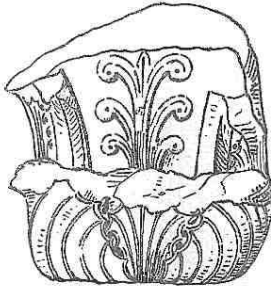
0,49. Κοσμεῖται κατὰ τὴν βάσιν ὑπὸ ἀστρογάλου, ὑπεράνω δὲ αὐτοῦ ἐκφύονται δύο ἐπάλληλοι σειραὶ φύλλων ἀκάνθου. Ἐκαστον φύλλον συγκείται ἐκ τριῶν λοβῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μεσαῖος λήγει ἄνω εἰς ἀναρριπτόμενον ἄκρον.

Οἱ λοβοὶ λήγουσιν εἰς αἰχμηροὺς ὁδόντας καὶ ἔχουσι τοὺς ἀλλοκας διὰ σειράς ὁπῶν δεδηλωμένους. Αἱ τέσσαρες γωνίαι ὑπὸ τὸν ἄβρακα συσπειροῦνται πρὸς τὰ κάτω εἰς ἑλικας, τὸ δὲ μέσον αὐτοῦ κοσμεῖ πτηνὸν ἱστάμενον ἐπὶ τῶν φύλλων τῶν περατούντων τὸν ἐλαφρῶς καμπυλούμενον πρὸς τὰ ἔξω κυλινδρικοῦν κορμόν.

Τὴν ἐργασίαν τοῦ χαρακτηρίζει ἡ ἔλλειψις σχεδὸν τῆς πλαστικότητος, τὴν ὁποίαν ἀντικαθιστᾷ ἡ γραμμικὴ ἐπιπεδότης κινουμένη μόνον διὰ τῆς ἀντιθέσεως τοῦ φωτός καὶ τῆς σκιάς, ὅπερ ἐπιδιώκεται διὰ τῶν ὑπὸ τοῦ τρυπάνου γενομένων ὁπῶν. Τὸ κιονόκρανον εἶναι ἀπλοῦς τύπος Θεοδοσιανοῦ κιονοκράνου, ὁμοίον δὲ τοῦ Ε' αἰῶνος πρὸς Wulff, Beschreibung altchristlichen Bildwerke³ III, 1 σελ. 53 ἀριθ. 159 (ἀντὶ αὐτοῦ ἔχει ἐν μέσῳ τοῦ ἄβρακος προεξοχὴν σφαιρικήν). Περί πτηνῶν ἐπὶ κιονοκράνου πρὸς Brehier, Etudes sur l'histoire de la sculpture byzantine σελ. 31 - 34, περὶ δὲ τοῦ Θεοδοσιανοῦ κιονοκράνου Laurent BCH. 1899 σ. 208 καὶ Weigand ἐν A. M. 1914 σ. 22 - 23

3. ΕΚ ΜΗΘΥΜΝΗΣ

Ἐν τινι δωματίῳ τοῦ Γραφείου τῆς κοινότητος Μηθύμνης ἐν Μολίβῳ συνεκέντρωσα ἀρχαῖα τινὰ διεσπαρμένα ἀνά τὴν πόλιν. Τούτων τὰ κυριώτατα εἶναι ψηφίσματα ἐκδοδομένα πλήν

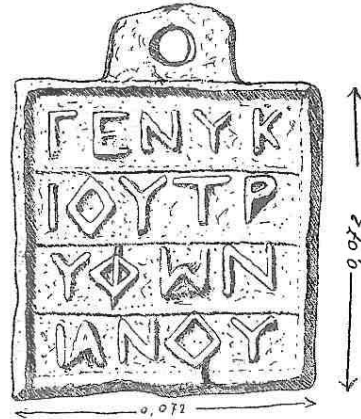

Εἰκ. 16. Ἐπίκρανον παραστάδος ἐκ Μηθύμνης.

ἐνὸς σχεδὸν ἑξιτήλου, τὰ δὲ λοιπὰ εἶναι ἐφθαρμένα ἀνάγλυφα ἱεροῦ δεῖπνου, νυμφῶν, βυζαντινὸν δικεφάλου ἀετοῦ, δύο μέτρα υγρῶν, παλαιοχριστιανικὸν κιονόκρανον με γλωσσοειδῆ φύλλα ἐν μέσῳ ἀκανθοειδῶν ἐκατέρωθεν αὐτῶν καὶ ἐν ἀξιόλογον ἑλληνοισικὸν ἐπίκρανον παραστάδος. Τοῦτο εἶναι ἐκ μαρμάρου, ἄνω ἀποκεκρουμένον (Εἰκ. 16) ὕψος 0,30, πλάτ. κατὰ τὴν

βάσιν 0,265. Ἐκ τῆς βάσεως ἐκφύονται δύο εὐχυμα ἀκανθοειδῆ φύλλα περιελκόμενα ἐν μέσῳ τρίτον. Ὑπεράνω αὐτῶν ἀναδαίνουσι δύο στελέχη καὶ εἰς τὰς γωνίας ἀνά ἐν ἀκανθοειδῆ φύλλον. Ἐν τῶ μέσῳ ὑψοῦται στέλεχος ἔχων ἐκατέρωθεν ἀνά τρεῖς καυλοὺς ἐλισσομένους κατὰ τὸ ἄκρον.

Ἐκ Μολίβου (Μηθύμνης) προσέρχεται καὶ τὸ ἔναντι εἰκονιζόμενον (Εἰκ. 17) σταθμίον. Παρα-

Σταθμίον ἐκ Μηθύμνης

χωρήθη ὑπὸ τοῦ ἐκ Μολίβου κ. Ἡρακλέους Καζάκη εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν συλλογὴν Μυτιλήνης. Εἶναι τετραγώνου πλάξ ἐκ μολύβδου ἔχουσα ἄνω ἐξάρτημα διάτρητον. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ὀψευς ἔχει ἐν ἐγκοίλῳ ἐδάφει μεταξὺ ὀριζοντιῶν γραμμῶν ἔκτυπον τὴν ἐπιγραφήν:

Α Γ Δ Ρ
Α Ν Δ
Μ Δ Υ

ἐπὶ δὲ τῆς ἐτέρας κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τὸ ὄνομα αὐτοῦ:

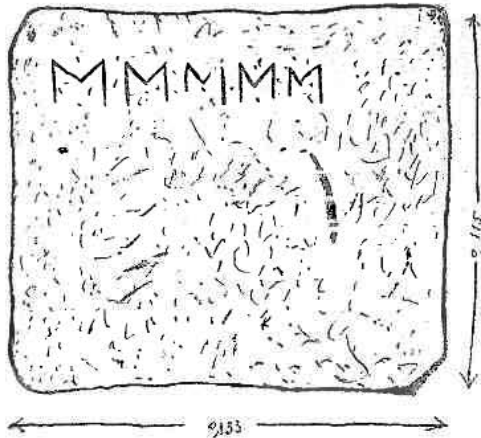
Γ Ε Ν Υ Κ
Ι Δ Υ Τ Ρ
Υ Φ Ω Ν
Ι Α Ν Δ Υ

Ζυγίζει 466 γραμμάρια, τὸ βάρος μιᾶς μνᾶς ὄς καὶ ἡ ἐκ Χίου κατωτέρω εἰκονιζομένη μνᾶ.

Διὰ τοῦ μέτρου τούτου ὁ ἀγορανόμος Γενύκιος Τρουφωνιανὸς ἐξήλεγε τὰ τῶν πωλητῶν ἰδιωτικὰ μέτρα βάρους. Περὶ ἀγορανόμων βλ. Liebenam, Städteverwaltung im römischen Kaiserreich σελ. 362.

Ὅμοιάτα σταθμῖα ὑπάρχουσιν ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις νομισματικῷ Μουσείῳ πρὸς Windeband, Metrologische Beiträge ἐν Hermes, 1912 σελ. 422 ἐξ. (πρὸς καὶ Pernice, Griechische und Römische Gewichte σελ. 189 ἀριθ. 750 ἐκ Μηθύμνης σταθμῖον ἔλκον 121, 21 γρ.).

Μέτρον ἐπίσης βάρους εἶναι καὶ ἄλλη μολύβδινη πλάξ ἢ ἐν εἰκ. 18 εἰκονιζομένη, ἣτις πε-

Εἰκ. 18. Σταθμῖον ἐκ Λέσβου.

ριῆλθεν εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν συλλογὴν Μυτιλήνης ἐπιμελεία τοῦ τέως φύλακος ἀρχαιοτήτων Μηθύμνης Γ. Χαβιαρίδου.

Παρὰ τὸ χωρίον Κλομιδάδο ὑπάρχει μικρὰ ἀκρόπολις, τῶν τειχῶν τῆς ὁποίας σώζονται ἱκανὰ λείψανα. Τούτων τὴν ἐκτασιν καὶ περιγραφὴν θὰ παράσχω ἄλλοτε μετὰ ἀκριβεστέραν μελέτην αὐτῶν, ἀπεικονίζων νῦν μόνον μέρος τοῦ πολυγωνικοῦ τείχους ἐκ φωτογραφίας, ἣν παρεσκεύασεν ὁ ρηθεὶς Γ. Χαβιαρίδης, ὅστις καὶ μοι ὑπέδειξε τὰ εἰρήπια ταῦτα (Εἰκ. 19). Ἐντὸς ἀγροῦ τῆς ἀκροπόλεως ταύτης εὑρέθη καὶ τὸ σταθμῖον τοῦτο. Φέρει ἐπὶ τῆς μίας ὀψεως ἐγγράμματα πέντε Μ, ὅπερ δηλοῖ ὅτι ἰσοδυναμεῖ πρὸς πέντε μνᾶς, ἔλκει δὲ 2160 γραμμ.

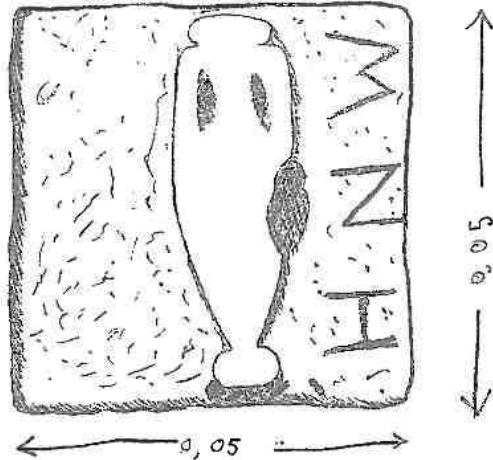
Ἐνταῦθα τοῦ λόγου μνημονεύω καὶ σταθμῖον τινὸς ἀποκειμένου νῦν ἐν τῇ ἀρχαιολογικῇ συλλογῇ Χίου. Εὑρέθη ἐν τινὶ ἀμπέλῳ τῆς Παναγίας Ἐρειθιανῆς (Εἰκ. 20). Τοῦτο εἶναι τετραγώνος πλάξ ἐκ μολύβδου ἔχουσα ὠχροπρασίνην ἐπιφάνειαν (patina). Ὅπισθω ἔχει ἐντομὴν δι' ὀξέος ὄργανου καὶ πολλαχοῦ μικρὰς ὀπᾶς.

Ἐμπρὸς εἰκονίζεται ἐν ἀναγλύφῳ ἀμφορεῦς,

Εἰκ. 19. Τμήμα πολυγωνικοῦ τείχους παρὰ τὸν Κλομιδάδον Λέσβου.

ἀπαντῶν καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Χίου,

Εἰκ. 20. Σταθμῖον ἐκ Χίου.

δεξιὰ δὲ αὐτοῦ καὶ καθέτως εἶναι κεραραγμένα τὰ γράμματα Μ Ν Η. Εἶναι πιθανῶς τοῦ Γ'

αἰῶνος π. Χρ. καὶ ἔλκει 464 γραμμ. ὡς περίπου καὶ τὸ ἐκ Μηθύμνης σταθμίον ἀνωτέρω (Εἰκ. 17).

Ἐν Χίῳ ἔχουσιν εὐρεθῆ πολλάκις τοιαῦτα σταθμῖα καὶ δὴ εἰκονίζοντα σφίγγα, τὸν κυρίως τύπον τῶν νομισμάτων τῆς πόλεως τούτων ἐν σφίγγεται ἔτι ἐν τῇ ἀρχαιολογικῇ συλλογῇ Χίου· πρὸς. Saglio - Daremberg, Dictionnaire Τόμ. III₂ σελ. 1909 εἰκ. 5038.

4. ΕΞ ΕΡΕΣΟΥ

Ἡ Ἐρεσοῦ παρέχει συχνὰ ἐπιγραφικὰ κυρίως εὐρήματα, ὧν τὰ πλείστα ἔχουσι δημοσιευθῆ

τῶν δικῶ[ν] ἀνδρας καλοῦς καὶ ἀγαθοῦς, ἀναγγεῖλ[αι] καὶ ὅτι ὁ δ[ῆ]μος ὁ Παριανῶν στεφανοῖ Βάκχιον

10 Εὐρυσιλάου, Ἀμφικλῆν Ἴσωνος καλῶς καὶ δικαίως καὶ συμφερόντως δικάσαντας παρ' αὐτῶν τὰς δίκας, ἀξιῶσαι δὲ Ἐρεσίου καὶ ἵνα τὰ ἐψηφισμένα ὑπὸ τοῦ δήμου ἀναγραφῆ εἰς στήλην καὶ τεθῆ παρ' αὐτοῖς ἐν τῷ ἀποδειχθέντι τόπῳ ὑπὸ τοῦ δήμου.

15 Μενίτας Πενθίλω εἶπε περὶ ὧν ἂ βόλλα προεβόλ-

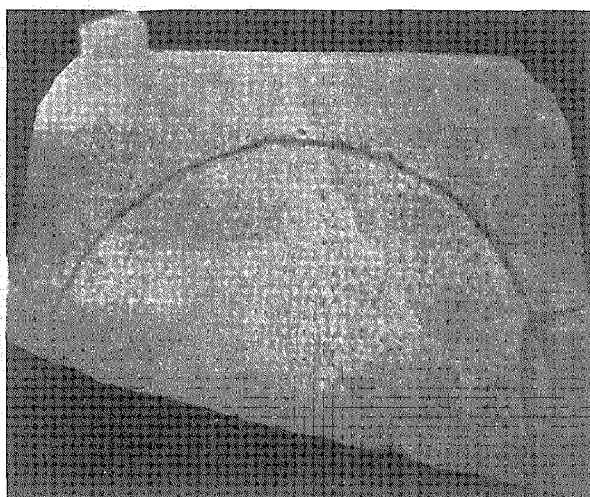
καὶ [οἱ] ἄρχοντες προτίθισι καὶ οἱ δικασταὶ οἱ ἀπο-

εἰς Π[ά]ριον τὰ τε γράμματα καὶ τὸ ψήφισμα ἀπέ-

δ ἔψαφίσαντο Παριανοὶ περὶ τιμῶν τῶ τε δάμω

[δωκαν

καὶ τῶν

Εἰκ. 21. Ψήφισμα ἐξ Ἐρεσοῦ.

κατὰ καιροῦς ὑπὸ τοῦ κ. Ἐμμ. Δαυῖδ εἰς διαφόρους ἐγκωρίους τὸ πλείστον ἐφημερίδας. Τούτων ἐν ψήφισμα ἐδημοσιεύθη ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐν τῇ ἐφημερίδι Σάλπιγγι. Παρέχουμεν αὐτῆς ἐνταῦθα μικρὰν φωτογραφίαν παραχωρηθείσαν ὑπὸ τοῦ κ. Ἐμμ. Δαυῖδ καὶ τὸ κείμενον ἵνα γίνῃ εὐρύτερον γνωστὴ εἰς τοὺς ἀρχαιολογοῦντας κατ' ἐμὴν ἀνάγνωσιν (Εἰκ. 21).

οἱ τεταγμένοι ὑπὸ τοῦ δήμου καὶ ἱερά καὶ ἀποστολήν ἀποστείλει δὲ τὸδε τὸ ψήφισμα καὶ πρὸς τὸν δῆμον [τὸν] Ἐρεσίου[ν] καὶ ἀξιῶσαι αὐτὸν ποιήσασθαι ἐπι[μέ]λειαν ὅπως οἱ ἀ[ρχ]οντες οἱ ἐπὶ [τούτω

5 τεταγμένοι [π]οιήσωνται τὴν ἀναγγε[λι]αν τῶν στεφάνων ἀ[να]γγέλλοντες· ὁ δῆμος ὁ Παριαν[ῶν] [στεφανοῖ] τὸν δῆμον [τ]ὸν Ἐρεσίου ὅτι ἀπέστειλεν ἐπὶ τῆ[ν] ἐ[γ]-[δικασίαν

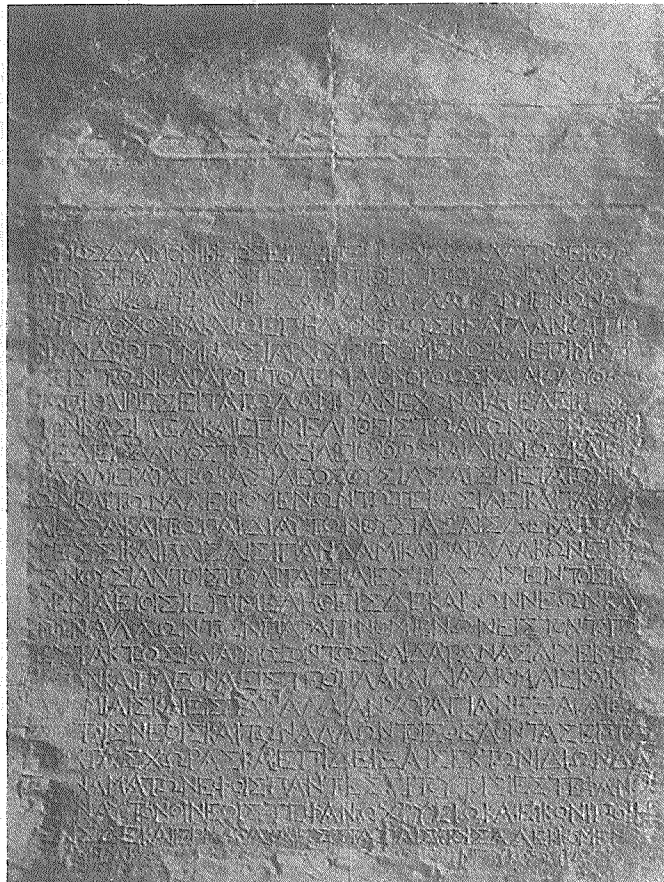
δικαστῶν [τῶν ἀποσταλέντων πρὸς αὐτοῖσι καὶ ἀξι-
20 ὡσαι αὐτοῖσι καὶ τῷ δάμω ταῖς ἐψαφισμέναις
τίμας]ον ὅπως ἀναγγέλω[σι]
. ἀναγράφῃ εἰς στάλ[αν] καὶ τέθη
. ιτω λω

Στ. 15. Ὁ Δαυῖδ ἀναγινώσκει Μενίτας. Περὶ τῶν εἰς -ίτας ὀνομάτων, ἅτινα ἰδιάζουσιν εἰς τὴν Αἰολίδα, πρὸς. Bechtel, Aeolica σελ. 22.

Σύγχρονα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πρὸς τὸ ψήφισμα τοῦτο εἶναι καὶ ἄλλα δύο ψήφισματα, ὧν τὸ μὲν ἐδημοσιεύθη πρὸ πολλοῦ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Δαυῖδ ἐν Νέᾳ Ἡμέρᾳ Τεργέστης 1905 ἀριθ. 1605 (2581) (πρὸς. Bechtel, Aeolica σελ. 33 - 35), τὸ δὲ ἄλλο ἀνεκαλύφθη ἐσχάτως ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Ἐρεσοῦ ἐντετειχισμένον ἐπὶ μεταγενεστέρου τοίχου. Τοῦτο εἶναι ὀρθογώνιος στήλη μετ' αὐτώματος, κάτω ἀποκεκρομένη ἐκ λευκο-

φαίου μαρμάρου. Ὑψος 0,55, πλάτ. 0,375 ἄνω καὶ 0,39 κάτω, πάχ. 0,125, ὕψος γραμμ. 0,01. Τὰς πληροφορίας ταύτας ὡς καὶ τὸ δημοσιευόμενον ἔκτυπον μοὶ ἀπέστειλεν εὐγενῶς ὁ ἐπιμε-

15 λεμαίοισι, ἐπιμελήθεις δὲ καὶ τῶν νέων καὶ τῶν ἄλλων τῶν παραγνομένων εἰς τὸν τόπον εὐτάκτως καὶ ἀρμοζόντως καὶ δαπανάσας ἐκ τῶν ἰδίων καὶ πλέονα εἰς τε ὄπλα καὶ διαδρόμας καὶ κ. α. ομίας καὶ εἰς τὴν ἄλλαν χορηγίαν, ἐξαγάγων

Εἰκ. 22. Ψήφισμα ἐξ Ἐρεσοῦ.

λητῆς τῶν ἀρχαιοτήτων Ἐρεσοῦ καθηγητῆς κ. Πλ. Κουτροπέλης (Εἰκ. 22).

Ἐρμος Δαμονίκειος εἶπε περὶ ὧν ἂ βόλλα προεβόλ-
 λευσε καὶ οἱ ἄρχοντες προτίθεισι περὶ ὧν Βάκχιος
 Ἐρμοδίκω, Εὐφάνης Δαμάρχω, Γλαύκων Μένωνος,
 Εὐρύλοχος Βακχίω ἐπηλθον ὅπως Ἐγλάνωρ Πε-
 5 ριάνδρῳ γυμνασιαρχῶς γενόμενος καὶ ἐπιμελή-
 θεις τῶν κατὰ τὸ Πτολεμαίων ὄρθως καὶ ἀκολούθ[ως
 τῶ προαιρέσει τὰ τῶ δάμω ἀνέχων διατέλει πρὸς
 τὸν βασιλεῖα καὶ ἐπιμελήθεις τῶ ἀγῶνος, ὃν
 τέλει δᾶμος τῶ βασιλεῖ ὄρθως καὶ δικαίως καὶ ἐν
 10 τῶ ἡμέρῃ τῶ βασιλεὸς θυσιάσας μετὰ τῶν νέ-
 ων καὶ τῶν ἀλειφομένων τῶ τε βασιλεῖ καὶ τῶ βασι-
 λίσσα καὶ τῶ παιδί αὐτῶν θυσιάσας δὲ καὶ πάν-
 τεσσι καὶ παῖσιν πανθᾶμι καὶ παραλάβων εἰς
 τὴν θυσίαν τοῖς πολίταις καὶ ἐστιάσας ἐν τοῖς Π[ι]το-

20 δὲ τοῖς νέοις καὶ τῶν ἄλλων τοῖς θέλοντας ἐπὶ τ
 . . α τὰς χώρας καὶ ἐπιδείξαις ἐκ τῶν ἰδίων δα-
 πα]ναμάτων, ἐφ' οἷς πάντεσσι τούτοις ἐστεφάνα-
 σα]ν αὐτὸν οἱ νέοι στεφάνω χρυσίῳ καὶ εἰκονι, ποιή-
 σαις δὲ καὶ ερμ. α καὶ ἐστιάσας τοῖς ἀλειφομένοις
 25 καὶ ὡν εὐκοσμία

Ἐν τῷ ψηφίσματι τούτῳ τιμᾶται ὁ Ἐγλά-
 νωρ Περιάνδρου, ὅστις κατὰ τὴν περίοδον τῆς
 γυμνασιαρχίας αὐτοῦ ὄχι μόνον καλῶς ἀλλὰ καὶ
 λιαν ἐλευθερίως ἐξεπλήρωσε τὰ καθήκοντά του.
 Ἐξ αὐτοῦ μαθηθάνομεν ὅτι εἰς τὴν Ἐρεσὸν
 ὑπῆρχε Πτολεμαῖόν τι, ἴσως γυμνάσιον πρὸς
 τὴν τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου ἀνεγερθέν, εἰς
 ὃν καθ' ὄρισμένην ἡμέραν ἔθνον, ἴσως κατὰ τὰ

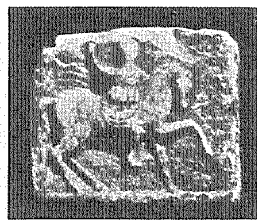
«Πτολεμαεία», ἅτινα θὰ ἦσαν ἀγῶνες, μολογὸν ἀναφέρεται ἐν στίχ. 8-9 ἀγῶν, «ὃν τέλει δῆμος τῷ βασιλεῖ». Ὑποθέτω ὅτι θὰ εἶχεν ἰδρυθῆ ἑορτὴ τις μεγάλη, τὰ «Πτολεμαεία» τελούμενα εἰς σειρὰν ἡμερῶν, ἐκ τῶν ὁποίων μία ἦτο ὄρισμένη διὰ τὸν ἀγῶνα, ἄλλη διὰ τὴν θυσίαν κτλ. Πτολεμαίαια (κατ' ἄλλον τύπον) εἶναι γνωστὰ ἐν Ἐρεσῶ καὶ ἐξ ἐπιγραφῆς εὐρεθείσης ἐν Μιλήτῳ: Das Delphinion in Milet N° 152 στίχ. 77 καὶ 78 τοῦ δευτέρου π. Χρ. αἰῶνος. Κατὰ πάσαν πιθανότητα ὁ Πτολεμαῖος, εἰς ὃν ἀναφέρονται αἱ τιμαὶ αὐταὶ εἶναι Πτολεμαῖος ὁ Φιλοπάτωρ (229-205), ὅστις ἀπέκτησεν υἱὸν νυμφευθεὶς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Ἀρσινόην τῷ 209. Οὗτος εἶναι ὁ παῖς, ὃν ἀναφέρει ἡ ἐπιγραφή, ἀνακηρυχθεὶς ἅμα τῇ γεννήσει σύντροφος τοῦ θρόνου (βλ. Bouché-Leclerc, Histoire des Lagides I σελ. 321/22. Ἄν τοῦτο εἶναι ἀληθές, τότε ἡ ἐπιγραφή θὰ ἐχαράχθη εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὴν χρονολογίαν ταύτην.

Εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους θέτει τὴν ἐπιγραφὴν ὡς καὶ τὸ προηγούμενον ψήφισμα τῶν δικαστῶν ἢ ἐξέτασις τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων, ἂν καὶ ἐν τῷ τελευταίῳ γράμματά τινα (τὸ α, τὸ μ καὶ τὸ σ) παρουσιάζουσι μορφὰς ἀρχαιότερας ἐνῶ τὸ π πάλιν ἔχει μορφήν νεωτέραν (πρὸς Pistorius, Beiträge zur Geschichte von Lesbos σελ. 140). Ἐντεῦθεν πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ ψήφισμα τῶν δικαστῶν εἶναι ὀλίγω ἀρχαιότερον τοῦ περὶ τοῦ Ἀγλάνορος ψηφίσματος.

Σημειωτέον ὅτι καὶ εἰς τὰ τρία ταῦτα ψηφίσματα ἀναφέρεται ὁ αὐτὸς Βάκχιος Ἐρμωδίου, ὅστις εἰς τὰ δύο μὲν μετὰ δύο ἢ τριῶν ἄλλων πολιτῶν ἐπῆλθεν εἰς τὸν δῆμον, εἰς δὲ τὸ τρίτον ἀποστέλλεται ὡς δικαστὴς εἰς Πάριον ὅθεν φαίνεται ὅτι κατὰ τὰ τέλη τοῦ Γ' αἰῶνος π. Χρ. θὰ ἦτο ἐξέχουσα τις προσωπικότης ἐν Ἐρεσῶ.

Παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου ἀνεῦρον καὶ μικρὸν ἀνάγλυφον μαρμαρίνον μετακομισθὲν ἐκεῖ ἐκ τοῦ φρουρίου (Εἰκ. 23). Ὑψος 0,32, πλάτ. 0,40, πάχ. 0,12. Ἄνω δεξιὰ λείψανα ἐπιγραφῆς. ὉC. Εἰκονίζει ἔμπρὸς ἱππέα πρὸς δεξιὰ μὲ ἀνεμιζομένην ὀπίσω γλαμίδα. Ὁ ἱπ-

πεὺς φορεῖ θώρακα καὶ ὑπ' αὐτὸν χιτῶνα, τοῦ ὁποίου φαίνονται ἔμπρὸς αἱ παράλληλοι καμπύλαι. Διὰ τῆς δεξιᾶς ἐκράτει δόρυ, τὸ ὁποῖον ἦτο πιθανώτατα γραπτόν. Τὸ ἄνω ἦμισυ τοῦ ἱππέως καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ ἵππου εἶναι κατ' ἐνώπιον, τὰ δὲ λοιπὰ πλαγίως εἰκονισμένα. Ὁ ἵππος πρὸς τούτους ἔχει ἐλαστικότητά τινα καὶ εὐκαμψίαν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν σχηματικὴν καὶ ξηρὰν ἀπόδοσιν τοῦ ἱππέως, τοῦ ὁποίου χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐν μέρει κατ' ἐνώπιον, ἐν μέρει πλαγίᾳ παράστασις. Τὸ ἰδιόζον τοῦτο

Εἰκ. 23. Ἀνάγλυφον ἐξ Ἐρεσῶ.

καὶ ἡ σχηματικὴ καὶ ἐν ἐπιπέδῳ εἰκόνισις εἶναι χαρακτηριστικὴ τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ἀρχαίας τέχνης τοῦ τετάρτου μ. Χρ. αἰῶνος, ὅτε νέα καλλιτεχνικὴ ἀντίληψις ἐπέβαλε νέα καὶ μάλιστα πρωτόγονα ἐκφραστικὰ μέσα παραστάσεως ἀπότοκα τῆς ὅλης κοινωνικῆς καὶ θρησκευτικῆς μάλιστα μεταβολῆς ἣτις εἶχεν ὀριμάσει εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων τοῦ τετάρτου αἰῶνος. βλ. πολλὰ ὅμοια ἀνάγλυφα ἐν Κωνσταντινουπόλει, Mendel, ἐνθ' ἄνωτ. σποραδῆν, μάλιστα III. Πρὸς ὅσα θαυμασιῶς παρατήρησε περὶ τοῦ ἀναγλύφου τῶν Κωνσταντινικῶν χρόνων ὁ Riegl ἐν Spättrömische Kunstindustrie σελ. 47 ἔξ. καὶ τὴν βραχείαν ἀλλὰ ἀρίστην διατύπωσιν τοῦ Rodenwalt ἐν R. M. 1921/22 σελ. 78. Περὶ τοῦ ἱππέως ἤρωος καὶ διῆ τοῦ Θρακῆος λεγομένου ἱππέως βλ. Seure Rev. des Ét. anciennes 1912 σελ. 147 καὶ τελευταῖον Kazarow ἐν Pauly-Wissowa-Kroll, R E Suppl. III σελ. 1132.

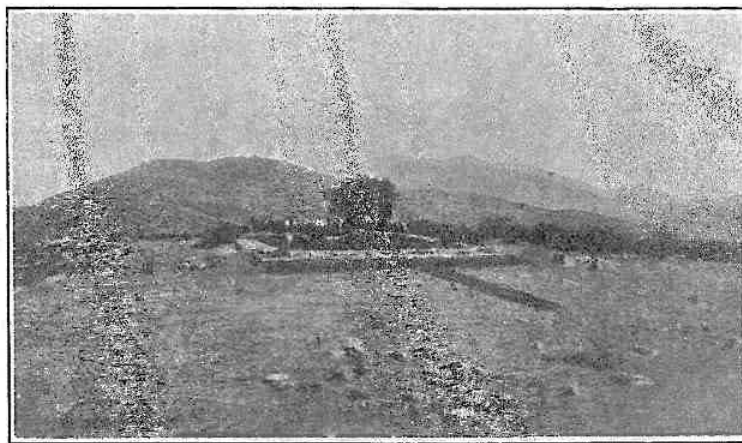
ΑΗΜ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΜΟΛΥΚΡΕΙΩ
ΤΗΣ ΑΙΤΩΛΙΑΣ

Ἡ στενή εἴσοδος τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ἡ σχηματιζομένη πρὸς δυσμὰς διὰ τῆς συμπλησιασῆς τῆς ἀκτῆς τῆς Πελοποννήσου πρὸς τὴν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, ἀπετέλεσε πάντοτε σπουδαῖον στρατηγικὸν σημεῖον. Σήμερον ἀκόμη εἰς τὰς δύο γλώσσας, αἰτίνες ἀντικρῦζουσιν ἀλλήλας εἰς ἀπόστασιν δύο χιλιομέτρων, ὑψοῦνται ἀπειλητικὰ τὰ τόσον δρᾶσαντα μεσαιωνικὰ κα-

τινες μετὰ τῆς περιοχῆς τῆς δίωρον πρὸς ἀνατολὰς κειμένης Ναυπάκτου ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Μολύκρεια¹ ἢ Μολυκρία².

Τὴν εἰκασίαν τοῦ Leake ἐπεβεβαίωσαν αἱ ἐρευναι τοῦ Woodhouse, ὅστις πρῶτος ἀνεῦρε τὰ λείψανα τοῦ ἀρχαίου Μολυκρείου³ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς στενῆς καὶ ἐπιμήκους λοφοσειρᾶς, ἣτις δεσπόζουσα τῆς εἰσόδου τοῦ Κορινθιακοῦ κατατείνει εἰς τὸ Ἄντιρριον. Ἡ ταῦτις τῶν λειψάνων τούτων πρὸς τὰ τοῦ Μολυκρείου δὲν ἐγένετο δι' ἐπιγραφικοῦ τινος εὐρήματος, εἶναι ὅμως πιθανωτάτη ἐκ τῆς εὐρέσεως ναοῦ, ὅστις

Εἰκ. 1. Ἀποσις τῆς ἀνασκαφῆς ἀπὸ νότου.

στέλλια τοῦ Μορέα (Ρίον) καὶ τῆς Ρούμελης (Ἄντιρριον), ἀναμφιβόλως ἐπὶ ἀρχαίων θεμελίων ἰδρυμένα.

Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀμφότεραι αἱ ἄκραι ἐκαλοῦντο Ρίον, ἢ μὲν πρὸς νότον Ἀχαικόν¹, ἢ δὲ πρὸς βορρᾶν Αἰτωλικόν² ἢ καὶ Μολυκρικόν³. Ὁ χαρακτηρισμὸς δ' ἀκριβῶς οὗτος τοῦ Ἄντιρρίου ὡς Μολυκρικοῦ, εἶναι δηλωτικὸς τῆς πρὸς αὐτὸ γεγνησῆς τῆς πόλεως τοῦ Μολυκρείου, ἣν μνημονεύουσιν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς⁴ καὶ ἣτις, κατὰ ταῦτα, ὄφειλε νὰ κείται, ὡς ὀρθότατα ἤκασεν ὁ δξυνοῦστατος Leake⁵ «ἐπὶ τῶν ὑπερθεν τοῦ Ἄντιρρίου λόφων», οἱ-

εἰς ἣν θέσιν εὐρίσκειται μόνον εἰς τὸν Ποσειδῶνα εἶναι φυσικὸν νὰ ἦτο ἀφιερωμένος. Τοῦ Ποσειδῶνος δ' ἀκριβῶς ναὸν ἀναφέρει ἐν Μολυκρείῳ ὁ Πausanias⁴, παραδίδων μάλιστα καὶ τοῦτο ὅτι πρὸς τὸν θεὸν αὐτὸν ἠσέδησαν οἱ εἰς Μολύκριον ἐκ Ναυπάκτου καταφυγόντες φονεῖς τοῦ Ἡσιόδου υἱοὶ τοῦ Γανύκτορος, Κτίμενος καὶ Ἄντιφος δι' ὃ καὶ κατεδικάσθησαν ἐν Μολυκρείῳ. Καὶ ἐπὶ τοῦ ἀπέναντι δ' ὑψώματος τοῦ Ἀχαικοῦ Ρίου ἀναφέρει ὁ αὐτὸς Πausanias⁵, ὅτι ὑπῆρχε ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος.

Τὰ ὑπὸ τοῦ Woodhouse τὸ πρῶτον παρατηρηθέντα λείψανα κείνται εἰς ὕψος περίπου 500 μ. ὑπὲρ τὴν θάλασσαν, τὴν δὲ θέσιν των σημειῶναι ευκρινῶς συστάς δένδρων προβαλλο-

¹ Θουκυδ. II, 86.

² Πολύβ. V, 94.

³ Θουκυδ. II, 86 Ρίον τὸ Μολυκρικόν. Στράβ. σελ. 336 Μολύκριον Ρίον Στέφ. Βυζάντ. Ρίον Μολυκρικόν.

⁴ Θουκυδ. II, 84. III, 102 Πλουτάρχ. Συμπ. Ἐπιτ. Σοφ. XIX Πολύβ. V, 94 Πausan. IX, 31, 6.

⁵ Travels in the Morea II, 150.

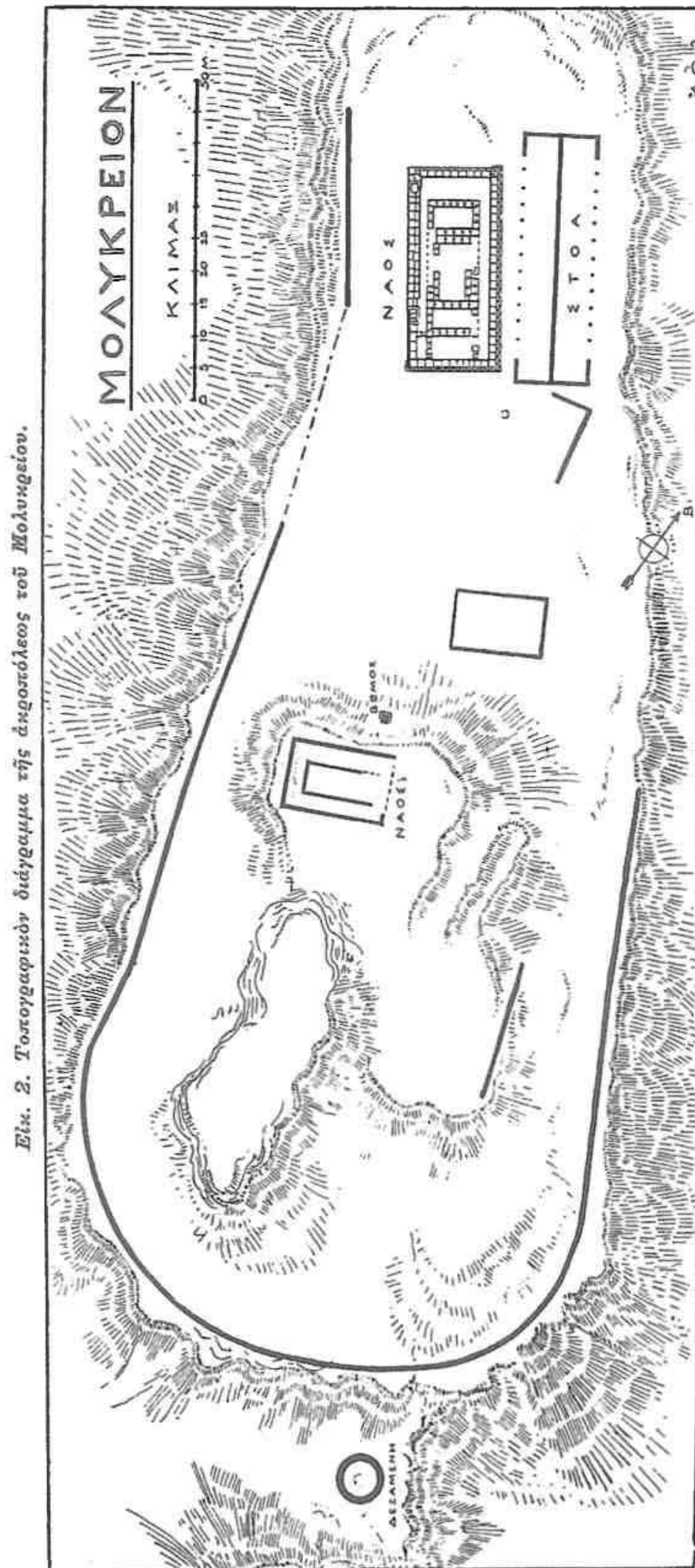
¹ Στράβ. σελ. 427 Σκύλλαξ Περίπλ. 35.

² Πολύβ. V, 94 Πaus. IX, 31, 6.

³ Woodhouse Aetolia Oxford 1897 σελ. 324.

⁴ IX, 31, 6 πβλ. καὶ Θουκυδ. II 84.

⁵ X, 11, 5.

Εἰκ. 2. Τοπογραφικὸν διάγραμμα τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Μολυκρείου.

μένων ζωηρῶς εἰς τὸν ὀρίζοντα, ὄρατῶν δὲ καὶ ἐκ τῆς ἔναντι ἀκτῆς τῆς Πελοποννήσου.

Καθ' ἣν ἐποχὴν ἐπεσκέφθη ὁ Woodhouse τὸν ναὸν (1893) ἐπίχωσις καλύπτουσα τὰ σωζόμενα εἰσὶν εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ ἔκαμε τὸν ἐρευνητὴν τοῦτον νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ὁ ναὸς ἵστατο ἐπὶ διβάθμου κρηπίδος. Πρὸς τὴν γνώμην ταύτην συνετάχθη καὶ ὁ τῷ 1915 ἐπισκεφθεὶς τὸν ναὸν τοῦ Μολυκρείου κ. Ρωμαῖος¹, ὅστις μάλιστα παραδόξως ἀνέγραψεν ὡς διαστάσεις τοῦ ναοῦ 16^μ × 35^μ ἦτοι κατὰ πολὺ μεγαλυτέρας τῶν πραγματικῶν καὶ δὴ τῶν τῆς εὐθυνηρίας (14,37 × 31,45).

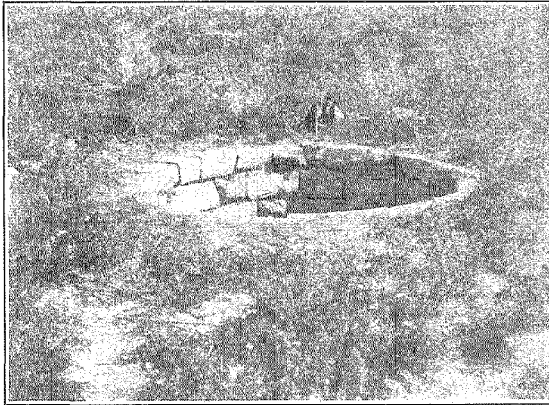
Διὰ σκαφικῆς ἐρεύνης, ἦν ἐνήργησα δαπάναις τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας κατὰ τὰς ἀρχὰς Σεπτεμβρίου 1925 καθώρισα τὰς λεπτομερείας τῆς κρηπίδος τοῦ ναοῦ ὡς καὶ τὰς τέως ἀοράτους ἐσωτερικὰς αὐτοῦ διαιρέσεις ἀνεῦρον δὲ καὶ λείψανά τινά τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τῆς ἀνωδομῆς, περὶ ὧν θέλω κατωτέρω διαλάβει. Κατήρτισα δ' ἐπίσης καὶ τὸ συναπτόμενον ἐνταῦθα (εἰκ. 2) τοπογραφικὸν διάγραμμα τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Μολυκρείου.

Ὡς βλέπει τις ἐν τῷ σχεδίῳ ἡ στενὴ καὶ ἐπιμήκης ἀκρόπολις ἐφ' ἧς εὗρηται ὁ ναὸς καὶ ἄλλα δημόσια κτίρια τοῦ Μολυκρείου περιβάλλεται ὑπὸ συνεχοῦς τείχους, οὗτινος δύναται τις νὰ παρακολουθήσῃ τὴν διαδρομὴν κατὰ τὸ πλεῖστον αὐτῆς μέρος, ἀλλαχοῦ μὲν ἐν θεμελίῳ, ἀλλαχοῦ δὲ μέχρις ὕψους ἐνὸς καὶ ἡμίσεος μέτρου. Τὸ τεῖχος τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ σκληρῶν κανονικῶν τιτανολιθῶν μήκους 1.00 καὶ ὕψους 0.40 ἐκτισμένων κατ' ἀκανόνιστον ἰσοδομικὸν τρόπον. Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι, ὅτι τὸ τεῖχος τοῦτο ἀποφεύγει κατ' ἀρχὴν τὰς ἀποτόμους γωνίας χρησιμοποιοῦν τὴν συνεχῆ καμπύλην, ἵνα μὴ κάμη χρῆσιν πύργων, ἀναμφιβόλως λόγῳ οικονομίας ὑλικοῦ

¹ Ἀρχαιολογ. Δελτίον 1916 Παράρτημα σελ. 46.

καὶ ἐργασίας. Τὸ σχῆμα τῆς ὑπὸ τοῦ τείχους περιλειομένης ἐκτάσεως εἶναι ἐπιμηκες ὀρθογώνιον βαίνον ἀπὸ Β. πρὸς Ν. ἐνθα καμπυλοῦται. Καὶ αἱ μὲν πρὸς ἀνατολὰς καὶ δυσμὰς κλιτύς εἰς τὴν ὄφρυν τῶν ὁπίων ἔχει κατασκευασθῆ τὸ τείχος εἶναι ἀρκούντως ἀπότομοι, ἐν ᾧ τὸνναντίον ὁμαλωτέραν ἔχουσι τὴν κλίσιν ἢ πρὸς νότον καὶ ἢ πρὸς βορρᾶν κλιτύς ἐφ' ἧς φαίνεται, ὅτι εὐρίσκετο ἡ εἰσοδος τῶν ἀπὸ τῆς πόλεως εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἀνερχομένων. Πρώγ-

ἀκροπόλεως διαίρεται εἰς δύο ἐπίπεδα: ἐν ὑψηλότερον (3 περίπου μέτρα) πρὸς νότον καὶ ἐν χαμηλότερον πρὸς βορρᾶν. Ἐπὶ τοῦ ὑψηλότερου, ἐνθα ἡ συστάς τῶν μακρόθεν φαινομένων δένδρων (εἰκ.13) εὐρίσκονται τὰ θεμέλια μεγάλου ὀρθογώνιου οἰκοδομήματος (11.00 × 16.00 μ.) περιβάλλοντα, δὴν περιστάσεως, ἔτερον ὀρθογώνιον ἐσωτερικὸν στενῆς πλευρᾶς 5.00. Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἐκτισμένον διὰ μικρῶν σχετικῶς λίθων καὶ δὴ ἀκανονίστων δυσκο-

Εἰκ. 3. Ἡ κυκλικὴ δεξαμενὴ.

ματι δὲ λείψανα κτιρίων καὶ τάφωνα ἄφθονα παρατηροῦνται παρὰ τὴν βόρειον πρόσθασιν τῆς ἀκροπόλεως ὡς καὶ καθ' ὅλην τὴν διαδρομὴν τῆς ἀτραποῦ ἧτις ἄγει πρὸς τὸ γειτονικὸν μικρὸν χωρίον Βελδίναν.

Ὅλιγον ἔξωθεν τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως πρὸς νότον (εἰκ. 3) εὐρίσκειται μεγάλη κυκλικὴ δεξαμενὴ διαμέτρου 5.35 μ. ἐκτισμένη δι' εὐμεγέθων ἀδρῶς κατεργασμένων λίθων κατὰ τὸ «αἰγυπτιάζον» λεγόμενον σύστημα. Αἱ στρώσεις εἶναι ὁράται μέχρι βάθους 3.00 μ. φαίνεται ὅμως ὅτι διήκον πολὺ βαθύτερον. Κυκλικαὶ δεξαμεναὶ εἶναι συνήθεις ἐν Αἰτωλίᾳ καὶ Ἰακωνίᾳ¹.

Τὸ ἔμβαδόν, ὅπερ περιλείπει ὁ περίβολος τῆς

λεύσομαι νὰ παραδεχθῶ ὡς ναόν, καίτοι ὁ προσανατολισμός του εἶναι κανονικὸς καὶ ὑπάρχει πρὸς δυσμὰς αὐτοῦ κατὰ τὴν κλιτῆν τοῦ σηματοζομένου ἐνταῦθα λοφίσκου λίθινον κυθικὸν βᾶθρον μετὰ προθύσεως, ὅπερ εἶναι ἀναμφισβόλως βωμὸς. Τὸν σκοπὸν τοῦ κτιρίου θὰ διαλευκάνη πιθανῶς ἡ συνέχεια τῆς ἀνασκαφῆς αὐτοῦ, ἧτις ἀνεβλήθη ἐλλείψει χρημάτων.

Κατὰ τὸν πόδα ἐπίσης τοῦ αὐτοῦ λοφίσκου καὶ πρὸς βορρᾶν τοῦ βωμοῦ ἀπεκαλύφθη ἐπὶ τοῦ χαμηλότερου ἐπιπέδου ἕτερον ὀρθογώνιον κτίσμα (εἰκ. 2) ἀγνώστου καὶ τοῦτο προορισμῶ.

Ο Ν Α Ο Σ

Πολὺ σπουδαιότερα κτίρια τῆς ἀκροπόλεως — ναὸς καὶ στοά — εὐρίσκονται εἰς τὸ χαμηλότερον, τὸ βορειοδυτικὸν ἐπίπεδον αὐτῆς καὶ δὴ εἰς τὸ ἄκρον τῆς περιοχῆς, οὕτως ὥστε νὰ σχη-

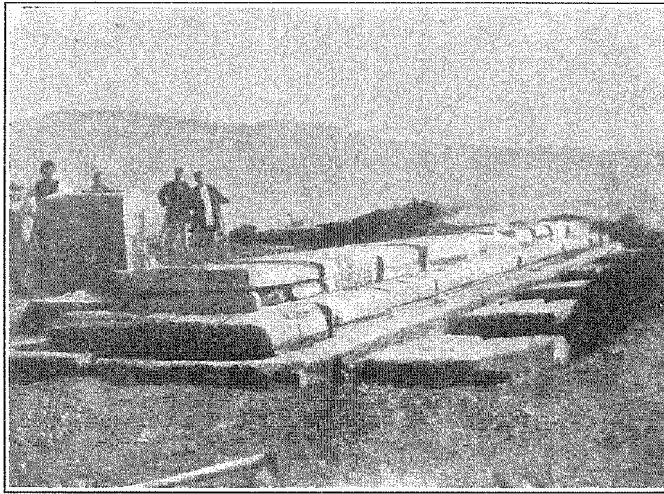
¹ Heuzey Le mont Olympe et l'Arcarnanie σελ. 329. Leake Travels in Northern Greece I, 158.

ματίζεται πρὸ τοῦ ναοῦ ἢ ἀναγκαία πλατεῖα πρὸς τοποθέτησιν τῶν βωμῶν καὶ τῶν ἀναθημάτων.

Ὁ ναὸς ἔχει, ὡς συνήθως, τὸ σχῆμα ἐπιμήκους ὀρθογωνίου διευθυνομένου ὅμως οὐχὶ ἀκριβῶς πρὸς ἀνατολὰς ἀλλὰ μὲ ἰσχυρὰν ἀπόκλισιν πρὸς νότον. Διατηρεῖται σήμερον ἀκεραία σχεδὸν ἡ κρηπὶς του κατεσκευασμένη ἐκ φαιοῦ ἀσβεστολίθου εἰλημμένου ἐκ τῶν πέριξ λατομείων.

Πρὶν ἢ ἀρχίσῃ ἡ ἀνασκαφὴ ἡ κρηπὶς ἦτο

Αἱ διαστάσεις τοῦ ναοῦ κατὰ τὴν εὐθυνητήριαν εἶναι 14.37×31.45 μ. κατὰ τι δηλαδὴ μικρότεραι τῶν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφείας (15.50×30.50) καὶ τῶν τοῦ «Θησείου» (15.41×33.47). Ἐκ τῶν τριῶν ἀναβαθμῶν τῆς κρηπίδος ὁ ἀνώτατος εἶναι, ὡς συνήθως, διὰ λόγους ὀπτικοῦς, ὑψηλότερος τῶν λοιπῶν διότι ἐν ᾧ οἱ δύο κάτω ἔχουσιν ὕψος καθαρὸν 0.26, ὁ στυλοβάτης ἔχει 0.296. Οἱ δύο κατώτεροι ἀναβαθμοὶ διατηροῦσιν εἰσέτι τὸ ἄπεργον αὐτῶν κατὰ τε τὴν ἄνω

Εἰκ. 4. Ἀνατολικὴ ὄψις τῆς κρηπίδος.

κεκαλυμμένη ὑπὸ ἐπιχώσεως τόσον ὥστε νὰ προβάλλωσι μόνον ἡ ἀνωτάτη βαθμὶς ἢτοι ὁ στυλοβάτης καὶ ὁ ἀμέσως ὑπὸ τοῦτον ἀναβαθμὸς. Τόσον δὲ κανονικὴ ἦτο ἡ ἐπίχωσις αὕτη, ὥστε, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν, ἠπάτησε καὶ τὸν Woodhouse τὸ 1893 καὶ τὸν κ. Ρωμαῖον τὸ 1915, θεωρήσαντας αὐτὴν ὡς δίβαθμον. Διὰ τῆς ἀνασκαφῆς ἀπεδείχθη οὐ μόνον ὅτι ἡ κρηπὶς ἦτο τριβαθμὸς ἀλλὰ καὶ ὅτι ἔβαινε ἐπὶ ὑψηλῆς (0.295) εὐθυνητήριος, ἥτις μάλιστα ἦτο καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὄρατὴ κατὰ μέγα αὐτῆς μέρος, ὡς συνέβαινε καὶ εἰς τὸν ἐν Στράτῳ ναὸν τοῦ Διός, ἐνθα μάλιστα ἡ εὐθυνητήρια ἀποτελεῖ καὶ ἰδίαν βαθμίδα, φέρουσα κάτωθεν καὶ ὑπευθυνητήριαν¹.

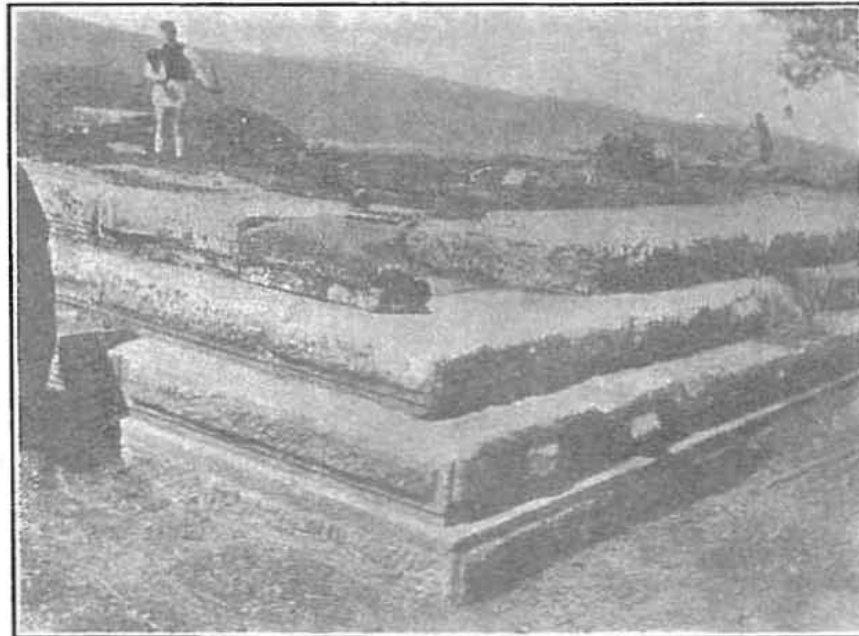
¹ Α. Ὁρλάνδου Ὁ ἐν Στράτῳ τῆς Ἀκαρνανίας ναὸς τοῦ Διός Ἀρχαιολ. Δελτίον 1923 σελ. 5 εἰκ. 2.

καὶ τὴν κατακόρυφον αὐτῶν παρειὰν (εἰκ. 5). Ἡ δὲ καθαρὰ τῶν ἐπιφάνειαι ἐμφανίζεται παρὰ τοὺς ἄρμους, ἡ μὲν ὀριζοντία ἐπὶ ταινίας πλάτους 0.14± ἡ δὲ κατακόρυφος ἐπὶ ταινίας πλάτους 0.04. Ἐκ δὲ τῶν ἀπαρτιζόντων τὸν στυλοβάτην λίθων οἱ μὲν ὑποβατήρες, ἢτοι ἐκείνοι ἐφ' ὧν ἔβαινον οἱ κίονες, φέρουσι μόνον παρὰ τοὺς προσιόντας ἄρμους τὸ ἄπεργον ἐν στενῇ ταινίᾳ (0.025) ἔχοντες τὴν λοιπὴν ἐπιφάνειαν τελείως λείαν, ἐν ᾧ οἱ λοιποὶ διατηροῦσι ἄπεργον πάχους 0.03-0.04 καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν.

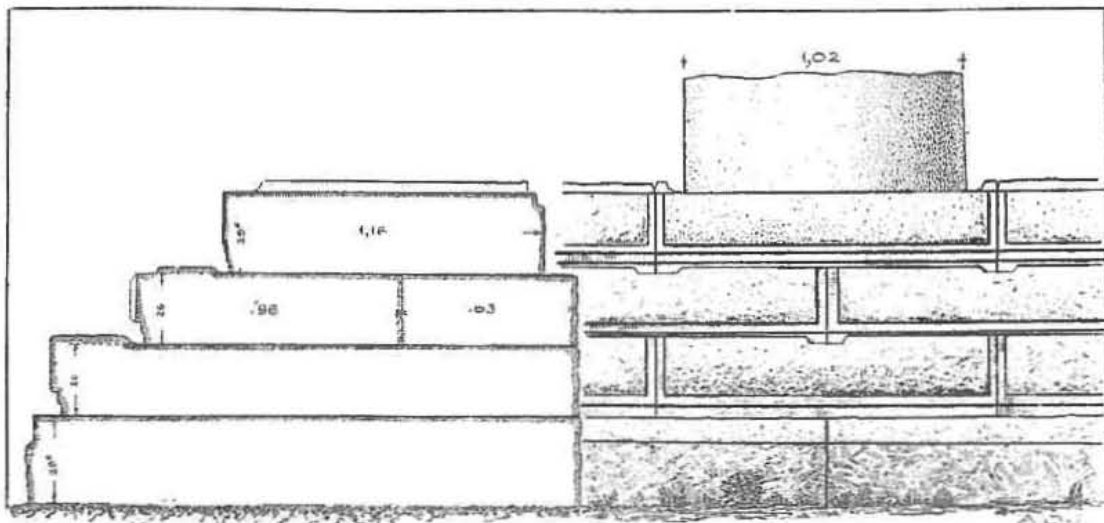
Καὶ οἱ τρεῖς ἀναβαθμοὶ τοῦ κρηπιδώματος φέρουσι εἰς τὴν ρίζαν τῆς προσόψεως τῶν δύο ταινίας ἐγγεγλυμένας — ὑποτομὰς — αἵτινες ρίπτουσιν ἐλαφρὰς ἀλλὰ πλήρεις ἐντυπώσεως σκιάς τονίζουσας τὴν ὀριζοντιότητα τῆς κρηπίδος. Ἡ δὲ λοιπὴ ἐμπροσθία ἐπιφάνεια τῶν ἀνα-

βαθμῶν, ἐτηρήθη, λόγω τοῦ ἀπέργου, ἀνώμαλος, πλαισιουμένη μόνον ὑπὸ στενῆς ταινίας (0.04) κατὰ τοὺς κατακόρυφους ἄρμους τῶν λίθων, ὥστε νὰ σχηματίζονται πλαίσια διακοσμητικὰ

(εἰκ. 5). Οἱ λίθοι τῆς κρηπίδος φέροντες κατὰ τοὺς προσιόντας ἄρμους τὴν πλατεῖαν ἀναθύρωσιν 0.12 εἶναι διατεταγμένοι, οὕτως ὥστε ἕκαστος ἀνιῶν (κατακόρυφος) ἄρμος νὰ διχο-

Εἰκ. 5. Ἡ βορειανατολικὴ γωνία τῆς κρηπίδος.

Εἰκ. 6. Λεπτομέρεια καὶ τομὴ τῆς κρηπίδος τοῦ ναοῦ.

(Spiegel), ὡς συνηθίζετο εἰς τοὺς δωρικοὺς ναοὺς ἀπὸ τοῦ 4^{ου} αἰῶνος π. Χ. καὶ ἐξῆς.

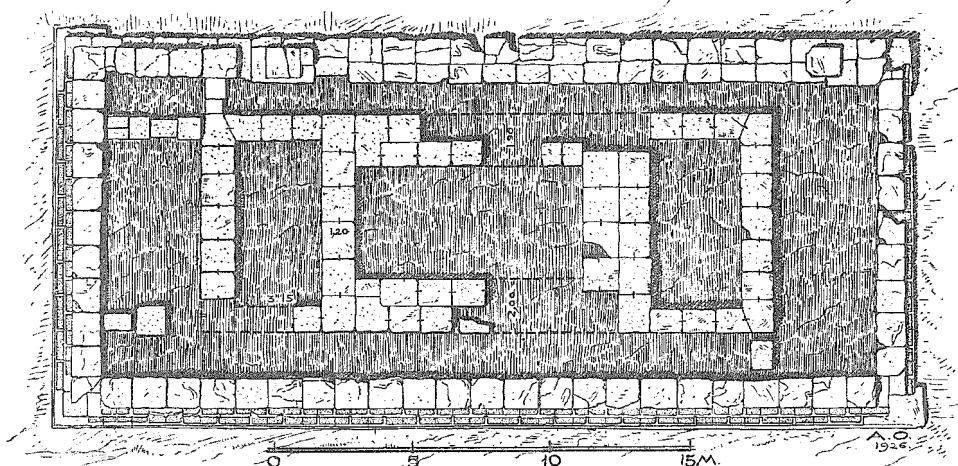
Τεκτονικοὶ ἀγκῶνες εὑρηγνται μόνον εἰς τοὺς γωνιαίους λίθους τοῦ κατωτάτου ἀναβαθμοῦ

τομῇ τὸ μήκος τοῦ ὑποκειμένου λίθου. Ἡ ἐναλλαγὴ διάφορος λάξευσις τῶν λίθων τοῦ στυλοβάτου ὑποδηλοῖ, ὅτι τὸ σύστημα τῆς κατασκευῆς ἦτο τὸ διλιθικὸν καθ' ὃ δηλ. ἕκαστος κίων βαί-

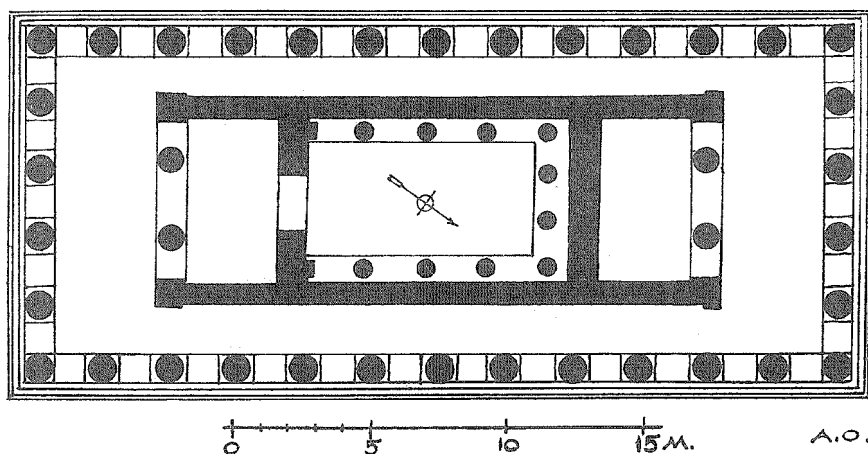
νει ἕξ ὀλοκλήρου ἐπὶ ἐνὸς λίθου τοῦ στυλοβά-
του οὐχὶ δ' ἐπὶ ἄρμου, μεταξὺ δὲ δύο κίωνων
παρεμβάλλεται εἰς μόνος λίθος. Τὸ διλιθικὸν
σύστημα ἦτο ἐν ἐφαρμογῇ ἀπὸ τοῦ 5^{ου} ἤδη

ἦτοι ἢ συνηθισμένη κατὰ τὸν 5^{ον} καὶ τὸν 4^{ον}
π. Χ. αἰῶνα ἀναλογία τοῦ $\frac{a}{2a+1}$.

Ἐκ τῶν κίωνων τοῦ ναοῦ ἀνεῦρον ἐν μὲν τε-

Εἰκ. 7. Κάτοψις τοῦ ναοῦ. — Σημερινὴ κατάσταση.

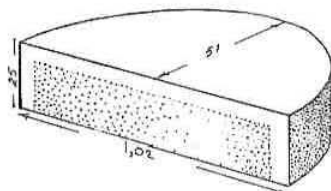

Εἰκ. 8. Ἀναπαράστασις τοῦ ναοῦ ἐν κατόψει.

αἰῶνος. Ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ λοιπὸν τῶν μετὰ κα-
τειργασμένης ἄνω ἐπιφανείας λίθων τῶν δύο
πλευρῶν δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν καὶ τὸν
ἀριθμὸν τῶν κίωνων τοῦ ναοῦ, ὅστις ἦτο 6×13

μάχιον σφονδύλου διαμ. 1.02 ἀποκείμενον παρὰ
τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ναοῦ, ἕτερον δὲ πάλιν
κατὰ τὴν ΝΔ. κλιτῶν. Ἀμφότερα δεικνύουσι
ταύτην τὴν περιεργὸν λεπτομέρειαν, ὅτι εἶναι

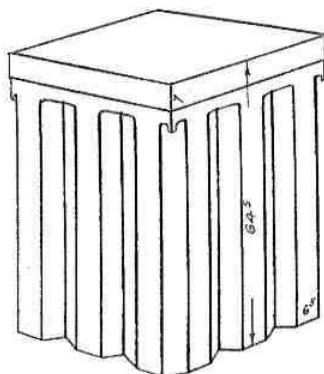
μικροῦ ὕψους 0.25 καὶ φέρουσι κατὰ τὴν διάμετρον αὐτῶν ἀναθύρωσιν (εἰκ. 9), τοῦθ' ὅπερ δηλοῖ, ὅτι οἱ σφόνδυλοι ἦσαν κατεσκευασμένοι ἐκ δύο τεμαχίων πιθανώτατα λόγω τῆς φύσεως τοῦ πετρώματος, εὐθύρπου φαιοῦ ἀσβεστολί-

Εἰκ. 9. Ἡμισφόνδυλος.

θου, μὴ ἐπιτρέποντος τὴν εἰς μεγαλύτερους ὄγκους ἐξόρυξιν λίθων.

Ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν μερῶν τῆς ἀνωδομῆς τῆς περιστάσεως κατώρθωσα ν' ἀνεύρω μόνον μίαν γωνιαίαν τρίγλυφον, κυλισθεῖσαν εἰς τὴν βόρειον τοῦ ναοῦ κλιτῆν, ἣν καὶ μετέφερα εἰς τὸν ναὸν (εἰκ. 10). Τὸ πλάτος τῆς ἐν λόγω τρίγλυφου εἶναι 0.455 τὸ δὲ ὕψος αὐτῆς 0.645. Αἱ γλυφαὶ τῆς καταλήγουσιν ἄνω εἰς ἐλαφρὰν καμπύλην

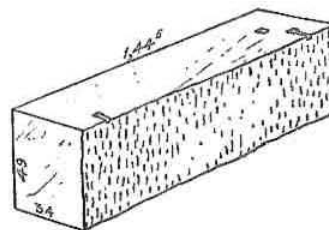

Εἰκ. 10 Γωνιαία τρίγλυφος.

προσεγγίζουσαν τὴν εὐθείαν κατὰ δὲ τὰς γωνίας φέρουσι τὴν χαρακτηριστικὴν γλωσσίδα. Λόγῳ τῆς σπάνιως ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τῆς ἀνωδομῆς ἐκφράζω τὴν εἰκασίαν ὅτι, ὡς τόσοι μεγάλοι ναοὶ τῆς σήμερον, οὕτω καὶ ὁ ναὸς τοῦ Μολυκρείου, δυσαναλόγως μέγας πρὸς τὴν οἰκονομικὴν ἀντοχὴν τῶν Αἰτωλῶν, δὲν θὰ ἐπρόφθασε νὰ ἀχθῆ εἰς πέρας. Ἡ δ' εὐρεθεῖσα τρίγλυφος ἦτο πιθανῶς τὸ παράδειγμα πρὸς τὸ ὁποῖον θὰ κατεσκευάζοντο ἐν τῷ μέλλοντι αἱ λοιπαί.

Διὰ τῆς ἡμετέρας ἀνασκαφῆς ἀπεκαλύφθησαν καὶ αἱ τέως ἀόρατοι ἐσωτερικαὶ τοῦ ναοῦ δια-

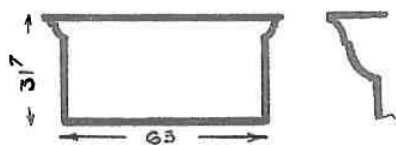
ρῆσεις ἧτοι τὰ θεμέλια τῶν τοίχων τοῦ σηκοῦ διατεταγμένου συμμετρικῶς πρὸς τὰς στενὰς πλευρὰς δηλ. με' ὀπισθόναον ἰσοπλατῆ πρὸς τὸν πρόναον. Ὡς δ' ἐκ τῶν εὐρεθέντων θεμελίων τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων συνάγεται τὸ περιστύ-

Εἰκ. 11. Λίθος ἐκ τῶν τοίχων τοῦ σηκοῦ.

λιον περιέβαλλε ναὸν διπλοῦν ἐν παραστάσι φέροντα πρόδομον καὶ ὀπισθόδομον πλάτους 3.25. Ὁ τοῖχος τοῦ σηκοῦ, ὃ φέρων τὴν θύραν, ὅστις συνήθως κατεσκευάζετο μετὰ μείζονος πάχους τῶν λοιπῶν¹ ἔχει ἐνταῦθα πάχος 1.20, ἧτοι εἶναι κατὰ 0.70 ~ 0.80 στενωτέρως τῶν τοίχων τῶν μακρῶν πλευρῶν καὶ τοῦ ὀπισθίου. Τοῦτο εἶναι δηλωτικόν, ὅτι τὰ ἐν λόγω θεμέλια τῶν τριῶν ἄλλων πλευρῶν ἐχρησίμευον διὰ νὰ φέρουν οὐ μόνον τοὺς τοίχους τῶν μακρῶν πλευρῶν ἀλλὰ καὶ ἐσωτερικοὺς κίονας τεθειμένους πλησίον τῶν τριῶν τοίχων τοῦ σηκοῦ ὡς συμβαίνει ἐν Ἐπιδαύρῳ² καὶ Τεγέᾳ³.

Πλὴν δὲ τῶν θεμελίων τῶν εἰς τὸν σηκὸν ἀνηκόντων τοίχων εὐρέθησαν κατὰ τὸ ἀνατολικόν

Εἰκ. 12. Πώρινον ἐπιστύλιον.

τμήμα τῆς περιστάσεως καὶ τὰ θεμέλια δύο τοίχων διηκόντων παραλλήλως πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ ναοῦ (εἰκ. 7) ἅτινα θὰ ἐχρησίμευον ἀναμφιβόλως πρὸς στήριξιν τοῦ στρώματος τοῦ πετροῦ. Τὸ πρὸς νότον θεμέλιον ἀπετελεῖτο ἐκ *πρωρίων μελῶν ἀρχαιότερου κτιρίου* ἧτοι δύο σφονδύλων ἀρραβδῶτων διαμέτρου 0.90 καὶ ὕψους 0.85 καὶ ἐνὸς τεμαχίου ἐπιστυλίου, οὗτινος τὴν τομὴν παρέχει ἡ εἰκὼν 12. Ἔτερον δὲ

¹ Ἀρχαιολ. Δελτίου 1923 σελ. 30.

² Καββαδία Τὸ ἱερόν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ σελ. 132. Defrasse - Lechat Epidaurae σελ. 164.

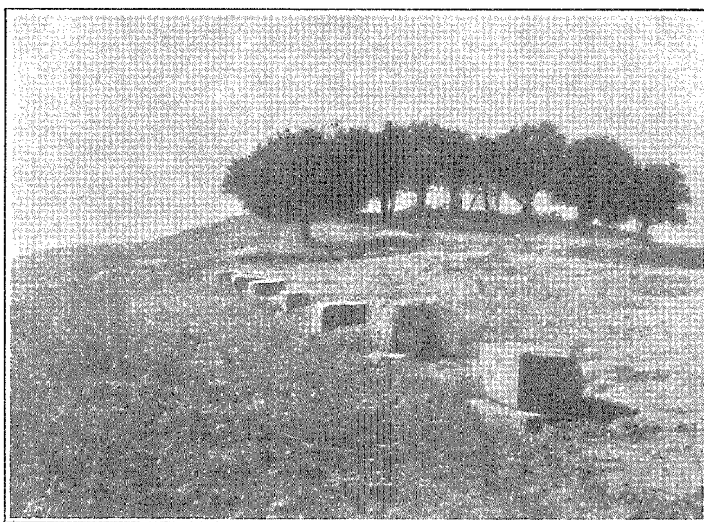
³ Dugas - Clemmencen Le temple d'Athéna Aléa a Tégée.

πάλιν ὁμοίου ἐπιστυλίου τεμάχιον εὐρέθη παρὰ τὸν τοῖχον τοῦ ὀπισθοδόμου. Ὡς βλέπει τις ἐν τῇ εἰκόνι τὸ ἐπιστύλιον ἀπαρτίζεται ἐκ μιᾶς δοκοῦ πάχους 0.63 καὶ ὕψους 0.317 στεφομένης ἄνω ὑπὸ κυματίων (αἰγυπτιαζόντος καὶ ἰωνικοῦ) ὕψους ἐν συνόλῳ 0.095. Τὸ μήκος τοῦ κατὰ τὸν ὀπισθοδόμον ἐπιστυλίου εἶναι 1.05, διατηρεῖ δὲ τὸ τεμάχιον τοῦτο κατὰ τὸν ἄρμον καὶ 0.13 πλατεῖαν ἀναθύρωσιν.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς λίθους τῆς κρηπίδος, οἱ τῶν θεμελίων τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων

ψεως. Αἱ διαστάσεις των ποικίλλουν ἀπὸ 0.68 × 0.90 μέχρι 1.28 × 1.43 τὸν προορισμὸν των ὁμῶς ἀδυνατῶ νὰ ἐξηγήσω.

Ἀνασκαπτομένων τῶν χωμάτων, ἅτινα ἐκάλυπτον τὸ μεταξὺ στυλοβάτου καὶ τοίχων τοῦ σηκοῦ διάστημα ἀνευρίσκοντο πολλαχθὺ τεμάχια σκυροκονιάματος ἐξ ἀσβέστου καὶ ἐστρωγυλωμένων λιθαρίων. Τὰ τεμάχια ταῦτα φαίνεται ὅτι προέρχονται ἐκ τοῦ στρώματος τῆς περιστάσεως, ὅπερ χάριν οἰκονομίας προφανῶς, ἀντὶ νὰ κατασκευασθῇ λίθινον ἐξετελέσθη διὰ

Εἰκ. 13. Τὰ βᾶθρα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς στοᾶς.

φέρουσι πάντες συνδέσμους σχήματος πεῖ, ὧν μάλιστα εἰς μεμολυβδοχοημένους διατηρεῖται εἰσέτι κατὰ χώραν, ἐν ᾧ τῶν λοιπῶν μόνον οἱ τόρμοι διαφαίνονται. Λίθοι τινες σωζόμενοι ἐν τῷ ἐσωτερικῷ μήκους 1.445, πάχους 0.34 καὶ ὕψους 0.49 (εἰκ. 11) δυνατὸν νὰ ἀνήκωσι εἰς τοὺς τοίχους τοῦ σηκοῦ. Εἶναι καὶ οὗτοι ἐκ τοῦ αὐτοῦ φαιοῦ ἀσβεστολίθου ἐξ οὗ ἡ κρηπίς καὶ οἱ κίονες καὶ αἱ τρίγλυφοι φέρουσι δὲ καὶ συνδέσμους πειομόρφους. Δύο τοιοῦτοι λίθοι τιθέμενοι παραπλευρῶς μᾶς δίδουσι πάχος 0.68 ὅσον δηλαδὴ περίπου συνηγόμεν ἄνωτέρω ὅτι ἔπρεπε νὰ εἶναι τὸ πάχος τῶν τοίχων τοῦ σηκοῦ.

Οὗ μόνον δ' ἐσωτερικῶς ἀλλὰ καὶ ἐξωτερικῶς τοῦ ναοῦ παρὰ τὴν εὐθυνηγρίαν τῆς πλευρᾶς τῆς εἰσόδου εὐρέθησαν κακῶς ἐκτισμένα τετραγωνικά θεμέλια, ἐξ τὸν ἀριθμὸν κανονικῶς καταμεμημένα καθ' ὅλον τὸ πλάτος τῆς προσό-

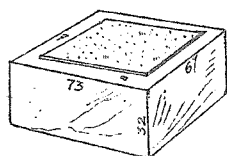
σκυροκονιάματος. Ἀνάλογον περίπτωσιν ἔχομεν ἐν τῷ ἐν Δελφοῖς ναῷ τῆς Προναίας Ἀθηνᾶς¹ καὶ ἐν τῷ γειτονικῷ ναῷ τῆς Λαφρίας Ἀρτέμιδος ἐν Καλυδῶνι.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν χρονολογίαν κατασκευῆς τοῦ ναοῦ ταύτην παρὰ τὴν κλασικὴν ἀναλογίαν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κίωνων τῶν μακρῶν πλευρῶν πρὸς τὰς στενάς, δὲν δυνάμεθα νὰ ἀναγάγωμεν πέρα τοῦ 400 λόγῳ ἀφ' ἐνὸς μὲν τῆς παρουσίας τῶν ἐν σχήματι πεῖ συνδέσμων ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς διακοσμῆσεως τῶν ἀναβαθμῶν τῆς κρηπίδος, ἥτις εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς πρὸς τοὺς ἑλληνιστικὸς μᾶλλον χρόνους ἢ τοὺς κλασικὸς γεινιάσεως. Πρὸς τοιαύτην δὲ χρονολογίαν συμφωνεῖ καὶ τὸ σχῆμα τῆς ἄνω ἀπολήξεως τῶν γλυφῶν τῆς εὐρεθείσης τριγλύφου.

¹ Demangel *Fuilles de Delphes* II 16.

Σ Τ Ο Α

Πρός βορρῶν τοῦ ναοῦ καὶ σχεδὸν προσκεκολλημένη εἰς τὴν μακρὰν αὐτοῦ πλευρὰν εὑρηται διπλῆ στοᾶ (εἰκ. 2) βαίνουσα σχεδὸν παραλλήλως πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ ναοῦ. Ἡ στοᾶ αὕτη ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς ἐπιμήκους διαμέσου τοίχου φέροντος κατὰ τὰ ἄκρα δύο ἐγκαρσίους καμπτομένους κατὰ τὰ ἄκρα κατ' ὀρθῶς γωνίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων σώζονται εἰσέτι τὰ βάρθρα 11 στηριγμάτων (εἰκ. 13). Οἱ τοῖχοι εἶναι εὐτελῶς κατεσκευασμένοι μὲ πᾶχος 0.50 διατηροῦνται δ' αὐτῶν μόνον τὰ θεμέλια. Τὸ ὀλικὸν μήκος τῆς στοᾶς εἶναι 38.80, τὸ δὲ πλάτος 11.40. Τὰ βάρθρα τῶν στηριγμάτων τοποθετημένα κατὰ κανονικὰς ἀποστάσεις (2.55 μ.) εἶναι κανονικὰ ὀρθογώνια παραλληλεπίπεδα (εἰκ. 14) διαστάσεων

Εἰκ. 14. Βάρθρον τῆς στοᾶς.

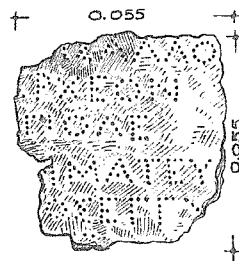
0.67 × 0.73 καὶ ὕψους τὰ μὲν τῆς πρὸς τὸν ναὸν πλευρᾶς 0.32 τὰ δὲ τῆς πρὸς τὴν Ναύπακτον 0.47 λόγῳ τῆς ἐλαφρῶς κλίσεως, ἣν παρουσιάζει ἐνταῦθα τὸ ἔδαφος. Τινὰ δὲ τῶν πρὸς τὴν Ναύπακτον πλευρὰν στηριγμάτων φέρουσι κᾶτωθεν αὐτῶν καὶ πλατύτερα ὑπόβαθρα. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῶν βάρθρων εἶναι τοποθετημένη κατὰ 0.70 χαμηλότερον τοῦ στυλοβάτου τοῦ ναοῦ. Τὰ βάρθρα τῆς στοᾶς δὲν ὑπεστήριζον στρογγύλους κίονας ἀλλὰ πεσοῦς τετραγώνους πλευρᾶς περιπλου 0.60. Τοῦτο συνάγεται ἐκ τῆς ἐπὶ τῆς ἄνω αὐτῶν ἐπιφανείας λαξεύσεως τετραγώνου ἄβαντος, καταλειφθέντος ἄδροτέρου, διότι ἐπ' αὐτοῦ θὰ ἔβαιναν οἱ πεσοῖς.

Τὸ μικρὸν πᾶχος τῶν τοίχων τῆς στοᾶς καὶ ἡ εὐτελής μάλλον κατασκευὴ των συνδυαζόμενα καὶ πρὸς τὴν προσκόλλησιν σχεδὸν τῆς στοᾶς πρὸς τὸν ναὸν μὲ ἄγουσι νὰ πιστεύσω, ὅτι ἡ στοᾶ εἶχε προσωρινὸν χαρακτῆρα χρησιμεύουσα ὡς ἐργαστήριον τῶν λιθοξόνων μέχρι τῆς περαιώσεως τοῦ ναοῦ. Ἡ δὲ παραμονὴ τῆς δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς μία ἐπὶ πλέον ἔνδειξις, ὅτι ὁ ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος οὐδέποτε ἐπερατώθη, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη ¹.

¹ Ὅμοια παραδείγματα ἐργαστηρίων ἔχομεν ἐν Ὀλυμπίᾳ, τὸ τοῦ Φειδίου (Olympia Die Baudenkml-)

Ε Π Ι Γ Ρ Α Φ Α Ι

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀνευρέθησαν καὶ δύο τεμάχια ἐπιγραφῶν. Ἡ μία τούτων εἶναι διατετρημένη ἐπὶ λεπτοτάτου φύλλου χαλκοῦ (διαστ. 0.055 × 0.055) εὑρέθη δὲ κατὰ τὸ μέσον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ εἰς τὸ βάθος τῆς

Εἰκ. 15. Χαλκῆ ἐπιγραφὴ.

εὐθυνηρίας. Τὰ γράμματα εἶναι τοῦ 4^{ου} ἢ τοῦ 3^{ου} τοῦ πολὺ π. Χ. αἰῶνος. Πρόκειται πιθανῶς περὶ πωλητηρίου τινοῦ ὡς ἐκ τῆς ἐν τέλει λέξεως ἐγγυητῆς εἰκόζω. Ἐλλείπει ὅμως δυστυχῶς οἰαδήποτε ἄλλη ἔνδειξις.

Ἡ ἐπιγραφὴ, ἥς πανομοιότυπον παρέχει ἡ εἰκὼν 15 ἔχει οὕτω :

... ι σ α λ λ ο
α] ρ χ ε ο ν
... π ο λ ε
γ ρ α] μ μ α τ ε υ . .
... ο σ ε γ γ υ [η τ ῆ ς

Ἡ δευτέρα ἐπιγραφὴ εὑρηται κεχαραγμένη ἐπὶ λίθου λευκοῦ ἀποκειμένου ἀνέκταθεν ἐντὸς τοῦ σηκοῦ. Εἶναι δ' ὅμως ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη τόσον ἐλαφρῶς κεχαραγμένη ὥστε διέλαθε τοὺς ἐρευνητὰς μέχρι τοῦδε. Ὁ λίθος ἀνήκει πιθανάτατα εἰς βάρθρον ἀγάλματος ἢ ἀναθήματος, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας αὐτοῦ ὑπάρξεως κυκλοτεροῦς κοιλότητος ἀκτίως 0.30 καὶ βάθους 0.048. Τὰ γράμματα ὕψους 0.06, εἶναι κεχαραγμένα εὐθὺς ὑπὸ τὸ ἄνω χεῖλος τοῦ λίθου, ἀπαρτίζουσι δὲ τὸ τέλος δύο λέξεων, ὧν ἡ δευτέρα πρέπει νὰ συμπληρωθῆ ὡς δοτικὴ τοῦ ὀνόμα-

Εἰκ. 16. Ἐπιγραφὴ ἀναθηματικὴ.

1er πίν. 68) καὶ τὸ ἐν τῇ ἐξ Ἐπιδαύρου ἐπιγραφῇ ἀναφερόμενον (Καββαδίας: Τὸ Ἴερόν τοῦ Ἀσκληπιοῦ σελ. 46).

τος Ἀθηνᾶ. Πρόκειται λοιπὸν ἐνταῦθα περὶ ἀναθήματος γυναικὸς τινος ... σίας εἰς τὴν Ἀθη-

... ΣΙΑ
ΑΘΑΝΑΙ

νᾶν. Δὲν πρέπει ἐν τούτοις διὰ τὸ βάθρον τοῦτο νὰ θεωρήσωμεν ἀπαραίτητος καὶ τὸν νοτὸν ὡς ἀφιερωμένον εἰς τὴν Ἀθηνᾶν ἀλλ' ἀπλῶς καὶ τῆς θεᾶς ταύτης λατρείαν νὰ συμπεράνωμεν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Μολυκρείου.

Τὰ γράμματα εἶναι τοῦ τετάρτου π. Χ. αἰῶνος. Τρίτην δὲ τινα ἐπιγραφὴν ἀναγράφουσαν τὸ

Εἰκ. 17. Ἐπιγραφὴ ἐπὶ βράχου.

ὄνομα Ρωμαίου τινος προφανῶς, Βικτωρίνου, ἀνεῦρον κεχαραγμένην δι' ἀκανονιστῶν γραμμάτων ἐπὶ βράχου τῆς νοτιοδυτικῆς κλιτύος τοῦ ναοῦ. Πανομοίωτον δ' αὐτῆς παρέχει ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν 17.

ΑΝ. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΤΥΧΑΙΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΕΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ,

1) Ὑπόγειος ναὸς τοῦ Πραγαμάτου.

Ἐν τῇ ὁδῷ Βαλταδώρου, κειμένη κατὰ τὸ ἄνω μέρος τῆς ὁδοῦ Βενιζέλου, ἀνασκαπτομένων τῶν θεμελίων τῆς οἰκίας Γιωσῆφ Σαμουὲλ καὶ Γιωῦ Μωῦς Σαλιεὺ ἀνευρέθη ὑπόγειον οἰκοδόμημα τοῦ ὁποίου τὸ δάπεδον εὐρίσκεται εἰς βάθος 4 περιπυροῦ μέτρων ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς ὁδοῦ (Εἰκ. 1). Τοῦτο ἀποτελεῖται ἐξ ἐπιμήκους στοᾶς καλυπτομένης ὑπὸ ἡμικυλινδρικοῦ θόλου καὶ βαινούσης ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς. Ἡ καμάρα αὕτη διακόπτεται κατὰ τὸ μέσον ὑπὸ ἄλλης ἐγκαρσίου στεγαζομένης ὑπὸ θόλου σχεδὸν ἐπιπέδου καὶ φερούσης κατὰ τὰς στενὰς αὐτῆς πλευρὰς τῶσα, ἅτινα ἔχουσιν εἰς μεταγενεστέρους χρόνους φραγθῆ. Κατὰ τὸ ἀνα-

τολικὸν ἄκρον τῆς μεγάλης στοᾶς διακρίνονται λείψανα ἡμικυλινδρικῆς ἀψίδος κατὰ τὸ πλεῖστον νῦν κατεστραμμένης. Εἰς τὸν τοῖχον τὸν ἀποτελοῦντα τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς στοᾶς ταύτης ἀνοίγεται ἄλλη μικροτέρα στοᾶ, ἣτις προχωρεῖ λοξῶς πρὸς τὸν ἄξονα τῆς μεγάλης φθάνουσα εἰς μῆκος 2 μ., ὅπου καὶ διακόπτεται.

Τέλος παραλλήλως πρὸς τὴν μεγάλην στοᾶν βαίνει στενὸς καὶ ἐπιμήκης διάδρομος τοῦ ὁποίου καὶ τὰ δύο ἄκρα εἶναι νῦν φραγμένα διὰ τοίχων καὶ χωμάτων. Ὁ διάδρομος οὗτος συγκοινωνεῖ πρὸς τὴν κυρίαν στοᾶν διὰ δύο καμαρωτῶν ἀνοιγμάτων.

Ἡ κἀθοδος εἰς τὸ ὑπόγειον γίνεται νῦν διὰ ἀνοίγματος εὐρισκομένου εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς μεγάλης στοᾶς· τοῦτο ὅμως φαίνεται, ὅτι ἀρχικῶς ἐχρησίμευσεν ὡς φεγγίτης.

Ὅτι τὸ ὑπόγειον τοῦτο δὲν ἐκτίσθη ἀρχικῶς ὡς ἐκκλησία γίνεται φανερὸν καὶ ἀπὸ τὴν ὅλην αὐτοῦ διάταξιν καὶ ἀπὸ τὴν ἀνεύρεσιν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ εἰσόδου κατὰ τὴν ἐσκαφὴν τῶν θεμελίων τῆς οἰκίας λειψάνων ῥωμαϊκοῦ λουτροῦ, τοῦ ὁποίου μέρος φαίνεται ὅτι ἀπετέλει καὶ τὸ ἐν λόγῳ ὑπόγειον κτίσμα.

Κατὰ τὴν μεταρροπὴν τούτου εἰς χριστιανικὴν ἐκκλησίαν προσετέθη ἡ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ἀψὶς καὶ οἱ τοῖχοι ἐκασμήθησαν πρῶτον μὲν διὰ τοιχογραφιῶν καὶ κατόπιν διὰ ψηφιδωτῶν.

Τῆς διὰ τοιχογραφιῶν διακοσμῆσεως διακρίνονται ἐλάχιστά τινα ἔχνη τοῦ ἐπιχρίσματος ἐφ' οὗ εἶναι προσκεκολλημένα αἱ ψηφίδες.

Περὶ σσότερα εἶναι τὰ λείψανα τῆς διὰ ψηφιδωτῶν διακοσμῆσεως ἀλλὰ καὶ ταῦτα λίαν δυσδιάκριτα. Τὸ ἐνταῦθα παρατιθέμενον σχεδιάσμα κοσμήματος παρέχει ἰδέαν τινα τοῦ χαρακτῆρος τῆς διακοσμῆσεως (Εἰκ. 2).

Ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ τοῖχου τῆς ἐγκαρσίας καμάρας διεσώθη ὁμοίως διὰ ψηφίδων ἐσχηματισμένη ἡ κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ. Ἐντὸς ἐπιμήκους ὀρθογωνίου πίνακος μετὰ λαβῶν (Tabella ansata) καὶ λευκῶν γραμμάτων ἐπὶ μέλανος ἐδάφους ἀναγινώσκειται: (Εἰκ. 3).

† ΥΠΕΡ ΕΥΧΗΣ ΣΕΡ
ΓΙ8 ΠΡΑΓΑΜΑΤ(ου)

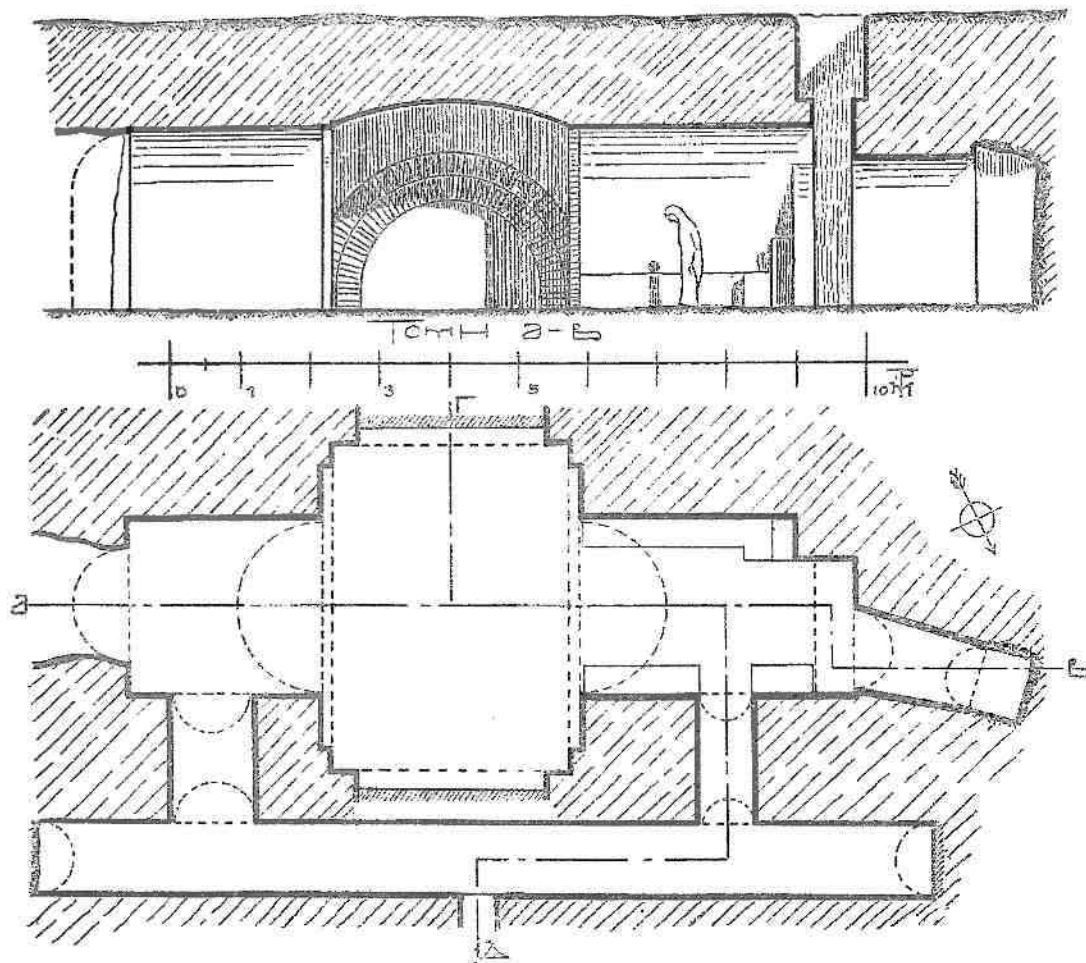
Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην εἶχεν ἀναγνώσει καὶ ὁ Π. Παπαγεωργίου, ὅτε κατὰ τὸ ἔτος 1888 εἶχεν ἀνακαλυφθῆ τὸ ὑπόγειον καταχωσθὲν καὶ πάλιν μετὰ ταῦτα καὶ χρησιμοποιηθὲν ὡς βόθρος τῶν ἀκαθάρτων ὑδάτων.

Ἡ ἀνάγνωσις ὅμως τοῦ Παπαγεωργίου, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὸ ὄνομα καὶ ἐπιθετὸν τοῦ

κτίτορος, διότι τοῦτο μόνον ἀναφέρει, δὲν ἦτο ἀκριθῆς διότι εἶχεν ἀναγνώσει Γεωργίου Πραγαμᾶ μὴ παρατηρήσας τὸ γράμμα Τ καὶ τὴν ἐν τέλει συντομογραφίαν τοῦ ΟΥ (Παπαγεωργίου ἐν ΒΖ I 1892, 482). Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τούτου ἀναφέρει τὸ ὄνομα ἐσφαλμένως καὶ ὁ

ansata ἐν τῇ ἐπιγραφῇ, θὰ ἠδύνατο νὰ ὀρίση τὸν 5^{ον} αἰῶνα ὡς τὸν χρόνον καθ' ὃν περιῆπου ἢ διακόσμησις αὐτῆ συνετελέσθη.

Ἡ ἐν τῇ ἀψίδι παράστασις τῆς Δεήσεως, ἣν εἶδεν ὁ Παπαγεωργίου, ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι τῶν ψηφιδωτῶν τούτων ἐγένετο

Εἰκ. 1. Κάτωρις καὶ τομῆ ἐπογοίου ναοῦ.

Tafel (Topographie de Thessalonique Paris 1913 182 αριθ. 14).

Κατὰ τὸ ἔτος 1888, ὅτε εἶδε τὸ ὑπόγειον ὁ Παπαγεωργίου, ἐσώζετο ἡ ἀψὶς ἀκεραία φέρουσα ψηφιδωτὴν παράστασιν τῆς Δεήσεως.

Ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς διὰ ψηφιδωτῶν διακοσμήσεως τοῦ κτίσματος μόνον κατὰ προσέγγισιν θὰ ἠδύνατο οὗτος νὰ ὀρισθῇ. Ἄν λάβη τις πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἐντελῶς ἀρχαῖαν μορφήν τοῦ κοσμήματος καὶ τὴν χρῆσιν τῆς tabella

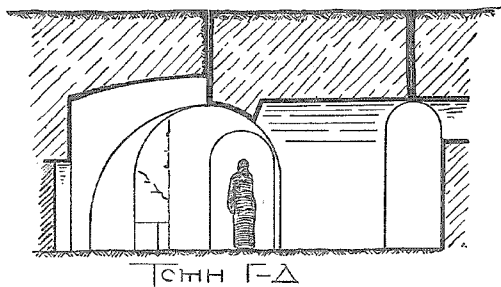
μερικὴ ἀνανέωσις κατὰ τοὺς μετὰ τὸν 10^{ον} αἰῶνα χρόνους ἐξ ὧν θὰ προήρχετο καὶ ἡ παράστασις αὐτῆ καθ' ὅσον εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ εἰκονογραφικὸν θέμα τῆς Δεήσεως μόλις ἀπὸ τοῦ 10^{ου} αἰῶνος ἐμφανίζεται εἰς τὴν βυζαντινὴν τέχνην (Προβ. *Dalton* Byzantine art and archaeology Oxford 1911 666).

2) *Βυζαντινοὶ τάφοι ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγ. Σοφίας.*

Ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγ. Σοφίας καὶ ὑπὸ τὸ δά-

πεδον τοῦ δεξιὰ τοῦ Ἱεροῦ Βήματος τετραγώνου διαμερίσματος (Περὶ τὴν κάτωσιν τῆς Ἀγ. Σοφίως παρὰ *Diehl - Le Tourneau - Saladin* Monuments chretiens de Salonique Paris

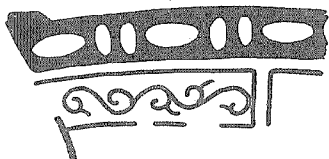
κατὰ διαστήματα ὁπᾶς. Τέλος ἡ πλᾶξ τοῦ πυθμένου ἢ εὐρισκομένη εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ τάφου ἀνυψοῦται ὀλίγον ἔν εἶδει προσκεφαλαίου ὑπὸ τὴν κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ.

Εἰκ. 1α. Τομὴ ΓΔ ὑπογείου ναοῦ.

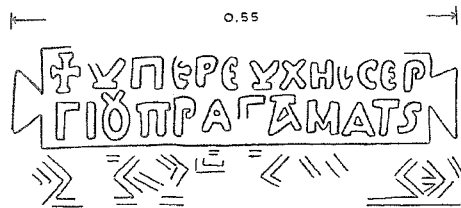
1918 πίν. XXXV) ἀνευρέθησαν δύο τάφοι ὧν τὴν θέσιν καὶ τὰς διαστάσεις δεικνύει τὸ παρατιθέμενον διάγραμμα (Εἰκ. 4).

Οἱ τάφοι οὗτοι εἶναι κατεσκευασμένοι δια

Εἰκ. 2. Διακοσμήσεως δείγμα.

μαρμαρίνων πλακῶν σχεδὸν ἀκατεργάστων πλήν μιᾶς ἐν τῷ τάφῳ Β, ἐφ' ἧς διεσώθη τμήμα ἀρχαίας ἐπιγραφῆς λίαν ἐφθαρμένης, ἔχουσι δὲ τοῦτο τὸ ἀσύνθητες, ὅτι αἱ πλάκες αἱ ἀποτελοῦ-

Εἰκ. 3. Ψηφιδωτὴ ἐπιγραφή.

σαι τὸν πυθμένα τοῦ τάφου δὲν εἶναι τοποθετημένοι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἀλλὰ μεταξὺ τούτου καὶ τῶν πλακῶν ἀφήνεται μικρὸς χώρος. Αἱ πλάκες αὗται τῶν πυθμένων φέρουσιν ἐπίσης

Ὁ τάφος Α περιεῖχε μόνον ὁστὰ ἐντὸς ὅμως τοῦ τάφου Β ὁ νεκρὸς ἦτο καλλίτερον διατηρημένος καὶ κατέστη δυνατόν νὰ περιωσθῶσι τεμάχια τινα τῶν ἐνδυμάτων αὐτοῦ. Ταῦτα ἀπετελοῦντο ἐκ τριῶν ὑφασμάτων. Ἐξ ἑνὸς λεπτοῦ πορφυροῦ μετὰ ἐνυφασμένων κοσμημάτων ἐκ χρυσοῦ, ἐξ ἑνὸς χονδροτέρου μετὰ κοσμημάτων ὁμοίως ἐκ χρυσοῦ πικνοτέρων σχηματιζόντων κατὰ διαστήματα σταυροῦς καὶ τέλος ἐξ ἑνὸς τρίτου, πιθανῶς τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἐκ λεπτοῦ πορφυροῦ ὑφάσματος μετὰ κεντημάτων ἐκ χρυσοῦ σύρματος. Ἐν τῶν διασωθέντων τεμαχίων τοῦ τελευταίου τούτου ὑφάσματος εἶναι δυνατόν νὰ ἀποκατασταθῇ τὸ ἐπ' αὐτοῦ κεντημένον κόσμημα ὡς δεικνύει τοῦτο τὸ παρατιθέμενον σχέδιον, ὅπου τὸ μέλαν χρῶμα ὑποδηλοῖ τὸ ἐκ πορφύρας ὑφάσμα τὸ δὲ λευκὸν τὰ ἐκ χρυσοῦ κεντημένα κοσμήματα (Εἰκ. 5).

Εἰς τίνας ἀνήκον οἱ τάφοι οὗτοι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γνωρίζωμεν διότι αἱ ἐπ' αὐτῶν πλάκες οὐδεμίαν φέρουσιν ἐπιγραφὴν.

Εἶναι ἐντούτοις πολὺ πιθανὸν ὅτι οἱ ἐν λόγῳ τάφοι ἀνήκουσιν εἰς ἐξέχοντα πρόσωπα τῶν χρόνων τῶν Παλαιολόγων.

3) Χριστιανικοὶ τάφοι.

Ἐπισκευαζομένης τῆς ὁδοῦ Σπάρτης ἀνευρέθησαν κάτω τοῦ ὑποστρώματος αὐτῆς λείψανα τεσσάρων παραλλήλων τοίχων ὡς καὶ ἐπὶ τὰ τάφοι κείμενοι μεταξὺ τῶν τοίχων τούτων (Εἰκ. 6).

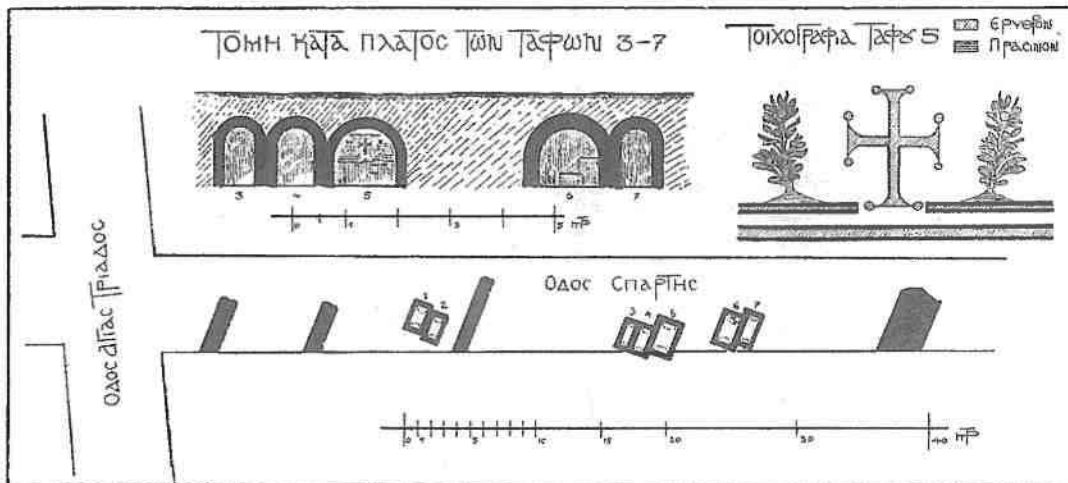
Οἱ τάφοι οὗτοι ἀποτελοῦσι τρεῖς ομάδας οἱ δὲ εἰς τὴν αὐτὴν ὁμάδα ἀνήκοντες ἔχουσι κοινὸν τοῦς μεσοτοιχοῦς. Ἄνω στεγάζονται δι' ἡμικυλινδρικήν καμάραν πλινθοκτίστου ἐκ τοῦ αὐ-

τοῦ δὲ ὑλικοῦ εἶναι ἐκτισμένοι καὶ οἱ τοῖχοι αὐτῶν Ἐντὸς τῶν τάφων πλὴν ὀστῶν οὐδὲν ἄλλο Ὁ τάφος 6, ὁ καὶ μεγαλύτερος πάντων, ἔχει. ἀνευρέθη. Τὰ λείψανα τῶν τοίχων καὶ οἱ τάφοι

Εἰκ. 5. Κόσμημα ὑφάσματος.

κατὰ τὴν μίαν τῶν γωνιῶν αὐτοῦ λιθίνην κλίμακα καθόδου ἐκ δύο βαθμίδων. φαίνεται, ὅτι ἀνήκουσιν εἰς παλαιοχριστιανικὸν οἰκοδόμημα τοῦ ὁποίου ἡ ἐξερεύνησις δὲν εἶναι πλεόν δυνατὴ διότι τὸ μέγιστον αὐτοῦ μέρος Τέλος ἐπὶ τῆς μιᾶς τῶν στενῶν πλευρῶν τοῦ

Εἰκ. 6. Τάφοι ὁδοῦ Σπάρτης.

τάφου 5 διεσώθη τοιχογραφία χαρακτηῖρος λίαν ἀρχαίου παριστώσα ἐπὶ λευκοῦ ἐδάφους σταυρὸν ἐρυθρὸν μεταξὺ δύο συμμετρικῶν δένδρων μετ' ἐρυθρῶν σφαιροειδῶν καρπῶν. κατεστράφη εἰς παλαιότερους χρόνους κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν τῶν θεμελιῶν τῶν ἀμφοτέρωθεν οἰκιῶν.

Α. ΕΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΙ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ ΣΤΑΒΛΩΝ

Ἀπὸ τοῦ παρελθόντος θέρους τοῦ 1926 ἤρ-
χισεν ἐν Ἀθήναις ἡ ἐκσκαφὴ τοῦ μεγάλου οἰκο-
πέδου, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ δλόκληρον τετραγώ-
γωνον καὶ περικλείεται ὑπὸ τῶν ὁδῶν Σταδίου,

τούτου τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ διὰ τοῦτο εὐθὺς
ἐξ ἀρχῆς μετὰ μεγάλης προσοχῆς παρηκολουθή-
σαμεν τὴν αὐτόθι ἐξέλιξιν τῶν τελουμένων τε-
χνικῶν ἔργων ἀναθεθείσης τῆς ἐργασίας ταύτης
ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου εἰς ἐμὲ ἐν συνεργασίᾳ μετὰ
τῆς δ^ος Σέμνης Παπασπυρίδη, ἐπιμελητριάς τοῦ
Κεντρικοῦ ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν.

Εἰκ. 1. Τὸ ἀνάγλυφον τῆς Καλίππης περὶ τὸ 400 π. Χ.

Βουκουρεστίου, Πανεπιστημίου καὶ Ἀμερικῆς.

Τὸ οἰκόπεδον τοῦτο περιελθὼν ἐσχάτως εἰς
τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ ἀπομαχικοῦ ταμείου τοῦ
κατὰ γῆν στρατοῦ, προσωρίσθη δι' ἀνέγερσιν με-
γάλῃς οἰκοδομῆς, ἔνεκα τῆς ὁποίας ἤρχισε τε-
λουμένη ἡ ἐκσκαφὴ κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας
τοῦ παρελθόντος ἔτους.

Ἐγνωρίζομεν ἤδη ἐξ ἐργασιῶν ὁμοίας φύ-
σεως γενομένων προσφάτως καὶ πρὸ πολλῶν
ἔτῶν τὴν ἀρχαιολογικὴν σημασίαν τοῦ μέρους

ἤδη πρὸ τριάκοντα ἔτῶν περίπου, ὅτε ἐθε-
μελιοῦτο τὸ ἀπέναντι τῶν Βασιλικῶν Σταβλῶν
Βασιλικὸν Ξενοδοχεῖον εἶχον εὐρεθῆ πολλοὶ καὶ
πλούσιοι τάφοι μετὰ ποικιλίας εὐρημάτων, ὡς
καὶ κατὰ τὴν θεμελίωσιν τοῦ Ἀγάλματος τοῦ
Κολοκοτρώνη, εἶχεν ἀναφανῆ μέρος τοῦ Ἀδρια-
νείου τείχους, τοῦ διὰ μέσου τῶν Βασιλικῶν
Σταβλῶν διερχομένου.

Τὸ τεῖχος τοῦτο ἀνεφάνη καὶ πρὸ τριῶν ἔτῶν,
ὅτε ἐθεμελιοῦτο τὸ ἐν τῇ ὁδῷ Βουκουρεστίου

ὀπίσθιον μέγα τμήμα τοῦ Ξενοδοχείου τῆς Μεγαλῆς Βρετανίας καὶ παρ' αὐτὸ ἱκανοὶ τάφοι μετὰ προσοχῆς ἐρευνηθέντες τότε καὶ σχεδιασθέντες μετὰ τοῦ τείχους.

Τὸ τεῖχος τοῦτο συνήντησαμεν καὶ κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν τῶν Βασιλικῶν Στάβλων, τὸ ὁποῖον κατερχόμενον ἀπὸ τῆς ὁδοῦ Κανάρη, διήρχετο

τείχους τὴν ἐκτὸς τῶν τειχῶν τοῦ ἀρχαίου ἄστεως ἀναπτυχθεῖσαν πόλιν τῶν Ἀθηναίων καὶ ἰδίᾳ τὴν Ῥωμαϊκὴν συνοικίαν, ἣτις κατελάμβανε κυρίως τὸν πέραν τῆς Πύλης τοῦ Ἀδριανοῦ χῶρον τοῦ Ζαπείου καὶ τοῦ Βασιλικοῦ κήπου.

Εἰς τὸ σημεῖον δὲ τῶν Βασιλικῶν Στάβλων τὸ τεῖχος τοῦτο συνήντησε ἀρχαῖον νεκροταφεῖον τῶν Ἀθηναίων, τὸ ὁποῖον διέσχισε καὶ ἐν

Εἰκ. 2. Ἡ ἀκεραία λευκὴ λήκυθος.

Εἰκ. 3. Ἀλλῆ ὄψις τῆς λευκῆς λήκυθου.

διὰ τοῦ ἄνω Ξενοδοχείου, εἰσῆρχετο εἰς τὸ οἰκόπεδον τῶν Βασιλικῶν Στάβλων σχεδὸν εἰς τὸ μέσον τῆς ὁδοῦ Βουκουρεστίου καὶ ἐξήρχετο εἰς τὸ μέσον περιήπου τῆς κατὰ τὴν ὁδὸν Σταδίου πλευρᾶς τοῦ οἰκοπέδου, ἐξακολουθοῦν τὴν πορείαν αὐτοῦ διὰ τῆς ὁδοῦ Σταδίου, διὰ τοῦ Ἀγάλματος τοῦ Κολοκοτρώνη, μέχρι τοῦ σημείου, ὅπου ἤπιετο τοῦ κλασικοῦ τείχους τοῦ ἀρχαίου ἄστεως, ἐν τῇ θέσει ὅπου σήμερον εὐρίσκονται τὰ ὀπίσθια τῆς Βουλῆς περιήπου.

Τὸ τεῖχος τοῦτο οἰκοδομηθὲν ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ σκοπὸν εἶχεν, ὅπως περικλείσῃ ἐντὸς ἰδίου

μέρει καταπλάκωσε, διότι καὶ ὑπὸ τὸ τεῖχος εὑρομεν μεγάλους μαρμαρίνους τάφους. Τὸ νεκροταφεῖον τοῦτο ἤρχιζεν ἀπὸ τὴν ὁδὸν Βουλῆς, ὁπόθεν διήρχετο τὸ ἀρχαῖον τεῖχος καὶ ἐξετείνετο πρὸς τὴν ὁδὸν Πανεπιστημίου, οὕτως ὥστε πάντες μὲν οἱ τάφοι ἦσαν ἐκτὸς τῶν τειχῶν τοῦ ἀρχαίου ἄστεως, ἐντὸς δὲ καὶ ἐκτὸς τοῦ κατόπιν διὰ μέσου τοῦ νεκροταφείου διελθόντος Ἀδριανείου τείχους.

Ἐννοεῖται ὅτι εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο καὶ μετὰ τὴν οἰκοδομίαν τοῦ Ἀδριανείου τείχους ἐξηκολούθησαν νὰ θάπτωσι τοὺς νεκροὺς τῶν οἱ ἀρ-

χαῖοι, διότι ἤλθον εἰς φῶς τάφοι καὶ τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων. Ὡσαύτως δὲ καὶ Ρωμαϊκῶν ὑδραγωγείων ἀνεφάνη ἐνδεδυμένον διὰ πηλίνων πλακῶν ὡς καὶ πλεῖστα φρέατα ἔχοντα πλεῖστον ὕδωρ ἔτι καὶ νῦν. Ἔνεκα τούτου ἡ ἀνασκαφή τῶν Βασιλικῶν Στάβλων παρουσιάζει τοῦτο τὸ ἐξαιρετικόν, ὅτι ἤγαγεν εἰς φῶς εὐρήματα παντοῖα ὄλων τῶν ἐποχῶν ἀπὸ 6^{ου}

ρᾶς τῆς ὁποίας συνητήσαμεν λαξευτὰ διαμερίσματα χρησιμοποιηθέντα διὰ ταφῆν νεκρῶν ἢ διὰ καῦσιν αὐτῶν καὶ θυσίας. Βραδύτερον δ' ὅμως φαίνεται ὅτι ἐγένετο τῆς χαράδρας αὐτῆς τεχνικὴ μᾶλλον ἐπίχωσις ἢ ἰσοπέδωσις διὰ στρώματος ἐκ μικρῶν λίθων, ἐκτός ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι τοῦ διὰ τῆς χαράδρας αὐτῆς ρέοντος ὕδατος σταματήσαντος διὰ τινὰ λόγον ὡς

Εἰκ. 4. Ἐρυθρόμορφος Περίκη ἀρίστης διατηρήσεως.

αἰῶνος π. Χ. μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ ἑξῆς.

Ἡ ἐκσκαφή τοῦ χώματος ἔφθασεν κατὰ τὸ πλεῖστον μὲν εἰς βάθος 4-5 μέτρων, ἐνιαχοῦ δ' ὅμως καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὸ μέρος τῆς γωνίας τῶν ὁδῶν Ἀμερικῆς καὶ Σταδίου ὑπερέβη τὰ 7-8 μέτρα, διότι τὸ ἔδαφος εἶχε μεγάλην κλίσιν πρὸς τὴν διεύθυνσιν ταύτην κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ σημεῖον τῆς ὁδοῦ Βουκουρεστίου, ὅπου ἡ βραχυῶδης ὑπώρεια τοῦ Λυκαβητοῦ ἦτο πολὺ ἀβαθεστέρα.

Οὕτω ὅσον τὸ ἔδαφος ἀπεμακρύνετο τῆς ὁδοῦ Βουκουρεστίου πρὸς τὴν ὁδὸν Ἀμερικῆς τοσοῦτον καθίστατο βαθύτερον, σχηματιζομένης ἐν τῇ ἀρχαιότητι μεγάλης χαράδρας, εἰς τὰς πλε-

λ. χ. δι' ἀποφράξεως τοῦ ροῦ, συνεσωρεύθησαν μόνα τῶν ἐκεῖ καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν ἔκτασιν τῆς χαράδρας τὰ στρώματα τῶν λιθαρίων, τὰ ὅποια ἐκεῖ συνητήσαμεν.

Ἄπασα ἡ ἔκτασις τοῦ ἐπὶ τοῦ οὕτω διαμορφωθέντος ἐδάφους νεκροταφείου ἦτο διηρημένη δι' ἐσωτερικῶν περιθόλων εἰς διάφορα τμήματα, ἀνήκοντα εἰς οἰκογενεῖας ἢ γένη, ἐντὸς τῶν ὁποίων εὐρέθησαν ποικιλίαι τάφων καὶ ταφῶν.

Τάφοι ἐκ μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν εὐρέθησαν πλεῖστοι ἐν ἀρίστη καταστάσει, τὸ μὲν ἀνέπαφοι τὸ δὲ καὶ συλημένοι, ἰδίᾳ ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους συνήνησαν οἱ κατασκευασταὶ τοῦ Ἀδριανείου τείχους, ὡς καὶ τάφοι πλεῖστοι ἐκ

πωρίνων πλακῶν, ἐντὸς ἑνὸς ἐκ τῶν ὁποίων εὐρέθη καὶ ἡ ἄριστα διατηρουμένη λευκὴ Λήκυθος.

Τάφοι ὡσαύτως πολλοὶ ἐκ πήλινων πλακῶν μεγάλοι εὐρέθησαν ὡς καὶ πλείστοι μικροὶ πήλιναι κίσται διὰ ταφὴν νηπίων ἢ παίδων ἐντὸς

θησαν καὶ λάκκοι λαξευτοὶ εἰς τὸν βράχον, ἐντὸς τῶν ὁποίων εἶχον λάβει χώραν καύσεις νεκρῶν ἢ θυσίαι, μὲ πληθὺν ἀγγείων καὶ ὀστῶν κεκαυμένων.

Ἐπίσης εὐρέθησαν πήλιναι καὶ μαρμάριναι ὀστεοδόχοι ἐντὸς τῶν ὁποίων ὑπῆρχε τὸ τὰ λείψανα τῶν ὀστῶν περιέχον χαλκοῦν ἀγγεῖον.

Μαρμάριναι ἐπιτύμβια στήλαι ἐνεπίγραφοι ἤλθον ἐπίσης εἰς φῶς ὡς ἡ τοῦ Ἀρχέτιμου ἢ

Εἰκ. 5. Μελανόμορφος πήλινη λουτροφόρος.

τῶν ὁποίων εὐρέθη πληθὺς πολυειδῶν μικρῶν ἀγγείων· ἔτι δὲ πλείστοι πήλινοι αἰχμηροὶ ἀμφορεῖς ἄπλοῖ καὶ ἄνευ χρωμάτων ὡς ὀστεοδόχοι χρησιμοποιούμενοι ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐκτὸς ὀστῶν οὐδὲν ἕτερον κτέρισμα εὔρομεν.

Καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ νεκροταφείου καὶ ἐντὸς πάντων τῶν ἰδιαιτέρων περιβόλων εὐρέ-

Εἰκ. 6. Ἐνεπίγραφος στήλη ἐπιτύμβια.
«Ἀρχέτιμος Θάσιος ὄμηρος Στρατίου παις».

κιονίσκοι ὡς καὶ μία μόνον γραπτὴ μαρμαρινὴ στήλη, μόλις διατηρουμένης τῆς ἐπ' αὐτῆς ἐγχρώμου παραστάσεως.

Ὡσαύτως μαρμάρινα ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα ὡς τὸ τῆς Καλίππης ὡς καὶ μαρμάριναι λουτροφόροι μετὰ τῶν συνήθων ἐπὶ τῆς κοιλίας αὐτῶν γλυπτῶν παραστάσεων καὶ ἐνεπίγραφοι ἀπεκαλύφθησαν ὡς καὶ ἄλλαι, αἵτινες ἔφερον μόνον γλυπτὰς Σφιγγας ἢ κοσμήματα.

Μεταξὺ τῶν πρώτων χρονολογικῶς εὐρημάτων εἶναι καὶ δύο γυναικεῖα ἐπιτύμβια ἀγάλ-

ματα, ὄν τὸ ἐν ἀκέραιον μετὰ τῆς κεφαλῆς, τοῦ γνωστοῦ τύπου τῶν Ἡρακλείων καλουμένων ἀγαλμάτων, τὰ ὁποῖα ἀντίγραφα ὄντα παλαιο-

Εἰκ. 7. Ἀκέραιον ἐπιτόμβιον ἄγαλμα Γυναίκος τῶν καλουμένων Ἡρακλείων ἀγαλμάτων.

τέρου ἔργου τοῦ 4^{ου} αἰῶνος εὐρέθησαν πολλὰ-χοῦ ἐν Ἰταλίᾳ, ἐν Ὀλυμπίᾳ, καὶ ἤδη ἐν Ἀθήναις, ἀναγόμενα πιθανώτατα εἰς τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους.

Εἰς μεγίστην ποσότητα εἶναι τὰ εὐρεθέντα ἐντὸς καὶ ἔκτος τῶν τάφων ἀγγεῖα, τινὰ τῶν ὁποίων ἀρίστης διατηρήσεως καὶ τέχνης ὡς αἱ ξυρθρόμορφοι Πελλικαί, ἢ ἀκεραία λευκὴ Λήκυθος καὶ αἱ πῆλιναι μελανόμορφοι λουτροφόροι μετὰ σπουδαίων παραστάσεων ὡς καὶ τεράστιος Λέβης ἢ Κρατῆρ ξυρθρόμορφος μετὰ παραστάσεων ἀρίστης τέχνης, τοῦ ὁποίου τεμάχια ἀρκετὰ ἀνεύρομεν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μὲν βᾶθους ἀλλ' εἰς διαφόρους θέσεις ἱκανῶς ἀπεχούσας ἀλλήλων. Φαίνεται ὅτι μετὰ τελεσθείσας σπονδὰς ἢ χοὰς ἐκ τοῦ κρατήρος τούτου, οἱ ἀρχαῖοι ἔθραυσαν αὐτὸν καὶ τὰ τεμάχια αὐτοῦ ἐσκορπίσαν τῆδε πᾶσαις καὶ εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν.

Τὸ εἶδος ἐν γένει τῶν εὐρεθέντων ἀγγείων κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην εἶναι ποικίλον καὶ διδακτικώτατον.

Μέγιστος δ' ὅμως εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν τεθραυσμένων εἰς μικρὰ τεμάχια ἀγγείων, λευκῶν Ληκύθων, μελανόμορφων λουτροφόρων, παντοίων ἄλλων ὑδριῶν, ἀμφορέων, πυξίδων, ληκυθίων, λεβήτων κ.λ. μετὰ σπουδαιοτάτων παραστάσεων, τῶν ὁποίων ἢ συγκόλλησις καὶ ἢ πλήρης τακτοποίησις θὰ ἀπαιτήσῃ ἱκανὸν χρόνον.

Ἄτυχῶς ἡ ἀσθένεια καὶ εἶτα ὁ ἐπελθὼν θάνατος τοῦ ἀρίστου ἀρχιτεχνίτου συγκολλητοῦ τῶν Μουσείων τοῦ Κράτους Κλαυδιανοῦ καὶ ἡ δυσχερὴς ἀνακλήρωσις τοῦ ἐκ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐπελθόντος κενοῦ εἰς τὴν τεχνικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Κράτους, συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπιβράδυνσιν τοῦ ἔργου τῆς συγκολλήσεως καὶ τοῦ καθαρισμοῦ τῶν εὐρημάτων, ἀνατεθέντος ἤδη αὐτοῦ εἰς ἕτερον προσωπικόν.

Μέχρι τῆς ἀποπερατώσεως τῆς τεχνικῆς αὐτῆς ἐργασίας, ὅτε θέλει ἐπακολουθήσει ὑφ' ἡμῶν ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῆς δεσποινίδος Σέμνης Παπασπυριδῆ λεπτομερὴς δημοσίευσις τῆς ἀνασκαφῆς τῶν Βασιλικῶν Στάβλων, προβαίνομεν εἰς τὴν σύντομον ταύτην περὶ τῶν ἀνασκαφῶν εἰδήσιν.

Ν. ΚΥΠΑΡΙΣΣΗΣ

Ἐφορος ἀρχαιοτήτων Ἀθηνῶν κ.λ.

Τιμὴ ἐκάστου τόμου τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου
μετὰ τοῦ Παραρτήματος δραχμαὶ 250.

Ἐν Ἀθήναις, Τυπογραφεῖον «Ἑστία» — 448.